

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

CZYNNIKI, RÓŻNORODNOŚĆ, ZMIANY

UNIwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

UNIwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

CZynniki, różnorodność, zmiany

Redakcja naukowa:
Małgorzata DURYDIWKA
Katarzyna DUDA-GROMADA

Warszawa 2011

Redakcja naukowa:
Małgorzata DURYDIWKA
Katarzyna DUDA-GROMADA

Recenzent
Eugeniusz RYDZ

Skład i łamanie
Jan SKRZYPCZUK

Projekt okładki
Wojciech GŁUSZKOWSKI

Fotografie na okładce
Małgorzata DURYDIWKA

ISBN
978-83-89502-79-7

Druk i oprawa
WEMA Wydawnictwo-Poligrafia Sp. z o.o.
02-729 Warszawa, ul. Rolna 191/193

SPIS TREŚCI

<i>Przedmowa</i>	7
I. Przestrzeń turystyczna w teorii	13
Bogdan Włodarczyk <i>Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia</i>	15
Andrzej Kowalczyk <i>„Geograficzne” aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenia na koncepcję przestrzeni turystycznej)</i>	29
Andrzej Stasiak <i>Współczesna przestrzeń turystyczna</i>	39
Małgorzata Durydiwka, Katarzyna Duda-Gromada <i>Miedzy autentycznością a kreacją – tendencje i przyczyny zmian w przestrzeni turystycznej</i>	53
Sylwia Kaczmarek, Jacek Kaczmarek <i>Teoretyczne podstawy studiów nad przestrzenią gościnności</i>	65
II. Przestrzeń turystyczna w metodyce	75
Sylwia Kulczyk, Edyta Woźniak <i>Delimitacja przestrzeni turystycznej z wykorzystaniem narzędzi GIS</i>	77
Adam E. Szczepanowski <i>Wykorzystanie Systemów Informacji Geograficznej w identyfikacji oraz promocji walorów i atrakcji turystycznych</i>	89
Anna Kurkowska, Ewa Nowak <i>Wielokryterialna ocena atrakcyjności turystycznej szlaków rowerowych dla turystyki rowerowej</i>	99
Alina Zajadacz <i>Subiektywna przestrzeń turystyczna w świetle biografii turystycznych osób niesłyszących</i> . . .	109
Zygmunt Młynarczyk, Ilona Potocka <i>Możliwości wykorzystania eye-tracking`u w badaniach krajobrazu turystycznego</i>	119

III. Przestrzeń turystyczna w miastach i strefie podmiejskiej	131
Marek W. Kozak	
<i>Przestrzeń metropolitalna jako współczesne eksperymentatorium turystyki</i>	<i>133</i>
Mirosław Mika	
<i>Przestrzeń turystyczna w miastach, próba ujęcia modelowego na przykładzie Krakowa</i>	<i>141</i>
Robert Faracik	
<i>Turystyka w strefie podmiejskiej Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego</i>	<i>149</i>
Beata Krakowiak, Jolanta Latosińska	
<i>Zabytkowa przestrzeń miasta na przykładzie Łodzi. Stan obecny i możliwości wykorzystania</i>	<i>157</i>
Sylvia Dudek-Mańkowska	
<i>Sektor kreatywny w przestrzeni turystycznej Warszawy</i>	<i>165</i>
Sylvia Michalak	
<i>Przestrzeń turystyczna Belgradu</i>	<i>175</i>
Małgorzata Kowalczyk	
<i>Małomiasteczkowa przestrzeń turystyczna</i>	<i>183</i>
Dorota Matuszewska	
<i>Leba – rewitalizacja przestrzeni miejskiej w opiniach turystów</i>	<i>191</i>
Sylvia Szostak-Młynarska	
<i>Uzdrowisko Świeradów-Zdrój jako przestrzeń turystyczna</i>	<i>203</i>
Justyna Majewska	
<i>Międzynarodowe aspekty badania funkcji turystycznej obszaru</i>	<i>211</i>
IV. Kształtowanie i cechy przestrzeni turystycznej w wybranych regionach Polski	221
Sławoj Tanaś	
<i>Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej na potrzeby akademickiej turystyki kwalifikowanej na obszarach górskich</i>	<i>223</i>
Agnieszka Górka	
<i>Uwarunkowania do kreowania przestrzeni turystycznej Podhala</i>	<i>233</i>
Rafał Krocak, Krzysztof Wantuch, Magdalena Wantuch	
<i>Projekt szlaku turystycznego udostępniającego rolnicze tereny Pogórza Ciężkowickiego jako przykład działań lokalnych na rzecz poprawy atrakcyjności regionu</i>	<i>241</i>
Iwona Jazewicz	
<i>Przestrzeń turystyczna Pojezierza Drawskiego na przykładzie gminy Czaplinek i Złocieniec</i>	<i>251</i>
Grażyna Furgala-Selezniow, Mateusz Cudnik, Andrzej Skrzypczak, Andrzej Mamcarz	
<i>Zmiany w przestrzeni turystycznej jezior pod wpływem użytkowania rekreacyjnego ich strefy brzegowej (na przykładzie jezior Skanda i Kortowskie)</i>	<i>263</i>

Renata Krukowska	
<i>Przestrzeń turystyczna Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego</i>	271
Teresa Brzezińska-Wójcik, Andrzej Świeca	
<i>Czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną w wybranych gminach Wyniosłości Giełczewskiej (środkowowschodnia Polska)</i>	279
Andrzej Skrzypczak, Agata Piątkowska, Grażyna Furgala-Selezniow, Andrzej Mamcarz	
<i>Przestrzeń turystyczna i potencjał rekreacyjny Zalewu Wiślanego</i>	293
Piotr Majdak	
<i>Czynniki kształtujące przestrzeń obszarów turystycznych w świetle koncepcji rozwoju zrównoważonego na przykładzie Półwyspu Helskiego</i>	303
Aleksandra Zienkiewicz	
<i>Determinanty rozwoju turystyki i rekreacji na przykładzie gminy Kolbudy</i>	311
Beata Meyer	
<i>Obszary przyrodniczo cenne jako element przestrzeni turystycznej (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego)</i>	319
Tomasz A. Łabuz, Marta Osuchowska	
<i>Aspekty prawne przestrzeni turystycznej na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce na przykładzie strefy nadmorskiej</i>	329
Hanna Prószyńska-Bordas	
<i>Przestrzeń turystyczna parków narodowych a źródła emisji ruchu turystycznego</i>	341
Magdalena Nowacka	
<i>Obszary chronione jako przestrzeń przyrodniczą powiatu szydłowieckiego i ich wykorzystanie w turystyce edukacyjnej</i>	353
Krzysztof Parzych	
<i>Determinanty przestrzeni turystyki krajowej młodzieży szkolnej. Studium przypadku młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy</i>	359
Adrian P. Lubowiecki-Vikuk, Iwona Miedzińska	
<i>Przestrzeń aktywności turystycznej osób samotnych i jej zróżnicowanie</i>	367
V. Kształtowanie i cechy przestrzeni turystycznej w wybranych regionach świata	377
Matylda Awedyk	
<i>Globalna przestrzeń turystyczna – trendy w pozaeuropejskiej turystyce poznawczej Polaków</i>	379
Tomasz Taraszkiewicz	
<i>„Cruise Baltic Project” jako przykład działań na rzecz intensyfikacji wykorzystania przestrzeni turystycznej</i>	387
Zygmunt Kruczek	
<i>Czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną w krajach Azji Południowej i Południowo-Wschodniej</i>	397

Łukasz Braun	
<i>Szlak bananowych naleśników – kreacja przestrzeni turystycznej w przewodnikach Lonely Planet</i>	405
Tomasz Wites	
<i>Przestrzeń turystyczna w Brunei</i>	413
Katarzyna Podhorodecka	
<i>Walory przyrodnicze i antropogeniczne wysp strefy międzywrotnikowej a wielkość oraz intensywność ruchu turystycznego</i>	423
Peter Čuka	
<i>Typologia ośrodków turystycznych na Słowacji</i>	435
Zygmunt Świątkowski	
<i>Stymulatory i bariery rozwoju transgranicznej przestrzeni turystycznej (przykład pogranicza lubusko-brandenburskiego)</i>	441
Marek Więckowski	
<i>Typologia przestrzeni turystycznej na obszarach przygranicznych</i>	449

PRZEDMOWA

Turystyka jest obecnie jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się działów gospodarki. Jej rozwój – zarówno w kontekście popytu, jak i podaży – jest ściśle związany z ekspansją przestrzenną, przy czym zmiany zachodzące w przestrzeni pod wpływem turystyki są najbardziej widoczne na obszarach recepcji turystycznej. Rosnące zasoby czasu wolnego, charakterystyczne dla społeczeństw postindustrialnych, określanych często mianem *leisure society*, a także wzrost poziomu zamożności, naturalna ciekawość świata, a także coraz lepsza dostępność wielu nieznanych dotąd miejsc, sprawiają, że zwiększa się zainteresowanie nowymi przestrzeniami. Coraz to nowe obszary zaczynają nabierać cech charakterystycznych dla przestrzeni turystycznych.

Termin „przestrzeń turystyczna” jest szeroko dyskutowany w literaturze przedmiotu i trudno nie zgodzić się z twierdzeniem, że jest on bardzo istotny w badaniach naukowych o turystyce. Szczególnego znaczenia nabiera w przypadku badań z zakresu geografii turystyki, jako że geografia jako nauka chorologiczna jest z przestrzenią nierozdzielnie związana. Jednakże koncepcja przestrzeni turystycznej zaczęła być szerzej stosowana w badaniach z zakresu geografii turystyki dopiero w latach 70. XX wieku. Pomimo tak dużego znaczenia przestrzeni turystycznej dla geografów, niewielu autorów podjęło próbę jej zdefiniowania oraz przeprowadzania całościowych badań dotyczących jej istoty, zróżnicowania i przekształceń. Stąd też słuszny wydaje się wniosek o konieczności podjęcia kolejnych rozważań zarówno nad teoretycznymi, jak i empirycznymi aspektami omawianego zagadnienia. Między innymi z tych powodów powstała niniejsza monografia pt. *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*. W zamysłu redaktorów, ma ona przedstawiać podsumowanie oraz usystematyzowanie dotychczasowej wiedzy na temat przestrzeni turystycznej, ale przede wszystkim ma „rzucić” nowe spojrzenie na poruszaną tematykę.

Książka została podzielona na pięć rozdziałów. Dwa pierwsze składają się z tekstów o charakterze teoretycznym (*Przestrzeń turystyczna w teorii*) oraz metodycznym (*Przestrzeń turystyczna w metodyce*). Teksty w kolejnych trzech rozdziałach w większości opisują i analizują wyniki empirycznych badań nad przestrzenią turystyczną. Zostały one pogrupowane według obszaru, którego dotyczą. Rozdział trzeci poświęcony jest terenom miejskim i podmiejskim (*Przestrzeń turystyczna w miastach i strefie podmiejskiej*). Natomiast rozdziały czwarty i piąty – wybranym regionom w Polsce (*Kształtowanie i cechy przestrzeni turystycznej w wybranych regionach Polski*) i na świecie (*Kształtowanie i cechy przestrzeni turystycznej w wybranych regionach świata*).

Pierwsza część książki skupia uwagę na teoretycznych aspektach przestrzeni turystycznej, a otwiera ją tekst B. Włodarczyka (*Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia*), oparty na dotychczasowych badaniach Autora, będący swojego rodzaju podsumowaniem wiedzy dotyczącej przestrzeni turystycznej. Autor omawia i definiuje samo pojęcie, ale również opisuje elementy, cechy oraz klasyfikacje przestrzeni turystycznej. Niewątpliwie na szczególną uwagę zasługuje fragment dotyczący przestrzeni turystycznej w przestrzeni miejskiej. Pewnym *novum* jest zwrócenie uwagi na znaczenie/rolę człowieka w przestrzeni turystycznej, nie tylko jako turysty (co jest oczywiste), ale również jako organizatora, konsumenta, stymulatora wyboru, miesz-

kańca, gospodarza czy nawet „atrakcji turystycznej”. Rola gospodarza sprowadza się do wytworzenia czy wykreowania przestrzeni gościnności na danym terenie. Przestrzeń ta została zdefiniowana i opisana we tekście autorstwa S. Kaczmarek i J. Kaczmarka pt. *Teoretyczne podstawy studiów nad przestrzenią gościnności*. W kolejnym artykule „Geograficzne” aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenia na koncepcję przestrzeni turystycznej), A. Kowalczyk podejmuje swego rodzaju polemikę z wyżej cytowanym B. Włodarczykiem w kwestii rozumienia przestrzeni turystycznej. Autor skupia swoją uwagę przede wszystkim na „geograficznej przestrzeni turystycznej”. Przestrzeń tę opisuje z punktu widzenia jej cech, które w ujęciu geograficznym stanowią najważniejszą wartość. Są to: położenie (lokalizacja), wielkość (skala), spójność (zwartość), zmiany i trwałość (ciągłość). Niewątpliwie jest to nowe spojrzenie na szeroko dyskutowaną koncepcję przestrzeni turystycznej w geografii turystyki i jednocześnie pewne uszczegółowienie rozważań B. Włodarczyka. Nieco inne ujęcie charakteryzuje tekst A. Stasiaka pt. *Współczesna przestrzeń turystyczna*. Autor z jednej strony zwraca uwagę na kurczenie się przestrzeni turystycznej, a z drugiej – na jej jednoczesne poszerzanie. W związku z tym więcej uwagi poświęca na charakterystykę stosowanych w literaturze pojęć starej i nowej przestrzeni turystycznej. Jedną z możliwości kształtowania tzw. nowych przestrzeni turystycznych jest kreacja. Zagadnienie to zostało bliżej opisane w artykule M. Durydiwki i K. Dudy-Gromady *Miedzy autentycznością a kreacją – tendencje i przyczyny zmian w przestrzeni turystycznej*. Autorki podjęły próbę przeanalizowania zmian zachodzących w przestrzeni turystycznej na tle głównych trendów obserwowanych w rozwoju zarówno ruchu turystycznego, jak i rynku usług turystycznych.

Teksty zawarte w rozdziale drugim przybliżają czytelnikowi metody stosowane w badaniach nad przestrzenią turystyczną. Dwa z nich dotyczą wykorzystania narzędzi GIS. S. Kulczyk i E. Woźniak zwrócili uwagę na trudności związane z określeniem zasięgu przestrzeni turystycznej wynikające z jej wielowymiarowego charakteru. W swoim artykule Autorki zaprezentowały metodę delimitacji przestrzeni turystycznej opartej na zastosowaniu narzędzi GIS, wykazując nie tylko znaczne zróżnicowanie lokalne jej cech, ale także wyraźną zależność jej zasięgu od uprawianych form turystyki. Natomiast A.E. Szczepanowski przedstawił możliwości wykorzystania narzędzi GIS w promocji walorów turystycznych. A. Kurkowska i E. Nowak zaprezentowały z kolei zastosowanie metody PROMETHEE (wykorzystywanej przede wszystkim w naukach ekonomicznych) do wielokryterialnej oceny atrakcyjności turystycznej szlaków rowerowych w Nadrenii Palatynacie (Niemcy). Wielce interesującym wydaje się być także artykuł Z. Młynarczyka i I. Potockiej. Jest on próbą określenia możliwości zastosowania *eye-trackingu* (okulografii) w badaniach krajobrazu turystycznego. Wykorzystywanie urządzenia rejestrującego ruch gałek ocznych było do tej pory bardzo rzadko stosowane w badaniach krajobrazu turystycznego, co ma swoje odzwierciedlenie w braku literatury na ten temat. Tym bardziej artykuł wyżej cytowanych Autorów wydaje się być godnym polecenia czytelnikowi. Nieco inny w charakterze jest artykuł A. Zajadacz pt. *Subiektywna przestrzeń turystyczna w świetle biografii turystycznych osób niesłyszących*. Koncepcyjnie badania Autorki wyraźnie nawiązują do geografii społecznej i humanistycznej. Wykorzystując metodę biograficzną,

Autorka podjęła próbę określenia aktywności turystycznej osób niesłyszących oraz percepcji subiektywnej przestrzeni turystycznej.

Część trzecia jest poświęcona obszarom miejskim i podmiejskim. Autorzy analizują przestrzeń turystyczną i zjawiska w niej zachodzące zarówno na obszarze metropolii, jak i małych miast czy stref podmiejskich. M. W. Kozak omawiając zjawisko turystyki w metropoliach wskazuje, że są one ważnymi ośrodkami, które generują i przyjmują ruch turystyczny. Z kolei J. Majewska skupiła swoją uwagę na badaniu poziomu natężenia funkcji turystycznej dziesięciu wybranych miast w Polsce. Podobne zjawiska, ale w odniesieniu do małych miast (5-20 tys. mieszkańców) w województwie mazowieckim i wielkopolskim, przedstawiła M. Kowalczyk. Z kolei R. Faracik dokonał charakterystyki głównych cech jakimi odznacza się zjawisko turystyki w strefie podmiejskiej Krakowa. Zwrócił uwagę na atrakcyjność turystyczną badanego obszaru, stopień jego zagospodarowania oraz wielkość ruchu turystycznego. Przestrzenią turystyczną samego Krakowa zajął się M. Mika. Autor najpierw opisał specyficzne cechy przestrzeni turystycznej miasta, a następnie przedstawił strukturalno-funkcyjny model przestrzeni turystycznej Krakowa, wyróżniając w nim: dzielnice (obszary) aktywności turystycznej, obszary węzłowe ruchu turystycznego, korytarze (ciągi) turystyczno-usługowe, obszary (obiekty) infrastruktury wielofunkcyjnej o znaczeniu turystycznym, obiekty (funkcjonalnie) turystyczne oraz korytarze tranzytowe.

Kolejne dwa teksty również opisują przestrzeń turystyczną wybranego miasta. S. Michalak dokonała charakterystyki przestrzeni turystycznej Belgradu, zwracając uwagę przede wszystkim na dziedzictwo kulturowe. Natomiast S. Szostak-Młynarska omówiła zjawisko w odniesieniu do miasta o charakterze uzdrowiskowym – Świeradowa-Zdroju.

W pozostałych trzech artykułach podjęta została analiza konkretnych zjawisk występujących w przestrzeni badanego miasta, związanych z jego przestrzenią turystyczną. I tak, B. Krakowiak oraz J. Latosińska – na przykładzie Łodzi – omówiły zabytkową przestrzeń turystyczną miasta. Autorki zaprezentowały stan obecny, ale również możliwości jej wykorzystania. Z kolei D. Matuszewska, na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych z turystami przebywającymi w Łebie, przedstawiła zakres społecznej percepcji kierunków przekształceń przestrzeni turystycznej miasta. Natomiast S. Dudek-Mańkowska skupiła uwagę na znaczeniu sektora kreatywnego w przestrzeni turystycznej Warszawy. Bez wątpienia, jak wskazuje Autorka, sektor ten jest ważnym zasobem obszaru, a stolica charakteryzuje się jego dużym potencjałem.

Rozdział czwarty stanowi najobszerniejszą część niniejszej monografii i składa się z 16 artykułów, wśród których zdecydowanie dominuje ujęcie regionalne. Pierwsza grupa artykułów dotyczy terenów górskich, podgórskich i wyżynnych. I tak, przedmiotem artykułu S. Tanasia jest przestrzeń turystyczna organizowana na potrzeby akademickiej turystyki kwalifikowanej na obszarach górskich. A. Górka dokonała charakterystyki przestrzeni turystycznej oraz czynników wpływających na jej kreowanie na obszarze Podhala, przy czym szczególny nacisk Autorka położyła na próbę zidentyfikowania oraz ustalenia znaczenia wpływu poszczególnych grup interesariuszy na kreowanie przestrzeni turystycznej tego regionu. Z kolei artykuł R. Krocza i in. stanowi propozycję wytyczenia nowego, liczącego ponad 30 kilometrów szlaku

turystycznego, biegnącego przez mniej znane, rolnicze obszary Pogórza Ciężkowickiego, z charakterystycznym krajobrazem rolniczym o małoblokowym, szachownicowym układzie pól. Również T. Brzezińska-Wójcik i A. Świeca zajęli się mniej znanym turystycznie regionem, prezentując czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną Wyniosłości Gielczewskiej. Autorzy określili syntetyczny miernik atrakcyjności turystycznej sześciu gmin wykorzystując do tego celu metodę wielowymiarowej analizy porównawczej.

W badaniach nad przestrzenią turystyczną sporym zainteresowaniem cieszą się też obszary pojezierne. I. Jażewicz dokonała charakterystyki przestrzeni turystycznej Pojezierza Drawskiego, a R. Krukowska – Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Bardziej przyrodniczy charakter mają wyniki badań zaprezentowane w artykule G. Furgaly-Selezniow i in. Autorzy podjęli próbę oszacowania stopnia oddziaływania różnych form użytkowania turystyczno-rekreacyjnego na środowisko przyrodnicze dwóch jezior położonych na terenie Olsztyna (Skanda i Kortowskie). Efektem jest określenie stopnia antropizacji brzegów obu jezior.

Kolejna grupa artykułów dotyczy Pomorza. P. Majdak – nawiązując do koncepcji rozwoju zrównoważonego – prezentuje główne czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną Półwyspu Helskiego, natomiast A. Zienkiewicz – gminy Kolbudy. Przedmiotem artykułu A. Skrzypczaka i in. jest charakterystyka Zalewu Wiślanego jako złożonej przestrzeni turystycznej, której funkcjonowanie jest w dużym stopniu uzależnione od czynników geopolitycznych.

W ostatnich latach coraz większym zainteresowaniem cieszą się różne formy turystyki realizowane na obszarach cennych przyrodniczo, w tym na obszarach chronionych (turystyka przyrodnicza, ekologiczna, edukacyjna, różne formy turystyki kwalifikowanej w znaczeniu *largo* itd.). Obszary o wyjątkowych walorach przyrodniczych mogą stanowić niebagatelny potencjał w kreowaniu atrakcyjności turystycznej obszarów i rozwoju przestrzeni turystycznej. Dowodzi tego – na przykładzie województwa zachodniopomorskiego – B. Meyer oraz – na przykładzie powiatu sztybskiego – M. Nowacka. Z kolei H. Prószyńska-Bordas stara się pokazać znaczenie parków narodowych jako przestrzeni turystycznej. Autorka czyni to na podstawie analizy przestrzennego zróżnicowania źródeł emisji ruchu turystycznego w wybranych parkach narodowych. Natomiast T.A. Łabuz i M. Osuchowska zwracają uwagę na znaczenie odpowiednich regulacji prawnych dla ochrony i utrzymania przestrzeni turystycznej obszarów cennych przyrodniczo, ze szczególnym uwzględnieniem strefy nadmorskiej.

Dwa ostatnie teksty tej części monografii dotyczą przestrzeni aktywności turystycznej młodzieży szkolnej (K. Parzych) oraz osób samotnych (P.A. Lubowiecki-Vikuk i I. Miedzińska).

Ostatni rozdział niniejszej książki jest poświęcony charakterystyce przestrzeni turystycznej wybranych regionów świata. Autorzy przedstawili w nim wyniki swoich badań empirycznych, które odznaczają się bardzo dużym zróżnicowaniem nie tylko merytorycznym, ale i przestrzennym. I tak, M. Awedyk poświęciła swój tekst globalnej przestrzeni turystycznej, analizując trendy w pozaeuropejskiej turystyce poznawczej Polaków, na podstawie danych dotyczących sprzedaży tego typu produktów na rynku polskim. Z kolei T. Taraszkiewicz ograniczył swoje badania do regionu Morza Bałtyckiego, przedstawiając w swoim artykule „Cruise Baltic Project” jako pewien

sposób na intensyfikację wykorzystania przestrzeni turystycznej Trójmiasta i całego Pomorza Gdańskiego.

Trzy artykuły są poświęcone przestrzeni turystycznej Azji. Z. Kruczek poddał analizie czynniki kształtujące przestrzeń turystyczną w krajach Azji Południowej i Południowo-Wschodniej, odnosząc je z jednej strony do typologii przestrzeni turystycznej S. Liszewskiego, z drugiej – do przestrzeni określonej formułą gościnności. Z kolei artykuł T. Witesa stanowi pewnego rodzaju studium przypadku. Autor dokonał bowiem charakterystyki i określił zmiany, jakie zaszły w przestrzeni turystycznej Brunei, nawiązując do modelu przestrzeni turystycznej M. Oppermanna oraz modelu cyklu życia obszaru turystycznego (TALC) R.W. Butlera i C. Coopera. Ciekawe spojrzenie na kreację przestrzeni turystycznej Tajlandii – na przykładzie tzw. Szlaku bananowych naleśników – zaprezentował Ł. Braun.

K. Podhorodecka zajęła się w swoim opracowaniu przestrzenią turystyczną 30 wybranych terytoriów wyspiarskich strefy międzyzwrotnikowej, analizując związek między ich walorami turystycznymi (ocenianymi przy pomocy metody bonitacji punktowej) a wielkością ruchu turystycznego.

Ostatnie trzy artykuły dotyczą regionu Europy. P. Čuka przedstawił – na podstawie analizy struktury zabudowy turystycznej oraz pełnionych funkcji turystycznych – typologię ośrodków turystycznych na Słowacji. Z kolei przedmiotem zainteresowania Z. Świątkowskiego i M. Więckowskiego są obszary przygraniczne. Pierwszy z wymienionych Autorów, na podstawie pogranicza lubusko-brandenburskiego, zaprezentował czynniki i bariery rozwoju transgranicznej przestrzeni turystycznej. Drugi Autor zaproponował typologię przestrzennego funkcjonowania turystyki na obszarach sąsiadujących z granicami państw, wyróżniając sześć typów obszarów (obszary bez przestrzeni turystycznej, obszary cenne przyrodniczo, turystyczne ośrodki połączone, obszary tranzytu, turystyczne miasta transgraniczne oraz turystyczne regiony transgraniczne).

Szerokie spektrum zaprezentowanych w niniejszej monografii opracowań dowodzi rangi podjętej problematyki i pozwala na sformułowanie kilku wniosków.

- Przestrzeń turystyczna jest przedmiotem zainteresowania przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych.
- Różne jest rozumienie pojęcia „przestrzeń turystyczna”, w zależności od reprezentowanej przez badacza dyscypliny naukowej oraz skali prowadzonych badań.
- Cechy i zróżnicowanie przestrzeni turystycznej są uzależnione od charakteru i pełnionej funkcji turystycznej obszaru, które z kolei stanowią implikację rozmiarów ruchu turystycznego i motywów tych przemieszczeń.
- Przestrzeń turystyczna nie ma charakteru stałego. Podlega zmianom zarówno pod względem przestrzennym, jak i jakościowym (merytorycznym).

*Małgorzata Durydiwka
Katarzyna Duda-Gromada*

I.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W TEORII

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – KILKA SŁÓW O ISTOCIE POJĘCIA

TOURIST SPACE – A FEW WORDS ABOUT ESSENCE OF THE TERM

Abstrakt

Artykuł podejmuje problematykę przestrzeni turystycznej rozumianej jako część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Podmiotem tej przestrzeni jest człowiek-turysta, a funkcjonujące w niej elementy infrastruktury turystycznej pozwalają doprecyzować jej charakter. Przestrzeń turystyczna można badać wykorzystując kilka płaszczyzn poznawczych, do których należą: płaszczyzna systemowa – traktująca przestrzeń i elementy ją tworzące jako system, morfologiczna – charakteryzująca jej strukturę i relacje między elementami składowymi, funkcjonalna – oparta głównie na badaniach ruchu turystycznego, metaforyczna – odnosząca się w znacznej części do niematerialnych elementów przestrzeni, krajobrazowa – będąca swoistą syntezą wymienionych wcześniej płaszczyzn. Należy jednak pamiętać, że tylko badania kompleksowe, wykorzystujące kilka lub wszystkie z wymienionych płaszczyzn pozwalają na jej pełne poznanie.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, klasyfikacje przestrzeni turystycznej, cechy przestrzeni turystycznej, „aktorzy” przestrzeni turystycznej, problemy badawcze związane z przestrzenią turystyczną

Key words: tourist space, tourist space typology, tourist space characteristics, tourist space „actors”, study problems related to tourist space

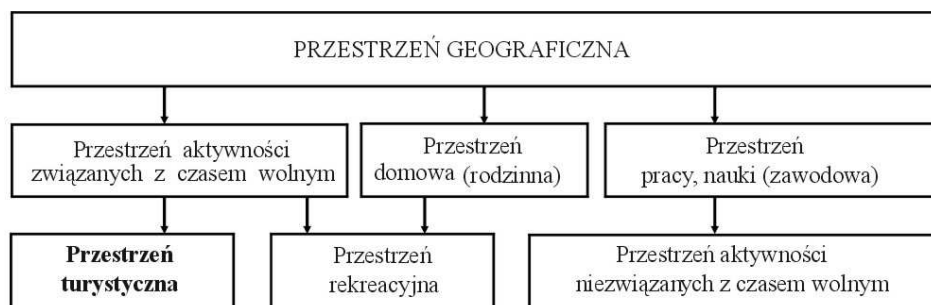
WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna jako przedmiot badań geografii turystyki nie jest niczym oryginalnym w kontekście funkcjonowania pojęcia w literaturze przedmiotu (por. m.in. Miossec 1976, 1977; Warszńska, Jackowski 1978), ale dopiero od kilkunastu lat jest w literaturze polskiej przedmiotem rozważań o charakterze teoretycznym i kompleksowym (m.in. Liszewski 1995, 1999, 2005, 2006; Włodarczyk 2006, 2007, 2009a). Przestrzeń turystyczna doczekała się już licznych opracowań i publikacji naukowych, jednak spośród nich tylko nieliczne podejmują problematykę całościowo (tzn. opisują przestrzeń jako całość). Większość charakteryzuje zagadnienia będące tylko częścią ogólnej teorii przestrzeni turystycznej (np. walory, infrastruktura czy ruch turystyczny).

Dyskusje dotyczące przestrzeni przebiegają równolegle z rozważaniami na temat relacji między podstawowymi pojęciami, takimi jak „turystyka” i „rekreacja” (Liszewski, Baczwarow 1998; Bachvarov, Dziegieć 2005). W literaturze przedmiotu pojawiło się bardzo wiele określeń dotyczących przestrzeni, w której można zaob-

serwować zjawiska związane z zagospodarowaniem czasu wolnego oraz aktywności realizowane w tym czasie przez człowieka poza domem. Najpopularniejsze to: przestrzeń turystyczna, przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń rekreacyjno-turystyczna, przestrzeń wypoczynkowa, przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa, przestrzeń urlopowo-wakacyjna. Większość z wymienionych propozycji nie określa jednak relacji: „aktywność człowieka w czasie wolnym – przestrzeń” w sposób całościowy i wyczerpujący. Uzasadnione wydaje się więc określenie sumy tych przestrzeni częściowych, wspólnym mianem przestrzeni aktywności związanych z czasem wolnym będącej znaczącą i wyraźnie identyfikowalną częścią ogólnej przestrzeni geograficznej. Możemy zatem przyjąć, że przestrzeń czasu wolnego to ta część przestrzeni geograficznej, w której mają miejsce (obserwuje się, odbywają się) wszelkie aktywności związane z zagospodarowaniem (konsumpcją) czasu wolnego, z wyłączeniem tzw. przestrzeni „domowej”, czyli miejsca stałego zamieszkania (konkretnym adresem) (Włodarczyk 2009a).

Przyjmując powyższe założenie można wyraźnie określić odrębność przestrzeni turystycznej, będącej przestrzenią o charakterze „odświeżającym”, od przestrzeni rekreacyjnej, będącej zazwyczaj przestrzenią codzienną, w której podejmowane aktywności prowadzone są często do zachowań rutynowych (regularne wizyty w klubach, na basenie, siłowni itp.) (ryc. 1). Takie rozgraniczenie pojęciowe uzasadnione jest także z ekonomiczno-marketingowego punktu widzenia. W przypadku produktu turystycznego przynajmniej jeden element rozumianego w sensie ogólnym przestrzennego układu konsument-produkt ma charakter zewnętrzny, podobnie jak relacja między rozłącznymi przestrzeniami: zamieszkania i turystyczną. Relacje między produktem rekreacyjnym a konsumentem mają charakter wewnętrzny, gdyż zachodzą w obrębie tej samej przestrzeni rekreacyjnej (Włodarczyk 2009a).

Ryc. 1. Relacje między przestrzenią geograficzną, przestrzenią aktywności związanych z czasem wolnym oraz przestrzenią niezwiązaną z czasem wolnym człowieka
Źródło: Włodarczyk (2009a) – zmienione.

Przedstawione w artykule rozważania są swego rodzaju podsumowaniem dotychczasowych badań autora nad istotą i cechami i przestrzeni turystycznej, a także relacjami między elementami, które ją tworzą.

POJĘCIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Pomimo powszechnego posługiwania się w literaturze przedmiotu pojęciem „przestrzeń turystyczna”, o czym świadczy cytowana w artykule literatura, rozumienie go ma zazwyczaj intuicyjny charakter i tylko nieliczni autorzy podejmują próby sformalizowania konstruując definicje (m.in. Warszńska, Jackowski 1978; Husbands 1983; Liszewski 1995; Włodarczyk 2007, 2009a).

W artykule przyjęto, że przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny niezależnie od jego wielkości i charakteru. Można zatem stwierdzić, że ruch turystyczny jest jedynym jej atrybutem. Warunkiem dodatkowym umożliwiającym jej identyfikację jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej (Włodarczyk 2009a).

ELEMENTY TWORZĄCE PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNĄ

Niezwykle istotnym problemem wydaje się być charakterystyka składników przestrzeni turystycznej. Generalnie wyróżnić możemy cztery główne grupy elementów mających wpływ na jej charakter. Należą do nich:

- dziedzictwo przyrodnicze – zasoby obszaru niezwiązane genetycznie z rozwojem turystyki. W skład dziedzictwa przyrodniczego wchodzi zarówno budowa geologiczna, ukształtowanie terenu, wody (powierzchniowe i podziemne), jak i warunki klimatyczne oraz szata roślinna;
- dziedzictwo kulturowe – stanowią je te zasoby obszaru, które powstały w wyniku (często bardzo odległej czasowo) działalności człowieka w przestrzeni. A ich powstanie nie ma związku z rozwojem turystyki.
- infrastruktura – zasoby obszaru związane z rozwojem turystyki, uzupełniające elementy pierwotne, uatrakcyjnijające ofertę turystyczną obszaru (baza noclegowa, gastronomiczna, paraturystyczna, zewnętrzna i wewnętrzna dostępność komunikacyjna)
- człowiek – jest zarówno podmiotem (użytkownikiem) przestrzeni turystycznej (turyści – ruch turystyczny) podejmującym określone aktywności turystyczne oraz pozwalającym na jej wyróżnienie, jak również jej mieszkańcem (gospodarzem). Człowiek organizuje przestrzeń turystyczną, a także nią zarządza, podejmuje również w niej działania jako przedsiębiorca.

Oczywistym jest, że przestrzeń turystyczna w różnym stopniu wypełniona są wymienionymi elementami, a ich wzajemne proporcje i relacje pozwalają na bardziej szczegółowe określenie jej charakteru.

CECHY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Przegląd dorobku badawczego (Włodarczyk 2009a) wskazuje wyraźnie, że przestrzeń turystyczna jest pojęciem złożonym, trudnym do jednoznacznego określenia we wszystkich związanych z nią aspektach. W takiej sytuacji autor przedstawia własny, uwzględniający dotychczasowy dorobek innych badaczy, zestaw cech przestrzeni turystycznej.

Przestrzeń turystyczna:

- ma charakter względny i jest przestrzenią relacyjną, tzn. nie może istnieć bez podmiotu, którym jest człowiek;
- jest globalna bowiem niewiele jest miejsc, do których nie docierają turyści;
- jest ograniczona nie tylko ze względu na obecny poziom rozwoju technologicznego, ale także z powodu uwarunkowań przyrodniczych, ekologicznych, politycznych, kulturowych;
- jest dynamiczna (zmienia swój charakter w czasie). Można zatem mówić o cyklu (cyklach) rozwoju przestrzeni turystycznej;
- jest wykorzystywana (użytkowana) sezonowo (periodycznie) (analizując krótsze przedziały czasowe) i podlega ekonomicznym cyklom koniunkturalnym;
- jest przestrzenią stale poszerzającą się poprzez stale zawłaszczanie nowych obszarów na potrzeby turystyki;
- jest przestrzenią zróżnicowaną funkcjonalnie. Pomimo że jako całość jest delimitowana na podstawie kryterium funkcjonalnego, to wykazuje wewnętrzne zróżnicowanie pozwalające na wyróżnienie kilku typów różniących się natężeniem i charakterem procesów w niej zachodzących;
- jej powstanie i rozwój mogą mieć charakter zarówno ewolucyjny, jak i rewolucyjny. Dowodzą tego liczne przypadki opisane szczegółowo w bogatej literaturze przedmiotu przedstawiającej badania empiryczne.

Przytoczone i scharakteryzowane cechy przestrzeni turystycznej potwierdzają jej złożoną, wielowymiarową strukturę i wskazują na konieczność prowadzenia wielokierunkowych, ale także kompleksowych badań nad jej istotą.

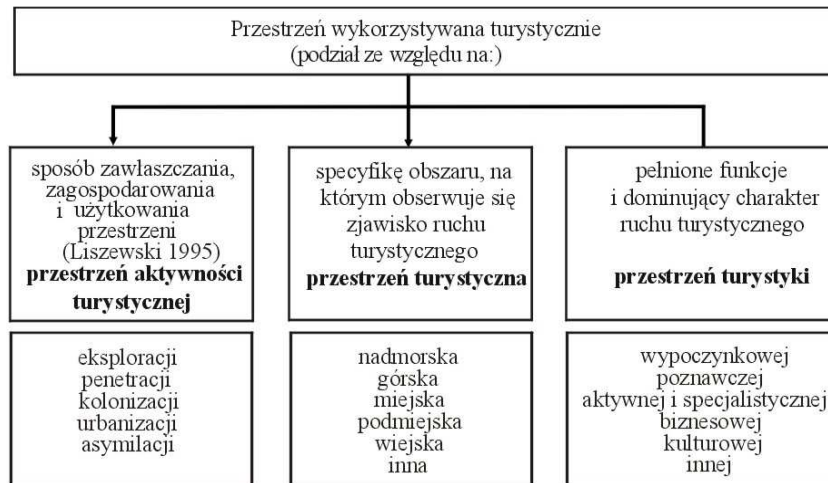
KLASYFIKACJE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Podobnie jak w przypadku przestrzeni geograficznej, możemy wyróżnić trzy zasadnicze typy przestrzeni relacyjnie związanych z aktywnością turystyczną człowieka. Są to:

- ekumena turystyczna – ta część przestrzeni geograficznej (turystycznej), która na potrzeby turystyczne wykorzystywana jest przez cały rok; charakteryzuje się ciągłością zjawiska ruchu turystycznego;
- subekumena turystyczna – ta część przestrzeni geograficznej (turystycznej), która na potrzeby turystyczne wykorzystywana jest sezonowo lub incydental-

nie (eksploracja turystyczna); charakteryzuje ją sezonowość, nieciągłość lub sporadyczność ruchu turystycznego;

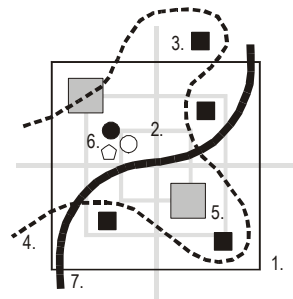
- anekumena turystyczna – ta część przestrzeni geograficznej, która nie jest wykorzystywana na potrzeby turystyczne (przestrzeń nieturystyczna); charakteryzuje ją brak ruchu turystycznego.

Ryc. 2. Przestrzeń turystyczna czy przestrzeń turystyki – kryteria podziału przestrzeni turystycznej
Źródło: Włodarczyk (2009a).

Podstawą dalszej analizy będzie próba określenia wzajemnych relacji między wyróżnionymi typami przestrzeni turystycznej. Relacje te można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. Biorąc pod uwagę jedynie stopień organizacji przestrzeni, którego elementem może być np. natężenie zagospodarowania turystycznego oraz charakter pełnionych przez obszar funkcji, można założyć, że całą przestrzeń turystyczną lub jej fragment można podzielić bez reszty identyfikując w niej wszystkie lub niektóre wymienione wcześniej typy. Tak zdelimitowane obszary, posiadające zazwyczaj różną powierzchnię, mogą graniczyć ze sobą lub tworzyć rozproszone enklawy w ogólnej przestrzeni geograficznej. Jednym z problemów, który może wystąpić podczas delimitacji może być brak możliwości wytyczenia jednoznacznych granic pomiędzy poszczególnymi typami przestrzeni. Podejście takie, ze względu na pewien kontekst porządkujący, można nazwać morfologiczno-funkcjonalnym (ryc. 2). W świetle przedstawionych rozważań uprawnionym wydaje się być używanie pojęcia „przestrzeń turystyczna” w odniesieniu do całości zagadnienia bez doprecyzowania przymiotnikowego jak i „przestrzenie turystyczne” w przypadku wydzielania jej części z wykorzystaniem różnych kryteriów podziału lub klasyfikacji z koniecznością dookreślenia wyróżnionych elementów (podprzestrzeni, przestrzeni cząstkowych) (Shaw, Williams 2004).

Wspomniane wcześniej podejście morfologiczno-funkcjonalne można bardzo dobrze zobrazować na przykładzie odgórnie zdelimitowanej przestrzeni miejskiej (ryc. 3-8), w której prześledzić można zarówno wzajemne położenie elementów tworzących przestrzeń turystyczną, jak i relacje przestrzenne między „turystycznymi” i „nieturystycznymi” składowymi przestrzeni miasta (Liszewski 1999).

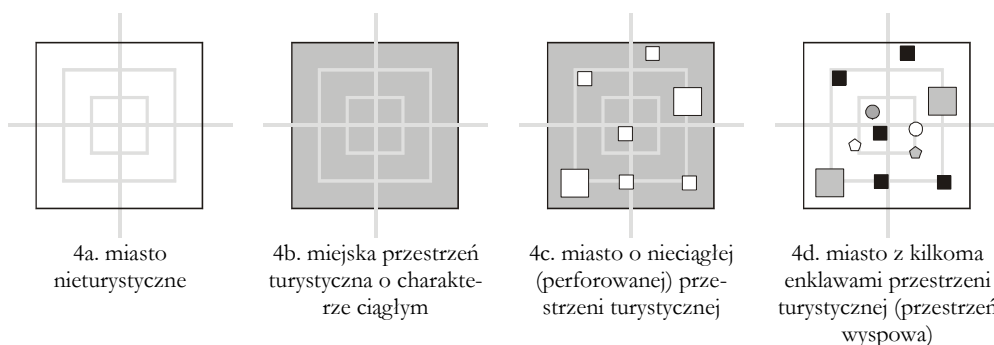

Objaśnienia:

1. granice miasta
2. układ przestrzenny miasta
3. atrakcje o charakterze punktowym (pojedyncze obiekty)
4. atrakcje o charakterze liniowym (szlaki tur., ważne ulice itp.)
5. atrakcje o charakterze powierzchniowym (parki, zespoły architektoniczne, dzielnice)
6. elementy infrastruktury turystycznej
7. bariery (rzeki, granice itp.)

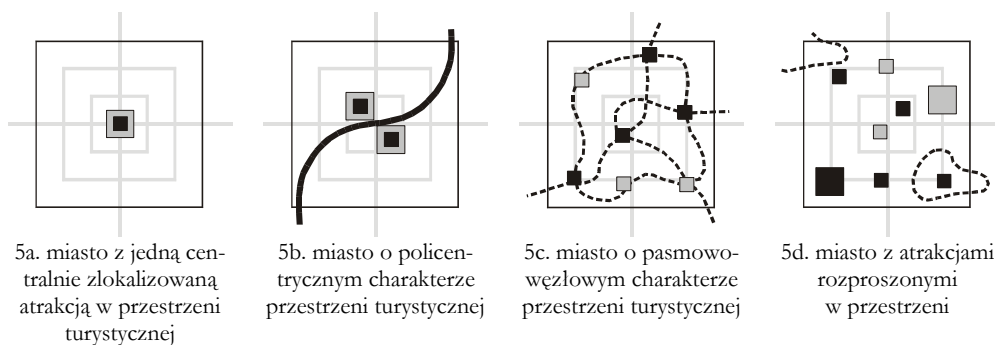
Ryc. 3. Elementy tworzące przestrzeń turystyczną miasta

Źródło: opracowanie własne.

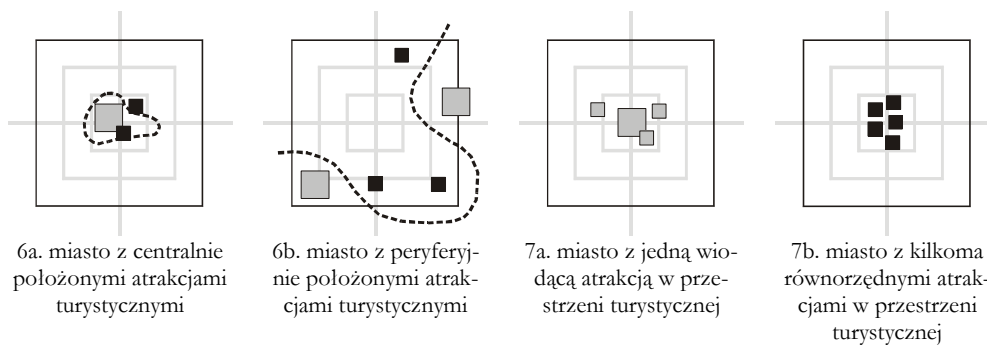
Ryc. 4. Różne typy miast w zależności od charakteru miejskiej przestrzeni turystycznej

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 5. Wybrane typy miejskiej przestrzeni turystycznej w zależności od liczby, charakteru i wzajemnego położenia elementów, które ją tworzą

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 6. Różne typy miejskiej przestrzeni turystycznej w zależności od położenia atrakcji turystycznych

Ryc. 7. Różne typy miejskiej przestrzeni turystycznej w zależności od relacji między atrakcjami turystycznymi

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 8. Rodzaje miejskiej przestrzeni turystycznej w zależności od czynników decydujących o jej charakterze

Źródło: opracowanie własne.

W większości przypadków zaproponowane schematy (ryc. 3-8) można odnieść nie tylko do przestrzeni turystycznej miasta, ale także do przestrzeni turystycznej w ogóle. Przedstawione rysunki, nie pretendując do całościowego czy wyczerpującego przedstawienia zjawiska, pokazują jak wiele różnych kryteriów można zastosować oraz na jak wiele sposobów można analizować wybrane przestrzenie turystyczne.

ROLE CZŁOWIEKA W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ, AKTORZY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Rozpatrując przestrzeń turystyczną nie tylko z punktu widzenia tworzących ją składników, ale także zachodzących procesów i działań w niej podejmowanych, nie można pominąć ról, jakie odgrywa człowiek w niej funkcjonujący. Pod pojęciem „rola” w niniejszym opracowaniu rozumieć będziemy „.../udział i znaczenie kogoś, czegoś w jakichś okolicznościach, w jakimś przedsięwzięciu; stanowisko zajmowane przez kogoś

w jakiejś sprawie; żądanie do spełnienia; pozycję zajmowaną w czymś, występowanie w jakimś charakterze” (*Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka 1978). Zatem rolę człowieka w przestrzeni turystycznej zdefiniujemy jako jego udział, miejsce i znaczenie w tworzeniu tej przestrzeni. Generalnie działania człowieka w przestrzeni turystycznej można sprowadzić do kilku podstawowych ról. Możemy zatem mówić o:

- człowieku jako organizatorze (twórcy) przestrzeni turystycznej – tę grupę aktorów tworzą przedsiębiorcy, samorząd terytorialny, władze administracyjne, organizacje społeczne;
- człowieku jako konsumencie przestrzeni turystycznej (turyście) – ponieważ wykazuje on różnorodne potrzeby i oczekiwania, posiada różne możliwości (ekonomiczne, czasowe), które decydują o wyborach określonych przestrzeni;
- człowieku jako stymulatorze wyboru przestrzeni turystycznej – rola ta bezpośrednio związana z konsumpcją konkretnych przestrzeni (porównaj rolę konsumenta-turysty) wynika ze znanej z socjologii turystyki „teorii towarzystwa”. Polega ona na pośrednim wpływie jednych turystów na wybór określonych przestrzeni przez innych;
- człowieku jako mieszkańcu przestrzeni turystycznej (społeczność lokalna) – rola ta powinna być rozumiana nie tylko jako rola gospodarza czy organizatora przestrzeni, ale przede wszystkim jako rola jednostki czy społeczności żyjącej w konkretnej przestrzeni;
- człowieku jako gospodarzu przestrzeni turystycznej (władze lokalne, mieszkańcy) – rola ta polega na reprezentowaniu przestrzeni nie tylko przez jej mieszkańców, ale także przez władze administracyjne, samorządowe, organizacje turystyczne wobec turystów-gości, poprzez wypracowanie oryginalnej formuły gościnności, a w konsekwencji wykreowaniu tzw. przestrzeni gościnnej;
- człowieku jako „atrakcji turystycznej” – ponieważ niektóre z przestrzeni turystycznych bez zamieszkujących je ludzi z ich dziedzictwem kulturowym, zwyczajami, obrzędami, świętami czy choćby codziennym życiem, czasami bardzo odmiennymi od tych, które reprezentują turyści, jawiłyby się jako przestrzenie „puste”, nieciekawe, mało interesujące.

Role te przypisane są czterem grupom „aktorów” mającym bezpośredni lub pośredni wpływ na badaną przestrzeń. Zaliczamy do nich:

- turystów (konsumenci przestrzeni turystycznej) – którzy stanowiąc „element egzogeniczny” przestrzeni turystycznej, poprzez wykazywane preferencje i zainteresowania związane z formami aktywności turystycznej stymulują działania podejmowane przez inne grupy aktorów (pośredni wpływ na przestrzeń);
- mieszkańców (osoby zamieszkujące obszar, niezajmujące się zawodową obsługą ruchu turystycznego, a turystyka może być dodatkowym źródłem dochodu, czasami zrzeszone w organizacjach społecznych) – którzy z racji bycia częścią przestrzeni turystycznej mają na nią zazwyczaj znaczący wpływ;
- przedsiębiorców (grupa reprezentująca zarówno interesy ekonomiczne osób spoza charakteryzowanej przestrzeni, nie będących jej mieszkańcami, jak i będących

elementem struktur gospodarczych badanej przestrzeni) – których wspólną cechą jest ekonomiczny motyw podejmowania działań na rzecz turystyki;

- władz (zarówno władze państwowe, jak i samorządowe na różnych poziomach decyzyjnych) – będących często przedstawicielami lokalnych społeczności i mających generalnie pośredni wpływ na organizację przestrzeni turystycznej. Podejmowane decyzje ze względu na swój charakter i wagę mogą jednak decydować o kierunkach rozwoju badanego obszaru. W przypadku proturystycznej polityki tej grupy „aktorów” najważniejsze działania dotyczą wszelkiego rodzaju udogodnień i zachęt umożliwiających lub ułatwiających podejmowanie działalności w badanej przestrzeni przez pozostałe grupy

Wspólnymi cechami wszystkich przedstawionych grup jest to, że celem prowadzonej działalności jest osiągnięcie określonych korzyści, wszystkie aktywności przebiegają w środowisku prawnym i każdy podmiot jest zobowiązany do przestrzegania uregulowań legislacyjnych, a w strukturach związanych z zarządzaniem dużą rolę odgrywa lider, znacząca osobowość kierująca zasobami ludzkimi i finansowymi (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010; Włodarczyk 2006, 2009a).

SPOSOBY POSTRZEGANIA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Jednym z zasadniczych rozróżnień spotykanych w literaturze przedmiotu i związanych z klasyfikacjami przestrzeni turystycznej jest jej podział na:

- przestrzeń turystyczną obszaru, będącą zbiorem miejsc (obszarów) i procesów w nich zachodzących, w których obserwuje się różnorodne aktywności turystyczne (także przestrzeń turystyczną regionu, terytorium, miasta itp.);
- przestrzeń turystyczną człowieka – indywidualną przestrzeń turystyczną, będącą sumą miejsc/obszarów odwiedzanych przez konkretnego turystę (lub grupę turystów).

Tak przeprowadzona klasyfikacja nie dotyczy jedynie sposobu pojmowania przestrzeni turystycznej, ale określa także dwa podstawowe podejścia badawcze związane z poruszonym zagadnieniem (m.in.: Latosińska 1998, 2006; Kowalczyk-Anioł 2007; Włodarczyk 2006, 2009a).

Nawiązując do istniejącego dorobku naukowego w zakresie sposobów postrzegania przestrzeni turystycznej (m.in. Stachowski 1993; Liszewski 2005) można wyróżnić następujące poziomy pojmowania (wymiar, rodzaje) terminu „przestrzeń turystyczna”:

- realna – rzeczywista, konkretna, doświadczona. Jest zbiorem będącym sumą miejsc/obszarów odwiedzonych przez turystę (lub grupę turystów). Tak zdefiniowana przestrzeń ma w większości przypadków charakter nieciągły („wyspowy”) (ryc. 4a-d), a jej wielkość i charakter jest zdeterminowany m.in. przez preferencje i możliwości turysty;
- percepcyjno-mentalna – uświadomiona, doświadczona, zapamiętana, przyswojona. W stosunku do przestrzeni realnej jest zbiorem niepełnym

(ze względu na istnienie tzw. przestrzeni odrzuconej, niezapamiętanej), zazwyczaj zhierarchizowanym pod względem znaczenia (przestrzeń ważna – mniej ważna – nieważna) i wartości (przydatna – mniej przydatna – nieprzydatna) oraz zniekształconym po przejściu przez różne filtry percepcji (wyobrażenia, oczekiwania, preferowany system wartości itp.). Jest zbiorem wyobrażeń wytworzonym na podstawie wcześniejszych doświadczeń;

- wirtualna – nierzeczywista, ale teoretycznie możliwa do zaistnienia albo istniejąca, ale nie w danym miejscu lub czasie w odniesieniu do podmiotu (w tym przypadku jest nim turysta). Jest zbiorem wyobrażeń na temat obszarów potencjalnej aktywności turystycznej wytworzonym na podstawie źródeł wtórnych, zewnętrznych niebędących bezpośrednim doświadczeniem turysty (np. przewodniki, Internet, mapy turystyczne itp.), często zafalszowana w wyniku nieuczciwych praktyk marketingowych;
- duchowa – będąca wytworem umysłu, myśli, uczuć, odnosząca się do życia wewnętrznego turysty, będąca wypadkową (pochodną) przestrzeni realnej, percepcyjnej i wirtualnej, ale niemająca granic formalnych. Jest wyrazem systemu wartości preferowanych przez człowieka związanych z jego aktywnością turystyczną (w kategoriach filozoficznych). W tym przypadku możemy mieć do czynienia z symbolicznym postrzeganiem przestrzeni turystycznej (kojarzenie konkretnych przestrzeni z określonymi symbolami). Tak zdefiniowana przestrzeń duchowa nie musi być jednoznacznie utożsamiana z przestrzenią *sacrum* rozumianą w kategoriach religijnych (Włodarczyk 2009a).

PROBLEMY BADAWCZE I PŁASZCZYZNY KOGNITYWNE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ – ZAMIAST PODSUMOWANIA

Jak już wspomniano, badanie przestrzeni turystycznej jako całości stało się domeną geografów turystyki. W zasadzie można zaryzykować stwierdzenie, że przestrzeń turystyczna jako funkcjonalnie wyróżniająca się część przestrzeni geograficznej (Liszewski 1995) jest podstawowym przedmiotem tej dyscypliny badań. Geografowie, ze względu na najbardziej kompleksowe ujęcie problematyki, jak nikt inny są przygotowani do badania zjawisk o charakterze przestrzennym, a do takich niewątpliwie zalicza się turystykę. Warto jednak zauważyć, że mimo kompleksowości ujęcia geograficznego badania te byłyby niepełne, gdyby nie uwzględniały zachodzących w tej przestrzeni relacji o różnorodnym charakterze (np. społecznym, ekonomicznym). Badania socjologiczne czy ekonomiczne są niezbędne, aby problem przestrzeni turystycznej oraz zachodzące w niej relacje mogły być przedstawione w sposób pełny i wyczerpujący. Relacyjność przestrzeni turystycznej (relacje turysta → pozostałe elementy przestrzeni) sprawia, że jest ona doskonałym polem do wykorzystania metod badawczych stosowanych w innych dyscyplinach naukowych.

Problemem jest także próba określenia relacji między przestrzenią turystyczną a regionem turystycznym. Nie wdając się w dyskusję nad pojęciem regionu w ogóle czy

regionu turystycznego w szczególności, można przyjąć, że niezależnie od kryterium delimitacji (region funkcjonalny, region krajobrazowy) w świetle przyjętej definicji przestrzeni turystycznej region jest zawsze jej częścią, charakteryzującą się dużą koncentracją ruchu turystycznego (Liszewski, Włodarczyk 2010), którą można wydzielić ograniczając ją w miarę ostrymi granicami. W przypadku przestrzeni turystycznej (w takim rozumieniu mającej charakter nadrzędny, bardziej ogólny niż region turystyczny) określenie jej granic nie zawsze jest możliwe, bowiem w wielu przypadkach mają one charakter rozmyty, nie dający się określić zasięgiem elementów zagospodarowania czy występowania ruchu turystycznego. Tak dzieje się np. w przypadku przestrzeni eksploracji lub penetracji turystycznej. W takim przypadku w granicach zdefiniowanej (określonej) przestrzeni turystycznej można mówić (także jednocześnie) o centrach ruchu turystycznego, rejonach turystycznych, regionach turystycznych oraz obszarach przejściowych charakteryzujących się mniejszym ruchem i zagospodarowaniem turystycznym.

Analizując dotychczasowe opracowania teoretyczne dotyczące przestrzeni turystycznej uwagę zwraca fakt, że właściwie żaden z badaczy-geografów nie zajął się problemem wielowymiarowości prowadzonych badań empirycznych w kontekście ich szczegółowości (skali przestrzennej). Przyjęta (założona) skala badań (np. badania przestrzeni lokalnej, regionalnej, globalnej) determinuje stosowane metody oraz szczegółowość prowadzonych badań, czego efektem jest możliwość (lub jej brak) porównywania otrzymanych wyników. Teoria i koncepcje przestrzeni turystycznej nie doczekały się jeszcze (przynajmniej w polskich opracowaniach naukowych z zakresu geografii) szczegółowego dookreślenia ze względu na skalę prowadzonych badań i związanego z tym przyporządkowania określonych metod badawczych czy też badanych cech (elementów, relacji itp.). W większości przypadków formułowane są zasady (cechy) ogólne, uniwersalne, które są charakterystyczne dla przestrzeni turystycznej niezależnie od przyjętego poziomu szczegółowości badań. Dotychczas nie prowadzono badań dotyczących różnic między elementami tworzącymi przestrzeń i relacji między nimi w kontekście różnych skal, a tym samym różnej szczegółowości prowadzonych rozważań.

Uznając przestrzeń turystyczną jako tzw. przestrzeń nacechowaną należałoby także pokusić się o refleksje dotyczące jej cech oryginalnych, odróżniających ją od innych przestrzeni funkcjonalnych. W tym przypadku (w odróżnieniu od cech przedstawionych w pierwszej części artykułu) jako pierwsze na myśl przychodzą: gościnność, organizacja, bezpieczeństwo itd. (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008). Cechy te ze względu na trudności w ich definiowaniu i badaniu dotychczas nie zostały dobrze rozpoznane w opracowaniach naukowych.

Biorąc pod uwagę płaszczyzny kognitywne (poznawcze) podejmowanych badań można je uporządkować następująco:

- systemowa – najbardziej ogólna (elementy wejścia i wyjścia traktowane jako informacje oraz ruch turystyczny, elementy systemu, relacje między elementami) (Preobrazenski, Vedenin, Zorin 1975; Leiper 1979);
- morfologiczna – kładąca nacisk na strukturę przestrzeni oraz relacje wynikające z wzajemnego położenia elementów ją tworzących, pozwalająca wykorzystywać wyniki badań do modelowania przestrzeni;

- funkcjonalna – obejmująca badania mające na celu identyfikację funkcji szczegółowych (poznawczej, wypoczynkowej itd.) głównie poprzez określenie charakteru obserwowanego w niej ruchu turystycznego, a tym samym charakteru całej przestrzeni turystycznej;
- metaforyczna – odnosząca się w znacznej części do niematerialnych elementów przestrzeni, wykorzystująca jej symbolikę, odwołująca się do jej postrzegania przez pryzmat dzieł literackich, malarskich czy filmowych, które powstały z jej wykorzystaniem (MacCannel 2002; Urry 2007);
- krajobrazowa (w ujęciu dosłownym – fizjonomiczna) – będąca swoistą syntezą wszystkich wspomnianych wcześniej płaszczyzn, przyjmując założenie, że krajobraz jest wypadkową zarówno elementów tworzących przestrzeń, relacji występujących między nimi oraz symboli, poprzez które jest postrzegana (Włodarczyk 2009a, 2009b).

Przestrzeń turystyczna jako swoista „konstrukcja kompleksowa” powinna być badana z jednoczesnym wykorzystaniem dwóch sfer określających jej istotę. Pierwsza z nich to badania o charakterze strukturalnym (z wykorzystaniem wspomnianych płaszczyzn poznawczych) odnoszące się do elementów ją tworzących. Znane są szerokie analizy dotyczące walorów i atrakcji turystycznych, zagospodarowania turystycznego (infrastruktury), ruchu turystycznego, które pozwalają na jej delimitację i określenie niektórych jej cech. Jednak dopiero badania relacji między wymienionymi składowymi pozwalają na pełne określenie jej charakteru (sfera relacyjna).

LITERATURA

- Bachvarov M., Dziegieć E., 2005, *Relacje pomiędzy pojęciami „rekreacja” i „turystyka”*, „Turyzm”, 15, 1-2, 79-93.
- Husbands W. C., 1983, *Tourists space and tourist attraction, an analysis of the destination choices of European travelers*, „Leisure Sciences”, 5, 4, 289-307.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2008, *Przestrzeń gościnna - kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] G. Golembki (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Gremium Ekspertów turystyki, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 136-150.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kowalczyk-Anioł J., 2007, *Rozwój przestrzeni urlopowo-wakacyjnej rodzin studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, „Szlakami Nauki”, 34, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Latosińska J., 1998, *Przestrzeń urlopowo-wakacyjna pracowników wyższych uczelni Łodzi*, „Szlakami Nauki”, 27, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Latosińska J., 2006, *Przestrzeń turystyczna – jedno pojęcie dwa znaczenia. Rozważania na temat indywidualnej przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 16, 2, 93-98.
- Leiper N., 1979, *The Framework of Tourism*, „Annals of Tourism Research”, 6, 4, 390-407.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, Łódź, 87-103.
- Liszewski S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, „Turyzm”, 9, 1, 51-73.

- Liszewski S.**, 2005, *Przestrzeń turystyczna w ujęciu podmiotowym. Przyczynek do dyskusji o przestrzeni w geografii*, [w:] *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie*. T. 1. Podstawowe idee i koncepcje w geografii, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, 50-60.
- Liszewski S.**, 2006, *Przestrzenie turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, „Turyzm”, 16, 2, 7-20.
- Liszewski S., Baczworow M.**, 1998, *Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej*, „Turyzm”, 8, 1, Łódź, 39-67.
- Liszewski S., Włodarczyk B.**, 2010, *Badania regionalne jako podstawa nowej regionalizacji turystycznej Polski*, [w:] *Regionalne badania konsumentów usług turystycznych*, Polska Organizacja Turystyczna Warszawa, 99-107.
- MacCannel D.**, 2002, *Turysta. Nowa teoria klasy podróżniczej*, Muza, Warszawa.
- Miossec J.-M.**, 1976, *Elements pour une theorie de l'espace touristique*, Centre des Hautes Etudes Touristiques, Serie C, 36, Aix-en-Provence.
- Miossec J.-M.**, 1977, *Un model de l'espace touristique*, „L'Espace Géographique”, 6, 1, 41-48.
- Preobrażenski V.S., Zorin I.V., Vedenin Y.A.**, 1975, *Geograficzne aspekty konstruowania rekreacyjnych system*, Izv. AN USSR, Ser. Geogr., 1.
- Shaw G., Williams A. M.**, 2004, *Tourism and Tourism Spaces*, London-New Delhi.
- Słownik języka polskiego*, 1978, M. Szymczak (red.), PWN, Warszawa, t. 1-3.
- Stachowski J.**, 1993, *O pojmowaniu przestrzeni w geografii turystyki*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Geografia, XXIV, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, 82, Toruń, 171-180.
- Urry J.**, 2007, *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2006, *Przestrzeń turystyczna – cykliczność, „aktorzy”, determinanty rozwoju*, „Turyzm”, 16, 2, 41-64.
- Włodarczyk B.**, 2007, *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary i cechy*, „Turyzm”, 17, 1-2, 149-162.
- Włodarczyk B.**, 2009a, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Włodarczyk B.**, 2009b, *Krajobrazy przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 19, 1-2, 89-97.

Summary

The article regards tourist space, understood as a part of geographical space in which the phenomenon of tourist traffic is observed. The subject of this space is man-the tourist, and the working elements of the tourist infrastructure it contains define its character. Tourist space may be studied on several cognitive planes, including the following: the system plane, which treats the space and its elements as a system; the morphological plane, describing its structure and the relations between its components; the functional plane, based primarily on the studies of tourist traffic; the metaphorical plane, largely referring to the non-material elements of space; and the landscape plane, which is a combination of the afore-mentioned planes. It should be remembered, however, that only comprehensive studies, taking into consideration some or all of the listed planes, lead to the full understanding of the phenomenon.

Bogdan Włodarczyk
 Uniwersytet Łódzki
 Wydział Nauk Geograficznych
 Instytut Geografii Miast i Turystyki
 bowlo@geo.uni.lodz.pl

**„GEOGRAFICZNE” ASPEKTY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ
(NOWE SPOJRZENIA NA KONCEPCJĘ
PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ)**

“GEOGRAPHICAL” ASPECTS OF TOURIST SPACE
(NEW APPROACH TO TOURIST SPACE CONCEPT)

Abstrakt

Tekst przedstawia nowe spojrzenie na koncepcję przestrzeni turystycznej. Ponieważ koncepcja ta jest różnie rozumiana, autor skupił uwagę na jej aspektach geograficznych, proponując termin „geograficzna przestrzeń turystyczna”. W dalszej części tekstu zajęto się trzema podstawowymi problemami tak rozumianej przestrzeni turystycznej: położeniem, wielkością i spójnością oraz jej zmiennością i trwałością.

Słowa kluczowe: geografia, turystyka, przestrzeń turystyczna

Key words: geography, tourism, tourist space

WPROWADZENIE

Pojęcie „przestrzeń turystyczna” stało się w ciągu ostatnich kilkunastu lat w naukach o turystyce jednym z najczęściej używanych terminów. Dotyczy to także geografii turystyki i wynika z ogólnego zainteresowania geografów przestrzenią. Jak pisze A. Lisowski (2003, 7), „/*.../przestrzeń jest pojęciem, które odgrywa szczególną rolę w geografii (naukach geograficznych). Ta wyjątkowa rola przestrzeni w historii myśli geograficznej była w dużym stopniu związana, z jednej strony z rozległym przedmiotem zainteresowań, a z drugiej strony brakiem endogenicznych teorii o szerszym zasięgu, określających geograficzny punkt widzenia na powłokę ziemską*”. Choć w geografii są również stosowane inne, pokrewne określenia („środowisko”, „krajobraz”, niekiedy – w zależności od kontekstu – także „miejsce”), termin „przestrzeń” jest niewątpliwie najczęściej używanym pojęciem, zwłaszcza przez geografów reprezentujących w swoich badaniach podejście scjentystyczne (Kowalczyk, Kulczyk 2008).

Zdaniem J. Warszzyńskiej i A. Jackowskiego (1978, 31) przestrzeń turystyczna jest to „/*.../część przestrzeni geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne*”. Podana definicja jest bliska poglądom reprezentowanym przez wspomnianego już A. Lisowskiego (2003), który wyróżnia w geografii człowieka dwa podstawowe typy przestrzeni – przestrzeń fizyczną (autoteliczną) oraz przestrzeń niefizyczną (heteroteliczną), którą z kolei można podzielić na przestrzenie: ekologiczną, kulturową oraz społeczną.

DEFINICJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Spośród polskich autorów pojęciu przestrzeni turystycznej szczególnie wiele uwagi poświęcił S. Liszewski, którego zdaniem jest to „/*.../funkcjonalnie wyróżniająca się część (podprzestrzeń) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie largo, to znaczy jako podprzestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym*” (Liszewski 1995, 94). Koncepcja S. Liszewskiego może być wykorzystywana w ujęciu statycznym, jak i dynamicznym. Szczególnie interesujące wydaje się być to drugie podejście. Na podstawie charakteru działalności turystycznej oraz stopnia kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej i społecznej S. Liszewski (1995) wyróżnił pięć typów przestrzeni turystycznej. Są to kolejno: przestrzeń eksploracji turystycznej, przestrzeń penetracji turystycznej, przestrzeń asymilacji turystycznej, przestrzeń kolonizacji turystycznej oraz przestrzeń urbanizacji turystycznej.

Najpełniejszy przegląd polskiej i zagranicznej literatury dotyczącej przestrzeni turystycznej zawiera praca B. Włodarczyka (2009), który ponadto podaje własną jej definicję. Jego zdaniem, „/*.../przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym umożliwiającym jej delimitację jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej*” (Włodarczyk 2009, 74-75). W tym miejscu należy zauważyć, że w definicji B. Włodarczyka, inaczej niż w przytoczonej wcześniej definicji S. Liszewskiego, zasadniczym kryterium pozwalającym uznać, iż dana przestrzeń (raczej podprzestrzeń) geograficzna spełnia wymogi, które pozwalają ją uznać za przestrzeń turystyczną jest występowanie ruchu turystycznego. Zagospodarowanie turystyczne jest jedynie warunkiem dodatkowym. Z opinią tą trudno się zgodzić. Wydaje się, że w istocie rzeczy przestrzeń turystyczna pojawia się wówczas, gdy na danym terenie współwystępują trzy składowe – walory turystyczne, ruch turystyczny i – co nie jest obligatoryjne – zagospodarowanie turystyczne. Pomijanie obecności walorów turystycznych, a także w pewnym sensie deprecjonowanie znaczenia zagospodarowania turystycznego jest dla piszącego te słowa niezrozumiałe. Przecież występowanie walorów turystycznych (niezależnie od tego, jak je zdefiniujemy) jest zasadniczym powodem pojawienia się na danym obszarze turystów. Z kolei, zgodnie z poglądami S. Liszewskiego (1995), przy ujęciu dynamicznym koncepcji przestrzeni turystycznej właśnie stopień zagospodarowania turystycznego jest warunkiem koniecznym dla przekształcenia się danego rodzaju przestrzeni turystycznej w następny typ. Podobny punkt widzenia zdaje się przyświecał autorom (w tym B. Włodarczykowi) tzw. przestrzeni gościnnej (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008). Ich zdaniem przestrzeń turystyczna, aby mogła być uznana za „przestrzeń gościnną” powinna być atrakcyjna, dostępna, bezpieczna i przyjazna (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008), a więc powinna posiadać atrybuty, które decydują o tym, iż dane miejsce (w potocznym tego słowa znaczeniu)

zaczyna być uznawane za walor turystyczny. Tak więc można przyjąć, że występowanie ruchu turystycznego jest warunkiem koniecznym dla istnienia przestrzeni turystycznej, ale nie wystarczającym. Dopiero łączna obecność walorów turystycznych i ruchu turystycznego decyduje o pojawieniu się przestrzeni turystycznej.

Jest jeszcze jeden powód, dla którego autor prezentowanego tekstu nie może się zgodzić z definicją B. Włodarczyka. Jak już wspomniano, w przytoczonej wyżej definicji „przestrzeni turystycznej” szczególne miejsce zajmuje ruch turystyczny. Istotą ruchu turystycznego są przemieszczenia turystów w przestrzeni. Polegają one na przemieszczaniach między miejscem zamieszkania a miejscem wypoczynku oraz na przemieszczaniach wewnątrz obszaru (miejscowości) wybranego przez turystów jako cel wyjazdu. Takie rozumienie pojęcia „ruch turystyczny” skłania do postawienia pytania – czy miejsce zamieszkania turysty (przyjmując za B. Włodarczykiem, że właśnie ruch turystyczny jest głównym elementem określającym przestrzeń turystyczną) jest integralną częścią przestrzeni turystycznej, w której on jednocześnie wypoczywa? Jeżeli tak, to nasuwa się wniosek (może z pozoru brzmiący absurdalnie, ale wydaje się, że zgodny z zasadami logiki), że wyjazd osoby X będącej mieszkańcem miasta A (np. Chorzowa w Polsce) na urlop do miejscowości B (np. Hurghady w Egipcie) powoduje pojawienie się „przestrzeni turystycznej”, której częścią są zarówno A, jak i B.

Reasumując, na podstawie przytoczonych wyżej poglądów różnych autorów można wyróżnić dwa zasadnicze sposoby pojmowania przestrzeni turystycznej – przestrzeń turystyczną traktowaną jako przestrzeń trójwymiarowa oraz przestrzeń turystyczną wielowymiarową (n-wymiarową). Pierwszą można inaczej nazwać „geograficzną przestrzenią turystyczną”, a drugą „społeczną przestrzenią turystyczną”. Ponieważ ten drugi sposób traktowania przestrzeni turystycznej nie odnosi się jedynie do geografii, gdyż nie sposób opisać ją w tym ujęciu bez sięgania do aspektów kulturowych, ekonomicznych czy filozoficznych przestrzeni, w dalszej części tekstu postanowiono się skupić na „geograficznej przestrzeni turystycznej”. Nie wchodząc w zawiloci definicyjne, jak należy rozumieć określenie „geograficzna przestrzeń turystyczna” w prezentowanym tekście została ona potraktowana jako odpowiednik terminu „region turystyczny” w znaczeniu zaproponowanym przez J. Warsznińską i A. Jackowskiego (1978) oraz S. Liszewskiego (2002), a także Z. Kruczka i P. Zmyślonego (2010), którzy podkreślają, że regiony turystyczne zmieniają się w czasie.

GŁÓWNE ATRYBUTY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W UJĘCIU „GEOGRAFICZNYM”

Zdaniem J. Stachowskiego (1993), przestrzeń turystyczna może być traktowana jako pochodna realnej przestrzeni geograficznej, jako przestrzeń abstrakcyjna oraz jako przestrzeń mentalna. Ponieważ, o czym już wspomniano, drugi i trzeci sposób pojmowania przestrzeni turystycznej występuje również w innych naukach zajmujących się turystyką, najbardziej „geograficzne” wydaje się być traktowanie przestrzeni turystycz-

nej jako jednej z podprzestrzeni w rzeczywistej przestrzeni geograficznej. Stosując terminologię zaproponowaną przez Z. Chojnickiego (1999), jest to przestrzeń realna fizyczna, w której występuje separacja elementów oparta na geometrii euklidesowej. Jest ona zbieżna z tym co E. Ralph (1976) nazywa „Geografia”, czyli rozmieszczeniem różnych zjawisk w przestrzeni trójwymiarowej (Kowalczyk 2001)¹.

Traktując przestrzeń turystyczną w podanym wyżej ujęciu, postanowiono zająć się czterema jej cechami: położeniem (lokalizacją), wielkością (skalą) i spójnością (zwartością) oraz zmianami i trwałością (ciągłością). Trzy pierwsze atrybuty przestrzeni turystycznej mają charakter *stricte* przestrzenny (statyczny), natomiast ostatnia cecha dotyczy jej przekształceń w czasie.

Położenie

Chociaż obszary, które można uznać za dobre przykłady „geograficznej przestrzeni turystycznej” występują w różnych częściach Ziemi, większość z nich jest zlokalizowana w ściśle określonych częściach świata. Uwzględniając podział Ziemi na strefy klimatyczne należy przyjąć, że większość najbardziej rozwiniętych regionów turystycznych (to znaczy takich, w których funkcja turystyczna jest najbardziej znacząca wśród innych form gospodarki) leży w strefach klimatu umiarkowanego oraz zwrotnikowego. Nie ma potrzeby głębiej uzasadniać, dlaczego regiony turystyczne występują właśnie w tych częściach świata. Należy natomiast zastanowić się, co z tego wynika dla istoty pojęcia „przestrzeń turystyczna”. Pierwszym wnioskiem, jaki się nasuwa jest ten, iż występowanie „przestrzeni turystycznej” jest determinowane przez czynniki zewnętrzne, które określają jej lokalizację oraz charakter. Wśród tych czynników szczególnie istotne wydają się być klimat i odległość od miejsc pochodzenia ruchu turystycznego. Tylko niewiele mniej istotne są nadmorskie położenie oraz ukształtowanie powierzchni. Drugi wniosek wypływa poniekąd z pierwszego, gdyż świadczy o tym, że lokalizacja obszarów uznawanych za regiony turystyczne nie jest przypadkowa. Inaczej mówiąc, pewne fragmenty Ziemi mają większe predyspozycje do stania się regionami turystycznymi od innych. Trzeci wniosek jest swojego rodzaju reasumpcją dwóch wcześniejszych. Jeżeli niektóre regiony mają większe „szanse” stania się „przestrzeniami turystycznymi” od innych, oznacza to, iż pewne obszary nie są regionami turystycznymi. To z kolei rodzi pytanie: gdzie jest granica między „przestrzenią turystyczną” a „przestrzenią nieturystyczną”? W tym miejscu dochodzimy do jednego z kluczowych dylematów geografii, a mianowicie, co należy przyjmować za granice przestrzenne regionów turystycznych i w jaki sposób (z uwzględnieniem jakich kryteriów) powinny one być wyznaczane? Pytanie to na gruncie koncepcji „społecznej przestrzeni turystycznej” może nie mieć większego sensu, ale z punktu widzenia „geograficznej przestrzeni turystycznej” wydaje się mieć fundamentalne znaczenie.

¹ W jednej ze swoich publikacji E. Relph (1976) stosuje cztery różne formy zapisu słowa „geografia”, które odpowiadają różnym jego znaczeniom. Są to „GEOGRAFIA”, „Geografia”, „Geografia” i „geografia”. Więcej informacji na ten temat jest w pracy A. Kowalczyka (2001).

Wielkość i spójność

Kolejną kwestią ważną z punktu widzenia „geograficznej przestrzeni turystycznej” są jej rozmiary i wewnętrzna spójność. Można pokusić się o stwierdzenie, że jeżeli turyści odwiedzają Antarktykę, najwyższe partie Himalajów, wewnątrz Niziny Amazońskiej, tereny pustynne w Afryce i Australii i inne obszary uznawane za anekumenę lub w czasie jednej podróży odwiedzają kolejno miejsca położone na różnych kontynentach, to cała Ziemia jest jedną wielką „geograficzną przestrzenią turystyczną”. Chociaż powyższe stwierdzenie jest z podanego wyżej punktu widzenia prawdziwe, to jednak nie jest przydatne ze względów operacyjnych. Dlatego też jednym z ważniejszych problemów wymagających rozwiązania – gdyż autor tych słów nie znalazł w przejranej przez siebie literaturze przedmiotu satysfakcjonującej go propozycji – jest kwestia wielkości obszarów objętych badaniami uwzględniającymi koncepcję przestrzeni turystycznej. Najczęściej mówi się o przestrzeni turystycznej kraju, regionu, miasta, ale w tego rodzaju rozważaniach pomija się sprawę zjawiska, które można nazwać hierarchicznością przestrzeni turystycznej. Operowanie terminami „przestrzeń” (dla większego obszaru) i „podprzestrzeń” (dla terenów będących fragmentem tego obszaru) nie likwiduje problemu, jakim są granice poszczególnych podprzestrzeni turystycznych w ramach większej przestrzeni turystycznej. W związku z tym pojawiają się pytania: (1) czy podprzestrzenie turystyczne mogą się na siebie nakładać? (2) czy mogą w ramach danej przestrzeni turystycznej występować jednocześnie obszary w fazie eksploracji turystycznej, penetracji turystycznej itp.? W opracowaniach autorstwa S. Liszewskiego (1999, 60, rys. 3) czy B. Włodarczyka (2009, 94, rys. 3.10) można spotkać się z opinią, że w tym samym czasie, na tym samym terenie, daje się zauważyć obszary o różnym stopniu zaawansowania przemian wynikających z dynamicznego modelu przestrzeni turystycznej. Pogląd ten – udokumentowany licznymi badaniami naukowymi, jak i codziennymi obserwacjami – jest słuszny, ale budzi pytanie natury metodologicznej? Jeżeli dany obszar składa się z podprzestrzeni w różnej mierze dotkniętych turystyką (od etapu eksploracji po etap urbanizacji turystycznej – *vide* opisana przez S. Liszewskiego Łódź), to jakim przymiotnikiem powinien zostać określony ten obszar? Czy tylko eufemizmem w rodzaju „zróżnicowana przestrzeń turystyczna”? Autor prezentowanego tekstu nie ma w tej kwestii wyrobionego poglądu, pragnie jedynie zwrócić uwagę na występujące jeszcze w teorii przestrzeni turystycznej niezbadane pole badawcze.

Poruszony wyżej problem ściśle wiąże się z kwestią spójności (ciągłości) bądź niespójności (nieciągłości) przestrzeni turystycznej. Przyjmując, że warunkiem koniecznym dla jej istnienia jest występowanie funkcji turystycznej (obojętnie, czy wynikającej jedynie z występowania ruchu turystycznego, czy też obejmującej również walory i zagospodarowanie turystyczne) należy przyjąć, że „geograficzna przestrzeń turystyczna” powinna być w możliwie dalekim stopniu spójna wewnętrznie. Podobnie, jak region turystyczny. To jednak skłania do postawienia kolejnego pytania: jak daleko możemy posunąć się w generalizacji i agregacji elementów składających się na daną przestrzeń (nie tylko turystyczną, w ogóle – geograficzną), aby dany obszar uznać za spójny?

Zmienność i trwałość

Ostatni dylemat związany z „geograficzną przestrzenią turystyczną” dotyczy jej zmienności i trwałości. Od czasów M. Oppermanna (1993), a w pewnym stopniu rozważania na ten temat dały się zauważyć już w tekstach D. Mercera, H. Aldskogiusa i J.-M. Miosseca (Kowalczyk 2000), przyjmuje się, że przestrzeń turystyczna zmienia się wraz z upływem czasu. Jak już wspomniano, w polskiej literaturze przedmiotu problem przekształcania się przestrzeni turystycznej szczególnie wiele miejsca zajmuje w dorobku S. Liszewskiego. O ewolucyjnym charakterze przemian przestrzeni turystycznej szeroko wspomina także B. Włodarczyk, poświęcając im cały jeden rozdział (Włodarczyk 2009). Chociaż proponowanego przez wymienionych wyżej autorów (zarówno zagranicznych, jak i polskich) podejścia nie sposób kwestionować, pojawia się jedno pytanie – czy faktycznie przestrzeń urbanizacji turystycznej kończy cały proces przemian fizjonomiczno-funkcjonalnych wynikających z występowania na danym obszarze turystyki?

Jeszcze kilkanaście lat temu autor poniższych słów odpowiedziałby na tak postawione pytanie twierdząco². Jednak obecnie – obserwując, co wydarzyło się w tej materii w ciągu ostatnich dekad – nie jest do końca przekonany czy faktycznie proces rozwoju przestrzeni turystycznej musi się kończyć etapem przestrzeni urbanizacji turystycznej, a następnie urbanizacją (Włodarczyk 2009). Liczne przykłady z różnych części świata (np. z państw regionu karaibskiego, Afryki Północnej, Azji Południowo-Wschodniej, ale również z Europy, Ameryki Północnej i Australii) wskazują, że o ile cztery pierwsze fazy rozwoju przestrzeni turystycznej (etapy: eksploracji, penetracji, asymilacji i kolonizacji) nadal wykazują takie cechy, jak przedstawiono to w literaturze z lat 90. XX wieku, to etap przestrzeni urbanizacji turystycznej nie osiągnął swojej końcowej fazy, czyli obszary objęte urbanizacją turystyczną nie przekształciły się w obszary zurbanizowane *sensu stricto*. Miasta szybko rozwijające się pod wpływem turystyki pod koniec XX wieku – Cancun, Honolulu, Agadir, Alanya, Pattaya i wiele innych – nadal pełnią zarówno funkcje turystyczne, jak i typowe funkcje miejskie związane z usługami i handlem, nie przekształcając się w miasta o zanikającej funkcji turystycznej. Z kolei ośrodki turystyczne w rodzaju Al Gouna i Dahab (Egipt), Puerto del Carmen (Hiszpania, wyspa Lanzarote), Playa Dorada (Dominikana) czy Nusa Dua (Indonezja, Wyspa Bali) nie przekształciły się w miasta z prawdziwego zdarzenia, gdyż większość zabudowy nadal stanowią hotele i apartamenty do wynajęcia, a większość zatrudnionych w nich osób dojeżdża do pracy z innych miejscowości, a nie mieszka na miejscu.

W tym miejscu należy przypomnieć, że określenie „przestrzeń urbanizacji turystycznej” zostało użyte przez S. Liszewskiego (1995) w konkretnym kontekście. Według cytowanego autora, *„/.../procesy urbanizacji turystycznej łączą się bardzo ściśle z omawianą wcześniej kolonizacją turystyczną i są jej najbardziej zaawansowaną fazą, kończącą praktycznie działalność funkcji turystycznej na obszarach wiejskich. Proces ten związany jest z przenoszeniem się na stałe mieszkańców miast na uprzednio skolonizowane turystycznie ob-*

² Można to dostrzec w publikacji *Geografia turystyki*, której pierwsza wersja ukazała się w 1997 roku, a kolejna (rozszerzona) w 2000 roku (Kowalczyk 2000).

szary wiejskie” (Liszewski 1995, 98). Jednak okazało się, że w następnych latach zwrot „przestrzeń urbanizacji turystycznej” zaczął być rozumiany znacznie szerzej. Czasami jako synonim przestrzeni miejskiej przekształconej pod wpływem turystyki (Kowalczyk 2000), kiedy indziej zaś jako wyróżnienie w mieście obszarów o funkcjach turystyczno-wypoczynkowych, których stopień przekształcenia (np. w wyniku rozwoju osadnictwa lotniskowego) ściśle nawiązuje to fazy urbanizacji turystycznej w podanym wcześniej znaczeniu (Liszewski 1999).

Przyjmując, że określenie „przestrzeń urbanizacji turystycznej” powinno być stosowane jedynie wówczas, gdy mamy do czynienia z procesem przekształcania się obszarów wiejskich pod wpływem turystyki (Dziegieć, Liszewski 1984), a jednocześnie zgadzając się, że koncepcja przestrzeni turystycznej dobrze opisuje całokształt zmian fizjonomiczno-funkcjonalnych w przestrzeni geograficznej pod wpływem turystyki, należy zastanowić się, jak powinien nazywać się etap w procesie transformacji przestrzeni turystycznej występujący po fazie kolonizacji, w przypadku gdy analizą objęte są tereny nie będące obszarami wiejskimi. Np. miasta, w których w pewnej chwili pojawia się funkcja turystyczna, która wraz z upływem czasu powoduje w nich znaczne przekształcenia fizjonomiczno-funkcjonalne. Pewnym rozwiązaniem tej kwestii może być propozycja zamieszczona w tabeli 1, która zakłada, że w procesie przekształcania się przestrzeni turystycznej po etapie przestrzeni kolonizacji turystycznej następowałaby przestrzeń dominacji turystycznej. Zgodnie z przedstawioną propozycją przechodzenie od jednego etapu w procesie transformacji przestrzeni turystycznej do drugiego jest zależne od stopnia rozwoju funkcji turystycznej, mierzonego wskaźnikiem funkcji turystycznej (WFT)³. Obszary (miejscowości) o wartościach wskaźnika WFT < 100 oznaczałyby tereny, na których turystyka nie jest funkcją podstawową (przestrzeń eksploracji i penetracji turystycznej), wartość WFT oscylująca blisko 100 oznaczałaby stan równowagi między dotychczasowymi funkcjami a funkcją turystyczną (przestrzeń asymilacji turystycznej), natomiast wartości WFT > 100 wskazywałyby na sytuację, w której funkcja turystyczna staje się stopniowo funkcją podstawową (przestrzeń kolonizacji i dominacji turystycznej).

W proponowanej koncepcji pierwsze dwa etapy przekształceń przestrzeni turystycznej ze względu na niewielkie zmiany w środowisku geograficznym można uznać za zgodne z ideą turystyki zrównoważonej. Inaczej jest z dwoma końcowymi fazami procesu – przestrzeń kolonizacji, a zwłaszcza przestrzeń dominacji są świadectwem braku równowagi między turystyką a środowiskiem (ryc. 1).

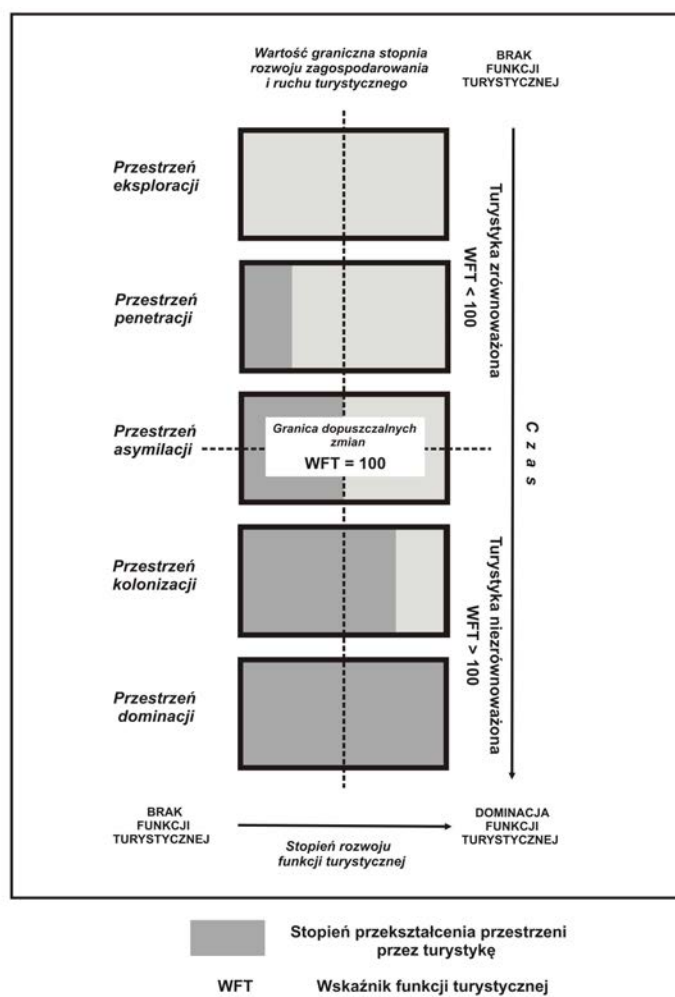
Ponieważ cztery pierwsze etapy w rozwoju przestrzeni turystycznej zostały dobrze opisane w literaturze przedmiotu, nieco więcej uwagi należy poświęcić fazie przestrzeni dominacji turystycznej. Liczne przykłady świadczą o tym, że miejscowości i obszary o wyraźnej dominacji funkcji turystycznej mogą przybierać różne formy.

³ Wskaźnikiem WFT mogą być szeroko opisywane w literaturze wskaźniki w rodzaju Baretje’a i Deferta, czy też – uwzględniający walory turystyczne, zagospodarowanie i ruch turystyczny – wskaźnik zaproponowany przez M. Derek (2008).

Tabela 1. Etapy w powstawaniu i ewolucji przestrzeni turystycznej

Etapy ewolucji przestrzeni turystycznej	Wartość wskaźnika funkcji turystycznej (WFT)
Przestrzeń eksploracji turystycznej	WFT < 100
Przestrzeń penetracji turystycznej	
Przestrzeń asymilacji turystycznej	WFT ≈ 100
Przestrzeń kolonizacji turystycznej	WFT > 100
Przestrzeń dominacji turystycznej	

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 1. Model przekształceń „geograficznej przestrzeni turystycznej”
Źródło: opracowanie własne.

Mogą to być miasta, w których szeroko rozumiane usługi turystyczne (wliczając w to przede wszystkim usługi w zakresie gastronomii, rozrywki, kultury i handlu) są głównym działem miejscowej gospodarki. Wówczas można mówić rzeczywiście o miastach turystycznych, w których nie tylko funkcje, ale i fizjonomia (użytkowanie przestrzeni miejskiej) świadczą o urbanizacji turystycznej. Jako przykład może posłużyć Benidorm w Hiszpanii (Kowalczyk, Derek 2010).

Mogą to być również miejscowości w górach, które pełnią rolę ośrodków sportów zimowych. Ich charakterystyczną cechą – podobnie, jak i miejscowości nadmorskich w strefie klimatów umiarkowanych – jest pełnienie funkcji turystycznej w określonym sezonie roku. Tego rodzaju miejscowości jest na tyle wiele (również w Polsce), że nie ma potrzeby podawania stosownych przykładów. Innym przykładem miejscowości o ściśle określonych funkcjach turystycznych mogą być ośrodki turystyki kongresowej, miejscowości uzdrowiskowe itp. Wszystkie opisane w tym miejscu ośrodki można uznać za obszary, na których pojawiły się różne formy przestrzeni specjalizacji turystycznej.

Mogą to być wreszcie miejscowości, w których funkcja turystyczna na tyle zdominowała w swoim czasie miejscową gospodarkę i na tyle wpłynęła – niekorzystnie – na zmiany w sposobie wykorzystania przestrzeni, iż wraz z upływem czasu zaczęły one tracić funkcję turystyczną, przekształcając się w miasto lub inny typ miejscowości o cechach nie mających obecnie nic wspólnego z turystyką. Obszary takie można uznać za przestrzeń degradacji turystycznej.

PODSUMOWANIE

W powyższym tekście starano się spojrzeć na koncepcję przestrzeni turystycznej z punktu widzenia geografii. Wychodząc z założenia, iż termin „przestrzeń turystyczna” stał się jednym z częściej używanych określeń opisujących różne aspekty turystyki, postanowiono pominąć kwestie wynikające ze pojmowania przestrzeni turystycznej w ujęciu filozoficznym, społecznym, ekonomicznym, psychologicznym i innych, skupiając się jedynie na „geograficznej przestrzeni turystycznej”, rozumianej w sposób zbliżony do pojęcia „region turystyczny”. W ujęciu geograficznym najważniejszymi atrybutami przestrzeni turystycznej są: (1) jej położenie, (2) wielkość i spójność oraz (3) zmienność i trwałość. Rozpatrując przestrzeń turystyczną przez pryzmat podanych wyżej jej cech, w powyższym tekście starano się wykazać, że niektóre kwestie metodologiczne i terminologiczne wymagają jeszcze uściślenia, co niewątpliwie nastąpi w trakcie dalszych badań.

LITERATURA

- Chojnicki Z., 1999, *Podstawowe problemy filozoficzne i metodologiczne przestrzeni i czasu*, [w:] Chojnicki Z. (red.) *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 249-264.

- Derek M.**, 2008, *Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, maszynopis pracy doktorskiej.
- Dziegiedź E., Liszewski S.**, 1984, Strefy podmiejskie jako tereny wypoczynkowe dla mieszkańców dużych miast w Polsce, „Problemy Turystyki”, 2, 11-21.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.**, 2008, *Przestrzeń gościnna – kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] Golembki G. (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 136-150.
- Kowalczyk A.**, 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A.**, 2001, „Geografia różnorodności – różnorodność w geografii”, a może różnorodność geografii?, [w:] Łęcka I. (red.) *Geografia różnorodności – różnorodność geografii*, Instytut Krajów Rozwijających Się, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 9-18.
- Kowalczyk A., Derek M.**, 2010, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A., Kulczyk S.**, 2008, *Cztery kamienie węgielne geografii turystyki*, „Turystyka”, 18, 1, 7-25.
- Kruczek Z., Zmysłony P.**, 2010, *Regiony turystyczne*, PROKSENIA, Kraków.
- Lisowski A.**, 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, 87-103.
- Liszewski S.**, 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, „Turystyka”, 9, 1, 51-73.
- Liszewski S.**, 2002, *Przestrzeń turystyczna i osadnictwo turystyczne*, [w:] Golembki G. (red.) *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań, 77-109.
- Oppermann M.**, 1993, *Tourism space in developing countries*, „Annals of Tourism Research”, 20, 3, 535-556.
- Relph E.**, 1976, *The phenomenological foundations of geography*, Discussion Paper Series no. 21, December, University of Toronto, Department of Geography, Toronto.
- Stachowski J.**, 1993, *O pojmowaniu przestrzeni w geografii turystyki*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Geografia, 24, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, 82, 171-180.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

An article is concerned with new approach to tourist space theory. The meaning of this theory is different understanding in different disciplines. The main issue of the article is so-called “geographical tourist space” with three, the most important, attributes of it: location, size and cohesion, and its durability and variability.

Andrzej Kowalczyk

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Zakład Geografii Turystyki i Rekreacji

akowalczyk@uw.edu.pl

WSPÓŁCZESNA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

CONTEMPORARY TOURISM SPACE

Abstrakt

Dynamiczny rozwój współczesnej turystyki pociąga za sobą znaczące przeobrażenia przestrzeni turystycznej. Z jednej strony kurczy się ona i zanika (np. w wyniku ekologicznej degradacji), z drugiej zaś rozrasta – dzięki powstawaniu nowych form turystyki i nowych obszarów zainteresowania turystów. Poszerzanie przestrzeni turystycznej odbywa się w trzech wymiarach: geograficznym (poprzez wykorzystywanie nowych, do tej pory nieużywanych za atrakcyjne, obszarów), czasowym (turyści przebywając „tu i teraz”, przemieszczają się też w czasie: wędrują w przeszłość i przyszłość), percepcyjnym (poprzez wykorzystanie istniejącej w umysłach turystów sfery symboliczno-magicznej, a także tzw. rozszerzanie rzeczywistości – *augmented reality*).

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, rozszerzanie rzeczywistości

Key words: tourism space, augmented reality

WPROWADZENIE

Druga połowa XX w. i początek XXI w. to okres systematycznego rozwoju turystyki na świecie. Zjawisko to przybrało na sile zwłaszcza w ostatnim ćwierćwieczu. Niezwykłą wprost dynamiką wzrostu charakteryzuje się międzynarodowy ruch turystyczny: w 1985 r. UNWTO odnotowało 320 mln międzynarodowych turystów, dziś zbliżamy się już do granicy 1 mld podróżujących osób¹. Tego ogólnego trendu nie zahamowały nawet wyjątkowo niekorzystne wydarzenia polityczno-ekonomiczne (zamachy terrorystyczne, światowy kryzys gospodarczy itd.).

Oczywistym jest fakt, że trzykrotny wzrost liczby turystów na świecie nie mógł zająć tylko i wyłącznie w dotychczasowych, historycznych regionach turystycznych, lecz musiał objąć również nowe obszary. W skali globalnej zaznacza się to wzrostem udziału innych niż Europa kontynentów, które stają się coraz popularniejszym miejscem docelowym podróży turystycznych. Szczególnie zwiększyło się znaczenie regionu Azji i Pacyfiku (ponad 20%) oraz obu Ameryk. Z kolei liczba przyjazdów na Bliski Wschód i do Afryki, mimo wciąż niewielkiej skali, wykazuje jednak ponadprzeciętną dynamikę wzrostu.

¹ <http://www.world-tourism.org/facts/tmt.html>.

Ale rozwój turystyki zaznacza się nie tylko pojawianiem nowych egzotycznych kierunków wyjazdów. Analizując zjawisko w mniejszej skali, bez trudu można zauważyć, że nawet w obrębie tradycyjnej destynacji, jaką jest Europa, występuje intensywne dążenie do poszukiwania i użytkowania coraz to nowych obszarów wypoczynku.

Dynamiczny rozwój migracji turystycznych oraz stale poszerzane spektrum zainteresowań i potrzeb współczesnych turystów „/.../wymaga nowych obszarów recepcyjnych, co spowodują się do konieczności zawłaszczania dla potrzeb szeroko rozumianej turystyki i rekreacji wciąż nowych przestrzeni geograficznych” (Liszewski 2006, 113).

Poszerzanie przestrzeni turystycznej² nie jest jednak procesem jednowymiarowym, który można utożsamiać wyłącznie z systematycznym anektowaniem kolejnych terenów na potrzeby turystów. Mamy bowiem do czynienia z dwoma przeciwstawnymi procesami. W tym samym czasie na jednym obszarze przestrzeni turystyczna rozrasta się, na innym zaś wręcz przeciwnie – zanika, kurczy się. Oczywiście, *summa summarum* przyrost uzyskuje przewagę nad zanikiem, ale nie można jednak zapominać o zachodzących równocześnie procesach degeneracji przestrzeni turystycznej.

Wśród głównych powodów wyłączania pewnych terenów z użytkowania turystycznego należy wymienić: degradację środowiska naturalnego, przeinwestowanie turystyczne, nadmierne natężenie ruchu turystycznego. Czynniki te mogą znacząco obniżać jakość wypoczynku i przez to skutecznie zniechęcać potencjalnych chętnych do przyjazdu. Przyczyną odpływu turystów z jakiegoś obszaru może być również zmiana mody, ogólnych trendów, czy też zwykłe znudzenie (znużenie) wielokrotnie wybieraną destynacją. Ograniczenie przestrzeni turystycznej może mieć wreszcie charakter administracyjno-prawny – tak się dzieje np. w przypadku objęcia ochroną cennych przyrodniczo obszarów.

Z kolei do najważniejszych powodów zwiększania przestrzeni użytkowanej przez turystów należałoby zaliczyć:

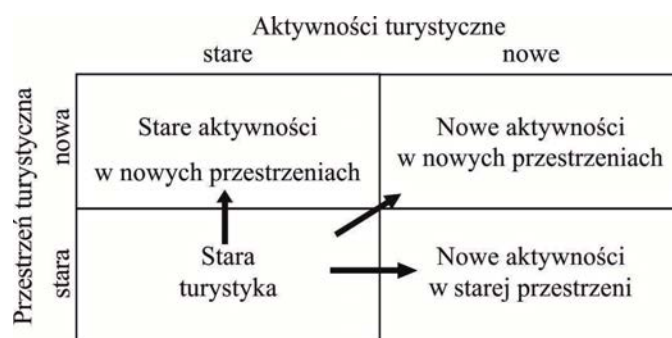
- dynamicznie rosnący ruch turystyczny,
- nowe formy turystyki,
- nowe obszary zainteresowań współczesnych turystów,
- mass media i nowe technologie, które z jednej strony kreują modę na pobyt w danym zakątku świata, z drugiej zaś – ułatwiają dotarcie do miejsc jeszcze do niedawna niedostępnych,
- czynniki psychologiczne, w tym m.in. typowy dla współczesnych społeczeństw zachodnich przymus „bycia *trendy*”, nieustanny „pęd ku nowemu”, żądza ciągłego poszukiwania nowych doznań, świeżych emocji, oryginalnych doświadczeń.

² Zawarte w niniejszej pracy rozważania na temat przestrzeni turystycznej odnoszą się do jej klasycznego funkcjonalnego ujęcia (Liszewski 1995; Włodarczyk 2009). Zgodnie z tym podejściem za przestrzeń turystyczną uznaje się tę część powierzchni Ziemi, na której występuje ruch turystyczny, niezależnie od jego skali i charakteru.

STARA I NOWA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Wbrew pierwszemu wrażeniu również sam proces powiększania przestrzeni turystycznej nie jest tak oczywisty i jednoznaczny. Współcześnie zmieniają się bowiem nie tylko granice obszaru użytkowanego przez turystów, ale również formy ich podróży i wypoczynku. Biorąc pod uwagę te dwa parametry (charakter przestrzeni oraz odbywające się w niej aktywności turystyczne), uzyskujemy cztery warianty przestrzeni turystycznej (ryc. 1). Są to:

- stara przestrzeń turystyczna³, w której mają miejsce tradycyjne, znane od dziesięcioleci, aktywności turystyczne, np. typowy bierny wypoczynek w znanych nadmorskich kurortach, pobyt sanatoryjny w uzdrowisku,
- nowe aktywności w starej przestrzeni turystycznej, np. wykorzystywanie narciarskich tras zjazdowych przez snowboardzistów⁴,
- stare aktywności turystyczne w nowych przestrzeniach, np. podróże krajoznawcze do miejsc dopiero od niedawna uznawanych za interesujące (obszary przemysłowe, cmentarze),
- nowe aktywności turystyczne w nowych przestrzeniach, np. różne rodzaje sportów ekstremalnych (narciarski *freeride*, rowerowy *downhill*, *canyoning*) uprawiane na terenach trudno dostępnych i z tego powodu z reguły dotychczas zupełnie omijanych przez turystów.

Ryc. 1. Stara i nowa przestrzeń turystyczna
Źródło: opracowanie własne.

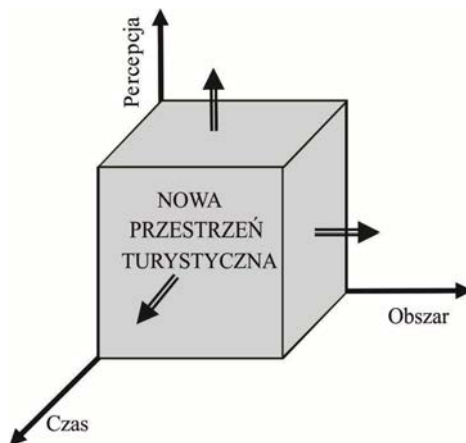
³ Termin „stara przestrzeń turystyczna” używany jest tu w trochę innym znaczeniu niż w pracy B. Włodarczyka (2009). Oznacza obszar pełniący funkcje turystyczne w dłuższym okresie czasu. Przestrzeń ta posiada już swoją historię i może być uznawana za tradycyjny cel wyjazdów turystycznych, niekoniecznie jednak musi być wyeksploatowana i ulegać degradacji. Nową przestrzenią turystyczną zaś nazywany jest obszar, który turyści wykorzystują dopiero od niedawna, który jako cel podróży turystycznych pojawia się od kilku do kilkunastu lat.

⁴ Ponieważ jednak wspólne użytkowanie stoku rodzi wiele konfliktów, coraz częściej powstają oddzielne trasy dla miłośników snowboardu.

Należy podkreślić, że istotą współczesnej, bardzo zindywidualizowanej, turystyki jest podejmowanie przez jej uczestników starych i nowych aktywności turystycznych poza tradycyjnymi obszarami turystycznymi, a także wprowadzanie nowych form podróżowania i wypoczynku w starych przestrzeniach.

POSZERZANIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Zjawisko poszerzania przestrzeni turystycznej można rozpatrywać w trzech wymiarach: geograficznym, czasowym i percepcyjnym (ryc. 2).

Ryc. 2. Poszerzanie przestrzeni turystycznej
Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej widoczne, i zarazem najłatwiejsze do udokumentowania, jest poszerzanie przestrzeni turystycznej w sensie dosłownym, czyli rzeczywiste, realne powiększanie powierzchni Ziemi wykorzystywanej na potrzeby turystów. Zdecydowanie trudniej uchwytne jest „rozciąganie” przestrzeni turystycznej w czasie. Jest ono efektem szeregu celowych działań podejmowanych przez obszar recepcyjny, mających zapewnić przybyszom złudzenie przemieszczania się w czasie i przestrzeni. Istotnym przeobrażeniem (zwiększeniu) ulega wreszcie przestrzeń mentalna, istniejąca w umysłach turystów, związana z ich przeżyciami i emocjami podczas wypoczynku.

POSZERZANIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W WYMIARZE GEOGRAFICZNYM

Nawet pobieżna analiza najnowszych trendów w turystyce pozwala na stwierdzenie, że współczesne podróże charakteryzują się mnogością form, celów i motywów, które prowadzą do zawłaszczania przez turystów coraz to nowych przestrze-

ni geograficznych. Bardzo często przy tym obszary, które do niedawna nie wzbudzały praktycznie żadnego zainteresowania, niespodziewanie stają się popularnymi, modnymi celami podróży, a ruch turystyczny osiąga na nich masową skalę.

S. Liszewski (2006) wymienia cztery rodzaje nowych przestrzeni turystyczno-wypoczynkowych w Polsce: zrewitalizowane tereny przemysłowe, obszary militarne (powojkowe), nowe obiekty sakralne, naturalne i sztuczne środowisko przyrodnicze.

Warto dodać, że zainteresowanie obiektami wojskowymi w naszym kraju wynika nie tylko z faktu udostępniania przez armię terenów zamkniętych po II wojnie światowej (Borne Sulinowo, Modlin, Hel), ale również z ogólnoświatowych tendencji rozwoju turystyki historyczno-militarnej (np. Koralewski 2009; Kowalczyk 2009). Skomplikowana historia pozostawiła na polskich ziemiach liczne budowle obronne pochodzące z różnych epok i reprezentujące różne szkoły inżynierii wojskowej. Jest to duży potencjał do wykorzystania.

W przypadku obiektów sakralnych należy wspomnieć nie tylko o nowych sanktuariach katolickich, ale również o świątyniach innych wyznań, które w związku z napływem imigrantów zaczynają się pojawiać w Polsce. Prawdopodobnie już w niedalekiej przyszłości staną się one celem zarówno podróży religijnych, jak i poznawczych.

Wśród innych nowych obszarów odkrywanych i intensywnie penetrowanych przez współczesnych turystów należy wymienić (ryc. 3):

- cmentarze, czy szerzej całą przestrzeń sepulkralną (Stasiak, Tanaś 2005),
- obiekty i centra sportowe – współczesna rywalizacja sportowa wzbogacona o wyreżyserowaną, widowiskową oprawę przyciąga setki tysięcy, a nawet miliony widzów (Igrzyska Olimpijskie, mistrzostwa świata czy kontynentów w popularnych dyscyplinach, regularne rozgrywki klubowe w Europie). Turystyka stadionowa (ang. *groundhopping*) obejmuje nie tylko podróżowanie na zawody sportowe i kibicowanie, ale również zwiedzanie stadionów (trybuny, szatnie zawodników, zaplecze itp.), klubowych muzeów i sal z trofeami, wizytę w klubowej restauracji czy kawiarni, zakupy pamiątek w przystadionowych centrach handlowo-rozrywkowych, niekiedy także spotkania ze sportowcami. Niektóre obiekty, ze względu na nowoczesne rozwiązania architektoniczne lub towarzyszącą im legendę, stanowią nawet stały punkt programów „zwykłych” wycieczek krajoznawczych (np. Camp Nou w Barcelonie, Anfield w Liverpoolu, Wembley w Londynie, Old Trafford w Manchesterze, San Siro w Mediolanie),
- tzw. *destination centres*, czyli specjalnie zaprojektowane i oryginalnie zagospodarowane przestrzenie, będące docelowym punktem podróży turystycznych (często z bardzo odległych miejsc). Dzięki mnogości atrakcji i infrastruktury towarzyszącej umożliwiają zaspokojenie praktycznie wszystkich potrzeb turystów (nocleg, wyżywienie, rozrywka, zakupy, rekreacja, kultura itd.) bez konieczności opuszczania obszaru. Do tej grupy zalicza się m.in. wielofunkcyjne centra handlowe, tzw. trzeciej generacji, ang. *malls* (Kostecka 2007; Fuhrmann 2008; Dudek-Mańkowska, Fuhrmann 2009), parki tematyczne (Nowacki 2009; Pisarski 2009) czy tzw. miasta-kasyna (Dudek 2005, 2006).

Ryc. 3. Poszerzanie przestrzeni turystycznej – wymiar geograficzny
Źródło: opracowanie własne.

Coraz częściej też przedmiotem zainteresowania turystów są nie jakieś szczególne miejsca czy obiekty, ale zwykłe, codzienne życie mieszkańców regionu recepcyjnego (odmienne jednak od stylu życia przybyszów i dlatego ciekawe). Pragnienie dogłębnego poznania, jak żyją inni, przejawia się w specyficznym zachowaniu turystów: poszukiwaniu bezpośredniego kontaktu z autochtonami, chęcią „wtopienia się w tłum”, spędzaniu wieczoru w restauracji czy pubie, współudziale w obrzędach religijnych etc.

Szczególnie mocnych wrażeń mogą dostarczyć wizyty w dzielnicach nędzy (slumsach), hermetycznych etnicznych gettach czy też rewirach opanowanych przez zorganizowane grupy przestępcze. Podróże te – określane mianem turystyki ubóstwa (ang. *slum tourism*, *poverty tourism*, *poorism*, *slumming*) lub turystyki w gettach (*ghetto tourism*, *township* w RPA) – nie są zupełnie nowym zjawiskiem. *Slumming* znany był już w XIX-wiecznym Londynie czy Nowym Jorku⁵. Mimo że zwiedzanie dzielnic nędzy poddawane jest ostrej krytyce⁶, w wielu zakątkach świata zyskuje coraz większą popularność. Masowo odwiedzane przez zachodnich turystów są m.in. dzielnica Dharavi w Bombaju, Kibera w Nairobi, tzw. Favela Tours w Rio de Janeiro, *township tours* w RPA czy LA Gang Tours w Los Angeles⁷.

Jeszcze bardziej kontrowersyjna wydaje się turystyka w miejscach katastrof i klęsk żywiołowych (ang. *disaster tourism*). Przedmiotem zainteresowania turystów są w tym przypadku obszary zniszczone w wyniku powodzi, huraganów, sztormów, trzęsienia ziemi itp. Spektakularnymi przykładami z ostatnich lat są zalane w 2004 r. przez fale tsunami wybrzeża Azji Południowo-Wschodniej, okolice Nowego Orleanu po przejściu huraganu Katrina (2005 r.), czy rejon wybuchu wulkanu Eyjafjallajökull na Islandii

⁵ http://www.paradisetrips.com/Poverty_tourism/encyclopedia.htm

⁶ Zarzuca się, że tego rodzaju podróże wynikają przede wszystkim z niskich pobudek: są przejawem swego rodzaju podglądactwa, niezdrowej ciekawości biedy innych ludzi, są bardziej efektem znudzenia zamożnych zachodnich turystów, niż zainteresowania i chęci pomocy biednym. Poza tym nie przyczyniają się do poprawy warunków życia mieszkańców, lecz raczej skłaniają do bierności i utrwalają *status quo* (paradoksalnie, modernizacja slumsów zmniejsza jego turystyczną atrakcyjność).

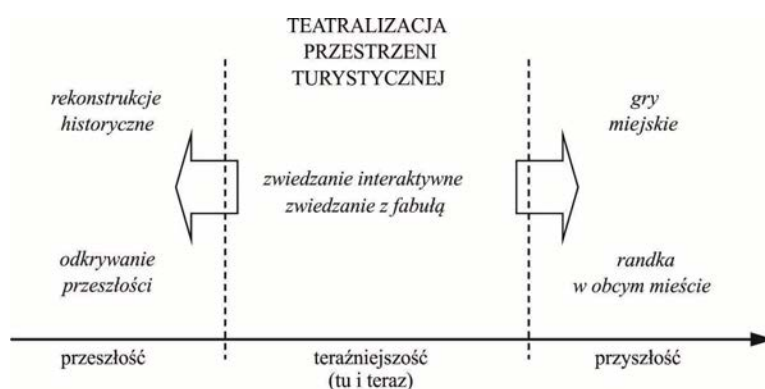
⁷ Por. np. <http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/urlop-w-slumsach/nc/1/>,
<http://dziennikturystyczny.pl/2010/02/la-gang-tours-zaprasza-na-wycieczke-wsrod-gangow-los-angeles/>

(2010 r.). Choć turystyka katastrof uznawana jest dość powszechnie za nieetyczną (czerpie korzyści z nieszczęścia innych ludzi, często utrudnia prowadzenie akcji ratunkowej), nic nie wskazuje na to, by następowało jej ograniczanie.

Wymienione obszary nie wyczerpują oczywiście wszystkich nowych przestrzeni turystycznych, które pojawiły się na przełomie XX i XXI w. i zaczynają odgrywać coraz większą rolę na światowym rynku podróży. Ilustrują jednak wymownie ogólny trend do przestrzennej ekspansji terenów turystycznych.

POSZERZANIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W WYMIARZE CZASOWYM

Zupełnie inny charakter posiada poszerzanie przestrzeni turystycznej w wymiarze czasowym. Turyści, przebywając w miejscu wypoczynku (regionie recepcyjnym), pozostają co prawda „tu i teraz”, ale na skutek wielu zabiegów mających uatrakcyjnić zwiedzanie z łatwością mogą duchowo przenosić się w czasie i przestrzeni (ryc. 4).

Ryc. 4. Poszerzanie przestrzeni turystycznej – wymiar czasowy
Źródło: opracowanie własne.

Pobyt w miejscach historycznych u większości ludzi w naturalny sposób sprzyja pobudzeniu wyobraźni i przywoływaniu obrazów z przeszłości (np. zapamiętanych ilustracji, scen filmowych). Na tym właśnie zjawisku w dużej mierze bazowało do niedawna przewodnictwo w muzeach i obiektach zabytkowych. Współcześnie jednak zaczyna dominować zupełnie inny typ zwiedzania, określany mianem interaktywnego lub fabularnego (z fabułą).

Zarządzający atrakcjami turystycznymi starają się oddziaływać na wszystkie zmysły zwiedzających. Stąd niemal powszechne stało się już przebieranie w stroje z epoki (nie tylko obsługi, ale i turystów). Zwiedzanie odbywa się z reguły według z góry założonego scenariusza w odpowiednio przygotowanej scenerii (otoczeniu). Pożądany nastrój mają wywoływać starannie dobrane do opowiadanej historii oświetlenie, muzyka, dźwięki, niekiedy także rozpylane w powietrzu zapachy. Zadaniem przewodników jest nie tyle przekazywanie informacji, ile uaktywnienie

odbiorców, wciągnięcie do gry (przedstawienia), wywołanie reakcji. Turysta ma być nie tylko widzem, ale i aktywnym uczestnikiem, wpływającym na rozwój wydarzeń. Dzięki dużemu zaangażowaniu emocjonalnemu i pełnemu „zanurzeniu” w inscenizację uczestnikom łatwo przychodzi zapomnieć o teraźniejszości i przenieść się „całym sobą” w inne czasy.

Nic więc dziwnego, że coraz częściej mówi się o teatralizacji przestrzeni turystycznej. Środowisko geograficzne (a zwłaszcza kulturowe) staje się wielką sceną, na której rozgrywa się spektakl, a główną rolę może odegrać każdy turysta. Tym bardziej, że spektrum oferowanych możliwości jest bardzo szerokie. Obejmuje zwiedzanie z elementami teatralnymi (przebieranie w stroje, odgrywanie scen), gry zabawowo-rozrywkowe (rozwiązywanie zagadek, poszukiwanie skarbów, odkrywanie przeszłości), udział w pokazach i prezentacjach, rekonstrukcje wydarzeń historycznych⁸ i wiele innych.

Trochę inaczej przebiega „rozciąganie” przestrzeni turystycznej w przyszłość. Nie chodzi bowiem o aranżowanie krajobrazu przyszłości, ale o fakt, że istotą pobytu turysty w danym miejscu jest to, co wydarzy się w najbliższej przyszłości. Środowisko geograficzne jest w tym przypadku tylko pewną „dekoracją”, wśród której rozegra się zaplanowane przez uczestników wydarzenie.

Wykorzystywanie przestrzeni miejskiej jako istotnego elementu rozrywki jest esencją tzw. gier miejskich. Ich istotę najlepiej oddaje hasło: „Miasto to plansza. Wejdź do gry!”⁹. Gry miejskie łączą w sobie elementy happeningów ulicznych, gier komputerowych, gier fabularnych (tzw. *role-playing game* – RPG) oraz tradycyjnych harcerskich podchodów. Rozgrywka toczy się w fikcyjnym świecie (istniejącym tylko w wyobraźni grających), a jej celem jest rozegranie gry według zaplanowanego scenariusza i osiągnięcie założonych celów, przy zachowaniu wybranego zestawu reguł¹⁰.

Oprócz gier historycznych, nawiązujących do przeszłości miasta, istnieją również gry, w których szuka się za pomocą GPS ukrytych przedmiotów, zwiedza miasto rozwiązując zagadki (np. w Poznaniu) lub poszukując kodów kreskowych (tzw. QR Code w Łodzi). Są też gry pozwalające na ścisłe łączenie świata wirtualnego z rzeczywistością (np. odnalezienie w mieście kody pozwalają na zaliczanie kolejnych poziomów w grze komputerowej).

Innymi przykładami wykorzystania przestrzeni miejskiej jako planszy rozrywki mogą być: *flash mob* i randka w obcym mieście. W pierwszym przypadku chodzi o przeprowadzenie w miejscu publicznym krótkiego zdarzenia przez obcych sobie ludzi, którzy umawiają się za pomocą Internetu lub SMS-ów na konkretny termin i działanie¹¹, w drugim zaś zadanie polega na odnalezieniu się dwóch (lub więcej) podróżnych w obcym mieście, mając do dyspozycji jedynie szczątkowe informacje.

⁸ Polskie określenie „rekonstrukcja historyczna” odpowiada angielskiemu terminowi *reenacting*, oznaczającemu jak najwierniejsze odtwarzanie określonego wycinka historii działań wojennych (począwszy od detali oryginalnego umundurowania i wyposażenia żołnierzy danej jednostki po odgrywanie scen i odtwarzanie atmosfery wybranego autentycznego wydarzenia).

⁹ <http://gramiejska.pl/>

¹⁰ http://pl.wikipedia.org/wiki/Gra_miejska

¹¹ http://pl.wikipedia.org/wiki/Flash_mob

POSZERZANIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W WYMIARZE PERCEPCYJNYM

Tradycyjna turystyka bazowała przede wszystkim na wykorzystywaniu walorów turystycznych rzeczywistej przestrzeni geograficznej. Niezależnie, czy były to walory materialne, czy niematerialne, jednak realnie istniały w obszarze recepcji turystycznej.

Sytuacja zmieniła się dość radykalnie wraz z rozwojem nowoczesnej gospodarki doznań (ang. *experience economy*), w której towarem stają się nie konkretne produkty, ale emocje, przeżycia i doświadczenia. Ważniejsze od świadczonych usług turystycznych okazują się więc wewnętrzne doznania, ekscytacja, psychiczna satysfakcja z pobytu w danym miejscu. Klienci nie zadowolają się już biernym wypoczynkiem czy zwykłą rozrywką, pragną brać udział w czymś wyjątkowym, być czymś zaskakiwani, chcą przeżyć niepowtarzalną wakacyjną przygodę (por. Idziak 2009).

Takie oczekiwania sprawiły, że sektor turystyczny zaczął przykładąć większą wagę do powstających w głowach turystów obrazów, wrażeń i psychicznych satysfakcji. Tym bardziej, że przestrzeń mentalna nie musi być wiernym odzwierciedleniem przestrzeni realnej. Daje się dość łatwo kreować, poprawiać, uatrakcyjnić. Wśród zarządzających obszarami turystycznymi rozpoczęła się więc walka na percepcję. Świadomie zaczęto dbać o wizerunek regionu, działania reklamowe ukierunkowano na przekaz pozytywnych emocji, skojarzeń i wartości. Jednostkowa historia, mity, legendy, anegdoty, miejsca symboliczne to kolejne elementy mające budować przestrzeń mentalną (ryc. 5).

Ryc. 5. Poszerzanie przestrzeni turystycznej – wymiar percepcyjny
Źródło: opracowanie własne.

Obecnie dość powszechnie zachęca się turystów do subiektywnego odkrywania przestrzeni, „łowienia chwil” pełnych wrażeń, poszukiwania magii w codziennych miejscach i przedmiotach, doszukiwania się piękna nawet w obiektywnie nie najpiękniejszych zakątkach (por. Orzechowska 2009). Ważniejsza ma być atmosfera, klimat danego miasta, nieuchwytny, trudny do opisanego duch miejsca (*genius loci*), decydujący o jego niepowtarzalności.

Poszerzaniu rzeczywistości w wymiarze percepcyjnym w sukurs przychodzi też sztuka i technika. Bardzo często zwyczajne krajobrazy, ulice miasta czy domy używają dla wtajemniczonych turystów nadzwyczajny, magiczny wymiar już przez sam fakt, że zostały przeniesione do świata fikcji literackiej lub filmowej. Również kamienica, w której mieszkał znany artysta, park, po którym spacerował czy kawiarnia, gdzie regularnie bywał nie są już zwykłymi miejscami (Stasiak 2009). Z drugiej strony realny świat często wzbogacany jest o elementy nierzeczywiste, wykreowane w świecie fantazji. Doskonałą ilustracją takich zabiegów jest np. aranżacja peronu 9¾ na dworcu King Cross w Londynie.

Zdecydowanie bardziej efektywne jest jednak wykorzystanie najnowszych technologii informatycznych. Nie chodzi przy tym o tworzenie nowego, sztucznego świata (rzeczywistość wirtualna), ale o rozszerzanie istniejącej rzeczywistości (*augmented reality*), uzupełnianie jej poprzez dodawanie modeli lub scen generowanych komputerowo. Dzięki zastosowaniu specjalnego sprzętu można oglądać wyświetlane trójwymiarowe obiekty w realnej przestrzeni. Do największych zalet tej technologii należy jej interaktywność (powiązanie z reakcjami osoby oglądającej), wysoce realistyczna jakość obrazu, możliwość dodawania dźwięków, subiektywne poczucie „bycia w środku” wykreowanej rzeczywistości (Pardel 2008).

Łączenie realnie istniejącego świata z elementami stworzonymi przez komputer ma praktycznie nieograniczone zastosowania, zwłaszcza w upowszechnianiu dziedzictwa kulturowego. Dziś technologie informatyczne wykorzystywane są do wirtualnych spacerów po muzeach, rekonstrukcji zniszczonych budynków (np. Wielkiej Synagogi w Lublinie) czy nieistniejących już miast (np. średniowieczny Kraków, Wawel). Wkrótce staną się podstawowym elementem wyposażenia i oddziaływania tzw. narracyjnych muzeów multimedialnych. Jednym z nich będzie Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie. Wobec braku wielu oryginalnych eksponatów planuje się wykorzystanie reprodukcji, rekonstrukcji, projekcji itp. (Małkowska-Bieniek 2009). W efekcie turyści będą poruszać się w sztucznie wzbogaconym świecie, pełnym komputerowo wygenerowanych bodźców oddziałujących na wszystkie zmysły.

PODSUMOWANIE

Przedstawione rozważania, choć z pewnością nie wyczerpują zagadnienia, upoważniają do wyciągnięcia kilku ogólniejszych wniosków dotyczących charakterystycznych cech współczesnej przestrzeni turystycznej. Z pełnym przekonaniem można stwierdzić, że na początku XXI w. jest ona:

- coraz bardziej niezależna od naturalnych warunków środowiska geograficznego – jej przydatności dla turystów nie determinują pierwotne (zastane) walory przyrodnicze i antropogeniczne,

- bazuje na koncepcji i aktywności pomysłodawców – o atrakcyjności przestrzeni dla wypoczynku w coraz większym stopniu decyduje pomysł na produkt turystyczny i sposób zagospodarowania obszaru,
- wewnętrznie bardzo zróżnicowana – w skład przestrzeni użytkowanej przez dzisiejszych turystów wchodzi bardzo odmienne, często szokujące, do niedawna w ogóle niepostrzegane jako turystyczne, obszary;
- egzystuje w symbiozie z przestrzeniami innych aktywności człowieka – ta sama przestrzeń może być jednocześnie wykorzystywana na różne sposoby, funkcja turystyczna nie zawsze musi być dominująca, równie dobrze może pełnić rolę uzupełniającą (dodatkową),
- nieciągła – występuje w postaci niepowiązanych ze sobą enklaw o większej lub mniejszej powierzchni, koncentrujących się wokół obszarów podaży turystycznej,
- wielowymiarowa – przestrzeń jest odbierana przez turystów wszystkimi zmysłami, liczą się nie tylko „piękne widoki”, ale także dźwięki, zapachy, wrażenia dotykowe, które – wobec natłoku agresywnych obrazów we współczesnym świecie – mają większe szanse zapaść w pamięć, stać się swoistym „wspomnieniem” z podróży,
- subiektywna – indywidualnie postrzegana i oceniana przez każdego turystę, a także wybierana według osobistych upodobań i preferencji,
- dynamiczna – zmienna w czasie, stale poszerzana i/lub coraz intensywniej użytkowana,
- wymaga coraz większych nakładów finansowych, koniecznych do wykreowania (wcielenia w życie pomysłu), zorganizowania (zagospodarowania) i wypromowania nowej przestrzeni turystycznej,
- pełna nowoczesnych technologii – niezbędnych dla sprawnego funkcjonowania samej przestrzeni, ale też i będących wynikiem wymagań turystów przyzwyczajonych do ich używania w miejscu zamieszkania,
- coraz bardziej niematerialna – w wyniku rozszerzania rzeczywistości – łączenia świata realnego z generowanym komputerowo.

Aby przestrzeń geograficzna przyciągała turystów (a więc spełniała warunek *sine qua non* przestrzeni turystycznej), powinna być przede wszystkim gościnna (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008). Co to jednak dziś oznacza? W ślad za coraz szybciej zmieniającymi się potrzebami i oczekiwaniami współczesnych turystów, musi ewoluować i przestrzeń turystyczna. Wydaje się więc, że najbardziej typową jej cechą jest nieustanna zmienność. Dlatego też przestrzeń turystyczna powinna być przedmiotem ciągłych interdyscyplinarnych badań.

LITERATURA

- Dudek M., 2005, *Las Vegas – w sto lat od pustyni do imperium hotelarskiego*, „Turystyka i Hotelarstwo”, Wyd. WSTH, Łódź, 7, 9-52.
- Dudek M., 2006, *Miasta-kasyna w USA*, „Turystyka i Hotelarstwo”, Wyd. WSTH, Łódź, 9, 105-132.
- Dudek-Mańkowska S., Fuhrmann M., 2009, *Centra handlowe trzeciej generacji w Warszawie jako nowe produkty turystyczne*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 269-282.
- Fuhrmann M., 2008, *Znaczenie turystyczne centrów handlowych nowej generacji w Warszawie*, „Turystyka i Hotelarstwo”, Wyd. WSTH, Łódź, 14, 135-144.
- Idziak P., 2009, *Konkurencyjność muzeów w gospodarce doznań i kreatywności*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 219-237.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2008, *Przestrzeń gościnna – kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] Golebski G. (red.), *Turystyka jako czynniki wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań, 136-150.
- Koralewski T., 2009, *Bitwa pod Gettysburgiem w 1863 roku jako przykład wykorzystania historii na potrzeby rozwoju produktu turystycznego*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 147-158.
- Kostecka J., 2007, *Manufaktura – nowa przestrzeń turystyczno-rekreacyjna Łodzi*, „Turystyka i Hotelarstwo”, Wyd. WSTH, Łódź, 12, 9-36.
- Kowalczyk A., 2009, *Proces przekształcania zasobów kulturowych w atrakcje turystyczne (na przykładzie zagospodarowania turystycznego pól bitewnych)*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 33-46.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Liszewski S., 2006, *Nowe przestrzenie turystyczne i rekreacyjne w Polsce i ich rola w rozwoju kraju i regionu*, [w:] Golebski G. (red.), *Turystyka w ujęciu podmiotowym i przestrzennym. Człowiek – Przestrzeń – Przedsiębiorstwo*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań, 113-125.
- Małkowska-Bieniek E., 2009, *Muzeum Historii Żydów Polskich jako przykład muzeum narracyjne*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 297-310.
- Nowacki M., 2009, *Aktualne tendencje na rynku atrakcji dla odwiedzających*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 267-284.
- Orzechowska J., 2009, *Miasto subiektywnie – łódzkie podwórka przy ulicy Piotrkowskiej*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 319-334.
- Pardel P., 2008, *Przegląd ważniejszych zagadnień rozszerzonej rzeczywistości*, „Studia InformatICA”, 30, 1(82), Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice, 35-64.
(w wersji elektronicznej: www.augmentedreality.pl/pardel/materials/publications/SI82.pdf)
- Pisarski M., 2009, *Światowy przemysł parków tematycznych*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – wspólnie zyskać!*, Wyd. WSTH, Łódź, 285-296.
- Stasiak A., 2009, *Turystyka literacka i filmowa*, [w:] Buczkowska K., von Rohrscheidt A.M. (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, AWF w Poznaniu, Poznań, 223-265.
- Stasiak A., Tanaś S., 2005, *Przestrzeń sepulkralna w turystyce*, „Turystyka i Hotelarstwo”, Wyd. WSTH w Łodzi, 8, 9-42.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna – istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. UŁ, Łódź.

Strony internetowe

[http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/urlop-w-slumsach/nc/1/\(10.01.2011\)](http://www.focus.pl/cywilizacja/zobacz/publikacje/urlop-w-slumsach/nc/1/(10.01.2011))

http://www.paradisetrips.com/Poverty_tourism/encyclopedia.htm (10.01.2011)

http://www.paradisetrips.com/Disaster_tourism/encyclopedia.htm (10.01.2011)
<http://dziennikturystyczny.pl/2010/02/la-gang-tours-zaprasza-na-wycieczke-wsrod-gangow-los-angeles/> (10.01.2011)
<http://gramiejska.pl/> (28.12.2010)
http://pl.wikipedia.org/wiki/Gra_miejska (28.12.2010)
http://pl.wikipedia.org/wiki/Flash_mob (28.12.2010)
<http://www.world-tourism.org/facts/tmt.html> (10.01.2011)

Summary

The dynamic development of modern tourism brings significant modifications of tourism space. On one hand, it shrinks and dwindles (e.g. due to ecological degradation or change in market trends), while on the other hand it expands, along with the new, emerging forms of tourism and new fields of tourists' interest. The expansion of tourism space is progressing in three dimensions:

- geography – owing to the exploitation of new areas, previously considered unattractive (industrial, military and 'everyday life' areas, cemeteries, places affected by natural disasters),
- time – although tourists arrive 'here and now', they frequently travel in time – to the past (e.g. historical reconstructions) or into the future (e.g. city games),
- perception – through the use of the symbolic-magical sphere already existing in the minds of tourists and through the so-called augmented reality, which involves combining real world with elements created with the use of information technology.

Andrzej Stasiak
Wyższa Szkoła Turystyki
i Hotelarstwa w Łodzi
andrzej.stasiak@wsth.edu.pl

MIĘDZY AUTENTYCZNOŚCIĄ A KREACJĄ – TENDENCJE I PRZYCZYNY ZMIAN W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

BETWEEN AUTHENTICITY AND CREATION – TENDENCIES AND CAUSES OF CHANGES IN TOURISM SPACE

Abstrakt

W wyniku zmian we współczesnej turystyce, które wynikają m.in. ze zróżnicowanych motywacji turystów zaciera się granica między autentyczną a wykreowaną przestrzenią turystyczną. Kreacja przestrzeni turystycznej może przebiegać dwutorowo. Z jednej strony jako uatrakcyjnianie istniejących atrakcji turystycznych oraz tworzenie nowych atrakcji dla turystów. Z drugiej strony jako standaryzacja usług. W artykule omówiono przyczyny i tendencje zjawiska posługując się wybranymi przykładami

Słowa kluczowe: kreacja, przestrzeń turystyczna

Key words: creation, tourism space

WPROWADZENIE

Turystyka jest niewątpliwie zjawiskiem przestrzennym. Obejmuje bowiem „/.../ *zjawiska przestrzennej ruchliwości ludzi związane z dobrowolną czasową zmianą miejsca pobytu, środowisk i rytmu życia*” (Definicje podstawowych pojęć... 1979, 9). Ale jak słusznie zauważył K. Przeclawski (2001, 32), turystyka jest też „/.../ *zjawiskiem przestrzennym, ponieważ pod jej wpływem zmienia się krajobraz. (...) Turystyka może stawać się czynnikiem ładu przestrzennego, ale może też ten ład burzyć przyczyniając się do degradacji środowiska naturalnego i kulturowego (a także społecznego)*”. Przestrzeń jest zatem atrybutem turystyki, a tym samym „*nadrzędnym przedmiotem analiz prowadzonych w ramach geografii turystyki*” (Kurek, Mika 2007, 38).

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie tendencji zmian w przestrzeni turystycznej, rozumianej w znaczeniu funkcjonalnym, a więc jako „/.../ *część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego*” (Włodarczyk 2007, 149). Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest bowiem ruch turystyczny, niezależnie od jego rozmiarów i charakteru, zaś warunkiem dodatkowym, umożliwiającym jej delimitację, jest zagospodarowanie turystyczne (Włodarczyk 2007, 2009).

GŁÓWNE TRENDY WE WSPÓŁCZESNEJ TURYSTYCE A PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

Obraz turystyki ulega w ostatnich latach znacznym przeobrażeniom. Związane jest to z wieloma zmianami o różnym charakterze, które zachodzą we współczesnym świecie. Według W. Alejsiaka (2000) są to przede wszystkim:

- zmiany dokonujące się w sferze potrzeb, preferencji i motywacji wyjazdów wśród turystów;
- większa konkurencja dóbr i usług turystycznych;
- zmiany geopolityczne;
- rozwój i wykorzystanie nowoczesnych technologii, wpływ techniki komputerowej, coraz bardziej powszechny dostęp do Internetu.

Wszystkie te elementy powodują przekształcanie współczesnej turystyki i kreują nowe tendencje w rozwoju usług turystycznych. J. Krippendorf (1983) już na początku lat 80. przedstawił najważniejsze zmiany, jakie zaszły na rynku turystycznym i wskazał główne kierunki przekształceń popytu turystycznego (tab. 1).

Tabela 1. Główne kierunki przekształceń popytu turystycznego

Cechy dotychczasowej turystyki	Cechy przyszłej turystyki
• podróżowanie grupowe • mało czasu, pobyty krótkoterminowe • dominujący model jednego wyjazdu w okresie wakacyjnym • ustalona trasa wyjazdu • wygoda i bierność • nastawienie na liczbę obejrzanych atrakcji • poczucie wyższości • brak przygotowania i wiedzy na temat zwiedzanych atrakcji, panujących zwyczajów • importowany styl życia i taki sam sposób zachowań • zakupy • hałaśliwość • pamiątki ogólnodostępne • nieznajomość języka odwiedzanego kraju • szybkie środki transportu, szybkie przemieszczanie • ciekawość, wścibskość • nastawienie na komfort • dystans między personelem a klientem	• podróżowanie indywidualne • dużo czasu, pobyty długoterminowe • model opierający się na dwóch lub więcej krótszych wyjazdach w ciągu roku • indywidualne i spontaniczne decyzje programowe • wysiłek i aktywność • nastawienie na jakość, przeżycie nowych doświadczeń • szacunek i partnerstwo w kontaktach z gospodarzami • przygotowanie do spotkania z odwiedzanym regionem • życie według wzorów ludności miejscowej • prezenty • spokój • pamiątki osobiste • nauka języka ludności miejscowej (przynajmniej kilku słów) • mniejsze znaczenie szybkości przemieszczania się • takt • komfort nie jest niezbędny • bliskie, często przyjacielskie kontakty z obsługą

Źródło: Krippendorf (1983), Alejsiak (2000).

Natomiast M. Mika (2007), powołując się na obserwacje współczesnych trendów popytu turystycznego, wyróżnił najważniejsze kierunki w rozwoju turystyki:

- wypoczynek związany z wodą i słońcem, określany mianem wypoczynku 3×S;
- podróże do miast;
- podróże poznawcze, związane ze zwiedzaniem określonych miejsc, najczęściej w formie wycieczek autokarowych (tzw. podróży objazdowych);
- podróże biznesowe;
- uprawianie sportu i aktywnej rekreacji;
- podróże morskie;
- uczestnictwo w zabawie;
- podróże w celach zdrowotnych;
- wyjazdy na wieś;
- wyjazdy w celu robienia zakupów;
- podróże do atrakcji turystycznych;
- odwiedzanie przyjaciół i znajomych.

Z powyższych rozważań można wysnuć wniosek, że cechą charakterystyczną współczesnej turystyki jest jej masowość oraz ekspansja przestrzenna. Kolejni autorzy, R. Winiarski i J. Zdebski (2008) wyróżnili pięć głównych trendów we współczesnej turystyce, które nawiązują niejako do wcześniej opisanych. Są to:

- informatyzacja i wprowadzanie nowoczesnych technologii w turystyce;
- globalizacja – rozumiana jako tendencja do homogenizacji turystyki, co z jednej strony daje możliwość jej szybkiego rozwoju, z drugiej – grozi jej uproszczeniem, standaryzacją i kulturowym wyjałowieniem;
- komercjalizacja i „utowarowienie” turystyki, co oznacza, że jako dobro konsumpcyjne jest sprzedawana w formie zorganizowanej, często jako kompletny pakiet usług (ang. *package tour*), a jej sprzedażą rządzą prawa rynku;
- tworzenie sztucznych atrakcji, które przejmują coraz większą część ruchu turystycznego;
- wzrost znaczenia bezpieczeństwa w turystyce.

Niektóre z nich, jak globalizacja, komercjalizacja i „utowarowienie” turystyki mogą mieć istotny wpływ na zmiany w przestrzeni turystycznej. Tym bardziej, że – jak twierdzi J. Urry (1995, cyt. za Podemski 2004) – turystyka należy do sfery konsumpcji, tzw. „konsumpcji miejsc” (ang. *consuming places*). Podczas swoich podróży turyści oczekują zerwania z codziennością, odmienności. Tej odmienności dostarcza turystom przestrzeń turystyczna, często zaaranżowana na potrzeby turystów, wykreowana zgodnie z ich oczekiwaniami.

Obserwowane zmiany w przestrzeni turystycznej podążają w stronę jej kreacji. Wielu autorów podkreśla rosnącą liczbę przestrzeni specjalnie wykreowanych, zainscenizowanych dla turystów. Nawiązując do współczesnych trendów w rozwoju turystyki, T. Edensor (1998) wyróżnił dwa rodzaje przestrzeni turystycznej –

enklawową i heterogeniczną. Przestrzeń enklawowa – to przestrzeń w pełni zorganizowana i zaplanowana z myślą o turystach. Charakter typowej enklawy przyjmuje ona zwłaszcza w krajach rozwijających się, gdzie turyści są praktycznie odizolowani od kontaktów z miejscową ludnością, a także od potencjalnie przykrych znaków, dźwięków i zapachów. Jej odwrotnością jest przestrzeń heterogeniczna, różnorodna, w której turystyka jest jedną z wielu realizowanych aktywności (Edensor 1998, cyt. za Podemski 2004).

W STRONĘ KREACJI PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Generalnie we współczesnej turystyce rośnie liczba przestrzeni zorganizowanych, wykreowanych. Ta kreacja przestrzeni turystycznej może przebiegać dwutorowo. Po pierwsze, jak podaje E. Cohen (1972), cechą charakterystyczną turystyki masowej stało się „*uatrakcyjnianie atrakcji turystycznych*” (Cohen 1972, cyt. za Podemski 2004, 49), czyli swego rodzaju transformacja atrakcji turystycznych. Oznacza to, że „*/.../ naturalne widoki zostają przerobione na «jeszcze ładniejsze» parki, tradycyjne święta i ceremonie zostają ubarwione, a zamieszkałe starówki przekształcone w żywe muzea*” (Podemski 2004, 49). Ale cechą kreacji przestrzeni turystycznej jest też tworzenie nowych atrakcji, na tzw. surowym korzeniu. Z drugiej strony mamy do czynienia ze standaryzacją usług (Cohen 1972), a także stylów architektonicznych (Zaręba 2000). Zatem niezależnie od celu podróży, turysta „*/.../ oczekuje, że hotel, restauracja czy autokar będą takie, jak w Ameryce, zachodniej Europie czy Japonii. Aby zaspokoić potrzebę nowości, dodaje się im najwyżej trochę lokalnego kolorytu, na przykład na ścianie w pokoju hotelowym wisi «egzotyczny» obraz, a hotelowa kuchnia serwuje lokalne danie pozbawione jednak tych elementów, które mogą być nieprzyjemne dla europejskiego podniebienia*” (Podemski 2004, 49).

Standaryzacja usług turystycznych, a także tworzenie nowych atrakcji – jak na przykład parki rozrywki typu Disneyland powstające w Europie i Japonii – mogą prowadzić do unifikacji tejże przestrzeni, czyli zjawiska określanego w literaturze również mianem *coca-colizacji* lub *mcdonaldyzacji* przestrzeni turystycznej. Efektem standaryzacji są niemal tak samo wyglądające hotele, zagospodarowane plaże, aquaparki itp. Miejscowości turystyczne wizualnie przestają się od siebie różnić. A najlepszym tego przykładem są znane kurorty turystyczne, m.in. Torremolinos, Benidorm, Maspalomas, Playa Ingles (Hiszpania), Lido di Jesolo, Bibione, Rimini (Włochy), Acapulco i Cancun (Meksyk). Mamy więc do czynienia ze zunifikowaną przestrzenią kolonizacji czy nawet urbanizacji turystycznej.

Z czego wynika ta rosnąca liczba wykreowanych przestrzeni turystycznych? Wydaje się, że jest to problem wyboru między *familiarity* i *novelty*, przed którym stoją uczestnicy podróży turystycznych. Z jednej strony – jako turyści – chcemy wykreowanej przestrzeni turystycznej, zgodnej z naszymi oczekiwaniami, z tym, co znamy. Rzadko bowiem jesteśmy w stanie zupełnie zrezygnować z tego, co określane jest mianem *familiarity* na rzecz *novelty*. Jednocześnie podczas podróży turystycznych

oczekujemy odmienności, zerwania z codziennością, zwyczajnością miejsca pracy i zamieszkania. Nie wystarczają już pobyty w tak samo wyglądających hotelach, wypoczynek na tak samo zagospodarowanych plażach czy przy tak samo zagospodarowanych basenach hotelowych. To jest nam już znane, a to, co znane przestaje być atrakcyjne.

Tabela 2. Cechy konsumpcji postfordowskiej w turystyce

Cechy konsumpcji postfordowskiej w turystyce
Odrzucenie pewnych form turystyki masowej, większe zróżnicowanie preferencji.
Mniej powtórnych odwiedzin, „namnożenie się „ (ang. <i>proliferation</i>) alternatywnych widoków i atrakcji.
Większa oferta wakacji i atrakcji oparta na badaniach stylu życia.
Gwałtowne zmiany mód turystycznych.
Rozwój „zielonej turystyki”, rozwój usług dopasowanych indywidualnie do klienta.
Dedykacja turystyki od czasu wolnego, kultury, edukacji, sportu itd.

Źródło: opracowanie na podstawie: Urry (1995, 151), Podemski (2005, 84).

J. Urry (1995) twierdzi, że wchodzimy w erę konsumpcji postfordowskiej. Dotyczy to także konsumpcji turystycznej. A przegląd cech postfordyzmu w turystyce (tab. 2) pozwala na stwierdzenie, że ma on swoje odzwierciedlenie w zmianach, jakie zachodzą w przestrzeni turystycznej.

Coraz bardziej powszechny staje się pogląd, że nie umiemy doświadczać rzeczywistości bezpośrednio. W połowie lat 60. zauważył to już D. Boorstin (1964, cyt. za Podemski 2004). Obserwując Amerykanów stwierdził, że odbierają oni rzeczywistość przez różnego rodzaju „pseudowdarzenia”, a więc niejako odbierają rzeczywistość wykreowaną przez media. Odnosi się to także do turystyki, a zwłaszcza tzw. turystyki masowej. *„Współczesny turysta szuka wygody, żyje w sztucznym świecie autostrad, klimatyzowanych hoteli, w turystycznej «bańce», «kapsule» (bubble), która izoluje go od rzeczywistości odwiedzanego miejsca, od tubylców. Nie dąży do poznania kultury odwiedzanego kraju, a jedynie szuka sztucznych atrakcji, «pseudowdarzeń» stworzonych specjalnie dla turystów, takich jak na przykład muzea figur woskowych. (...) Turysta jest bierny – oczekuje, że ciekawe rzeczy wydarzą się same, spodziewa się, że wszystko będzie przygotowane dla niego i że z jego punktu widzenia»* (Boorstin 1964, cyt. za Podemski 2004, 21). D. Boorstin (1998) stwierdził wręcz, że turystyka sprowadza się obecnie do strywializowanej podróży, podczas której masowi turyści odnajdują przyjemność w wymyślonych atrakcjach, pomijając realny świat na zewnątrz. Również D. Zaręba (2000) podkreśla, że większość turystów bardzo powierzchownie poznaje odwiedzane regiony, co w dużym stopniu wynika z wygodnego i pasywnego stylu życia turystów. A atrakcjami turystycznymi stają się coraz częściej *„/.../ obiekty, które mało znaczą w życiu, ale dobrze się sprzedają”* (Podemski 2004, 21).

Również D. MacCannell (2002) podkreśla, że w nowoczesnym społeczeństwie rozwija się nowy typ przestrzeni – przestrzeń wyodrębniona specjalnie dla turystów, która coraz częściej przybiera charakter turystycznej scenarii czy wręcz turystycznej inscenizacji. Jednakże cytowany autor nieco inaczej interpretuje przyczyny

rozwoju tego typu przestrzeni turystycznych, twierdząc że, turyści szukają i chcą poznawać prawdziwą rzeczywistość odwiedzanych miejsc. Autentyczność wiąże się jednak z prywatnością. Zatem, aby nie naruszać prywatnej sfery mieszkańców, przygotowuje się dla turystów tzw. „autentyzm inscenizowany” (MacCannell 2002).

Wydaje się, że przeważa jednak pogląd, że współcześni turyści oczekują przestrzeni wykreowanej, stworzonej na ich potrzeby, ale jednocześnie szukają pewnej nowości, oryginalności. Kreacja przestrzeni turystycznej powinna się więc opierać na oryginalnym pomysłe. Nie wystarczy już luksusowy hotel. Takich jest wiele. Musi się pojawić element, który turystę zaskoczy. Może to być np. basen z mineralami z Morza Martwego czy też *Ice Word* – komora lodowa, która – zwłaszcza w hotelu znajdującym się na obszarze o klimacie podzwrotnikowym – wydaje się być dość ekstrawaganckim pomysłem. Ale takim elementem może być również oryginalna stylizacja hotelu.

Jak pisze T. Edensor (2001), przestrzeń turystyczna staje się coraz bardziej inscenizowana. Tradycyjne obrzędy i święta są precyzyjnie wyreżyserowanymi spektaklami dla turystów. Przykładem tego są chociażby karnawały w Rio de Janeiro i Wenecji, pokazy *flamenco* organizowane w różnych regionach Hiszpanii (nie tylko w Andaluzji) czy też „wieczory greckie”.

Rośnie także liczba przestrzeni tematycznych, jak np. muzea figur woskowych, parki rozrywki czy parki tematyczne. Ale w nich turyści również szukają oryginalności. Turystom nie wystarcza „zwykle” oglądanie eksponatów w muzeum. Chcą ich dotknąć, poczuć się jak w epoce, z której pochodzą. A. Stasiak (2007) – analizując zmiany w polskim muzealnictwie – stwierdził, że w tej dziedzinie mamy obecnie do czynienia z drugą rewolucją¹. Polega ona na zmianach jakościowych i dotyczy przede wszystkim zmian w sposobie myślenia na temat muzeum XXI wieku, jego ofercie i potencjalnych odbiorcach. To jednak wymaga zmiany obecnych przyzwyczajień, a najważniejsze aspekty tych zmian dotyczą (Stasiak 2007):

- zmiany stylu działania (postawa aktywna);
- podjęcia rywalizacji o odbiorcę (i jego pieniądze) z konkurencyjnymi formami spędzania wolnego czasu;
- konieczności stosowania zasad marketingu (w centrum zainteresowania klient i jego potrzeby, kreowanie produktu muzeum w zależności od segmentu docelowego);
- akceptacji estetyki i technologii XXI wieku;
- stosowania nowoczesnych działań promocyjnych;
- sprawnego zarządzania (menedżer kultury);
- fachowej organizacji ruchu turystycznego.

Dlatego też rosnącą popularnością cieszą się różnego rodzaju muzea o charakterze multimedialnym. Sztandarowym przykładem nowoczesnego muzeum/placówki

¹ Pierwsza rewolucja dotyczyła przejścia przez okres przemian ustrojowych i dostosowanie się do wymagań, które panują na wolnym rynku.

edukacyjnej jest Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie, którego otwarcie zostało połączone z obchodami sześćdziesiątej rocznicy wybuchu powstania warszawskiego w 2004 roku. Główną ideą twórców muzeum było zainteresowanie współczesnego widza, zwłaszcza młodzieży, historią powstania i jej przedstawienie w nowoczesnej formie. Aby osiągnąć ten cel wykorzystano wiele multimediiów, różne techniki audiowizualne oraz instalacje scenograficzne. Głównym punktem ekspozycji jest monument – specjalnie przygotowana konstrukcja artystyczna, a w niej bijące „serce” powstańczej stolicy. Obok ekspozycji i wykorzystania nowoczesnej techniki w muzeum zastosowano personifikację, czyli powstanie warszawskie opowiedziane za pomocą indywidualnych historii warszawiaków (Ukielski, Mazur 2007).

Przykładem nowoczesnej placówki muzealnej XXI wieku mogą być także takie miejsca jak np. Muzeum F. Chopina czy Centrum Kopernikowskie w Warszawie. Trochę innym w stylu, zwłaszcza jeśli chodzi o tematykę jest Muzeum Browaru Żywiec. Jest to jedna z większych i bardziej nowoczesnych placówek tego typu w Polsce. Historię browaru w Żywcu oraz jego współczesność poznaje się w sposób aktywny. Trasa turystyczna przebiega przez kilkanaście pomieszczeń, zaczynając od tzw. Sali Trzech Żywiolów (prezentacja kłosów i ziarna jęczmienia, szyszek chmielu oraz górskiego strumyka). Jest to niejako zwrócenie uwagi na najważniejsze elementy podczas warzenia piwa, od których zależy jego jakość. Kolejne pomieszczenia ukazują ważne etapy w historii browaru, przy czym turysta zaczyna zwiedzanie od podróży „wehikulem czasu”. Zwiedzający przechodzą uliczką, która została zrekonstruowana na wzór tych z XIX wieku, zasiadają w karczmie z tego okresu, podziwiają architekturę galicyjskiego miasteczka. Omówione są także zagadnienia dotyczące samej produkcji piwa oraz wykorzystywanych w przeszłości urządzeń. Niewątpliwie tego typu obiekty cieszą się coraz większym zainteresowaniem wśród turystów.

Innym przykładem tworzenia przestrzeni tematycznych są tzw. wsie tematyczne. Zjawisko pojawiło się jako odpowiedź wsi na zmiany zachodzące w gospodarce światowej (Idziak 2009). Wsie, w których rolnictwo przestaje być podstawą rozwoju oraz zarobków społeczności lokalnych, szukają nowych sposobów i pomysłów na rozwój. Tematyzacja polega więc na projektowaniu przestrzeni, która opowiada nową historię (Idziak 2009). Według jednej z definicji, „/*.../ wieś tematyczna to wieś, której rozwój podporządkowany jest wiodącej idei, tematowi. Wieś dzięki temu staje się nyróżnialna i jedyna w swoim rodzaju*” (Idziak 2009, 51). Idea wsi tematycznych pojawiła się na początku lat 90., ale dopiero pierwsza dekada XXI w. przyniosła utworzenie wielu wiosek tematycznych w różnych krajach. W krajach Europy Zachodniej dodatkowym impulsem dla tworzenia wsi tematycznych było wsparcie w ramach kolejnych edycji programu LEADER.

Wioski tematyczne są tworzone w oparciu o wiele pomysłów i przedsięwzięć. Najczęściej ich podstawę stanowią istniejące wsie, które dzięki nowemu pomysłowi i działaniom ukierunkowanym na jego realizację, zyskują nową specjalizację czy szerzej nową funkcję społeczno-gospodarczą. Jednocześnie następują zmiany w przestrzeni, których zasadniczą cechą jest kreowanie nowego wizerunku wsi, zgodnego z przyjętym motywem przewodnim. Motyw ten może być związany

z życiem na wsi, tradycyjnymi uprawami i produktami, jak np.: Armschlag (Austria) – wioska makowa, Bovenistier (Belgia) – wieś chleba, Vasles (Francja) – owcza wieś. Może też być związany z walorami środowiska przyrodniczego i kulturowego danej miejscowości i okolicy, jak np.: Schwarzenbach (Austria) – wieś celtycka, Borkowo (Polska) – wieś megalityczna², Iwęcino (Polska) – wieś końca świata³ czy wsie bocianie na Warmii i Mazurach oraz na Podlasiu, jak chociażby Żywkowo i Boćki. Ale pomysł na tematyzację wsi może być zupełnie niezwiązany z danym miejscem, a czasami mieć wręcz abstrakcyjny charakter, jak np.: Herrnbaumgarten w Austrii – wioska nonsensu czy w Polsce Sierakowo Sławińskie – wioska hobbistów oraz Wylatowo – wieś UFO.

Coraz częściej wioski tematyczne przybierają charakter tworzonych od podstaw parków tematycznych, czego przykładem jest m.in. wioska Św. Mikołaja w Jeffersen w Stanach Zjednoczonych (Idziak 2009). Pobyty w wioskach tematycznych zwykle nie trwają zbyt długo, bo jak podkreśla cytowany W. Idziak (2009) działania w takich miejscach nie są skierowane na rozbudowę materialnej infrastruktury turystycznej (takiej jak pensjonaty, pokoje w gospodarstwach agroturystycznych czy ścieżki rowerowe) tylko na tworzenie oferty związanej z doznaniem i edukacją (przygotowanie gier, zabaw, zajęć warsztatowych itp.).

„Uatrakcyjnianie” atrakcji turystycznych jest obserwowane także w przestrzeni turystycznej bazującej na zasobach przyrodniczych. Dobrym tego przykładem jest wzbogacanie oferty w parkach narodowych, jako że tradycyjna wycieczka po parku jest w opinii licznych turystów po prostu nudna. Jej uatrakcyjnieniem może być przejażdżka kolejką wąskotorową np. w Białowieskim Parku Narodowym czy oglądanie terenów wulkanicznych w Parku Narodowym Timanfaya (Lanzarote, Hiszpania) w karawanie wielbłądów (ryc. 1). Dodatkową atrakcją może być też obiad w restauracji, w której mięso jest pieczone na „naturalnym grillu”, którego ciepło pochodzi z wnętrza Ziemi (Park Narodowy Timanfaya) (ryc. 2).

Dużą popularnością wśród turystów cieszą się też tzw. przestrzenie zmedializowane, czyli związane z realizacją filmów lub seriali. Najbardziej znanym przykładem tego typu przestrzeni są: Matamata w Nowej Zelandii często nazywana obecnie Hobbitem, słynąca z realizacji trylogii *Władca Pierścieni* J.R.R. Tolkiena, kraina Braveheart w Szkocji, miejscowość Stavros na Krecie znana z realizacji filmu *Grek Zorba* czy skansen filmowy „Soplicowo” w Cichowie.

Tendencje, które można zaobserwować we współczesnej turystyce oraz wyżej omówione przykłady kreowania przestrzeni turystycznych świadczą o powstawaniu tzw. nowych przestrzeni turystycznych. Jeden ze sposobów rozumienia nowej przestrzeni turystycznej zaproponował S. Liszewski (2006). Autor zauważył, że analizowane pojęcie należy rozpatrywać w dwóch kontekstach:

- technicznym – z punktu widzenia obszaru – nową przestrzenią turystyczną jest rzeczywiście nowo powstała przestrzeń;

² Temat powstał w związku z odkryciem megalitycznego grobowca w pobliżu miejscowości.

³ Temat wiąże się ze znajdującym się w miejscowym kościele obrazem *Sąd ostateczny*.

- społecznym – z punktu widzenia turysty – nową przestrzenią turystyczną może być nowo powstała przestrzeń lub taka, którą dany turysta odkrywa po raz pierwszy (jest nowa dla konkretnej osoby).

Podobna w treści jest wypowiedź B. Włodarczyka (2009) na temat nowych przestrzeni turystycznych, które Autor potraktował jako początkowe stadium rozwoju przestrzeni turystycznej i określił jako przestrzenie pełniące „/.../funkcje turystyczne w krótkim przedziale czasowym (...). Nowość ta może przejawiać się w kontekście stanu zagospodarowania turystycznego (czy szerzej nowej infrastruktury), ale także w relacjach przestrzeń – turyści, którzy ją dopiero odkryli i rozpoczynają realizować w niej różnorodne aktywności turystyczne” (Włodarczyk 2009, 102).

Ryc. 1. W karawanie wielbłądów – sposób zwiedzania Parku Narodowego Timanfaya (Lanzarote)
Fot. Małgorzata Durydiwka.

Ryc. 2. „Naturalny grill” w restauracji El Diablo w Parku Narodowym Timanfaya (Lanzarote)

PODSUMOWANIE

Wykreowanie atrakcji turystycznych jest niewątpliwie pomysłem na zarabianie pieniędzy, co w przypadku zjawiska ekonomicznego, jakim również jest turystyka, jest bardzo ważne. Jednakże pomysły, na których oparta jest kreacja przestrzeni turystycznej, są czasami daleko posunięte w swojej oryginalności. W efekcie mogą się one stać czynnikami zaburzającymi tę przestrzeń, prowadząc do jej karykaturyzacji. Przykładem tego są m.in. „dom do góry nogami” w Szymbarku czy hotel Pekin we Władysławowie (ryc. 3, 4).

O ile jednak w przypadku turystycznej przestrzeni enklawowej, element o dużym stopniu oryginalności jest traktowany jako swego rodzaju atrakcja, często o dość ekscentrycznym wymiarze, o tyle w przypadku przestrzeni heterogenicznej tego typu element jest często czynnikiem zaburzającym ład i estetykę przestrzeni.

Ryc. 3. „Dom do góry nogami” w Szymbarku
Fot. www.szeptak.pl

Ryc. 4. Hotel Pekin we Władysławowie
Fot. Małgorzata Durydiwka.

LITERATURA

- Alejsiak W., 2000, *Działalność liderów przemysłu turystycznego w świetle aktualnych tendencji występujących na rynku (stadium przypadku First Choice i Forte)*, „Folia Turistica”, 9.
- Boorstin D., 1964, *The Image: A Guide to Pseudo-Events In America*, Harper, New York.
- Definicje podstawowych pojęć z zakresu turystyki**, 1979, „Zeszyty Metodyczne”, 30, GUS, Warszawa.
- Cohen E., 1972, *Towards a Sociology of International Tourism*, „Social Research”, 39, 164-182.
- Edensor T., 1998, *Tourists at the Taj*, Routledge, London-New York.
- Edensor T., 2001, *Performing tourism, staging tourism, (Re)producing tourist space and practice*, „Tourism Studies”, 1, 59-81.
- Idziak W., 2009, *Wioska tematyczna w aspekcie ekonomicznym*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka, wspólnie zyskać!* Wydawnictwo WSTH, Łódź, 51-60.
- Krippendorf J., 1983, *Wołanie o nową światową politykę turystyczną*, „Problemy Turystyki”, 3.
- Kurek W., Mika M., 2007, *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*, [w:] Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 11-49.
- Liszewski S., 2006, *Nowe przestrzenie turystyczne i rekreacyjne w Polsce i ich rola w rozwoju kraju i regiony*, [w:] Golebski G., (red.), *Turystyka w ujęciu przedmiotowym i przestrzennym – człowiek, przestrzeń, przedsiębiorstwo*, Materiały III Gremium Ekspertów Turystyki, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 113-126.
- MacCannell D., 2002, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza S.A., Warszawa.
- Mika M., 2007, *Współczesne trendy w turystyce międzynarodowej*, [w:] Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 86-87.
- Podemski K., 2004, *Socjologia podróży*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Przećławski K., 2001, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, ALBIS, Kraków.
- Stasiak A., 2007, *O potrzebie rewolucji w polskim muzealnictwie XXI wieku*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka, razem czy oddzielnie?* Wydawnictwo WSTH, Łódź, 115-134.
- Ukielski P., Mazur K., 2007, *Muzeum Powstania Warszawskiego jako nowoczesna placówka edukacyjna*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka, razem czy oddzielnie?* Wydawnictwo WSTH, Łódź, 179-184.
- Urry J., 1995, *Consuming places*, Routledge, London.

- Winiarski R., Zdebski J.**, 2008, *Psychologia turystyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2007, *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary, cechy*, „Turyzm”, 17, 1-2, 145-158.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zaręba D.**, 2000, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Summary

As a result of changes in contemporary tourism, resulting – among other things – out of varied motivation of tourists, the borderline between the authentic tourism space and the created one is becoming less obvious. The creation of tourism space can happen in two directions simultaneously. On the one hand, the existing tourist attractions can be made even more interesting and new attractions can be created. On the other hand, tourist services can be standardised. In the paper we discuss the causes and tendencies of the phenomenon, using selected examples.

Małgorzata Durydiwka
 Uniwersytet Warszawski
 Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
 Zakład Geografii Turyzmu i Rekreacji
 mdurydiw@uw.edu.pl

Katarzyna Duda-Gromada
 Uniwersytet Warszawski
 Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
 Zakład Geografii Turyzmu i Rekreacji
 kduda@uw.edu.pl

Sylvia KACZMAREK
Jacek KACZMAREK

TEORETYCZNE PODSTAWY STUDIÓW NAD PRZESTRZENIĄ GOŚCINNOŚCI

THEORETICAL BASES OF STUDY OF THE SPACE OF HOSPITALITY

Abstrakt

Analiza podstaw teoretycznych przestrzeni gościnności wymaga przedstawienia istoty zjawiska gościnności w różnych relacjach. Proponowane wystąpienie prezentuje dwa aspekty. Pierwszy dotyczy wieloznaczności pojęcia „gościnność” i zmierza w stronę interpretacji aksjologicznej świata odkrywanego podczas podróży. Natomiast drugi podejmuje kwestię oceny relacji gościnności w kontekście społecznym, ekonomicznym, filozoficznym. Stopniowe odsłanianie istotności przestrzeni gościnnej będzie uwzględniać następujące założenia:

- gościnność jako realna relacja;
- gościnność jako postawa społeczna;
- gościnność jako nakaz moralny;
- gościnność jako wartość metafizyczna.

W posumowaniu zostanie podjęta próba wyznaczenia perspektywy badawczej dla przestrzeni gościnności.

Słowa kluczowe: gościnność, przestrzeń gościnności, relacje społeczne

Key words: hospitality, space of hospitality, social relations

WPROWADZENIE

Poszukiwanie prawdy polega na zbieraniu myśli. Wyrażenie myśli przybiera kształt słowa. Kształtowanie myśli polega na ich wypowiedzeniu. Słowo jest zatem kształtem myśli. Zbiór słów nie musi być układem sensownym. Podobnie jak zbiór nut i ich właściwości nie jest jeszcze muzyką. Dopiero harmonia, koncepcja całości, idea, wprowadzone w ruch myślą twórcy prowadzą do powstania muzyki. Formą wyrażania słów jest zdanie. „*Tylko zdanie ma sens; tylko w kontekście zdania nazwa ma znaczenie*” (Wittgenstein 2002, 3.3) – „*zdanie musi mieć jeden określony sens*” (Wittgenstein 2000, 99) „*Zdanie jest obrazem rzeczywistości. Zdanie jest modelem rzeczywistości, jak ją sobie myślimy*” (Wittgenstein 2002, 4.01). Intensyfikacja poszukiwania wysłowienia myśli i budowania zdań następuje podczas dyskusji naukowych. Badacze prezentują swoje stanowiska metodologiczne, przedstawiają rezultaty prowadzonych prac. Prezentowane rozważania są efektem prowadzonej dotychczas dyskusji nad prze-

strzeżenią gościnności wśród badaczy zajmujących się analizą zjawisk turystycznych. Podstawowe pytanie, na które poszukujemy odpowiedzi brzmi: Jakie są podstawy teoretyczne przestrzeni gościnności, czy można wskazać uniwersalne zasady pozwalające wyjaśnić jej istotę?

ODKRYWANIE PRZESTRZENI GOŚCINNOŚCI

Przestrzeń gościnności to sposób zagospodarowania obszaru, umożliwiający bezpieczny i wygodny pobyt odwiedzającym. Składają się na nią elementy materialne (organizacja przestrzeni) oraz społeczne (mieszkańcy, pracownicy sektora usługowego, zarządzający obszarem). Przestrzeń gościnności wyróżnia atrakcyjność, bezpieczeństwo, brak ograniczenia dostępności (otwarty charakter) i przyjazne nastawienie do przybywających podróżnych. Charakteryzuje ją także:

- ład przestrzenny, wysoki poziom estetyki,
- uporządkowany, czytelny i powszechnie zrozumiały system informacji,
- brak barier, umożliwiający powszechny, łatwy dostęp obszaru recepcji dla wszystkich (także dla niepełnosprawnych, osób starszych, dzieci),
- przyjazna postawa wobec przybyszów,
- poczucie bezpieczeństwa podczas pobytu.

Przestrzeń gościnności charakteryzuje określona formuła gościnności, będąca swoistą relacją pomiędzy gospodarzem a odwiedzającym. Relacja ta, wytwarzana społecznie, ma wymiar psychologiczny (emocje, wrażenia) i ekonomiczny (przebieg pieniądza).

Formuła gościnności jako kształtująca przestrzeń gościnności powinna być relacją dynamiczną, a jednocześnie powtarzalną i trwałą. Dynamiczny charakter oznacza zmienność i możliwości przekształceń formuły gościnności. Z kolei powtarzalność i trwałość wskazują na nieprzypadkowy charakter tej relacji. Formuła gościnności nie jest incydentalnym, chwilowym kontaktem społecznym. Można powiedzieć, że postawa gospodarzy względem przybywających jest utrwalonym wzorem zachowań i norm kulturowych oraz zbiorem logicznie uporządkowanych czynności w czasie każdego spotkania z turystami.

Formuła gościnności zostaje zatem określona przez postawę gospodarzy względem odwiedzających oraz przejawia się w sposobie zorganizowania obszaru recepcji. Postawę społeczności przyjmującej przybyszów należy rozumieć jako relację społeczną typu bezpośredniego, natomiast sposób zorganizowania przestrzeni turystycznej można określić mianem oddziaływania społecznego typu pośredniego. Gospodarze oddziałują także na przybywających za pośrednictwem rzeczy (obiektów), ich umiejscowienia w przestrzeni oraz za pomocą porządku, jaki nadano rozmieszczeniu obiektów w przestrzeni. (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008; Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010; Włodarczyk 2009). Z uwagi na wprowadzone przez B. Włodarczyka (2009) rozróżnie-

nia w idei przestrzeni turystycznej, dokonano modyfikacji w zaprezentowanej koncepcji, używając jedynie określenia przestrzeń gościnności.

ISTOTNOŚĆ GOŚCINNOŚCI

Czy człowiek tworzy słowa, czy słowa powołują świat ludzki? Czy my konstruujemy zdania, czy zdania określają nas? Słowa po prostu są i oczekują na ich odnalezienie. Badacz nieustannie poszukuje słów, by układać z nich zdania. One z kolei opowiadają nasze życie, a „gościnność to coś nader osobliwego” (na motywach Wittgensteina).

Owa osobliwość doprowadziła do rozterek badawczych. Otóż rozważając istotę przestrzeni gościnności nie sposób pozostawić na marginesie epistemologicznym problemu istnienia gościnności, w której to kwestii pozostaje jeszcze wiele obszarów niedookreślonych.

Należy bowiem zapytać, czy gościnność istnieje obiektywnie, czy też jest sumą indywidualnych wrażeń, emocji, doświadczeń? Jakie jest zatem pochodzenie pojęcia gościnności? Rozstrzyganie wątpliwości może prowadzić od skrajnego realizmu pojęciowego do nominalizmu. Proponujemy przyjąć, że gościnność jest obiektywną jakością i realnym pojęciem. Natomiast urzeczywistnienie gościnności następuje w wydarzeniu „pomiędzy”. Warunkiem koniecznym wydarzenia się gościnności jest osoba i miejsce. Miejsce określa możliwości powstania relacji „pomiędzy” osobami. Urzeczywistnienie gościnności można porównać do wyznaczenia punktu. Punkt nie posiada wymiarów a jego istnienie jest rejestrowane ze względu na położenie w relacji do układu odniesienia. Warunkiem gościnności jest zatem kontekst miejsca i osoby. Miejsce określa materialność wydarzenia się „pomiędzy”. Używając słów Dietricha von Hildebranda, „/*.../ uniwersalna obiektywna gościnność wzywa człowieka do jej realizacji, ponieważ jest ona ukierunkowana na osobę. Będąc obiektywną jakością nie jest ona jednocześnie obojętna*” (Gadacz 2010, 24). Gościnność posiada pozytywną wartość kreacyjną dla kształtowania osobowej relacji „pomiędzy”. Gościnność wzywa człowieka do działania. Umożliwia ona realizację jego człowieczeństwa. Poprzez wyzwanie gościnności jednostka podąża w stronę stawania się osobą. Wyzwanie to urzeczywistnia się w byciu dla kogoś. Gościnność musi być umiejscowiona, dlatego mówimy o przestrzeni gościnności. Owa przestrzeń określa wydarzenie się gościnności. Jednocześnie gościnność kreuje miejsce wydarzenia się relacji „pomiędzy”. Przestrzeń, z jednej strony konstituuje gościnność, z drugiej zaś strony jest przez tę gościnność kreowana.

Urzeczywistnienie gościnności może przebiegać w zróżnicowanej formie, która zależy od ukierunkowania relacji pomiędzy przyjmującym i przybyszem. Relacja ta może mieć charakter jedno, bądź dwukierunkowy. Pierwsza relacja (jednokierunkowa) ma dwojaką postać. Spotyka się zatem postawę pobierania (zapłaty) i ofiarowania. Układ dwukierunkowy jest spotkaniem, w którym przyjmujący i przybywający pozostają w bezpośredniej relacji partnerstwa.

FORMY GOŚCINNOŚCI – KOMERCJA

Wśród odmian gościnności duże znaczenie posiada jej komercyjna postać. Gościnność staje się wówczas towarem. Współcześnie używane są określenia – przemysł gościnności, rynek gościnności, gościnność komercyjna, usługi gościnne, strategię gościnności, zarządzanie gościnnością, konkutowanie gościnnością. Najczęściej wymienione określenia odnoszą się do hotelarstwa, gastronomii oraz wszechstronnie rozumianego wypoczynku (Teare, Mazanec, Crawford-Welch, Calver 1994; Teare, Boer 1992). Niezależnie od poprawności wskazanych sformułowań (czy można w sposób seryjny, standardowy wytwarzać postawę gościnności?), gościnność należy traktować jak towar. Jest ona w tym przypadku kategorią ekonomiczną, a dziedzinę wiedzy której jest podmiotem nazywamy ekonomiką usług. Rynek gościnności regulowany jest więc przez prawa ekonomiczne. Są one podstawą wyjaśniania zachowań producentów i konsumentów w warunkach konkurencji. Klasyczny wykład ekonomii wskazuje na źródła działań podejmowanych przez człowieka w sferze gospodarczej – „*W cywilizowanym społeczeństwie człowiek potrzebuje nieustannie współdziałania i pomocy wielkiej liczby ludzi, (...) Daj mi to, czego ja chcę, a otrzymasz to, czego ty chcesz – oto znaczenie każdej takiej propozycji, i to jest właśnie sposób, w jaki otrzymujemy nawzajem od siebie największą część usług, których potrzebujemy. Nie od przychylności rzeźnika, piwowara lub piekarza spodziewamy się naszego obiadu, lecz od ich dbałości o własny interes. Nie odwołujemy się do ich humanitarności, lecz do ich egoizmu, i nie mówimy im o naszych potrzebach, lecz o ich korzyściach*” (Smith 2003, 28-29). Podobnie rzecz ma się z gościnnością. Bezpieczne schronienie oferowane wędrowcowi jest efektem zachowań egoistycznych, które prowadzą do osiągania zysku. Gościnność jako towar jest środkiem na drodze do maksymalizacji zysku. Ocena takiego postępowania podlega wyłącznie kryterium efektywności ekonomicznej. Klient powinien otrzymać produkt wysokiej jakości i pod tym kątem należy oceniać świadczenie gościnności – jako towar, który zaspokaja potrzeby podróżującego. Gościnność jako źródło zysku nie powinna być analizowana tylko w kontekście ekonomicznym. Uważna lektura dzieła Adama Smitha ukazuje działania ukierunkowane na osiąganie zysku, niekoniecznie o charakterze finansowym – „*Człowiek (...), gdy nie ma innego sposobu do skłonienia swych bliźnich do działania w myśl swoich pragnień, usiłuje osiągnąć ich przychylność za pomocą służalstwa i pochlebstw*” (Smith 2003, 28). Osiąganie korzyści należy rozpatrywać zatem w perspektywie ekonomicznej i osobistej. Omawiany przykład pokazuje formę gościnności o jednostronnym przebiegu uwarunkowaną postawą pobierania (zapłaty).

Gościnność komercyjna bywa definiowana jako „*/.../ dotycząca wykorzystania społeczności (gości) dla osiągania ekonomicznego zysku, przy dobrowolnym udziale tych ostatnich w przystępowaniu do procesu wymiany, który staje się środkiem do wyrażenia indywidualnych pragnień, aspiracji, i potrzeb społeczno-ekonomicznych*” (Gillespie, Morrisom 2001, 185). Wymiana owa jest ściśle powiązana ze stylem życia, własnym wizerunkiem, osobistymi celami i aspiracjami odwiedzających (zgodnie z potrzebami według A. Masłowa) i umiejętnie manipulowana przez dostawców usług (np. sprzedawców go-

ściności), którzy w zapewnianiu przyjemności gościom nie mają ograniczeń, bowiem wiąże się to bezpośrednio z ich rosnącym zyskiem. W tym ujęciu konsumpcja komercyjnej gościnności może być traktowana jako żywy system komunikacji, w którym istota obiektu znajduje się w symbolice społecznej, którą on niesie ze sobą. Nie tylko komunikuje on przynależność do społecznej kategorii i wyróżnia, ale również pokazuje inne znaczenia i ich różnorodność. Gościnność komercyjną w tym ujęciu należy traktować jako zmienny system komunikacji społecznej. W jednostronnej formie gościnności jaką jest zysk, stopniowo pojawiają się elementy dwustronnej relacji, umożliwiając kształtowanie się przestrzeni spotkania.

FORMY GOŚCINNOŚCI – SPOTKANIE

Człowiek posiada predyspozycje do darowania gościnności. Jednocześnie gościnność pozwala zidentyfikować siebie. Obdarowany gością przybysz staje się lustrem dla gospodarza. W ten sposób gościnność uzasadnia istnienie domu i prowadzi do budowania obustronnej relacji „my” (Lévinas 1998). Dom staje się przestrzenią gościnności, zachęcającą do spotkania. Według E. Lévinasa (1998) podstawową cechą domu jest gościnność wewnętrzna, czyli postawa domowników względem siebie. Gościnność wewnętrzna stanowi element konstytuujący spotkanie z przybywającym. Okazywana gościnność potwierdza tożsamość przyjmujących. Spotkanie kreuje przestrzeń gościnności domostwa.

Podstawowym warunkiem spotkania jest dialog. Spotkanie wydarza się dzięki odnalezionym słowom. W dialogu jednostka staje się osobą, dzięki napotkaniu Ty (Gadacz 2009). Gościnność wzywa człowieka do spotkania z drugim (innym). Przestrzeń gościnności jest w tej sytuacji przestrzenią rozmowy. Spotkanie staje się możliwe we wspólnej przestrzeni międzyludzkiej, która posiada swoistą strukturę ontologiczną, oznaczoną kodami kulturowymi (Kłoczowski 2005). Przestrzeń gościnności, konstruowana w efekcie spotkania przybywającego i przyjmującego jest przestrzenią kulturową. Wkraczanie w przestrzeń dialogu staje się możliwe, dzięki oświeceniu Ja i Ty. Sens bycia gościnnym można dostrzec w doświadczeniu przybywającego, w oświeceniu sytuacji bycia innym. Poszukiwanie sensu przestrzeni gościnnej w przeżyciach wędrowca, wiąże się z nurtem personalistycznym w fenomenologii (Grzegorzczak 2004). Sposób myślenia Edyty Stein pozwala także oświecić sens przestrzeni gościnności, kreowany w spotkaniu Ja i Ty.

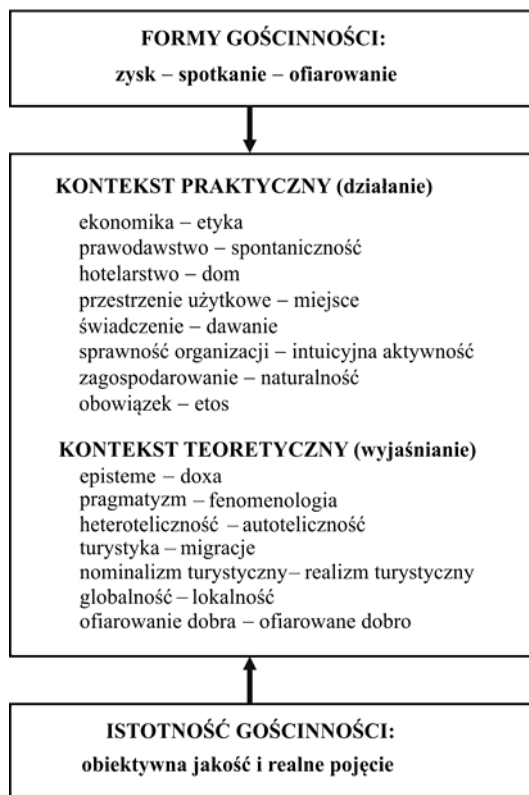
Podejście dramaturgiczne E. Goffmana także stanowi użyteczną koncepcję wyjaśniania gościnności. Przestrzeń gościnności (np. restauracja hotelowa) w tym podejściu jest sceną, na której ma miejsce spektakl. Jest on odgrywany przez aktorów, którzy wchodzi w swoje role społeczne. Wytwarzane, podczas trwania dramatu scenicznego, interakcje pozwalają budować własne tożsamości. (Goffman 1981). Gościnność także jest wydarzeniem scenicznym. W przestrzeni kulturowej wydarza się spotkanie, w którym gospodarze i przybysze „niejedną odgrywają rolę”.

FORMY GOŚCINNOŚCI – ALTRUIZM

Wykorzystując koncepcje J. Derridy można również mówić o gościnności absolutnej (Westmoreland 2008) oraz o gościnności warunkowej. Gościnność absolutna jest otwartą postawą gospodarza wobec przybywającego. Owa otwartość polega na odrzuceniu wszelkich ograniczeń, które mogą określać przebieg wydarzenia, jakim jest gościnność. Gość jest przyjmowany takim, jaki przychodzi. W gościnności absolutnej nie przyjmuje się żadnych zasad, bądź ustalonego wcześniej porządku prawnego. Imperatywem kategorycznym w Derridiańskiej sytuacji jest przyjmowanie przybywającego, nawet wówczas, kiedy jego obecność może podważyć tożsamość gospodarza (Skalska 2008). Absolutna gościnność może także doprowadzić do bezwarunkowej dekonstrukcji organizacji przestrzeni zajmowanej przez gospodarza. Jest to oczywiście przypadek skrajny, w którego istocie tkwi załączek wrogości. Pojawia się wówczas bezwarunkowa nienawiść do przybywających innych. Stąd pochodzi zapewne inspiracja zorganizowania wystawy *Wrogość; Podejmowanie obcych* w Muzeum Sztuki w Łodzi (17.09.-17.10.2010). Gościnność absolutna jest zbieżna z formą gościnności, którą nazwaliśmy ofiarowaniem. Poświęcenie w gościnności nie oznacza zatracenia własnej osoby w byciu dla innych, jednak bywa znacznym oddaniem obszaru posiadania. Granice tego zawłaszczenia są zazwyczaj jasno określone, jednak obszar bezwarunkowej gościnności jest znaczny. Dobrym przykładem bycia otwartym w stronę gościnności absolutnej jest działalność siostry Małgorzaty Chmielowskiej i Wspólnoty Chleb Życia (Zasada 2010). Ofiarowanie siebie w byciu dla innych następuje w precyzyjnie zdefiniowanych ramach organizacyjnych i moralnych. Niemniej mamy do czynienia z gościnnością jednostronną, czyli ukierunkowaniem na gościa, przy znacznym ograniczeniu praw gospodarza. Gościnność bywa wówczas ofiarowaniem. W kontekście gościnności absolutnej powinno się prowadzić zdecydowanie dyskurs o charakterze etycznym. Natomiast gościnność warunkowa także jest relacją jednostronną. Gospodarz oferuje towar, jakim jest goszczenie kogoś, i oczekuje zapłaty za przygotowane i skonsumowane świadczenie. Mamy do czynienia z umową handlową, która określa różnorakie warunki przebiegu transakcji. Zakłada się na przykład, przybycie do miejsca recepcji o wyznaczonej porze, przestrzegania regulaminu pobytu w danym miejscu, dostosowanie się do ustalonego terminu opuszczenia zajmowanej przestrzeni. Gościnność warunkowa przybiera najczęściej postać świadczenia usługi. Podstawową motywacją usługodawcy gościnności jest osiąganie zysku. Dostarczona usługa jest umową handlową, w której określa się jej cenę. Gościnność traktowana jako towar jest oczywiście jedną z form gościnności. Natomiast bezwarunkowe bycie gościnnym zachodzi podczas relacji ofiarowania siebie przybywającemu.

ODMIANY GOŚCINNOŚCI

Przedstawione ramy form i istotności gościnności pozwalają na skonstruowanie obszarów jej zmienności. Nazwiemy je odmianami gościnności. Są one usytuowane pomiędzy formą a istotnością. Należy je rozpatrywać w kontekście praktycznym i teoretycznym (ryc. 1).

Ryc. 1. Kontekst praktyczny i teoretyczny odmian gościnności
Źródło: opracowanie własne.

Wskazane odmiany gościnności wymagają podjęcia wszechstronnych studiów interdyscyplinarnych. Ze względu na układ ramowy prowadzonych rozważań, zostaną zasygnalizowane jedynie wybrane zagadnienia. Można oczekiwać ich rozwinięcia w znacznie obszerniejszym studium.

Gościnność jest ofertą świadczenia usług, bądź darem mieszkańców dla przybywających do ich domu. Gospodarz obdarowuje gościa tym, co posiada najcenniejszego. Bywa, że ochrona przybywających wymaga poświęcenia siebie i najbliższych (Rodz. 19, 4-9). Gościnność należy traktować wówczas jako nakaz moralny.

Wielu turystów (zapewne znaczna większość) przystępując do zorganizowania podróży, poszukuje obszarów już oznaczonych, wyróżnionych na mapie destynacji. Funkcję oznaczającą pełni w takiej sytuacji nazwa. Bez nazwy obiekty turystyczne nie istnieją, nie są zapisywane w zbiorowej świadomości światowych turystów. Nazwa nobilituje obszary turystyczne, nadaje znaczenie, i jednocześnie nobilituje przybywających tam turystów. Nazwa turystyczna nie jest tylko cechą określonego celu podróży. Nazwa powstaje w rezultacie zachowań społecznych. Zatem jej konstrukcja jest zdeterminowana społecznie. Opisany kontekst nazwy turystycznej nazywany jest nominalizmem turystycznym (Wieczorkiewicz 2008). Natomiast podróż prowadząca w stronę bezimiennych przestrzeni, w których turysta odkrywa istotę drogi, można określić realizmem turystycznym.

Na gościnność można popatrzeć z uwagi na rozróżnienie celu działań podejmowanych przez przyjmującego przybyszów. Wśród odmian gościnności pojawia się gościnność, która jest celem samym w sobie. Stanowi ona autonomiczną wartość, która określa postawy gospodarza i wędrowca. Zaproszenie przybywającego do stołu, podzielenie się posiadanymi dobrami pozwalają określić przestrzeń spotkania. Gościnność jest zatem podstawowym celem spotkania, i ma charakter autoteliczny. Gościnność staje się także narzędziem osiągania innych celów. Przybiera wówczas charakter heteroteliczny, będąc jednocześnie użytecznym środkiem do osiągania korzyści ekonomicznych lub społecznych (np. przyjmowanie w swoim domu osób, które okazywały gospodarzom przychylność).

PODSUMOWANIE – PRZESTRZENNE KONTEKSTY GOŚCINNOŚCI

Na kanwie prowadzonych wcześniej rozważań możemy przyjąć, że przestrzennym kontekstem gościnności jest materializacja sposobu w jaki gościnność jest świadczona oraz doświadczana (elementy zagospodarowania i ich użytkowanie) inicjując przekształcenia w organizacji przestrzeni podporządkowane potrzebom przybyszów. Prowadzi to następnie do zmian w relacjach przyjmujący-przyjmowani, powstają nowe hierarchie społecznej struktury terytorialnej i trwałe zmiany wzorców kulturowych. Zazwyczaj występują na obszarach recepcyjnych procesy zawłaszczania i degradacji dokonywane przez przybyszów co wiedzie do konfliktów społecznych o istotnym wymiarze przestrzennym

Zaprezentowane rozważania potwierdzają złożony charakter postawionego na wstępie problemu. Jeżeli przyjmiemy, że przestrzeń gościnności jest odwzorowaniem form gościnności w jej licznych odmianach, wówczas omówienie różnych postaci przestrzeni gościnności wymaga interdyscyplinarnego podejścia analitycznego. Teoretyczne podejście do gościnności staje się eklektycznym złożeniem dorobku filozofii, ekonomii, socjologii i geografii, zaś obiecującą drogą badawczą jest przyjęcie perspektywy aksjologicznej. Traktowanie przestrzeni gościnności w ujęciu świata wartości pozwala zrozumieć jej zmienność (Kaczmarek, Kaczmarek 2010). Gościnność jest oferowana jako dobro, a motywem działań jest zysk. Przestrzeń

gościnności powinna się w takiej sytuacji charakteryzować nienaganną techniczną sprawnością jej zorganizowania. Z kolei gościnność, jako ofiarowanie dobra, nie wymaga już technokratycznie zaawansowanej organizacji przestrzeni. Gościnność rozumiana w kategoriach wartości utylitarnej, bądź metafizycznej wymaga odmiennych form przestrzeni gościnności. Przestrzeń gościnności jest więc konstrunktem, który pozwala odczytać relacje pomiędzy społecznymi, materialnymi ale również przyrodniczymi kontekstami gościnności.

LITERATURA

- Gadacz T.**, 2009, *Historia filozofii XX wieku*. „Nurty”, 2, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Gadacz T.**, 2010, *Wartość w czasach zamiętu*, [w:] Madurowicz M. (red.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 17-30.
- Gillespie C., Morrisom A.**, 2001, *Commercial hospitality consumption as a live marketing communication system*, “International Journal of Contemporary Hospitality Management”, 13/4, 183-188.
- Goffman E.**, 1981, *Człowiek w teatrze życia codziennego*, PIW, Warszawa.
- Grzegorzczak A.**, 2004, *Filozofia Światła Edyty Stein*, Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.**, 2008, *Przestrzeń gościnna – kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] Golembki G. (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 136-150.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.**, 2010, *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*, PWE, Warszawa.
- Kaczmarek S., Kaczmarek J.**, 2010, *Aksjologia przestrzeni miejskiej – w stronę geografii moralności*, [w:] Madurowicz M. (red.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 31-45.
- Kłoczowski J.**, A., 2005, *Filozofia dialogu*, Wyd. „W drodze”, Poznań.
- Lévinas E.**, 1998, *Całość i nieskończoność*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu*, 2008, oprac. Zespół Biblistów Polskich, Święty Paweł, Częstochowa.
- Skalska A.**, 2008, *Uwagi o gościnności*, <http://dialog2008.pl/> (sierpień 2010).
- Smith A.**, 2003, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów. Księga I*, De Agostini, Al-tana, Warszawa.
- Teare R., Boer A.**, 1992, *Strategic Hospitality Management*, Cassell, London.
- Teare R., Mazanec J.A., Crawford-Welch S., Calver S.**, 1994, *Marketing in Hospitality and Tourism*, Cassell, London.
- Westmoreland M.W.**, 2008, *Interruptions: Derrika and Hospitality*, “Kritike”, 2, 1, 1-10.
- Wieczorkiewicz A.**, 2008, *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, UNIVERSITAS, Kraków.
- Wittgenstein L.**, 2000, *Dociekania filozoficzne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wittgenstein L.**, 2002, *Tractatus logico-philosophicus*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zasada S.**, 2010, *Generał w habicie. Opowieść o siostrze Małgorzacie Chmielewskiej i Wspólnocie Chleb Życia*, Wydawnictwo Znak, Kraków.

Summary

Analysis of the theoretical bases of the space of hospitality demands to present the phenomenon of hospitality in different relations. The paper suggests two aspects of the issue. The first one concerns the ambiguity of the term „hospitality” while the other undertakes the issue of assessment the hospitality relations in social, economic and philosophic contexts. The Authors try to examine the core of hospitality taking into consideration following assumption:

- hospitality as real relation,
- hospitality as social attitude,
- hospitality as moral imperative,
- hospitality as metaphysic value.

Conclusion presents an attempt to outline the research perspective for the space of hospitality.

Sylvia Kaczmarek
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
skaczmar@geo.uni.lodz.pl

Jacek Kaczmarek
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
jkaczmar@geo.uni.lodz.pl

II.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W METODYCE

Sylvia KULCZYK
Edyta WOŹNIAK

DELIMITACJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ Z WYKORZYSTANIEM NARZĘDZI GIS

DELIMITATION OF TOURISM SPACE WITH USE OF GIS TOOLS

Abstrakt

Przestrzeń turystyczna jest zjawiskiem wielowymiarowym, z czym łączą się trudności związane z określaniem jej zasięgu. W artykule zaproponowano metodę delimitacji przestrzeni turystycznej, opartą na zastosowaniu narzędzi GIS. Do badań wykorzystano zdjęcie satelitarne, cyfrowy model terenu oraz bazy danych dotyczące miejsc noclegowych i punktowych atrakcji turystycznych. Badania przeprowadzone dla fragmentu Suwalszczyzny wykazały znaczne zróżnicowanie lokalne cech przestrzeni turystycznej oraz dużą zależność jej zasięgu od formy turystyki, branej pod uwagę podczas analizy.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, Geographical Information Systems, delimitacja

Keywords: tourism space, Geographical Information Systems, delimitation

WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna, rozumiana jako część przestrzeni geograficznej, w obrębie której zachodzą zjawiska turystyczne (Warszyńska, Jackowski 1978) jest jednym z podstawowych obiektów badawczych geografii turystyki. Jej zróżnicowanie warunkują dwie grupy czynników: potencjał wynikający z charakteru zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz zagospodarowanie terenu (dostępność komunikacyjna, dostępność bazy noclegowej, gastronomicznej i usług towarzyszących). Jak podkreśla B. Włodarczyk (2009), przestrzeń turystyczna nie może istnieć bez podmiotu, jakim jest człowiek podejmujący aktywność turystyczną. Charakterystycznymi cechami przestrzeni turystycznej są jej złożoność, wielocechowość, różnorodność i nieciągłość (Włodarczyk 2009; Warszyńska, Jackowski 1978; Liszewski 1995). Przestrzeń turystyczna jest zjawiskiem wielowymiarowym, z czego wynikają trudności związane z określaniem jej zasięgu. Ważnymi aspektami tego problemu są dynamika przestrzeni turystycznej w czasie (o czym szerzej pisze Włodarczyk 2009) oraz skala prowadzonych badań. Z jednej strony przestrzeń turystyczna jest zjawiskiem globalnym, więc jej delimitacja w bardzo małej skali w ogóle nie wydaje się konieczna. Z drugiej jednak strony wspomniana wyżej kompleksowość zjawiska utrudnia jednoznaczną delimitację przestrzeni turystycznej w skali szczegółowej. Tymczasem zagadnienie to

nie jest wyłącznie problemem akademickim. Czytelne określenie zasięgu przestrzeni turystycznej wydaje się mieć duże znaczenie dla planowania rozwoju turystyki i zarządzania ruchem turystycznym.

Jak podkreśla B. Włodarczyk (2009), podstawowym wyznacznikiem przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny. Jego rozpoznanie w skali szczegółowej wymaga jednak długotrwałych (najlepiej wielosezonowych) badań terenowych. Innym możliwym rozwiązaniem wydaje się połączenie informacji o preferencjach turystów (zależnie od formy aktywności) z charakterystyką obszaru badań i jego zagospodarowania turystycznego. Prezentowany artykuł przedstawia propozycję metody wydzielenia przestrzeni turystycznej opartą na analizie rozmieszczenia sieci komunikacyjnej, bazy noclegowej, atrakcji turystycznych oraz zróżnicowania rzeźby i pokrycia terenu.

Obszar badań o powierzchni 3310,7 km² położony jest na Pojezierzu Suwalskim. Od północy i wschodu jego granicę stanowi granica państwa, geometryczny kształt pozostałych granic podyktowany został dostępnością danych. Omawiany teren pozostaje istotną częścią przestrzeni turystycznej Polski od czasów międzywojennych, kiedy turystyka zaczęła rozwijać się w okolicach Augustowa i Suwałk. Do jego głównych walorów należą rozległe obszary leśne i malownicze krajobrazy glacialne. Ruch turystyczny ma charakter wyraźnie sezonowy, ze szczytem w okresie wakacyjnym – rozważania w dalszej części pracy odnoszą się do okresu wegetacyjnego. Na badanym obszarze turystyka pozostaje funkcją uzupełniającą – główną jest rolnictwo.

METODYKA

W pracy wykorzystano następujące materiały:

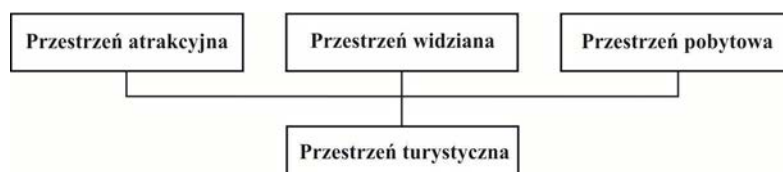
- zdjęcie satelitarne Landsat TM z dnia 2005.05.03 o rozdzielczości terenowej 30 m,
- numeryczny model terenu SRTM (Shuttle Radar Terrain Mission) o rozdzielczości 80 m,
- mapy topograficzne w skali 1:25 000,
- informacje o bazie noclegowej dostępne w Serwisie Turystycznym Województwa Podlaskiego oraz w katalogu kwater agroturystycznych na stronie internetowej Suwalskiej Izby Rolniczo-Turystycznej,
- informacje o atrakcjach turystycznych dostępne w Serwisie Turystycznym Województwa Podlaskiego.

Na podstawie wymienionych wyżej materiałów oraz osobistej znajomości terenu jako dominujące formy turystyki wskazano turystykę wypoczynkową oraz krajoznawczą (w praktyce obie wymienione formy najczęściej łączą się ze sobą). Za istotny dla zasięgu przestrzeni turystycznej uznano sposób przemieszczania się turystów; w przypadku badanego terenu jest to z reguły samochód, rower bądź też własne

nogi. Na potrzeby opracowania ograniczono się do przypadków skrajnych pod względem potencjalnego zasięgu penetracji – turystyki pieszej i samochodowej. Celowo pominięto turystykę wodną, która, jakkolwiek pozostaje jedną z „wizytówek” obszaru badań, jest ograniczona przestrzennie do dwóch szlaków kajakowych.

W celu wydzielenia przestrzeni turystycznej oraz określenia jej zróżnicowania wyróżniono jej trzy podtypy, nawiązujące do omówionego wyżej charakteru aktywności turystycznej na badanym obszarze (ryc. 1):

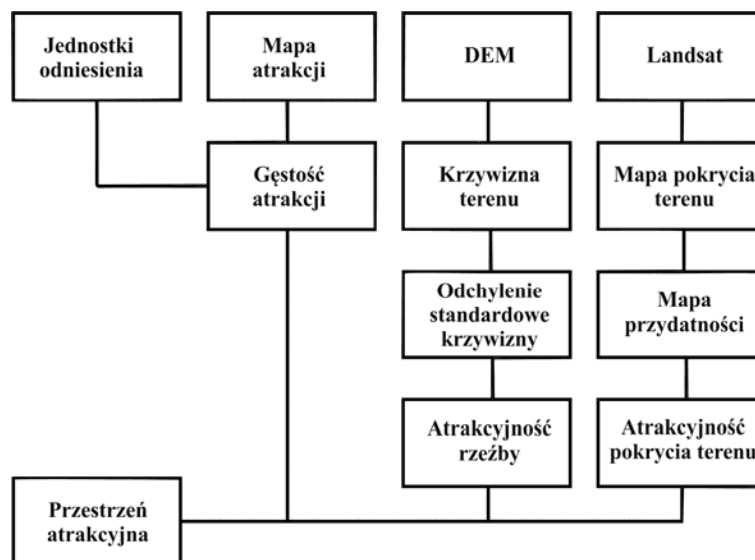
- przestrzeń atrakcyjna: wyznaczona na podstawie zagęszczenia atrakcji punktowych (zabytki, muzea, wyjątkowe obiekty przyrodnicze i kulturowe przytaczane w przewodnikach i materiałach promocyjnych) oraz powierzchniowych (las, wody, ukształtowanie terenu),
- przestrzeń widziana: wyznaczona na podstawie zasięgu widoczności z dróg różnego typu (jaką przestrzeń może zobaczyć nie zbaczający z asfaltu turysta samochodowy, jaką zaś penetrujący boczne drogi pieszy?),
- przestrzeń pobytowa: wyznaczona jako zasięg godzinny (w jedną stronę) spaceru bądź wycieczki samochodowej lub rowerowej liczony od każdego obiektu noclegowego.

Ryc. 1. Składowe przestrzeni turystycznej
Źródło: opracowanie własne.

Przestrzeń atrakcyjną scharakteryzowano za pomocą wskaźnika atrakcyjności obszaru, będącego sumą gęstości atrakcji turystycznych, wskaźnika atrakcyjności rzeźby i wskaźnika atrakcyjności pokrycia terenu (ryc. 2) w jednostkach odniesienia stanowiących sieć kwadratów o boku 2400 m. Wielkość jednostki odniesienia określono biorąc pod uwagę potencjalny zasięg terenowy turysty pieszego w przeciągu godziny, uwzględniając również powrót. W celu uniknięcia potrzeby dokonywania dodatkowych przetworzeń prowadzących do sprowadzenia do zbieżności terenowej materiałów cyfrowych: zdjęcia Landsat i DEM, wielkość jednostki odniesienia została ustalona tak, aby w jednostce mieściły się całe piksele analizowanych materiałów.

Pierwszym krokiem do skonstruowania wskaźnika gęstości atrakcji punktowych było opracowanie mapy atrakcji turystycznych. Mapa ta lokalizuje 101 obiektów kulturowych i przyrodniczych. Na podstawie liczby atrakcji w każdym kwadracie siatki odniesienia stworzono mapę indeksu gęstości atrakcji punktowych. Minimalna wartość indeksu wynosi 0, a maksymalna 5, dla pól odniesienia, gdzie występuje 5 i więcej atrakcji.

Ryc. 2. Schemat delimitacji przestrzeni atrakcyjnej
Źródło: opracowanie własne.

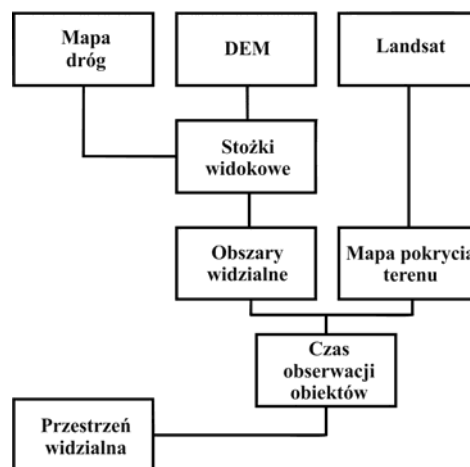
Podstawę określenia atrakcyjności rzeźby stanowił numeryczny model terenu. Na jego podstawie obliczono krzywiznę powierzchni terenu. Mapa krzywizn określa w jakim stopniu dana powierzchnia jest wypukła, wklęsła lub płaska. Mapa krzywizn przyjmuje wartości od -1 do 1. Im wyższa wartość tym teren jest bardziej wypukły, im niższa – tym bardziej wklęsły. Wartość 0 charakteryzuje powierzchnie płaskie. Za teren atrakcyjny turystycznie uznaje się teren o urozmaiconej rzeźbie (m.in. Sołowiej 1992; Kulczyk 2007), czyli taki gdzie wartości skrajne wskaźnika są najczęstsze. Z tych powodów użyto odchylenia standardowego krzywizny terenu dla poszczególnych jednostek odniesienia jako wskaźnik atrakcyjności rzeźby na danym obszarze. Następnie dokonano reklasyfikacji mapy odchyleń standardowych w 5 klas atrakcyjności.

W celu określenia atrakcyjności pokrycia terenu przeprowadzono klasyfikację nadzorowaną zdjęcia satelitarnego Landsat w 9 klas użytkowania terenu: zabudowania, wody, pola uprawne, łąki, obszary podmokłe, zakrzaczenia, lasy: liściaste, iglaste i mieszane. Następnie określono przydatność turystyczną danych jednostek. Za przydatne dla turystyki uznano następujące typy pokrycia terenu: wody, łąki oraz lasy: liściaste, iglaste i mieszane; zaś do terenów nieprzydatnych włączono: zabudowania (obiekty interesujące ze względów historycznych bądź architektonicznych zostały ujęte wcześniej jako „atrakcje turystyczne”), pola uprawne, obszary podmokłe i zakrzaczenia. Kolejnym krokiem było określenie przydatności poszczególnych jednostek odniesienia dla celów turystycznych poprzez zsumowanie liczby elementów przydatnych w danym kwadracie. Im większa wartość wskaźnika

przydatności, tym pokrycie terenu jest bardziej urozmaicone i jednostki, które tam występują są przydatne turystycznie. Końcowym krokiem konstruowania wskaźnika atrakcyjności pokrycia terenu była reklasyfikacja otrzymanego indeksu w 5 klas, od najmniej atrakcyjnej do wyjątkowo atrakcyjnej.

Całościowy wskaźnik atrakcyjności terenu jest sumą trzech opisanych wyżej indeksów.

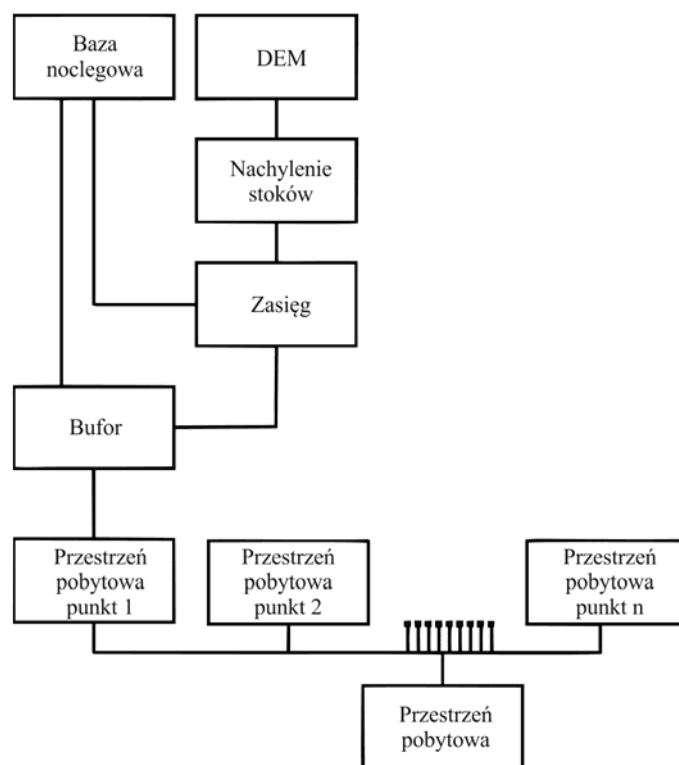
Przestrzeń widziana wyznaczona została oddzielnie dla turystyki pieszej i samochodowej. Przestrzeń widzianą podzielono na trzy kategorie w zależności od długości obserwacji: niewidzialna, migawkowa (czas obserwacji 2-8 s) i kontemplacyjna (czas obserwacji powyżej 8 s) (Kozaczko 2008). Przyjęto, że turysta samochodowy porusza się głównie po drogach utwardzonych ze średnią prędkością 70 km/h, zaś turysta pieszy używa głównie dróg gruntowych i utwardzonych lokalnych przemieszczając się w tempie 5 km/h. Pierwszym krokiem w kierunku delimitacji przestrzeni widzialnej było obliczenie stożków wizualnych dla poszczególnych typów dróg na podstawie mapy dróg i numerycznego modelu terenu (ryc. 3). W efekcie powstała mapa, przedstawiająca dla każdego piksela liczbę punktów zlokalizowanych wzdłuż dróg, z których dany piksel jest widziany. Na tej podstawie teren sklasyfikowano w obszary niewidoczne – potencjalny czas obserwacji poniżej 2 sekund i widoczne – czas obserwacji większy lub równy 2 sekundy. Uznano jednak, że widoczność poszczególnych pikseli ma tylko częściowe znaczenie, istotniejszy jest czas obserwacji danego typu pokrycia terenu. Z tego powodu dla terenów widocznych zsumowano długość obserwacji poszczególnych jednostek typów pokrycia terenu. Na podstawie otrzymanych w ten sposób wartości ponownie dokonano reklasyfikacji terenu na przestrzeń migawkową i kontemplacyjną.

Ryc. 3. Schemat delimitacji przestrzeni widzialnej
Źródło: opracowanie własne.

Przestrzeń pobytowa rozumiana jest jako godzinny zasięg penetracji każdego typu turysty od miejsca zakwaterowania (ryc. 4). Przyjęto następujące wartości: turysta samochodowy – 70 km, pieszy – 5 km. Przestrzeń turysty samochodowego obejmowała całość badanego terenu. Analizę przeprowadzono więc dla turysty pieszego. Dla poszczególnych punktów bazy noclegowej obliczono zasięg potencjalny równoważny teoretycznemu wysiłkowi jaki turysta wkłada w przebycie danej odległości. Uwzględniono ograniczenia będące wynikiem ukształtowania terenu zdefiniowanego poprzez nachylenie stoków. Następnie wyznaczono bufor wielkości 5 km. Część wspólną obszaru buforu i potencjalnego zasięgu uznano za zasięg turysty z danego punktu bazy noclegowej. Na podstawie wszystkich pojedynczych zasięgów zliczono dla każdego punktu terenu liczbę obiektów noclegowych, z których dany fragment jest osiągalny. Następnie obszar podzielono na trzy strefy: nieosiągalna, rzadko osiągalna i często osiągalna.

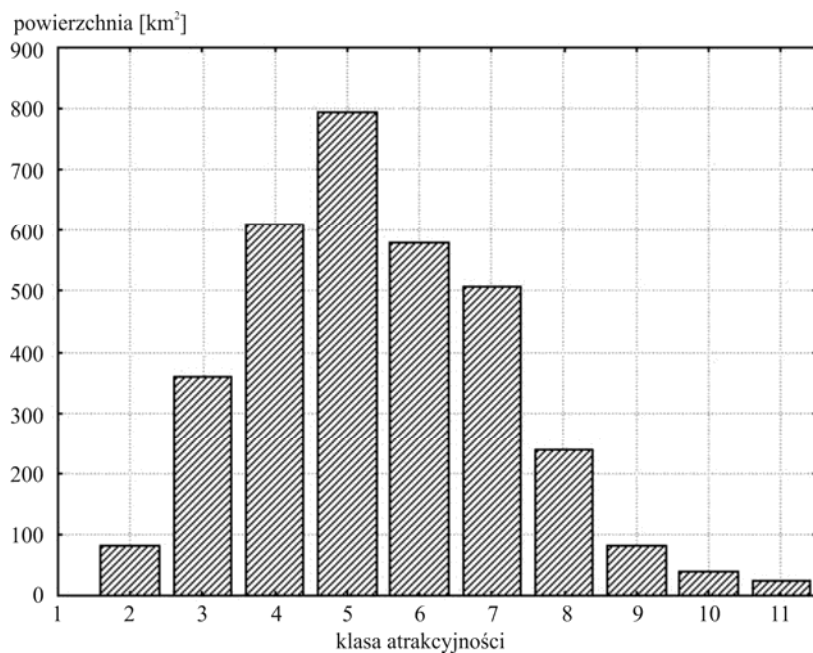
Ostateczna przestrzeń turystyczna jest ilorazem wskaźników przestrzeni atrakcyjnej, widzialnej i pobytowej. Im wyższy jest otrzymany indeks tym przestrzeń turystyczna jest bardziej atrakcyjna i dostępna.

Ryc. 4. Schemat delimitacji przestrzeni pobytowej
Źródło: opracowanie własne.

WYNIKI

Waloryzacja atrakcyjności terenu została przeprowadzona dla 841 jednostek odniesienia. Badany teren charakteryzuje stosunkowo mała liczba i nierównomierne rozmieszczenie atrakcji punktowych – jedynie w 1,7% badanych jednostek występują więcej niż trzy atrakcje, zaś w 94% jednostek nie zarejestrowano żadnej atrakcji turystycznej. W ujęciu całłościowym atrakcje punktowe mają zatem niewielki wpływ na atrakcyjność terenu. Wskaźnik atrakcyjności rzeźby przyjął maksymalne wartości dla 6,8% powierzchni danego obszaru, 16,8% terenu skartowano jako nieatrakcyjny. Indeks atrakcyjności pokrywy roślinnej wskazuje, że 1,6% terytorium charakteryzuje wyjątkowa atrakcyjność pod tym względem, zaś 12,2% uznawana jest za nieatrakcyjną. Należy podkreślić, że na stosunkowo dużych obszarach atrakcyjność rzeźby i pokrycia terenu są rozłączne – tereny o urozmaiconej rzeźbie w północnej części obszaru badań są użytkowane rolniczo, natomiast atrakcyjna pod względem pokrycia terenu Puszcza Augustowska zajmuje równinny obszar sandrowy. Jednocześnie znacząca liczbowo grupa atrakcji punktowych, jaką są atrakcje kulturowe, związana jest z małą atrakcyjnością pokrycia terenu (obszary zabudowane). Prawidłowości te warunkują fakt, iż najwięcej badanych jednostek charakteryzuje się średnimi wartościami wskaźnika atrakcyjności (ryc. 5).

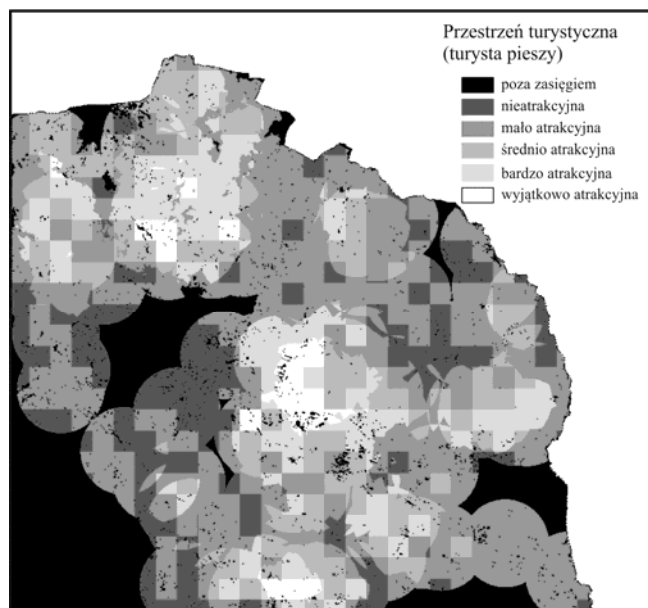

Ryc. 5. Przestrzeń atrakcyjna – powierzchnia klas atrakcyjności (1 – najniższa, 11 – najwyższa)
Źródło: opracowanie własne.

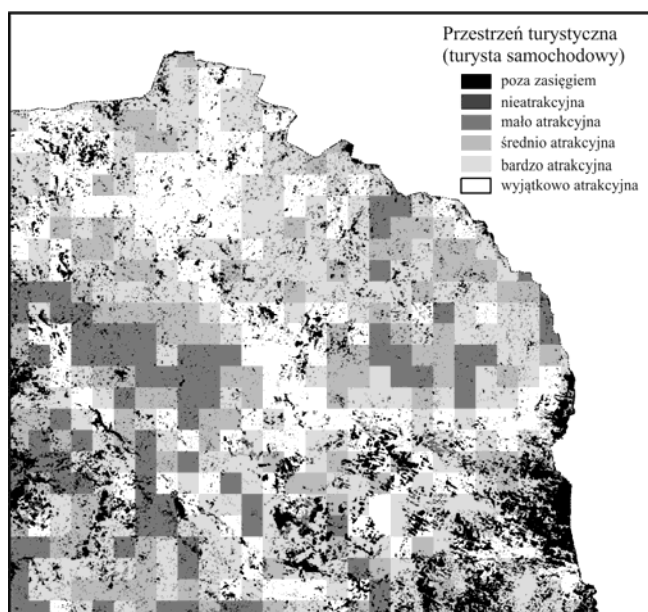
Relatywnie mało urozmaicona rzeźba oraz gęsta sieć drogowa decydują o dużej dostępności wizualnej terenu badań. W potencjalnym zasięgu wzroku turysty pieszego znajduje się 97,7% powierzchni terenu badań. Ze względu na wolne tempo przemieszczania się pieszego wszystkie obszary widziane pozostają w zasięgu wzroku na tyle długo, aby można było je uznać za przestrzeń kontemplacyjną. Fragmenty niewidoczne to w większości obszary leśne. Dostępność wizualna przestrzeni dla turysty samochodowego warunkowana jest przede wszystkim gęstością dróg utwardzonych; poza potencjalnym zasięgiem wzroku turysty samochodowego pozostaje 11,6% powierzchni. Warto jednak podkreślić, że przyrost infrastruktury (w tym również komunikacyjnej) w omawianym rejonie wykazuje w ostatnich latach dużą dynamikę. Ze względu na tempo przemieszczania się turysty samochodowego 6,9% powierzchni terenu badań ma dla niego cechy przestrzeni migawkowej, jednak aż 81,6% zaliczyć można do przestrzeni kontemplacyjnej. Przedstawione rozważania dotyczą turystyki samochodowej o charakterze wycieczek po regionie. W przypadku turystów tranzytowych, jadących przez Suwalszczyznę jedynie drogami krajowymi bądź wojewódzkimi, zasięg widoku będzie oczywiście odpowiednio mniejszy: w potencjalnym zasięgu wzroku turystów tranzytowych pozostaje 51,3% powierzchni obszaru badań (12,8% – przestrzeń migawkowa, 38,5% – przestrzeń kontemplacyjna).

Jak już wspomniano, przestrzeń pobytowa turysty samochodowego, wyznaczona zgodnie z przedstawionymi wyżej założeniami, obejmuje cały obszar badań. Przestrzeń pobytowa turysty pieszego pozostaje nieciągła i silnie zróżnicowana. Poza zasięgiem turysty pieszego pozostaje aż 15,7% obszaru badań. Część z tych obszarów scharakteryzowano jako atrakcyjne turystycznie, co można traktować jako wskazówkę przy planowaniu nowej bazy noclegowej. Wizyty turystów pieszych mają największe potencjalne natężenie w rejonie jeziora Wigry i w okolicach Augustowa, czyli na terenach o wysokiej atrakcyjności i długiej (od pierwszej połowy XX w.) historii rozwoju infrastruktury turystycznej. Obszary najintensywniej penetrowane zajmują 3,9% obszaru badań.

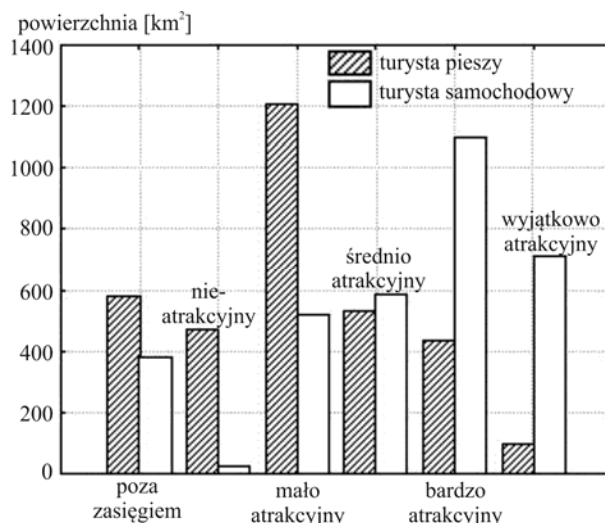
Na rycinach 6 i 7 przedstawiono całkowitą (będącą sumą trzech przestrzeni cząstkowych) przestrzeń turystyczną turysty pieszego i samochodowego. Różnią się one nie tylko zasięgiem, ale też powierzchnią przypadającą na poszczególne klasy (ryc. 8). Większa mobilność turystów samochodowych pozwala im w większym stopniu korzystać z zasobów regionu. Analiza prezentowanych map pozwala na wskazanie fragmentów terenu o wysokiej atrakcyjności, na których turystyka wypoczynkowa nie może być realizowana ze względu na mało rozwiniętą bazę noclegową lub jej brak. Sytuacja ta dotyczy przede wszystkim zachodniej części badanego terenu. Obszary o wyjątkowej atrakcyjności, które można traktować jako „jądra” przestrzeni turystycznej, charakteryzujące się najbardziej intensywnym zagospodarowaniem i najwyższymi walorami, wyróżniają się na obydwu mapach. Okolice jeziora Wigry, Augustowa i Suwalskiego Parku Krajobrazowego są powszechnie uznawane za turystyczną wizytówkę badanego obszaru. W przypadku turystyki samochodowej zasięg obszarów o najwyższej atrakcyjności jest wyraźnie rozleglejszy, nieco niższa pozostaje natomiast ich zwartość podyktowana zasięgiem wizualnym.

Ryc. 6. Przestrzeń turysty pieszego
Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 7. Przestrzeń turysty samochodowego
Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 8. Zróżnicowanie przestrzeni turystycznej turysty pieszego i samochodowego
Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzona próba delimitacji przestrzeni turystycznej wykazała dużą przydatność narzędzi GIS do tego typu analiz. Mimo, iż na potrzeby opracowania wykorzystano jedynie ogólnodostępne dane o stosunkowo niskim poziomie szczegółowości, uzyskane wyniki czytelnie obrazują wewnętrzne zróżnicowanie przestrzeni turystycznej obszaru badań, pozwalając na powiązanie jej zasięgu z różnymi formami aktywności turystycznej. Należy podkreślić, że tego typu analizy mogłyby okazać się bardzo przydatne przy pracach związanych z planowaniem rozwoju turystyki i zagospodarowania turystycznego. Dostęp do dokładniejszych danych, a zwłaszcza przeprowadzenie pomiarów ruchu turystycznego niewątpliwie pozwoliłyby na uszczegółowienie uzyskanego obrazu.

LITERATURA

- Kozaczko M.**, 2008. *Detal – budynek – miasto. Zapożnane kontinuum*, „Czasopismo Techniczne” 15, „Architektura”, 6A, 380-385,
http://bc.biblos.pk.edu.pl/bc/resources/CT/CzasopismoTechniczne_6A_2008/KozaczkoM/DetalBudynek/pdf/KozaczkoM_DetalBudynek.pdf
- Kulczyk S.**, 2007, *The methodical problems of landscape classification for the purpose of ecotourism*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, XX, 143-146.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turizm”, 5, 2, 7-19.
- Sołowiej D.**, 1992, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Wyd. UAM, Poznań.

Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Włodarczyk B., 2009. *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Strony internetowe

<http://www.turystyka.wrotapodlasia.pl/> (15.07.2010).

http://www.suwalki-turystyka.info.pl/kat_agro/info.html (05.07.2010).

Summary

Tourism space is a multidimensional phenomenon, which results in difficulties of determining its range. The method of tourism space delimitation based on GIS analysis has been proposed. Satellite image, digital terrain model and data on accommodation possibilities and tourism attraction has been used. The study, conducted for northeastern part of Poland, revealed high level of local diversity of tourism space and its great dependence on the form of tourism, that had been taken into consideration.

Sylvia Kulczyk

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Zakład Geografii Turystyki i Rekreacji

skulczyk@uw.edu.pl

Edyta Woźniak

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Katedra Geoinformatyki i Teledetekcji

edytawozniak@student.uw.edu.pl

WYKORZYSTANIE SYSTEMÓW INFORMACJI GEOGRAFICZNEJ W IDENTYFIKACJI ORAZ PROMOCJI WALORÓW I ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH

UTILIZATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM IN IDENTIFICATION AND THE PROMOTION OF TOURIST VALUES AND ATTRACTIONS

Abstrakt

Walory i atrakcje turystyczne występują w przestrzeni turystycznej, którą trudno jest zrozumieć i „uchwycić” nie będąc fizycznie w danym miejscu lub regionie. Z pomocą przychodzą tu Systemy Informacji Geograficznej (GIS), które umożliwiają pokazanie turystom interesujących obiektów turystycznych i kulturalnych za pomocą wirtualnych warstw przestrzeni. W pierwszej części opracowania autor dokonał opisu historii powstania systemu GIS oraz scharakteryzował istotę tych nowoczesnych systemów informatycznych. Druga część artykułu jest poświęcona ukazaniu możliwości rozwojowych związanych z zastosowaniem GIS w turystyce, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia identyfikacji oraz promocji walorów i atrakcji turystycznych.

Słowa kluczowe: GIS, walory i atrakcje turystyczne

Key words: GIS, tourist values and attractions

WPROWADZENIE

Jednym z najważniejszych problemów współczesności jest coraz większa ilość różnego rodzaju informacji, które występują w otaczającej nas przestrzeni. Obecnie zwykła percepcja ludzka nie może wystarczać. Potrzebna jest percepcja: dokładniejsza, szersza, o wyższym poziomie ilościowym i jakościowym. Ogromne przyspieszenie w zbieraniu, magazynowaniu, przetwarzaniu i obiegu informacji osiągnięto dzięki bardzo szerokiemu rozwojowi informatyki. W ostatnich kilkudziesięciu latach dokonała się rewolucja informatyczna, która spowodowała m.in. powstanie i rozwój *Geographical Information Systems – GIS*. System ten może być z powodzeniem stosowany w identyfikacji, zapisie, przetwarzaniu i udostępnianiu turystom informacji o walorach i atrakcjach turystycznych występujących w przestrzeni. Próby dowiedzenia tej tezy autor podjął się w niniejszym artykule.

Tworzenie systemu GIS i jego istota

Prapoczątki GIS tkwią w tworzeniu zróżnicowanych map i planów odzwierciedlających powierzchnię ziemi. Przez wieki ludzie próbowali odtworzyć otaczający nas świat, posługując się uniwersalnym językiem kartografii: rysowali mapy, analizowali je i wykorzystywali do orientacji. Zarys brzegów mórz i jezior, przebieg rzek, zróżnicowanie rzeźby powierzchni ziemi, wytyczane drogi, granice praw władania i własności i wiele innych cech powierzchni ziemi coraz bardziej wzbogacały treść map. To w konsekwencji prowadziło do powstawania zróżnicowanych warstw tematycznych graficznego odzwierciedlania rzeczy, zjawisk, procesów, zasobów, form użytkowania ziemi, rozmieszczenia budynków i budowli.

Rozwój nakładowych sposobów opracowania klasycznych map analogowych powstał już w połowie XIX wieku. Jako pierwowzór późniejszych map warstwowych można traktować opracowanie wykonane pod koniec XVIII wieku przez francuskiego kapitana, a zarazem kartografa L.A. Berthiera, który zilustrował etapy ruchów wojsk podczas bitwy pod Yorktown (1781 r.). Faktyczny rozwój ręcznie rysowanych map nakładowych nastąpił dopiero w XX wieku. Przykładem może być opracowanie w 1923 roku nakładki o tematyce demograficznej i ekonomicznej, gdzie wykonano mapę prezentującą wartość gruntów, która w rezultacie pozwoliła na określenie zależności między ich wartością a gęstością zaludnienia (Gotlib, Olszewski 2006).

Wraz z rozwojem cywilizacyjnym wzrastało zapotrzebowanie na odpowiednio zagregowane informacje, niezbędne w racjonalizacji decyzji. Już w początkach XX wieku w Niemczech, USA i Wielkiej Brytanii zaczęto tworzyć mapy ukazujące dynamikę zmian na powierzchni ziemi w krótkim czasie. Dotyczyło to głównie zmian użytkowania ziemi.

Wczesne lata osiemdziesiąte XX wieku wiążą się z upowszechnianiem szerokiego wykorzystania GIS. Stało się to możliwe za sprawą spadku cen sprzętu komputerowego i oprogramowania. ESRI wprowadziło na rynek pierwszą wersję programu *ArcInfo*, który stał się jednym z wiodących systemów na rynku GIS. Kolejna dekada XX wieku, to rozwój pierwszych systemów informacji przestrzennej typu *desktop*. Potencjał narzędzi GIS stale rósł, zapewniając użytkownikom coraz szerszą funkcjonalność zarówno w zakresie gromadzenia danych, jak również analizy i wizualizacji.

Pierwszym powszechnie zastosowanym systemem GIS był Kanadyjski System Informacji Przestrzennej, zaprojektowany w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku, jako skomputeryzowany system pomiarów na mapach. Nazwa GIS przyjęta została właśnie od tego projektu – Canada Geographic Information System (CGIS). Był to pierwszy system, który objął swoim zasięgiem cały kraj i zawierał informacje o wszystkich potencjalnie produktywnych terenach Kanady oraz o możliwościach wykorzystania terenu. Istotną datą dla rozwoju systemów informacji geograficznej był rok 1969. W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej zaczęły działalność dwie firmy do dziś wytyczające kierunki rozwoju GIS. W Huntsville w Alabamie powstała M&S Computing (od 1980 r. *Intergraph Corporation*). Z kolei w Redlands w Kalifornii założono Insty-

tut Badań Systemów Środowiskowych, rozpoznawany najczęściej pod angielską nazwą Environmental System Research Institute (ESRI) (Longley i in. 2006).

W rozwoju GIS przełomowe znaczenie miał rok 1987, w którym to w Portland odbyła się konferencja Towarzystwa Amerykańskich Geografów. Z referatów prezentowanych na tej konferencji wynikało jednoznacznie, że wiedza o GIS osiągnęła poziom dojrzałości, który umożliwiał bardzo szerokie zastosowania tych systemów. W rezultacie w 1991 roku ukazało się kompendium podsumowujące dotychczasowy dorobek teorii i praktyki w przedmiocie GIS (Maguire 1992). Od tego czasu dalszy rozwój GIS, a szczególnie jego wielorakich zastosowań ma charakter lawinowy.

Sposób zdefiniowania GIS nie jest prosty i jednoznaczny. Istnieje wiele definicji GIS, przy których należy zwrócić szczególną uwagę na określenie „system informacji” lub „system informacyjny” oraz sprecyzowanie terminu „geograficzny”. Określenie „geograficzny” jest używane w odniesieniu do danych, które są określone pod względem przestrzennym. Jedną z najtrafniej ujmujących definicji GIS jest definicja K.J. Dueckera. Według niej, GIS to zestaw systemów informacji, w którym baza danych składa się z obserwacji cech, działalności i zdarzeń rozlokowanych przestrzennie. Są one definiowane w przestrzeni jako punkty, linie i obszary, w celu uzyskania odpowiedzi na pytania i przeprowadzenia analiz przestrzennych (Gotlib i in. 2010).

W najnowszym polskojęzycznym tłumaczeniu znanego światowego podręcznika GIS (Longley i in. 2001) przyjmuje się, że GIS jest to system geoinformacyjny, służący do opisu, wyjaśniania i prognozowania rozkładu przestrzennego zjawisk geograficznych. GIS jest zarówno działem oprogramowania, jak też nauki, z wypracowaną metodyką rozwiązywania problemów badawczych. System GIS jest konstrukcją nie tylko złożoną, ale również wielofunkcyjną pojawiającą się pod wieloma formami.

GIS bazuje nie tylko na możliwości łączenia danych przestrzennych i atrybutów opisowych pochodzących z różnych źródeł, lecz przede wszystkim na możliwości prowadzenia różnego typu analiz przestrzennych. System informacji geograficznej jest wykorzystywany wszędzie tam, gdzie istotna jest prezentacja danego zagadnienia w ujęciu przestrzennym (Thrall 1998).

Łączenie technologii GIS z innymi nowoczesnymi technologiami informatycznymi, satelitarnymi otwiera całkowicie nowe pola zastosowań oraz znacznie poszerza zakres dotychczasowych zastosowań (Litwin, Myrda 2005). Jednym z takich obszarów zastosowań GIS jest identyfikacja, czyli ustalenie na mapach cyfrowych walorów i atrakcji turystycznych występujących w przestrzeni turystycznej.

GIS W IDENTYFIKACJI ORAZ PROMOCJI WALORÓW I ATRAKCJI TURYSTYCZNYCH

Walory i atrakcje turystyczne odgrywają olbrzymią rolę w kształtowaniu geografii ruchu turystycznego, umożliwiają identyfikację miejscowości i regionów, określają też ich tożsamość i wizerunek. S. Wodejko (1997) podaje, że walory turystyczne są podstawowym dobrem turystycznym, najistotniejszym celem podróży

turystycznej i stanowią najważniejszy czynnik decydujący o lokalizacji pozostałych elementów podaży turystycznej. W. Kurek i M. Mika (2007) za walor turystyczny uważają zespół elementów środowiska naturalnego oraz elementów pozaprzrodniczych (społecznych), które wspólnie lub każdy z osobna są przedmiotem zainteresowania turystów.

W literaturze przedmiotu walory turystyczne najczęściej dzieli się na walory przyrodnicze i walory antropogeniczne. Wśród walorów przyrodniczych wyróżniamy walory ukształtowane bez ingerencji człowieka: osobliwości fauny i flory, skałki i grupy skał, wąwozy, doliny, przełomy rzeczne, jaskinie i grotty, głazy narzutowe i głazowiska, inne obiekty geologiczne. W grupie walorów przyrodniczych stanowiących obiekty utworzone przez człowieka znajdują się: parki zabytkowe, muzea i zbiory przyrodnicze, ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne. Do grupy tej należy również zaliczyć obiekty przyrodnicze obszarowe, które przy udziale człowieka chronią najlepsze walory naturalne ukształtowane bez ingerencji człowieka. Wśród nich znajdują się: parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, a także punkty widokowe eksponujące najlepsze walory krajobrazowe. W stosunku do walorów przyrodniczych używa się często zamiennie terminu walory naturalne, a czasami dobra naturalne (Kurek, Mika 2007).

Jednak same walory przyrodnicze nie wystarczą, aby turysta zechciał skorzystać z pobytu turystycznego na danym obszarze, szczególnie przez dłuższy czas. Niezbędne są walory antropogeniczne.

Bardzo ważnym czynnikiem przyciągającym turystów są atrakcje turystyczne, czyli ponadprzeciętne, wybitne walory turystyczne (przyrodnicze i/lub antropogeniczne) oraz wydarzenia społeczno-kulturowe, które stanowią o wysokim stopniu zainteresowania turystów danym miejscem lub regionem. Należy jeszcze dodać, że aby te ponadprzeciętne walory turystyczne nie pozostały tylko potencjalnymi atrakcjami, powinny być pozytywnie zweryfikowane przez turystów. Wśród atrakcji turystycznych można wyróżnić atrakcje naturalne, infrastrukturalne (antropogeniczne) oraz organizacyjne. Atrakcje naturalne to wysoka bioróżnorodność ekosystemowa, gatunkowa i genetyczna danego obszaru, a także osobliwości przyrody nieożywionej (np. głazowiska, jaskinie skalne). Atrakcje infrastrukturalne to z pewnością unikatowe obiekty lub zespoły obiektów, które są wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, parki rozrywki, szklane, ewentualnie krzywe domy o ciekawej architekturze, noclegi w starym młynie, zamku warownym, dworku szlacheckim czy innym historycznym lub zbudowanym od podstaw obiekcie, ale w wystroju i klimacie dawnych czasów. Atrakcje organizacyjne to np. szczególna otwartość i gościnność miejscowej ludności oraz obsługi dla turystów, bardzo dobrze przygotowana i smaczna kuchnia regionalna (Szczepanowski 2009).

W celu odwzorowania zasobów naturalnych i ich oceny na mapach cyfrowych, użyty został wspomniany już system GIS opracowany w Kanadzie w latach 60. Później zastosowanie systemu zostało rozszerzone w wielu firmach i instytucjach, portalach geoinformacyjnych, takich jak GoogleEarth, po powszechne już zastosowanie GIS w nawigacji samochodowej, lotniczej i morskiej.

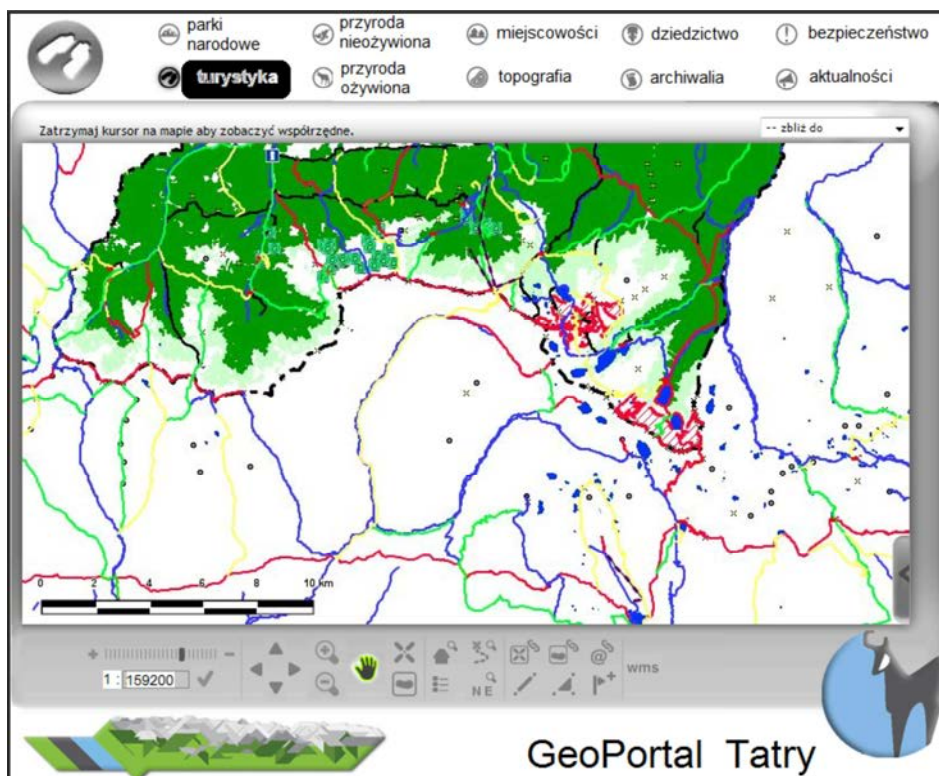
Metoda planowania eksploatacji zasobów naturalnych i antropogenicznych przy wykorzystaniu map nakładkowych, powstawała także w Polsce. Prekursorem w tej dziedzinie był F. Uhorczak, który w 1966 roku zastosował metodę nakładkową do tworzenia małoskalowej mapy użytkowania terenu kraju. Dynamiczny rozwój komputerowej grafiki oraz urządzeń wyjściowych spowodował, że zaczęto interesować się bardziej zautomatyzowanymi technikami tworzenia map nakładkowych (Gotlib, Olszewski 2006).

Obecnie w Polsce, najbardziej rozwinięty system GIS pozwalający identyfikować zasoby przyrodnicze (głównie drzewostanu) posiadają Lasy Państwowe. System Informatyczny Lasów Państwowych (SILP) powstał w końcu lat 90. i przeznaczony jest głównie do usprawnienia gospodarki leśnej i eliminowania błędów w zarządzaniu. Może być jednak wykorzystywany również do celów związanych z turystyką, gdyż zawiera m.in.: mapę kompleksów leśnych, mapę dna lasu, mapę inwentaryzacji zwierzyny, oraz mapę dziedzictwa narodowego (chronione zabytki, wykopaliska archeologiczne, cmentarze wojenne, groby, obiekty kultury narodowej).

Systemy GIS dla polskich parków narodowych wykorzystywane są do inwentaryzacji, a następnie udostępniania informacji o walorach i atrakcjach turystycznych. Systemy te są dość zróżnicowane. Powstały bowiem jako autonomiczne projekty informatyczne, uwzględniające specyfikę danego regionu, potrzeby oraz możliwości finansowe parków. Odmienne są platformy narzędziowe oraz materiały źródłowe wykorzystywane do budowy systemów GIS. W niektórych parkach narodowych wektorowa baza danych przestrzennych opracowywana jest na podstawie aktualnej ortofotomapy. W innych, dane pozyskiwane są przez wektoryzację istniejących wcześniej map analogowych. Część parków narodowych tworzyła bazy danych przestrzennych wykorzystując zamknięte, jednostanowiskowe systemy desktop GIS, część zaś w zaawansowanych rozwiązaniach informatycznych wykorzystywała architekturę warstwową i udostępniała je w sieci Internet/Intranet usługi geoinformacyjne. Brak wspólnego standardu mapy numerycznej dla parków narodowych oraz niekompatybilność tworzonych zasobów informacji, został dostrzeżony przez Krajowy Zarząd Parków Narodowych, który wraz z Wigierskim PN i Karkonoskim PN podjął prace nad stworzeniem jednolitego modelu danych dla wszystkich parków narodowych. Efektem przedsięwzięcia jest dokument pt. *Model danych dla polskich Parków Narodowych*, zawierający uporządkowaną listę klas i podklas obiektów. Znaczna część baz danych przestrzennych dla systemów GIS była opracowywana przez pracowników parków lub Biura Urządzania Lasów i Gospodarki Leśnej. Niektóre systemy powstały przy współpracy z profesjonalnymi firmami geoinformatycznymi (Gotlib i in. 2007).

Jednym z najlepszych przykładów udanego wdrożenia internetowej technologii geoinformacyjnej w Polsce jest GeoPortal TATRY (ryc. 1). Funkcjonalność systemu umożliwia nie tylko przeglądanie danych w dowolnie skomponowanych zestawach warstw wektorowych na tle aktualnego obrazu satelitarnego, płynnej zmiany skali, możliwości wydruku itp., ale pozwala także na zadawanie pytań, prowadzenie analiz przestrzennych, wybór optymalnej trasy wraz z podaniem jej charakterystyki,

np. z Morskiego Oka na Rysy. Można również dokładnie zlokalizować wywierzyśka należące do przyrody nieożywionej oraz lasy i polany w grupie przyrody ożywionej. Antropogeniczne elementy Tatrzańskiego Parku Narodowego, wyróżnione w GeoPortalu TATRY to m.in.: schroniska, szalasy, krzyże.

Ryc. 1. Witryna GeoPortal TATRY
Źródło: www.geoportaltatry.pl

W Bieszczadzkim Parku Narodowym, dzięki systemowi GIS, zinwentaryzowano następujące walory przyrodniczo-krajobrazowe oraz antropogeniczne: ochronę fauny i flory, ochronę krajobrazu, kulturę i jej zasoby, oraz nakładkę: turystyka i edukacja ekologiczna. Niestety dane te nie są jeszcze powszechnie dostępne, ale tylko dla pracowników parku.

Obecnie, zastosowanie GIS w turystyce wykracza poza identyfikację oraz promocję walorów i atrakcji przyrodniczych. Planując podróż turystyczną, potrzebujemy informacji o sposobie dotarcia do interesujących miejsc. GIS wykorzystywany jest coraz częściej jako narzędzie w przemieszczaniu się, docieraniu do określonych okolic, optymalizacji trasy, poznawaniu terenów. W tym celu możemy wykorzystać powszechnie znaną nawigację samochodową lub też turystyczne odbiorniki GPS, które posiadają wbudowane mapy szlaków turystycznych. Oprogramowanie wyko-

rzystujące algorytmy GIS pozwala zatem na dokładne zaplanowanie wycieczki krajoznawczej, ustalenie optymalnej drogi, miejsc postoju oraz oszacowanie całkowitego czasu wycieczki.

W internetowych serwisach map GIS są też dostępne informacje o noclegach, restauracjach, atrakcyjnych miejscach. Można też obejrzeć zdjęcia lotnicze lub satelitarne interesującego obszaru, a coraz częściej również zwykłe zdjęcia i panoramy obiektów. Nowe rozwiązania pozwalają również obejrzeć wygląd dowolnego fragmentu drogi.

Odbiorcą systemów GIS mogą być nie tylko turyści, ale również organizatorzy wycieczek, biura podróży. Rozwiązania dla firm z branży turystycznej mogą mieć następujące funkcje (Gotlib i in. 2007):

- monitoringu wycieczek zorganizowanych,
- wizualizacji na mapie współpracujących podmiotów wraz z informacją o ich aktualnej ofercie,
- rozliczeń przewodników i pilotów wycieczek (analiza miejsc i czasu ich pracy) itp.

Wśród wielu typów potencjalnych użytkowników systemu informacji turystycznej z zastosowaniem GIS należy wyróżnić profesjonalistów, tj. osoby zajmujące się zawodowo promocją walorów i atrakcji turystycznych, oraz obsługą turystów w biurach podróży. Z systemu mogą korzystać osoby prowadzące kursy obsługi systemu, urzędnicy pracujący w odpowiednich agencjach samorządowych i państwowych, specjaliści od marketingu.

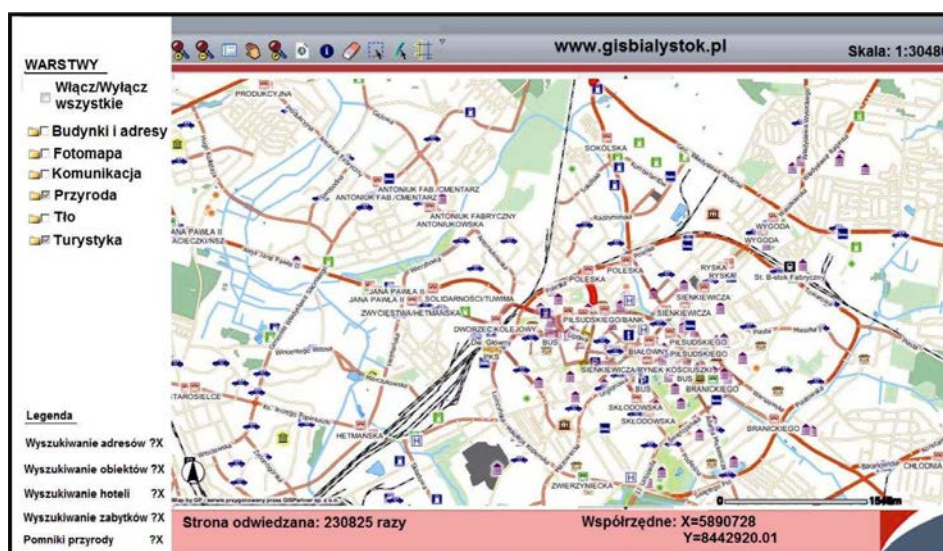
Ze względu na tak zdefiniowanych użytkowników, system powinien spełniać dwie podstawowe funkcje (Kwiecień 2004):

- być narzędziem analizy danych, której wyniki powinny być przedstawiane w jak najprostszej postaci,
- optymalizować proces wyszukiwania najbardziej atrakcyjnej, z punktu widzenia użytkownika, trasy turystyczno-krajoznawczej.

Jednym z miast, które z powodzeniem wykorzystuje GIS w identyfikacji turystycznych walorów antropogenicznych jest Białystok. Dane w Informacyjnym Portalu Mapowym GIS Białystok przedstawione zostały w dwóch postaciach: rastrowej i wektorowej. Za pomocą rastrow przedstawiono ortofotomapy, część danych akustycznych oraz demograficznych. Znaczna część danych – to dane wektorowe przedstawiające poszczególne warstwy tematyczne tworzące portal mapowy. W celu łatwiejszego poruszania się po serwisie mapowym, dane w nim zawarte podzielone zostały na osiem serwisów tematycznych: publiczny (podstawowy), akustyczny, demograficzny, geodezyjny, kultura, plany, turystyczny (rys. 2), oraz serwis urzędy i instytucje (www.gisbialystok.pl). Serwis turystyczny miasta Białystok daje możliwość wyszukiwania określonych zabytków, hoteli, pomników przyrody, które zostały zestawione na dodatkowych zakładkach.

Wybierając serwis turystyczny (ryc. 2), mamy możliwość nie tylko przeglądania map turystycznych, ale również zapis i wydruk interesujących miejsc. Duża ilość opcji

umożliwia m.in. zmianę jednostek miary przeglądanych danych, różne opcje wyszukiwania, począwszy od wyszukiwania adresów, a skończywszy na wyszukiwaniu obiektów. Istnieje możliwość włączenia legendy w celu dokładniejszej interpretacji przedstawionych danych, czy wyselekcjonowania obiektów i sporządzenia raportu w postaci tabeli. Prezentowany Portal Mapowy GIS Białystok jest jasno i przejrzystie zbudowany oraz łatwy w obsłudze, ale wymaga jeszcze udoskonalenia i rozbudowy. Należałoby między innymi wprowadzić np. prezentację 3D lub interaktywne podróże wybranymi ulicami, które są już stosowane w niektórych portalach zagranicznych.

Ryc. 2. Serwis turystyczny miasta Białystok
Źródło: www.gisbialystok.pl

Kompleksowe rozwiązania wykorzystujące GIS, ukierunkowane na turystykę nie są jeszcze w pełni dostępne w Polsce, ale z pewnością wkrótce sytuacja ta ulegnie zmianie. Profesjonalnym systemem GIS, prezentującym walory i atrakcje turystyczne jest portal Google Earth (www.earth.google.com). Umożliwia on zaplanowanie wędrowek morskich, pieszych, rowerowych, żeglarskich i innych. Zawiera opis tras turystycznych oraz daje możliwość zobaczenia wybranych fotografii cyfrowych na szlakach lub też wirtualne podróże. Możemy również zwiedzać miasta, zabytki, przeczytać opisy dotyczące poszukiwanych obiektów oraz obejrzeć je w formacie 3D.

Dzięki portalowi Geography Network, opartemu na systemie GIS możemy prezentować szczegółowo np. lasy sekwoi olbrzymiej w Ameryce Północnej. Promocję tych unikalnych lasów mogą wykorzystać właściciele europejskich biur podróży. Będą oni mogli, dzięki mapom cyfrowym, „wprowadzić” potencjalnych klientów do Parku Narodowego Sekwoi w Stanach Zjednoczonych, po którym ci turyści w przyszłości będą podróżować. Mapy te ilustrują różnorodność bogactw naturalnych znajdujących się w obrębie parku, włączając w to obszar, na którym te wielkie drzewa

rosną najlepiej. Można pokazać turystom zależność między przestrzennym rozmieszczeniem lasów sekwoi olbrzymiej a wysokością położenia danego obszaru nad poziomem morza, wielkością opadów, jak również położeniem po nawietrznej (wilgotnej) lub zawietrznej (suchej) stronie gór Sierra Nevada (Davis 2004).

PODSUMOWANIE

GIS jest szczególnym systemem poznawania, przetwarzania i odzwierciedlania przestrzeni turystycznej, na którą składają się również walory i atrakcje turystyczne. W Polsce aktualny dorobek w zakresie GIS jest porównywalny z doświadczeniami europejskimi, ale tylko w zakresie geodezji i kartografii. Jednak Polska jest jednym z krajów gdzie GIS rozwija się w bardzo szybkim tempie również w innych dziedzinach. Obecnie w Polsce funkcjonuje ponad 100 różnych systemów informacji o przestrzeni na szczeblu lokalnym, regionalnym i centralnym. Dobre polskie doświadczenia w zakresie GIS prezentują między innymi następujące portale: GeoPortal TATRY, Lasów Państwowych, oraz inne prezentowane na www.gis-net.pl. Wyszczególnione przedsiębiorstwa świadczące usługi w zakresie technologii GIS powinny jednak bardziej rozszerzać swoją działalność w zakresie identyfikacji walorów i atrakcji turystycznych oraz ich promocji wśród turystów krajowych i zagranicznych.

LITERATURA

- Davis D.E., 2004, *GIS dla każdego*, Wyd. MIKOM, Warszawa.
- Gotlib D., Iwaszko A., Olszewski R., 2007, *GIS. Obszary zastosowań*, Wyd. PWN, Warszawa.
- Gotlib D., Olszewski R., 2006, *Historia GIS, Od nakładek do n-warstw*, Warszawa.
- Kwiecień J., 2004, *Systemy informacji geograficznej. Podstawa*, Wyd. ATR, Bydgoszcz.
- Kurek W., Mika M., 2007, *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*, [w:] Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 11-49.
- Litwin L., Myrda G., 2005, *Systemy Informacji Geograficznej, Zarządzanie danymi przestrzennymi w GIS, SIP, SIT, LIS*, Helion, Gliwice.
- Longley A.P., Goodchild, M. F., Maguire D. J., Rhind D. W., 2001, *Geographic Information System and Science*, Hoboken, NJ: Wiley.
- Longley A.P., Goodchild M.F., David D.J., Rhind D.W., 2006, *GIS. Teoria i praktyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Maguire D.J., 1992, *An Overview and definition of GIS*, [w:] Maguire D.J., Goodchild M.F., Rhind D.W. (red.), *Geographical Information Systems. Principles and Applications. Longman Scientific & Technical*, John Wiley & Sons, Inc, New York.
- Szczepanowski A.E., 2009, *Klasyfikacja i znaczenie walorów turystycznych w rozwoju turystyki zrównoważonej*, [w:] Michałowski K. (red.), *Wpływ idei zrównoważonego rozwoju na politykę państwa i regionów*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok, 166-168.
- Thrall G.I., 1998, *GIS Applications in Real Estate and Related Industries*, "Journal of Housing Research", 9, Issue 1, Fannie Mae Foundation, 32-59.
- Wodejko S., 1997, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa.

Strony internetowe

www.geoportaltatry.pl

www.gisbialystok.pl

www.gis-net.pl

www.earth.google.com

Summary

There are values and tourist attractions in the tourist space which it is hard to understand and „grasp” not being in given place or region physically. Geographic Information System (GIS) is helpful in this situation because they enable showing for tourists the interesting tourist and cultural objects for them using the virtual layers of the space. In the first part of the study the author performed the description of the history of the rise of the system of GIS and he described the essence of these modern computer systems. The second part of the article is dedicated to show developmental possibilities connected with the use of GIS in tourism with special regard of the issue of identification and the promotion of values and tourist attractions.

Adam E. Szczepanowski

Wyższa Szkoła Finansów

i Zarządzania w Białymstoku

adamszczepanowski@poczta.onet.pl

Anna KURKOWSKA
Ewa NOWAK

WIELOKRYTERIALNA OCENA ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ SZLAKÓW ROWEROWYCH DLA TURYSTYKI ROWEROWEJ

MULTICRITERIAL EVALUATION OF A TOURIST ATTRACTIVENESS OF A BICYCLE ROUTES FOR BICYCLE TOURISM

Abstrakt

Przedmiotem analizy jest wielokryterialna ocena atrakcyjności turystycznej szlaków rowerowych w Nadrenii Palatynacie w Niemczech na potrzeby turystyki rowerowej. Dokonano jej przy pomocy metody PROMETHEE (*Preference Ranking Organization METHods of Enrichment Evaluations*). Uwzględnia ona łącznie i jednocześnie cele niezgodne, a z taką oto sytuacją mamy do czynienia w gospodarowaniu przestrzenią turystyczną, gdzie często występuje antagonizm celów ekonomicznych i ekologicznych. Dzięki prezentowanej metodzie można uwzględnić ponadto występowanie nieporównywalności, a co najważniejsze podjąć się próby ustalenia owej nieporównywalności, odzwierciedlającej rzeczywiste sytuacje, w których osoba oceniająca (turysta rowerowy) nie jest w stanie jednoznacznie wykazać przewagi jednego szlaku nad drugim. W wyniku przeprowadzonego postępowania badawczego otrzymano uporządkowanie szlaków rowerowych według atrakcyjności turystycznej dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych ze względu na przyjęte do analizy kryteria oceny.

Słowa kluczowe: turystyka rowerowa, atrakcyjność turystyczna, szlaki rowerowe, metoda PROMETHEE, analiza decyzyjna

Keywords: bicycle tourism, tourist attractiveness, bicycle routes, PROMETHEE methods, decision analysis

WPROWADZENIE

Przedmiotem artykułu jest wielokryterialna ocena atrakcyjności turystycznej szlaków rowerowych dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych. Dokonano jej przy pomocy analizy decyzyjnej metodą PROMETHEE (*Preference Ranking Organization METHods of Enrichment Evaluations*), która to w badaniach geograficznych stosowana jest stosunkowo rzadko (Nowak 2002; Nowak i in. 2003). Wspomniani autorzy wykorzystywali ją między innymi do oceny wariantów zagospodarowania przestrzennego kraju oraz atrakcyjności turystycznej wybranych powiatów. Polega ona na znalezieniu takiej dopuszczalnej decyzji, która daje zadowalającą realizację konkurencyjnych celów. Umożliwia wybór drogi postępowania prowadzącej do zadowalających rozwiązań.

Przeprowadzenie analizy decyzyjnej metodą PROMETHEE wymagało zastosowania określonego algorytmu działania, który przedstawia się następująco: 1. Dobór obiektów podlegających wielokryterialnej ocenie (7 głównych turystycznych szlaków rowerowych), 2. Dobór kryteriów oceny (19 charakterystyk szlaków) i przypisanie im wag, 3. Wyznaczenie funkcji kryterialnych preferencji (typ III funkcji), 4. Wykreślenie grafu porządku częściowego i grafu porządkowego zupełnego (dla szlaków rowerowych) oraz wnikliwa ich analiza.

Analizę przeprowadzono dla niemieckiego modelowego studium przypadku – kraju związkowego Nadrenii Palatynat. Region ten charakteryzuje się dużym udziałem turystów rowerowych w ogólnej liczbie odwiedzających, co jest niewątpliwie wypadkową występowania bogatych walorów naturalnych i antropogenicznych oraz odpowiedniego zagospodarowania turystycznego szlaków rowerowych. W 2008 roku całkowita ich długość wynosiła około 5 000 km, z czego około 3 000 km oznaczonych według wskazówek dotyczących oznakowania dla ruchu rowerowego w Nadrenii Palatynacie (tzw. wskazówki HBR).

Całkowity dochód osiągnięty z turystyki rowerowej w 2006 roku, szacuje się dla Nadrenii Palatynatu na kwotę 341 mln euro (dane przytaczane za Europäisches Tourismus Institut 2007). Przyjmuje się, że liczba turystów rowerowych osiągnęła w tym czasie 18,4 mln osób, z czego 17,4 mln stanowili turyści jednodniowi, a około 1 mln turyści kilkudniowi. Na podstawie oszacowanych średnich ich wydatków¹, można wnioskować, że gospodarze efekty z rozwoju turystyki rowerowej dla regionu, oscylują pomiędzy 275 a 327 mln euro, co stanowi około 10% całkowitych dochodów uzyskiwanych z turystyki. Ponadto generuje ona około 14 000 miejsc pracy, a na terenie Landu zlokalizowanych jest 510 obiektów noclegowych typu *Bett&Bike*, spośród 4 500 tego typu obiektów w całych Niemczech.

Obecnie na badanym obszarze funkcjonuje 7 głównych długodystansowych turystycznych tras rowerowych, które są przedmiotem dalszych szczegółowych analiz (ryc. 1) oraz liczne oznakowane turystyczne tzw. *Premium-Radrouten*.

Analiza atrakcyjności turystycznej szlaków rowerowych wymaga uwzględnienia wielu zróżnicowanych kryteriów oceny, które podzielono umownie na 6 grup, takich jak: walory turystyczne naturalne (przyrodnicze)², atrakcje turystyczne³, zagospodarowanie

¹ Turyści rowerowi korzystający z noclegów wydają dziennie średnio 62 euro i spędzają w podróży ok. 5,7 dnia. W przypadku turystów jednodniowych, kwota średnich dziennych wydatków to 22 euro (dane dla Nadrenii Palatynatu, ETI 2007).

² Walory turystyczne – pod pojęciem tym rozumie się najczęściej pewne cechy środowiska geograficznego, które mogą stanowić podstawę rozwoju zjawisk turystycznych, a jednocześnie wywoływać zainteresowanie turysty (Kruczek 2009). Dzieli się je na walory turystyczne naturalne (przyrodnicze) i walory turystyczne kulturowe (antropogeniczne). Określenie walory turystyczne oznacza całość elementów środowiska naturalnego i pozaprzyrodniczych (kulturowych lub inaczej antropogenicznych), które są przedmiotem zainteresowania turystów i decydują o atrakcyjności turystycznej danego miejsca, miejscowości lub obszaru (Kowalczyk 2001).

turystyczne⁴, dostępność turystyczna⁵, podstawowe informacje o szlaku rowerowym⁶, tereny zurbanizowane wzdłuż szlaku. Przeprowadzono ją dla siedmiu głównych turystycznych szlaków rowerowych w Nadrenii Palatynacie, takich jak: *Abr-Radweg*⁷, *Kyll-talradweg*, *Labn-Radweg*, *Mosel-Radweg*, *Nabe-Radweg*, *Rhein-Radweg*⁸ i *Saar-Radweg* opisanych zbiorem 19. kryteriów⁹, które zestawiono w tabeli 1.

Należy w tym miejscu podkreślić, że o ocenie atrakcyjności turystycznej poszczególnych szlaków rowerowych, dokonywanej przez rowerzystów, decydują ich osobiste preferencje, posiadana wiedza na temat obszaru oraz indywidualne zainteresowania. W rzeczywistości często jednak pojawiającym się problemem jest niemożność dokonania wyboru, oba szlaki mogą być równie ciekawe lub też pod kątem pewnych cech, nie można ich ze sobą porównywać. Turysta rowerowy opinię o przewadze jednego szlaku nad drugim może wyrażać z większym lub mniejszym przekonaniem – siłą preferencji¹⁰. Dodatkowo pojawia się problem niemożności wybrania lepszej alternatywy (indifferencja) lub nieporównywalności, zwłaszcza wtedy, gdy porównujemy ze sobą szlaki rowerowe ze względu na wiele kryteriów, często ze sobą sprzecznych. Zachodzi wówczas potrzeba przyjęcia podstawy porównania, ujmującej syntetycznie wszystkie kryteria cząstkowe. O ich wzajemnym wpływie decydują wagi przypisane poszczególnym kryteriom, które mogą być różne i które stanowią o indywidualnym stosunku decyden- ta do porównywanych obiektów.

³ Atrakcje turystyczne, według Davidsona (1996), to „/.../ każdy walor (obiekt) przyrodniczy, dzieło człowieka, urządzenie lub impreza, które przyciągają gości w określone miejsce, może być atrakcją turystyczną” (Kruczek 2009).

⁴ Zagospodarowanie (baza) turystyczna – rozumiane jako wynik działalności mającej na celu przystosowanie przestrzeni na potrzeby ruchu turystycznego (Warszyńska, Jackowski 1978).

⁵ Dostępność turystyczna – pojmowana jako możliwość dojazdu środkami komunikacji do celu podjętej podróży, a także system połączeń komunikacyjnych, szlaków i wyciągów turystycznych umożliwiających turystę odbywanie wycieczek w obrębie wybranego regionu turystycznego do określonych miejsc (Kowalczyk 2001).

⁶ Podstawowe informacje o szlaku rowerowym pozyskane ze stron internetowych, przewodników, materiałów informacyjnych.

⁷ *Radweg* (z niem.) – szlak rowerowy.

⁸ Do analiz szlak Renu podzielono ze względu na jego długość na trzy odcinki (pierwszy pomiędzy miejscowością Rolandseck/Unkel a Bingen, drugi od miejscowości Bingen do Worm, trzeci prowadzący z Worms do Lauterbourg).

⁹ Kryterium oznacza „miernik służący za podstawę ocen”. W tym kontekście kryterium powinno umożliwić przede wszystkim ocenę preferencji w związku z decyzją.

¹⁰ Preferencje – pod ich pojęciem rozumie się zdolność do porównywania dwóch obiektów i stwierdzenia który z nich jest lepszy (preferowany) pod względem ustalonego kryterium porównywania. Dotyczy to więc problemu dokonywania wyboru, podejmowania decyzji. Termin preferencje jest synonimem priorytetu wynikającego z porównania obiektu bazowego w stosunku do innego. Porównanie ma charakter relacji, w której notujemy występowanie elementów nieobiektywnych i oceny subiektywnej oraz obserwujemy trudności powstałe na tle braku mierzalności stopnia preferencji. Wprowadzając oceny, musimy wziąć pod uwagę jej cel i związane z nim kryteria.

Tabela 1. Kryteria oceny atrakcyjności turystycznej głównych szlaków rowerowych w Nadrenii Palatynacie

Oznaczenie	Opis	Jednostka miary	Źródło danych
Walory krajobrazowe			
UW	zbiorniki wodne	procentowy udział w długości szlaku	obliczenia własne
UL	las	procentowy udział w długości szlaku	obliczenia własne
UGW	tereny górskie i wyżynne	procentowy udział w długości szlaku	obliczenia własne
HT	hipsometria terenu	średnia różnica wysokości	obliczenia własne
PW	punkty widokowe	liczba	obliczenia własne
Atrakcje turystyczne			
MT	miejsowości turystyczne	liczba	obliczenia własne
OM	obiekty muzealne	liczba	obliczenia własne
OS	obiekty sakralne	liczba	obliczenia własne
OAAT	obiekty archeologii, architektury i techniki (świeckie)	liczba	obliczenia własne
AP	atrakcje przyrodnicze	liczba obiektów	obliczenia własne
Zagospodarowanie turystyczne			
OG	obiekty gastronomiczne	liczba	obliczenia własne
ONHP	obiekty noclegowe (hotele i pensjonaty)	liczba	obliczenia własne
ONKP	obiekty noclegowe (kwatery prywatne)	liczba	obliczenia własne
UR	usługi rowerowe	liczba	obliczenia własne
Dostępność turystyczna			
DK	dostępność komunikacyjna	liczba stacji kolejowych wzdłuż szlaku	obliczenia własne
Podstawowe informacje o szlaku rowerowym			
STSZ	stopień trudności szlaku	liczba	obliczenia własne
WSZ	wyróżnienia/odznaczenia szlaku	liczba	obliczenia własne
PIT	punkty informacji turystycznej	liczba	obliczenia własne
Tereny zurbanizowane wzdłuż szlaku			
TZ	obszary zurbanizowane	procentowy udział w długości szlaku	obliczenia własne

Źródło: obliczenia własne na podstawie: www.radwanderland.de, www.adfc.de, www.bedundbike.de, www.yellowpage.de, www.routerplaner.rlp.de

Ryc. 1. Obszar badań

Źródło: <http://www.radwanderland.de/upload/dokumente/10013.pdf>

UZYSKANE WYNIKI

W wyniku analiz otrzymano dla każdego segmentu turystów rowerowych graf porządku częściowego (uwzględniający występowanie nieporównywalności) oraz graf porządku zupełnego¹¹, który to już tej nieporównywalności nie uwzględnia (tab. 2).

Szlaki rowerowe najbardziej preferowane według modelu PROMETHEE, ze względu na przyjęte kryteria oceny atrakcyjności turystycznej, to szlak rowerowy Mozeli (zajmuje pierwszą lokatę wśród wszystkich segmentów turystów rowero-

¹¹ Grafy relacji preferencji porządku częściowego, ilustrują występowanie nieporównywalności w przypadku, gdy jeden spośród szlaków uzyskuje przewagę nad innym przy ocenie pod kątem pewnych kryteriów, a przy uwzględnieniu pozostałych kryteriów ustępuje mu. Grafy relacji preferencji porządku całkowitego (zupełnego), nie uwzględniają nieporównywalności. Tworzone są przy wykorzystaniu różnic pomiędzy wskaźnikami określającymi przewagę pewnych szlaków rowerowych nad pozostałymi, a wskaźnikami określającymi ich ustępowanie w ocenie przed innymi.

wych), szlak Renu I (w przypadku turystów – krajoznawców uplasował się on na drugiej pozycji, natomiast dla segmentu turystów – sportowców na trzeciej) oraz szlak Nahe (druga lokata dla turystów – sportowców i trzecia dla grupy turystów – krajoznawców). Również wysoko w rankingu znalazły się szlaki rowerowe biegnące wzdłuż rzek, takie jak Kyll, Ahr i Lahn (przy czym szlak Lahn jest najczęściej wzajemnie nieporównywalny ze szlakami Kyll i Ahr).

Tabela 2. Klasyfikacja szlaków rowerowych dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych według modeli PROMETHEE

Kategoria/segment turystów rowerowych ¹²	Klasyfikacja szlaków rowerowych
krajoznawcy o zainteresowaniach przyrodniczych	1. Mosel, 2. Ren I, 3. Nahe, 4. Kyll, 5. Ren III, 6. Lahn, 7. Ahr, 8. Saar, 9. Ren II (szlaki Ren I i Nahe oraz Lahn z Ren III, Kyll i Ahr wzajemnie nieporównywalne)
krajoznawcy o zainteresowaniach kulturowych	1. Mosel, 2. Ren I, 3. Nahe, 4. Ahr, 5. Ren III, 6. Ren II, 7. Kyll, 8. Lahn, 9. Saar (szlaki Ahr i Ren III wzajemnie nieporównywalne)
krajoznawcy o niesprecyzowanych zainteresowaniach	1. Mosel, 2. Ren I, 3. Nahe, 4. Ahr, 5. Ren III, 6. Kyll, 7. Ren II, 8. Lahn, 9. Saar (szlaki Ren II i Lahn wzajemnie nieporównywalne)
kolarze górscy	1. Mosel, 2. Nahe, 3. Ren I, 4. Lahn, 5. Ren III, 6. Ahr, 7. Kyll, 8. Ren II, 9. Saar (szlaki Mosel, Renu I i Lahn wzajemnie nieporównywalne z Nahe, Saar, Ahr i Kyll)
kolarze szosowi	Mosel Nahe Ren I Ren III Kyll Lahn Ahr Ren II Saar (szlak Lahn nieporównywalny z Kyll i Ahr)

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń w programie Promcalc&Gaia

Na szczególną uwagę zasługują szlaki rowerowe Mozeli i Renu, uważane w powszechnej opinii Niemców za najbardziej popularne i jednocześnie najczęściej odwiedzane przez turystów rowerowych przybywających do Nadrenii Palatynatu. Szlak Mozeli biegnie wzdłuż malowniczej doliny rzecznej, otoczonej urozmaiconymi formami krajobrazu (góry, wyżyny, lasy) oraz winnicami, zabytkowymi miejscowościami, pięknymi zamkami i pałacami. Charakteryzuje się on ponadto bardzo dobrym zagospodarowaniem turystycznym, a dodatkowo w regionie rzeki Mozeli odbywają się liczne festyny i święta rowerowe, przyciągające rokrocznie tłumy turystów, nie tylko rowerowych.

Jeżeli chodzi o szlak rowerowy Renu, to tutaj najbardziej znanym jego fragmentem jest 65-kilometrowy odcinek pomiędzy miejscowością Bingen a Koblencją, tzw. dolina środkowego Renu, zwana też potocznie „romantycznym Renem”. Wpisany został w 2002 roku na listę UNESCO. Słynie między innymi ze średniowiecznych

¹² Poniższy podział wypracowano na podstawie dostępnej literatury przedmiotu, w taki sposób, aby był on możliwie rozłączny.

miasteczek, takich, jak Bacharach i St. Goar oraz „magnesów turystycznych” jakimi są niewątpliwie Rüdesheim, Loreleyfelsen, czy dolina 30 zamków i pałaców.

Na terenie Landu znajduje się ponadto fragment znanego szlaku Lahn, należącego również do czołówki najpopularniejszych szlaków rowerowych w Niemczech (ranking „Top 10” dla szlaków rowerowych). Otrzymał on odznakę 4. gwiazdek od ADFC¹³ za odpowiednie oznakowanie i zagospodarowanie turystyczne. Jego całkowita długość to 245 km, z czego tylko odcinek o długości 58 km zlokalizowany jest w Nadrenii Palatynacie.

Do grupy szlaków najmniej preferowanych według modelu PROMETHEE, zaliczyć można szlaki Saary i Renu II. Szlak rowerowy wzdłuż rzeki Saary to najkrótszy z analizowanych szlaków. Na długości 33 km zlokalizowanych jest co prawda najmniej atrakcji turystycznych, ale proporcjonalnie wysoki jest tutaj udział obiektów zagospodarowania turystycznego w długości szlaku, co może świadczyć o znaczącym jego potencjale dla rozwoju turystyki rowerowej.

W celu analizy wzajemnego położenia szlaków rowerowych, kryteriów oceny i ich wag, posłużono się metodą rzutowania punktów przestrzeni wielowymiarowej (wektorów) na płaszczyznę, tzw. metodą GAIA (*Geometrical Analysis of Interactive Assistance*). W naszym przypadku „punktami przestrzeni wielowymiarowej” są: a) szlaki rowerowe, traktowane jako punkty w wielowymiarowej przestrzeni kryteriów i wyznaczone ocenami z uwagi na te kryteria, tak że każdy szlak wyznaczony jest ocenami pod względem wszystkich kryteriów; b) kryteria, traktowane jako punkty w wielowymiarowej przestrzeni szlaków rowerowych i także wyznaczone ocenami szlaków z uwagi na kryteria, tak że każde kryterium jest wyznaczane ocenami wszystkich analizowanych szlaków pod względem tego kryterium; c) wagi kryteriów, traktowane jako punkt w wielowymiarowej przestrzeni kryteriów i wyznaczone liczbami określającymi wagę każdego rozpatrywanego kryterium.

Na podstawie analizy wykresów GAIA wykonanych dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych, można wnioskować, że kryteria, pod względem których szlaki rowerowe są najbardziej zróżnicowane (najdłuższe wektory – rzuty kryteriów) to takie cechy, jak punkty informacji turystycznej i obiekty gastronomiczne. Najmniej zaś różnicują szlaki rowerowe (najkrótsze wektory – rzuty kryteriów) stopień trudności szlaku i odznaczenia/wyróżnienia szlaku.

W przeprowadzonych analizach nie wyróżniono kryteriów konfliktowych, z kolei grupy kryteriów: 1) stopień trudności szlaku, atrakcje przyrodnicze, hipsometria terenu, miejscowości turystyczne 2) dostępność komunikacyjna i tereny zurbanizowane 3) wyróżnienia/odznaczenia szlaku, udział wód i udział lasów są grupami, do których przynależące kryteria określają podobnie preferencje dla szlaków rowerowych (wektory – rzuty kryteriów, w ramach grupy, są skierowane w tym samym kierunku).

¹³ Ogólnoniemiecki Klub Rowerowy.

PODSUMOWANIE

W artykule przedstawiono próbę zastosowania metody wielokryterialnej analizy preferencji PROMETHEE do oceny atrakcyjności turystycznej głównych szlaków rowerowych w Nadrenii Palatynacie w Niemczech dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych.

Przeprowadzona analiza wykazała dużą przydatność prezentowanej metody w rozpatrywanej problematyce. Pozwala ona na jednoczesną ocenę wielu obiektów (szlaków rowerowych) przy uwzględnieniu szerokiego zestawu bardzo zróżnicowanych kryteriów, które to mogą być wyrażane w dowolnych jednostkach i przy uwzględnieniu różnych wag tych kryteriów w zależności od profilu zainteresowania turysty rowerowego (inne wagi dla kolarza górskiego, inne dla krajoznawcy zainteresowanego walorami przyrodniczymi, jeszcze inne dla krajoznawcy zainteresowanego walorami krajoznawczymi, itd). Dodatkowo uwzględnia występowanie nieporównywalności, odzwierciedlającej rzeczywiste sytuacje, w których osoba oceniająca (w naszym przypadku turysta rowerowy) nie jest w stanie jednoznacznie wyka-
zać przewagi jednego szlaku nad drugim.

Ponadto metoda PROMETHEE umożliwia analizę wpływu wag, przypisywanych poszczególnym kryteriom oceny dla poszczególnych segmentów turystów rowerowych, na ostateczną klasyfikację ocenianych szlaków. Zmiana wag kryteriów pozwala na symulowanie oceny dokonywanej przez turystów o różnych zainteresowaniach, jak również możliwość wyboru funkcji kryterialnych preferencji pozwala na indywidualizację schematu oceny. W rezultacie otrzymujemy narzędzie oceny uwzględniające jednostkowe zainteresowania i postawy turystów rowerowych.

LITERATURA

- Europaeisches Tourismus Institut, 2007, *Regionalwirtschaftliche Effekte des Radtourismus in Rheinland-Pfalz*, Ministerium für Wirtschaft, Verkehr, Landwirtschaft und Weinbau, Rheinland-Pfalz, Trier.
- Kowalczyk A., 2001, *Geografia turystyki*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kruczek Z., 2009, *Polska, geografia atrakcji turystycznych*, Wyd. PROKSENIA, Kraków.
- Nowak E., 2002, *Wielokryterialna ocena atrakcyjności turystycznej powiatów woj. świętokrzyskiego dla inwestorów – metoda PROMETHEE*, [w:] Górka Z., Jelonek A. (red.), *Geograficzne uwarunkowania rozwoju Małopolski*, wyd. OKPTG, KPTG Nowy Sącz, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, IG AP w Krakowie, Kraków, 395-401.
- Nowak E., 2004, *Metody klasyfikacji w badaniach geograficznych (analiza porównawcza)*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań-Kielce.
- Nowak E., Lasek M., Pęczkowski M., 2003, *Analiza atrakcyjności turystycznej powiatów województwa świętokrzyskiego za pomocą metody PROMETHEE*, „Turyzm”, 13, 1, 81-104.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Strony internetowe

www.adfc.de
www.bedundbike.de
www.rawanderland.de
www.radwanderland.de/upload/dokumente/10013.pdf
www.radwanderland.de/upload/dokumente/10092.pdf
www.routerplaner.rlp.de
www.yellowpage.de

Summary

The subject of analysis is the multi-criteria evaluation the tourism attractiveness of bicycles routes for bicycles tourism in Rhineland-Palatinate in Germany. It was made with the use of method PROMETHEE (*Preference Ranking Organization METHods of Enrichment Evaluations*). This method takes into consideration related, and at the same time inconsistent, targets and it can deal with situations such as the spatial analysis of tourism, where very often economic and ecological goals are in conflict. Thanks to the application of this method, one can take into consideration the incompatibility of goals, and most importantly, attempt to fix that incompatibility, reflects real situations, where an analyst (bicycle tourist) may be unable to show clearly the advantage of one objective (bicycle route) over another. As a result of the research carried out there has been found the ranking of then bicycle routes according to their tourism attractiveness for particular bicycle tourist section on account of evaluation criteria for analysis.

Anna Kurkowska

Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Zakład Geografii Turyzmu i Rekreacji
akurkowska@uw.edu.pl

Ewa Nowak

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach
Zakład Geografii Ekonomicznej
i Gospodarki Przestrzennej
ewa.nowak@ujk.kielce.pl

SUBIEKTYWNA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W ŚWIELE BIOGRAFII TURYSTYCZNYCH OSÓB NIESŁYSZĄCYCH

SUBJECTIVE TOURISM SPACE IN TOURISM BIOGRAPHIES OF DEAF PEOPLE

Abstrakt

Celem badań było rozpoznanie biografii turystycznych osób niesłyszących, dla których podstawowym sposobem komunikowania się jest język migowy. Analizie poddano autobiografie spisane przez cztery kobiety i trzech mężczyzn, mieszkańców Poznania, powyżej pięćdziesiątego roku życia. Wyniki badań wykazały, iż: rodzaj niepełnosprawności osób niesłyszących nie powoduje ograniczeń w ich aktywności turystycznej; pozytywne doświadczenia turystyczne przyczyniają się do wzrostu poczucia własnej wartości i zmniejszenia alienacji społecznej; do najwyraźniej zapisanych w pamięci należą wyjazdy związane z ważnymi, osobistymi wydarzeniami (wzbudzającymi silne emocje); percepcja subiektywnej przestrzeni turystycznej i możliwość odczuwania satysfakcji z jej penetracji zależy od stopnia akceptacji społecznej, jak również osobistej akceptacji głuchoty przez osoby niesłyszące.

Słowa kluczowe: subiektywna przestrzeń turystyczna, turystyka osób niesłyszących, biografia turystyczna

Keywords: subjective tourism space, tourism of deaf people, tourism biography

WPROWADZENIE

Zarówno osoby niepełnosprawne, jak i organizatorzy turystyki zgłaszają nieustannie potrzebę rozpoznawania cech turystyki osób o specjalnych potrzebach, w celu lepszego dostosowania oferty turystycznej do ich (także indywidualnych) oczekiwań (*Economic Impulses...* 2004; Buhalis i in. 2005; Ray, Ryder 2003; Eichorn i in. 2008; Kaganek 2009). Mając na uwadze sedno wyjazdów turystycznych, jakim jest realizacja marzeń i doświadczanie uczucia przepływu (*flow*) przedstawionego w koncepcji M. Csikszentmihalyi (1990), jako podstawy prawdziwej satysfakcji i efektywnego wypoczynku, w artykule zwrócono uwagę na subiektywne odczucia dotyczące indywidualnego postrzegania przestrzeni i czasu. Analizie poddano biografie turystyczne kilku niesłyszących osób, dla których podstawowym środkiem komunikowania się jest Polski Język Migowy (PJM). Metoda biografii należąca do grupy badań jakościowych znajduje zastosowanie jako alternatywna lub komplementarna w stosunku do popularnych badań ilościowych (typu ankietowanie czy wywiady kwestionariuszowe). Pozwala na pogłębienie wiedzy na temat zasięgu

przestrzennego i czasowego wyjazdów turystycznych w odniesieniu do etapów życia jednostki, jest narzędziem pozyskiwania informacji odnośnie indywidualnych motywacji i czynników wpływających na satysfakcję z podróży. Zważywszy na fakt, iż odbiorcą oferty turystycznej jest zawsze indywidualny turysta/klient, analiza biografii turystycznej dostarcza istotnych wskazówek umożliwiających kształtowanie jej w optymalny sposób.

PRZESTRZEŃ I CZAS W WYMIARZE SUBIEKTYWNYM

Przestrzeń i czas są fenomenami, które zamykają w sobie całą rzeczywistość. Nie można pojąć żadnej rzeczy inaczej, jak tylko w warunkach przestrzeni i czasu (Tatarkiewicz 1958). Zarówno czas, jak i przestrzeń postrzegane z perspektywy jednostki mają charakter subiektywny. „*Perspektywa postrzegania czasu to osobiste nastawienie – często nieuświadamiane. Jest to również proces, w ramach którego bezustanny bieg życia zostaje podzielony na kategorie czasowe, pomagające nadać naszemu życiu porządek, spójność i znaczenie*” (Zimbardo 2009, 50). Postrzeganie czasu jest procesem poznawczym, zatem podlega złudzeniom poznawczym. Im więcej procesów poznawczych występuje w danym okresie, tym dany czas ocenia się jako dłuższy (Zimbardo 2009). Ponadto „*/.../odcinki czasu, jakich doświadczamy są nieporównywalne w rozmaitych okresach życia*” (Tuan 1987, 231). Stąd np. miesiące, pory roku zapamiętane z dzieciństwa mogą wydawać się okresem dłuższym, niż w dorosłym życiu, pomimo, iż ich wymiar rzeczywisty był taki sam.

Przestrzeń subiektywna, poznawana poprzez zmysły, została przedstawiona w licznych opracowaniach (Kostrowicki 1997; Krzymowska-Kostrowicka 1997; Chojnicki 1999; Lisowski 2003; Kaczmarek 2005; Jędrzejczyk 2001), jej fragmenty postrzegane przez turystę stają się subiektywną przestrzenią turystyczną. Ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru jest, jak podaje B. Włodarczyk (2009), warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej. Ruch ten odbywa się w przestrzeni, która jest bogactwem naturalnym. „*Na całym świecie jest ona także symbolem prestiżu. Zamożny człowiek zajmuje i osiąga większą przestrzeń niż mniej możne istoty*” (Tuan 1987, 80). Podróże turystyczne są współczesnym przejawem tej tendencji, można je bowiem rozpatrywać jako subiektywne zawłaszczanie przestrzeni, „zabieranie” jej, ale także „zachowywanie/zatrzymywanie” w pamięci, utrwalanie na licznych zdjęciach, filmach wykonywanych w podróży. Zasięg, częstotliwość i styl wyjazdów turystycznych niezmiennie od lat kształtują prestiż społeczny. Turystyka to podróż z miejsca zamieszkania do/w przestrzeni. Miejsce – jak stwierdza Y. Tuan (1987, 75) – „*/.../to bezpieczeństwo, przestrzeń to wolność. Przywiązani jesteśmy do pierwszego i tęsknimy za drugim*”. W porównaniu z przestrzenią miejsce jest spokojnym centrum ustalonych wartości. „*Istotom ludzkim potrzebne jest zarówno miejsce, jak i przestrzeń. Życie człowieka jest dialektycznym ruchem między bezpiecznym schronieniem a przygodą, przywiązaniem a wolnością*” (Tuan 1987, 75). Turystyka zmieniła nasze

postrzeganie świata i stosunek do tego, co jest „bliskie”, a co „dalekie”. Nastąpiło zjawisko, które można określić kompresją przestrzeni przez czas, związane z pokonywaniem dużych odległości w niewielkim czasie, ale także z przybliżaniem turystyce odległych zjawisk z przeszłości, przez co można mieć wrażenie, że przeszłość przybliża się do teraźniejszości (Cater 1995; Czerny 2005).

PODEJŚCIE BIOGRAFICZNE W BADANIACH GEOGRAFICZNYCH

Metodę biograficzną, opartą na przekazie ustnym lub analizie tekstów, zalicza się do grupy badań jakościowych. A. Veal (2006) w praktycznym przewodniku dotyczącym metod badań z zakresu turystyki i rekreacji, przedstawiając badania biograficzne oprócz biografii i autobiografii wymienia także historie ustne (*oral history*), wspomnienia (*memory work*) dotyczące np. jednego wydarzenia i historie osobiste (*personal domain historie, personal leisure histories*). Analiza biografii jest popularną techniką stosowaną także w geografii społecznej (Desforges 2000; Cary 2004; Kaczmarek 2005) i geografii historycznej (Daniels, Nash 2004). Dane doświadczalne możemy „/.../ zbierać i interpretować ze znacznym stopniem zaufania, gdyż sami jesteśmy ludźmi i mamy uprzywilejowany dostęp do stanów ludzkiego umysłu, ludzkich myśli i uczuć. W sferę ludzkich faktów mamy wgląd niejako od wewnątrz, co nie jest nam dane wobec wszelkich innych faktów” (Tuan 1987, 15).

Podejście geobiografii uznaje się za „/.../ procedurę analityczną, która pozwala wielowymiarowo scharakteryzować przestrzeń społeczną w czasie. (...) Stosując metodę geobiograficzną można określić zachowania ludzi na obszarze, typologie występujących tam przestrzeni społecznych oraz charakterystykę przepływów migracyjnych. Podmiotem biografii jest człowiek, natomiast przedmiotem – przebieg, uwarunkowania i doświadczenie jego egzystencji” (Kaczmarek 2005, 10-11).

Analizowane w niniejszym artykule biografie mają charakter autobiografii – są opowieścią o własnym życiu, narracją jednostkowej egzystencji. Autobiografia „/.../ stanowi wytwór interpretującej, rozumiejącej, wyrażonej i utrwalonej w symbolach aktywności indywidualnego podmiotu. W konsekwencji jest ona zjawiskiem nieuchronnie subiektywnym. Jej istnienie jest zależne od jednostkowej świadomości nie tylko w tym sensie, że jest ona czymś opowiedzianym, ale również w tym sensie, że wyrażone treści są zawsze relatywne wobec tego, jak ktoś postrzega i rozumie własne życie. (...) Ponieważ zaś nikt nie jest w stanie opowiedzieć wszystkiego, co mu się przydarzyło tworzenie autobiografii nieuchronnie wiąże się z podyktowanym określonymi wartościami wyborem, w którego perspektywie nasświetlana jest i interpretowana przeszłość” (Giza 1991, 98-99; Kaczmarek 2005, 110).

OSOBY NIESŁYSZĄCE – DEFINICJA POJĘCIA

Określenie „głuchy”, „niesłyszący” definiowane jest zarówno w medycznym (BIAP 2005; Mazzoli i in. 2003; Rydberg 2010), jak i społecznym kontekście (Szczepankowski 1999; Ladd 2003). Ze względu na cel badań, szerszego wyjaśnie-

nia wymaga społeczny charakter niepełnosprawności osób, określanych mianem niesłyszących kulturowo. Grupę tę tworzą osoby, które identyfikują się ze środowiskiem niesłyszących i używają języka migowego jako podstawowego środka komunikowania się (Barbier 1998; Szczepankowski 1999; Werngren-Elgström, Dehlin, Iwarson 2003). Społeczność osób niesłyszących kulturowo, licząca w Polsce ok. 45-50 tys., stanowi część wśród ogółu niesłyszących. Niektórzy autorzy (Woodward 1972; Padden, Humphiers 1990, 2006), proponują aby dla rozróżnienia tych dwóch grup stosować wielką literę w przypadku określenia niesłyszący kulturowo (*Deaf*) i małą w odniesieniu do niesłyszących w medycznym kontekście (*deaf*). Niepełnosprawność osób niesłyszących kulturowo ma w znacznej mierze społeczny charakter (Ostrowska 1996). Jest związana z trudną do pokonania barierą językową. Bariera ta może utrudniać zdobywanie wykształcenia, atrakcyjnej pracy i w konsekwencji mieć wpływ na status ekonomiczny (Fellinger, Holzinger, Scherberberger i in. 2005; Rydberg 2010), który należy do podstawowych czynników warunkujących aktywność turystyczną.

AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA OSÓB NIESŁYSZĄCYCH I JEJ UWARUNKOWANIA

Osoby niesłyszące w Polsce podróżują w celach turystycznych rzadziej, niż niepełnosprawne ruchowo, czy z dysfunkcją narządu wzroku, przy czym głównym czynnikiem ograniczającym popyt turystyczny są niskie dochody (Skalska 2004). Kolejne badania (Zajadacz 2005, 2010) potwierdziły, iż w hierarchii barier ograniczających wyjazdy turystyczne osób niesłyszących w Polsce na pierwszym miejscu plasują się problemy finansowe. Następne ograniczenia to wada słuchu i związane z nią problemy w komunikowaniu się, brak odpowiedniej informacji turystycznej i dostosowania oferty turystycznej, zły stan zdrowia oraz brak akceptacji społecznej. „Zamykanie” się we własnym kręgu osoby niesłyszące argumentowały brakiem możliwości kontaktu z ludźmi słyszącymi, złym traktowaniem przez osoby słyszące oraz odczuwaną odmiennością i skrepowaniem (Hendzel 2000; Fellinger, Holzinger, Dobner i in. 2005).

Aktywność turystyczna osób niesłyszących w Polsce była identyfikowana zarówno w grupie dzieci i młodzieży (Dąbrowski, Bergier 2006), jak również osób dorosłych (Hendzel 2000; Zajadacz 2006, 2007, 2010; Zajadacz, Piotrowski 2007). Podczas wyjazdów turystycznych prawdziwą satysfakcję i efektywny wypoczynek, według koncepcji M. Csikszentmihalyi (Csikszentmihalyi 1990; Cary 2004; Oliva 2006; Lee, Yoon, Lee 2007), determinuje rozmiar doświadczania odczucia przepływu (*flow*). Osiągnięcie dobrego samopoczucia i satysfakcji przez osoby niesłyszące jest zależne zarówno od stopnia akceptacji społecznej (otwartości i chęci nawiązywania rozmowy w języku migowym przez osoby słyszące (por. Young, Ackerman, Kye 2000; Keilmann, Limberger, Mann 2007; Atherton 2007), jak i osobistej postawy i akceptacji głuchoty jako stanu, w którym trwa dana jednostka (Ladd 2003; Hauser, O'Haren i in. 2010).

CEL I METODY BADAŃ

Celem podjętych badań było rozpoznanie historii podróży turystycznych osób reprezentujących społeczność niesłyszących kulturowo. Zastosowano metodę autobiografii. W badaniach uczestniczyli ochotnicy, którzy spisali swoje wspomnienia dotyczące odbytych podróży turystycznych. Respondentów proszono o uwzględnienie w autobiografii porządku chronologicznego, danych na temat lokalizacji odwiedzanych miejsc, sposobu organizacji wyjazdu (kto organizował wycieczkę, z kim wyjeżdżali?) i relacji dotyczących przeżyć (tego co najbardziej zapisało się w pamięci, zrobiło największe wrażenie zarówno pozytywne, jak i negatywne). Badania przeprowadzono w Poznaniu, w okresie od marca do maja 2010 r. Wzięło w nich udział 7 osób: cztery kobiety i trzech mężczyzn, w wieku od 51 do 68 lat.

WYNIKI BADAŃ

Treść autobiografii została przedstawiona zgodnie z oryginalnymi zapisami. W niektórych przypadkach ujednolicono i dostosowano styl narracji do potrzeb druku (likwidując „kalke” językową PJM). Poniżej, ze względu na ograniczoną objętość artykułu, przedstawiono dwie przykładowe biografie. Natomiast wnioski końcowe oparto na analizie siedmiu autobiograficznych wspomnień.

Kobieta [57 lat]

1962-1968 – Przedszkole, wycieczki do Murowanej Gośliny z rodzicami. Pamiętam wiosnę na łąkach, latem zboże na polach, las jesienią.

1968-1975 – Szkoła podstawowa, pobyt w internacie, nie pamiętam wycieczek.

1975-1978 – Zasadnicza szkoła zawodowa (zawód kreślarz), wycieczka do Wejherowa. Pierwsza wycieczka z noclegiem w schronisku, zabawy wieczorem, chodziliśmy na plażę.

1978-1987 – Praca w Państwowym Wydawnictwie Naukowym (kreślarz) nie pamiętam wycieczek.

1985 – Czechy – Praga – zwiedzanie miasta, muzea. Największe wrażenie zrobiły na mnie piękne, stare budynki i to, że pierwszy raz byłam za granicą. Była to wycieczka z biura podróży, wykupili ją rodzice. Tylko ja nie słyszałam w tej grupie. Inni trochę się na mnie na początku patrzyli, a potem już nie – jestem do tego przyzwyczajona.

1985-1993 – Udział w sekcji klubu Polskiego Związku Głuchych – lekkoatletyka – rzut kulą, dyskiem, oszczepem.

1993 – Dania – wyjazd na zawody sportowe (kręgle), Kopenhaga – rejs statkiem. Wyjazd zorganizowany przez PZG z sekcją sportową. Lubie ćwiczyć i wygrywać. Czasami jesteśmy dużo lepsi na zawodach, od tych co słyszą. Zwiedzaliśmy Kopenhagę, najbardziej podobał mi się rejs statkiem. Był tłumacz.

1985-1995 – Udział w zawodach – kręgle. Wiele razy wyjeżdżałam z naszą sekcją sportową. Ważne jest to, że w tym sporcie wygrywają najlepsi, nie ważne czy słyszą, czy nie.

1995 – wczasy – Dźwirzyno. Pojechałam z koleżanką (też nie słyszy). Wspomnienia to dużo słońca, piasku, morze i długie spacer.

1987-1997 – Praca w „Spółdzielni Inwalidów „Metalowiec” (krajacz na prasach).

1996 – Wyjazd do Mierzyna krótki (dwa dni) z rodzicami. Wyjazd do Niemiec Eberswald – dwa razy na zwody sportowe (kręgle). Przeżycia jak zawsze na zawodach. Bardzo fajny zespół, dobra zabawa.

1997 – wczasy w Uście ze znajomymi, którzy też nie słyszą. Miejsce pomogli nam znaleźć rodzice. Chodziliśmy na plażę, na długie spacer. Piękne były wschody i zachody słońca.

1997-2003 – P.P.H. Wito-Chemsz (pracownik fizyczny).

1998 – Mielno-Unieście. Lubię morze, jego widok mnie uspokaja, nie słyszę, ale czuję.

1999 – Ustronie Morskie – mała, spokojna miejscowość, ale piękna plaża. Rozstałam się ze swoim przyjacielem. Chodziłam sama na długie spacer, oglądałam filmy. Pani, u której nocowałam była bardzo miła.

2000 – Świnoujście. Pojechałam ze znajomymi i ich córką, która słyszy. Miasto nie było ładne. Pamiętam prom, czekanie w kolejce, aż dopłynie.

2001 – Ustka. Morze, plaża, ładna pogoda. Pojechałam ze znajomymi, którzy też nie słyszą.

2005 – Wilno wycieczka zorganizowana dla naszej grupy niesłyszących, piękne wspomnienia. Litwa to ładny kraj. W Wilnie oglądaliśmy wiele kościołów, cmentarzy, dom, w którym mieszkał Mickiewicz i Ostrą Bramę. Wieczorami chodziliśmy po mieście. Tłumaczem była koleżanka. Przewodnik się do nas przyzwyczaił.

2006 – Augustów – bardzo spodobał mi się Augustów, jak jechaliśmy do Wilna. Pojechaliśmy tam na kilka dni ze znajomymi niesłyszącymi (mąż jednej z koleżanek lepiej słyszy i dobrze mówi).

2008 – Dźwirzyno – dużo odpoczynku od miasta, piękne widoki, świeże powietrze, spacer, wschody i zachody słońca. Byłam z rodzicami.

1985-2010 – udział w PZG, wycieczkach organizowanych przez PZG.

od 1990 r. mieszkam sama.

Mężczyzna [51 lat]

W szkole podstawowej pierwsza wycieczka była zorganizowana do Warszawy. Zwiedzaliśmy miasto, muzea, Most Poniatowskiego, Stary Rynek oraz Pałac Kultury. Druga wycieczka, jaką pamiętam, była do Przemyśla. Zwiedzaliśmy cmentarz oraz stare budowle z okresu wojen, ruiny zniszczonego domu i koszar wojskowe sprzed pierwszej wojny światowej. W szkole zawodowej pierwsza wycieczka była na terenie Śląska – zwiedzaliśmy kopalnię soli oraz dalej Kraków, byliśmy na Wawelu. Wspaniała wycieczka była ze szkoły zawodowej do Warszawy. Zwiedzaliśmy Pałac Kultury, wjechaliśmy na górę i oglądaliśmy panoramę Warszawy. W czasie pracy, jako instruktor zawodu jeżdżę z wychowankami nad morze, w góry, Pojezierze Mazurskie. Ostatnio byliśmy w Grecji i dużo zwiedzaliśmy. Piękne zakątki sta-

rożytności, klasztory, miasta i góry. W drodze powrotnej zatrzymaliśmy się w Budapeszcie. Zwiedzaliśmy muzea, parki. Nocowaliśmy w hotelu.

PODSUMOWANIE

Z analizy biografii turystycznych osób niesłyszących wynika, iż wyjazdy turystyczne pozostawiają w ich pamięci niezapomniane wrażenia i są źródłem satysfakcji wynikającej z możliwości poznania odmiennego środowiska, podziwiania piękna krajobrazu, przebywania z bliskimi osobami czy sprawdzania własnych możliwości w dziedzinach, w których osoby niesłyszące mogą być o wiele lepsze od osób słyszących (np. wybranych dyscyplinach sportu). Przepływ dobrego samopoczucia (przedstawiony w literaturze w koncepcji *flow*) podczas wyjazdów turystycznych jest możliwy przy odpowiedniej jego organizacji. Niewątpliwym warunkiem odczuwania swobody i doświadczania efektywnego wypoczynku jest akceptacja społeczna oraz komunikowanie się w PJM. Wymieniane wyjazdy miały najczęściej formę zorganizowanej (przez szkołę, zakład pracy, PZG, NFZ) wyprawy w gronie osób niesłyszących (klasa, sekcja sportowa, członkowie PZG) lub osób bliskich, które pełniły rolę tłumacza.

Rodzaj niepełnosprawności w przypadku osób niesłyszących nie stanowi ograniczeń w penetracji przestrzeni turystycznej. Wspomnienia wykazują, iż zakres przestrzenny wyjazdów obejmował zarówno kraj, jak i państwa europejskie. Postrzeganie przestrzeni turystycznej koncentruje się w głównej mierze na walorach wizualnych, stąd duże znaczenie mają punkty widokowe, czy trasy umożliwiające podziwianie panoramy, a także zjawiska dynamiczne (np. obserwowanie zmienności krajobrazu w zależności od pór roku; wschodów, zachodów słońca). Percepcja przestrzeni możliwa jest poprzez wszystkie zmysły (za wyjątkiem słuchu) stąd stwierdzenie „czuję” szum morza. Ponadto osoby niesłyszące nie znając świata dźwięków nie odczuwają jego braku, w taki sposób, jak wyobrażają to sobie osoby słyszące (trudno odczuwać brak czegoś, czego się nigdy nie poznało).

W biografiiach turystycznych można wyróżnić dwa etapy: (1) dzieciństwa, który cechuje udział w wycieczkach szkolnych (w tym odwiedzanie należących do kanonu turystycznego, takich miejsc jak Warszawa, Kraków, Zakopane) oraz etap życia dorosłego w którym aktywność turystyczna związana jest z uczestniczeniem w wyjazdach zorganizowanych. Przy czym do najwyraźniej zapisanych w pamięci podróży turystycznych należą pierwsze wycieczki, wyjazdy zagraniczne oraz związane z ważnymi, osobistymi wydarzeniami (np. wyjazd z partnerem lub samotny po stracie bliskiej osoby) wywołującymi silne emocje.

Podróże turystyczne, ich częstotliwość, zasięg i charakter są jednym z wyznaczników prestiżu społecznego, także w przypadku przedstawicieli badanej grupy. Świadczy o tym przykładanie wagi do relacji z wyjazdów zagranicznych, częste dołączanie do biografii zdjęć z najdalszych zagranicznych wycieczek. Turystyczne

doświadczenia mogą wzmacniać poczucie własnej wartości, przyczyniać do zmniejszenia alienacji społecznej badanego środowiska.

Oferta turystyczna adresowana do osób niesłyszących powinna umożliwiać realizowanie ich zróżnicowanych potrzeb, zgodnie z aktualnymi trendami występującymi na rynku turystycznym, przy zagwarantowaniu swobody w komunikowaniu się w PJM. Duże znaczenie w postrzeganiu subiektywnej przestrzeni turystycznej przez osoby niesłyszące jako przyjaznej ma atmosfera akceptacji społecznej i otwartości w nawiązywaniu kontaktu ze strony słyszącej części społeczeństwa, jak również osobista akceptacja głuchoty jako stanu, w którym trwa dana jednostka.

LITERATURA

- Atherton M.**, 2007, *Acquiring Social Capital through Shared Deafness*, "Sport, Leisure, Culture and Social Capital: Discourse and Practice", 100, ISA Publication, 67-78.
- Barbier, M.**, 1998, *Being Deaf has very little to do with one's ears*. "Boundary-Work in the Deaf Culture movement. Perspectives on Social Problems", 10, 79-100.
- BLAP International Bureau for Audiophonology, *Recommendations*, 2005, Liège, Belgium.
- Buhalis D., Eichhorn V., Michopoulou E., Miller G.**, 2005, *Accessibility market and stakeholder analysis One-Stop-Shop for Accessible Tourism in Europe (OSSATE)*, University of Surrey, United Kingdom, 1-88.
- Cater E.**, 1995, *Consuming space: global tourism*, [w:] Allen J., Hamnett Ch. (red.): *A Shrinking World? Global Unevenness and Inequality. The Open University*.
- Cary S.H.**, 2004, *The tourist moment*, "Annals of Tourism Research", 31, 1, 61-77.
- Chojnicki Z.**, 1999, *Podstawowe problemy filozoficzne i metodologiczne przestrzeni i czasu*, [w:] Chojnicki Z. (red.), *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań, 249-264.
- Csikszentmihalyi, M.**, 1990, *Flow. The psychology of optimal experience*, New York: Harper Collins.
- Daniels S., Nash C.**, 2004, *Lifepads: geography and biography*, "Journal of Historical Geography", 30, 449-458.
- Czerny M.**, 2005, *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Dąbrowski D., Bergier J.**, 2006, *Aktywność ruchowa w czasie wolnym dzieci i młodzieży z dysfunkcją narządu słuchu na terenach wschodniej Polski*, [w:] Bergier J., Kubińska Z. (red.), *Kultura i rekreacja ruchowa w integracji osób niepełnosprawnych*, PWSZ Biała Podlaska, 296-304.
- Desforges L.**, 2000, *Traveling the world. Identity and Travel Biography*. "Annals of Tourism Research", 27, 4, 926-945.
- Economic Impulses of Accessible Tourism for All*, 2004, Study commissioned by the Federal Ministry of Economics and Technology, Berlin. Summary of results, Documentation, 526.
- Eichhorn V., Miller G., Michopoulou M., Buhalis D.**, 2008, *Enabling access to tourism through information schemes?*, "Annals of Tourism Research", 35, 1, 189-210.
- Fellinger J., Holzinger D., Dobner U., Gerich J., Lehner R., Lenz G., Goldberg D.**, 2005, *Mental distress and quality of life deaf population*, "Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology", 40, 737-742.
- Fellinger J., Holzinger D., Schoberberger R., Lenz G.**, 2005, *Psychosociale Merkmale bei Gehörlose*, "Nervenarzt", 76, 43-51.

- Giza A.**, 1991, *Życie jako opowieść. Analiza materiałów autobiograficznych w perspektywie socjologii wiedzy*, PAN, Ossolineum, Wrocław.
- Hauser P.C., O'Haren A., MCKee M., Steider A., Thew D.**, 2010, *Deaf Epistemology: Deafhood and Deafness*, "American Annals of the Deaf", 154, 5, 486-492.
- Hendzel J. K.**, 2000, *Turystyka i krajoznawstwo wśród osób z uszkodzonym słuchem*, [w:] Łobożewicz T. (red.), *Turystyka i rekreacja ludzi niepełnosprawnych*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa, 196-212.
- Jędrzejczyk D.**, 2001, *Wprowadzenie do geografii humanistycznej*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Kaczmarek J.**, 2005, *Podejście geobiograficzne w geografii społecznej. Zarys teorii i podstawy metodyczne*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kaganek K.**, 2009, *Turystyka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań*, EAS, Kraków.
- Keilmann A., Limberger A., Mann W.J.**, 2007, *Psychological and physical well-being in hearing-impaired children*, "International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology", 71, 1747-1752.
- Kostrowicki A., S.**, 1997, *Przestrzeń, jej istota i zróżnicowanie*, „Rzeki”, 6, 125-139.
- Krzymowska-Kostrowicka A.**, 1997, *Geoeologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa.
- Ladd P.**, 2003, *Understanding Deaf Culture: In Search of Deafhood*, University of Bristol, Cromwell Press.
- Lee, C. K., Yoon, Y.S., & Lee, S., K.**, 2007, *Investigating the relationships among perceived value satisfaction, and recommendations: the case of the Korean DMZ*, "Tourism Management", 28, 204-214.
- Lisowski A.**, 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Mazzoli, M., Vann Camp, G., Newton, V., Giarbini, N., Declau, F., Parving, A.**, 2003, *Recommendations for the description of genetic and audiological data for families with nonsyndroming hereditary hearing impairment*, <http://audiology.unife.it/www.gendeaf.org/index.html>
- Oliva G.A.**, 2006, *The D/def Community, Leisure, and Public Recreation*, [w:] Goodstein H. (red.), *The Deaf Way II Reader: Perspectives from the Second International Conference on Deaf Culture*, Gallaudet Univ. Press, 305-314.
- Ostrowska A.**, 1996, *Sytuacja ludzi niepełnosprawnych w Polsce*, Instytut Filozofii i Socjologii, PAN, Warszawa.
- Padden C.A., Humphries T.L.**, 1990, *Deaf in America: Voices from a Culture*, Harvard Univ. Press.
- Padden C.A., Humphries T.L.**, 2006, *Inside Deaf Culture*, Harvard Univ. Press.
- Ray M.N., Ryder E. M.**, 2003, *"Eibilities" tourism an exploratory discussion of the travel needs and motivations of the mobility-disabled*, "Tourism Management", 24, 57-72.
- Rydberg E.**, 2010, *Deaf people and the labor market in Sweden. Education – Employment – Economy*. "Studies from the Swedish Institute for Disability Research", 32, Örebro University.
- Skalska T.**, 2004, *Turystyka osób niepełnosprawnych. Ograniczenia i możliwości rozwoju*, Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki, Warszawa.
- Szczepankowski B.**, 1999, *Niesłyszący – Głusi – Głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, WSiP, Warszawa.
- Tatarkiewicz W.**, 1958, *Historia filozofii*, Warszawa, PWN.
- Tuan Y.F.**, 1987, *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Werngren-Elgström, M., Dehlin, O., Iwarson, S.**, 2003, *A Swedish Prevalence Study of Deaf People Using Sign Language: a prerequisite for Deaf studies*, "Disability and Society", 18, 311-323.

- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Woodward J.**, 1972, *Implications for Sociolinguistics Research Among the Deaf*, "Sign Language Studies", 1, 1-7.
- Veal A.J.**, 2006, *Research methods for leisure and tourism. A Practical Guide*, University of Technology Pearson Education Limited, Harlow.
- Young, A., Ackerman J. & Kyle J.**, 2000, *On creating a workable signing environment: deaf and hearing perspectives*, "Journal of Deaf Studies and Deaf Education", 5, 2, 186-195.
- Zajadacz A.**, 2005, *Bariery ograniczające udział w turystyce osobom z uszkodzonym słuchem*, „Roczniki Naukowe Miscellanea”, A, III, 3, Wyd. PWSZ, Leszno, 85-95.
- Zajadacz A.**, 2006, *Walory kulturowe i ich znaczenie w czasie wolnym osób z uszkodzonym słuchem*, [w:] Bergier J., Kubińska Z. (red.), *Kultura i rekreacja ruchowa w integracji osób niepełnosprawnych*, PFRON, Fundacja „Edukacja i Przyszłość”, Biała Podlaska, 30-39.
- Zajadacz A.**, 2007, *Przestrzenne aspekty czasu wolnego osób z uszkodzonym słuchem*, [w:] Kurek W., Faracik R. (red.), *Studia nad turystyką. Prace geograficzne i regionalne. Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty turystyki*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 291-301.
- Zajadacz A.**, 2010, *Czas wolny, turystyka i rekreacja osób niesłyszących w Polsce*. „Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki”, „Turystyka i Rekreacja – Studia i Prace”, 4. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Zajadacz A., Piotrowski K.**, 2007, *Formy spędzania czasu wolnego przez osoby niesłyszące*, „Turystyka i Hotelarstwo”, 12, WSTiH, Łódź, 56-74.
- Zimbardo P.**, 2009, *Paradoxs czasu*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Abstract

The aim of the research was to identify tourism biographies of deaf people for whom sign language is the basic mode of communication. The analysis included autobiographies written by four women and three men, all resident in Poznań, and aged over fifty. The results show that: the type of disability affecting deaf people does not prevent them from engaging in tourism activities; positive tourism experience boosts their self-esteem and helps reduce the feeling of social alienation; the best remembered are trips made for important personal reasons (stirring up strong emotions); the perception of subjective tourism space and the ability to find satisfaction in penetrating this space depend on the degree of social acceptance, as well as on the degree to which deaf people themselves accept their deafness.

Alina Zajadacz

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji
alina@amu.edu.pl

MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA EYE-TRACKING'U W BADANIACH KRAJOBRAZU TURYSTYCZNEGO

POSSIBILITIES OF USING EYE-TRACKING IN TOURISM LANDSCAPE RESEARCH

Abstrakt

Artykuł przedstawia próbę określenia możliwości zastosowania *eye-tracking'u*¹ w badaniach krajobrazu turystycznego. Urządzenie rejestrujące ruch galek ocznych (*eye-tracker*) umożliwia określenie elementów krajobrazu przyciągających wzrok oraz jaki jest stopień zainteresowania nimi. Aby określić czy postrzegane elementy są dla badanego stymulantami bądź destymulantami atrakcyjności wizualnej krajobrazu rekreacyjnego, niezbędne są dodatkowe badania wykorzystujące metodę ankietową lub specjalistyczne urządzenia do badań psychofizjologicznych (EEG, psychogalwanometr). Autorzy artykułu nie spotkali się dotychczas z literaturą poruszającą problematykę wykorzystania *eye-tracking'u* w badaniach krajobrazu turystycznego.

Słowa kluczowe: krajobraz turystyczny, percepcja wzrokowa, *eye-tracking*

Key words: tourism landscape, visual perception, eye-tracking

WPROWADZENIE

Krajobraz jest przedmiotem badań wielu dziedzin nauki, a w literaturze funkcjonuje kilkadziesiąt definicji tego pojęcia². Formulowane są one w różny sposób, ale w każdej krajobraz pojmowany jest holistycznie, jako system powiązanych ze sobą elementów (Richling 2001). W naukach geograficznych krajobraz określany jest jako przestrzenny i materialny wymiar rzeczywistości ziemskiej; kompleksowy system składający się z form rzeźby i wód, roślinności i gleb, skal i atmosfery. Składową krajobrazu jest również człowiek i jego działalność gospodarcza (Flis 1989). Krajobraz rozpatrywany jest w aspekcie strukturalnym, funkcjonalnym – jako geokompleks oraz fizjonomicznym – jako zewnętrzny wygląd przestrzeni z określonego miejsca³.

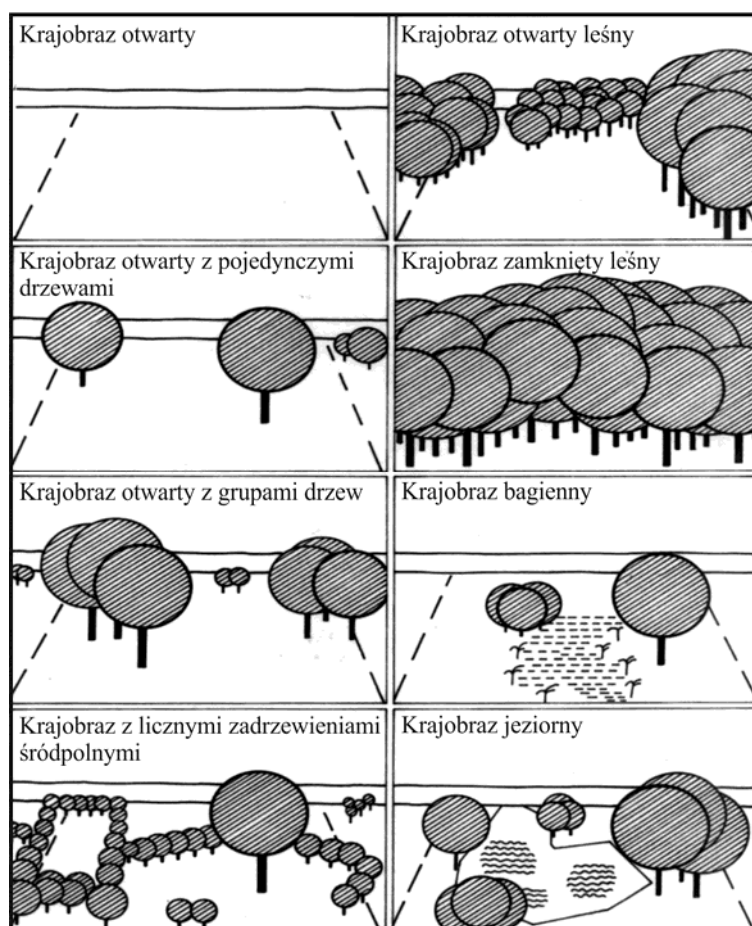
W przedstawionym artykule krajobraz turystyczny rozpatrywany jest w ujęciu fizjonomicznym – jako fizjonomia, wygląd przestrzeni turystycznej. W badaniach

¹ W prezentowanym artykule zamiennie stosowane będą określenia *eye-tracking* i okulografia.

² Wnikliwy przegląd definicji krajobrazu można spotkać między innymi w pracach K. Wojciechowskiego (1986), M. Pietrzaka (1998), A. Richlinga (2001), S. Piechoty (2006).

³ T. Bartkowski (1985) twierdził, iż geokompleksu nie można utożsamiać z krajobrazem, krajobraz jest terminem zarezerwowanym dla ujęcia fizjonomicznego.

fizjonomii krajobrazu uwzględnia się kształty, barwy, wielkość, podobieństwa i różnice – czyli kontrast, wzajemne położenie – układ lub harmonię. Ważna jest również skala widoku, czyli jego zasięg. Specyfika widzenia przestrzeni polega na tym, iż obejmując wzrokiem przestrzeń, dzieli się ją na pola lub strefy widzenia. Konfiguracja przestrzenna jest wymiarem opisywanym przez dwubiegunowe jakości: otwartości – zamkniętości oraz przestrzeni określonej – nieokreślonej. Przez obserwatorów (turystów) preferowane są krajobrazy ani zbyt otwarte ani zamknięte, nie ograniczające możliwości swobodnego przemieszczania się w przestrzeni (Bell i in. 2004 za: Winiarski, Zdebski 2008) (ryc. 1).

Ryc. 1. Schematy obrazujące rodzaje krajobrazu
Źródło: Asseburg i in. (1983), zmienione przez Pietrzaka (1998).

Funkcja zróżnicowania fizjonomii może być traktowana jako atrakcyjność wizualna krajobrazu turystycznego i powinna być określana na podstawie obiektyw-

nych cech przestrzeni. Wiadomo jednak, iż percepcja krajobrazu jest procesem subiektywnym, „widzenie” świata obejmuje elementy pochodzące z naszego doświadczenia i pamięci (Bell i in. 2004).

Człowiek ma różne preferencje dotyczące krajobrazu uzależnione od płci, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania, a także jego korzeni kulturowych (apercepcja). Preferencje człowieka zmieniają się również w zależności od jego predyspozycji fizycznych i psychicznych w momencie kontaktu z krajobrazem. Do elementów decydujących o percepcji krajobrazu należy również poczucie nowości – właściwości terenu nieznane lub niedostrzegane wcześniej przez turystę mogące powodować silne przeżycia emocjonalne⁴.

Bardzo często na odbiór wrażeń – percepcję, ma wpływ kontekst w jakim ma ona miejsce, tj. przebieg interakcji jednostka – środowisko. Są to między innymi pogoda i pora roku, wpływające na samopoczucie turystów oraz odbiór wrażeń, a także na wygląd krajobrazu (ryc. 2, 3). Czynnikiem determinującym jakość wrażeń jest również obecność innych osób – niekiedy pożądanym (np. udział w imprezie kulturalnej), a innym razem wręcz przeciwnie (np. kontemplacja przyrody) (Nowacki 2003).

Ryc. 2. Las bukowy wiosną

Fot. Zygmunt Młynarczyk, Ilona Potocka.

Ryc. 3. Las bukowy zimą

Przedstawione powyżej, dodajmy – wybrane, czynniki determinujące odbiór krajobrazu znajdują swoje miejsce wśród konkretnych teorii percepcji – teoria postaciowa (Gestalt), teoria transakcyjna czy ekologiczna (Wolski 1992; Bell i in. 2004). Zważywszy na tak złożone czynniki decydujące o postrzeganiu krajobrazu oraz ich zmienność w czasie, ważne jest by poszukiwać metod obiektywizacji oceny krajobrazów turystycznych. Do takich metod zaliczyć można *eye-tracking*, bowiem obserwacje ruchu gałek ocznych pozwalają wskazać przedmiot naszego zainteresowania, mimo że często pod wpływem samokontroli kierujemy spojrzenie w inną stronę (Martinez-Conde, Macknik 2007).

⁴ Element nowości oraz złożoności (zróżnicowania składników krajobrazu) są składowymi modelu estetyki Berlyne’a (1974, za: Winiarski, Zdebski 2008) wykorzystywanym w diagnozie środowiska z perspektywy psychologicznej.

CEL, ZAKRES I METODY BADAŃ

Celem badań była próba określenia obszarów zainteresowania (*gaze points*) w różnych typach krajobrazów turystycznych⁵ (ryc. 4.) przy wykorzystaniu *eye-tracker'a*. Badania urządzeniem rejestrującym ruchy gałek ocznych uzupełnione zostały o kwestionariusz ankiety, w którym proszono uczestników badania o wskazanie, które elementy uznać można za stymulanty atrakcyjności turystycznej oglądanych krajobrazów, a które za destymulanty. Badani proszeni byli również o przedstawienie skojarzeń oraz emocji jakie wywołuje w nich oglądany krajobraz.

Ryc. 4. Typy krajobrazów poddane ocenie – od 1 do 8
Źródło: opracowanie własne.

⁵ Do badania wybrano różne typy krajobrazów turystycznych zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Asseburg (1983, za: Pietrzak 1998) (ryc.1.)

Efektom badań była: 1° kwalifikacja ocenianych typów krajobrazów do opisanych powyżej czterech obszarów reakcji, 2° identyfikacja obszarów zainteresowania w obrębie badanych pejzaży oraz 3° wskazanie, które z tych obszarów ocenione zostały pozytywnie, a które negatywnie.

Metoda sakadometryczna

Sakadometria wykorzystywana jest w badaniach od wielu lat. Pierwsze badania śledzące i rejestrujące aktywność wzrokową człowieka przeprowadzone zostały ponad 100 lat temu, ale były bardzo inwazyjne. W 1879 roku Louis Javel wykorzystał soczewki z otworem na źrenicę. Później zaczęto udoskonalać narzędzia, do tego stopnia, że obecnie trudno zorientować się, że mamy do czynienia z *eye-tracker'em* (ryc. 5).

Ryc. 5. Tobii glasses – eye-tracker mobilny
Źródło: www.tobii.com.

Badania sakadometryczne wykorzystywane są między innymi w psychologii (psychologia kognitywna i kognitywistyka, psychologia rozwojowa, eksperymentalna i psycholingwistyka), e-marketingu (w szczególności do oceny stron WWW), diagnostyce medycznej (np. w okulistyce), zastosowaniach związanych z bezpieczeństwem, identyfikacją (Duchowski 2007). W turystyce metoda ta wykorzystywana była do oceny stron internetowych portali turystycznych (Bartkowska 2009, *Dobre na pierwszy...* 2010). *Eye-tracking* pomaga sprawdzić jak stronę internetową biura postrzegają klienci, w jaki sposób skanują – oglądają treści zamieszczone na stronie, na co w pierwszej kolejności zwracają uwagę, a jakich elementów nie zauważają. Pośrednio z turystyką, a przede wszystkim z medycyną, związane były również badania prowadzone wśród osób uprawiających turystykę wysokogórską (Einich, Sgór 2007). Wykorzystano sakadometr do zdiagnozowania wpływu dużych wysokości na ośrodkowy układ nerwowy. Zastosowano *eye-tracking'u* w rejestracji ruchu gałek ocznych zwiedzających muzeum Cite des Sciences et l'Industrie de la Villette w Paryżu (Buquet, Charlier, Paris 1988). Nie spotkano się z zastosowaniem okulografii w badaniach krajobrazu turystycznego – tak w literaturze polskiej, jak i zagranicznej, co między innymi zdecydowało o wyborze tej właśnie metody.

Wyróżnia się sakadometry mobilne (zakładane na głowę użytkownika) oraz stacjonarne – czujniki rejestrujące ruchy gałek ocznych są wbudowane w obudowę monitora, przy którym zasiada badany. Miniaturowe kamery rejestrują obraz oczu

użytkownika. Odpowiedni program przetwarza te sygnały i w czasie rzeczywistym pokazuje gdzie dokładnie spogląda badany.

Sakadometr rejestruje, a także analizuje dwie główne składowe ruchu gałki ocznej:

- sakady (*saccade*) – intensywne ruchy gałki ocznej, polegające na bardzo szybkim przemieszczaniu punktu koncentracji wzroku z jednego miejsca w inne (bodźce, które docierają do mózgu podczas ruchów sakadowych nie są analizowane i nie zachodzi poznanie)
- fiksacje (*fixation*) – czas koncentracji wzroku na danym obiekcie, relatywnie stała pozycja gałki ocznej, kiedy następują niewielkie drgania (następuje wówczas proces poznawczy, tzn. informacje docierają do mózgu i są przetwarzane). Wynikiem są dane jakościowe i ilościowe.

Badania przeprowadzono z wykorzystaniem sakadometru ET Tobii T60⁶, na grupie 36 osób⁷ – studentów ostatnich lat kierunku turystyka i rekreacja, w dniach 25 i 26.02 oraz 05.03.2010. Łącznie ocenie poddano 18 zdjęć (w tym 8 zdjęć różnych typów krajobrazu, które są przedmiotem analizy w niniejszym artykule). Zdjęcia zmieniały się automatycznie co 10 sekund.

Rys. 6. Sakadometr ET Tobii T60
Źródło: www.tobii.com.

⁶ Urządzenie to jest w dyspozycji Zakładu Pedagogiki Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM.

⁷ Niemal 70% badanych stanowiły kobiety, średnia wieku wyniosła 24 lata, respondenci pochodzili głównie z Wielkopolski, 83% to mieszkańcy miast; ponad 80% ankietowanych posiadała wykształcenie wyższe licencjackie, pozostałe osoby miały wykształcenie średnie.

Jednocześnie prowadzono badanie polegające na wskazywaniu przez respondentów pozytywnych i negatywnych elementów krajobrazu (zaznaczane były na zdjęciach krajobrazów, w programie CorelDRAW), a dodatkowo emocje oraz skojarzenia respondentów spisywano w kwestionariuszach. Do opisu reakcji emocjonalnej jednostki wobec środowiska wykorzystano Indeks Reakcji Emocjonalnej na Środowisko (*EERI – Environmental Emotional Reaction Indeks*) (Bell i in. 2004, za: Winiarski, Zdebski 2008). Wskaźnik ten bazuje na założeniu, że reakcja emocjonalna zachodzi na dwóch przecinających się kontynuach: przyjemne – nieprzyjemne, pobudzające – niepobudzające. Efektem są cztery obszary reakcji:

- pobudzający, przyjemny (ekscytujący, ładny, interesujący, stymulujący) – skłania jednostkę ku takiemu obiektowi,
- pobudzający, nieprzyjemny (potężny, odpychający, nieprzyjemny, irytujący) – skłania do opuszczenia źródła negatywnych odczuć,
- niepobudzający, przyjemny (kojący, cichy, powolny, senny, pogodny) – skłania jednostkę do odprężenia, relaksu (cechy przypisywane krajobrazom naturalnym⁸),
- niepobudzający, nieprzyjemny (nudny, bierny, monotony, posępny, leniwy).

WYNIKI BADAŃ

Wynikiem badań okولوجraficznych jest zbiór danych surowych, które następnie można poddawać analizom statystycznym, a także tworzyć różne miary. Przykładową miarą jest liczba fiksacji w określonym obszarze – jeśli jest ich dużo i trwają krótko, może to oznaczać trudności z interpretacją przedstawionych treści.

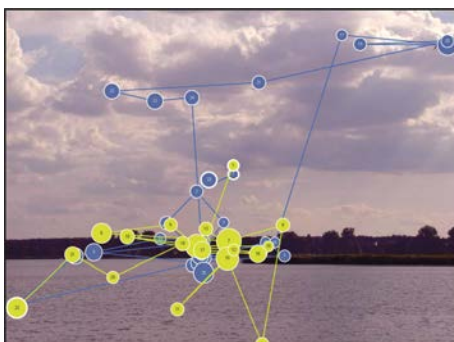
Podstawowym materiałem badawczym jest film z animowaną ścieżką patrzenia – *video attention tracking*. Dzięki niemu można na bieżąco analizować jakie elementy były oglądane przez badanych, w jakiej kolejności i jak długo. Wynikiem badania jest również ścieżka wzroku prezentująca sakady (linie ciągłe) oraz fiksacje (koła). Są one ze sobą połączone (ryc. 8, 9). Im większe koła tym dłużej spoglądał na nie obserwator. *Software* umożliwia wygenerowanie sektorów zainteresowania oraz wykresów prezentujących liczbę i długość fiksacji w poszczególnych sektorach zainteresowania.

Efektem badania jest także mapa cieplna/termiczna (*heat map*), która przedstawia za pomocą barw natężenie uwagi wszystkich badanych. Im bardziej czerwony kolor, „cieplej” obszar, tym większe skupienie uwagi miało na nim miejsce (ryc. 10) Drugim typem uzyskanego obrazu jest mapa przezroczystości (*opacity map*) – im bardziej przezroczysta warstwa zaciemniająca tym większa uwaga skupiona była w tym obszarze (ryc. 11).

⁸ Potrzeba kontaktu człowieka z naturą (biofilia) jest uwarunkowana biologicznie (Wilson 1993, za: Winiarski, Zdebski 2008). Kontakt z naturą regeneruje umysł i odnawia zasoby energetyczne człowieka.

Ryc. 7. Krajobraz jeziorny
Fot. Zygmunt Młynarczyk, Ilona Potocka.

Ryc. 8. Wykres ścieżki wzroku, tzw. mapa
fiksacji (*attention tracking*) – dla jednego badanego
Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 9. Wykres ścieżki wzroku, tzw. mapa
fiksacji (*attention tracking*) – dla całej próby
Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionych wyników badań (ryc. 8-11) krajobrazu limnicznego wynika, iż obszarem skupiającym wzrok jest linia horyzontu. Jest to zjawisko uzasadnione teorią widzenia, która mówi o tym, iż wyraźne granice (linie) w krajobrazie koncentrują uwagę obserwatora (Strzemiński 1974).

Na pozostałych ocenianych fotografiach granice krajobrazowe również były obszarami koncentracji wzroku (linia brzegowa jeziora, linia skraju lasu). W krajobrazie jeziornym wzrok skupiała żaglówka pływająca po akwenu⁹, dwa akcenty kolorystyczne na drugim planie – fragment pola uprawnego (z lewej strony fotografii) oraz fragment dachu budynku (w prawej części zdjęcia), a także chmury¹⁰. Analiza ścieżki wzroku potwierdza teorię W. Strzeмиńskiego (1974), że krajobraz oglądamy nie w sposób ciągły i równomierny, ale poszczególnymi spojrzeniami automatycznie przyciąganymi przez punkty zainteresowań. Tam gdzie tych punktów nie ma „widzimy widzeniem peryferyjnym” (nieostrym). Co więcej, w przypadku rozległych pejzaży, nie sposób je obejrzeć inaczej jak przesuwając spojrzenia wzdłuż horyzontu.

Ryc. 10. Mapa cieplna

Ryc. 11. Mapa przezroczystości

Źródło: opracowanie własne.

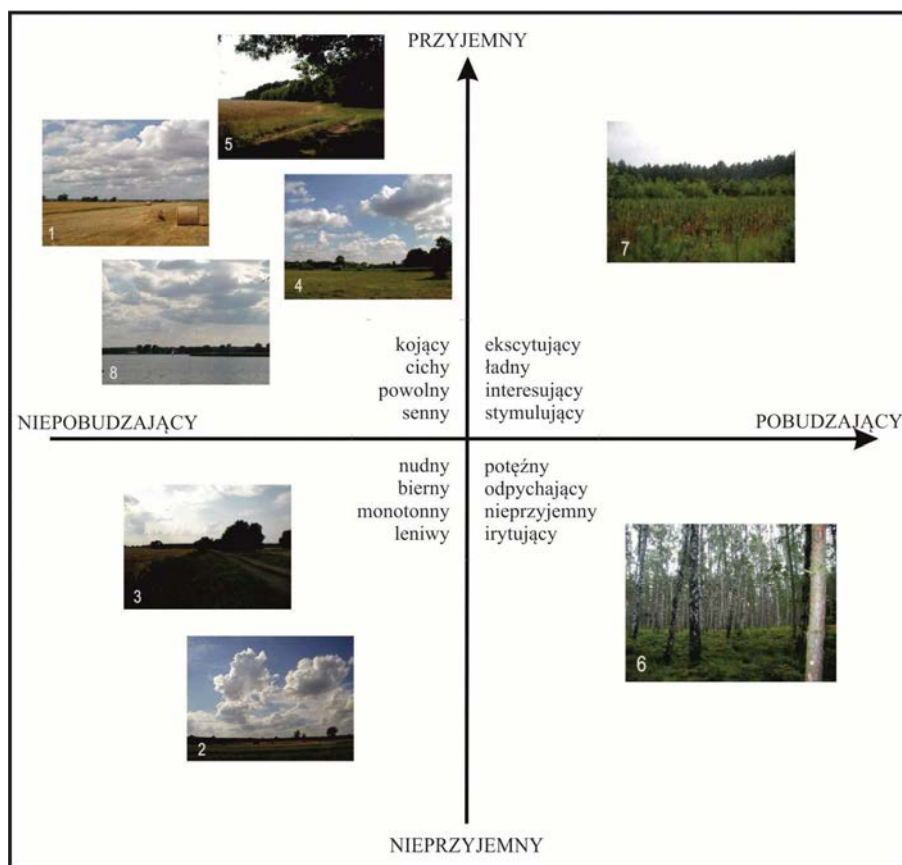
Badani zwracali uwagę na całość krajobrazu – jego kompozycję, kolorystykę i harmonię. Kojarzyli prezentowane widoki z możliwością uprawiania różnych form turystyki (rowerowej, pieszej, agroturystyki). Krajobrazy przywoływały wspomnienia – z dzieciństwem na wsi (krajobraz 1 – „tarzanie się w sianie, sianokosy”), z latem (krajobraz 1 i 4). Z krajobrazem lasu brzoźowego (krajobraz 6) ankietowani kojarzyli scenę z „Pana Tadeusza” Adama Mickiewicza, kiedy „Telimenę obeszy mrówki”. Z tymże krajobrazem wiązały się również negatywne skojarzenia z pajakami, kleszczami oraz innymi owadami uciążliwymi dla człowieka.

Na podstawie określeń jakich używali ankietowani do scharakteryzowania ocenianych krajobrazów, zaklasyfikowano je do czterech grup: krajobraz pobudzający przyjemny, pobudzający nieprzyjemny, niepobudzający przyjemny oraz niepobudzający

⁹ Żaglówkę można uznać za główny „punkt zainteresowania”, ściągający na siebie najwięcej spojrzeń. Zgodnie z teorią widzenia W. Strzeмиńskiego (1974), punkty takie mieszczą najczęściej spój – linearnych, światłocieniowych, kolorystycznych, ruchowych, itp. co powoduje, że wzrok automatycznie jest przez nie przyciągany i zatrzymywany. Spojrzenia koncentrują się w tzw. perspektywicznych punktach zbiegu, mniej lub bardziej zaznaczonych w krajobrazie.

¹⁰ Chmury to elementy dynamiczne, ale podobnie jak kolor nieba, pogoda, słońce i oświetlenie wyróżnione zostały przez ponad dwie trzecie ankietowanych.

nieprzyjemny. Niemal połowa respondentów (40%) użyła określenia monotonia, jedna trzecia (33%) kontrastowość i urozmaicenie, przestrzeń (26%), spokój (18%).

Ryc. 12. Typologia krajobrazów w zależności od reakcji emocjonalnej podczas percepcji wzrokowej
Źródło: opracowanie własne.

Większość ocenianych krajobrazów zakwalifikowano do grupy widoków niepobudzających przyjemnych. Ankietowani używali tu określeń „spokój”, „cisza”, „prze-strzeń”. Niepobudzające nieprzyjemne okazały się dla badanych dwa krajobrazy rolnicze. W tym przypadku najczęściej pojawiała się określenie „monotonia”, „nu-da”, „zbyt głęboki horyzont”. Za pobudzający przyjemny (określenia „kontrastowość”, „urozmaicenie”) uznano krajobraz bagienny, z torfowiskiem na pierwszym planie. Z uwagi na niewielkie rozmiary torfowiska i urozmaicone otoczenie (różne typy lasu wokół, zróżnicowana kolorystyka) krajobraz ten został oceniony pozytywnie. Negatywnie odbierany był krajobraz leśny, jako „ponury”, „nieдоступny”, „nieu-żyteczny”. Dodać należy, że ten sam krajobraz potrafił wywołać różne reakcje emo-cjonalne wśród badanych, ale decydująca w klasyfikacji była opinia większości.

WNIOSKI – OGRANICZENIA I PERSPEKTYWY

Przeprowadzone badania potwierdzają pogląd, że na percepcję krajobrazu ma wpływ wiele czynników zewnętrznych, a także wewnętrznych wynikających z cech osobowych oglądającego krajobraz i jego aktualnej predyspozycji. Zdecydowanie trudniej ocenić krajobraz przedstawiony na zdjęciu, niżli oglądając go w rzeczywistości. Zdjęcie prezentuje jedynie wycinek przestrzeni, a o postrzeganiu krajobrazu decydują również takie elementy jak jakość zdjęcia, oświetlenie, głębia ostrości, ujęcie. Innym negatywnym aspektem oceny krajobrazów ze zdjęć jest fakt, że pozostaje nam jedynie percepcja wzrokowa (krajobraz monosensoryczny). Brakuje dźwięków, zapachów, odczuć termicznych (krajobraz multisensoryczny), które w rzeczywistości wpływają na percepcję.

Metoda sakadometryczna również ma pewne wady. *Eye tracking* ogranicza rolę widzenia peryferyjnego. Często ludzki mózg odbiera pewne wrażenia wzrokowe, nawet jeśli oko nie skupia się na danym elemencie. Obszary „zielone” są podczas empirycznego badania niedocenione. Przeszkodą mogą być wady wzroku, a w *eye-tracking'u* stacjonarnym konieczne jest dodatkowo ograniczenie ruchów badanego. Te laboratoryjne warunki mogą obniżać wiarygodność badań (<http://webhosting.pl/print/...>).

Nowe możliwości daje systematyczne udoskonalanie narzędzi do badań sakadometrycznych. Powstają okulografy mobilne, łatwe w użyciu, nie powodujące stresu u badanych. Co więcej można je zabrać w teren i, przy zachowaniu kilku zasad, oceniać krajobraz w warunkach naturalnych. Wówczas możemy mówić o obiektywizacji badań krajobrazu turystycznego. Nieodzownym elementem takich badań powinien być skonstruowany w sposób przemyślany kwestionariusz ankiety, który pozwoli na określenie rodzaju emocji wywoływanych przez określone krajobrazy bądź ich elementy. Innym rozwiązaniem, wciąż dość kosztownym i czasochłonnym, a jednocześnie wymagającym ogromnej wiedzy z zakresu medycyny i neuropsychologii, jest wykorzystanie urządzeń do badań psychofizjologicznych, które pozwoliłyby na określenie faktycznych emocji na podstawie reakcji fizjologicznych organizmu. Do takich urządzeń należą między innymi elektroencefalograf (EEG) rejestrujący bioelektryczną aktywność mózgu oraz psychogalwanometr (GSR) określający poziom aktywizacji organizmu bez udziału świadomości, na podstawie stopnia przewodnictwa skóry.

Powyższe rozważania, przedstawione w sposób selektywny i uproszczony świadczą o wielowątkowości i interdyscyplinarności badań krajobrazowych, a także pokazują jak duże możliwości daje wykorzystanie w badaniach krajobrazów turystycznych technologii stosowanych dotychczas na innych płaszczyznach badawczych. Wykorzystanie narzędzi, które rejestrują faktyczne, spontaniczne reakcje człowieka wobec zastanego widoku pozwalają na obiektywizację badań krajobrazu.

LITERATURA

- Bartkowska J., 2009, *Internauta jedzie na wakacje. Ale dokąd i jak? Badanie portali turystycznych*, www.symetria.pl.
Bartkowski T., 1985, *Nowy etap dyskusji nad pojęciem krajobrazu*, „Czasopismo Geograficzne”, LVI, 1, 73-79.

- Bell P.A., Greene Th. C., Fisher J.D., Baum A.**, 2004, *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Buquet C., Charlier J. R., Paris V.**, 1988, *Museum application of an eye tracker*, "Medical & Biological Engineering & Computing", 26, 277-281.
- Dobre na pierwszy rzut oka*, „Wiadomości turystyczne”, 4, 16-28.02.2010, <http://typo3.fly.pl>
- Duchowski A.**, 2007, *Eye Tracking: Methodology, Theory and Practice*, Springer, London.
- Einich L., Sgør G.**, 2007, *Mountain & Wilderness Medicine World Congress*. Programme. Aviemore, Scotland.
- Flis J.**, 1989, *Szkolny słownik geograficzny*, WSiP, Warszawa.
- Martinez-Conde S., Macknik S. L.**, 2007, *Co widać w dgnieniu oka*, „Świat Nauki”, 9 (193), 24-31.
- Nowacki M.**, 2003, *Wrażenia osób zwiedzających atrakcje turystyczne*, „Folia Turistica”, 14, 117-132.
- Piechota S.**, 2006, *Percepcja krajobrazu rekreacyjnego Pszczyńskiego Parku Krajobrazowego*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Pietrzak M.**, 1998, *Syntezy krajobrazowe – założenia, problemy, zastosowania*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Richling A.**, 2001, *Nauka o krajobrazie w Polsce (rozwój, stan obecny, perspektywy)*, [w:] Kowalczyk A. (red.), *Ekologia krajobrazu i ekorozwój, Problemy Ekologii Krajobrazu*, VIII, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, 11-20.
- Strzeмиński W.**, 1974, *Teoria widzenia*, Wyd. Literackie, Kraków.
- Winiarski R., Zdebski J.**, 2008, *Psychologia turystyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Wojciechowski K.**, 1986, *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, „Rozprawy habilitacyjne UMCS”, XXVII, Lublin.
- Wolski P.**, 1992, *O znaczeniu percepcji krajobrazu*, „Gea”, 2, *Metody oceny środowiska przyrodniczego*, 19-24.
- Strony internetowe**
<http://webhosting.pl>
<http://www.tobii.com>

Summary

This paper attempts to define possibilities of using eye-tracking in tourism landscape research. The tool recording eye movements (eye-tracker) enables to define points of gaze in a landscape. The analysis of the records makes possible to define level of interest with certain elements of landscape. Additional research using surveys or special instruments for psychophysiological research (EEG, psychogalvanometer) are needed to define whether perceived (percepted) elements of landscape are stimulants or destimulants of a tourism landscape visual attractiveness. To the authors' knowledge there is no literature regarding problems of using eye-tracking in tourism landscape research.

Zygmunt Młynarczyk
 Uniwersytet A. Mickiewicza
 Wydział Nauk Geograficznych
 i Geologicznych
 Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji
zygmunt@amu.edu.pl

Ilona Potocka
 Uniwersytet A. Mickiewicza
 Wydział Nauk Geograficznych
 i Geologicznych
 Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji
ilonek@amu.edu.pl

III.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W MIASTACH I STREFIE PODMIEJSKIEJ

PRZESTRZEŃ METROPOLITALNA JAKO WSPÓŁCZESNE EKSPERYMENTATORIUM TURYSTYKI

METROPOLITAN AREA AS A CONTEMPORARY EXPERIMENTAL FIELD OF TOURISM

Abstrakt

Metropolie uważa się współcześnie za główne ośrodki rozwojowe. Do istotnych cech metropolii zalicza się m.in. silnie rozwinięte usługi turystyczne, których konsumentami są nie tylko goście, ale też mieszkańcy. Celem tego artykułu jest analiza czynników prowadzących do wzrostu znaczenia metropolii w turystyce i turystyki w metropoliach, omówienie przejawów tego zjawiska i wpływu zarówno na zmiany w turystyce. Zakończenie poświęcono rekomendacjom, jakie z tych zmian wynikają wnioski dla polityki rozwoju turystyki.

Słowa kluczowe: turystyka, metropolia, innowacja

Key words: tourism, metropolis, innovation

WPROWADZENIE

Ostatnie dziesięciolecie odznaczają się powstaniem nowej klasy wielkich, złożonych obszarów zurbanizowanych określanych z reguły mianem metropolii (obszarów metropolitalnych). Metropolie zamieszkane przez około 3 mld ludzi stają się głównymi węzłami i zarazem samoistnymi destynacjami ruchu turystycznego. Celem tego artykułu jest analiza sprzyjających temu czynników oraz identyfikacja świadectw tego, że dzisiejsze metropolie stają się kluczowym miejscem eksperymentów i innowacji w turystyce. Żeby tego dowieść, podjęta zostanie analiza cech metropolii, przemian zachodzących w turystyce oraz przejawów innowacyjności turystycznej w metropoliach.

METROPOLIE W PRZESTRZENI GLOBALNEJ

Cechy (lub funkcje) metropolii, wyróżniające je spośród innych miast, odnoszą się do licznych sfer życia. Parysek (2003) przedstawia następującą listę cech definiujących:

- istnienie instytucji związanych z kierowaniem i zarządzaniem międzynarodowymi korporacjami gospodarczymi;
- obecność struktur kierownictwa światowego banków i najważniejszych giełd;

- szybkie i częste połączenia komunikacyjne z głównymi ośrodkami życia gospodarczego świata i kontynentu;
- najwyższej rangi placówki kulturalne oraz imprezy i festiwale;
- wyjątkowość *milieu* (jako rezultat położenia, specyfiki, atmosfery, piękna, różnorodności i poziomu bazy hotelowej i gastronomicznej itp.);
- przewagę powiązań z innymi metropoliami w stosunku do powiązań z własnym regionem.

Dodajmy, że inaczej niż dawne miasta, współczesne metropolie, owoc późnej doby industrialnej, są przede wszystkim zespołami miejskimi o zróżnicowanej i płynnej strukturze społecznej i niedających się precyzyjnie określić granicach. Ten specyficzny amorfizm, wzmacniany przez codzienne i okresowe migracje pracowników (i nie tylko) jest zapewne głównym czynnikiem odróżniającym je od dawnych miast i umożliwiającym dynamiczne dostosowania do zmian otoczenia. To powiązane ze sobą sieci współpracy metropolie są głównymi ośrodkami rozwoju (Castells 2007). Zwraca się uwagę na rolę metropolii w kreowaniu postępu, innowacji i przewag konkurencyjnych w dobie gospodarki opartej o wiedzę, podkreślając także funkcję metropolii jako otoczenia sprzyjającego innowacjom (Camagni 1991). Ten wątek analiz znalazł wyraz w sformułowanej przez Floridę koncepcji 3T (talent, technologia, tolerancja), jako łącznych warunków innowacyjności. Z punktu widzenia badań turystyki do najbardziej interesujących hipotez należy ta dotycząca istnienia specyficznej klasy metropolitalnej (Florida 2004). B. Jałowiecki (2009a) podkreśla, że cechą wyróżniającą klasę metropolitalną (do której zalicza menedżerów, wolne zawody i specjalistów) jest brak wielopokoleniowego dziedzictwa i zakorzenienia.

Metropolie odgrywają też rosnącą rolę jako cele i przystanki w podróży, globalne węzły komunikacji i wymiany, służące coraz bardziej zróżnicowanym grupom użytkowników. Ostatnio metropolie stały się głównymi ośrodkami recepcyjnymi, tamże też należy szukać początków społeczeństwa konsumpcyjnego (Kozak 2009a). Zdaniem niektórych badaczy, metropolię wyznacza kultura – rozumiana jako przyjęte i podzielane sposoby współżycia z innymi oraz korzystania z określonych instytucji (Sekuła 2008). Gęsta sieć wąsko rozumianych instytucji kultury o znaczeniu ponadregionalnym, a często ponadkrajowym, jest – w tym rozumieniu – efektem popytu wynikającego z podzielanych wartości. To, co należy uznać za *differentia specifica* metropolii to wielość i zmienność interesariuszy, zatem i wartości (Jałowiecki 2009b).

GŁÓWNE PRZEMIANY WSPÓŁCZESNEJ TURYSTYKI

Do głównych zmian należy przejście od turystyki typu pasywnego 3S (słońce, plaża, morze) do 3E (edukacja, ekscytacja, rozrywka), podniesienie poziomu wykształcenia i zamożności, coraz wyraźniejsza dominacja turystyki kulturowej nad turystyką bazującą na walorach przyrodniczych oraz niezwykle rozwój nowych,

bardzo zróżnicowanych i wyspecjalizowanych form turystyki, często o charakterze niszowym. Towarzyszy tym przemianom postęp technologiczny, zarówno w sferze transportu, jak i technologii informacyjno-komunikacyjnych (zob. Kowalczyk 2000). Do szczególnych cech współczesnej turystyki należy też osłabienie zależności od dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego: coraz częściej czynnikiem przyciągającym turystów są atrakcje zupełnie niematerialne, odwołujące się do uczuć, przeżyć, wrażeń, klimatu społecznego i psychicznego. Jednocześnie od dłuższego czasu można obserwować zacieranie się granic między walorami (zasobami) a elementami infrastruktury: coraz częściej te ostatnie pełnią funkcję samostojnych walorów. Na przykład szosa #66, nowojorski hotel Waldorff Astoria, londyński dom handlowy Harrods, czy też liczne dworce kolejowe (wrocławski, Paris Nord, londyński Victoria) lub mosty (the Golden Gate, wrocławski most Grunwaldzki, Gateshead Millennium Bridge w Newcastle) albo śluza Falkirk Wheel w Szkocji czy kanał elbląski. Najważniejszym elementem zmian w turystyce są chyba zmiany zachodzące wśród turystów. Są oni zamożniejsi, lepiej wykształceni, dysponują znaczną wiedzą o świecie, są bardziej wrażliwi na kontakt ze środowiskiem recepcyjnym i oczekują usług turystycznych dostosowanych do oczekiwań. Efektem tych zmian jest niezwykle szybkie różnicowanie się form turystyki, gdzie obok coraz bardziej dominującej turystyki kulturowej (w najszerszym ujęciu tego słowa) rozwijają się formy niszowe, jak enoturystyka, ekoturystyka, mroczna turystyka, gastronomiczna czy wreszcie kosmiczna. Zmiany zachodzące w środowisku turystów, w technologii i w strukturze oferty są tak silnie powiązane, że trudno byłoby orzec o kierunku zależności. Najpewniej mamy do czynienia ze złożonymi relacjami zarówno po stronie popytu, co podaży. Przyjęte w naukach o turystyce szerokie rozumienie pojęcia turysta, obejmującego nie tylko osoby zwiedzające lub wypoczywające, zupełnie zmieniło obraz ruchu turystycznego i jego charakter. Główne ośrodki odwiedzane to metropolie: 5 największych polskich miast to cel podróży 1/3 turystów zagranicznych w 2006 roku (Kozak 2009b).

Z punktu widzenia roli metropolii w turystyce najistotniejsze zmiany dotyczą najmniej wymiernego aspektu turystyki, który krótko można określić jako przesunięcie zainteresowań turystów od „mieć” do „przeżyć”. W coraz większym stopniu wartością turystyczną staje się uczestnictwo w – autentycznych czy nie – wydarzeniach w środowisku recepcyjnym. Chodzi coraz częściej nie tylko o pasywne oglądanie rzeczywistości, lecz wspólne przeżywanie zachodzących zjawisk, doświadczanie, uczestnictwo. Głównym produktem tak pojmowanej turystyki jest wspomnienie, uczucie przyjemnego spędzenia czasu („warto było!”). Zwraca się też uwagę, że charakterystyka turystyki jako doświadczanej głównie dzięki zmysłowi wzroku („spojrzenie turysty”) dziś już nie wystarcza: turyści odbierają środowisko wszystkimi zmysłami (Darcy & Small 2008). Kojarzenie miejsca z zapachem bywa efektem naturalnym: np. lawenda w Prowansji czy korzenna woń na bazarach Orientu. Z reakcji na różne bodźce zdają sobie sprawę także dostawcy usług: fajerwerki są integralną częścią fest, podświetlane fasady tworzą klimat miasta, wej-

ścia do centrów handlowych wypełnione są zapachem gorących wypieków, muzyka przywołuje świąteczne nastroje (na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie przypomina dzieła Chopina), a w perfumeriach temperatura jest zawsze podwyższona, by uwydatnić zapach oferowanych kosmetyków. Nie zapomina się także o osobach słabo widzących lub niewidomych: dostosowuje się przestrzeń do ich potrzeb, umożliwiając także zwiedzanie muzeów i galerii, gdzie eksponaty można poznać dotykiem. Odwołanie się do możliwie wielozmysłowego poznawania otoczenia jest coraz powszechniejszym trendem w turystyce.

Potrzeba współuczestnictwa w wydarzeniach dała podstawy powstania nowej formy turystyki (*experience tourism*), budowanej na 4 sferach doświadczenia: rozrywce, estetyce, edukacji, eskapizmie (Oh i in. 2007). Zwłaszcza te dwie ostatnie wymagają uczestnictwa, zaangażowania, interakcji fizycznej lub umysłowej w procesie poznawania rzeczy, zdobywania wiedzy i umiejętności, czy wreszcie tylko w emocjonalnym udziale w wydarzeniach (np. podczas koncertów gwiazd lub innych imprez). Nie przypadkiem mówi się o nowej formie turystyki – *edutainment* (połączenie nauki z rozrywką). Społeczeństwo konsumpcji sprzyja takiemu różnicowaniu i elastyczności produktu (Poon 1993). Jak podkreślają Y. Stamboulis i P. Skayannis (2003), nowe podejście do turystyki bazuje na niematerialności zasobów, kreowaniu mitów, umożliwianiu bezpośredniego kontaktu z innymi turystami i społecznością recepcyjną, niepowtarzalności oferty. Innymi słowy, tradycyjnie stosowane podziały zasobów na przyrodnicze i kulturowe tracą użyteczność w opisie współczesnej turystyki – coraz więcej czynników determinujących zachowanie turystów nie mieści się w tych kategoriach. Bo też istotną cechą współczesnej turystyki jest podmiotowość turysty jako nie tylko współuczestnika, ale i współtwórcy zachodzących wydarzeń, opierających się na społecznej interakcji.

Jeśli możliwość bezpośredniego uczestnictwa czyni nową jakość współczesnej turystyki, to należy zauważyć utratę znaczenia – wydawało się – fundamentalnych założeń turystyki, przyjmujących coraz bardziej formę mitów. Tak np. znaczenie zasobów przyrodniczych jako fundamentu turystyki w ogóle – dziś tylko niszowi ekoturysci jeżdżą, by podziwiać dziką przyrodę. Pozostali jadą raczej tam, gdzie wiele interesujących produktów (głównie kulturowych, na każdą pogodę) i rozwinięta infrastruktura, a przyroda tworzy atrakcyjne tło, z którego łatwo wrócić do wygód cywilizacji. W dodatku wiele atrakcji przyrodniczych dla wygody zapracowanych turystów powszechnie się substytuuje w najbliższym otoczeniu (sztuczne stoki narciarskie, Aquaparki, „tropical islands”, ścianki wspinaczkowe, siłownie z ruchomymi ścieżkami – nie trzeba nigdzie jeździć, by zażywać przyjemności niegdyś dostępnych jedynie w górach czy nad morzem, a i to tylko w pewnych porach roku).

Podobnie na znaczeniu traci koncepcja autentyczności: większość turystów nie ma kompetencji, by oceniać autentyczność i bardziej interesuje się tym, czy można ciekawie spędzić czas. Stąd rosnąca popularność parków tematycznych, rekonstrukcji wydarzeń (np. bitwy pod Grunwaldem). Słabnie też tradycyjna rola dziedzictwa kulturowego jako podstawy turystyki kulturowej: mniej liczy się obiekt,

bardziej atrakcje mu towarzyszące. Znaczący przykład to zmiana funkcji muzeów, które przestają być składami staroci, a stają się miejscami interakcji. A infrastruktura nabywa cech autonomicznych walorów. Mimo tych oczywistości, mity o „prawdziwej” turystyce mają się w Polsce całkiem dobrze (zob. Kozak 2010).

TURYSTYKA W METROPOLII

Podkreślmy, że nie cała przestrzeń metropolitalna jest przestrzenią turystyczną. Obok obszarów w ogóle niepowiązanych z turystyką (peryferyjne osiedla mieszkaniowe), są też takie, w których funkcje turystyczne są równorzędne z innymi (centra funkcjonalne, ośrodki administracji, edukacji, biznesu), i wreszcie takie, w których są dominujące (dzielnice rozrywki, instytucji kultury, obszary nagromadzenia zabytków lub współwystępowania różnych cech i zjawisk przyciągających turystów (Burtenshaw i in. 1991). Przy czym pozabiznesowe obszary atrakcyjne dla turystów mają moc przyciągającą także dla mieszkańców (Hayllar i in. 2008). Współkorzystanie z przestrzeni metropolitalnej, inaczej niż w przypadku mniejszych ośrodków recepcyjnych, rodzi mniej konfliktów na linii turyści-mieszkańcy. Dotyczą one głównie obszarów życia nocnego. Ale rozwinięte życie nocne jest cechą metropolii a podziały nie biegną tylko między mieszkańcami a przyjezdnymi (Hayllar i in. 2008).

Rola metropolii we współczesnej turystyce wynika z kilku względów. Przede wszystkim stąd, że to metropolie, jako kluczowe ośrodki tworzenia dochodu narodowego, są zarazem głównymi ośrodkami pochodzenia turystów. To mieszkańcy metropolii są najbardziej aktywnymi, zasobnymi i wykształconymi podróżnikami i turystami. Ich aktywność przestrzenna wynika w równej mierze z charakteru pracy, wymagającej częstych kontaktów zewnętrznych, często międzynarodowych, jak i aktywnego podejścia do czasu wolnego (to z kolei wiąże się z zamożnością i specyficzną osobowością ponowoczesną, dla której podróż jest naturalną częścią życia). Potrzeby mieszkańców metropolii mają znaczny wpływ na charakter i strukturę produktów (w związku z choćby ponadprzeciętnym poziomem zamożności i wykształcenia).

Metropolia jest ośrodkiem podejmowania decyzji, miejscem tworzenia wiedzy (uczelnie, instytucje naukowo-badawcze), działalności gospodarczej, w tym zwłaszcza usług, świadczonych wobec obszarów zewnętrznych (lecznictwo, kultura itp.). W sumie czyni to metropolie celem masowych podróży, kluczowymi ośrodkami recepcji. Obszary metropolitalne są też kluczowymi siedzibami firm turystycznych (np. TUI w Hanowerze, Orbis w Warszawie) oraz miejscami koncentracji największej liczby instytucji i przedsiębiorstw wchodzących w skład gospodarki turystycznej (biur podróży, obiektów gastronomicznych, hoteli, dostawców innych usług, jak choćby ICT).

Metropolie są ośrodkami innowacji, co nie omija także sektora turystycznego. W zasadzie to w metropoliach zrodziły się liczne nowe produkty turystyczne oraz technologie usprawniające ruch turystyczny. Można tu zaliczyć nie tylko wszelkie technologie ICT, ale też wykorzystanie rozwiązań multimedialnych, interaktywne

formy prezentacji (zwłaszcza muzealnych), tworzenie złożonych produktów turystycznych, terytorialna i funkcjonalna integracja wielu form turystyki (biznesowej, zakupowej, kulturowej itp.). Nawet jeśli miejscem innowacji nie jest metropolia, to z reguły jest ona rozwijana z myślą o kliencie metropolitalnym, jako zamożnym i otwartym na nowości. To metropolie są miejscami wprowadzania nowych produktów turystyki. Za przykład może służyć w znacznej mierze interaktywne Natural History Museum w Londynie czy centrum DASA w Dortmundzie. W Łodzi powstała pierwsza w Polsce interaktywna ekspozycja pozwalająca uczniom eksperymentować i w ten sposób poznawać świat. W Krakowie stworzono Ogród Doświadczeń im. Lema. W 2010 roku w Warszawie powstało Centrum Kopernika.

Kolejna cecha turystyki metropolitalnej to dysponowanie wyspecjalizowaną infrastrukturą, w tym zwłaszcza pozwalającą na organizację wielkich imprez (naukowych, sportowych, kulturowych i in.), przyciągających tysiące gości. Obszar metropolii przynajmniej w części staje się zintegrowaną przestrzenią turystyczną, to jest obszarem kształtowanym pod wpływem potrzeb turystów oraz podaży często bardzo złożonych produktów przygotowywanych zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych. Poszczególne dzielnice różnią się stopniem teatralizacji, przygotowaniem z myślą o konsumentach/turystach (MacCannell 2005). M. Selby (2004) podkreśla, że turystyka miejska (zatem i metropolitalna) w praktyce jednoczy ludzi, miejsce i konsumpcję. W ujęciu przestrzennym rozwój turystyki zdaje się sprzyjać powstawaniu mniej lub bardziej sformalizowanych form partnerstwa publiczno-prywatnego (odnowa ulicy Chmielnej), często w bardziej złożonym wydaniu rewitalizacyjnym (*waterfront* w Cardiff, *docklands* w Londynie, Manufaktura w Łodzi, czy Stary Browar w Poznaniu). W efekcie można zapewne mówić o złożonym produkcie metropolitalnym, nie będącym prostą sumą wielu produktów (zob. Kozak 2009 b). Tym, co spaja te produkty w niepowtarzalną całość jest *genius loci*, suma wrażeń, jakich doznaje turysta w metropolii.

PODSUMOWANIE

Czynniki ekonomiczne, społeczno-kulturowe i technologiczne czynią obszary metropolitalne kluczowymi ośrodkami generującymi i przyjmującymi ruch turystyczny. Zagęszczenie przestrzenne wielu różnorodnych cech i czynników rozwojowych przekłada się na wysoką innowacyjność metropolii, w tym także w sferze kultury i turystyki, przejawiającą się w powstawaniu nowych, często złożonych produktów oferowanych zarówno mieszkańcom, jak i przyjezdnym. W tym rozumieniu metropolie stają się miejscem nieustających eksperymentów, których efekty są o tyle nieprzewidywalne i innowacyjne, że powstają w wyniku interakcji wielu podmiotów w różnych konstelacjach korzystających z przestrzeni metropolitalnej. I w związku z dynamicznym rozwojem metropolii nic nie wskazuje, by trend ten uległ w najbliższym czasie zmianie. Skoro tak, rozwój polityki metropolitalnej winien stać się priorytetem polskiej polityki turystycznej.

LITERATURA

- Burtenshaw D., Bateman M., Ashworth G.J.**, 1991, *The European City: A Western Perspective*, David Foulton Publishers, London.
- Castells M.**, 2007, *Spółeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Camagni R.**, 1991, *Regional Strategies for an Innovative Economy: The Relevance of the Innovative Milieu Concept*, Ostersund, Sweden, SIR.
- Darcy S., Small J.**, 2008, *Theorizing Precincts: Disciplinary Perspectives*. [w:] Hayllar B., Griffin T., Edwards D. (red.), *City Spaces, Tourist Places. Urban Tourism Precincts*, Elsevier, Amsterdam, Boston.
- Florida R.**, 2004, *The rise of creative class*, Perseus Book, New York.
- Hayllar B., Griffin T., Edwards D.** (red.), 2008, *City Spaces, Tourist Places. Urban Tourism Precincts*, Elsevier, Amsterdam, Boston.
- Jałowiecki B.** (red.) 2009a, *Czy metropolia jest miastem?*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jałowiecki B.** (red.), 2009b, *Czyje jest miasto?*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kowalczyk A.**, 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kozak M.W.**, 2009a, *Metropolia jako produkt turystyczny*, [w:] Jałowiecki B. (red.), *Czy metropolia jest miastem?*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kozak M.W.**, 2009b, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Kozak M.W.**, 2010, *Mity polskiej turystyki jako przeszkoda w rozwoju gospodarki turystycznej*, [w:] Wilczyńska K. (red.), *Gospodarka turystyczna w XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe”, 19, Wyd. Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań, 65-78.
- MacCannell D.**, 2005, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, MUZA SA, Warszawa.
- Oh H., Fiore A.M., Jeoung M.**, 2007, *Measuring economy experience concepts: Tourism applications*, „Journal of Travel Research”, 2 (46), 119-132.
- Parysek J.J.**, 2003, *Metropolie: metropolitalne funkcje i struktury przestrzenne*, [w:] Jażdżewska I. (red.), *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, UŁ, Łódź, 98-112.
- Poon A.**, 1993, *Tourism, Technology and Competitive Strategies*, Wallingford, Oxon: CABI.
- Sekuła E. A.**, 2008, *Miasto jako przedmiot antropologii kulturowej*, [w:] Jałowiecki B. (red.), *Miasto jako przedmiot badań naukowych w początkach XXI wieku*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, 78-88.
- Selby M.**, 2004, *Understanding Urban Tourism: Image, culture and experience*, L.B Tauris, London, New York.
- Stamboulis Y., Skayannis P.**, 2003, *Innovation strategies and technology for experience-based tourism*, „Tourism Management”, 24, 35-43.

Summary

Metropolises are considered key growth poles. Among important features they represent strongly developed tourist services offered both to visitors and inhabitants. Main goal of this article is analysis of factors leading to increase of metropolises' role in tourism, discussion of this phenomenon and its impact on tourism changes. Finally, recommendation for tourism development policy is being presented.

Marek W. Kozak

Uniwersytet Warszawski

Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych

m.kozak@uw.edu.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W MIASTACH, PRÓBA UJĘCIA MODELOWEGO NA PRZYKŁADZIE KRAKOWA

URBAN TOURIST SPACE, MODEL CASE STUDY OF KRAKOW

Abstrakt

W rozdziale przedstawiono założenia metodyczno-metodologiczne określania przestrzeni turystycznej w obrębie przestrzeni miasta. Przyjęto, że przestrzeń turystyczną tworzy zbiór obiektów i fragmentów przestrzeni geograficznej mających wartość z punktu widzenia realizacji potrzeb turystów. Przestrzeń ta ma charakter relatywny względem podmiotu ruchu turystycznego i jest rezultatem wartościowania, a dopiero w konsekwencji – użytkowania przestrzeni geograficznej dla celów turystycznych. Na przykładzie Krakowa zaprezentowano model strukturalno-funkcyjny przestrzeni turystycznej miasta, na który składają się elementy mające nadrzędne znaczenie z punktu widzenia realizacji potrzeb turystycznych i przestrzennej organizacji ruchu.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, miasta, Kraków

Key words: tourist space, cities, Krakow

WPROWADZENIE

Wzrastające znacznie turystyki w rozwoju niektórych miast wytworzyło sytuację, w której kształtowanie ich funkcji turystycznej stało się przedmiotem studiów i analiz o charakterze strategiczno-planistycznym, z których wynikają konkretne działania, w tym inwestycyjne, podejmowane przez władze lokalne, podmioty gospodarcze i inne instytucje. Wyrazem zainteresowania ze strony władz samorządowych rozwojem turystyki, przebiegającym w sposób planowany i skoordynowany są m.in. formułowane w różnych dokumentach jego cele, drogi ich osiągnięcia oraz oczekiwane korzyści, m.in. społeczne, gospodarcze i inne.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA MIASTA – POJĘCIE I CECHY

Właściwe gospodarowanie przestrzenią w miastach, które są celem przyjazdów turystycznych, wymaga z jednej strony określenia charakteru i specyfiki napływowego ruchu turystycznego, a z drugiej rozpoznania ogółu elementów w przestrzeni miasta, które z owymi migracjami są bezpośrednio lub pośrednio powiązane, a także relacji między nimi a pozostałymi elementami owej przestrzeni.

Z punktu widzenia geografii wylania się w tej sytuacji sprzyjająca okoliczność praktycznego wykorzystania, wywodzącej się z geografii turystyki koncepcji przestrzeni turystycznej (Liszewski 1995; Liszewski, Bachvarov 1998; Warszńska 1999; Warszńska, Jackowski 1978; Włodarczyk 2009). Zastosowanie w praktyce tej koncepcji narzuca jednak konieczność konkretyzacji pojęcia „przestrzeń turystyczna” w odniesieniu do przestrzeni realnej, czyli do zbioru elementów przestrzeni geograficznej, będących przedmiotem działań, a także sformułowania wyników w taki sposób, aby było możliwe ich wykorzystanie na gruncie innych dziedzin działalności naukowej i planistycznej. Spełnienie powyższych postulatów otwiera nie tylko możliwości aplikacyjne omawianej koncepcji, ale także przeniesienie problematyki przestrzeni turystycznej na grunt innych dyscyplin naukowych (np. nauk ekonomicznych, urbanistyki czy zarządzania).

Nie jest to jednak zadanie łatwe, gdyż już w obrębie geografii (geografii turystyki) mamy do czynienia z określonymi trudnościami o charakterze metodologicznym w jednoznacznym i precyzyjnym zdefiniowaniu zakresu pojęciowego „przestrzeni turystycznej”. W opinii autora wynika to przynajmniej z czterech powodów:

- niejednoznacznego rozumienia terminu „turystyka”, z czym wiąże się przypisywanie mu różnego sensu znaczeniowego i zakresu treści;
- psychologicznie uwarunkowanej przyczyny migracji turystycznych, a więc zjawiska ruchu turystycznego, stanowiącego „istotę” turystyki;
- powiązania tego rodzaju migracji ze zróżnicowanymi elementami infrastrukturalnymi i wieloma sferami życia społeczno-gospodarczego;
- obecności różnych ujęć i koncepcji przestrzeni w geografii (por. Lisowski 2003), szczególnie w geografii społeczno-ekonomicznej (geografii człowieka), co znajduje odbicie w różnych podejściach i rozumieniach przestrzeni turystycznej.

Nie wchodząc w szczegółową dyskusję nad definicją turystyki, należy podkreślić jej współczesne szerokie pojmowanie. W zakres znaczeniowy tego terminu stopniowo włącza się coraz większe spektrum zjawisk i procesów, które wcześniej za „turystyczne” nie były uważane, a co z punktu widzenia przestrzeni turystycznej implikuje także konieczność jej szerokiego ujmowania. Idąc więc w kierunku konkretyzacji i dążąc do nadania jej wartości aplikacyjnej, można kierować się następującym założeniem. Skoro przyczyna uczestnictwa osób w ruchu turystycznym tkwi w psychologicznie uwarunkowanych i kształtowanych potrzebach, określanych jako „turystyczne”, toteż przestrzeń, której nadajemy określnik „turystyczna” powinna być powiązana z podmiotem reprezentującym owe potrzeby. Aby wydzielić w obrębie przestrzeni geograficznej przestrzeń turystyczną należy wskazać te elementy, w postaci obiektów, miejsc, obszarów, które są przydatne (użyteczne) z punktu widzenia realizacji potrzeb turystycznych i tworzą określoną strukturę przestrzenną (elementy strukturalne). W ten sposób przestrzeń turystyczną określa J. Warszńska (1999), według której tworzą ją „elementy pierwotne”, wyjściowe, stanowiące o jej pierwotnej wartości dla celów turystycznych, określone pojęciem „walorów turystycznych”, oraz „elementy wtórne”, warunkujące lub ułatwiające realizację szeroko pojmowanych potrzeb turystycznych.

Rozwijając definicję J. Warszńskiej i przyjmując za kryterium relację użyteczności wszelkich obiektów przyrodniczych i pozaprzyrodniczych w stosunku do

podmiotu ruchu turystycznego (turysty), można uznać że przestrzeń turystyczną tworzy zbiór obiektów i fragmentów przestrzeni geograficznej mających wartość z punktu widzenia pozytywnej realizacji potrzeb turystów, z których wynikają motywy przyjazdu, jak również innych potrzeb materialnych i duchowych, związanych np. z zakwaterowaniem, żywieniem, przemieszczaniem się czy informacją.

Tak pojmowana przestrzeń turystyczna miasta jest niejako odzwierciedleniem (odwzorowaniem) w przestrzeni geograficznej jego potencjału turystycznego. Jest rezultatem wartościowania, a dopiero w konsekwencji – użytkowania przestrzeni geograficznej na cele turystyczne. Wartość jej elementów określa funkcja biologicznie i kulturowo determinowanych potrzeb człowieka. Na jej strukturę składają się: a) składniki środowiska przyrodniczego, ujmowane w kategorii użyteczności turystycznej; b) ukształtowane historycznie, materialne i duchowe cechy kulturowe; c) oraz wszelkie urządzenia infrastruktury technicznej i organizacyjnej. W granicach administracyjnych miast tak definiowana przestrzeń turystyczna występuje zarówno w obrębie przestrzeni zurbanizowanej (miejskiej), jak i w przestrzeni niezurbanizowanej (przyrodniczej) lub słabo zurbanizowanej (np. rolniczej). Można wskazać także niektóre jej cechy:

- charakter relatywny względem podmiotu – ponieważ określa ją przyporządkowany do uczestników ruchu turystycznego zbiór obiektów i fragmentów przestrzeni (przypisanie do podmiotu);
- charakter funkcjonalny względem innych elementów przestrzeni społeczno-ekonomicznej;
- duża różnorodność z punktu widzenia cech przyrodniczych, kulturowych oraz form zagospodarowania turystycznego;
- nieciągłość, gdyż tworzy ją zbiór rozproszonych elementów powiązanych funkcjonalnie;
- przenikanie się z innymi typami przestrzeni niefizycznych (ekonomiczną, kulturową, społeczną) w wyniku współużytkowania tych samych elementów przestrzeni geograficznej;
- brak stabilności, co wynika z dynamizmu zjawisk turystycznych i ich cyklicznego rozwoju w czasie, np. w miastach ilościowy i jakościowy rozwój przestrzeni turystycznej zachodzi wraz ze stałym rozwojem przestrzeni miejskiej.

Przestrzeń turystyczna może także stanowić przedmiot waloryzacji przy uwzględnieniu bardziej złożonych kryteriów oceny. Zachodzą w niej liczne procesy, m.in. koncentracji, dekoncentracji, dyfuzji, ekspansji, hierarchizacji, specjalizacji, ciężów grawitacyjnych. Relacje między jej składnikami o charakterze wiążącym, w postaci powiązań, oddziaływań, sprzężeń oraz o charakterze przestrzennym (lokalizacyjnym), dają podstawę wydzielenia w jej obrębie podprzestrzeni lub systemów. Przestrzeń turystyczną można np. uważać za „składnik wewnętrzny” systemu turystyki miejskiej.

Praktyczne zastosowanie omawianej koncepcji mogą ograniczać niektóre trudności lub dylematy metodyczno-metodologiczne, które są jednak do rozwiązania po przyjęciu określonych założeń o charakterze operacyjnym. Należą do nich m.in. trudności:

- z wyodrębnieniem zbioru i kwalifikacją niektórych obiektów, szczególnie w przypadku obiektów wielofunkcyjnych;
- z określeniem granic niektórych zasięgów i stref, np. krajobrazowych czy funkcjonalnych;
- z obiektywizacją przestrzeni turystycznej, bowiem wartościowanie „z natury” jest nacechowane subiektywizmem;
- z prezentacją kartograficzną przestrzeni o charakterze funkcjonalnym, co wymaga zastosowania rozwiązań modelowych.

Prócz ustalenia trybu definiowania (rozumienia) przestrzeni turystycznej, określenia jej elementów strukturalnych, duże znaczenie ma także rozpoznanie jej organizacji, pojmowanej jako sposób urządzenia tychże elementów, np. w celu właściwego zarządzania ruchem turystycznym, planowania rozwoju bazy turystycznej itd. Na wewnętrzną organizację przestrzeni turystycznej składają się: ciągi, obiekty, rdzenie, obszary, strefy i systemy (Liszewski, Bachvarov 1998; Warszńska 1999), których wzajemne relacje (funkcjonalne i przestrzenne) oraz w stosunku do innych obszarów funkcjonalnych miasta, określają charakter jego funkcjonowania jako obszaru recepcji turystycznej.

MODEL STRUKTURALNO-FUNKCJONALNY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ KRAKOWA

Jako przykład praktycznego zastosowania koncepcji przestrzeni turystycznej można podać opracowanie pt. *Waloryzacja przestrzeni miejskiej Krakowa dla potrzeb turystyki* (2008). Przedstawiono w nim kompleksową ocenę przestrzeni Krakowa z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki. Wydzielono m.in. obiekty i obszary zróżnicowane pod względem przydatności dla realizacji potrzeb turystycznych, stanowiące (tworzące) przestrzeń turystyczną miasta. Wyróżniono także elementy strukturalno-funkcjonalne w obrębie tejże przestrzeni, różniące się pełnionymi funkcjami, a mające nadrzędne znaczenie z punktu widzenia realizacji potrzeb turystycznych i przestrzennej organizacji ruchu (ryc. 1). Za takie uznano:

- dzielnice (obszary) aktywności turystycznej,
- obszary węzłowe ruchu turystycznego,
- korytarze (ciągi) turystyczno-usługowe,
- obszary (obiekty) infrastruktury wielofunkcyjnej o znaczeniu turystycznym,
- obiekty (funkcjonalnie) turystyczne,
- korytarze tranzytowe.

O ile określenia: „obiekty turystyczne”, rozumiane jako grupa obiektów, których jedyną lub główną funkcją wynika z użytkowania na cele turystyczne oraz „korytarze tranzytowe” nie budzą wątpliwości, to jednak szerszego objaśnienia wymagają pierwsze cztery z wymienionych kategorii.

DZIELNICE (OBSZARY) AKTYWNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Za podstawowe elementy strukturalno-funkcjonalne przestrzeni turystycznej Krakowa uznano „dzielnice aktywności turystycznej”, rozumiane jako obszary wyróżniające się przestrzennie w terytorium miasta, w miarę jednorodne pod względem morfologicznym oraz dysponujące znacznym potencjałem turystycznym i skupiające ruch turystyczny. Termin „dzielnica” odnosi się w tym wypadku do jego zwyczajowego rozumienia. W przypadku miast historycznych podstawę potencjału turystycznego stanowią materialne obiekty kulturowe nagromadzone w obrębie dzielnic zabytkowych, dlatego zaproponowane funkcjonalne jednostki przestrzenne są ściśle powiązane z tymi obszarami. W przypadku Krakowa wyróżniono cztery dzielnice (obszary) aktywności turystycznej. Jednak ich znaczenie w recepcji ruchu turystycznego nie jest równorzędne, dlatego mając na uwadze stopień rozwoju infrastruktury turystycznej, wielkość i natężenie ruchu turystycznego oraz rangę walorów turystycznych w ich obrębie, wskazano: centralną dzielnicę (obszar) aktywności turystycznej, obejmującą obszar Starego Miasta wraz z Plantami i Wzgórzem Wawelskim, dzielnicę wzrostu aktywności turystycznej I rzędu, terytorialnie odpowiadającą historycznej dzielnicy Kazimierz oraz dwie dzielnice wzrostu aktywności turystycznej II rzędu, które obejmują Stare Podgórze oraz najstarszą część Nowej Huty.

OBSZARY WĘZŁOWE RUCHU TURYSTYCZNEGO

Jako obszar węzłowy uznano fragment przestrzeni, w którym dochodzi do koncentracji ruchu turystycznego oraz złączenia („splątania”) i współwystępowania różnych form (kategorii) ruchu turystycznego. Wskazanie takich „węzłów” ma duże znaczenie z punktu widzenia rozpoznania organizacji przestrzennej ruchu turystycznego. Najwyższa koncentracja ruchu turystycznego ma miejsce w obrębie takich przestrzeni publicznych jak rynki i place. Obszarami węzłowymi są w Krakowie: centralna dzielnica aktywności turystycznej oraz dzielnica wzrostu I rzędu. Rynek Główny stanowi „rdzeń” turystyczno-rekreacyjnego życia miasta. Charakter węzłowy mają też Plac Centralny w Nowej Hucie oraz teren przy sanktuarium w Krakowie-Łagiewnikach. Można także prognozować wykształcenie się w przestrzeni miasta nowych obszarów węzłowych, np.: zabytkowa część Podgórza czy Plac Kolejowy w sąsiedztwie Dworca Głównego i Galerii Krakowskiej.

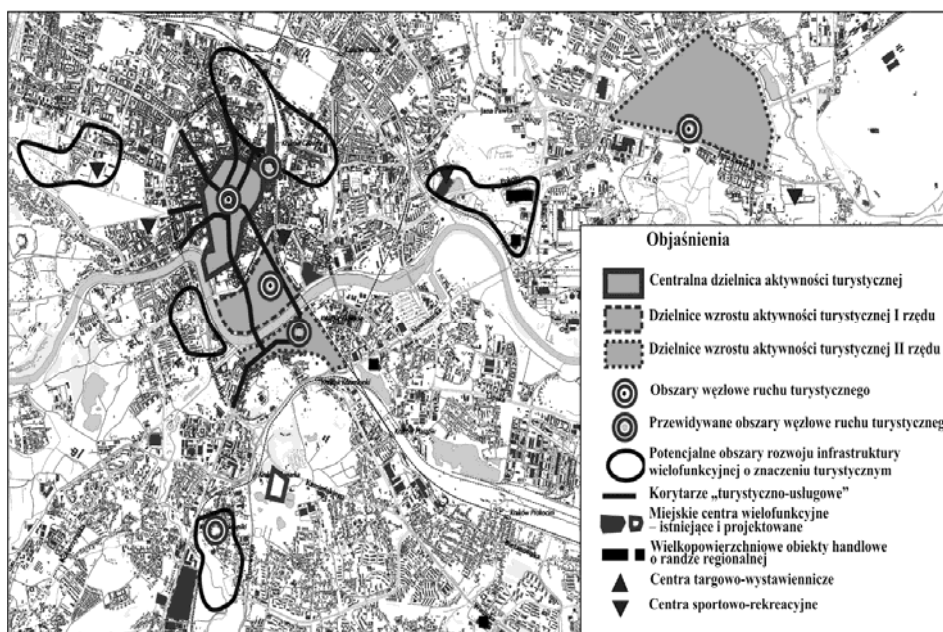
KORYTARZE TURYSTYCZNO-USŁUGOWE

Ważną rolę z punktu widzenia przemieszczania się turystów i oferty usługowej odgrywają niektóre ciągi ulic wychodzących ze Starego Miasta. Nadano im funkcję

„korytarze turystyczno-usługowych”, mając na uwadze potencjalne możliwości wykorzystania ich do celów deglomeracji (dekoncentracji) ruchu turystycznego z centralnej dzielnicy aktywności turystycznej oraz aktywizacji turystycznej dzielnic wzrostu I i II rzędu. Aby jednak owe „korytarze” spełniały zamierzone cele, powinno się dążyć do wzbogacenia oferty handlowo-usługowej, lepszego przystosowania dróg i chodników dla ruchu turystycznego, m.in. poprzez poprawę nawierzchni i wyposażenie w odpowiednie znaki turystyczne, wprowadzenie transportu turystycznego oraz podniesienia wyrazu architektonicznego i estetyki ciągów zabudowy.

OBSZARY INFRASTRUKTURY WIELOFUNKCYJNEJ O ZNACZENIU TURYSTYCZNYM

W zakres przestrzeni turystycznej włączono także obiekty wielofunkcyjne, których funkcja turystyczna jest jedną ze składowych ich struktury funkcjonalnej. Są to m.in. obiekty sportowo-rekreacyjne, wielkopowierzchniowe obiekty handlowe i handlowo-rozrywkowe. Pełnią one ważną rolę w przyciąganiu ruchu turystycznego, przede wszystkim jednodniowego. W przestrzeni Krakowa obiekty tego rodzaju tworzą kilka powiązanych przestrzennie lokalizacji, w formie obszarów infrastruktury wielofunkcyjnej, przy których działają także obiekty noclegowe.

Ryc. 1. Główne elementy strukturalno-funkcjonalne przestrzeni turystycznej Krakowa
Źródło: *Waloryzacja...* (2008).

PODSUMOWANIE

Przedstawiona próba ujęcia i praktycznego zastosowania koncepcji przestrzeni turystycznej jest rozwinięciem definicji tego pojęcia zaproponowanej przez J. Warszzyńską (1999). Wydaje się, że przedstawiona formuła opisu ma nie tylko wartość poznawczą i aplikacyjną ze względu na możliwości jej powiązania z opracowaniami o charakterze planistycznym, ale zawiera także określony potencjał badawczy (analityczny). Studia nad kształtowaniem się przestrzeni turystycznej w miastach mogą być podejmowane nie tylko w kierunku deskrypcji nowych elementów, które powinny być ujmowane w zakres owej przestrzeni, lecz także rozpoznania złożonego spektrum zależności (relacji) pomiędzy wyróżnionymi elementami strukturalno-funkcjonalnymi. Może również posłużyć jako propozycja lub przyczynek do budowania uniwersalnych modeli strukturalnych przestrzeni turystycznej dla różnych typów obszarów recepcji ruchu turystycznego.

LITERATURA

- Lisowski A., 2003, *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 7-19.
- Liszewski S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, „Turyzm”, 9, 1, 51-74.
- Liszewski S., Bachvarov M., 1998, *Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej*, „Turyzm”, 8, 1, 39-65.
- Waloryzacja przestrzeni miejskiej Krakowa dla potrzeb turystyki, Raport końcowy*, 2008, Inst. Geogr. i Gosp. Przestrz., Uniw. Jagielloński, Kraków.
- Warszyńska J., 1999, *Główne problemy badawcze w geografii turystyki*, „Turyzm”, 9, 1, 37-50.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniw. Łódzkiego. Łódź.

Summary

The chapter studies the methodical-methodological assumptions of determining of tourist space within the urban space. The tourist space is understood as a set of facilities and sections of geographical space valuable from the perspective of positive realization of tourists' needs underlying the reasons for a visit, as well as other material and intellectual needs, connected, for example, with accommodation, boarding, getting around or information. Thus defined, the space is of relative character with regard to the subject of tourist flow (the tourist) and is the result of evaluation, and, consequently, the utilization of geographical space for tourist purposes. The study *Waloryzacja przestrzeni miejskiej Krakowa dla potrzeb turystyki* (2008) has been quoted as an example of practical application of the idea of tourist space. The work presents a comprehensive evaluation of the urban space of Krakow from the perspective of tourism development capacity. Among others, facilities and areas, varying with regard to their usefulness in terms of realization of tour-

ist needs and constituting the tourist space of the city, were isolated. Additionally, main structural-functional elements of paramount importance from the perspectives of the realization of tourist needs and spatial traffic management (fig. 1) were isolated, such as: districts (areas) of tourist activity, nodes of tourist flow, tourist-services passages (series) and multifunctional infrastructure areas (facilities) of tourist significance.

Mirosław MIKA

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej

m.mika@geo.uj.edu.pl

TURYSTYKA W STREFIE PODMIEJSKIEJ KRAKOWSKIEGO OBSZARU METROPOLITALNEGO

TOURISM IN SUBURBAN ZONE OF KRAKOW METROPOLITAN AREA

Abstrakt

Strefy podmiejskich dużych miast wyróżniają się wyraźnie swoistymi cechami. Jako obszary wielofunkcyjne spełniają ważną rolę w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców miasta w zakresie wypoczynku i turystyki. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie głównych cech, jakimi odznacza się turystyka w strefie podmiejskiej Krakowa. Zwrócono szczególną uwagę na kwestie zagospodarowania turystycznego, jako ważnego wyznacznika pełnionej przez te obszary funkcji turystycznej. Zakres przestrzenny obejmuje 12 gmin wchodzących w skład strefy podmiejskiej Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego.

Słowa kluczowe: strefa podmiejska, obszar metropolitalny, turystyka, rekreacja, Kraków

Key words: suburban zone, metropolitan area, tourism, recreation, Krakow

WPROWADZENIE

Strefy podmiejskie tworzą z miastem swoisty system i stanowią integralną część organizmu miejskiego, przy czym rozwijają się dzięki wpływom tego miasta oraz spełniają określone funkcje, bez których miasto to nie mogłoby się należycie rozwijać, a nawet istnieć (Straszewicz 1985). Za A. Suliborskim (1985) można stwierdzić, że w zasadzie w zależności od pełnionych funkcji względem miasta centralnego można wyróżnić różne rodzaje stref podmiejskich – np. strefę żywicielską, strefę mieszkaniową, strefę wypoczynku, strefę dojazdów do pracy i szkół, i in. Przestrzenne nakładanie się tych funkcji powoduje, że obszary położone wokół miast mają w dużej mierze charakter wielofunkcyjny.

Współczesne przemiany zachodzące z jednej strony jako wynik przemian ustrojowych i transformacji społeczno-gospodarczej społeczeństwa polskiego, z drugiej strony jako ogólny trend zmian cywilizacyjnych obserwowany we współczesnym świecie, powodują, że aktualny obraz relacji pomiędzy miastem a jego „zapleczem” jest bardziej skomplikowany. Jedną z podstawowych funkcji pełnionych przez strefy podmiejskie jest zaspokajanie mieszkańcom miasta potrzeby wypoczynku i regeneracji sił. W dużej mierze realizowane jest to poza miastem, zwłaszcza w aspekcie wypoczynku weekendowego (świątecznego) i urlopowego. Zauważyć można wyraźne zmiany, które zachodzą w przestrzennym ujęciu tego zjawiska.

Porównując przestrzenną organizację wypoczynku np. w latach 70. i 80. XX w. ze współczesnym obrazem tego zjawiska, zauważyć można znaczące różnice. Wcześniej obszary położone wokół miast w dużej mierze zaspokajały potrzeby wypoczynku weekendowego, co wiązało się m.in. z problemami komunikacyjnymi. Dojazd do obszarów i miejsc recepcji odbywały się głównie środkami komunikacji zbiorowej. Dzisiaj, kiedy większość rodzin posiada własny środek transportu, a stosowane technologie umożliwiają szybkie i bezpieczne przemieszczanie się na duże odległości, strefa wypoczynku „podmiejskiego” znacznie się rozszerzyła – np. wyjazdy na jednodniowy wypoczynek z Krakowa do Zakopanego nie należą do rzadkości.

Współcześnie zwraca się uwagę na komplementarną rolę tych obszarów względem pełnionej przez miasto funkcji turystycznej. Sprzyjają temu zarówno znajdujące się tam atrakcje turystyczne, jak i lokalizacja w ich obrębie infrastruktury turystycznej, zwłaszcza bazy noclegowej (w tym służącej obsłudze turystów przyjeżdżających do miasta centralnego).

Rzadziej podkreśla się znaczenie miasta w zaspokajaniu potrzeb wypoczynkowych mieszkańców obszarów podmiejskich. Już w latach 80. ubiegłego stulecia Rogalewski (1981) wśród różnych funkcji turystycznych pełnionych przez Warszawę, na czwartym miejscu ujął funkcję ośrodka wypoczynku świątecznego dla mieszkańców pobliskich miejscowości. Zwrócił on także uwagę, że ta forma turystyki świątecznej rozwija się samoistnie. Nikt bowiem tych przyjazdów nie organizuje, nikt nie zajmuje się ich programowaniem oraz przystosowaniem niektórych miejskich urządzeń usługowych do tych potrzeb. Zwłaszcza obecnie, kiedy miasto oferuje okolicznym mieszkańcom wiele atrakcji, spośród których szczególną rolę odgrywają centra handlowe, rekreacyjne i sportowe, stosownym wydaje się być zainteresowanie naukowym opracowaniem tych wzajemnych relacji między miastem a obszarami podmiejskimi. Wyniknąć powinny z tego praktyczne rozwiązania, które posłużyłyby usprawnieniu funkcjonowania systemu turystyki i wypoczynku w szerokim ujęciu przestrzennym kontinuum miejsko-wiejskiego, na które składa się: miasto, strefa podmiejska i obszary typowo wiejskie. Takiemu rozwiązaniu służyć ma opracowana oraz szeroko omawiana i komentowana koncepcja obszarów metropolitalnych, której pozycja wzmocniona ma być ujęciem jej w ramy prawne.

Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie głównych cech turystyki na obszarze strefy podmiejskiej Krakowa, ze szczególnym uwzględnieniem zagospodarowania turystycznego, jako wyznacznika rozwoju funkcji turystycznej obszaru.

Na potrzeby Planu Przestrzennego Zagospodarowania Województwa Małopolskiego określono zasięg Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, w skład którego oprócz samego Krakowa weszło 50 okolicznych gmin (*Plan Przestrzennego...* 2003). Na obszarze tym wydzielono dwie podstrefy – tzw. strefę podmiejską, na którą składa się 12 gmin położonych najbliżej Krakowa, jak i strefę dojazdów do pracy (pozostała część obszaru). Właśnie tak rozumianą strefę podmiejską przyjęto do analiz porównawczych. Swoim zasięgiem obejmuje ona następujące gminy: Kocmyrzów-Luborzyca, Michałowice, Zielonki, Wielka Wieś, Krzeszowice, Zabierzów, Liszki,

Skawina, Mogilany, Świątniki Górne, Wieliczka i Niepołomice (ryc. 1). Łącznie obszar liczy ok. 900 km² powierzchni, a zamieszany jest przez 250 tys. osób.

Ryc. 1. Obszar badań
Źródło: opracowanie własne.

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA

Ze względu na położenie samego Krakowa na granicy różnych jednostek fizycznogeograficznych (Wyżyna Krakowsko-Częstochowska, Pogórze Karpackie, Kotlina Sandomierska), obszar ten cechuje się zróżnicowanymi walorami turystycznymi środowiska przyrodniczego. Szczególnie atrakcyjne pod tym względem są fragmenty położone w obrębie Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Krasowy charakter rzeźby tego regionu sprzyja rozwojowi zarówno typowej turystyki wypoczynkowej, jak i poznawczej i kwalifikowanej. Dlatego też, takie gminy jak: Krzeszowice, Zabierzów, Wielka Wieś i Liszki, należą do najatrakcyjniejszych pod tym względem spośród całej analizowanej grupy. Dużymi walorami odznacza się także Puszcza Niepołomska, której fragment znajduje się na terenie gminy Niepołomice. Dobrymi warunkami dla wypoczynku odznacza się również dolina Wisły, szczególnie na odcinku w obrębie gmin Skawina i Liszki.

Analizowany obszar cechuje się wysokimi walorami kulturowymi. Na uwagę zasługuje przede wszystkim zabytkowa kopalnia soli w Wieliczce (wpisana w 1978 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO). Spośród innych obiektów wymienić należy zamki, szczególnie zamek królewski w Niepołomicach, a także: odbudowany zamek w Korzkwi, Zamek Żupny w Wieliczce oraz ruiny zamku Tenczyn w Rudnie. Znajduje się tu także wiele cennych obiektów sa-

kralnych, których część pełni rolę sanktuariów (np. Sanktuarium Matki Boskiej Szkaplerznej i św. Rafała Kalinowskiego w Czernej, Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej w Staniątkach, Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej w Wieliczce). Ważną grupę walorów stanowią drewniane kościoły, ujęte w dużej mierze w „Szlak Architektury Drewnianej”. Szczególnymi walorami odznaczają się pozostałości fortyfikacji Twierdzy Kraków, zlokalizowane na obszarze dwóch gmin: Zielonki i Wielka Wieś.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Głównym elementem zagospodarowania turystycznego jest baza noclegowa. Stanowi ona nieodzowny jego składnik, chociaż w przypadku stref podmiejskich, jak przyjmowano jeszcze w modelach zagospodarowania turystycznego lat 80. XX w. (np. Jagusiewicz 1983; Król 1980) nie była ona zasadniczą składową infrastruktury wypoczynkowo-turystycznej obszarów podmiejskich. Wówczas stanowiły ją głównie ośrodki wypoczynku świątecznego oraz indywidualne budownictwo letniskowe. Obiekty o wyższym standardzie lokalizowane były w miastach centralnych. Zmiany ustrojowe i transformacja systemu społeczno-gospodarczego spowodowały, że przekształceniu zaczął ulegać także system funkcjonowania turystyki i wypoczynku, co widoczne jest także w aspekcie przestrzennym.

W 2002 r. zinventaryzowano na omawianym obszarze 69 obiektów noclegowych, dysponujących łącznie 2190 miejscami noclegowymi (Faracik 2006). W 2010 r. liczba obiektów wzrosła do 154, a liczba miejsc noclegowych osiągnęła wartość 4578. W układzie przestrzennym widać wyraźną koncentrację bazy noclegowej w jednym ośrodku – Wieliczce (tab. 1). Oprócz atrakcji na skalę międzynarodową, sprzyja temu także fakt lokalizacji tego miasta przy ważnym szlaku komunikacyjnym – drodze krajowej nr 4 w kierunku Rzeszowa i granicy z Ukrainą. Także przy innych trasach wylotowych/wlotowych powstawały i powstają nadal obiekty noclegowe – szczególnie widoczne jest to przy drogach prowadzących w kierunku Katowic na obszarze gminy Wielka Wieś. Tylko jedna gmina – Świątniki Górne – nie dysponuje żadnym obiektem noclegowym. Znamiennym jest fakt, iż według oficjalnych danych GUS (*Turystyka w...* 2010) na omawianym obszarze w 2009 r. funkcjonowały zaledwie 32 obiekty noclegowe o łącznej pojemności 1895 miejsc noclegowych (tab. 1).

Zróznicowana jest struktura bazy noclegowej – 41% wszystkich miejsc noclegowych znajduje się w hotelach, 15% w gospodarstwach agroturystycznych, a 10% obejmuje pokoje gościnne i inne kwatery prywatne. Gospodarstwa agroturystyczne są ważnym elementem bazy noclegowej na obszarach odznaczających się wysokimi walorami środowiska przyrodniczego, tj. Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (głównie w gminach Krzeszowice, Wielka Wieś i Zabierzów) oraz skraju Puszczy Niepołomickiej (gmina Niepołomice). Funkcjonuje także jeden kemping. Ponad 1/4 miejsc noclegowych obejmuje obiekty, klasyfikowane zazwyczaj jako inne. Są to m.in.: domy pielgrzyma, internaty wykorzystywane całorocznie lub sezonowo, hotele

robotnicze i in. Należy wyraźnie zaznaczyć, że wiele obiektów noclegowych świadczy usługi dla turystów odwiedzających Kraków, gdyż są znacznie bardziej atrakcyjne cenowo, położone są niejednokrotnie z dala od wielkomiejskiego zgiełku, przy czym dobrze skomunikowane środkami transportu zbiorowego z centrum Krakowa.

Tabela 1. Liczba obiektów i miejsc noclegowych według gmin

Gmina	Badania inwentaryzacyjne				Dane GUS	
	2002		2010		2009	
	l.o.	l.m.n.	l.o.	l.m.n.	l.o.	l.m.n.
Kocmyrzów-L.	1	50	1	50	1	50
Krzeszowice	11	251	18	480	2	65
Liszki	1	70	5	359	1	64
Michałowice	1	20	2	160	0	0
Mogilany	2	136	6	198	1	31
Niepołomice	17	214	23	311	4	216
Skawina	2	32	13	345	2	56
Świątniki Górne	0	0	0	0	0	0
Wieliczka	15	643	32	1029	10	662
Wielka Wieś	9	405	24	871	5	442
Zabierzów	4	56	14	317	1	45
Zielonki	6	313	16	458	6	264
Razem	69	2190	154	4578	32	1895

l.o. – liczba obiektów noclegowych

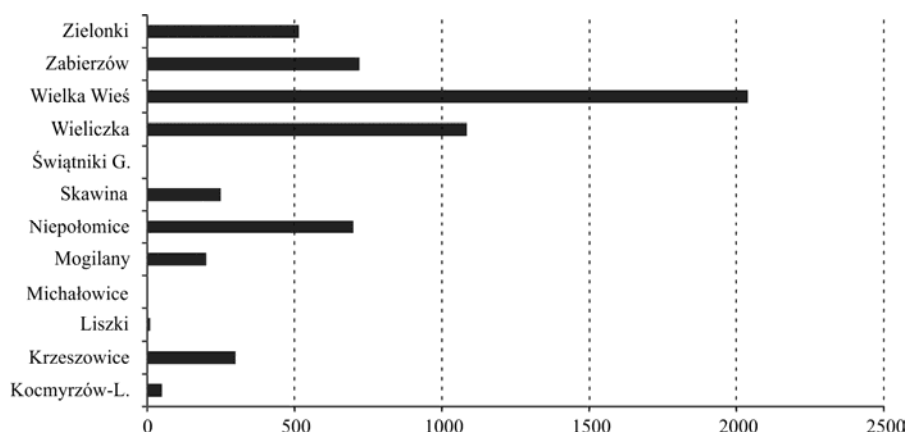
l.m.n. – liczba miejsc noclegowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań inwentaryzacyjnych, Faracik (2006), *Turystyka w ...* (2010).

Charakterystycznym elementem składowym bazy noclegowej są drugie domy. Ze względu na nieznaczną odległość od centrum miasta, zakres tego zjawiska na opisywanym obszarze jest stosunkowo niewielki. Na obszarach atrakcyjnych krajo-
brazowo, np. na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej, spotyka się typową zabu-
dowę letniskową. Niezmiernie istotną kwestią w tym względzie jest coraz po-
wszechniejsza „urbanizacja” ogródków działkowych, których znaczna ilość funk-
cjonuje w większości omawianych gmin. Oprócz obiektów typu „altanowego”,
współcześnie obserwuje się w ich obrębie typowe budownictwo mieszkaniowe
(nawet kilkukondygnacyjne budynki).

Na potrzeby osób przyjeżdżających do Krakowa, lokalizuje się tu coraz częściej
obiekty typu konferencyjnego. Korzystają z nich uczestnicy wielu spotkań, w tym
o charakterze międzynarodowym, którzy docelowo jako miejsce imprezy wybrali

Kraków. Są to zarówno obiekty wyspecjalizowane w tym względzie, jak i sale konferencyjne związane z obiektami noclegowymi, głównie hotelowymi. Na analizowanym terenie zinwentaryzowano bazę konferencyjną o pojemności blisko 6000 miejsc, z czego ponad 2000 przypada na gminę Wielka Wieś (ryc. 2). Znajdują się tam m.in. dwa największe centra konferencyjne – Hotel Witek w Modlniczce oraz Dwór w Tomaszowicach. Obecnie w fazie końcowej jest budowa wielkiego centrum konferencyjno-rekreacyjnego „Solne Miasto” w Wieliczce. Organizacji imprez tego typu sprzyja ranga Krakowa jako wiodącego ośrodka naukowego i akademickiego w kraju. Zlokalizowanych jest tu kilka obiektów konferencyjno-szkoleniowych krakowskich instytucji naukowych. Na szczególną uwagę zasługują m.in.: dwór w Mogilanach (Polska Akademia Nauk), pałac w Balicach (Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy), czy dwór w Modlnicy (Uniwersytet Jagielloński).

Ryc. 2. Pojemność recepcyjna sal konferencyjnych według gmin

Źródło: opracowanie własne.

Bogata jest oferta bazy towarzyszącej. Składają się na nią m.in.: stadniny koni i ośrodki jeździeckie (10), pola golfowe (Ochmanów i Paczółtowice), kompleksy narciarskie (w Podstolicach koło Wieliczki oraz w obrębie kompleksu pola golfowego w Paczółtowicach) oraz centra odnowy biologicznej typu spa & wellness. Obszar dysponuje znaczną liczbą szlaków turystycznych, zarówno pieszych, jak i rowerowych.

RUCH TURYSTYCZNY

Analiza ruchu turystycznego na obszarach podmiejskich przysparza wielu problemów, co wiąże się głównie z jego charakterem – przeważają przyjazdy jednodniowe mieszkańców miasta. Korzystanie zaś z danych oficjalnych, publikowanych przez GUS, mija się z celem, ze względu na prezentowane wcześniej znaczne roz-

bieżności między nimi a stanem faktycznym. Na badanym obszarze można wskazać dwa główne centra turystyki o odmiennym charakterze. Niewątpliwie największą frekwencją cieszy się Wieliczka – zabytkową kopalnię soli w 2009 r. odwiedziło 982 tys. osób, z czego 54% stanowili cudzoziemcy. Jak wspomniano wcześniej Wieliczka dysponuje największą pojemnością bazy noclegowej (ponad 1000 miejsc). Drugim miejscem znacznej koncentracji ruchu turystycznego jest zespół kąpielisk w Kryspinowie i Budzynie w gminie Liszki (dwa zbiorniki powstałe po eksploatacji piasku). W słoneczny, wakacyjny weekend, frekwencja na kąpielisku dochodzi do 10 tys. osób dziennie. Należy wyraźnie zaznaczyć, że wśród osób wypoczywających oprócz mieszkańców Krakowa (ok. 66%), duży odsetek stanowią mieszkańcy samej strefy podmiejskiej, zwłaszcza najbliższych okolic (Faracik 2006).

PODSUMOWANIE

Rozwój funkcji turystycznej jest nierozdzielnie związany ze strefami podmiejskimi dużych miast, w tym przypadku Krakowa. W zasadzie każda analizowana gmina pełni w określonym zakresie funkcję turystyczną, a uczestnikami ruchu turystycznego są zarówno mieszkańcy Krakowa, jak i ludność miejscowa. Współcześnie zaznacza się wyraźny wzrost znaczenia tych obszarów w obsłudze przyjazdowego ruchu turystycznego do samego Krakowa. Atrakcyjność jego okolic wynika w dużej mierze ze znacznego zróżnicowania cech środowiska przyrodniczego, jak i wysokiej rangi obiektów o znaczeniu kulturowym. W rozwoju infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej, występują duże dysproporcje przestrzenne. Pod tym względem wyróżnia się szczególnie Wieliczka, jako znaczące centrum turystyki o znaczeniu międzynarodowym. Ze względu na charakter obszaru ruch turystyczny ma głównie charakter jednodniowy, o motywach zarówno wypoczynkowych, jak i poznawczych. Ze względu na coraz większe zainteresowanie aktywnym stylem wypoczynku, od lat 90. XX w. następuje rozwój urządzeń bazy towarzyszącej, takich jak ośrodki jazdy konnej, pola golfowe, a nawet narciarskie trasy zjazdowe.

Współcześnie rysuje się coraz wyraźniej potrzeba badań nad różnymi aspektami turystyki i wypoczynku w ujęciu wzajemnych relacji pomiędzy miastem a jego strefą podmiejską. Jest to szczególnie dobrze widoczne właśnie na przykładzie Krakowa, gdzie te ważne sfery życia współczesnego człowieka jawią się jako jeden system, wymagający opracowania specjalnego modelu zarządzania. W innym przypadku funkcja turystyczna i wypoczynkowa będzie wypierana na coraz odleglejsze obszary, na czym ucierpią zarówno mieszkańcy, jak i miliony turystów odwiedzających rocznie Kraków i jego strefę podmiejską.

LITERATURA

- Faracik R.**, 2006, *Turystyka w strefie podmiejskiej Krakowa*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Jagusiewicz A.**, 1983, *Problemy turystycznego zagospodarowania stref podmiejskich*, [w:] *Kształtowanie krajobrazu stref podmiejskich*, Wydawnictwo SGGW-AR, Warszawa, 205-208.
- Król B.**, 1980, *Funkcje, program oraz zasady kształtowania struktury przestrzennej rekreacji na obszarach podmiejskich*, Sekcja Zagospodarowania Rekreacyjnego TUP, 106, 32-63.
- Plan Przestrzennego Zagospodarowania Województwa Małopolskiego*, 2003, część A: *Uwarunkowania rozwoju*, część B: *Kierunki Zagospodarowania Przestrzennego*, Kraków.
- Rogalewski O.**, 1981, *Funkcje turystyczne miasta Warszawy*, „Ruch Turystyczny”, 1-2, 29-40.
- Straszewicz L.**, 1985, *Strefa podmiejska. Pojęcia i definicje*, „Acta Universitatis Lodziensis”, „Folia Geographica”, 5, 7-15.
- Suliborski A.**, 1985, *Delimitacja strefy podmiejskiej Łodzi. Analiza pojęć i założeń metodologicznych*, „Acta Universitatis Lodziensis”, „Folia Geographica”, 5, 213-229.
- Turystyka w województwie Małopolskim w 2009 r.*, 2010, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków.

Summary

The concept of Krakow Metropolitan Area was associated with the new spatial development plan for the Malopolskie Voivodeship (2003). The area of Krakow's impact zone, which jointly comprises 50 municipalities, was delimited. So-called suburban zone, comprising 12 municipalities located closest to Krakow has been assumed in the study in order to conduct the analysis. Due to varied tourist assets, particularly the natural environment, distinct diversification of tourism development can also be observed. In total, there are 154 accommodation establishments functioning in the area, which can accommodate 4578 guests and a quarter of which are located in Wieliczka (in 2009, the historic salt mine was visited by 980 thousand tourists). A characteristic feature of tourist infrastructure in suburban areas is that it offers facilities appropriate for the organization of meetings, conferences and congresses (nearly 6000 seats). Further facilities found in this area are biological recovery facilities, which include both spa and wellness facilities, two golf courses, numerous stud farms and horse-riding centers, organized open-air watering places as well as swimming pools.

Robert Faracik

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej

robert.faracik@uj.edu.pl

Beata KRAKOWIAK
Jolanta LATOSIŃSKA

ZABYTKOWA PRZESTRZEŃ MIASTA NA PRZYKŁADZIE ŁODZI. STAN OBECNY I MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA

HISTORIC CITY STRUCTURE: THE CASE OF ŁÓDŹ.
PRESENT SITUATION AND POSSIBILITIES OF REVITALISATION

Abstrakt

Przestrzeń zabytkowa jest częścią przestrzeni turystycznej, która silnie koresponduje z materialnym dziedzictwem kulturowym. W przypadku Łodzi jest ona wynikiem współistnienia w przeszłości czterech odmiennych narodów, kultur i religii (niemieckiej, żydowskiej, rosyjskiej, polskiej). Przestrzeń ta ma wymiar m.in. urbanistyczny, przemysłowy, rezydencjonalny, sakralny i ogranicza się do granic Łodzi XIX w.

Celem artykułu jest prezentacja stanu obecnego zabytkowej przestrzeni Łodzi oraz pokazanie możliwości jej wykorzystania (na wybranych przykładach). Budowane trudem wielu narodowości obiekty stanowią istotny potencjał turystyczny miasta, chociaż współcześnie pełnią różne w stosunku do pierwotnych funkcje.

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, przestrzeń zabytkowa, dziedzictwo kulturowe, zabytek, Łódź

Key words: city space, historic space, cultural heritage, monument, Łódź

WPROWADZENIE

Kluczowym zagadnieniem dla tematu pracy jest określenie podstawowych terminów tj. zabytek oraz przestrzeń zabytkowa. Zgodnie z *Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz.U., 2003, nr 162, poz. 1568), zabytek rozumiany jest jako nieruchomość lub rzecz nieruchoma, jej część lub zespół, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Z kolei przestrzeń zabytkowa na potrzeby niniejszej pracy została zdefiniowana jako część przestrzeni kulturowej charakteryzująca się nagromadzeniem obiektów uznanych za zabytkowe, w rzeczywistości pełniących różnorodne funkcje. W przypadku Łodzi jest ona częścią przestrzeni miejskiej.

ZWIĄZEK PRZESTRZENI ZABYTKOWEJ Z HISTORIĄ MIASTA

Historia Łodzi jako miasta rozpoczyna się w 1423 r. wraz z nadaniem jej praw miejskich przez Władysława Jagiełłę. Niestety przez kilka kolejnych wieków miasto miało głównie rolniczy charakter i stanowiło zaplecze dla okolicznych rolników (Wojalski 1998). Działalność handlowa i rzemieślnicza jako dodatkowe rozwijały się za sprawą obecnej tu już wcześniej społeczności żydowskiej (tab. 1).

Dotychczasową sytuację zmieniła decyzja podjęta w 1820 r. o wyborze Łodzi na jedną z rządowych osad fabrycznych Królestwa Polskiego. Bogactwo lasów, liczne rzeki i strumienie oraz dogodne położenie komunikacyjne stały się głównymi atutami miasta, które rozpoczęło karierę jako rękodzielniczy ośrodek tkacki. Liczne przywileje stworzone dla osób zajmujących się tą działalnością (ziemia, materiały budowlane, kredyty, zwolnienia ze służby wojskowej) spowodowały masowy napływ osadników niemieckich, pochodzących z Nadrenii, Saksonii czy Wielkopolski i Śląska (tab. 1).

W drugiej połowie XIX w., wraz z pojawieniem się taniej siły roboczej (po uwłaszczeniu chłopów), doprowadzeniem linii kolejowej (z Koluszek) i postępującą mechanizacją przemysłu zmieniła się skala dotychczasowej produkcji. W mieście powstawały wielkie kompleksy fabryczne, a ich właściciele budowali dla siebie pałace i wille. Rodziły się rodzinne fortuny, rozpoczął się rozwój wielkoprzemysłowej Łodzi. W tym czasie pojawili się także w Łodzi Rosjanie. Ich obecność wynikała ze względów politycznych i była skutkiem represji popowstaniowych. Spośród nich rekrutowali się pracownicy administracji, służb porządkowych czy wojska (tab. 1).

Tabela 1. Wybrane mniejszości narodowe na obszarze Łodzi w XIX w.

Narodowość	Czas przybycia	Obszar pochodzenia	Rodzaj działalności (motyw przybycia)	Religia Wyznanie	Język
Niemiecka	XIV-XV w. XVIII w. XIX w.	Saksonia, Nadrenia Wielkopolska Śląsk	polityczna przemysłowa rzemieślnicza handlowa	luteranizm, kalwinizm	niemiecki
Rosyjska	XIX w. XX w.	Rosja Królestwo Polskie	polityczna administracyjna wojskowa	prawosławie	rosyjski
Żydowska	średniowiecze XIX w.	... Rosja	handlowa rzemieślnicza przemysłowa	judaizm	idisz, hebrajski

Źródło: Galecki i in. (1997); Koter, Liszewski, Suliborski (2000).

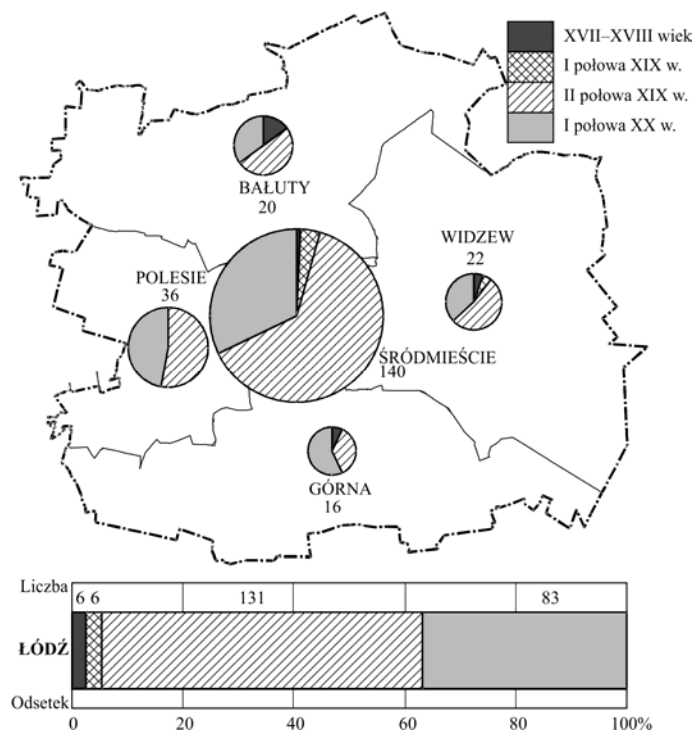
Pod koniec XX w. w Łodzi mieszkało ok. 315 tys. osób, w tym ok. 145 tys. Polaków, 70 tys. Niemców, 90 tys. Żydów, 7 tys. Rosjan (Koter, Liszewski, Suliborski 2000; Galecki i in. 1997). Na odmienne czas i motywy przybycia wymienionych społeczności, nałożyły się różnice wynikające z przynależności do konkretnej grupy narodowościowej, tj. pochodzenie, religia, język, tradycje (tab. 1). W efekcie powstała wielokultu-

rowa mozaika demograficzna, która w XIX w. i pierwszej połowie XX w. decydowała o specyfice regionu, a której kres położyły kolejne wydarzenia – wybuch pierwszej wojny światowej, odzyskanie niepodległości (odpływ ludności rosyjskiej), czy wybuch drugiej wojny światowej (zagłada Żydów, odpływ społeczności niemieckiej). Upływający czas, a wraz z nim zmieniająca się sytuacja historyczna, społeczna i ustrojowa spowodowały, że przedstawiciele dawnych „czterech kultur” (poza Polakami) są już dziś nieliczni, a budowane trudem wielu narodowości obiekty – świątynie, fabryki, pałace, kamienice i inne, w wielu przypadkach uznane dziś za zabytkowe, stanowią dziedzictwo kulturowe o narodowym (i wyznaniowym) charakterze (Krakowiak 2009).

ZABYTKOWA PRZESTRZEŃ ŁODZI – STAN OBECNY

Analiza 234 obiektów zabytkowych Łodzi wykazała silny związek z rozwojem przestrzennym miasta. Najwięcej obiektów zabytkowych powstało w II połowie XIX w. (58%) w okresie rozwoju Łodzi wielkoprzemysłowej oraz w I połowie XX w., w większości przed drugą wojną światową (37%). Obiekty te zlokalizowane są głównie w dzielnicy Łódź Śródmieście (62%) oraz w bezpośrednim jej sąsiedztwie (38%), ale już na terenie pozostałych dzielnic: Polesie, Widzew, Bałuty i Łódź Górna. W dzielnicy śródmiejskiej zdecydowanie dominują obiekty z II połowy XIX w., mniej licznie reprezentowane są te z I połowy XX w., a w niewielkim stopniu z okresu wcześniejszego. W dzielnicach Łódź Widzew i Polesie ponad połowa obiektów zabytkowych pochodzi z II połowy XIX w., na Bałutach występuje równowaga tych z II połowy XIX w. i wcześniejszych, a na terenie Łodzi Górnej zaobserwować można zdecydowaną przewagę budowli datowanych na I połowę wieku XX. (ryc. 1). Zabytkowe już dzisiaj obiekty reprezentują głównie style architektoniczne wieku XIX (np. neogotyki, neorenesans, neobarok, eklektyzm) oraz przełomu XIX i XX w. (secesja) rzadziej style wcześniejsze jak klasycyzm (np. ratusz) czy barok (np. obiekty sakralne).

Analiza obiektów zabytkowych ze względu na pełnioną funkcję w przeszłości wykazała dominację obiektów mieszkaniowych licznie reprezentowanych przez domy i kamienice (32%). W dalszej kolejności występują budowle użyteczności publicznej (23%), założenia rezydencjonalne (21%), obiekty sakralne (11%), przemysłowe (8%) oraz najmniej liczne zabytkowe parki (ok. 5%). We wszystkich dzielnicach Łodzi występują obiekty wszystkich kategorii. W dzielnicy śródmiejskiej najwięcej jest zabytkowej zabudowy mieszkaniowej, obiektów użyteczności publicznej i fabrykanckich rezydencji a najmniej parków. Na Polesiu na uwagę zasługuje zabudowa rezydencjonalna, użyteczności publicznej, na Widzewie budowle przemysłowe oraz rezydencjonalne, na Bałutach obiekty sakralne, rezydencjonalne i użyteczności publicznej, a na terenie Łodzi Górnej zabytkowe rezydencje oraz w równym stopniu budowle mieszkaniowe, użyteczności publicznej i parki (ryc. 2). Największe zróżnicowanie jeżeli chodzi o czas powstania wykazują obiekty sakralne. Pierwsze z nich powstały w XVII-XVIII w., jeszcze zanim nastąpił rozwój Łodzi przemysłowej.

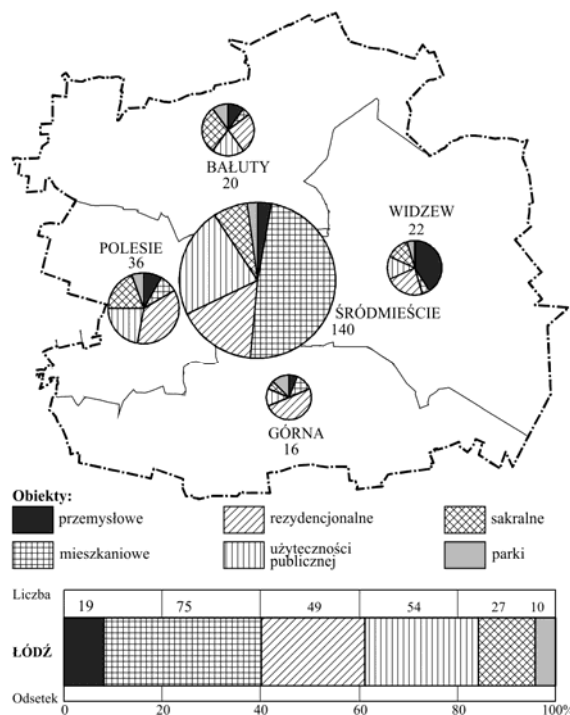

Ryc. 1. Czas powstania a rozmieszczenie obiektów zabytkowych w Łodzi
Źródło: opracowanie własne na podstawie Rejestru zabytków KOBiDZ.

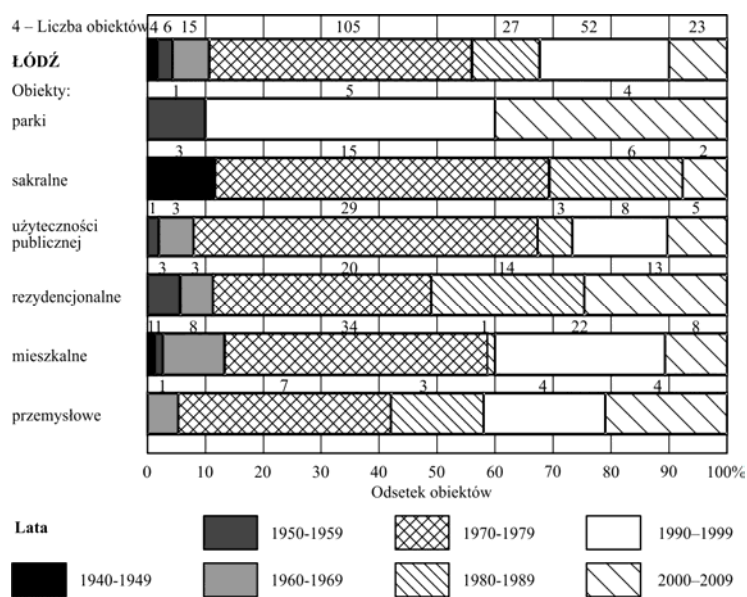
Rozmieszczenie zabytkowych obiektów Łodzi cechuje ich nagromadzenie wzdłuż głównej osi miasta – ulicy Piotrkowskiej oraz w jej pobliżu. Liczebnie najbardziej z ulicą Piotrkowską związane są zabytkowe domy i kamienice, obiekty rezydencjonalne oraz obiekty użyteczności publicznej. Większe rozproszenie wykazuje rozmieszczenie obiektów sakralnych, przemysłowych oraz parków.

Uhonorowanie obiektów umieszczeniem na liście zabytków rozpoczęło się w latach czterdziestych XX w. i trwa po dzień dzisiejszy. Najliczniejszych wpisów dokonano w latach siedemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Niektóre obiekty sakralne wpisano już w latach czterdziestych, ale parki, obiekty przemysłowe i poprzemysłowe są doceniane dopiero od 20 lat. W latach 1970-1999 najliczniej rejestrowano obiekty użyteczności publicznej, rezydencjonalne i mieszkalne (ryc. 3).

Analiza rozmieszczenia obiektów zabytkowych Łodzi wykazała, że wpisują się one w granice kolei obwodowej miasta z końca XIX w. oraz w tzw. „Zielony Krag Tradycji i Kultury” nazywany „obszarem tożsamości miasta” czy „przestrzenią dobra publicznego” który wraz z ulicą Piotrkowską stanowią interesujący element strukturalny koncepcji planu zagospodarowania przestrzennego Łodzi z 1993 r., (Bald 2002; Kaczmarek, Liszewski, Włodarczyk 2006).

Ryc. 2. Rozmieszczenie a kategorie obiektów zabytkowych Łodzi w 2010 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie Rejestru zabytków KOBiDZ.

Ryc. 3. Kategorie obiektów a czas uznania za zabytek
Źródło: opracowanie własne na podstawie Rejestru zabytków KOBiDZ.

MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH W ŁODZI

Przestrzeń zabytkowa Łodzi posiada pewne cechy stanowiące o jej wartości oraz mankamenty utrudniające dalszy jej rozwój. Jako atuty należy uznać:

- spójność – przestrzeń zabytkowa Łodzi jest jednorodna ze względu na czas, okoliczności powstania oraz charakter zabudowy,
- różnorodność – przestrzeń ta reprezentowana jest przez wiele obiektów różnych kategorii,
- specyficzność – zabytkowa przestrzeń jest niepowtarzalna w skali miasta, stanowi o specyfice regionu i odróżnia go od sąsiednich obszarów,
- przydatność – tworzy istotny potencjał dla rozwoju turystyki kulturowej (miejskiej, archeologii przemysłowej, sentymentalnej),
- wartość – obiekty zostały wpisane do rejestru zabytków.

Obok atutów zabytkowa przestrzeń Łodzi wykazuje także szereg mankamentów. Należą do nich m. in.:

- różny stopień zachowania obiektów i zróżnicowany stan techniczny,
- niekontrolowane zmniejszanie się liczby obiektów zabytkowych (głównie przemysłowych),
- nieuregulowana sytuacja własnościowa wielu obiektów,
- trudność w podejmowaniu decyzji odnośnie wykorzystania obiektów, brak pomysłów na rozwój, występowanie dużych niezagospodarowanych powierzchni,
- wiele instytucji/podmiotów gospodarczych w jednym obiekcie, brak jednego gospodarza i dbałości o budynek jako całość,
- trudność w pozyskiwaniu inwestorów i środków na inwestycje, wiele obiektów popada w ruinę,
- brak informacji o obiekcie co powoduje ich anonimowość dla potencjalnego zainteresowanego,
- brak obiektów uhonorowanych wpisem na listę Pomników Historii.

Obiekty zabytkowe Łodzi pełnią dzisiaj różnorodne funkcje, nie zawsze zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Dawne rezydencje fabrykanckie wykorzystywane są często jako placówki kultury (muzea, galerie), siedziby instytucji administracji państwowej czy szkół wyższych. Kompleksy fabryczne coraz rzadziej pełnią funkcję produkcyjną, na ogół wykorzystywane są jako powierzchnie magazynowe, sklepowe czy biurowe. To one najczęściej podlegają procesowi rewitalizacji, jednakże ważne jest, aby miała ona charakter integracyjny z uwzględnieniem akceptacji społecznej (Kaczmarek 2001). Z kolei najliczniejsza grupa zabytków – domy i wille, na poziomie parteru pełnią funkcję usługową, natomiast powyżej głównie funkcję mieszkalną. Do obiektów, które w małym stopniu zmieniły swoje przeznaczenie zaliczyć należy dawne świątynie, które na ogół nadal pełnią funkcję sakralną (choć

zdarza się zmiana przynależności wyznaniowej), obiekty użyteczności publicznej (szkoły, banki czy szpitale) i parki, które z prywatnych stały się publicznymi.

PODSUMOWANIE

Zabytkowa przestrzeń Łodzi ma bezpośredni związek z wielokulturową historią miasta, najwięcej obiektów pochodzi z II połowy XIX w. czyli z okresu Łodzi wielkoprzemysłowej. Przestrzeń zabytkowa Łodzi obejmuje głównie dzielnicę śródmiejską wraz z obszarami przylegającymi do niej bezpośrednio, ale na terenie pozostałych dzielnic. Pod względem liczby najważniejsze miejsce zajmują obiekty mieszkaniowe licznie reprezentowane przez domy i kamienice, rezydencje oraz obiekty użyteczności publicznej. Odkrywanie dziedzictwa minionych wieków rozpoczęło się stosunkowo wcześniej i następowało etapami. Jednak największa liczba wpisów miała miejsce w ciągu ostatnich czterdziestu lat. Zabytkowa przestrzeń Łodzi ma istotne znaczenie zarówno dla stałych mieszkańców jak i odwiedzających miasto turystów. Dla jednych stanowi tło codziennego życia (przestrzeń miejska), dla drugich cel podróży (przestrzeń turystyczna).

LITERATURA

- Bald K.**, 2002, *Przestrzeń dobra publicznego, obszar tożsamości miasta Łodzi, plansza XLIV*, [w:] Liszewski S. (red.), *Atlas Miasta Łodzi*, ŁTN, Łódź.
- Gałęcki A., Natorska B., Onufrzak Z., Różańska A., Wojtkowiak S.**, 1997, *Narodowości i wyznania religijne w Łodzi*, Fundacja Ekumeniczna „Tolerancja”, Oddział Wojewódzki w Łodzi.
- Kaczmarek J., Liszewski S., Włodarczyk B.**, 2006, *Strategia rozwoju turystyki w Łodzi*, ŁTN, Łódź.
- Kaczmarek S.**, 2001, *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Koter M., Liszewski S., Suliborski A.**, 2000, *Łódź i region Polski Środkowej. Podręcznik wiedzy o regionie dla licealistów*. ŁTN, Łódź.
- Krakiwak B.**, 2009, *Dziedzictwo kulturowe wybranych mniejszości narodowych województwa łódzkiego – stan obecny i możliwości wykorzystania turystycznego*, [w:] Starzyński R., Grzelazka M. (red.), *Wzajemne przenikanie kultur w regionie łódzkim, a nowe możliwości ruchu krajoznawczego*, VI Kongres Krajoznawstwa Polskiego – Olsztyn 2010. Sejmik Przedkongresowy, Proxima, Łódź, 57-70.
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.*, Dz.U., 2003, nr 162, poz. 1568.
- Wojalski M.**, 1998, *Kieszonkowa kronika dziejów Łodzi*, Wydawska Oficyna Wydawnicza „ZORA”, Łódź.

Summary

This paper is aimed at presenting the current condition of the historic city space of Łódź and the possibilities of developing it into a significant tourist attraction. Łódź was shaped by the efforts of many nations, which is why the city can boast of invaluable multicultural heritage, though its historic buildings nowadays serve different purposes than originally intended. A great part of historic city structure derives from the second half of the 19th century, when Łódź was booming as a multicultural, industrial and prosperous city. Historic part of the city is located in the city center and the surroundings of the center and mainly consists of apartment houses, homes, residencies and public buildings. The historic value of Łódź was recognized quite early and individual sites were declared monuments at different times. The majority of them were listed as legally protected monuments over the last four decades. Historic city structure of Łódź is now a part of the so called "Green Circle of Tradition and Culture" that is called the "city identity space" and is very important both for the local community and for tourists. For the locals, the center of Łódź functions as background for their everyday life (city space), whereas for tourists it is the destination of their journey (tourist space).

Beata Krakowiak
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
agakrak@geo.uni.lodz.pl

Jolanta Latosińska
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
jlatos@geo.uni.lodz.pl

SEKTOR KREATYWNY W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ WARSZAWY

CREATIVE SECTOR IN WARSAW'S TOURISM SPACE

Abstrakt

Sektor kreatywny staje się ważnym zasobem wykorzystywanym do budowy przewagi konkurencyjnej miast, czynnikiem wpływającym na atrakcyjność osiedleńczą, inwestycyjną oraz turystyczną. Znaczenie przemysłów kreatywnych dla rozwoju miast zostało dostrzeżone kilkanaście lat temu. Kapitał kreatywny jest postrzegany jako impuls i motor zmian zachodzących w mieście, źródło nowych walorów i atrakcji. Celem artykułu jest określenie roli sektora kreatywnego w kształtowaniu przestrzeni turystycznej Warszawy. Wskazuje się bowiem, że stolica wyróżnia się znaczącym potencjałem kreatywnym. Władze lokalne dostrzegają potrzebę wspierania rozwoju sektora kreatywnego w mieście, część prowadzonych inicjatyw ma wzmocnić atrakcyjność turystyczną stolicy.

Słowa kluczowe: sektor kreatywny, przemysły kreatywne, Warszawa

Key words: creative sector, creative industries, Warsaw

WPROWADZENIE

Kreatywność jako ważny czynnik rozwoju lokalnego i regionalnego jest wskazywana już od lat 80. XX wieku. Sektor kreatywny stał się przedmiotem zainteresowania badaczy różnych dyscyplin naukowych, analizujących jego funkcjonowanie w strukturach gospodarczych i społecznych jak również władz lokalnych, zainteresowanych zarządzaniem strategicznym miastem. Mimo prowadzonych badań, brak jest jednej uniwersalnej definicji tego pojęcia. Trudno jest także jednoznacznie określić pochodzenie koncepcji sektorów kreatywnych. W 1983 roku Törnqvist wprowadził do literatury pojęcie *creative milieu*, tłumaczone jako środowisko kreatywne/twórcze. Określił także zasoby, które muszą występować, aby można było dany obszar określić mianem środowiska kreatywnego. Wskazał na: duży zasób informacji i łatwość jej przenoszenia wewnątrz obszaru; zasób wiedzy oparty na akumulacji wiedzy w czasie; oraz zasób kompetencji w określonych rodzajach działalności. Połączenie tych trzech zasobów umożliwia powstanie kolejnego – zasobu kreatywności, rozumianego jako zdolność do tworzenia nowych form i wartości (Stryjakiewicz, Męczyński, Stachowiak 2009). Na początku lat 90. XX wieku w Australii pojawiła się koncepcja *creative nation* wykorzystywana do opisu wyzwań stawianych innowacjom w technologiach informacyjnych. W Wielkiej Brytanii

zaczęto używać pojęcia *creative industries*. W 1997 roku powstał Departament Kultury, Mediów i Sportu (DCMS), którego jednym z zadań było określenie aktywności podmiotów sektora kreatywnego w kraju. Następnie w wielu krajach rozpoczęto badania nad funkcjonowaniem przemysłów kreatywnych.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że znaczny wpływ na rozwój dyskusji nad znaczeniem kreatywności dla rozwoju miast miały prace R. Floridy (2002, 2005). Zdaniem R. Floridy kreatywne osoby są siłą napędową wzrostu gospodarczego, a miejsca ich zamieszkania („skupiska talentów”) rozwijają się dynamicznie i przyciągają kolejne twórcze jednostki. Zadaniem władz lokalnych powinno być podnoszenie jakości życia mieszkańców oraz jakości kształcenia, tj. zapewnienie im dostępu do różnych usług ale także możliwości życia w otwartym, przyjaznym, zróżnicowanym, pełnym atrakcji i uroku mieście. R. Florida (2002, 2005) podkreśla także, że rozwój kreatywności w mieście przyczynia się do powstawania nowych firm i generowania miejsc pracy. Źródłem kapitału kreatywnego w miastach są twórcze jednostki, tworzące klasę kreatywną. Przynależność do klasy kreatywnej zależy jednak bardziej od stylu życia niż od wykonywanego zawodu. Według M. Barisa (2003), klasa kreatywna to grupa osób, która zdolności twórcze wykorzystuje w każdym aspekcie życia, tworząc nowe formy i wartości, zarówno materialne jak i niematerialne.

Autorzy coraz częściej powtarzają, za R. Florydą (2005) że miasta chcąc stworzyć przewagę konkurencyjną, muszą nie dopuścić do utraty siły kreatywnej, pozyskać jednostki twórcze i wykorzystywać ich zdolności do podnoszenia atrakcyjności miasta zarówno osiedleńczej, inwestycyjnej jak i turystycznej.

ISTOTA SEKTORA KREATYWNEGO

Jak już zauważono brak jest uniwersalnej definicji sektora kreatywnego. Również obszary zaliczone do sektora są zróżnicowane, co znacznie utrudnia prowadzenie badań i dokonywanie porównań. Angielski termin *creative industries* tłumaczony jest najczęściej jako „sektory kreatywne” lub „przemysły kreatywne”. W języku angielskim *creative industries* stosuje się czasem wymiennie z terminami *cultural industries* (przemysły kultury) oraz *experience economy* (ekonomia doznań).

Wielu badaczy w swoich opracowaniach przyjmuje definicję sformułowaną przez brytyjskie Ministerstwo Kultury, Mediów i Sportu (DCMS). Sektory kreatywne zostały określone jako działalności mające swoje pochodzenie w indywidualnej kreatywności, umiejętności i talencie, mają one potencjał do tworzenia bogactwa i kreacji pracy poprzez pokolenia i eksploracje (Flew 2004). DCMS do sektora kreatywnego zalicza następujące gałęzie przemysłu: reklamę; architekturę, sztukę i antyki; gry komputerowe; rękodzieło; projektowanie; projektowanie mody; film i wideo; muzykę; sztukę teatralną; publikacje; oprogramowanie; telewizję i radio.

W krajach członkowskich Unii Europejskiej najczęściej jest stosowana definicja sektora kreatywnego sformułowana przez KEA European Affairs (Nowak 2010). W opracowaniu tym do sektora kreatywnego zaliczono: główne dziedziny kultury

(działania nieprzemysłowe), czyli wytwarzanie niereprodukowalnych dóbr i usług, stanowiące podstawę dla pozostałych obszarów sektora; przemysły bezpośrednio związane z kulturą, czyli działania mające na celu wytwarzanie dóbr i usług kulturalnych na skalę masową, (produkcja audiowizualna, gry wideo, radiofonia i telewizja, fonografia, wydawnictwa książkowe i prasowe); przemysły kreatywne pośrednio związane z kulturą, na które składają się przedsięwzięcia, w których kultura staje się „kreatywnym” wkładem w produkcję dóbr (projektowanie mody, wnętrz, wzornictwo przemysłowe, architektura i reklama).

W definicji opracowanej przez UNCTAD zwraca się natomiast uwagę na wytwory sektora kreatywnego czyli produkty kreatywne. Sektory kreatywne to cykle kreacji, produkcji i dystrybucji dóbr i usług, które używają kreatywności i kapitału intelektualnego jako podstawowego nakładu. Obejmują produkty namacalne i niemacalne, artystyczne usługi zawierające kreatywną treść, wartość ekonomiczną i cele marketingowe (UNCTAD 2008).

Można zatem podsumować, że produkt kreatywny stanowi rezultat pracy jednostki kreatywnej (twórcy), może być zarówno wytworem materialnym jak i niematerialnym. Główne cechy produktu kreatywnego to: oryginalność, indywidualność oraz twórczość. Jest on bowiem rezultatem działalności o charakterze kreatywnym, nosi znamiona osobowości twórcy, nie jest zaś tworem pracy rutynowej. Cechy te wyraźnie wyróżniają produkty kreatywne spośród innych produktów konsumpcyjnych dostępnych na rynku. Produkty kreatywne są bardzo zróżnicowane. Produkt kreatywny może być opracowywany i wytwarzany przez podmioty należące do trzech sektorów: prywatnego, publicznego oraz społecznego, co ma wpływ na ich charakter. Sektor prywatny jest wytwórcą głównie komercyjnych produktów kreatywnych, które mają przynosić przedsiębiorstwu zysk (np. rzemiosło, projektowanie, produkcja telewizyjna). Sektor publiczny jak i organizacje pozarządowe mogą być wytwórcą zarówno produktów komercyjnych, których wprowadzenie na rynek poprzedził proces ich komercjalizacji jak i produktów społecznych.

Produkty kreatywne mogą być mniej lub bardziej złożone. Do produktów prostych, najczęściej funkcjonujących samodzielnie, zaliczyć można produkty materialne (rzecz) oraz niematerialne (usługa, treść). Wśród produktów złożonych możemy wyróżnić produkty takie jak miejsce oraz wydarzenie.

TURYSTYKA KREATYWNA

Autorzy coraz częściej podkreślają, że inicjatywy podejmowane przez sektor kreatywny mogą mieć znaczenie w kształtowaniu przestrzeni turystycznej miasta (Smith 2005). Turystyka kreatywna daje możliwość rozwoju potencjału kreatywnego jednostek poprzez aktywny udział w różnych doświadczeniach, charakterystycznych dla miejsc, w których spędzają czas wolny (Richards, Raymond 2000). Jak wskazuje G. Richards (2005), cechą charakterystyczną turystyki kreatywnej

jest aktywny udział turysty w oferowanych doświadczeniach, jest to kontakt z nauką i kulturą. Turysta nie jest jedynie obserwatorem, bierze udział w wydarzeniach wykorzystując wszystkie zmysły. Turystyka kreatywna umożliwia zaspokajanie potrzeb doświadczenia oraz rozwija zainteresowania.

Według UN WTO oraz ETC, produkty kreatywne zaliczane są do elementów tworzących turystykę kulturową (Buczowska 2008). Produkty kreatywne stanowią często cel podróży turystycznych. Do form turystyki kreatywnej można zatem zaliczyć:

- turystkę chronionego dziedzictwa (produkt kreatywny: zabytki, placówki kulturalne);
- turystkę imprez i wydarzeń kulturalnych (produkt kreatywny: wydarzenie kreatywne);
- turystkę związaną ze sztukami plastycznymi (produkty kreatywne: obraz, rzeźba, fotografia, grafika, rzemiosło);
- turystkę do obiektów architektury współczesnej (produkty kreatywne: obiekty architektoniczne);
- turystkę kultury ludowej (produkty kreatywne: tradycje, rzemiosło lokalne)
- turystkę literacką (produkt kreatywny: książka);
- podróże artystyczne (produkt kreatywny: obraz, rzeźba, fotografia, grafika, rzemiosło).

Sektor kreatywny rozwija się przede wszystkim w dużych miastach, w których zdecydowanie wcześniej dostrzeżono potrzebę inwestowania w kulturę. Od lat 80. XX wieku władze wielu miast prowadzą inwestycje związane z kulturą, które mają stać się ważnym czynnikiem regeneracji tkanki urbanistycznej i społecznej (Murzyn 2002). Ponadto inwestycje te umożliwiają zabieganie o organizację ważnych imprez kulturalnych oraz wyraźnie wpływają na wizerunek miasta. Obecnie coraz więcej miast prowadzi ponadto działania wspierające rozwój sektora kreatywnego. Często jest to podejście instrumentalne nastawione na pozyskanie środków na inwestycje infrastrukturalne lub na szkolenia i programy wsparcia rozwoju społecznego. Warto jednak podkreślić, że w wielu miastach działania wspierające sektor kreatywny wpisane są w politykę przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, rozwoju kapitału ludzkiego bądź rozwoju społeczności lokalnych. Jednym z celów prowadzonych działań bywa także podniesienie atrakcyjności turystycznej miasta. Przypadkiem często cytowanym w literaturze jest Barcelona. Do miast, w których prowadzone są działania mające na celu rozwój sektora kreatywnego zaliczyć można także Nowy Jork, Los Angeles, Toronto, Montreal, Milwaukee, Londyn, Manchester, Berlin, Amsterdam, Birmingham, Helsinki oraz Oslo. Nie tylko w miastach amerykańskich i europejskich podejmowane są takie inicjatywy. Dużym zainteresowaniem przemysły kreatywne cieszą się w ośrodkach azjatyckich (Tokyo, Pekin, Singapur), wzrasta zainteresowanie tą problematyką w miastach afrykańskich (Johannesburg).

SEKTOR KREATYWNY W WARSZAWIE

Podstawowym problemem przy ocenie kondycji sektora kreatywnego w Warszawie jest określenie liczby podmiotów prowadzących działalność o charakterze twórczym. Nie ma bowiem dostępnych danych opisujących ten sektor. W Warszawie funkcjonuje około 20 000 podmiotów, prowadzących działalność o charakterze kreatywnym (Grochowski 2010).

W strukturze podmiotów sektora kreatywnego w Warszawie wyraźnie widoczna jest przewaga takich dziedzin działalności jak: reklama, architektura oraz wydawnictwa. O specyfice miasta świadczy także obecność siedzib ogólnokrajowych mediów: stacji telewizyjnych i radiowych, portali internetowych oraz redakcji gazet i czasopism o zasięgu ogólnokrajowym i wydawnictw. Z przeprowadzonej analizy wynika, że w mieście funkcjonują dość licznie osoby wykonujące zawody twórcze, które można zaliczyć, za R. Florydą (2005), do rdzenia klasy kreatywnej (architekci, projektanci mody, artyści, programiści komputerowi).

Udział przedsiębiorstw sektora kreatywnego w Warszawie wskazuje na dużą koncentrację w dzielnicach peryferyjnych (Białoleka, Wilanów, Ursynów oraz Rembertów) jak również centralnych (Żoliborz, Mokotów oraz Praga Południe). Jest to spowodowane dużą ogólną liczbą firm i dużą przedsiębiorczością mieszkańców tych dzielnic, jak również specyficznymi cechami poszczególnych obszarów. Praga Południe to tańsze lokale i klimat przedwojennego miasta, Mokotów to tradycyjnie ukształtowana tkanka miejska z tradycjami filmowymi, Ursynów to nowoczesność i największy odsetek osób z wyższym wykształceniem, Białoleka to duży odsetek ludności młodej, duża przedsiębiorczość mieszkańców, Żoliborz to tradycja, Wilanów to dynamicznie rozwijająca się dzielnica.

Z badań przeprowadzonych wśród przedstawicieli podmiotów kreatywnych w Warszawie wynika, że w Warszawie istnieje wiele miejsc postrzeganych jako atrakcyjne dla sektora kreatywnego¹. Miejsca szczególnie atrakcyjne do lokowania nowych, dużych inwestycji (produkcja oprogramowania, domy mediowe, produkcja TV) to dzielnice peryferyjne, tj. Wawer, Wesoła, Rembertów, Włochy. Zdaniem przedsiębiorców firmy zajmujące się działalnością kulturalną najlepsze warunki do funkcjonowania znajdują na Pradze. Wskazano także miejsca, dotąd niezauważane, które ożywiłoby wprowadzenie działalności kreatywnej. Wymieniono: Kabaty i okolice Lasu Kabackiego (niewykorzystana nowa, ciekawa przestrzeń), Żoliborz (dzielnica z bogatą historią oraz rozwiniętym kapitałem społecznym) oraz Powiśle (obszar koncentracji księgarni, klubokawiarni, klubów dyskusyjnych, miejsc nauki, muzyki).

Pod kątem poprawy atrakcyjności turystycznej szczególnie ważnymi obszarami są: Praga, której placówki kulturalne cieszą się dużym zainteresowaniem turystów oraz Powiśle – nazywane warszawską „dzielnicą łacińską”. Są to miejsca o bardzo dużym potencjale kreatywnym w mieście.

¹ Badanie zostało przeprowadzone w 2010 roku. Były to wywiady pogłębione z 22 przedstawicielami sektora kreatywnego, reprezentującymi różne branże.

PRAGA – DZIELNICA KREATYWNA

Zdaniem T. Strykiewicza, M. Męczyńskiego oraz K. Stachowiaka (2009) w miastach zachodzi proces koncentracji działalności twórczych. Urbaniści obszary te określają mianem „przestrzeni kreatywnych” lub „dzielnic kreatywnych”. Mogą to być dzielnice o unikatowej architekturze, dużej dostępności przestrzeni publicznej, dobrym wyposażeniu w obiekty kulturalno-rozrywkowe i tereny rekreacyjne, lokalizacji przemysłu filmowego.

W ramach projektu *Kreatywne metropolie: Wzmacnianie strategii publicznych i narzędzi wsparcia w celu rozwijania ekonomicznego potencjału branż kreatywnych*, powstałego w ramach Sieci Miast Bałtyckich BaltMet i w którym uczestniczy Urząd m.st. Warszawy, opracowywany jest *Plan dla Dzielnic Kreatywnych: Z Pragę dla Pragi*. Plan ma być próbą odpowiedzi na następujące pytania: Co robić, by wspierać rozwój sektora kreatywnego na Pradze? Jak sprawić, by był on powiązany ze zrównoważonym rozwojem społecznym i przestrzennym? Jak budować dobre relacje pomiędzy przedsiębiorcami kreatywnymi a przedstawicielami dzielnicy i miasta? Jak tworzyć więzi pomiędzy nowymi i starymi mieszkańcami Pragi? Jak budować atmosferę otwartości wobec odwiedzających dzielnicę warszawiaków i turystów?

Wybór Pragi do miana stołecznej dzielnicy kreatywnej nie był przypadkowy. Jest to obszar, który charakteryzuje się bardzo silną koncentracją placówek kulturalnych oraz kulturalno-rozrywkowych. Prowadzone są także liczne działania mające na celu kreowanie artystycznego wizerunku dzielnicy. Praga coraz częściej jest także promowana wśród turystów.

Badania T. Milczarka (2009) wykazały, że na Pradze funkcjonuje 70 obiektów kulturalno-rozrywkowych. Są to przede wszystkim galerie, pracownie artystyczne, kluby, oraz teatry. Znaczna część placówek powstała w ciągu ostatnich pięciu lat. Można wskazać obszary o silnej koncentracji obiektów kulturalnych. Najwięcej placówek zlokalizowanych jest wzdłuż ulic: 11 Listopada, Białostockiej, Brzeskiej, Inżynierskiej oraz Żąbkowskiej. Wiele obiektów funkcjonuje w jednym budynku – najczęściej galerii znajduje się na ul. Brzeskiej i ul. Żąbkowskiej, natomiast miejsce koncentracji pracowni artystycznych to kamienica przy ul. Inżynierskiej 3. oraz podwórko przy ul. 11 Listopada 22. Miejsce to jest również obszarem o największej koncentracji klubów. Ważnym miejscem na kulturalnej mapie Pragi jest Centrum Kulturalne „Fabryka Trzciny”. Obszary o dużej koncentracji placówek kulturalno-rozrywkowych są najczęściej odwiedzane przez turystów. Większość z tych miejsc opisanych jest w publikacji *O kreatywnej Pradze – przewodnik po codziennych niecodziennych miejscach* (<http://zpragadlapragi.artklasta.pl/dokumenty>). Wymienione są w nim najważniejsze wydarzenia kulturalne, opisane centra kultury, zabytki i współczesne ciekawe miejsca, restauracje i bary. Wielokulturowość, stara architektura, placówki artystyczne i rozrywkowe decydują o kreatywnym klimacie tego miejsca. Współtworzą one także turystyczną przestrzeń Warszawy.

Potrzebę dbania o klimat dzielnicy oraz poprawę jej oferty kierowanej także do turystów dostrzegły władze lokalne. W 2004 uchwalono *Mikroprogram Rewitalizacji Dzielnicy Praga Północ m.st. Warszawy* na lata 2005-2013. Jest on kompleksowym do-

kumentem przeciwdziałania degradacji wyznaczonego obszaru dzielnicy oraz zapobiegania marginalizacji określonych grup społecznych. W misji Mikroprogramu określono Pragę Północ jako przyszłe centrum kulturalno-artystyczne dzielnicy. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie udziału usług turystyczno-kulturalnych w gospodarce dzielnicy.

POWIŚLE – DZIELNICA ŁACIŃSKA?

Drugim obszarem wskazywanym jako miejsce o dużym potencjale kreatywnym w Warszawie jest Powiśle. Położone u podnóża warszawskiej skarpy, podlegało licznym przemianom funkcjonalno-przestrzennym. Dzięki bliskości rzeki znajdowały się tu niegdyś zakłady rzemieślnicze oraz przemysłowe. W okresie szczytowego rozwoju przemysłu w Warszawie, to właśnie Powiśle było najbardziej zaludnioną dzielnicą w mieście. W czasie II Wojny Światowej uległo znacznym zniszczeniom. Po wojnie pełniło przede wszystkim funkcje mieszkaniowe. Decyzja o budowie Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego na Powiślu, zapoczątkowała okres kolejnych przeobrażeń.

Obiekt ten stał się ważnym symbolem stolicy. Zdaniem B. Homińskiego (2008) BUW jest jedną z najważniejszych atrakcji turystycznych stolicy, jej powstanie zapoczątkowało kształtowanie się „dzielnicy łacińskiej”. Do cech wyróżniających „dzielinicę łacińską” zaliczyć można: duże nagromadzenie szkół wyższych, instytutów, liceów i innych placówek edukacyjnych, koncentrację placówek handlowych i usługowych kierujących swą ofertę do studentów, koncentrację placówek kulturalnych i rozrywkowych oraz dostępność obszarów rekreacyjnych, będących miejscami spotkań. Z przeprowadzonych badań wynika, że na Powiślu działalność taką prowadzi 105 firm². Większość z nich zaliczyć można do sektora kreatywnego. Są to agencje reklamowe, firmy zajmujące się produkcją radiową i telewizyjną, wydawnictwa, biura projektowe, przedsiębiorstwa tworzące oprogramowanie komputerowe dla firm. Ponadto działają tu instytucje naukowe i firmy świadczące usługi edukacyjne oraz przedsiębiorstwa kierujące swe usługi do społeczności akademickiej (lokale gastronomiczne, kluby, księgarnie, klubokawiarnie, punkty reprograficzne). Znaczna część tych podmiotów zlokalizowana jest w gmachu BUW bądź w jej pobliżu.

Drugim, ważnym obiektem zlokalizowanym na Powiślu i wpływającym na jego wizerunek jest Centrum Nauki Kopernik, otwarte w 2010 roku. Jest to placówka promująca Warszawę jako miasto kreatywne. To instytucja kultury nowej generacji, z interaktywnymi wystawami, umożliwiającymi doświadczanie zjawisk zamiast pokazywania eksponatów, łącząca cechy placówki naukowej, edukacyjnej i kulturalnej. „Kopernik” od dnia otwarcia przyciąga nie tylko mieszkańców, ale także turystów poszukujących nowych doświadczeń. Jest to niewątpliwie najważniejszy obiekt w Warszawie dla turystów kreatywnych.

² Badania terenowe były prowadzone od marca do czerwca 2010 roku przez studentów WGiSR UW.

Zdaniem przedsiębiorców sektora kreatywnego, Powiśle charakteryzuje się dużą atrakcyjnością turystyczną, jest coraz częściej odwiedzane przez turystów i ma szansę stać się warszawską „dzielnicą łacińską”. BUW oraz Centrum Nauki Kopernik, to zdaniem badanych, jedne z najważniejszych obiektów w przestrzeni turystycznej miasta. Kreatywność dzielnicy wyeksponowana jest także w hasle promującym tą część miasta: „Powiśle – nad rzeką pomysłów”.

PODSUMOWANIE

Znaczenie sektora kreatywnego zostaje dostrzegane także przez władze polskich miast. Kreatywność jest wykorzystywana między innymi w rywalizacji o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Przykładem miasta o dużym potencjale kreatywnym jest Warszawa. Funkcje stołeczne sprawiają, że w Warszawie zlokalizowane są siedziby wszystkich ogólnokrajowych mediów, instytucje naukowe i szkoły wyższe oraz ważne placówki kulturalne. W mieście odbywają się międzynarodowe wydarzenia kulturalne i rozrywkowe. Nagromadzenie dużych przedsiębiorstw działających w sektorze kreatywnym przyciąga do miasta twórcze jednostki. W Warszawie można wskazać obszary koncentracji działalności twórczych. Władze lokalne dostrzegły te przemiany, i wzorem innych miast przystąpiły do opracowania narzędzi wspierania sektora kreatywnego. Jednym z pomysłów jest powołanie Centrum Kreatywności, kolejnym powołanie dzielnicy kreatywnej w mieście. Coraz częściej, także przedstawiciele władz, wskazują na tworzenie się „dzielnicy łacińskiej” nad Wisłą.

Przemiany zachodzące w mieście, rozwój branż kreatywnych, powstawanie nowych atrakcyjnych obiektów kulturalnych i edukacyjnych, tworzenie się skupisk podmiotów twórczych oddziałuje na przestrzeń turystyczną Warszawy. Zdaniem wielu autorów można obecnie zauważyć wzrost zainteresowania turystyką kreatywną. Turysty nie chcą już jedynie zwiedzać, oglądać i obserwować. Wolą uczestniczyć, poznawać, badać. W wielu miastach właśnie z myślą o tej grupie turystów tworzone są nowe atrakcje i produkty. Warszawa także przygotowuje taką ofertę: niewątpliwie współtworzą ją centra kulturalne na Pradze, klubokawiarnie, BUW, Centrum Nauki Kopernik. Z myślą o turystyce kreatywnej opracowuje się materiały strategiczne.

LITERATURA

- Baris M.**, 2003, Review: Richard Florida, *The rise of the creative class (and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life)*. *The Next American City*, 1, February 2003.
- Buczkowska K.**, 2008, *Turystyka kulturowa*, Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Poznań.
- Creative Economy Report, 2008*, UNCTAD, 2008.
- Flew T.**, 2004, *Beyond ad hocery: Defining Creative Industries*, Paper presented to Cultural Sites, Cultural Theory, Cultural Policy, The Second International Conference on Cultural Policy Researcher, Te Papa, Wellington, New Zealand, 23-26 January 2002.

- Florida R.**, 2002., *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York.
- Florida R.**, 2005, *Cities and the creative class*. Routledge, New York.
- Grochowski M.**, 2010, *Sektor kreatywny w Warszawie, Potencjał i warunki rozwoju*, Creative Metropolis, Warszawa.
- Milczarek T.**, 2009, *Rola placówek kulturalno-rozrywkowych w zmianie wizerunku Pragi Północ w świadomości mieszkańców*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa (maszynopis pracy licencjackiej)
- Murzyn M.**, 2002, *Miasto postindustrialne – rola kultury w strategii rozwoju miasta na przykładzie Bilbao*, XV Konwersatorium wiedzy o mieście, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 357-366.
- Nowak M.**, 2010, *Czym jest sektor kreatywny?*, <http://www.artklaster.pl/> (10.08.2010).
- Richards G.**, 2005, *Creativity: a new strategic resource for tourism*, [w:] Swarbrooke J., Smith M., Onderwater L. (red.), *Tourism, Creativity and Development: ATLAS Reflections 2005*, Association for Tourism and Leisure Education, Arnhem, 11-22.
- Richards G., Raymond C.**, 2000, *Creative tourism*, "ATLAS News", 23, 16-20.
- Smith M.**, 2005, *Tourism, culture and regeneration: differentiation through creativity*, [w:] Swarbrooke J., Smith M., Onderwater L. (red.), *Tourism, Creativity and Development: ATLAS Reflections 2005*, Association for Tourism and Leisure Education, Arnhem, 23-38.
- Strykiewicz T., Męczyński M., Stachowiak K.**, 2009, *Sektor kreatywny w poznańskiej gospodarce*, Poznań.
- Strona internetowa**
O kreatywnej Pradze – przewodnik po codziennych niecodziennych miejscach, <http://zpragadlapragi.artklaster.pl/dokumenty> (15.11.2010).

Summary

The creative industries have become a major economic force. The boundaries of "creative industries" are not always tightly defined. Despite definitional controversy, over the last few years creative industries, have become a new consideration in urban economics and city politics. Policy initiatives to support or nurture the category of creative industries have been launched by several cities including Toronto, Montreal, Milwaukee, London, Berlin, Amsterdam, Birmingham, Helsinki, Beijing, Singapore, Tokyo. In a recent international survey of tourism, culture and urban regeneration, Smith (2005) asserts that the role of creativity in the development of cities and tourist spaces is of increasing importance. In Warsaw, there are about 20 000 creative businesses. They are located in the city centre and on the periphery. The most attractive for tourists are "creative spaces": Praga and Powiśle. Praga is promoted as the "creative district". Powiśle is called the "latin quartier". Local authorities started prepare special program to encourage the development of creative industries.

Sylvia Dudek-Mańkowska
 Uniwersytet Warszawski
 Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
 Zakład Geografii Miast i Organizacji Przestrzennej
s.mankowska@uw.edu.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA BELGRADU

TOURIST SPACE OF BELGRADE

Abstrakt

Artykuł ma na celu opisanie przestrzeni turystycznej postsocjalistycznej stolicy europejskiej – Belgradu. Wielowiekowa, burzliwa historia miasta pozostawiła w jego przestrzeni szereg pamiątek, nadając jej specyficzny charakter. Szczególnym okresem w dziejach były lata powojenne, kiedy to miasto uzyskało nową rangę i funkcje (centrum kulturowe, polityczne i gospodarcze Jugosławii). Ze względu na walory kulturowe, historię, funkcję stołeczną oraz szereg innych czynników, Belgrad jest obszarem recepcji turystycznej. Będąc miastem, które jeszcze kilka lat temu pogrążone było w wojnie, obecnie stara się zaistnieć na rynku turystycznym, odbudowując pozytywny wizerunek i upodabniając się do stolic Europy Zachodniej. Poza opisaniem przestrzeni turystycznej Belgradu, określone zostaną determinanty jej rozwoju.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, dziedzictwo kulturowe, Belgrad

Key words: tourist space, cultural heritage, Belgrade

WSTĘP

Miasto od zawsze fascynowało ludzi. Stanowiło opozycję dla wsi, będąc symbolem cywilizacji, kultury i postępu. Począwszy od starożytności, miasto było punktem docelowym dla podróżnych, przybywających w różnych celach – handlowych, zdrowotnych, religijnych czy też innych. Będąc zaś obszarem recepcyjnym dla ruchu turystycznego, stawało się przestrzenią turystyczną.

Pojęcie przestrzeni turystycznej definiowane jest przez wielu autorów. W niniejszym opracowaniu przyjęto, iż „*.../przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru*” (Włodarczyk 2009, 74). Elementami przestrzeni turystycznej są: dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, człowiek oraz infrastruktura.

W niniejszym artykule autorka zaprezentuje dwa kluczowe elementy przestrzeni turystycznej Belgradu: dziedzictwo kulturowe i człowieka.

ELEMENTY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ BELGRADU

Opisując przestrzeń turystyczną Belgradu należy odwołać się do jego bogatej i burzliwej historii, która zasadniczo wpłynęła na charakter dziedzictwa kulturowego miasta.

Historia osadnictwa na terenie dzisiejszego Belgradu sięga starożytności (7000 lat p.n.e.). Na przełomie IV i III w.p.n.e. u ujścia rzeki Sawy do Dunaju Celtowie założyli osadę Singidunum, która stanowiła przykład cywilizacji potamicznej (nadrzecznej). W I w.p.n.e. osada ta została podbita przez Rzymian, którzy przekształcili ją i rozwinęli w obóz wojskowy (*castrum*) (Malicki 1974). W VI w. na tereny Słowiańszczyzny Południowej przybyli Słowianie. Przez kilka kolejnych wieków Belgrad łupili m.in. Awarowie, Bułgarzy, Macedończycy i Cesarstwo Bizantyjskie. Dopiero w XIII w. władcy serbscy otrzymali miasto w lenno. W wieku XV Belgrad został stolicą despotowiny serbskiej, stając się ważnym punktem strategicznym i handlowym na Półwyspie Bałkańskim (Bataković 2000). W 1521 r. ziemie serbskie na ponad trzy wieki zajęli Turcy Osmańscy. Dokonali oni znacznych zniszczeń stolicy, następnie rozbudowując ją i nadając orientalny charakter (Savić 2004).

Najbardziej interesującym okresem w burzliwych dziejach miasta był wiek XX. Po dotkliwych zniszczeniach I wojny światowej Belgrad stał się stolicą Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (od 1929 r. – Królestwa Jugosławii), będącego kwintesencją dążeń panslawistycznych (Djuricić, Tasić 2006).

Po dramatycznych wydarzeniach II wojny światowej państwo przekształcono w komunistyczną Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii, rządzoną przez Josipa Broza Tito. Przez kilkadziesiąt lat Belgrad spełniał prestiżową rolę stolicy specyficznego tworu państwowego, a jednocześnie wchodzącej w jego skład Socjalistycznej Republiki Serbskiej. W tym okresie miasto przeżywało swój renesans. Po rozpadzie SFRJ i wojnach domowych w latach 90. XX w., miasto pozostało stolicą znacznie mniejszego państwa – obecnie noszącego nazwę Republika Serbii.

Najważniejszym elementem przestrzeni turystycznej Belgradu jest dziedzictwo kulturowe, rozumiane – zgodnie z poglądami M. Smolskiego i in. (1999) – jako ogół dorobku społeczeństw (narodów i środowisk) w zakresie nauki, sztuki, architektury, oświaty oraz techniki, wytworzonego w trakcie jego historycznego rozwoju i przekazywanego z pokolenia na pokolenie. Na dziedzictwo kulturowe składa się zatem szereg elementów zarówno o charakterze materialnym (np. zabytki architektury świeckiej i sakralnej, obiekty archeologiczne, układy urbanistyczne, ulice, muzea i inne), jak i niematerialnym (np. tradycje, zwyczaje, obrzędy, imprezy i wydarzenia kulturalne) (Włodarczyk 2009).

Belgrad jako miasto o długiej i burzliwej historii i swoistej nieciągłości kulturowej, posiada znaczne nagromadzenie elementów dziedzictwa materialnego i niematerialnego.

Szczególną rolę w przestrzeni odgrywają zabytki, stanowiące pamiątkę minionych bezpowrotnie dziejów. Największe nagromadzenie zabytków znajduje się w centrum

miasta – na Starym Mieście w pobliżu ujścia Sawy do Dunaju, gdzie najwcześniej rozwinęło się osadnictwo z racji dogodnych warunków topograficznych. W tym miejscu usytuowana jest imponująca belgradzka twierdza – Kalemegdan, założona przez Celtów, rozbudowana przez Rzymian jako *castrum*, u schyłku średniowiecza będąca siedzibą despotów serbskich, następnie przebudowana w czasie zaboru tureckiego przez najeźdźców (ryc. 1). Dzięki burzliwej przeszłości, w obrębie fortecy znalazło się wiele cennych elementów. Poza średniowiecznymi fragmentami fortyfikacji miasta podzielonego na tzw. Miasto Górne i Dolne, znajdują się tu liczne pomniki, cerkiew, meczet, rzymskie studnie, wieże i bramy (Bataković 2000). Twierdza Kalemegdan jest najdoskonalszym przykładem bogatej przeszłości i zmienności historyczno-kulturowej Belgradu. Ukazuje bowiem dorobek kolejnych narodów sprawujących władzę nad miastem i tworzących jego historię, zapisujących zmiany na tkance miejskiej, niczym na starożytnym lub średniowiecznym palimpseście (Kaczmarek 2002).

W przestrzeni miejskiej Belgradu istotną rolę odgrywają również zabytki upamiętniające czasy funkcjonowania Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Najbardziej znanymi obiektami są: Dwór królewski, tzw. Stary Dwór, zbudowany dla króla Aleksandra I w latach 20., do dziś zamieszkały przez potomków rodziny królewskiej. W pobliżu dworu znajduje się letnia rezydencja królewska – Biały Dwór, miejsce szczególnie lubiane przez Josipa Broza Tito. Do budowli dworskich należy także XIX-wieczny Pałac Królewski Dedinje, wybudowany z inicjatywy księcia Miloša Obrenovića dla jego żony. Obiektowi towarzyszą koszary wojskowe i świątynia. W architekturze pałacowej i dworskiej Belgradu widać wyraźne wpływy tureckie. Dotyczyły one również domów bogatych mieszczan, stanowiąc dość długo trwającą modę.

Wśród licznych zabytków architektury świeckiej warto wspomnieć także o budynku parlamentu, pochodzącym z początków XX w. i mającym dla Serbów symboliczne znaczenie, jako obiekt upamiętniający czasy królestwa rządzonego przez dynastię Karadziordżewićów. Interesującym obiektem jest ponadto najstarsza belgradzka kawiarnia o znamiennej nazwie „?”, ulubione miejsce spotkań mieszkańców miasta, eksponowane przez większość przewodników turystycznych.

W wielu zabytkowych obiektach mieszczą się obecnie siedziby instytucji kulturalnych i administracji państwowej, np. Teatru Narodowego, Serbskiej Akademii Nauki i Sztuki oraz wielu ambasad i konsulatów.

Specyficzną rolę, budzącą wiele kontrowersji, odgrywa architektura socrealistyczna, upamiętniająca czasy funkcjonowania Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, dla Belgradu najświetniejszego okresu w dziejach. Napływ ludności do stolicy po II wojnie światowej z jednej strony spowodował dynamiczny rozwój miasta, z drugiej jednak chaos przestrzenny, wywołany budowaniem osiedli i pojedynczych budynków bez stosowania planów zagospodarowania (Musil 1984). Architektura socrealistyczna była narzędziem w rękach władzy, wspomagającym budowę społeczeństwa bezklasowego, zgodnie z hasłami egalitaryzmu, jednocześnie swoim monumentalizmem ukazując siłę władz socjalistycznego państwa (Je-

drzejczyk 2004a). Liczne obiekty pochodzące z tego okresu budzą sprzeczne opinie, przypominając o minionej świetności miasta, a zarazem o totalitaryzmie.

Ryc. 1. Ruiny belgradzkiej twierdzy Kalemegdan
Fot. Sylwia Michalak.

Ryc. 2. Świątynia św. Sawy w Belgradzie
Fot. Sylwia Michalak.

Oprócz zabytków architektury świeckiej, w Belgradzie znaleźć można znaczne nagromadzenie zabytków architektury sakralnej, związanej z licznymi religiami i wyznaniem mieszkańców miasta na przestrzeni wieków. Obiekty te tworzą *sferę sacrum*, pełną symboli i znaczeń dla jej uczestników. *Sferę sacrum* tworzą głównie świątynie oraz cmentarze (Jędrzejczyk 2004b). Serbowie to naród w większości prawosławny, zatem w przestrzeni miasta występuje kilkadziesiąt prawosławnych cerkwi pochodzących z różnych okresów. Najsłynniejsza a zarazem jedna z największych na świecie to cerkiew św. Sawy, wybudowana w tzw. stylu serbsko-bizantyńskim na wzór istambulskiej Hagia Sofia (ryc. 2). Symboliczne znaczenie dla narodu serbskiego ma ponadto cerkiew św. Marka, nawiązująca do kosowskiego monasteru Gračanica, wzniesiona w latach 30. XX w. W świątyni znajduje się sarkofag ze szczątkami czczonego przez naród serbski cara Stefana Lazara. Wśród belgradzkich obiektów prawosławnych warto wspomnieć ponadto cerkiew katedralną św. Michała Archanioła, która jest główną świątynią Serbskiej Cerkwi Prawosławnej oraz XVI-wieczny monaster Rakovica.

Przez ponad trzy wieki Serbia była okupowana przez wyznających islam Turków Osmańskich. Zaborcy wybudowali w mieście 80 meczetów. Do dziś zachowało się jedynie kilka z nich, w tym zaledwie jeden – XVI-wieczny meczet Bajrakli spełnia swą pierwotną funkcję.

Wśród belgradzkich obiektów sakralnych znajduje się ponadto kilka kościołów katolickich oraz jedna synagoga żydowska, a także kilkanaście cmentarzy różnych religii i wyznań.

Elementem materialnego dziedzictwa kulturowego Belgradu są także ulice. W nich zapisana a zarazem czytelna jest historia. Do najbardziej interesujących ulic serbskiej stolicy należą: ul. Skadarska, będąca od schyłku serbskiego realizmu miejscem spotkań bohemy artystycznej, ul. księcia Michała – słynny deptak, ul. księcia

Milosa, ul. księcia Milana i ul. Terazije. Wzdłuż wspomnianych ulic znajdują się zabytki z różnych okresów.

Przestrzeń turystyczną serbskiej stolicy wzbogacają liczne instytucje kulturalne. W Belgradzie funkcjonuje 30 placówek muzealnych, kilka teatrów, filharmonie i opery. W ofercie kulturalnej miasta znaleźć można ponadto wiele imprez i wydarzeń, często o bogatej tradycji, sięgającej powojennych lat, m.in.: *Belgradzki Międzynarodowy Festiwal Teatralny* (od 1967 r.), *Belgradzki Festiwal Muzyczny* (od 1969 r.), *Belgradzki Festiwal Filmowy* (1971 r.) oraz *Beer Fest*.

Od lat 70. XX w. miasto było stolicą sceny muzycznej, tzw. Nowej Fali, która wypromowała wiele popularnych na Bałkanach do dziś zespołów muzycznych, m.in.: *Riblja Čorba*, *VIS Idoli*, *Bajaga*, *Ekatarina Velika*, *Instruktori*.

W Belgradzie znajdują się filie wielu zagranicznych instytucji kulturalnych: *Instituto Cervantes*, *Centre Culturel Français*, *Goethe-Institut*, *Istituto Italiano di Cultura*, *Российский центр науки и культуры*.

Istotnym elementem przestrzeni turystycznej są ludzie. Jak podaje B. Włodarczyk (2009), są oni „aktorami”, a zatem odgrywają pewne role. Wyróżnić można cztery grupy „aktorów”: turyści, mieszkańcy, władze oraz przedsiębiorcy.

Najistotniejszą grupę stanowią turyści. To ich obecność sprawia, że dany obszar można postrzegać jako przestrzeń turystyczną. Wielkość przyjazdowego ruchu turystycznego do Belgradu na przestrzeni lat wykazywała znaczną zmienność (tab. 1).

Tabela 1. Wielkość przyjazdowego ruchu turystycznego do Belgradu w latach 1970-2008 (w tys.)

Rok	1970	1980	1990	2000	2005	2008
Turyści krajowi	376	704	948	707	398	329
Turyści zagraniczni	301	343	426	88	277	377
Turyści ogółem	677	1050	1374	795	675	706

Źródło: *Statistical Yearbook of Belgrade* (2009).

Najwięcej przyjazdów miało miejsce w 1990 r. – 1,374 mln (w tym 426 tys. osób stanowili cudzoziemcy), dwukrotnie więcej niż w 1970 r. Spadek liczby turystów odnotowano w 2000 r., co z pewnością było reperkusją wojen domowych związanych z upadkiem SFRJ w latach 90. oraz bombardowaniami Belgradu przez wojska KFOR w 1999 r. Należy także pamiętać, iż dane statystyczne po roku 1991 nie obejmują republik, które odłączyły się od Jugosławii, co w pewien sposób tłumaczy tak gwałtowny spadek wielkości ruchu turystycznego. Liczba turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych zmniejszała się do 2005 r. Nieznaczną tendencję wzrostową można zaobserwować w 2008 r. Wówczas liczba turystów ogółem wyniosła 706 tys., (znacznym wzrostem turystów zagranicznych) mimo faktu, iż w 2006 r. od Serbii odłączyła się Czarnogóra, tworząc suwerenne państwo, co wpłynęło na statystyki dotyczące ruchu turystycznego.

Według publikacji *Statistical Yearbook of Belgrade* (2009), państwem generującym największą liczbę turystów odwiedzających serbską stolicę w 2008 r. była Czarnogóra (67 624 osoby), tworząca do 2006 r. wraz z Serbią republikę federacyjną. Kolejne miejsca zajmowały: Włochy (28 872 osoby), Słowenia (28 637), Chorwacja (21 752) oraz Niemcy (20 314). Z danych wynika, że Belgrad przyciąga głównie mieszkańców krajów ościennych oraz położonych stosunkowo blisko (Włochy). Na uwagę zasługuje duży udział Niemców. Udział polskich turystów jest niewielki – 4 785 osób, co plasuje nasz kraj na miejscu 17.

Istotną częścią przestrzeni turystycznej są poza turystami również mieszkańcy, władze oraz przedsiębiorcy. Mieszkańcy swoją postawą mogą w znacznym stopniu wpłynąć na percepcję przestrzeni turystycznej przez odwiedzających. Serbowie są narodem gościnnym i otwartym na przybyszów czemu przeczą liczne stereotypy będące efektem niedawnych wydarzeń wojennych (rozpad Jugosławii w latach 90. XX w. i konflikt o niepodległość Kosowa w 2008 r.).

Niezwykle ważny wpływ na rozwój turystyki mają decyzje administracyjne na szczeblu państwowym oraz lokalnym. W Serbii turystyka podlega Ministerstwu Ekonomii i Rozwoju Regionalnego. W ostatnich latach pojawiły się plany utworzenia samodzielnego Ministerstwa Turystyki, jednakże wciąż wydają się one odległe. Rozwój turystyki oraz działania promocyjne wspierają ponadto dość sprawnie funkcjonujące: Serbska Organizacja Turystyczna i Belgradzka Organizacja Turystyczna.

Działania władz promują rozwój turystyki kulturowej, biznesowej i weekendowej, bazując głównie na bogatym dziedzictwie kulturowym i rozwiniętej infrastrukturze turystycznej. Turystyka jest postrzegana jako szansa na rozwój społeczno-gospodarczy stolicy, który został zahamowany przez negatywne wydarzenia ostatnich kilkunastu lat. Nadrzędnym celem władz Belgradu jest obecnie odbudowywanie dobrego wizerunku i walka ze stereotypami na temat miasta. Stolica Serbii jest promowana jako miasto bogate pod względem historycznym i kulturowym, a także rozrywkowym. W 2008 r. w Belgradzie odbył się konkurs Eurowizji, w 2009 r. prestiżowa impreza – 25 Letnia Uniwersjada. Stolica Serbii będzie się ubiegała o miano Europejskiej Stolicy Kultury w 2020 r.

Promowanie rozwoju życia kulturalnego, w tym rozrywkowego zaczyna odnosić zamierzone skutki. W listopadzie 2009 r. w rankingu australijskiego dziennika *The Sydney Morning Herald* Belgrad uplasował się na pierwszym miejscu wśród miast świata o najbardziej rozwiniętym życiu nocnym, wyprzedzając m.in. Montreal, Buenos Aires i Dubaj.

PODSUMOWANIE

Najistotniejszym elementem przestrzeni turystycznej Belgradu jest dziedzictwo kulturowe, będące efektem długiej i skomplikowanej historii oraz swoistej przejściowości kulturowej. Największe nagromadzenie pochodzących z różnych epok

wytworów materialnego dziedzictwa kulturowego, a także zagospodarowania turystycznego występuje w centrum miasta.

Decydenci, stanowiący kolejny element przestrzeni turystycznej, wspierają rozwój turystyki kulturowej, biznesowej i weekendowej, bazując na bogatym dziedzictwie kulturowym oraz dobrze rozwiniętej bazie rozrywkowej.

Turystyka może stać się zarówno dla Belgradu, jak i dla całej Serbii szansą na poprawę wizerunku, a jednocześnie jednym z narzędzi w drodze ku Unii Europejskiej.

LITERATURA

- Bataković D.**, 2000, *Nova istorija srpskog naroda*, Naš dom/L' Age d' Homme, Belgrad/Lozanna.
- Djuricić S., Tasić N.**, 2006, *How to conquer Belgrade?*, GRAFOLIK, Belgrad.
- Jędrzejczyk D.**, 2004a, *Geografia humanistyczna miasta*, Wyd. Akademickie DIALOG, Warszawa.
- Jędrzejczyk D.**, 2004b, *Teologia miasta*, [w:] Jędrzejczyk D. (red.), *Humanistyczne oblicze miasta*, Wyd. UW, Warszawa, 67-94.
- Kaczmarek S.**, 2002, *Kultura przestrzeni miejskiej Łodzi*, [w:] Orłowska E. (red.), *Kultura jako przedmiot badań geograficznych*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 137-151.
- Malicki A.**, 1974, *Jugosławia*, PWN, Warszawa.
- Musil J.**, 1984, *Urbanizacja w krajach socjalistycznych*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Savić J.**, 2004, *Turistička Biblija Srbije Beli Andjeo. Vodič kroz dubovnost, tradiciju, umetnost, kulturno-istorijske spomenike Srbije*. Turistički informator Srbije, Princip Bonart Press, Beograd.
- Smolski M., Smolski R., Stadtmüller E.H.**, 1999, *Edukacja obywatelska: słownik encyklopedyczny*, Wyd. Europa, Wrocław.
- Statistical Yearbook of Belgrade*, 2009, Institute for Informatics and Statistics, Belgrade.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. UŁ, Łódź.

Summary

Contemporary tourist space of Belgrade consists of four different elements: cultural heritage, natural heritage, people and infrastructure. Cultural heritage of Belgrade is connected with long and tumultuous history of the city and its rich culture. Considering future plans of tourism development in Serbian capital city, three forms are enumerated: cultural, business and short-break tourism. Tourism is perceived as a way to change existing negative image of the city and to improve its socio-economic situation.

Sylvia Michalak
Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
sylvia.michalak@geo.uni.lodz.pl

MAŁOMIASTECZKOWA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

TOURISM SPACE OF SMALL TOWNS

Abstrakt

Przestrzeń turystyczna jest definiowana na różny sposób, najczęściej jednak rozumie się ją jako funkcjonalnie wyróżniającą się część ogólnej przestrzeni geograficznej, w której zachodzi zjawisko ruchu turystycznego.

W niniejszym artykule podjęto próbę odniesienia teorii przestrzeni turystycznej do przestrzeni małych miast. Przedmiotem badań były miasta położone w województwach mazowieckim i wielkopolskim, których liczba ludności mieści się w przedziale 5-20 tys. mieszkańców i są zlokalizowane poza obszarami metropolitalnymi Warszawy i Poznania. Celem pracy było podjęcie dyskusji nad celowością wyróżniania przestrzeni turystycznej w przestrzeni małego miasta.

Słowa kluczowe: małe miasto, województwo mazowieckie, województwo wielkopolskie, zagospodarowanie turystyczne

Key words: small town, Mazovia Province, Wielkopolska Province, tourist infrastructure

WPROWADZENIE

Każde miasto jako jednostka przestrzenna cechuje się charakterystyczną fizjonomią, organizacją, funkcją oraz statusem prawnym. Miasto ze względu na swoją złożoność jest przedmiotem badań różnych dziedzin. W zależności od specyfiki dyscypliny uwypukla się inne aspekty miasta. Badania geograficzne skupiają się na przestrzeni miasta i jej przekształceniach, badania socjologiczne na funkcjonowaniu społeczności, badania architektoniczne na sposobie zagospodarowania, kompozycji i formie miasta a zainteresowania psychologów często dotyczą percepcji miasta. Jednak niezależnie od kierunku badań i przyjętej definicji miasto w każdym przypadku jest zabudowaną przestrzenią zamieszkałą przez grupę ludzi. W taki właśnie całościowy sposób miasto jest traktowane w geografii turystyki, której przedmiotem badań jest między innymi odpowiednio zorganizowana i zagospodarowana przestrzeń zurbanizowana wraz z zamieszkującą ją ludnością (Liszewski 2007). W tak pojmowanej przestrzeni zachodzi zjawisko turystyki, które ma charakter przestrzenny, a jego podmiotem jest człowiek (Włodarczyk 2009).

W niniejszym artykule podjęto próbę odniesienia przestrzeni małego miasta do teorii przestrzeni turystycznej. Przedmiotem badań były małe miasta województwa mazowieckiego i województwa wielkopolskiego, których liczba ludności wynosi od 5 tys. do 20 tys. mieszkańców. Wybór województw podyktowany był

ich położeniem poza najważniejszymi regionami turystycznymi oraz pewną ich porównywalnością. W badanych miastach przeprowadzono analizę struktury przestrzennej w nawiązaniu do elementów przestrzeni turystycznej. Ilościowa charakterystyka zagospodarowania oraz ruchu turystycznego stanowiła próbę określenia przestrzeni turystycznej w przestrzeni małego miasta.

POJĘCIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Przestrzeń turystyczną można najogólniej zdefiniować jako funkcjonalnie wyróżniającą się część przestrzeni geograficznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne (Warszyńska, Jackowski 1978). Przestrzeń geograficzną natomiast należy rozumieć jako przestrzeń mierzalną, która poza elementami przyrodniczymi tj. atmosferą, hydrosferą, biosferą i litosferą obejmuje trwale zainwestowanie powłoki ziemskiej związane z działalnością człowieka (Dziewoński 1967). W literaturze przedmiotu można spotkać wiele typologii przestrzeni (Kostowicki 1997; Lisowski 2003; Kaczmarek 2005 i in.), którą zazwyczaj traktuje się jako jeden z typów podprzestrzeni w geografii człowieka, zarówno w ujęciu fizycznym jak i нефизycznym (Lisowski 2003). Zdaniem S. Liszewskiego (1995), przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy przestrzenią, na którą składają się elementy przyrodnicze (środowisko naturalne), trwale efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko kulturowe i gospodarcze), a także środowisko człowieka w sensie społecznym. Ten sam autor wyróżnił pięć typów przestrzeni turystycznej (eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji, urbanizacji).

B. Włodarczyk (2009) definiuje przestrzeń turystyczną jako część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Dodatkowo autor ten podkreśla, iż warunkiem koniecznym i wystarczającym do zakwalifikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym, umożliwiającym delimitację przestrzeni turystycznej jest zagospodarowanie turystyczne, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej.

Poruszając problem przestrzeni turystycznej należy pamiętać o jej elementach składowych, do których zalicza się (Włodarczyk 2009):

- dziedzictwo przyrodnicze,
- dziedzictwo kulturowe,
- infrastrukturę,
- człowieka.

Zarówno dziedzictwo przyrodnicze jak i kulturowe istnieją niezależnie od rozwoju turystyki jednak bardzo często stanowią tę część potencjału, która leży w sferze zainteresowań potencjalnego turysty, a tym samym pozwala na wyróżnienie przestrzeni turystycznej. Warto przy tym podkreślić, iż dziedzictwo przyrodnicze ma charakter mate-

rialny natomiast dziedzictwo kulturowe, poza charakterem materialnym może mieć także charakter niematerialny w postaci tradycji, kultury i folkloru (Włodarczyk 2009).

Infrastruktura skupiająca bazę noclegową, gastronomiczną i paraturystyczną, a także infrastrukturę komunikacyjną, ma ścisły związek z rozwojem turystyki i wpływa na dostępność danej przestrzeni turystycznej.

W odniesieniu do przestrzeni turystycznej, człowieka należy traktować zarówno jako podmiot tej przestrzeni (turysta), jako jej mieszkańca (gospodarza) jak i jako jej kreatora, organizatora i administratora, który w przestrzeni turystycznej funkcjonuje (Włodarczyk 2009).

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA MAŁYCH MIAST

Jak wspomniano powyżej małe miasto i miasto w ogóle może być definiowane na różny sposób. Socjologia definiuje je jako określony typ zbiorowości lokalnej, z jej cechami, preferencjami, postawami, zachowaniami, z relacjami interpersonalnymi, tworzącymi specyficzny klimat społeczny, obyczajowy i kulturowy (Bagiński 1998). W architekturze przyjmuje się, że małe miasto to czytelne w planie i zwarte przestrzennie zgrupowanie niewielkiej¹ liczby budowli, na niewielkim terytorium oraz niewielkie zgrupowanie ludzi, którym budowle te służą, a także interakcje zachodzące pomiędzy tymi elementami i wewnątrz nich (Gzell 1996). W geografii natomiast najczęściej stosowanym kryterium, które pojawia się także w definicjach architektów, jest kryterium ilościowe demograficzne. Najczęściej mianem małego miasta określa się miasto z liczbą ludności do 20 tys. mieszkańców (Kachniarz 1993; Gzell 1996; Bagiński 1998; Matczak 2007).

Przestrzeń małego miasta posiada charakterystyczne cechy, które mogą odnosić się do miasta jako całości, do poszczególnych problemów przestrzennych czy też do mieszkańców małego miasta. Do takich cech przestrzeni małego miasta zalicza się między innymi (Gzell 1996):

- niewielkie wymiary fizyczne,
- czytelny schemat planu,
- wpływ czynnika miastotwórczego na plastykę miasta – powiązania z rolnictwem,
- zabytkowość układu urbanistycznego,
- ewolucyjny charakter zmian,
- personalizację problemów przestrzennych i wyraźne odbicie działań jednostki w skali całego miasta,
- historyczne ukształtowanie roli stolicy pewnego obszaru,
- małą ruchliwość.

¹ Pod pojęciem „niewielkie” rozumie się miasto poniżej 30 tys. mieszkańców (Gzell 1996).

Tabela 1. Tereny przyrodnicze w małych miastach

L.p.	Miasto	Udział terenów zieleni w powierzchni miasta (%)	Lesistość (%)	Udział jezior w powierzchni miasta (%)	Sumaryczny udział terenów przyrodniczych w mieście (%)
1	Chodzież	6,0	17,5	10,1	33,5
2	Złotów	22,5	17,2	6,7	46,3
3	Pleszew	7,9	0,0	0,0	7,9
4	Trzcianka	3,1	7,8	6,7	17,6
5	Kępno	10,2	0,4	0,0	10,6
6	Ostrzeszów	4,0	10,5	0,0	14,5
7	Ślupca	5,1	3,5	0,0	8,6
8	Wolsztyn	21,4	1,1	0,0	22,5
9	Wronki	6,0	8,2	0,0	14,2
10	Czarnków	4,6	11,2	0,0	15,8
11	Międzychód	6,7	0,1	7,4	14,2
12	Jastrowie	0,4	58,5	0,4	59,3
13	Witkowo	2,1	0,0	0,0	2,1
14	Trzemeszno	2,8	0,0	0,0	2,8
15	Pniewy	8,1	7,2	6,5	21,8
16	Zbąszyń	5,4	0,0	0,0	5,4
17	Kłodawa	6,2	0,0	0,0	6,2
18	Koźmin Wlkp.	18,5	0,0	0,0	18,5
19	Krzyż Wlkp.	2,4	1,3	0,0	3,7
20	Sieraków	1,5	28,3	5,7	35,5
21	Wieleń	2,9	5,8	0,0	8,7
22	Śmigiel	3,6	0,0	0,0	3,6
23	Wyrzysk	4,5	8,6	0,0	13,1
24	Odolanów	7,0	4,2	0,0	11,2
25	Pionki	7,2	43,3	0,9	51,4
26	Pułtusk	2,6	2,3	0,0	4,9
27	Gostynin	1,4	51,9	0,5	53,9
28	Sierpc	3,0	2,4	0,0	5,4
29	Sokołów Podl.	4,6	0,1	0,0	4,7
30	Kozienice	7,9	28,1	3,8	39,8
31	Przasnysz	1,8	0	0,0	1,8
32	Garwolin	3,0	2,3	0,0	5,3
33	Węgrów	0,9	19,1	0,0	20,0
34	Szydłowiec	5,0	14,9	0,0	19,9
35	Warka	2,0	6,1	0,0	8,1
36	Maków Maz.	3,8	9,3	1,7	14,8
37	Zuromin	4,2	0,7	0,0	4,9
38	Zwoleń	2,8	1	0,0	3,8
39	Nasielsk	1,0	4,1	0,0	5,1
40	Białobrzegi	3,7	26	0,0	29,7
41	Łosice	0,8	6	0,1	6,8
42	Łochów	3,1	29,7	0,0	32,8
43	Przysucha	4,3	8,5	0,0	12,8
44	Lipsko	0,8	2,5	0,0	3,3
45	Ilża	1,6	2,3	0,0	3,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR GUS, 2009.

Podając problem przestrzeni miejskiej należy zwrócić uwagę, że bardzo rzadko jest ona tożsama z administracyjną przestrzenią miasta. Jednak ze względów operacyjnych za przestrzeń miejską, a może lepiej, przestrzeń miasta przyjmuje się przestrzeń administracyjną (zamkniętą granicą administracyjną). W takiej przestrzeni występuje zarówno przestrzeń miejska zurbanizowana, jak i przestrzeń słabo zurbanizowana czy nie zurbanizowana w ogóle (przyrodnicza) (Kurek, Mika 2008).

Badaniami nad przestrzenią turystyczną w mieście zajmował się S. Liszewski (2005, 2007), który zdefiniował miejską przestrzeń turystyczną jako wytwór społeczny, co oznacza, że w określonych warunkach rozwoju cywilizacyjnego przestrzeń miejska uznana zostaje za interesującą poznawczo lub rekreacyjnie przez ludność przybywającą do miasta z zewnątrz.

Przytoczone powyżej cechy przestrzeni miejskiej znalazły potwierdzenie w badanych miastach, w których podział na przestrzeń zurbanizowaną i przestrzeń niezurbanizowaną (przyrodniczą) był bardzo wyraźny. Jak wynika z tabeli 1 same lasy w niektórych przypadkach zajmują ponad połowę powierzchni miasta – 58,5% w Jastrowiu, 51,9% w Gostyninie. Ponadto w granicach administracyjnych niektórych miast położone są jeziora, co dodatkowo zwiększa udział przestrzeni przyrodniczej w ogólnej powierzchni miasta (tab. 1). Warto przypomnieć, że roślinność i wody powierzchniowe wykorzystuje się do oceny atrakcyjności środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki i rekreacji (Kistowski, Makowska 2003).

Przebieg zurbanizowania małych miast ze względu na swój niewielki rozmiar zazwyczaj cechuje się spójnością. Zlokalizowane w niej dziedzictwo kulturowe w większości badanych miast ulokowane jest w pobliżu najważniejszych elementów kompozycyjnych miasta, czyli rynku i głównych ulic. Materialne dziedzictwo kulturowe małego miasta to zazwyczaj ratusz i kościół oraz inne obiekty architektoniczne wpływające na specyfikę miejsca. Zdarza się jednak, że całe miasto z zachowanym układem urbanistycznym można traktować w kategorii dziedzictwa kulturowego.

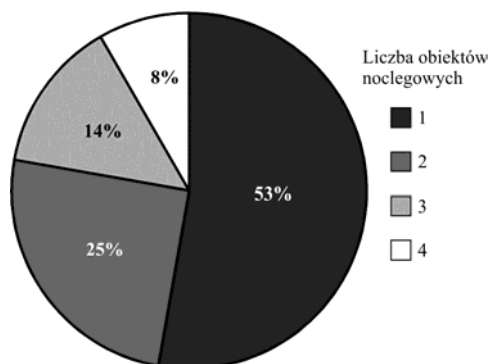
ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE MAŁYCH MIAST

Jak wspomniano powyżej zagospodarowanie turystyczne – jego wielkość i charakter – umożliwia delimitację przestrzeni turystycznej (Włodarczyk 2009). Przeprowadzona analiza ilościowa zagospodarowania turystycznego badanych miast pozwala stwierdzić, iż w większości przypadków w miasteczku występuje tylko jeden całoroczny obiekt noclegowy (ryc. 1). Zazwyczaj jest on położony poza ścisłym centrum miasta, a jego lokalizacja związana jest z przebiegiem ważnych tras komunikacyjnych np. w Pniewach, lub z występowaniem elementów środowiska przyrodniczego np. jeziora jak w Międzychodzie. Niekiedy jednak obiekt noclegowy położony jest w centrum miasta lub przy głównej ulicy np. w Wieleniu.

Tabela 2. Baza noclegowa w małych miastach

L.p.	Miasto	liczba obiektów całorocznych	liczba miejsc całorocznych	liczba korzystających w ciągu roku
1	Chodzież	4	140	4829
2	Złotów	1	15	489
3	Pleszew	2	110	2273
4	Trzcianka	3	78	1639
5	Kępno	b.d.	b.d.	b.d.
6	Ostrzeszów	3	117	3816
7	Ślupca	b.d.	b.d.	b.d.
8	Wolsztyn	4	151	9156
9	Wronki	1	66	3805
10	Czarnków	2	66	2067
11	Międzychód	1	48	2343
12	Jastrowie	2	150	1649
13	Witkowo	b.d.	b.d.	b.d.
14	Trzemeszno	2	104	5959
15	Pniewy	1	42	4785
16	Zbąszyń	2	51	3905
17	Kłodawa	b.d.	b.d.	b.d.
18	Koźmin Wlkp	1	35	215
19	Krzyż Wlkp	b.d.	b.d.	b.d.
20	Sieraków	4	383	23479
21	Wieleń	1	25	629
22	Śmigiel	1	48	1242
23	Wyrzysk	1	55	443
24	Odolanów	2	70	892
25	Pionki	1	14	537
26	Pultusk	3	239	13087
27	Gostynin	1	36	3765
28	Sierpc	b.d.	b.d.	b.d.
29	Sokolów Podl.	1	16	754
30	Kozienice	2	95	6542
31	Przasnysz	1	19	1270
32	Garwolin	2	124	1795
33	Węgrów	3	135	8532
34	Szydłowiec	2	60	2139
35	Warka	3	193	15221
36	Maków Maz.	1	24	245
37	Żuromin	1	8	574
38	Zwoleń	b.d.	b.d.	b.d.
39	Nasielsk	1	16	472
40	Białobrzegi	1	20	273
41	Łosice	1	46	540
42	Łochów	b.d.	b.d.	b.d.
43	Przysucha	1	12	4718
44	Lipsko	b.d.	b.d.	b.d.
45	Ilża	1	54	1472

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR GUS, 2009.

Ryc. 1. Zróżnicowanie badanych miast ze względu na liczbę obiektów noclegowych
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDR GUS, 2009.

Jedną czwartą przypadków stanowią także miasta, w których zlokalizowane są dwa obiekty, nieco mniejszy odsetek miast z trzema obiektami noclegowymi. Najmniej jest miast z czterema obiektami i występują one jedynie w woj. wielkopolskim. Można zatem stwierdzić, że zagospodarowanie turystyczne badanych miast jest niewielkie, a przyjmując je za kryterium delimitacji przestrzeni turystycznej można wnioskować, że w przypadku małych miast, wyznaczenie przestrzeni turystycznej może być dość trudne.

PODSUMOWANIE

W badaniach nad przestrzenią turystyczną małe miasto powinno się traktować jako całość, zarówno ze względu na jego rozmiar jak i czytelną strukturę. Przemasza za tym także niewielki stopień zagospodarowania turystycznego, które determinuje określenie przestrzeni turystycznej. Tereny przyrodnicze w przestrzeni małego miasta mają istotny wpływ na jego wykorzystanie turystyczne. Dziedzictwo kulturowe w badanych miastach charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem ilościowym i jakościowym, jednak zazwyczaj zlokalizowane jest w ścisłym centrum miejscowości. Uwzględniając przedstawione cechy przestrzeni małego miasta należy stwierdzić, że w całości stanowi ono przestrzeń turystyczną.

LITERATURA

- Bagiński E.**, 1998, *Małe miasta w strukturze osiedleńczej Polski*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Dziewoński K.**, 1967, *Teoria regionu ekonomicznego*, „Przegląd Geograficzny”, 39, 1, 33-50.
- Gzell S.**, 1996, *Fenomen małomiejskości*, Akapit-DTP, Warszawa.
- Kachniarz T.**, 1993, *Zagospodarowanie przestrzenne małych miast*, Wyd. IGPiK, Warszawa.
- Kaczmarek J.**, 2005, *Podejście geobiograficzne w geografii społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- Kistowski M., Makowska J.**, 2003, *Kompleksowa metoda oceny walorów przyrodniczo-krajobrazowych dla potrzeb rekreacji i jej zastosowanie dla doliny Czarnej Wody na Pobrzeżu Kaszubskim*, [w:] Pietrzak M. (red.), *Krajobraz – Turystyka – Ekologia*, Problemy Ekologii Krajobrazu, XI, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. J.A. Kodeńskiego, Leszno, 245-258.
- Kostrowicki J.**, 1997, *Przestrzeń, jej istota i zróżnicowanie*, „Rzeki”, 6, 125-139.
- Kurek W., Mika M.**, 2008, *Waloryzacja przestrzeni Krakowa dla potrzeb turystyki*, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Kraków.
- Lisowski A.**, 2003, *Koncepcja przestrzeni w geografii człowieka*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Liszewski S.**, 2005, *Polityka obsługi turystycznej i organizacja czasu wolnego*, Łódź, www.um.lodz.pl/proevita/docs/2-turystyka.doc.
- Liszewski S.**, 2007, *Miasto jako obszar podaży i popytu turystycznego. Studium z geografii turystyki*, „Turyzm”, 17, 1-2, 77-107.
- Matczak A.**, 2007, *Małe miasta w badaniach geograficznych*, [w:] Rydz E. (red.), *Podstawy i perspektywy rozwoju małych miast*, Akademia Pomorska, Słupsk.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna: istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Strona internetowa**
www.stat.gov.pl

Summary

Tourist space can be defined in different ways, but most often it is described as functionally distinctive part of the overall geographic space, in which there is the phenomenon of tourism. This article attempts to reference the theory of space tourism to the space of small-towns. The research focused on small towns, which population is between 5-20 thousand residents and are located in Mazovia Province and Wielkopolska Province. However, are located outside of metropolitan areas of Warsaw and Poznan. The aim of this study was take discussion of the point of highlighting the tourist area in the space of a small town.

Małgorzata Kowalczyk

Uniwersytet Warszawski
 Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
 Zakład Geografii Turystyki i Rekreacji
mk@igpim.pl

ŁEBA – REWITALIZACJA PRZESTRZENI MIEJSKIEJ W OPINIACH TURYSTÓW

ŁEBA: REVITALISATION OF THE URBAN SPACE IN THE OPINION OF TOURISTS

Abstrakt

Celem zaproponowanego opracowania jest prezentacja wyników badań z zakresu społecznej percepcji uwarunkowań oraz aktualnych i proponowanych kierunków przekształceń przestrzeni turystycznej Łeby – miasta o wieloletnich tradycjach rekreacyjnych. Badania ankietowe przeprowadzono w sierpniu 2009 roku na próbie obejmującej 694 turystów wypoczywających w wymienionej jednostce osadniczej. W szczególności analizą objęto m.in.: ocenę aktualnego „wizerunku” miasta oraz niedoborów w zakresie funkcjonowania jego infrastruktury technicznej i społecznej; identyfikację najbardziej pożądanых celów rewitalizacji; preferencje w zakresie stopnia dalszego rozwoju funkcji turystycznych miasta oraz ocenę wpływu sąsiedztwa Słowińskiego Parku Narodowego na obecny i dalszy rozwój miejskiej przestrzeni turystycznej.

Słowa kluczowe: przestrzeń miejska, rewitalizacja, percepcja

Key words: urban space, revitalization, perception

WPROWADZENIE

W literaturze dotyczącej geografii miast coraz częściej pojawiają się takie terminy jak modernizacja, czy też rewitalizacja, co więcej, opracowania tego rodzaju odnoszą się nie tylko do rozważań teoretycznych, ale przede wszystkim praktycznych rozwiązań z zakresu planowych przekształceń przestrzeni miejskiej oraz ich społecznych uwarunkowań. Rewitalizacja stała się jednym z narzędzi odnowy miasta, a w konsekwencji poprawy jego wizerunku czy sprawności funkcjonowania – przez to również istotnym uwarunkowaniem zwiększającym jego atrakcyjność turystyczną.

Współczesne samorządy lokalne i regionalne w wyniku reform administracyjnych przeprowadzonych w latach 90. posiadają bardzo szerokie kompetencje w zakresie zarządzania procesami rozwojowymi jednostki terytorialnej. Najczęściej stosowanym dokumentem wieloletniego programowania rozwoju jest strategia, zawierająca zapisy dotyczące głównych problemów rozwoju, wizji, misji oraz celów, na podstawie której identyfikowane są przedsięwzięcia o charakterze programów i priorytetów rozwoju. Łeba już w 1999 r. przygotowała *Strategię Ekorozwoju Miasta Łeby*. W 2000 r. samorząd terytorialny w Łebie opracował *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łeby*. Z punktu widzenia

kształtowania polityki przestrzennej miasta szczególne znaczenie przypisać należy miejscowym planom zagospodarowania przestrzennego, którymi objęto niestety jedynie ok. 5% powierzchni tej jednostki osadniczej. W 2006 r. uchwałą Rady Miejskiej zatwierdzono *Lokalny Plan Rewitalizacji* wpisujący się w *Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013*.

Proces formułowania oraz wdrażania lokalnych programów rewitalizacji wiąże się z koniecznością przeprowadzania analizy *ex-ante* propozycji, przedsięwzięć, identyfikowanych przez uczestników planowania rozwoju i dokonania hierarchizacji zadań w związku z ograniczonym dostępem do zasobów. Szczególnie ma to znaczenie dla projektów rozwoju infrastruktury turystycznej, której istnienie jest warunkiem korzystania z walorów turystycznych oraz kształtuje atrakcyjność turystyczną obszaru, a tym samym warunkuje proces tworzenia oferty miejscowych produktów turystycznych i kształtowania konkurencyjności turystycznej i gospodarczej jednostki terytorialnej (Gołembski 2002; Adamczyk 2007).

Należy podkreślić, że realizując postulat uspołecznienia procesu rewitalizacji w fazie formułowania *Lokalnego Planu Rewitalizacji* wykorzystano jedynie wyniki:

- (1) „ankiety ulicznej” dotyczącej oceny śródmieścia Łeby,
- (2) badań ankietowych dotyczących zagadnień rewitalizacji śródmieścia Łeby przeprowadzonych wśród właścicieli posesji położonych w obszarze rewitalizacji.

Diagnoza społecznych uwarunkowań i czynników realizacji rewitalizacji miasta już na wstępnym etapie pominęła więc identyfikację potrzeb i preferencji turystów – grupy społecznej, której liczebność w letnim sezonie turystycznym szacowana jest na ok. 30 tys. osób (przy liczbie stałych mieszkańców 3 786 osoby – 2009 r.).

PRZEDMIOT I METODYKA BADAŃ

W niniejszym artykule zawarto wyniki badań z zakresu społecznej percepcji uwarunkowań oraz aktualnych i proponowanych kierunków przekształceń przestrzeni turystycznej Łeby – miasta o wieloletnich tradycjach rekreacyjnych. Badania ankietowe przeprowadzono w sierpniu 2009 roku na próbie obejmującej 694 turystów wypoczywających w wymienionej jednostce osadniczej.

Ze względu na zakres czasowy *Lokalnego Planu Rewitalizacji* – lata 2007-2013 – niniejsze badania stanowią też próbę społecznej ewaluacji projektu w trakcie jego realizacji (*en-courant*) oraz częściowo ocenę *ex-post*, w zakresie efektów tych zadań, których zakończenie przewidywane było w wymienionym dokumencie przed 2009 r.

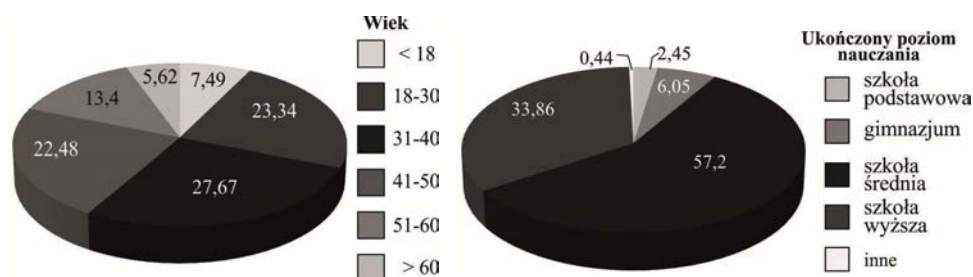
Uwzględniając wielowymiarowy przedmiotowy charakter procesu rewitalizacji szczegółową analizą objęto m.in.:

- (1) Ocenę aktualnego wizerunku miasta (poprzez wskazanie stopnia dopasowania określonych sformułowań do skali trafności),
- (2) Diagnozę niedoborów w zakresie funkcjonowania infrastruktury technicznej i społecznej,

- (3) Identyfikację innych (niż wyżej wymienione) uwarunkowań i czynników podnoszących i obniżających jakość wypoczynku w mieście,
- (4) Identyfikację pozytywnych i negatywnych zmian w zagospodarowaniu przestrzennym (ostatnie 5 lat),
- (5) Ocenę atrakcyjności wizualnej i funkcjonalnej przestrzeni miejskiej,
- (6) Czynniki decydujące o wyborze miejsca noclegu (preferencje przestrzenne),
- (7) Skłonność do zakupu nieruchomości w granicach miasta,
- (8) Identyfikację najbardziej pożądanых celów rewitalizacji,
- (9) Częstotliwość pobytu i skłonność powtórnego wyboru Łeby na miejsce wypoczynku,
- (10) Preferencje w zakresie stopnia dalszego rozwoju funkcji turystycznych miasta,
- (11) Ocenę wpływu sąsiedztwa Słowińskiego Parku Narodowego na obecny i dalszy rozwój miejskiej przestrzeni turystycznej.

Ankieta sformułowana została w taki sposób, aby umożliwiała pogłębioną analizę zależności pomiędzy szeroko pojętymi cechami społeczno-demograficznymi respondentów a odpowiedziami przez nich udzielanymi.

Strukturę wieku oraz wykształcenia ankietowanych osób przedstawia rycina 1. W próbie badawczej dominują osoby zatrudnione w usługach (58,07%) zamieszkujące województwa: mazowieckie (28,98%), kujawsko-pomorskie (14,12%), wielkopolskie (10,52%) i dolnośląskie (8,93%).

Ryc. 1. Struktura wieku oraz wykształcenia ankietowanych (% ogółu badanych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

40,41% ankietowanych osób wypoczywa w Łebie sporadycznie. Choć na terenie miasta przebywają już po raz kolejny, to w ich powrotach na obszar wymienionej jednostki osadniczej nie zaznacza się żadna prawidłowość związana z częstotliwością odwiedzin. 36,92% próby badawczej stanowią turyści, którzy swój wypoczynek na obszarze miasta zorganizowali po raz pierwszy. Regularnie na terenie Łeby przebywa 17,73% ogółu próby badawczej. Najbardziej istotna z punktu widzenia dalszego rozwoju funkcji turystycznych miasta grupa – tj. turyści, którzy tę jednostkę osadniczą odwiedzają kilka razy w ciągu roku (z uwzględnieniem okresu poza letnim sezonem turystycznym), stanowią zaledwie 4,94% ogółu badanych osób. Spostrzeżenia zgłaszane przez tę część próby badawczej należy jednak uznać za szczególnie istotne z punktu widzenia kształtowania atrakcyjności turystycznej miasta jako miejsca całorocznego i wielokrotnego wypoczynku.

WIZERUNEK MIASTA. NIEDOBORY W ZAKRESIE FUNKCJONOWANIA INFRASTRUKTURY SPOŁECZNEJ I TECHNICZNEJ

Ważny kierunek badań nad preferencjami przestrzennymi stanowią próby ujawniania ocen poszczególnych „części” (podprzestrzeni) miasta dokonywanych przez jego użytkowników. Wyrazem waloryzacji przestrzeni miejskiej jest silnie zakorzenione w świadomości społecznej pojęcie dobrych i złych dzielnic czy ulic. W opinii B. Jałowieckiego (1980), pojęcia te mają charakter stereotypu, który tworzy zbitka cech architektonicznych, urbanistycznych i społecznych danego obszaru. Cechy te określają wygląd, standard zabudowy a także zachowania mieszkańców i innych jej użytkowników. Analogiczną rolę można przypisać również ogólnym pojęciom związanym m.in. z „urodą”, nowoczesnością, bezpieczeństwem czy atrakcyjnością osiedla oraz zwrotom określającym stany do nich przeciwstawne.

W ramach przeprowadzanych badań poproszono respondentów o wskazanie stopnia dopasowania sformułowań opisujących wizerunek „miasta” do zaproponowanej skali trafności (tab. 1).

Tabela 1. Ocena wizerunku miasta

	Zdecydowanie TAK	Raczej TAK	Trudno powiedzieć	Raczej NIE	Zdecydowanie NIE	Ogółem
Nowoczesna	4,90	8,07	49,28	28,10	9,65	100,00
Zaniedbana	11,24	45,24	14,12	23,20	6,20	100,00
Rozwijająca się	3,46	10,37	31,84	28,96	25,36	100,00
Ładna	16,00	52,31	16,14	10,95	4,61	100,00
Bezpieczna	20,46	44,81	15,85	15,56	3,31	100,00
Dobra do zamieszkania	8,07	16,14	52,31	12,82	10,66	100,00
Przyjazna dla przedsiębiorców	1,87	5,48	84,00	9,37	1,15	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

POZYTYWNE I NEGATYWNE ZMIANY W ZAGOSPODAROWANIU PRZESTRZENNYM

Zasadniczym uwarunkowaniem kształtującym komfort oraz efektywność wypoczynku w mieście są te elementy infrastruktury społecznej i technicznej, których funkcjonowanie turysta może oceniać zarówno w miejscu swojego zakwaterowania jak i w szerszej przestrzeni którą okresowo użytkuje. Spostrzeżenia tego rodzaju dotyczyć mogą zarówno stanu poszczególnych urządzeń oraz obszarów, na których są one skupione, budynków jak i cech niematerialnych – m.in. umiejętności osób ułatwiających (bądź wręcz umożliwiających) korzystanie z poszczególnych usług.

W świetle wyników przeprowadzonych badań (tab. 2) w obrębie przestrzeni turystycznej Łeby w wypoczynku przeszkadza przede wszystkim obecnie funkcjonujący system miejsc parkingowych. Należy podkreślić, że mimo, iż większość obiektów bazy noclegowej w mieście umożliwia pozostawienie samochodu na terenie którym zarządza, oraz pomimo stosunkowo niewielkich odległości pomiędzy miejscem zakwaterowania a głównymi ciągami usługowymi miasta, większość turystów preferuje samochód przy przemieszczaniu się w obrębie jego granic. Za istotny niedobór w strukturze funkcjonalno-przestrzennej miasta uznano także brak ogólnodostępnych rekreacyjnych terenów zielonych, które uzupełniałyby ograniczoną wewnętrzną ofertę hoteli czy ośrodków wypoczynkowych. Należy podkreślić, że aż 59,22% respondentów zauważa niedobory w zakresie kwalifikacji osób zatrudnionych przy obsłudze turystów. Likwidację ostatniego z wymienionych problemów należy uznać za zadanie szczególnie istotne z punktu widzenia kształtowania uwarunkowań sprzyjających rozwojowi całorocznych funkcji turystycznych miasta.

Tabela 2. Ocena wybranych aspektów funkcjonowania infrastruktury społecznej i technicznej

Oceniany element lub aspekt funkcjonowania	Odpowiedź	
	Zauważam niedobór/niedomagania (% odpowiedzi w obrębie próby badawczej)	Nie zauważam niedoboru/niedomagań (% odpowiedzi w obrębie próby badawczej)
Nowe ulice	10,37	89,63
Ścieżki rowerowe	59,65	40,35
Parkingi	76,63	26,37
Obiekty sportowe	16,14	83,86
Centra handlowe	31,27	68,73
Rekreacyjne tereny zielone	73,34	26,66
Oferta kulturalna	59,51	40,49
Restauracje i kawiarnie	2,45	97,55
Miejsca noclegowe	3,46	96,54
Połączenia komunikacyjne	6,20	93,80
Wykwalifikowana obsługa obiektów turystycznych	59,22	40,78
Bankomaty	1,01	98,99
Informacja turystyczna	15,71	84,29
Prywatne plaże	3,03	96,97
Imprezy masowe	16,86	83,14
Wypożyczalnie sprzętu	0,14	99,86
Place zabaw	4,61	95,39
Oświetlenie ulic	1,87	98,13
Nowoczesna architektura turystyczna	55,04	44,96
Promocja miasta	9,65	90,35
Dostęp do internetu	12,54	87,46
Budynki mieszkalne na sprzedaż – apartamenty	0,14	99,86
Strzeżone kąpieliska	29,39	70,61
Szlaki turystyczne	8,36	91,64

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Zgłaszane przez turystów pozytywne zmiany w zagospodarowaniu miejskiej przestrzeni turystycznej (ostatnie 5 lat) dotyczyły przede wszystkim: (1) przebudowy ronda (16,14% ogółu ankietowanych); (2) budowy nowych budynków (11,82%); (3) ustawienia toalet na plaży (10,52%); (4) zagospodarowania promenady wzdłuż portu rybackiego (9,65%); oraz (5) zagospodarowania portu jachtowego (8,36%). Należy podkreślić, że ankietowani nie zauważyli zmian determinowanych realizacją zadań *Lokalnego Planu Rewitalizacji*, które do roku 2009 miały objąć m.in.: modernizację placu i parku przed dworcem PKP, zagospodarowanie Placu Rybaka i parku za kinem czy odnowę historycznej zabudowy miasta.

Wśród zmian negatywnych turyści wymieniali najczęściej: (1) punkty handlowe na chodnikach (15,71% ogółu próby badawczej); (2) organizację komunikacji w mieście (14,55%); (3) zagospodarowanie plaży (obiekty rekreacyjne) – 10,37% oraz (4) zagospodarowanie i stan zieleni miejskiej – 5,91%.

ATRAKCYJNOŚĆ WIZUALNA I FUNKCYJNALNA PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

Jedną z istot percepcji jest widok, który powoduje nasze zainteresowanie (Bogdanowski 1994). Wśród wielu różnych widoków można wyodrębnić te, które zapadają w pamięć jako bardziej wyraziste, oryginalne lub znaczące. Szczególnie te o wyraźnych pozytywnych lub negatywnych walorach estetycznych uznać należy za istotne w procesie fragmentacji postrzegania przestrzeni i budowania jej obrazu w świadomości społecznej.

W świetle przeprowadzonych badań najbardziej interesującym wizualnie elementem przestrzeni turystycznej Łeby jest plaża (na którą wskazało 69,31% ogółu ankietowanych) oraz zlokalizowany bezpośrednio w jej sąsiedztwie Hotel Neptun (49,14% wskazań ogółu próby badawczej). Na kolejnych miejscach znalazł się port jachtowy Marina (30,40%), zagospodarowanie nabrzeża portu wzdłuż ujścia Łupawy (28,67%) oraz falochron – „wyjście” z portu (27,09%). Należy podkreślić, że wśród grupy obiektów i przestrzeni o szczególnych walorach widokowych zaledwie 1,49% turystów wymieniło ul. Kościuszki – główny wewnątrzmijski ciąg komunikacyjny, pieszy oraz usługowy (rewitalizację zaplanowano na rok 2010). Przebiegająca do niej równolegle „promenada” portu rybackiego – już wcześniej zagospodarowana dla potrzeb turystów – została pozytywnie oceniona przez 16,14% ogółu ankietowanych.

Należy podkreślić, że poznanie czy percepcja przestrzeni przebiega na wielu płaszczyznach. „Użytkownik” miasta nie zawsze bowiem rejestruje zmiany w samym kształcie przestrzeni miejskiej. Częściej czyni to kiedy takowe mają wpływ na sposób zaspokajania jego potrzeb, wykonywania przez niego obowiązków, czy m.in. jakość realizowanego wypoczynku (Mikielewicz 2007). Istotne znaczenie w badaniach preferencji, szczególnie stopnia dopasowania przestrzeni do zaspokajania potrzeb jej użytkowników, ma więc identyfikacja tych jej elementów, których działanie oceniane jest w kategoriach uwarunkowania zwiększającego atrakcyjność funkcjonalną jednostki osadniczej.

W świetle wyników przeprowadzonych badań w Łebie do tej grupy obiektów zaliczyć należy przede wszystkim plażę, którą wskazało 53,17% ogółu ankietowanych oraz „promenadę” wzdłuż portu rybackiego (30,69%). W kategorii obiektów najbardziej użytecznych funkcjonalnie ostatni z wymienionych ciągów uzyskał większą liczbę wskazań niż ul. Nadmorska (28,39%) czy ul. Kościuszki (24,64%). Taki rozkład ocen wiązać należy przede wszystkim ze skalą ruchu kołowego i pieszego na wymienionych głównych ulicach miasta. Koncentracja obiektów usługowych wzdłuż wymienionych ciągów znacząco obniża poczucie komfortu psychicznego w trakcie samego wypoczynku jak i korzystania z usług zlokalizowanych w tej strefie. Należy podkreślić, że na ocenę turystów wpływa również stopień domknięcia obiektów warunkowany ceną świadczonych usług, czy stopień elitarności kształtowany przez specjalistyczne formy rekreacji i wypoczynku. Szczególnie Hotel Neptun i Marina, w kategorii obiektów najbardziej atrakcyjnych funkcjonalnie uzyskały znacznie niższą liczbę wskazań niż we wcześniejszej ocenie walorów wizualnych przestrzeni turystycznej.

OCENA JAKOŚCI WYPOCZYNKU I SKŁONNOŚĆ DO JEGO ORGANIZACJI W ŁEBIE W LATACH KOLEJNYCH

Podkreślić należy, że aż 36,17% ankietowanych osób (tab. 3) jest zdecydowanie zadowolonych z jakości swojego wypoczynku w Łebie. Stopień zadowolenia wykazuje wyraźny związek z wiekiem turystów – oceny najwyższe przyznawały miastu osoby, które nie ukończyły jeszcze 18 lat (51,92% wskazań zdecydowanego zadowolenia z wypoczynku w obrębie grupy wiekowej). 20,89% badanych turystów wyraziło zdecydowaną chęć powrotu do miasta a 33,29% ankietowanych raczej chciało by je odwiedzić również w latach kolejnych (tab. 4). Na uwagę zasługuje fakt, że w ostatniej z wymienionych grup znalazły się również te osoby, które wcześniej oświadczały, że raczej nie są zadowolone z organizacji swojego wypoczynku w tym miejscu. Taki rozkład odpowiedzi wiązać należy z funkcjonowaniem zakładowych ośrodków wypoczynkowych i systemem świadczeń socjalnych wpływających znacząco na organizację wypoczynku pracowników zakładów zarządzających tym rodzajem bazy noclegowej.

Wraz z masowym rozwojem turystyki nadmorskiej zachodzi degradacja środowiska strefy brzegowej oraz zaburzanie naturalnych procesów jej rozwoju. Dalszy rozwój turystyki wymaga nowych terenów pod inwestycje i wypoczynek, których na wybrzeżu zaczyna już brakować (Łabuz, Osuchowska 2007). Degradacji środowiska przyrodniczego strefy nadmorskiej sprzyjają m.in. preferencje turystów w zakresie odległości miejsca zakwaterowania od linii brzegowej, prowadzące w wielu przypadkach do tworzenia kompleksów noclegowych na obszarach borów suchych i pasów wydmowych najbardziej narażonych na zniszczenie.

Przeprowadzone badania potwierdziły wyżej opisaną prawidłowość również na obszarze Łeby. Należy podkreślić, że przestrzeń zainteresowania turysty w tym

mieście ogranicza się przede wszystkim do obszarów, które w *Studium Programowo-Przestrzennym Uzdrowiska Łeba* z 2008 r. położone są w strefie A ochrony uzdrowiskowej. Ankietowani turyści w swoich deklaracjach preferują przede wszystkim bazę noclegową położoną w niewielkiej odległości od plaży: poniżej 100 m – 31,7% próby badawczej; od 100-300 m – 43,8% ogółu ankietowanych i z takich lokalizacji chcieliby mieć możliwość skorzystania w przyszłości. Zaledwie 1,15% wyraziło skłonność zakwaterowania powyżej 2 km od morza, co uzasadniałoby rozbudowę bazy noclegowej turystyki w strefie podmiejskiej Łeby.

Ankietowani turyści (94,09%) nie wyrażają chęci trwałego związania się z przestrzenią turystyczną Łeby poprzez zakup nieruchomości w granicach miasta. Osoby o odmiennych planach wskazywały najczęściej na chęć kupna mieszkania w strefie zbliżonej do pasa nadmorskiego.

Tabela 3. Ocena stopnia zadowolenia z wypoczynku

Odpowiedź	Wiek (% odpowiedzi w obrębie grup wiekowych)						% ogółu próby badawczej
	< 18	18-30	31-40	41-50	51-60	> 60	
Zdecydowanie jestem zadowolony	51,92	24,07	26,04	29,49	9,68	10,26	25,22
Raczej jestem zadowolony	40,38	34,57	40,63	33,97	34,41	28,21	36,17
Raczej nie jestem zadowolony	1,92	22,84	18,75	20,51	36,56	43,59	22,62
Zdecydowanie nie jestem zadowolony	1,92	11,11	8,85	14,74	13,98	15,38	11,24
Trudno powiedzieć	3,85	7,41	5,73	0,64	3,23	0,00	4,18
Brak odpowiedzi	0,00	0,00	0,00	0,64	2,15	2,56	0,58
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Tabela 4. Ocena skłonności powrotu do miasta

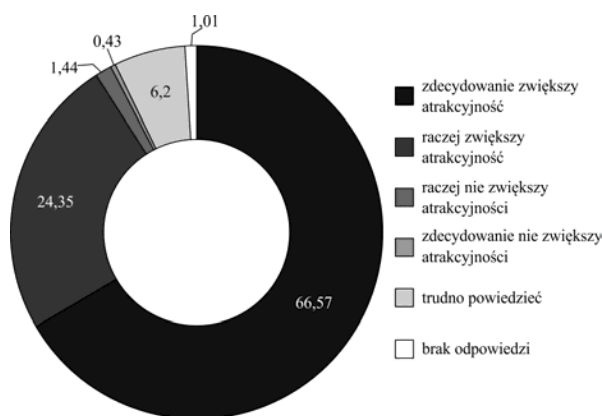
Odpowiedź	Wiek (% odpowiedzi w obrębie grup wiekowych)						% ogółu próby badawczej
	< 18	18-30	31-40	41-50	51-60	> 60	
Zdecydowanie chciałbym powrócić	44,23	23,46	21,88	20,51	7,53	7,69	20,89
Raczej chcę powrócić	48,08	44,44	32,81	25,00	26,88	17,95	33,29
Raczej nie chcę powrócić	3,85	12,96	11,98	17,31	34,41	23,08	16,43
Zdecydowanie nie chcę powrócić	1,92	11,11	11,46	12,18	5,38	17,95	10,37
Trudno powiedzieć	0,00	8,02	18,75	23,08	25,81	33,33	17,58
Brak odpowiedzi	1,92	0,00	3,13	1,92	0,00	0,00	1,44
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

OCENA WPŁYWU REWITALIZACJI NA KSZTAŁTOWANIE ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ MIASTA

Rewitalizacja według Stowarzyszenia Form Rewitalizacji, jest złożonym wieloletnim procesem przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych, w celu wyprowadzenia ze stanu kryzysowego określonych obszarów miast, przyczyniającym się do poprawy jakości życia mieszkańców, przywrócenia stanu ładu przestrzennego oraz do ożywienia gospodarczego i odbudowy więzi społecznych. Koncentracja planowych działań na wybranym obszarze, inicjowanych i koordynowanych przez samorząd gminy, ma – poprzez efekt synergii – doprowadzić do trwałych zmian jakościowych obszaru objętego programem rewitalizacji. Poza dzielnicami mieszkaniowymi, rewitalizacja może obejmować mniejsze jednostki osadnicze, również wiejskie, tereny poprzemysłowe lub powojaskowe (Kolakowska 2007).

Niezależnie od wieku ankietowani zdecydowanie popierają działania związane z rewitalizacją przestrzeni miejskiej Łeby. W wieloaspektowym procesie jej przekształcenia upatrują efekt w postaci zwiększenia atrakcyjności przestrzeni w której sami wypoczywają (ryc. 2).

Ryc. 2. Ocena wpływu rewitalizacji na atrakcyjność turystyczną miasta
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Według 55,48% ogółu ankietowanych funkcje turystyczne Łeby powinny podlegać dalszemu rozwojowi (tab. 5). Uzyskane wyniki świadczą o rosnących różnicach w opiniach osób ze skrajnych grup wiekowych. Odpowiedzi osób starszych – powyżej 50 roku życia – wskazują na przekroczenie pewnego akceptowanego przez nie progu pojemności socjopsychologicznej, połączonej z brakiem zainteresowania wypoczynkiem w mieście w latach kolejnych. Mankamenty zgłaszane przez tę grupę (wyraźnie preferującą model spokojnego wypoczynku uzdrowskiego w uporządkowanej funkcjonalnie przestrzeni) jednocześnie wskazywane są jako atuty miasta przez ankietowanych z dwóch pierwszych grup wiekowych. Ta grupa dalszy rozwój funkcji turystycznych Łeby upatruje przede wszystkim w rozbudowie taniej

bazy noclegowej i swoistej „amerykanizacji” przestrzeni turystycznej ukierunkowanej na masową całodobową rozrywkę.

Tabela 5. Preferencje w zakresie dalszego rozwoju funkcji turystycznych

Odpowiedź	Wiek (% odpowiedzi w obrębie grup wiekowych)						% ogółu próby badawczej
	< 18	18-30	31-40	41-50	51-60	> 60	
Dalszy rozwój	84,62	59,88	63,54	50,64	37,63	20,51	55,48
Zahamowanie	1,92	9,88	8,85	12,18	29,03	41,03	13,83
Nie widzę konieczności zmian	5,77	18,52	22,92	29,49	33,33	33,33	24,06
Trudno powiedzieć	3,85	9,88	3,65	7,05	0,00	2,56	5,33
Brak odpowiedzi	3,85	1,85	1,04	0,64	0,00	2,56	1,30
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

OCENA WPŁYWU SŁOWIŃSKIEGO PARKU NARODOWEGO NA ROZWÓJ FUNKCJI TURYSTYCZNYCH MIASTA

Badania przeprowadzane w latach dziewięćdziesiątych (Matuszewska 2003) wskazywały na funkcjonowanie miasta w cieniu walorów przyrodniczych Słowińskiego Parku Narodowego (SPN). W tym okresie sąsiedztwo obszaru chronionego w znacznym stopniu nie tylko determinowało wybór miejsca zakwaterowania ale również kierunek głównych przemieszczeń turystycznych. W połączeniu z ograniczeniami ochronnymi zachodziła więc sprzeczność pomiędzy przyrodniczą determinantą i jednocześnie barierą przestrzenną rozwoju funkcji turystycznych Łeby. Badania przeprowadzone w 2009 r. wskazują, że walory przyrodnicze SPN są sprzyjającą, ale już niewystarczającą stymulantą rozwoju turystyki w wymienionej miejscowości, a ich znaczenie jest zdecydowanie niższe niż w przypadku atrakcji turystycznych domkniętych ścisłymi granicami miasta.

Tabela 6. Ocena wpływu walorów przyrodniczych Słowińskiego Parku Narodowego na wybór miejsca wypoczynku

Odpowiedź	Wiek (% odpowiedzi w obrębie grup wiekowych)						% ogółu próby badawczej
	< 18	18-30	31-40	41-50	51-60	> 60	
Zdecydowanie mają wpływ	13,46	6,17	10,94	15,38	7,53	7,69	10,37
Raczej mają wpływ	21,15	16,67	12,50	21,15	12,90	10,26	15,99
Raczej nie mają wpływu	26,92	52,47	54,69	42,95	38,71	56,41	47,41
Zdecydowanie nie mają wpływu	17,31	19,75	16,67	17,95	33,33	20,51	20,17
Trudno powiedzieć	19,23	4,32	4,17	1,92	4,30	2,56	4,76
Brak odpowiedzi	1,92	0,62	1,04	0,64	3,23	2,56	1,30
Ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Aż 47,41% ankietowanych turystów raczej nie wybierało swojego miejsca wypoczynku kierując się walorami przyrodniczymi obszaru chronionego graniczącego z miastem (tab. 6). 24,78% próby badawczej zdecydowanie nie łączy swojego pobytu w Łebie z wizytą na tzw. wydmach ruchomych a 40,63% ankietowanych deklaruje, że raczej tego nie czyni.

PODSUMOWANIE

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na sformułowanie następujących wniosków o charakterze ogólnym:

1. Wyniki badań wskazują na niski stopień dopasowania zapisów *Lokalnego Planu Rewitalizacji* miasta Łeba do zgłaszanych przez turystów postulatów dotyczących przystosowania przestrzeni turystycznej dla ich potrzeb. Tak realizowany Plan utożsamiać należy z rewitalizacją miasta przez turystykę (funkcję) ale niekoniecznie dla samej turystyki, jako formy aktywności realizowanej przez ściśle określoną grupę osób o określonych potrzebach, zachowaniach i preferencjach.
2. Badania socjologiczne z zakresu postrzegania procesu rewitalizacji powinny pomagać w dostosowaniu jej celów do potrzeb społeczności lokalnych ale są również konieczne dla pełnej oceny niedoborów w zakresie funkcjonowania przestrzeni z punktu widzenia innych – „zewnętrznych” jej użytkowników. Dopiero pełna analiza postaw i preferencji endo- i egzogenicznych grup użytkowników pozwala na kształtowanie pożądanych struktur funkcjonalno-przestrzennych oraz wypracowanie silnej identyfikacji społecznej i terytorialnej. W przypadku turystów efektem tego rodzaju działań może być rozwój cyklicznych powrotów do dotychczasowego miejsca wypoczynku – przestrzeni turystycznej o rozpoznanych i akceptowanych parametrach jakościowych i ilościowych.
3. Rewitalizacja przestrzeni miejskiej jako proces sukcesywnych zmian dla pełnej, a przede wszystkim skutecznej realizacji wymaga (na każdym etapie) społecznej partycypacji. Tak pojmowany proces rewitalizacji oprócz przebudowy określonych struktur społecznych oraz funkcjonalno-przestrzennych stanowić może istotny element w edukacji określonych użytkowników przestrzeni w zakresie prawidłowych zasad jej funkcjonowania czy ochrony określonych walorów przyrodniczych i antropogenicznych.

LITERATURA

- Adamczyk R.**, 2007, *Ocena ex-ante samorządowych projektów infrastruktury turystycznej*, [w:] Meyer B., Panasiuk A. (red.), *Regionalna polityka zagospodarowania turystycznego*. „Zeszyty Naukowe”, 465; „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 8, Uniwersytet Szczeciński, 9-13.
- Bogdanowski J.**, 1994, *Droga od percepcji do ochrony i kształtowania krajobrazu*, [w:] Bogdanowski J. (red.), *Problemy percepcji i kształtowania krajobrazu*, Oficyna Wydawnicza Inst. Ekol. PAN, Dziekanów Leśny.

- Gołembski G.**, 2002, *Kompendium wiedzy o turystyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań.
- Jałowiecki B.**, 1980, *Człowiek w przestrzeni miasta*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice.
- Kołąkowska J.**, 2007, *Revitalizacja Bornego Sulinowa w procesie tworzenia markowego produktu turystycznego i jej wpływ na zagospodarowanie turystyczne miasta*, [w:] Meyer B., Panasiuk A. (red.), *Regionalna polityka zagospodarowania turystycznego*. „Zeszyty Naukowe”, 465; „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 8, Uniwersytet Szczeciński, 82-90.
- Lokalny Plan Rewitalizacji*, Uchwała Nr 484/XLIX/2006 Rady Miejskiej w Łebie z dnia 26 października 2006 r. w sprawie uchwalenia Lokalnego Programu Rewitalizacji.
- Łabuz T., Osuchowska M.**, 2007, *Przyrodnicze i prawne aspekty rozwoju funkcji turystycznej strefy brzegowej*, [w:] Meyer B., Panasiuk A. (red.), *Regionalna polityka zagospodarowania turystycznego*. „Zeszyty Naukowe”, 465; „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 8, Uniwersytet Szczeciński, 141-146.
- Matuszewska D.**, 2003, *Funkcje turystyczne i konflikty w wybranych parkach narodowych Polski Północno-Zachodniej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Mikielewicz R.**, 2007, *Defragmentacja miasta – „wydajność” przestrzeni miejskiej a jej percepcja*, Czasopismo Techniczne A. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej. Z.1 A/2007, 133-137.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Miasta Łeby*, Uchwała nr 169/XXVII/00 Rady Miejskiej w Łebie z dnia 28.12.2000 r.
- Studium Programowo-Przestrzenne Uzdrowiska Łeba*, Pracownia Usług Projektowych Inwestycyjnych Konserwacji Zabytków „HOT”, Łeba 2008.

Summary

The results of the research revealed a mismatch between the provisions of Łeba's Local Revitalisation Plan and the visitors' suggestions concerning the adjustment of the tourist space to their needs. According to the respondents (whose socio-demographic characteristics are listed in figure 1), Łeba was a somewhat neglected place, even if quite pretty and safe (tab. 1). They pointed out primarily its shortage of parking spaces and recreational green areas (tab. 2). A mere 25.22% of those polled declared themselves fully satisfied with relaxation in the currently arranged tourist space (tab. 3), but as many as 54.18% wanted to return here in the next years (tab. 4). It should be emphasised that as many as 66.57% of the visitors were of the opinion that measures following from the definition of revitalisation can decidedly enhance the tourist attractiveness of the resort (fig. 2), whose tourist functions should keep being developed (tab. 5). Worth noting is the fact that as many as 47.41% of the respondents (tab. 6) declared that the neighbourhood of the Słowiński National Park had practically no influence on their choice of the resting place, and for 65.41% a visit in the town did not involve a visit to so-called moving dunes.

Dorota Matuszewska

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zakład Centrum Turystyki i Rekreacji

dormat@amu.edu.pl

UZDROWISKO ŚWIERADÓW-ZDRÓJ JAKO PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA

ŚWIERADÓW-ZDRÓJ HEALTH RESORT AS A TOURIST SPACE

Abstrakt

Świeradów-Zdrój to miejscowość położona w południowo-zachodniej części Polski w Górach Izerskich. Od XVII wieku znana jako Uzdrowska Perła Karkonoszy. Pod koniec lat 80. XX wieku miasteczko nieco zapomniane, obecnie przeżywa rozkwit. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury uzdrowskiej i turystycznej ożywiła uzdrowisko i przyczyniła się do szybkiego rozwoju społeczno-gospodarczego miasta.

Świeradów-Zdrój to przestrzeń turystycznie atrakcyjna zarówno w okresie zimowym jak i letnim. Miasto i okolice to rejon czysty ekologicznie otoczony terenami zielonymi i lasami, które sprzyjają uprawianiu turystyki pieszej, rowerowej i narciarskiej. Bogactwa naturalne, którymi są wody mineralne i radonowe, złoża borowiny oraz świerki pozwalają na połączenie funkcji turystycznej i uzdrowskiej. Piękne krajobrazy, cisza, spokój oraz śródgórski klimat sprawiają, że można tu odpoczywać i wracać do pełni sił.

Słowa kluczowe: uzdrowisko, środowisko przyrodnicze, przestrzeń turystyczna

Key words: health resort, natural environment, tourist space

WPROWADZENIE

Turystyka zdrowotna została zdefiniowana przez J. Wolskiego (1970, za Gaworeckim 2010, 30) jako „.../świadome i dobrowolne udanie się na pewien okres poza miejsce zamieszkania, w czasie wolnym od pracy w celu regeneracji ustroju dzięki aktywnemu wypoczynkowi fizycznemu i psychicznemu”. Turystkę zdrowotną określa się także w szerszym spektrum jako „.../każdy rodzaj podróży, który sprawia, że osoba wyjeżdżająca lub jej rodzina czują się zdrowsi” (Łęcka 2003, 173). Za tradycyjną formę turystyki zdrowotnej uważa się turystykę uzdrowską. Do jej rozwoju potrzebne są przede wszystkim odpowiednie warunki klimatyczne i bogactwa naturalne o właściwościach leczniczych. Na funkcjonowanie uzdrowiska wpływa atrakcyjność jego przestrzeni turystycznej, na którą składa się środowisko przyrodnicze, trwałe efekty działalności ludzi w tym środowisku oraz środowisko społeczne (Liszewski 1995). Uzdrowisko jest obszarem styku różnych interakcji pomiędzy bogactwami naturalnymi środowiska, infrastrukturą oraz zapotrzebowaniem na rzecz zdrowia, urody i kondycji. Świadczone w uzdrowisku usługi łączą się w sposób zdecydowany z usługami typowo turystycznymi.

Jednocześnie dla obu rodzajów usług istnieje baza noclegowa, gastronomiczna, sportowo-rekreacyjna, kulturalna i handlowa.

W artykule starano się pokazać, że Świeradów-Zdrój jest bardzo dobrym przykładem wykorzystania przestrzeni turystycznej dla zwiększenia atrakcyjności miasta zarówno jako uzdrowiska, jak i miejsca o charakterze turystyczno-rekreacyjnym. Skorzystano w tym celu z dokumentów i materiałów Urzędu Miasta Świeradów-Zdrój oraz podmiotów funkcjonujących na tym terenie. Wykorzystano także informacje Głównego Urzędu Statystycznego.

UWARUNKOWANIA NATURALNE ROZWOJU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ ŚWIERADOWA-ZDROJU

Gmina Miejska Świeradów-Zdrój położona jest w makroregionie Sudety Zachodnie w paśmie Gór Izerskich w tzw. Obniżeniu Świeradowskim na wysokości 450-650 m n.p.m. Na rozwój przestrzeni turystycznej obszaru podstawowy wpływ miało położenie. Od zachodu i południowego wschodu ograniczona jest Wysokim Grzbieciem, od wschodu i północnego wschodu Grzbieciem Kamienickim, od północy zaś graniczy z Kotliną Mirską. Miasto Świeradów-Zdrój rozciąga się pomiędzy Stogiem Izerskim (1107 m n.p.m.), Sępłą Górą (829 m n.p.m.) a Zajęcznikiem (595 m n.p.m.) (Szczeklik 1975). Pod względem administracyjnym należy do powiatu lubańskiego. Obszar gminy prawie w całości zbudowany jest z proterozoicznych gnejsów, w różnych odmianach. Spadki terenu decydujące o atrakcyjności obszaru zajmują 40-50% powierzchni i wahają się w granicach od 5 do 20% (Simiczyjew, Witt 2005).

Jednym z ważniejszych elementów mających istotne znaczenie dla rozwoju przestrzeni turystycznej jest klimat. Klimat ten jest szczególny, ostry i hartujący, silnie bodźcowy a jego swoistą cechą jest mała amplituda temperatur skrajnych powietrza. W rejonie występują porywiste wiatry typu fenów, które zmniejszają zachmurzenie i powodują wzrost średniej rocznej temperatury oraz nagłe topnienie śniegów. Emanacja radioaktywnego radu, którym przesycone jest powietrze, gleba i woda Świeradowa-Zdroju mają również istotny wpływ na klimat regionu. W krajobrazie okolic Świeradowa-Zdroju dominują kompleksy leśne stanowiące 39,8% powierzchni terenu obejmujące lasy liściaste z bukami i jaworami oraz świerkami. (Simiczyjew, Witt 2005). Osobliwością są także występujące na Hali Izerskiej najpiękniejsze i najcenniejsze torfowiska wysokie. Ze względu na ochronę wyjątkowych gatunków flory utworzono w 1969 r. na obszarze 44,6 hektara rezerwat przyrody „Torfowisko Izerskie” (Klementowski 2006). W 2000 roku rezerwat powiększono i zmieniono nazwę na „Torfowiska Doliny Izery”. Świeradów-Zdrój posiada wiele zieleni śródmiejskiej, znajduje się tu wiele parków i ogrodów. Miasto nie posiada parków krajobrazowych ani obszarów chronionego krajobrazu. Na terenie miasta znajduje się dziewięć pomników przyrody (Raszkowski, Zbadyński, Fruba 2008). Rzeki stanowią istotny i nieodzowny element krajobrazu, przede wszystkim urozmaicają rzeźbę terenu. Przez Gminę Świeradów-Zdrój przepływa rzeka Kwis i Czarny Potok (Simiczyjew, Witt 2005).

Ryc. 1. Położenie gminy miejskiej Świeradów-Zdrój
Źródło: Simiczyjew, Witt (2005).

Bogactwem regionu oprócz klimatu są złoża naturalnych surowców leczniczych. Świeradów-Zdrój swoją tradycję uzdrowiskową zawdzięcza występowaniu wód mineralnych i radoczynnych, borowiny oraz świerka. Wody lecznicze to szczawy wodorowęglanowo-wapniowo-magnezowo-żelaziste z domieszką fluoru i radonu, nisko zmineralizowane, stabilne chemicznie i czyste bakteriologicznie. Są to wody wykorzystywane do kąpieli, płukania i irygacji jam ciała, inhalacji oraz kuracji pitnych (Kępa 2009b). Świeradów-Zdrój to jedno z dwóch w Polsce i jedno z dwudziestu w Europie uzdrowisk posiadających wody radoczyste. Są to wody specyficzne o radoczystości na poziomie 9,84-37,9 nCi/l wykorzystywane między innymi

w kuracji pitnej, kąpeli i inhalacji. Wzmacniają naczynia krwionośne, powodują spadek ciśnienia tętniczego. Korzystnie wpływają na procesy enzymatyczne i przemiany komórkowe. Udowodnione działanie radonu to działanie przeciwbólowe, przeciwzapalne i odczulające (Kępa 2009b). Przeznaczone są dla osób ze schorzeniami układu oddechowego, reumatycznymi oraz narządu ruchu. Borowina i świerk to obok wód leczniczych kolejne surowce lecznicze obszaru. Złoża borowiny znajdują się u stóp Hali Izerskiej niedaleko miasta. Borowina dzięki swoim właściwościom (duża pojemność cieplna, małe przewodnictwo oraz zawartości substancji takich jak: woski, żywice, białka, garbniki, kwasy huminowe, estrogeny) wykorzystywana jest w leczeniu wielu schorzeń. Do najczęstszych należą procesy zwyrodnieniowe stawów i chrząstek stawowych, w stanach pourazowych narządu ruchu, w przewlekłym zapaleniu przewodu pokarmowego oraz w chorobach ginekologicznych. Zabiegi z udziałem borowiny to częściowe zawijania, fasony, kąpiele i pastowania (Kępa 2009a). Świerk w postaci wywaru, na bazie wody mineralnej wykorzystywany jest do kąpeli. Powoduje zwiększenie napięcia skóry i pomaga w leczeniu schorzeń układu oddechowego i nerwowego. Ponadto kąpiele świerkowe działają relaksująco na organizm ludzki.

EWOLUCJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ ŚWIERADOWA-ZDROJU

Osada powstała prawdopodobnie na przełomie XIII i XIV w. i została założona przez słowiańskie plemię Milczan, które czciło złotą figurkę lwa Flinesa stąd osada zawdzięcza im swą nazwę Flyns (później niemczoną na Flinsberg).

Pierwsza wzmianka o świeradowskich wodach pochodzi z dokumentów śląskiego lekarza Leonarda Thurneyssena z XVI wieku i dotyczy zimnych i ciepłych wód mineralnych i metalicznych. O niespotykanych właściwościach tych wód pisali w swoich publikacjach również lekarz Kasper Schwenckfeld, I. Nason oraz Fryderyk Luca. Jednak dopiero z inicjatywy dr Weista w 1739 r., właściciel tych ziem, Schaffgotsch, powołał komisję lekarską w celu stwierdzenia leczniczych właściwości wód z okolicznych terenów.

W 1754 r. wybudowano pierwszy dom zdrojowy z 14 pokojami, zwany później „starym” oraz pijalnię. Od tego czasu datuje się rozwój Świeradowa jako uzdrowiska, do którego systematycznie przyjeżdżali kuracjusze. Ze względu na atrakcyjność rejonu i dużą liczbę odwiedzających, pod koniec XVIII w. wybudowano zakład kąpielowy z 12 wannami, w którym leczyło się około 200-300 osób rocznie (Szczeklik 1975).

Wiek XIX to okres rozbudowy i modernizacji obiektów i urządzeń leczniczych. Odwiercono nowe źródło, zwane „Dolnym”, rozpoczęto kąpiele w wywarze z kory i igieł świerkowych oraz urządzono zakład leczniczy przeznaczony do kąpeli borowinowych, których złoża odkryto niedaleko miasta. Przyczyniło się to do zwiększenia liczby kuracjuszy z 500 osób w 1873 r. do 5000 w 1893 r. (Simiczjew, Witt 2005a).

Na dalszy rozwój Świeradowa-Zdroju i ożywienie ruchu turystycznego wpłynęło wybudowanie linii kolejowej, oddanie do użytku nowego Domu Zdrojowego

z 70 pokojami i piękną halą spacerową oraz źródła „Zofia” i grupy sześciu źródeł imienia Marii i Piotra Curie. Odkrycie przez inż. Schmidta radoczynności źródeł na stoku Wysokiego Grzbietu stało się również motorem napędowym rozwoju kurortu (Standzoń-Gierek, Osip-Pokrywka 2008).

W latach 1920-1930 Świeradów-Zdrój był miejscowością już typowo uzdrowską, gdzie oprócz zakładów lecznictwa uzdrowskiego znajdowały się kawiarnie, gospody, 23 restauracje, 128 domów wynajmujących pokoje, poczta, telegraf. Do końca 1944 roku uzdrowsko nie zostało zniszczone i funkcjonowało normalnie. Po II wojnie światowej, uzdrowsko zostało upaństwowione. W latach 70. XX wieku dzielnicą Świeradowa-Zdroju stała się Czerniawa-Zdrój tworząc państwową spółkę Uzdrowsko Świeradów-Czerniawa. W latach 70. i 80. uzdrowsko rozwijało się i zwiększało swoją bazę noclegową. Jednak na początku lat 90. system lecznictwa uzdrowskiego uległ zmianom (Kasprzak, Mańkowska 2010). Efektem niewłaściwej polityki państwa były pewne negatywne zjawiska o charakterze ekonomiczno-społecznym do których należały głównie ograniczenie ilości miejsc sanatoryjnych i nakładów na lecznictwo uzdrowskie oraz zmniejszenie dochodów gmin uzdrowskich jak i dekapitalizacja majątku trwałego (Wołowicz 2003). Spowodowało to w konsekwencji duże straty dla uzdrowska jak również dla miasta. W efekcie zlikwidowano linię kolejową i pozamykano ośrodki wczasowe. Przejęcie przez miasto tych ośrodków po Funduszu Wczasów Pracowniczych i sprzedanie ich prywatnym właścicielom niewiele pomogło. Lata 90. ubiegłego wieku to czas stagnacji w rozwoju miasta i uzdrowska.

Ożywienie nastąpiło dzięki niemieckim kuracjom. Modernizacja i rozbudowa bazy hotelowej oraz inwestycje w bazę zabiegową zaowocowały współpracą z niemieckimi biurami podróży. Zapewniło to właściwie pełne obłożenie miejsc hotelowych przez cały rok i na kilka miesięcy z góry. Obecnie Świeradów-Zdrój przeżywa rozkwit. W 1995 r. z noclegów w Świeradowie skorzystało 27 tys. turystów, w tym 2 tys. turystów zagranicznych (Rapacz, Gryzel, Jaremen 2010). W 2009 r. odwiedziło Świeradów około 50 tys. turystów, w tym ponad 21 tys. turystów zagranicznych.

Niewątpliwą zasługą tak dużego wzrostu ilości turystów w ostatnich latach jest praca samorządu i przedsiębiorców w kierunku rozwoju innych produktów turystycznych. Wykorzystywany jest posiadany potencjał turystyczny i poprzez modernizację i rozwój infrastruktury oraz promocję Świeradów-Zdrój staje się oprócz uzdrowska miejscem do uprawiania turystyki pieszej, rowerowej i narciarskiej.

Specyficzny mikroklimat Świeradowa umożliwia długie zaleganie pokrywy śnieżnej na stokach. Pozwala to na uprawianie zarówno narciarstwa zjazdowego jak i biegowego przez narciarzy wykazujących się różnym stopniem zaawansowania. Na terenie Świeradowa-Zdroju funkcjonują wyciągi narciarskie tj.: „Kamieniec”, „Izery”, „Bambino-Ski”, „Barbara”, „Magdalena”. W mroźne, zimowe dni turyści mogą skorzystać również z torów saneczkowych. W grudniu 2008 roku oddano do użytku pierwszą w Sudetach Kolej Gondolową, która przewozi zimą narciarzy i snowboardzistów na szczyt Stogu Izerskiego. W ciągu godziny może wwieźć około 2500 osób, ma długość 2,5 km, a średni czas przejazdu w jedną stronę wynosi 8 minut (Nowaczyk 2008). W celu doznania niezapomnianych wrażeń kolej

gondolowa jest wykorzystywana jako środek transportu dla ludzi starszych, dla których pokonanie trasy na Stóg Izerski byłoby niemożliwe ze względu na stan zdrowia. Jest też znakomitą alternatywą dla rodzin z małymi dziećmi.

Świeradów-Zdrój to doskonale miejsce dla turystyki pieszej i rowerowej. W okolicy można znaleźć wiele szlaków i dróg o charakterze zarówno lokalnym jak i krajowym oraz międzynarodowym. Stwarza to szereg dogodnych możliwości do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej.

Świeradów-Zdrój to miejsce, z którego szlaki turystyczne wiodą turystów w Góry Izerskie oraz w sąsiednie pasma górskie. Jednym z najbardziej atrakcyjnych szlaków jest szlak czerwony im. Mieczysława Orłowicza. Szlak rozpoczyna swój bieg w Świeradowie-Zdroju a kończy w Paczkowie w województwie opolskim. Szlak prowadzi turystów przez najważniejsze pasma polskich Sudetów, a jego długość wynosi 390 km. Istnieją także szlaki turystyczne łączące Polskę z Republiką Czeską na przykład przez malowniczą czeską osadę Jizerka do Stacji Turystycznej „Orle”. Szlaki o charakterze lokalnym to szlaki łączące Świeradów-Zdrój ze Szklarską Porębą oraz prowadzące na Stóg Izerski, Smerk, Zajęcznik i do Czerniawy-Zdroju. Dla mniej zaawansowanych piechurów poleca się trasę do Schroniska na „Stogu Izerskim”, z którego roztacza wspaniała panorama Gór Izerskich.

Świeradów-Zdrój oprócz ciekawych szlaków turystycznych posiada także trasy rowerowe. W okolicach Świeradowa-Zdroju jest ich około 200 km. Dobrze wytyczone i przygotowane wpływają pozytywnie na rozwój tego rodzaju turystyki. Warty polecenia trasami są trasa MTB „Lang Team” i „Dookoła Kwisy”. Trasa MTB „Lang Team” o łącznej długości 5,9 km charakteryzuje się dużym stopniem trudności, rozpoczyna się i kończy przy Domu Zdrojowym. Trasa „Dookoła Kwisy” ma długość 25 km i biegnie zarówno ulicami miasta jak i drogami leśnymi oferując wspaniałe widoki na pobliskie szczyty górskie.

Położenie Świeradowa-Zdroju w pobliżu styku trzech granic pozwala na organizowanie wycieczek krajoznawczo-turystycznych zarówno do Republiki Czeskiej jak i do Niemiec. Przebywając dłużej w Świeradowie-Zdroju można zwiedzić Liberec, Frydlant, Drezno, Berlin i Pragę.

W ostatnim czasie rozwija się w Świeradowie-Zdroju turystyka weekendowa, która należy obecnie do coraz popularniejszych rodzajów turystyki. Wiąże się ona z krótkotrwałym odpoczynkiem poza miejscem zamieszkania, ale w niezbyt dużej odległości od niego. Popyt na taki rodzaj turystyki wynika z potrzeby regeneracji sił fizycznych i psychicznych po stresującej pracy i życiu dnia codziennego. Oferta Świeradowa-Zdroju jest w tym zakresie bardzo bogata i wiąże się nie tylko z ofertą uzdrowiskową, ale także z turystyczno-rekreacyjną. Boiska, korty, baseny, kręgielnia, jazda konna stanowią doskonale uzupełnienie oferty, podobnie jak restauracje i kawiarnie.

W mieście rozwinęła się również nowa forma turystyki, zwana turystyką SPA. Powstały ośrodki o wysokim stopniu wyspecjalizowania, które oferują pobyty wypoczynkowe wraz z rehabilitacją i odnową SPA. Również Przedsiębiorstwo Uzdrowiskowe Świeradów-Czerniawa dostosowało swoją ofertę do oczekiwań klientów i proponuje, oprócz zabiegów leczniczych, nowatorskie zabiegi w stylu japońskim.

Pakiety oferowane przez ośrodki Spa i obiekty uzdrowiskowe wzajemnie się uzupełniają i wzbogacają ofertę usług Świeradowa-Zdroju. Odwiedzający mają do wyboru zabiegi z zakresu fizykoterapii, balneoterapii, hydroterapii i odnowy biologicznej. Gama oferowanych zabiegów jest bardzo szeroka i stale się poszerza. Kluczowymi zabiegami są kąpiele, masaże, sauny i zabiegi kosmetyczne.

Turyści podczas pobytu w Świeradowie-Zdroju mogą podziwiać Dom Zdrojowy z tarasem widokowym na Wieży Zegarowej oraz najdłuższą na Dolnym Śląsku, Halę Spacerową z Pijalnią Wód oraz odpocząć w Parku Zdrojowym. Innymi zabawkami wartymi obejrzenia są Łazienki Leopolda (obecnie Centrum Reumatologii „Goplana”) i Łazienki Marii. Górką atrakcją okolicy są schroniska. Na uwagę zasługuje „Chatka Górzystów” i schronisko na „Stogu Izerskim”.

Niezależnie od pory roku atrakcjami przyciągającymi turystów do Świeradowa-Zdroju są cykle imprez kulturalno-rozrywkowych. Do najważniejszych o zasięgu międzynarodowym należą:

- „Dni Kwitnących Rododendronów”,
- Międzynarodowy Zlot Pojazdów Zabytkowych IKAR,
- Bike Maraton,
- SnowMania,
- Europejskie Spotkania Młodych Muzyków „Eurounionorchestries”,
- Festiwal Muzyki Dawnej,
- Międzynarodowe Spotkania Szachowe Dzieci i Młodzieży Euroregionu Nysa.

PODSUMOWANIE

Świeradów-Zdrój nazywany jest od wielu lat Uzdrowiskową Perłą Karkonoszy. Miejscowość słynęła od zawsze z wykorzystywania swoich bogactw naturalnych w lecznictwie. Po okresie stagnacji w latach 90. XX wieku podjęto na szeroką skalę działania w zakresie rozwoju i promocji Świeradowa-Zdroju. Działania te miały na celu stworzenie odpowiednich warunków, w których kuracjusze korzystaliby z nowych usług turystycznych, a turyści z zabiegów leczniczych. Odpowiednie wykorzystanie przestrzeni turystycznej w oparciu o pozyskane dotacje pozwoliły na rozszerzenie funkcji Świeradowa-Zdroju z wyłącznie uzdrowiskowej na rekreacyjno-wypoczynkową. Utrzymanie zainteresowania turystów i kuracjuszy taką formą wykorzystania przestrzeni turystycznej pozwoli na dalszy rozwój miasta i wzrost poziomu życia mieszkańców.

LITERATURA

Gaworecki W.W., 2010, *Turystyka*, PWE, Warszawa.

Kasprzak W., Mańkowska A., 2010, *Fizykoterapia, medycyna uzdrowiskowa i SPA*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.

Kępa K., 2009a, *Borowina*, „Notatnik Świeradowski”, 4, 13.

- Kępa K.**, 2009b, *Wody lecznicze*, „Notatnik Świeradowski”, 5, 13.
- Klementowski J.**, 2006, *Torfowiska Sudetów Zachodnich i ich ochrona*, „Zielona Planeta”, listopad-grudzień, 11-15.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Łęcka I.**, 2003, *Nowe(?) trendy w turystyce zdrowotnej*, „Prace i Studia Geograficzne”, 32, 173-180.
- Nowaczyk M.**, 2008, *Narciarze czekają na śnieg*, „Gazeta Wyborcza”, Wrocław, 4.
- Rapacz A., Gryzel P., Jaremen D.E.**, 2010, *Potencjał turystyczny uzdrowiska Świeradów-Zdrój*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 590, 201.
- Raszkowski A., Zbadyński M., Fruba M.**, 2008, *Koncepcja Subregionalnego Produktu Turystycznego Karkonosze i Góry Izerskie*, Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Jelenia Góra.
- Simiczyjew P., Witt A.**, 2005, *Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miejskiej Świeradów-Zdrój*, Załącznik Nr 1 do uchwały Nr XII/80/2005 Rady Miasta Świeradów-Zdrój z dnia 26.10.2005.
- Simiczyjew P., Witt A.**, 2005a, *Plan Gospodarki Odpadami dla Gminy Miejskiej Świeradów-Zdrój*, Załącznik Nr 1 do uchwały Nr XII/81/2005 Rady Miasta Świeradów-Zdrój z dnia 26.10.2005.
- Standzoń-Gierek E., Osip-Pokrywka M.**, 2008, *SPA i uzdrowiska*, HACHETTE.
- Szczeklik E.**, 1975, *Świeradów-Zdrój*, [w:] Falkiewicz A., Starzewska M. (red.), *Uzdrowiska dolnośląskie i ich okolice*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 92-105.
- Wolski J.**, 1970, *Turystyka zdrowotna a uzdrowiska europejskich krajów socjalistycznych*, „Problemy uzdrowiskowe”, 5.
- Wołowicz T.**, 2003, *Sposoby rewitalizacji polskich uzdrowisk – ustawa o gminach uzdrowiskowych i inne formy aktywizacji społeczno-gospodarczej*, „Miesięcznik Instytutu Turystyki Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie”, AWF, 14, 5-30.

Summary

The paper presents a tourist space of Świeradów-Zdrój. The author reviewed the documents and materials of the City Hall Świeradów-Zdrój. Then he presented the natural conditions of the tourist space development of the town and presented the evolution and current status of the tourist space of Świeradów-Zdrój. The author found that Świeradów-Zdrój is a very good example of the use of the tourist space to increase the attractiveness of the town, both as a health resort and a place of a tourist and recreation center.

Sylwia Szostak-Młynarska

Wyższa Szkoła Teologiczno-Humanistyczna
w Podkowie Leśnej
mlynarska.sylwia@wp.pl

MIĘDZYNARODOWE ASPEKTY BADANIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ OBSZARU

INTERNATIONAL ASPECTS OF THE TOURISM FUNCTION MEASUREMENT

Abstrakt

Przejawy turystyki w przestrzeni miejskiej stanowią podstawę wyodrębnienia tej przestrzeni pod względem funkcjonalnym w granicach administracyjnych jednostek terytorialnych stanowiących obszary recepcji turystycznej. Biorąc pod uwagę fakt, że miasta funkcjonują współcześnie na rynku światowym jako międzynarodowe jednostki przestrzenne o charakterze lokalnym, istotna wydaje się identyfikacja mierników funkcji turystycznej obszaru (miasta), wyrażających zdolność jednostki terytorialnej do konkutowania na międzynarodowym rynku turystycznym o turystów, inwestorów i podmioty gospodarki turystycznej. W opracowaniu przeprowadzono analizę zróżnicowania poziomu natężenia i dynamiki zmian funkcji turystycznej największych miast w Polsce na przestrzeni lat 1997-2009 w oparciu o mierniki ogólne funkcji turystycznej obszaru oraz z wyodrębnianiem jej międzynarodowych aspektów.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, umiędzynarodowienie, przemiany obszarów recepcji turystycznej, miernik syntetyczny

Key words: tourism function, internationalization, tourism destination development, synthetic measure

WPROWADZENIE

Skutki rozwoju turystyki występują przede wszystkim w miejscach, do których kieruje się ruch turystyczny, tj. na obszarach recepcji turystycznej. W miejscach tych odbywa się większość konsumpcji turystycznej – turyści korzystają z różnego rodzaju atrakcji, bazy materialnej turystyki, infrastruktury ogólnej, lokalnych instytucji handlowych i usługowych itd. (Niezgoda 2006)¹.

Obecnie znaczną koncentrację zjawisk turystycznych dostrzega się na terenie miast (Kowalczyk 2003; Kozak 2006). Przejawy turystyki w przestrzeni miejskiej, wyrażone poprzez pobyt turystów i/lub infrastrukturę turystyczną (Matczak 1992), stanowią natomiast podstawę wyodrębnienia tej przestrzeni pod względem funkcjonalnym w granicach administracyjnych jednostek terytorialnych (Matczak 1989; Włodarczyk 2009). Obok wielu funkcji społeczno-gospodarczych miasta mogą za-

¹ W zależności od przedmiotu analiz w konkretnej sytuacji obszar recepcji turystycznej może oznaczać np. miejscowość, miasto, gminę, region, kraj (Dziedzic 1998; Mundt 2004).

tem, choć w różnym zakresie, pełnić również funkcję turystyczną. Pod wpływem zmian w otoczeniu jednostek terytorialnych, a także wewnętrznych czynników rozwoju turystyki w miastach funkcja ta podlega przemianom w czasie. Przy tym tempo i skala tych zmian mogą być różne w sytuacji uwzględnienia w analizie aspektów międzynarodowych kształtowania funkcji turystycznej obszaru w stosunku do ujęć o charakterze ogólnym. Do przyjęcia międzynarodowej perspektywy funkcjonowania obszarów recepcji turystycznej (miast) skłaniają z kolei współczesne uwarunkowania globalnego rynku turystycznego (Nawrot, Zmysłony 2009). Stąd istotna wydaje się identyfikacja mierników funkcji turystycznej obszaru (miasta), wyrażających zdolność jednostki terytorialnej do konkutowania na międzynarodowym rynku turystycznym o turystów, inwestorów i podmioty gospodarki turystycznej.

Zasadniczym problemem badawczym jest w tym kontekście pomiar funkcji turystycznej miast i jej analiza w ujęciu dynamicznym. Stanowić to może podstawę oceny porównawczej rozwoju turystycznego miast w dwóch aspektach: w odniesieniu do grupy przyjętych do badań jednostek wyodrębnionych pod względem określonych kryteriów (wielkość miasta wyznaczona przez liczbę mieszkańców) oraz ze względu na charakter (stopień „umiędzynarodowienia”) mierników poziomu natężenia funkcji turystycznej miast.

FUNKCJA TURYSTYCZNA MIASTA JAKO OBSZARU RECEPCJI TURYSTYCZNEJ

Jednostki terytorialnego podziału kraju (w tym miasta) stanowią rzeczywiste lub potencjalne obszary recepcji turystycznej na podstawie wyodrębnienia przestrzeni pod względem funkcjonalnym (tj. pełnionej funkcji turystycznej) w granicach administracyjnych tych jednostek. Wówczas funkcję turystyczną można określić jako obiektywny miernik realnej przestrzeni turystycznej, w której zachodzi aktywność turystyczna – jest obserwowany ruch turystyczny oraz istnieje zagospodarowanie turystyczne o różnym stopniu natężenia, będące efektem działań na rzecz turystyki (Włodarczyk 2006). Przy tym w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że warunkiem niezbędnym występowania tej funkcji jest ruch turystyczny.

Przyjmując natomiast kryterium gospodarcze definiowania funkcji turystycznej jednostki przestrzennej można rozumieć ją jako działalność społeczno-ekonomiczną danego obszaru (miasta) skierowaną na obsługę ruchu turystycznego dla zaspokojenia potrzeb turystów (Maczak 1989). Jest ona jedną z funkcji gospodarczych zapewniających rozwój lokalny i spełniających potrzeby bytowe mieszkańców (Bański 2006). Te dwa aspekty pojęcia funkcji turystycznej, tj. działalność na rzecz turystów oraz efekty tej działalności dla danego obszaru akcentuje również S. Liszewski (red.) (1989), przyjmując, że funkcję turystyczną opisują wszystkie działania i zachęty, jakie jednostka przestrzenna emituje pod adresem turystyki przyjazdowej oraz skutki i konsekwencje tej działalności dla jej struktury przestrzennej i życia gospodarczego. Często uznaje się, że dany obszar (miasto) pełni funkcję turystyczną wówczas, gdy turystyka stanowi dominującą formę działalności gospodarczej na tym terenie (War-

szyńska, Jackowski 1979). W dalszych rozważaniach przyjęto jednak, że funkcja turystyczna ma charakter powszechny (Maczak 1989), każdą więc jednostkę terytorialnego podziału kraju (w tym miasto) można scharakteryzować z punktu widzenia poziomu natężenia funkcji turystycznej i jej przebiegu w czasie (Majewska 2008).

SPOSOBY WYZNACZANIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ MIAST

Wśród grup mierników wyznaczania funkcji turystycznej obszaru w literaturze przedmiotu przyjmuje się przede wszystkim: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, dostępność komunikacyjną, wielkość i strukturę ruchu turystycznego, wielkość i sposób użytkowania terenu, wielkość dochodów uzyskiwanych w turystyce (Fischbach 1989). Trzeba zauważyć, że poza wielkością ruchu turystycznego mierniki te rozpatrywane osobno nie są wystarczające dla określenia funkcji turystycznej obszaru. Przykładowo wskaźniki atrakcyjności turystycznej określają nie tyle stopień rozwoju funkcji turystycznej, co odzwierciedlają uwarunkowania rozwoju tej funkcji, potencjał możliwy do wykorzystania. Podobnie dostępność komunikacyjna czy zagospodarowanie turystyczne (zwłaszcza, gdy nie uwzględnia się stopnia wykorzystania bazy turystycznej) stanowią podstawę rozwoju funkcji turystycznej i tylko w części mogą być obiektywnym miernikiem jej rozwoju (Włodarczyk 2009). Z tego względu funkcja turystyczna przedstawiana jest również w postaci syntetycznej zestawionych kilku miar w ramach wymienionych wyżej grup (zob. Majewska 2008). Wówczas uwzględniane przy ocenie stopnia rozwoju funkcji turystycznej danego obszaru cechy charakteryzują zwykle trzy aspekty zjawisk turystycznych: zagospodarowanie turystyczne, ruch turystyczny i walory turystyczne (Warszyńska 2006; Derek 2007; Durydziwka 2007).

Odrębną kwestią przy wyznaczaniu funkcji turystycznej miast jest znaczenie wymiaru międzynarodowego procesów rozwojowych w turystyce w ocenie poziomu natężenia funkcji turystycznej obszaru i jego dynamiki zmian. Zgodnie bowiem z koncepcją przemian obszaru turystycznego R. Butlera (1980), wraz z rozwojem turystycznym obszar coraz większą kontrolę nad nim uzyskują przedsiębiorcy z kapitałem zewnętrznym, którzy w coraz większym stopniu w porównaniu z lokalnymi przedsiębiorcami tworzą ofertę obszaru. Ponadto, w literaturze nawiązującej do koncepcji cyklu życia obszaru turystycznego (TALC) proponuje się m. in. podejście, zgodnie z którym rozwój obszaru turystycznego odbywa się na bazie pojemności (wydajności) strony podażowej rynku turystycznego i wiąże się ze wzrostem nowych sektorów rynku oraz rozszerzeniem zasięgu oddziaływania. Wśród postulowanych modelowych faz rozwoju pojawia się zatem turystyka międzynarodowa jako stadium dojrzałości obszaru turystycznego (następująca po etapach określanych jako turystyka lokalna, regionalna i krajowa), występujące tuż przed fazą upadku lub stagnacji, względnie odnowienia (Prideaux 2000).

Można zatem stwierdzić, że atrakcyjność, ale też konkurencyjność na międzynarodowym rynku turystycznym dany obszar uzyskuje wówczas, gdy jest już atrakcyjny i konkurencyjny na rynku wewnętrznym, tj. gdy przyciąga krajowy ruch tury-

styczny oraz rodzimy kapitał lokowany w sferze gospodarki turystycznej skuteczniej niż inne obszary. Badania wskazują bowiem, że umiejętność odnoszenia sukcesów na rynkach zagranicznych jest silnie skorelowana z dużym natężeniem walki konkurencyjnej na rynku wewnętrznym (Gorynia 2007). Pojawia się zatem pytanie o znaczenie międzynarodowych aspektów wyrażania funkcji turystycznej miast, tj. ich zdolności do przyciągania zagranicznych turystów i zagranicznego kapitału tworzącego – poprzez zagospodarowanie turystyczne – materialne podstawy rozwoju turystyki w mieście.

POMIAR FUNKCJI TURYSTYCZNEJ MIAST – MIERNIKI OGÓLNE I ASPEKTY MIĘDZYNARODOWE

W celu wyrażenia funkcji turystycznej miast zastosowano miernik syntetyczny w postaci średniej arytmetycznej znormalizowanych mierników cząstkowych zmiennych diagnostycznych o charakterze stymulant (zob. Majewska 2008)². Uwzględniono zmienne popytowo-podażowe, charakteryzujące z jednej strony intensywność ruchu turystycznego w mieście, z drugiej – poziom zagospodarowania turystycznego. Takie ujęcie odzwierciedla wynik oceny dokonanej przez rynek (tj. turystów, ale też podmioty gospodarki turystycznej, inwestorów) w zakresie tego, co obszar recepcji turystycznej ma do zaoferowania. Równolegle obliczono wskaźniki syntetyczne funkcji turystycznej miast na podstawie mierników ogólnych (krajowy i zagraniczny ruch turystyczny, podmioty gospodarki turystycznej niezależnie od pochodzenia zaangażowanego kapitału)³ oraz z wyodrębnieniem aspektów międzynarodowych⁴. Na tej podstawie ustalono dynamikę zmian poziomu natężenia funkcji turystycznej miast w latach 1997-2009⁵ w tych dwóch przypadkach. Następnie przeprowadzono analizę porównawczą przebiegu zjawisk turystycznych w największych polskich miastach – liczących powyżej 300 tys. mieszkańców (Poznań, Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Gdańsk, Szczecin, Bydgoszcz, Lublin, Katowice).

² Cechy diagnostyczne poddano normalizacji poprzez przekształcenie ilorazowe odnosząc ich wartość do stałego wzorca – średniej arytmetycznej poziomu poszczególnych zmiennych diagnostycznych dla analizowanego zbioru miast w początkowym okresie analizy, tj. w roku 1997.

³ Należą do nich: wskaźnik Schneidera (liczba korzystających z noclegów na 100 mieszkańców), wskaźnik Charvata (liczba udzielonych noclegów na 100 mieszkańców), wskaźnik Baretje'a i Deferta (liczba miejsc noclegowych na 100 mieszkańców), udział podmiotów sektora turystyki (sekcja H/I według PKD 2004/PKD 2007) w podmiotach gospodarczych ogółem.

⁴ Należą do nich: wskaźnik Schneidera (liczba korzystających z noclegów turystów zagranicznych na 100 mieszkańców), wskaźnik Charvata (liczba udzielonych turystom zagranicznym noclegów na 100 mieszkańców), wskaźnik Baretje'a i Deferta (liczba miejsc noclegowych na 100 mieszkańców), udział podmiotów z kapitałem zagranicznym zarejestrowanych w sekcji H (według PKD 2004)/sekcji I (według PKD 2007) w podmiotach sekcji H (I) ogółem.

⁵ Wyznaczono średnioroczne tempo zmian (średnią stopę wzrostu) wskaźnika syntetycznego funkcji turystycznej miast z zastosowaniem średniej geometrycznej łańcuchowych indeksów dynamiki (Majewska 2008).

Wyodrębnienie miast ze względu na liczbę mieszkańców miało zapewnić porównywalność poziomu natężenia funkcji turystycznej i dynamiki jej zmian w analizowanej grupie jednostek. Jako źródło informacji wykorzystano dane statystyczne gromadzone w Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz dane z rejestru REGON pochodzące z regionalnych Urzędów Statystycznych.

Przebieg kształtowania się funkcji turystycznej największych miast w Polsce w wybranych latach analizy przedstawiono w poniższej tabeli (tab. 1).

Tabela 1. Poziom rozwoju funkcji turystycznej największych polskich miast oraz średnioroczne tempo zmian tego poziomu w latach 1997-2009

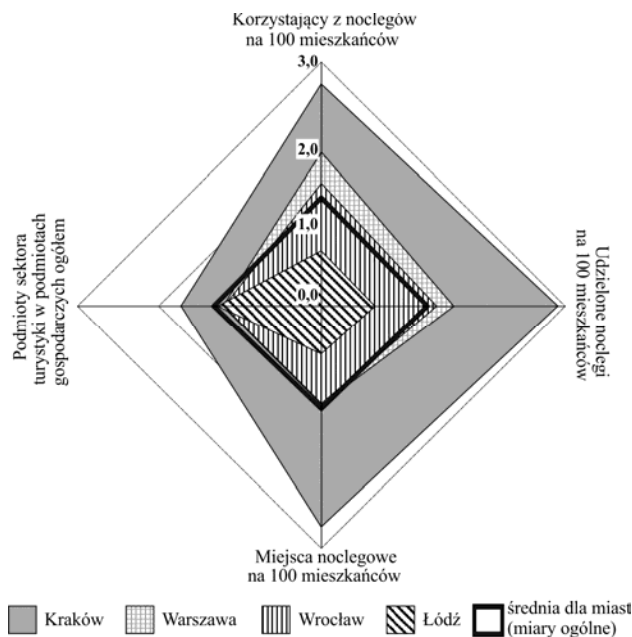
Miasto	Wskaźnik syntetyczny funkcji turystycznej miast na bazie mierników ogólnych					
	1997	2001	2005	2007	2009	Tempo 1997-2009
Kraków (1)*	1,84	1,51	2,13	2,50	2,53	102,67
Gdańsk (2)	1,43	1,49	1,50	1,61	1,75	101,67
Warszawa (4)	1,02	1,02	1,29	1,39	1,49	103,20
Wrocław (6)	0,85	1,10	1,24	1,44	1,33	103,82
Poznań (5)	0,93	1,02	1,16	1,27	1,30	102,87
Szczecin (3)	1,17	1,10	1,28	1,34	1,30	100,86
Katowice (7)	0,83	0,80	0,99	1,04	1,07	102,20
Lublin (8)	0,79	0,78	0,79	0,83	0,85	100,60
Łódź (10)	0,49	0,61	0,68	0,75	0,80	104,20
Bydgoszcz (9)	0,65	0,62	0,58	0,64	0,67	100,30
Średnia	1,00	1,01	1,16	1,28	1,31	102,24

Miasto	„Umieźdzynarodowiony” miernik funkcji turystycznej miast					
	1997	2001	2005	2007	2009	Tempo 1997-2009
Kraków (1)*	1,79	1,63	2,57	3,01	2,83	103,87
Warszawa (2)	1,54	1,53	1,65	1,67	1,69	100,81
Gdańsk (4)	1,28	1,36	1,40	1,48	1,44	100,99
Wrocław (6)	0,85	0,99	1,25	1,49	1,30	103,57
Szczecin (3)	1,33	1,12	1,39	1,29	1,21	99,25
Poznań (5)	1,07	1,00	1,10	1,15	1,19	100,89
Katowice (8)	0,62	0,47	0,64	0,71	0,79	101,97
Łódź (9)	0,40	0,45	0,44	0,51	0,60	103,37
Lublin (7)	0,72	0,49	0,50	0,55	0,51	97,20
Bydgoszcz (10)	0,39	0,35	0,28	0,28	0,32	98,29
Średnia*	1,00	0,94	1,12	1,22	1,19	101,02

* Miasta uszeregowano ze względu na poziom natężenia funkcji turystycznej w 2009 roku, a w nawiasach podano miejsce jednostki w rankingu miast według poziomu natężenia funkcji turystycznej w 1997 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń z wykorzystaniem danych pochodzących z Banku Danych Regionalnych GUS oraz regionalnych Urzędów Statystycznych.

Na jej podstawie można stwierdzić, że najwyższy poziom natężenia zjawisk turystycznych, niezależnie od sposobu pomiaru funkcji turystycznej, miał miejsce na terenie miasta Krakowa (prawie trzykrotnie wyższy w porównaniu ze średnim poziomem funkcji turystycznej w analizowanej grupie miast w 1997 r.). Z kolei największą dynamiką zmian tych zjawisk na przestrzeni analizowanych trzynastu lat w przypadku mierników ogólnych funkcji turystycznej charakteryzowały się: Łódź, Wrocław oraz Warszawa. Przyczyniło się to do poprawy pozycji tych miast w rankingu poziomu natężenia funkcji turystycznej w ostatnim roku analizy (2009). Natomiast uwzględnienie w pomiarze międzynarodowych aspektów funkcji turystycznej sprawiło, że na czele grupy najbardziej dynamicznie rozwijających się pod względem turystycznym miast pojawił się Kraków. Decydujące znaczenie miały w tym przypadku mierniki cząstkowe funkcji turystycznej o charakterze popytowym. Z kolei szczególny wkład w określeniu poziomu natężenia funkcji turystycznej najdynamiczniej rozwijających się pod względem turystycznym miast (niezależnie od stopnia „umiędzynarodowienia” miernika funkcji turystycznej), tj. Wrocławia i Łodzi, miał wskaźnik opisujący udział spółek z kapitałem zagranicznym w podmiotach zarejestrowanych w sekcji H (wg PKD 2004)/I (wg PKD 2007) ogółem (ryc. 1). Może to świadczyć o wzrastającej stabilności w zakresie prowadzonej w tych miastach na coraz większą skalę działalności gospodarczej w sferze turystyki.

Ryc. 1. Struktura wskaźnika syntetycznego funkcji turystycznej miast w roku 2009 (mierniki cząstkowe ogólne i aspekty międzynarodowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń z wykorzystaniem danych pochodzących z Banku Danych Regionalnych GUS oraz regionalnych Urzędów Statystycznych.

Ponadto „umiędzynarodowienie” wskaźnika funkcji turystycznej pozwala stwierdzić, że dynamika wzrostu funkcji turystycznej Warszawy, Poznania, Gdańska i Katowic osłabła w porównaniu z procesami rozwojowymi w turystyce w ujęciu ogólnym. Przykładowo w odniesieniu do Warszawy nastąpiła stabilizacja rozwoju turystycznego przy wyższym względnym poziomie natężenia funkcji turystycznej stolicy. Z kolei na dynamice zyskał Kraków, który powiększył swoją przewagę na międzynarodowym rynku turystycznym w stosunku do pozostałych miast (jeszcze wyższy względny poziom natężenia zjawisk turystycznych).

PODSUMOWANIE

Przyjęcie dwóch sposobów pomiaru funkcji turystycznej miast (mierników syntetycznych) umożliwiło przeprowadzenie oceny przebiegu zjawisk turystycznych w grupie dziesięciu największych pod względem liczby ludności miast w Polsce i porównanie wyników uzyskanych przy wykorzystaniu mierników ogólnych funkcji turystycznej (bez wyodrębniania ich aspektów międzynarodowych) oraz mierników „umiędzynarodowionych”. Zauważono dużą zgodność rankingów według poziomu natężenia funkcji turystycznej miast, natomiast pewne różnice ujawniły się w zestawieniu miast ze względu na dynamikę zmian poziomu natężenia funkcji turystycznej.

Analiza poziomu natężenia funkcji turystycznej oraz tempa jej zmian w czasie w sytuacji uwzględniania mierników ogólnych funkcji turystycznej oraz z wyodrębnieniem jej aspektów międzynarodowych ujawniła występowanie takich rynków, na których specyficzne znaczenie ma międzynarodowy (Kraków) bądź krajowy (Poznań) ruch turystyczny czy kapitał zagraniczny ulokowany w działalność w sferze turystyki (Łódź, Wrocław, Warszawa). W odniesieniu do Poznania miernik ogólny funkcji turystycznej wskazuje na ponadprzeciętny jej wzrost, ale wyodrębnienie aspektów międzynarodowych wiąże się z zaobserwowaniem stabilizacji rozwoju funkcji turystycznej przy średnim jej poziomie.

Zaproponowana w opracowaniu ilościowa metoda analizy procesów rozwojowych w turystyce w miastach bazuje na ujęciu relatywnym i polega na odnoszeniu poziomu natężenia, tempa i kierunków zmian w zakresie kształtowania się funkcji turystycznej miast do wielkości charakteryzujących całą analizowaną grupę jednostek terytorialnych. Wiąże się to z pewnymi uproszczeniami ujawniającymi się we wstępnej fazie badań o charakterze ilościowym. Badania takie mają jednak w założeniu stanowić punkt wyjścia do dalszej pogłębionej analizy jakościowej omawianych zjawisk. Zaproponowane podejście umożliwia natomiast przeprowadzenie analizy porównawczej w zakresie przemian miast jako obszarów recepcji turystycznej, co może mieć swoje implikacje w odniesieniu do prowadzenia polityki lokalnej w sferze turystyki.

LITERATURA

- Bański J.**, 2006, *Geografia polskiej wsi*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Butler R.**, 1980, *The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources*, "Canadian Geographer", XXIV, 5-12.
- Derek M.**, 2007, *Gmina turystyczna – ujęcie metodologiczno-metodyczne*, [w:] Kurek W., Mika M. (red.), *Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki. Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 23-32.
- Durydiwka M.**, 2007, *Kształtowanie się funkcji turystycznej na obszarach wiejskich w Polsce* [w:] Kurek W., Mika M. (red.), *Geograficzne, społeczne i ekonomiczne aspekty rozwoju turystyki. Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 261-269.
- Dziedzic E.**, 1998, *Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego*, „Monografie i Opracowania”, 442, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Fischbach J.**, 1989, *Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania*, „Acta Universitatis Lodzinsis”, „Turyzm”, 5, 7-26.
- Gorynia M.**, 2007, *Studia nad transformacją i internacjonalizacją gospodarki polskiej*, Difin, Warszawa.
- Kowalczyk A.**, 2003, *Rozwój funkcji turystycznej jako cel polityki miejskiej*, [w:] Golebski G. (red.), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 183-194.
- Kozak M. W.**, 2006, *Konkurencyjność turystyczna polskich regionów*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 3, 25, 49-65.
- Liszewski S.** (red.), 1989, *Funkcja turystyczna Augustowa*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Majewska J.**, 2008, *Zaangażowanie samorządu terytorialnego w kształtowanie przedsiębiorczości na obszarach w początkowym etapie rozwoju funkcji turystycznej gmin*, [w:] Golebski G. (red.), *Uwarunkowania przedsiębiorczości i jakości w turystyce w świetle badań krajowych i międzynarodowych*, „Zeszyty Naukowe” Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 98, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 123-144.
- Matczak A.**, 1989, *Problemy badania funkcji turystycznej miast Polski* [w:] *Funkcja turystyczna*, Acta Universitatis Lodzinsis, „Turyzm”, 5, 27-39.
- Matczak A.**, 1992, *Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Mundt W.**, 2004, *The Branding of Myths and the Myths of Branding: Critical Remarks on the Branding of Destinations*, [w:] Weber S., Tomljenović R. (red.), *Reinventing a Tourism Destinations. Facing the Challenge*, Institute of Tourism, Zagreb, 43-54.
- Nawrot Ł., Zmyślony P.**, 2009, *Międzynarodowa konkurencyjność regionu turystycznego. Od programowania rozwoju do zarządzania strategicznego*, PROKSENIA, Kraków.
- Niezgoda A.**, 2006, *Rola marketingu terytorialnego w rozwoju obszaru recepcji turystycznej*, [w:] Golebski G. (red.), *Turystyka w ujęciu podmiotowym i przestrzennym. Człowiek – przestrzeń – przedsiębiorstwo*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 153-166.
- Prideaux B.**, 2000, *The Resort Development Spectrum: A New Approach to Modeling Resort Development*, „Tourism Management”, 21, 3, 225-240.
- Warszyńska J.** (red.), 2006, *Turystyka zrównoważona na obszarze Beskidów Zachodnich. Studium uwarunkowań i barier rozwoju*, Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1979, *Podstawy geografii turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Włodarczyk B.**, 2006, *Przestrzeń turystyczna – cykliczność „aktorzy”, determinanty rozwoju*, „Turystyka”, 16, 2, 41-64.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinant rozwoju*, Rozprawy habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

The study proposes an appraisal of urban tourism function intensity as well as rate and direction of its changes over a number of years for the analysed set of cities. Two different synthetic indicators of tourism function were calculated: indicator based on the general diagnostic variables of tourist function and indicator based only on the international aspects of tourist function development. Those measures were constructed with four indicators (diagnostic variables) grouped into two categories of components: those describing the intensity of tourism flows in the community, and those characterising the level of tourism infrastructure. Then a comprehensive ranking of the ten biggest Polish municipalities was constructed according to the criteria of intensity and dynamics of the tourist function. Setting a reference point for the whole set of analysed units provides an opportunity to observe the tourism function formation in specific cities against a broader picture of tourism development across the entire spectrum of cities.

Justyna Majewska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Katedra Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych

justyna.majewska@ue.poznan.pl

IV.

KSZTAŁTOWANIE I CECHY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W WYBRANYCH REGIONACH POLSKI

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ NA POTRZEBY AKADEMICKIEJ TURYSTYKI KWALIFIKOWANEJ NA OBSZARACH GÓRSKICH

TOURISM FACILITIES SPECIFIC FOR THE STUDENT ACTIVE MOUNTAIN TOURISM

Abstrakt

Przedmiotem artykułu jest przestrzeń turystyczna organizowana na potrzeby akademickiej turystyki kwalifikowanej. Autor skupił się na zarysie historii turystyki kwalifikowanej w Polsce, analizie przemian zachodzących w środowisku akademickim, dotyczących stopnia zainteresowania turystyką kwalifikowaną na obszarach górskich, charakterystyce organizacji akademickich promujących turystykę kwalifikowaną oraz opisie akademickiej infrastruktury turystycznej, w szczególności bazy noclegowej.

Słowa kluczowe: turystyka kwalifikowana, środowisko akademickie, zagospodarowanie turystyczne, przestrzeń turystyczna

Key words: active tourism, student milieu, tourism facilities, tourism space

WPROWADZENIE

Turystyka kwalifikowana, będąca formą specjalizacji w wybranej dyscyplinie turystycznej, była w XX wieku kwintesencją turystyki wędrowniej. Zarówno po odzyskaniu niepodległości, w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej, jak i po 1945 roku, w rzeczywistości PRL, organizacje zajmujące się promocją turystyki koncentrowały się w dużej mierze na promowaniu turystyki kwalifikowanej oraz na organizowaniu przestrzeni turystycznej na potrzeby turystów kwalifikowanych. Głównymi organizatorami tej przestrzeni w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku były Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (PTT) i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK). Po roku 1950 rolę tę przejęło Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK). Niestety, często zapominamy o organizacjach akademickich, które zrzeszając słuchaczy szkół wyższych stały się, obok PTTK, największym w Polsce powojennej organizatorem turystyki kwalifikowanej w środowisku młodzieży zainteresowanej aktywnymi formami turystyki, co sprzyjało działaniom, mającym na celu organizowanie imprez turystycznych typu rajdy, obozy, wycieczki terenowe oraz budowaniu wyspecjalizowanej bazy turystycznej i szkoleniu kadr do obsługi zorganizowanego ruchu turystycznego. Przeglądając literaturę przedmiotu, dotyczącą turystyki kwalifikowanej, z trudem można odnaleźć informacje na temat wkładu środowiska

akademickiego w jej rozwój, organizacji i struktury turystyki akademickiej oraz bazy materialnej i zagospodarowania turystycznego opartego o kluby i koła akademickie.

Przedmiotem artykułu jest przestrzeń turystyczna organizowana na potrzeby akademickiej turystyki kwalifikowanej. Autor skupił się jedynie na analizie przemian zachodzących w środowisku akademickim, dotyczących stopnia zainteresowania turystyką kwalifikowaną na obszarach górskich, charakterystyce organizacji akademickich promujących turystykę kwalifikowaną oraz opisie akademickiej infrastruktury turystycznej, w szczególności bazy noclegowej. Artykuł jest jedynie próbą zainteresowania czytelnika problematyką akademickiego ruchu turystycznego w Polsce i rolę, jaką odegrało środowisko akademickie w kształtowaniu przestrzeni turystycznej poprzez działalność organizacji akademickich w zakresie turystyki kwalifikowanej.

DEFINICJA

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele definicji turystyki kwalifikowanej. Na potrzeby artykułu autor powołuje się na dwie definicje, nieco różniące się od siebie.

T. Łobożewicz (1983) określił turystykę kwalifikowaną jako „/*.../najwyższą formę specjalizacji turystycznej, której uprawianie wymaga specjalnego przygotowania psychofizycznego, zahartowania na trudy, umiejętności zachowania się w środowisku naturalnym i obiektach turystycznych, a w niektórych przypadkach potwierdzonej przez właściwe organizacje umiejętności posługiwania się sprzętem turystycznym, głównie lokomocyjnym (rowerem, żaglówką, nartami, sprzętem do nurkowania itp.). Turystka kwalifikowana jest najdoskonalszą formą świadome i celowo uprawianej turystyki*” (Bieńczyk 2007, 27-28). W. Gaworecki (1982, 63) rozumie turystykę kwalifikowaną jako „/*.../czasową, dobrowolną, wymagającą przygotowania kondycyjnego i zawodowo-turystycznego, częstą zmianą miejsca w przestrzeni, połączoną ze zmianą codziennego trybu życia, zaspokojeniem potrzeb ruchu i wysiłku fizycznego, osobistego kontaktu z innym środowiskiem społecznym, przyrodniczym i kulturowym oraz potrzeb informacyjno-poznanawczych*”. Każda z zaprezentowanych definicji wskazuje na umiejętności i przygotowanie merytoryczno-fizyczne, konieczne do uprawiania wybranej formy turystyki aktywnej.

W ostatnim dwudziestoleciu obserwowany jest spadek zainteresowania turystyką kwalifikowaną w rozumieniu zacytowanych wyżej definicji. Liberalizacja przepisów prawa turystycznego prowadzi do zmniejszenia zapotrzebowania na kadre obsługującą zorganizowane grupy, w szczególności młodzieży szkolnej, w tym młodzieży akademickiej. Dotyczy to w szczególności takich uprawnień jak „organizator turystyki” czy „przodownik turystyki” oraz uprawnień instruktorskich. Statystyki wyraźnie wskazują na zmniejszający się popyt na obozy i rajdy wędrowne oraz zorganizowane imprezy turystyki kwalifikowanej (np. speleologiczne, kajakarskie, żeglarskie, piesze, kolarskie). Czy jest to zmierzch turystyki akademickiej, jaką znamy z lat 70. i 80.? Czy studenci nie mają potrzeby aktywnego wypoczynku, wymagającego odpowiedniego przygotowania merytorycznego i fizycznego? Czy tzw. „turystyka alternatywna” zastąpi turystykę kwalifikowaną, propagowaną m.in.

przez PTTK, które również przeżywa od pewnego czasu kłopoty z własną tożsamością i próbuje odnaleźć swoje miejsce w nowej, komercyjnej rzeczywistości?

ORGANIZACJA I STRUKTURA

W Polsce turystyka kwalifikowana popularna jest w zasadzie od początku XX wieku. Jednym z pierwszych krzewicieli opisywanej formy turystyki był Mieczysław Orłowicz, który założył w roku 1906 we Lwowie Akademicki Klub Turystyczny (AKT). Jednak masowe zainteresowanie turystyką kwalifikowaną miało miejsce dopiero w latach 60. i 70. XX wieku, kiedy to obok turystyki zorganizowanej upowszechnia się turystyka indywidualna.

Organizatorami turystyki kwalifikowanej poza przedwojennym PTT, PTK i AKT oraz powojennym PTTK były i są m.in.: Polskie Towarzystwo Schronisk Młodzieżowych (PTSM), Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR) i inne organizacje harcerskie, Ludowe Zespoły Sportowe (LZS), Polski Związek Motorowy (PZMot), Polski Związek Kajakowy (PZK), Polski Związek Żeglarski (PZZ), Polski Związek Alpinizmu (PZA), Polski Związek Kolarski (PZKol), Polski Związek Narciarski (PZN). Poza wymienionymi, znanymi w większości, organizacjami w ostatnich 30 latach powstały kolejne, zrzeszające zainteresowanych nowymi formami rekreacji ruchowej. Są to np. Polska Federacja Nordic Walking (PZFN) promująca piesze wędrówki z wykorzystaniem kijków czy Związek Strzelecki „Strzelec” OSW propagujący *survival*.

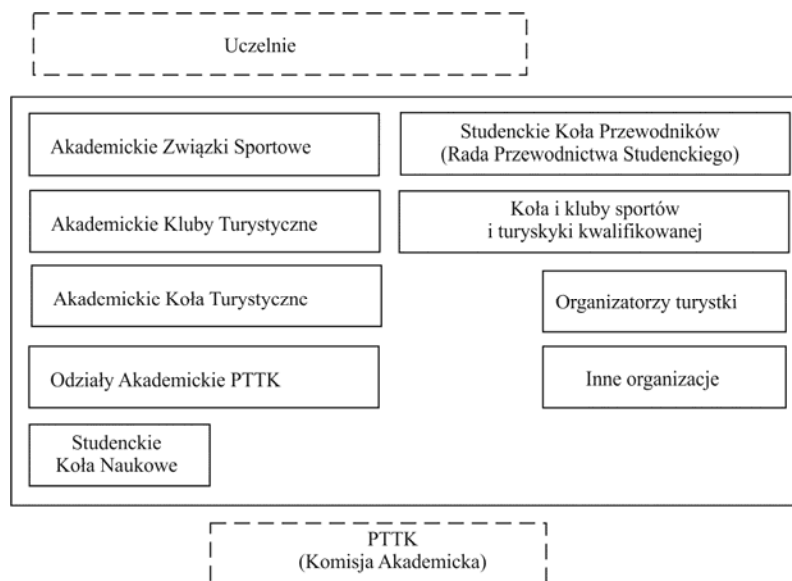
Szczególne znaczenie w rozwoju turystyki kwalifikowanej miały Szkolne Koła Krajoznawczo-Turystyczne (SKKT), organizujące wycieczki i obozy dla młodzieży szkolnej. Działalność ta była istotna ze względu na przygotowanie uczniów do turystyki kwalifikowanej. Niestety ze względów pragmatycznych, po roku 1989, SKKT podlegały likwidacji, czego negatywne konsekwencje, w postaci braku dostatecznego zainteresowania młodzieży turystyką kwalifikowaną, obserwować można współcześnie.

Początki turystyki kwalifikowanej w górach sięgają XIX wieku i początków Towarzystwa Tatrzańskiego, które zrzeszało również pracowników akademickich, absolwentów szkół wyższych i studentów. Niestety środowisko studenckie z niemałym trudem musiało wypracować sobie miejsce w strukturach elitarnego Towarzystwa. Wskazują na to m.in. wspomnienia Mieczysława Orłowicza (w tym czasie już doktora prawa), który nie mogąc porozumieć się w sprawie założenia oddziału TT we Lwowie, wraz z kilkoma innymi osobami, założył w 1906 roku Akademicki Klub Turystyczny, który został przyjęty do Towarzystwa Tatrzańskiego dopiero cztery lata później.

Akademicki Klub Turystyczny działał, z krótką przerwą, do roku 1922. Przedmiotem działalności była nie tylko eksploracja gór (w szczególności Beskidów Wschodnich, Gorganów i Czarnohory), ale również szeroko pojęte krajoznawstwo na obszarach nizinnych i wyżynnych. Dopiero po II wojnie światowej, w środowisku akademickim Wrocławia, pojawił się pomysł „reaktywowania”, w nawiązaniu do tradycji lwowskiej, Akademickiego Klubu Turystycznego, który został powołany w 1957 roku przy

Uniwersytecie Wrocławskim. W kolejnych latach, za przykładem studentów z Wrocławia, powstawały Akademickie Kluby Turystyczne w innych ośrodkach akademickich. Z czasem część klubów została włączona w struktury PTTK, w ramach którego od lat pięćdziesiątych tworzone były Oddziały Akademickie. Wraz z rozwojem nowych form turystyki kwalifikowanej powstawały również kluby i koła turystyki kwalifikowanej poza strukturami uczelnianymi czy PTTK-owskimi, m.in.: żeglarskie, wspinaczkowe, przewodnickie, narciarskie, jeździeckie, speleologiczne itp., które prowadziły, i nadal prowadzą, szeroką działalność w zakresie organizacji imprez turystycznych, szkoleń specjalistycznych, badań naukowych, imprez promujących walory przyrodnicze i antropogeniczne, będących w zakresie zainteresowań.

Specyficzną grupę stanowią koła i kluby sportów kwalifikowanych (wspinaczkowe, speleologiczne, rowerowe, żeglarskie, narciarskie, kajakarskie i inne), które działają przy uczelniach (często przy Akademickich Związkach Sportowych), przy oddziałach PTTK lub samodzielnie. Są to najczęściej wyspecjalizowane kluby jak np. Akademicki Klub Wysokogórski w Łodzi czy Speleoklub Łódzki, których działalność opiera się głównie na prowadzeniu specjalistycznych kursów. Na uwagę zasługują również Studenckie Koła Przewodników, działające od 1955 roku, kiedy to zostało powołane w Krakowie pierwsze w Polsce Koło Przewodników Studenckich (od 1967 Studenckie Koło Przewodników Górskich). Istotne znaczenie w organizowaniu turystyki kwalifikowanej na uczelniach mają również studenckie koła naukowe oraz biura turystyczne specjalizujące się w organizacji turystyki studenckiej (np. Alamtur) (ryc. 1).

Ryc. 1. Struktura organizacji akademickiej turystyki kwalifikowanej
Źródło: opracowanie własne.

W ramach działalności organizacji akademickich można wyróżnić następujące pola działalności:

- organizacja imprez turystycznych (rajdy, obozy),
- zarządzanie bazą materialną (baza noclegowa i wypożyczalnia sprzętu turystycznego),
- działalność szkoleniowa (kursy przewodnickie, specjalistyczne),
- działalność badawcza (krajoznawcza),
- działalność popularyzatorska (organizacja spotkań, prelekcji, wystaw),
- działalność artystyczna,
- inna działalność.

Tabela 1. Studenckie Koła Przewodników

L.p.	Miasto	Nazwa koła	Rok założenia
1	Warszawa	Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich	1957
2	Wrocław	Studenckie Koło Przewodników Sudeckich	1957
3	Katowice	Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich	1963
4	Kraków	Studenckie Koło Przewodników Górskich	1967 (1955)
5	Gliwice	Studenckie Koło Przewodników Górskich „Harnasie”	1967
6	Warszawa	Studenckie Koło Przewodników Świętokrzyskich	1969
7	Rzeszów	Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich	1970
8	Lublin	Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich	1971
9	Gdańsk	Studenckie Koło Przewodników Turystycznych	1971
10	Warszawa	Studencki Klub Górski	1976
11	Łódź	Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich	1981
12	Kraków	Akademickie Koło Przewodników Tatrzańskich	1987
13	Bielsko Biała	Akademickie Koło Przewodników Górskich	1993
14	Warszawa	Studenckie Koło Przewodników Turystycznych	2008

Źródło: opracowanie własne.

Szczególną rolę w krzewieniu turystyki kwalifikowanej w środowisku akademickim odgrywają Studenckie Koła Przewodników (SKP). Tabela 1 przedstawia zestawienie kół przewodnickich uporządkowanych według chronologii powstania. Do głównych zadań SKP należy zaliczyć szkolenie kadry przewodnickiej (do roku 2010 wyszkolono w ramach kursów SKP ok. 3500 przewodników turystycznych), organizowanie rajdów i obozów studenckich, prowadzenie studenckiej bazy noclegowej (bazy namiotowe i schroniska studenckie) oraz działalność wydawnicza.

BAZA MATERIALNA

Jednym z istotnych elementów przestrzeni turystycznej jest infrastruktura turystyczna, w tym baza noclegowa. Studencka baza noclegowa w Polsce ma bogatą tradycję, swymi początkami sięga okresu międzywojennego, kiedy to budowano

pierwsze studenckie schroniska górskie i stacje wodne. Jednak znaczne zapotrzebowanie na studencką bazę noclegową pojawiło się w latach 60., gdy swą bazę tworzyły akademickie kluby turystyczne przy wsparciu PTTK, ZSP i AZS. Do bazy tej zaliczyć należy bazy namiotowe, chatki i schroniska studenckie (tab. 2, 3).

Tabela 2. Studenckie bazy namiotowe (stan na 1.07.2010 r.)

L.p.	Nazwa bazy namiotowej	Lokalizacja
1	BN „Radocyna”	Beskid Niski
2	BN „Regetów”	Beskid Niski
3	BN „Wisłoczek”	Beskid Niski
4	BN „Zawadka Rymanowska”	Beskid Niski
5	BN „Złockie”	Beskid Sądecki, pasmo Jaworzyny Krynickiej
6	BN „Polana Waly”	Beskid Wyspowy
7	BN „Głuchaczki”	Beskid Żywiecki
8	BN „Hala Górowa”	Beskid Żywiecki
9	BN „Przysłop Potócki”	Beskid Żywiecki
10	BN „Rabe”	Bieszczady
11	BN „Łopienka”	Bieszczady
12	BN „Lubań”	Gorce
13	BN „Gorc”	Gorce
14	BN „Pod Wysoką”	Małe Pieniny
15	BN „Madejowe Łoże”	Orawa

Źródło: Komisja Akademicka PTTK.

Pierwsze bazy pojawiły się na terenach gdzie brakowało zaplecza noclegowego w postaci schronisk. Zakładane były przez entuzjastów – zazwyczaj członków studenckich czy akademickich klubów turystycznych i kół przewodników. Z założenia ich działalność opierała się na stworzeniu bazy noclegowej dla licznie wówczas odwiedzających góry letnich obozów wędrownych i rajdów. Pierwsze z nich pojawiły się w Gorcach, gdzie Biuro Podróży i Turystyki „Almatur” oraz Studenckie Koło Przewodników Górskich w Krakowie uruchomiły w Krościenku nad Dunajcem Bazę Namiotową, która w 1967 r. przeniesiona została na podszczytową polanę Lubania (obok ruin schroniska Tatrzańskiego Towarzystwa Narciarzy). Odtąd baza ta z trzyletnią zaledwie przerwą (1982-1984) działa w każdym sezonie letnim, ciesząc się wielkim powodzeniem wśród turystów. Na podobnych zasadach od 1968 r. funkcjonuje baza namiotowa na Halach Gorcowskich pod szczytem Gorca. Kolejne lata przynosiły upowszechnienie baz namiotowych, które zaczęły zanikać dopiero w latach 90., najczęściej ze względów formalnych lub finansowych.

W latach 60. w przestrzeni górskiej pojawiły się prowizoryczne schroniska studenckie, zwane „chatkami”. Pierwsze kroki na tym polu stawiały AKT „Watra” z Gliwic i AKT „Gronie” z Katowic. Powstały wówczas chatki na Sulowej Cyrli u stóp Babiej Góry (dziś już nie istniejąca) i na Rogaczu w Beskidzie Małym. W Beskidzie Śląskim założono „Pietraszonkę” – jedno z najbardziej urokliwych miejsc w górach. W niedługim czasie dołączyły do nich kolejne: chatka „Elektry-

ków” na Lasku, chatka „Chemików” w Dolinie Danielki, chatka Akademii Ekonomicznej pod Potrójną, chatki w Sopotni, Wiśle Czarnym na Skalance.

Tabela 3. Studenckie schroniska (stan na 1.07.2010 r.)

L.p.	Schronisko	Lokalizacja
1	Rogacz	Beskid Mały
2	Trzonka	Beskid Mały
3	Potrójna	Beskid Mały
4	Gibasówka	Beskid Mały
5	Polany Surowiczne	Beskid Niski
6	Nieznajowa	Beskid Niski
7	Zyndranowa	Beskid Niski
8	Kotań	Beskid Niski
9	Ropianka	Beskid Niski
10	Teodorówka	Beskid Niski
11	Zawadka Rymanowska	Beskid Niski
12	Niemcowa	Beskid Sądecki
13	Cyrła	Beskid Sądecki
14	Magóry	Beskid Sądecki
15	Pietraszonka	Beskid Śląski
16	Karkoszczonka	Beskid Śląski
17	Telesforówka	Beskid Śląski
18	Adamy	Beskid Żywiecki
19	Zagroń	Beskid Żywiecki
20	Skalanka	Beskid Żywiecki
21	Danielka	Beskid Żywiecki
22	Lasek	Beskid Żywiecki
23	Budowląnców	Beskid Żywiecki
24	Skansen Zawoja	Beskid Żywiecki
25	Łupków	Bieszczady
26	Otryt	Bieszczady
27	Koliba	Bieszczady
28	Gorczańska Chata	Gorce
29	Górzystów	Góry Izerskie
30	Chatka Robaczka	Góry Izerskie
31	Orzeł	Góry Sowie
32	Towarzystwo Bażynowe	Karkonosze
33	Jamna	Pogórze Ciężkowickie
34	Poganka	Pogórze Kaczawskie

Źródło: Komisja Akademicka PTTK, www.chatki.yoyo.pl.

Zjawisko schronisk studenckich, osiągnęło w swoim czasie całkiem pokaźne rozmiary. Stało się na tyle istotne, że spowodowało powstanie zupełnie, nowego stylu turystyki. Chatki przyciągały zwykłych turystów, dla których stanowiły wygodną i nie-

drogą bazę noclegową w okolicach dotąd jej pozbawionych. Ale ciągnęli do nich również – a może przede wszystkim – młodzi ludzie szukający wrażeń niekoniecznie związanych z pokonywaniem kilometrów dróg i metrów przewyższenia. Do chaterek jeżdżono dla samego pobytu, posiedzenia przy piecu czy kominku, pośpiewania przy gitarze. Dla wielu studentów wcześniej nie związanych z górami stały się swoistym, sposobem na życie, często nawet drugim domem.

W 2010 roku w ramach rejestrowanej akademickiej bazy noclegowej PTTK w polskich górach odnotowano 15 studenckich baz namiotowych oraz 34 schroniska studenckie (chatki studenckie).

PRZESTRZEŃ

Mówiąc o przestrzeni turystycznej nie można pominąć człowieka, który będąc turystą-gościem stanowi jej istotę i staje się podmiotem podejmowanych obserwacji. To człowiek-turysta jest podstawowym czynnikiem determinującym jej występowanie. Także wpływa na jej charakter, decyduje o jej rozwoju i zaniku (Włodarczyk 2009). Bazując na rozważaniach B. Włodarczyka można, poprzez analogię, dokonać próby analizy przemian w przestrzeni turystycznej wynikających z przemian społecznych, determinujących potrzeby turystyczne jakie zachodzą w środowisku akademickim. Jeżeli „student-turysta” determinuje występowanie specyficznej przestrzeni organizowanej na potrzeby akademickiej turystyki kwalifikowanej, to brak w tej przestrzeni „studenta-turysty” skutkuje zmianami w tej przestrzeni.

Ciekawym aspektem zmian w przestrzeni turystycznej jest jej ewolucja od etapu eksploracji (odkrywania podczas studenckich wędrówek), poprzez etap penetracji turystycznej (organizowanie imprez turystycznych na obszarach poznanych), etap asymilacji (wchodzenie w struktury społeczne miejscowej ludności) po etap kolonizacji (sentymentalne powroty połączone z zakupem działek i budowaniem drugich domów). Zaprezentowany schemat ewolucji przestrzeni turystycznej, opartej o przemyślenia S. Liszewskiego (1995) ma odzwierciedlenie w wielu miejscowościach górskich, w których zlokalizowane były lub nadal są obiekty studenckiej bazy noclegowej. Za przykład mogą posłużyć miejscowości, w których zlokalizowane są bazy namiotowe lub chatki studenckie, związane ze środowiskiem akademickiej Warszawy. Są to np. Zyndranowa, Regetów, Kotań, Ropianka w Beskidzie Niskim, w których mieszkają absolwenci uczelni warszawskich, mających powiązania z warszawskim SKPB lub innymi środowiskami, często artystycznymi.

Wobec podanego wyżej przykładu, uprawianie turystyki kwalifikowanej może być stymulatorem w podejmowaniu decyzji mających wpływ na przemiany w przestrzeni turystycznej. Należy również pamiętać, że czynniki determinujące rozwój turystyki kwalifikowanej mogą być jednocześnie barierą spowalniającą przemiany w tej przestrzeni. Zwraca na to uwagę B. Włodarczyk (2009) opisując przemiany w przestrzeni turystycznej polskich Sudetów, będących obszarem m.in. penetracji i kolonizacji turystycznej mieszkańców Wrocławia.

PERSPEKTYWA

Zmiany społeczno-gospodarcze jakie nastąpiły po roku 1989 doprowadziły do diametralnych zmian w trybie organizacji czasu wolnego współczesnego Polaka. Zmieniły się częściowo motywy podróżowania. Brak jest np. motywu buntu wobec systemu politycznego, jaki przyświecał wielu studenckim rajdom i obozom wędrownym przed 1989 rokiem. Znikła potrzeba „bycia” krajoznawcą i poznawania kraju ojczystego poprzez zorganizowany aktywny wypoczynek. Autor mając doświadczenia z lat 90., kiedy sam prowadził obozy i rajdy studenckie, obserwuje zmniejszenie zainteresowania w środowisku łódzkich studentów rajdami turystycznymi oraz praktyczny zanik zainteresowania wędrownymi obozami namiotowymi.

Zmniejszenie popytu na usługi przewodnickie, noclegowe, organizacyjne w ramach turystyki kwalifikowanej determinuje zahamowanie rozwoju studenckiej bazy noclegowej, co prowadzi do jej zaniku. Nie oznacza to, że akademicka turystyka kwalifikowana całkowicie zanikła. Zaprezentowane wyżej zestawienia tabelaryczne świadczą o istnieniu studenckiej bazy noclegowej. Niestety wiele z tych obiektów funkcjonuje na skraju opłacalności finansowej. Z pewnością jest to sygnał dla administratorów tych obiektów, aby dostosować charakter działalności do potrzeb rynkowych, zaproponować produkt turystyczny dostosowany do potrzeb współczesnego „studenta-turysty”. Tylko czy nie zaszkodzi to specyficznemu, przyjaznemu „klimatowi” tych miejsc?

Z krajobrazu sudeckiego i beskidzkiego powoli znikają symbole „studenckiej wolności”, zastępują je nowsze obiekty, wpisujące się w komercyjną rzeczywistość. Jednak należy pamiętać, że turystyka, a w szczególności turystyka kwalifikowana, ściśle powiązana z działalnością krajoznawczą, niesie ze sobą pierwiastki edukacyjne i wychowawcze. T. Łobożewicz (1983) zwraca uwagę na to, że turysta kwalifikowany powinien utrzymywać sprawność fizyczną (konieczność dotarcia do obiektów noclegowych znacznie oddalonych od środków komunikacji), umiejętnie posługiwać się sprzętem turystycznym (techniki biwakowania i obozowania, przetrwania w terenie), posiadać umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy krajoznawczej i organizowania wędrowki (świadomy turysta), szanować przyrodę i dziedzictwo kulturowe (również szanować akademicką tradycję turystyczną), nie zapominać o elemencie współzawodnictwa (zdobywać odznaki turystyki kwalifikowanej).

Być może kolejne lata przyniosą odrodzenie zainteresowania młodzieży turystyką kwalifikowaną. Jednak bez wsparcia systemowego może okazać się to stosunkowo trudne. W przypadku obiektów akademickich pomocne byłoby niewątpliwie wsparcie przez władze uczelniane inicjatyw promujących turystykę kwalifikowaną w środowisku studenckim i szkół średnich.

PODSUMOWANIE

Turystyka kwalifikowana w środowisku akademickim jest formą turystyki przeżywającą swego rodzaju kryzys. Wpływ turystyki kwalifikowanej, w rozumieniu definicyjnym, na przemiany w przestrzeni turystycznej również uległ zmianie. Powstająca nowa infrastruktura turystyczna w polskich górach, w szczególności podlegająca przemianom baza noclegowa również zmienia swój charakter, dostosowuje się do nowego odbiorcy. Administratorzy schronisk często zapominają o zwyczajach turystycznych, mających swoje korzenie w czasach sprzyjających turystom kwalifikowanym. Z pewnością – w opinii autora – smuci fakt, że gospodarze schronisk będących własnością PTTK, które winno stać na straży tradycji PTT i PTK oraz dbać o zachowanie „turystycznego klimatu” tych obiektów, w bardzo wielu przypadkach zapominają, że schronisko górskie jest przeznaczone w szczególności dla turysty kwalifikowanego, który powinien czuć się w nim bezpiecznie i swobodnie. Komercjalizacja schronisk zabija niestety ten specyficzny „klimat”.

Inaczej jest w obiektach studenckich, gdzie „klimat turystyczny” nadal jest, i miejmy nadzieję, że będzie tam tak długo, jak długo będą po górach wędrować kwalifikowani „studenci-turyści” i „absolwenci-turyści”.

LITERATURA

- Bieńczyk G.**, 2007, *Turystyka kwalifikowana w działalności PTTK w latach 1950-1990*, Alma-mer, Warszawa.
- Gaworecki W.W.**, 1982, *Ekonomika i organizacja turystyki*, PWN, Warszawa.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Łobożewicz T.**, 1983, *Turystyka kwalifikowana*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

The subject of the article is tourism space shaped in order to meet the specific student active tourism needs. The author outlines the history of active tourism in Poland, analyses changes in the student milieu with regard to the level of interest in active mountain tourism, characterizes the student's organizations promoting active tourism and describes the specific tourism infrastructure, especially the accommodation.

Sławoj Tanaś

Uniwersytet Łódzki

Instytut Geografii Miast i Turyzmu

Pracownia Rekreacji i Turystyki Kwalifikowanej

slatan@geo.uni.lodz.pl

UWARUNKOWANIA DO KREOWANIA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ PODHAŁA

CONDITIONS FOR CREATING THE TOURIST SPACE OF PODHAŁE

Abstrakt

W artykule przedstawiono próbę scharakteryzowania przestrzeni turystycznej oraz determinantów wpływających na jej kreowanie. Do studium przypadku wykorzystano region Podhala; krainą historyczno-etnograficzną w południowej Polsce u północnego podnóża Tatr, który obejmuje siedem gmin stwarzających doskonale warunki do analizy tego tematu. Dla określenia poziomu ingerencji w kreowanie przestrzeni turystycznej regionu Podhala wykorzystano „mapę interesariuszy”. Analiza mapy interesariuszy wykaże aktywność osób i instytucji mogących mieć wpływ na rozwój regionu.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, region Podhala, mapa interesariuszy

Key words: tourism/tourist space, Podhale region, stakeholder map

WPROWADZENIE

We współczesnym świecie przeznaczanie czasu wolnego na aktywność o charakterze turystycznym stało się bardzo popularnym zjawiskiem. Wynika to z kreowania odpowiedniego stylu życia ze szczególnym naciskiem na zdrowie, wartości poznawcze oraz nowe doznania. W turystyce również jakość stanowi integralny składnik procesu wpływającego na kształtowanie się przestrzeni turystycznej, warunkujący zaspokojenie oczekiwań i potrzeb turystów.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – UWARUNKOWANIA, RÓŻNICE W INTERPRETACJI

Próby scharakteryzowania przestrzeni turystycznej w analizach naukowych w Polsce zostały podjęte ponad trzydzieści lat temu, a różnorodność jej interpretacji przedstawił B. Włodarczyk (2009) w obszernej monografii zatytułowanej *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*.

Najczęściej przytaczaną definicją przestrzeni turystycznej jest definicja S. Liszewskiego (1995). Jest to definicja o charakterze funkcjonalnym, najczęściej przywoływana w literaturze przedmiotu, której treść zostanie przytoczona w kolejności chronologicznej podczas próby przedstawienia ewolucji definicji „przestrzeni turystycznej”.

Warunkiem koniecznym do powstania i rozwoju przestrzeni turystycznej są potrzeby człowieka; a ściślej ujmując: potrzeba wypoczynku, poznania czy doznania przeżyć, które są głównymi atrybutami przemieszczeń turystycznych współczesnego człowieka. Inaczej mówiąc, przestrzeń turystyczna jest wytworem człowieka użytkującego dla celów turystycznych środowisko geograficzne, które odkrywa i zagospodarowuje, motywując to potrzebą wypoczynku, poznania i chęci doznania różnorodnych przeżyć. Przykładem zagospodarowania takiej przestrzeni turystycznej mogą być liczne uzdrowiska, które znajdują się na Dolnym Śląsku, jak i region Podhala, który stanowi przedmiot analizy, a który posiada doskonale rozwiniętą przestrzeń turystyczną, w której są uprawiane różne formy turystyki: tak jak turystyka piesza, rowerowa, narciarska, wspinaczkowa, konna. Jest to przykład dobrze zagospodarowanej przestrzeni turystycznej stanowiącej doskonałą bazę do odkrywania ciekawych miejsc. Masowy charakter turystyki, uważanej za fenomen XXI w., tkwi u podstaw dynamicznego rozwoju podmiotów gospodarczych oraz organizacji, zaspokajających rozmaite potrzeby sygnalizowane przez turystów. Potrzeby te znacznie są zróżnicowane i mają wpływ na formy ruchu turystycznego. Różnorodność aktywności turystycznej człowieka pozwoliła na wydzielenie w literaturze kilku typów przestrzeni turystycznej, które prezentują określone fazy rozwoju lub zawłaszczania przestrzeni przez turystykę. Przyjmując za podstawę charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej, można wyróżnić pięć typów przestrzeni turystycznej (Liszewski 1995). Autorka pragnie zwrócić uwagę, iż klasyfikacja ruchu turystycznego jest zagadnieniem bardzo złożonym i wielopoziomowym. Ze względu na różnorodność działań i zachowań wpływających na kreowanie przestrzeni turystycznej istnieje wiele podziałów ruchu turystycznego, na który znaczący wpływ ma rodzaj uprawianej turystyki; poczynając od turystyki wypoczynkowej, a na religijnej czy pielgrzymkowej kończąc.

Analizując dalej zagadnienie przestrzeni turystycznej należy sobie uświadomić, że nie istnieje ona bez człowieka, a precyzyjniej – bez turysty, który jest integralną jej częścią.

Wyodrębnienie przestrzeni turystycznej z ogólnej przestrzeni geograficznej tkwi w motywach wynikających z potrzeb człowieka. Zalicza się do nich przede wszystkim: potrzebę wypoczynku, potrzebę poznania (zwiedzanie) oraz chęć doznania przeżyć (emocjonalnych, duchowych i innych). Motywy te prowadzą do użytkowania, adaptacji lub przekształcenia środowiska geograficznego, w którym realizowana jest aktywność turystyczna człowieka. Autorka dokonując dalszej analizy potencjalnych determinantów kształtujących przestrzeń turystyczną i biorąc pod uwagę jednostkę konsumującą dobra i usługi wskazuje, iż na szczególną uwagę zasługuje cykl życia rodziny, który w istotny sposób wpływa na rodzaj oraz kierunek wyjazdów turystycznych (tab. 1). W takim ujęciu rodzina to grupa dwóch lub więcej osób współżyjących ze sobą na zasadzie małżeństwa, partnerstwa, więzów krwi bądź adopcji (Antonides, Fred Van Raij 2003).

Tabela 1. Uwarunkowania wyjazdów turystycznych w zależności od fazy cyklu życia rodzinnego

Lp.	Faza cyklu życia rodzinnego	Cechy rodziny, Wzorce zachowań na rynku	Rodzaje wyjazdów turystycznych
1	Osoby „stanu wolnego”	Niewiele zobowiązań finansowych, ale też niejednokrotnie niskie dochody. Grupa zorientowana na rekreację, zabawę, początek kariery zawodowej	W przeważającej części wyjazdy krajowe, chociaż obserwuje się rosnącą tendencję do wyjazdów zagranicznych w grupach zorganizowanych (znajomi, przyjaciele), krótkie wyjazdy weekendowe
2	Młode pary małżeńskie nie posiadające dzieci	Status finansowy wyższy ze względu na podwójne dochody, wysoki wskaźnik zakupów dóbr trwałego użytku ze względu na tworzenie gospodarstwa domowego, większa niezależność. Koncentracja na teraźniejszość i przyszłość	Wyjazdy pobytowe – krajowe częściej zagraniczne.
3	Model pełnej rodziny I: najmłodsze dziecko w wieku poniżej 5 lat	Największy wskaźnik zakupów mieszkań (domów) mniejsza możliwość wydatkowania środków na wyjazdy turystyczne	Wyjazdy do rodziny, rzadziej na wczasy
4	Model pełnej rodziny II: najmłodsze dziecko w wieku 5 lat i więcej	Lepsza sytuacja finansowa, ustabilizowana kariera zawodowa, ukierunkowanie na przyszłość	Głównie wyjazdy zagraniczne, wyjazdy służbowe, obozy, kolonie
5	Model pełnej rodziny III: starsze małżeństwa z dziećmi na utrzymaniu	Jeszcze lepsza sytuacja finansowa ze względu na podjęcie pracy przez dzieci. Myślenie o emeryturze	Wyjazdy zagraniczne, wycieczki objazdowe, wczasy lecznicze
6	Puste gniazdo I: starsze małżeństwa, dzieci mieszkają samodzielnie, głowa rodziny pracuje zawodowo	Zainteresowanie zdrowym trybem życia, czynny wypoczynek	Wczasy krajowe i zagraniczne, sanatoria, wycieczki objazdowe
7	Puste gniazdo II: starsze małżeństwa, dzieci nie mieszkają w domu, głowa rodziny przeszła na emeryturę	Zwiększa się zainteresowanie dbaniem o stan zdrowia, usługami medycznym, samokształceniem	Wczasy krajowe i zagraniczne, wycieczki objazdowe, sanatoria
8	Wdowiec/wdowa pracujący zawodowo	Zainteresowanie usługami medycznymi, produktami wspomagającymi stan zdrowia	Wczasy krajowe i zagraniczne, wycieczki objazdowe, wczasy lecznicze
9	Wdowiec/wdowa na emeryturze	Zainteresowanie usługami medycznymi, produktami wspomagającymi stan zdrowia, więcej czasu wolnego	Wyjazdy do rodziny, wczasy lecznicze, wyjazdy zagraniczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kotler (1999), Lawson (1999).

CHARAKTERYSTYKA REGIONU PODHAŁA

Jako studium przypadku w niniejszym artykule posłużył region Podhala, w którym ruch turystyczny jest w okresie dynamicznego rozwoju; co w istotny sposób uzasadnia celowość jego wyboru do analizy przez autorkę.

Podhale to kraina historyczno-etnograficzna położona w południowej Polsce u północnego podnóża Tatr, w dorzeczu górnego Dunajca z wyłączeniem obszarów leżących na prawym brzegu Białki i prawym brzegu Dunajca, poniżej ujścia Białki. Podhale zajmuje środkową część Kotliny Podhala, na południu wkracza w Tatry. Południową część Podhala nazywa się czasem „Skalnym Podhalem” – obejmuje ona obszar od Brzegów i Bukowiny po Zakopane, Kościelisko i Witów.

Bogata kultura ludowa, przepiękny krajobraz, wyśmienita kuchnia Podhala spowodowała, że region ten jest częstym miejscem docelowym turystów o każdej porze roku. Omawiany region wypoczynkowo-rekreacyjny, znany jest w polskiej literaturze turystycznej i zwykle kojarzony z atrakcyjnymi warunkami naturalnymi: pasma górskie zaliczane do najpiękniejszych i najczęściej odwiedzanych przez turystów, zarówno krajowych i zagranicznych. Stopień dynamiki ruchu turystycznego na tym obszarze jest zróżnicowany a jego funkcje dość różnorodne. To co wydaje się wyróżniać przestrzeń turystyczną Podhala to wyraźna sezonowość jej „użytkowania”. Największą ekspansję ruchu turystycznego obserwujemy w sezonie letnim – głównie uprawianie wycieczek pieszych czy konnych oraz w okresie zimowym – głównie narciarstwo. Autorka pragnie zaznaczyć, iż w obecnych czasach podział ten powoli się zaciera, co pozwala stwierdzić, że na obszarach górskich występuje tendencja całorocznego użytkowania przestrzeni turystycznej. Baseny termalne, które dynamicznie powstają na tym terenie powoli przekształcają ten region również w obszar uzdrowiskowy.

Praktyczne przeprowadzenie analizy czynników mających istotny wpływ na kreowanie przestrzeni turystycznej Podhala wymaga przemyślanego doboru właściwej metody. W niniejszym artykule autorka posiłkuje się analizą mapy interesariuszy wskazując ją jako istotny czynnik, który kreuje przestrzeń turystyczną regionu.

Analiza interesariuszy¹ (nazywana także – analizą partnerów, udziałowców, kibiców, aktorów) stanowi jedną z metod analizy strategicznej, stosowanych w celu zbadania otoczenia ogólnego (makrootoczenia) organizacji w procesie kreowania jej strategii. Jej istota sprowadza się do ustalenia, a następnie zbadania, strategicznych partnerów organizacji (Lisiński 2004).

Celem tej analizy jest dokonanie szczegółowej identyfikacji, oceny oraz siły oddziaływania różnego rodzaju podmiotów (grup interesu, interesariuszy) na kształtowanie ogólnej strategii działania organizacji i na jej funkcjonowanie. Może ona być przydatna do określania celów organizacji i to nie tylko w odniesieniu do niej

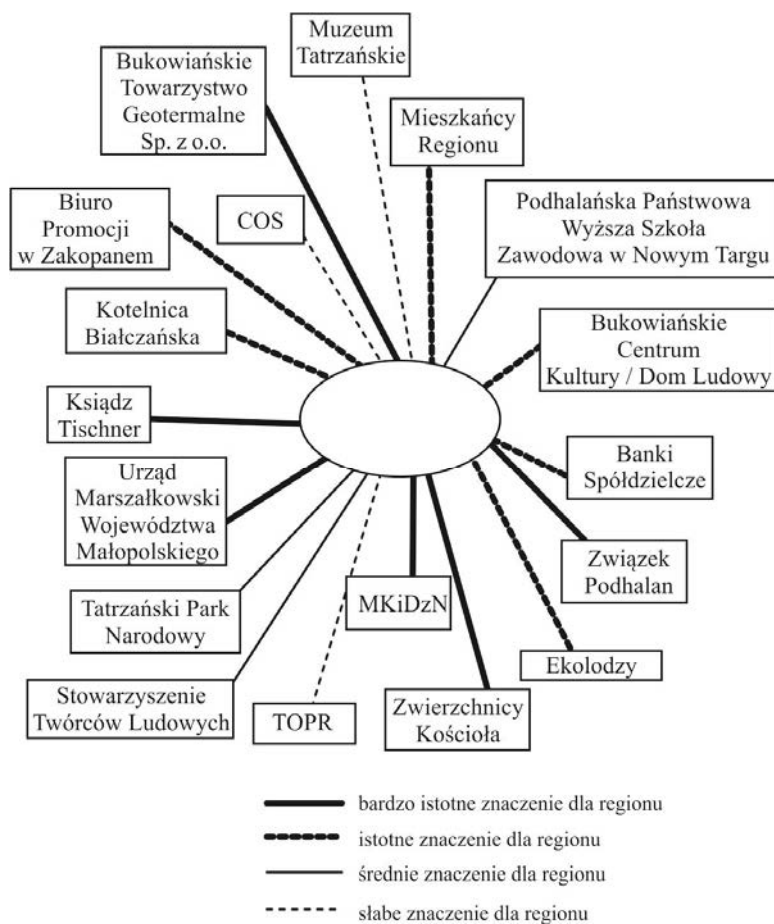
¹ Pojęcie „interesariusze” pojawiło się w literaturze po raz pierwszy w opracowaniu I. Ansoffa (1965, 33). Jej omówienie zawierają m. in. prace: Donaldson, Preston (1995), Friedman, Miles (2002), Gruszecki (2002), Jones, Wicks (1999), Savage i in. (1991).

samej, lecz także do poszczególnych jej partnerów. Może w końcu posłużyć do generowania i oceny opcji strategicznych (Lisiński 2004).

Zakres analizy jest ściśle związany z określeniem istoty relacji pomiędzy interesariuszami a organizacją, a w tym przypadku z regionem stanowiącym przedmiot badań.

Interesariuszy najczęściej dzieli się na dwie grupy:

- wewnętrznych (w organizacji), do których zaliczamy: właścicieli, menedżerów i pracowników,
- zewnętrznych (w otoczeniu): dostawców, kooperantów, inwestorów i partnerów, klientów (odbiorców), konkurentów, instytucje finansowe (banki, towarzystwa ubezpieczeniowe, wierzycieli), związki zawodowe, władze samorządowe i państwowe, grupy nacisku, instytucje społeczne i edukacyjne, itp.

Ryc. 1. Interesariusze regionu Podhala
Źródło: opracowanie własne na podstawie wywiadu bezpośredniego z dyrektorem Bukowińskiego Centrum Kultury.

Na podstawie obserwacji rynku turystycznego Podhala, wywiadu z dyrektorem Bukowińskiego Domu Kultury, analizy materiałów wtórnych (Jones, Wicks 1999; Lisiński 2004; Oblój 2007) ze szczególnym uwzględnieniem Strategii Rozwoju Regionu Gminy Bukowina Tatrzańska (*Strategia Rozwoju Gminy Bukowina Tatrzańska...* 2008) oraz Strategii Rozwoju Powiatu Tatrzańskiego (*Strategia Rozwoju Powiatu Tatrzańskiego...* 2010) autorka podjęła próbę zidentyfikowania oraz ustalenia znaczenia wpływu poszczególnych grup interesariuszy na kreowanie przestrzeni turystycznej regionu Podhala.

Z uwagi na fakt, iż region Podtatrza kształtując swe dziedzictwo kulturowe, charakteryzuje się daleko idącą motywacją czynnego uczestnictwa w tradycji, szczególnie znaczenie prezentuje wybitna postać księdza J. Tischnera i to jej przypisano bardzo istotne znaczenie w rozwoju tego regionu. Za początki aktywnego promowania obszaru uważa się rok 1980, kiedy to przyjmując funkcję kapelana Związku Podhalań postawił sobie za zadanie „skrystalizowanie idei góralszczyzny”. Literackim owocem wspierania góralszczyzny były kazania wygłaszane w gwarze, oraz teksty pisane, przede wszystkim *Historia filozofii po góralsku* (1997). Istotną wagę przypisano również: Urzędowi Marszałka Województwa Małopolskiego, który jest decydującym niemal wszystkich działań inwestycyjnych tego regionu, Związkowi Podhalań, który jest organizacją skupiającą w swoim gronie nie tylko rodowitych Górali, którzy pielęgnują swoją odrębność kulturową i obyczajową, lecz również sympatyków związanych z subregionami zamieszkałymi przez Górali polskich, jednym słowem wszystkich tych, którym na sercu leży dobro i rozwój tych ziem z poszanowaniem tradycji. O tym jak szerokie jest oddziaływanie tych idei może świadczyć fakt, że w chwili obecnej należy do związku ponad 5 tysięcy członków, istnieje 75 oddziałów i 9 ognisk w kraju. Związek ma także swoje oddziały akademickie i młodzieżowe.

Analizując interesariuszy, którzy w sposób pozytywny wpływają na region należy również wymienić Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które promuje kulturę góralską, a tym samym czyni ją wyjątkowo atrakcyjną dla turystów. Autorka istotne znaczenie przypisuje również organizacjom, które tworzą rodowici mieszkańcy, którzy w sposób czynny przyczyniają się do promocji przestrzeni turystycznej regionu: Związek Podhalań czy Bukowińskie Towarzystwo Geotermalne. Wyżej wymienione organizacje w sposób istotny stymulują rozwój regionu. W kreowaniu przestrzeni turystycznej regionu Podhala mniejsze znaczenie odegrało Biuro Promocji Zakopanego, Kotelnicza Białczańska, Bukowińskie Centrum Kultury (Dom Ludowy) oraz Bank Spółdzielczy, który udziela wsparcia finansowego dla przedsięwzięć (Wsparcie finansowe dla budowy Term w Bukowinie Tatrzańskiej), dzięki którym region Podhala staje się jeszcze bardziej atrakcyjny, co spowoduje znaczący wzrost ruchu turystycznego na tym obszarze. Średnie znaczenie zostało przypisane kolejno: Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nowym Targu, Tatrzańskiemu Parkowi Narodowemu, Muzeum Tatrzańskiemu, Centralnemu Ośrodkowi Sportu oraz Tatrzańskiemu Ochotniczemu Pogotowiu Ratunkowemu (TOPR), Stowarzyszeniu Twórców Ludowych. Autorka

w swoich rozważaniach wskazuje również na osoby, które w sposób negatywny wpływają na region i utrudniają działania inwestycyjne. Są nimi Ekolodzy oraz mieszkańcy regionu, którzy nie są rodowitymi mieszkańcami Podhala a którzy własne interesy stawiają wyżej niż dobro całego regionu.

PODSUMOWANIE

Działalność interesariuszy sprzyja aktywnemu kreowaniu przestrzeni turystycznej regionu Podhala. Należy zdawać sobie sprawę, że wdrażanie nowych pomysłów wymaga czasu i przynosi oczekiwane efekty w perspektywie średnio- i długoterminowej. Musimy również zdawać sobie sprawę, że bardzo istotnym elementem rozwoju regionu jest odpowiednie zaangażowanie i zachęcenie do współpracy kadry zarządzającej, ich świadomość wagi zadania jest warunkiem skutecznego wdrożenia zaprojektowanych rozwiązań.

LITERATURA

- Ansoff I., 1965, *Corporate Strategy*, McGraw-Hill, New York.
- Antonides G., Fred Van Raij W., 2003, *Zachowanie Konsumenta – podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa.
- Donaldson T., Preston L.E., 1995, *The Stakeholder Theory of the Corporation; Concepts, Evidence, and Implications*, "Academy of Management Review", 20, 1, 65-91.
- Friedman A.L., Miles S., 2002, *Developing Stakeholder Theory*, "Journal of Management Studies", 39, 1, 1-21.
- Gruszecki T., 2002, *Współczesne teorie przedsiębiorstwa*, PWN, Warszawa.
- Jones T.M., Wicks A.C., 1999, *Convergent Stakeholder Theory*, „Academy of Management Review”, 24, 2, 206-221.
- Lisiński M., 2004, *Metody planowania strategicznego*, PWE, Warszawa.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, 87-103.
- Obłój K., 2007, *Strategia organizacji. W poszukiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej*, PWE, Warszawa.
- Savage G.T., Nix T.W., Whitehead C.J., Blair J.D., 1991, *Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders*, "Academy of Management Executive", 5, 2, 61-75.
- Strategia Rozwoju Gminy Bukowina Tatrzańska na lata 2008-2020*, 2008, Urząd Gminy Bukowina Tatrzańska – ProRegio Consulting, Bukowina Tatrzańska-Kraków.
- Strategia Rozwoju Powiatu Tatrzańskiego na lata 2011-2020*, 2010, Powiat Tatrzański – ProRegio Consulting, Zakopane-Kraków, www.powiat.tatry.pl/strategie-rozwoju/51-projekt-strategii-rozwoju-powiatu-tatrzańskiego-na-lata-2011-2020.html.
- Tischner J., 1997, *Historia filozofii po góralsku*, Wyd. Znak, Kraków.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Strony internetowe**
www.tatry.pl
www.gmina.bukowinatatrzańska.pl
www.powiat.tatry.pl

Summary

The article attempts to characterize the tourist space and the determinants affecting its formation. The region of Podhale was used for the case study – the historical-ethnographic territory in southern Poland lying in the northern foot of Tatra mountains, which covers seven gminas forming perfect conditions for analysis of the above-mentioned subject. A stakeholder map has been used to determine the level of interference in the development of the tourism environment of Podhale. Analysis of the stakeholder map of activities of individuals and institutions which can affect development of the region.

Agnieszka Górka
WAP-TOUR S.C.
Bukowina Tatrzańska
agnieszkagorka@interia.eu

Rafał KROCZAK
Krzysztof WANTUCH
Magdalena WANTUCH

**PROJEKT SZLAKU TURYSTYCZNEGO UDOSTĘPNIAJĄCEGO
ROLNICZE TERENY POGÓRZA CIĘŻKOWICKIEGO
JAKO PRZYKŁAD DZIAŁAŃ LOKALNYCH
NA RZECZ POPRAWY ATRAKCYJNOŚCI REGIONU**

PROJECT OF THE TOURISTIC ROUTE SHOWING AGRICULTURAL
LANDSCAPE OF CIĘŻKOWICKIE FOOTHILLS
(POLISH CARPATHIANS) AS AN EXEMPLIFICATION OF LOCAL
ACTIVITY FOR BETTERMENT REGION ATTRACTIVENESS

Abstrakt

W artykule zaproponowano wytyczenie nowego szlaku turystycznego, który wkomponowuje się w sieć szlaków już istniejących i jednocześnie udostępnia turystyce obszary Pogórza Ciężkowickiego siecią szlaków jeszcze nie objęte. Gęstość sieci szlaków na badanym terenie jest mocno zróżnicowana. Szlaki wytyczone są głównie po terenach leśnych, natomiast na obszarach rolniczych szlaków jest niewiele. Rolnictwo jest głównym czynnikiem sprawczym przemian środowiska tego terenu od XV wieku, dlatego 80% badanego obszaru to tereny otwarte, udostępniające turystyce krajobraz. Całość szlaku dostępna jest w formacie gpx. Na szlaku zaznaczono 70 punktów ważnych dla turysty. Na szczególną uwagę zasługują obiekty będące dziedzictwem tego regionu, jak jeden z kościołów, który jest na liście UNESCO.

Słowa kluczowe: Pogórze Ciężkowickie, szlaki turystyczne, krajobraz, edukacja

Key words: Ciężkowickie Foothills, touristic routes, landscape, education

WPROWADZENIE

Rozwój gospodarczy regionu, lepsze warunki bytowe i finansowe mieszkańców, dostęp do informacji czy szybsza komunikacja w sposób bezpośredni warunkują rozwój turystyki poprzez wydłużanie czasu wolnego od zajęć zarobkowych i zwiększanie mobilności społeczeństwa.

W ostatniej dekadzie bardzo szybko rośnie liczba studentów turystyki i rekreacji, co w warunkach rynkowych można traktować jako odpowiedź uczelni wyższych na zapotrzebowanie branży. W roku akademickim 2009/10 turystyka i rekreacja zajmowała 6 miejsce wśród 125 najpopularniejszych kierunków. Obecnie w zakresie turystyki kształcą się studenci w 75 ośrodkach w kraju na 183 uczel-

niach, w tym 63 państwowych. Popularność tego kierunku bierze się m.in. z upowszechnienia turystyki masowej, dynamicznego rozwoju sektora usług turystycznych oraz nowych wyzwań w zakresie zrównoważonego rozwoju regionów turystycznych (Długosz, Biały 2010). Ów zrównoważony rozwój rozumiany jest jako „*.../rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub ich obywateli zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń?*” (Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U.2001 nr 62, poz. 627). Cele i rozumienie tak określonego problemu najbliższe jest społecznościom lokalnym, które czyniąc działania na rzecz poprawy atrakcyjności regionu nie mogą podejmować działań krótkoterminowych i ukierunkowanych jedynie na zyski doraźne. Reforma systemu edukacji kładzie duży nacisk na współpracę szkół ze środowiskami lokalnymi, a także na rozwijanie wiedzy na temat dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego regionu. Dlatego też szkoły w porozumieniu z władzami lokalnymi realizują różnorodne projekty oparte o zajęcia w terenie i poznawanie własnej „Małej Ojczyzny” (Wantuch 2004).

OGÓLNOGEOGRAFICZNA CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

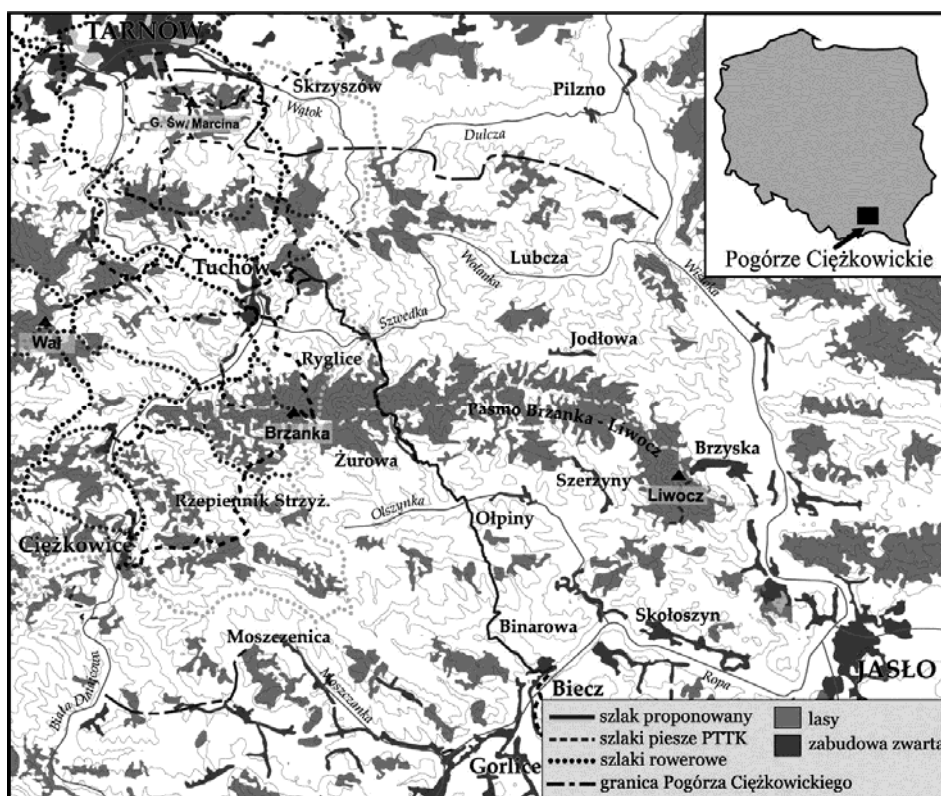
Wycinek Karpat polskich nazwany Pogórzem Ciężkowickim położony jest pomiędzy dolinami rzek Biała Dunajcowa na zachodzie i Wisłoka na wschodzie. Granicę północną stanowi próg pogórza a południową dolina rzeki Ropy i Moszczanki. W tych graniach obszar posiada powierzchnię 800 km², choć w zależności od kryteriów regionalizacji jego granice są modyfikowane (German 1992). Administracyjnie teren ten położony jest w gminach: Tuchów, Ryglice, Jodłowa, Rzepienik Strzyżewski, Szerzyny, Ciężkowice, Biecz, Skołyszyn i kilku innych peryferyjnie obejmujących badany obszar.

Rzeźba tego terenu została zdeterminowana występującymi w podłożu fliszowymi utworami skalnymi serii śląskiej, tworzącymi złuskowane fałdy o kierunku równoleżnikowym. Wierzchowiny pogórza tworzą płaskie garby osiągające 320-440 m. Nad tą zrównaną powierzchnią góruje równoleżnikowy grzbiet Brzanka-Liwocz, którego kulminacją jest w części zachodniej Brzanka (538 m n.p.m.), a w części wschodniej Liwocz (561 m n.p.m.). Na obszarze Pogórza Ciężkowickiego dominują tereny o nachyleniu do 10° (78%), przy czym nachylenia do 5° stanowią 34% (według cyfrowego modelu wysokościowego SRTM).

Według M. Hessa (1965), klimat obszaru badań należy zaliczyć do piętra klimatycznego umiarkowanie ciepłego, ze średnią roczną temperaturą powietrza 6-8°C i roczną sumą opadów atmosferycznych od 800 do 1000 mm. Na stosunki makro- i mezoklimatyczne zasadniczy wpływ wywiera rzeźba terenu (Obrębska-Starkłowa, Leśniak 1988).

Konsekwencją deniwelacji (190 m n.p.m. w dolinie Wisłoki i 561 m n.p.m. Liwocz) są trzy zasadnicze piętra roślinności: roślinność niżowa (sięgająca do 300 m n.p.m.), piętro pogórza – do 450, względnie 500 m n.p.m., a nad nimi regiel dolny (Medwecka-Kornaś 1976).

Obszary leśne uległy ograniczeniu głównie do siedlisk nienadających się do innego użytkowania, a zalesienia przez nasadzenia monokultur spowodowały znaczne przekształcenia drzewostanu (Medwecka-Kornaś 1976). Współcześnie zwarte kompleksy leśne porastają tylko pasmo Brzanka-Liwocz oraz pojedyncze, mniejsze wyniesienia (np. Słona Góra, Kokocz-Świniogóra). Na Pogórzu Ciężkowickim lasy zajmują łącznie obszar 170 km² (ryc. 1.) co daje pokrycie 21% powierzchni. Region ten wyróżnia się jednym z największych udziałów gruntów rolnych w Karpatach polskich. Grunty orne zajmują 35%, a zabudowa wiejska wraz z przydomowymi poletkami aż 22% powierzchni. Tereny zajęte przez rolnictwo z dużym udziałem roślinności naturalnej (czyli porzucone i odlogowane grunty rolne) stanowią 18%. Po 2% powierzchni zajmują tereny objęte zwartą zabudową miejską oraz łąki i pastwiska (CLC 2000).

Ryc. 1. Sieć szlaków Pogórza Ciężkowickiego
Źródło: opracowanie własne.

Według ogólnego wskaźnika rolniczej przestrzeni produkcyjnej, biorącego pod uwagę jakość i przydatność rolniczą, agroklimat, rzeźbę terenu i warunki wodne (w skali od 0 do 100 punktów), gminy położone na Pogórzu Ciężkowickim posiadają od 71 do 79 punktów (Sumara 1986). Stosunkowo dobre warunki do rozwoju rolnictwa połączone z ogromną biedą jaka występowała na tym terenie od początku XIX wieku doprowadziły do intensywnego rozdrabniania arealu rolnego¹. Na taki stan rzeczy nałożyła się sytuacja polityczna Polski w XIX wieku (rozbiory), brak surowców mineralnych i przemysłu, niska kultura rolna oraz epidemie. „Gali-cyjski głód ziemi” doprowadził do powstania wyjątkowego i charakterystycznego krajobrazu, w którym poszczególne niewielkie działki poroździelane są systemami teras rolnych i dróg polnych tworząc krajobraz niepowtarzalny i unikalny w skali całych Karpat.

Od lat 90. XX wieku gminy Pogórza Ciężkowickiego przechodzą duże zmiany organizacyjne i społeczne. Spowodowane jest to przede wszystkim spadkiem opłacalności produkcji rolnej. Ludność odchodzi od tradycyjnej działalności rolniczej i poszukuje nowych źródeł utrzymania. Użytki rolne przekształcane są w działki budowlane, rzadziej rekreacyjne bądź odlogowane.

WALORY TURYSTYCZNE I FORMY OCHRONY POGÓRZA CIĘŻKOWICKIEGO

Miarą walorów turystycznych regionu są występujące na jego terenie formy ochrony. Na badanym obszarze występują dwa parki krajobrazowe, a blisko 90% obszaru Pogórza Ciężkowickiego leży w strefie chronionego krajobrazu. Obydwa parki krajobrazowe powstały w roku 1995 i chronią najcenniejsze pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym fragmenty Pogórza Ciężkowickiego, przy czym tylko Park Krajobrazowy Pasma Brzanki znajduje się całości na tym terenie. Ciężkowicko-Rożnowski Park Krajobrazowy w większości położony jest na Pogórzu Rożnowskim. Oprócz parków krajobrazowych przyroda jest chroniona w 4 rezerwach, z których najbardziej znanym jest rezerwat Skamieniałe Miasto w Ciężkowicach. Planowane jest utworzenie kolejnych rezerwatów. W miejscowości Polichty działa Ośrodek Edukacji Ekologicznej.

ISTNIEJĄCA SIEĆ SZLAKÓW TURYSTYCZNYCH NA BADANYM OBSZARZE

Badany obszar udostępniony jest dla turystów poprzez sieć szlaków turystycznych (ryc. 1.). Większość szlaków turystycznych zarządzana jest przez PTTK i przebiega przez zachodnią część Pogórza Ciężkowickiego (szlak niebieski Tar-

¹ W gminie Ryglice 88% wszystkich gospodarstw stanowią te o powierzchni do 5 ha. Średnia wielkość gospodarstwa indywidualnego wynosi 3,8 ha, z czego średnio na każde przypada 1,8 ha użytków rolnych (UG Ryglice). Na podstawie wywiadów terenowych ustalono, że gospodarstwa składają się najczęściej z 4-8 działek, w przypadkach skrajnych ponad 20 (Krocak 2010).

nów-Brzanka-Ciężkowice-Bartkowa, niebieski Ryglice-Żurowa, niebieski Gromnik-Brzanka, zielony wokół Brzanki). Jedyne ważny szlak poza tym obszarem prowadzi grzbietem Pasma Brzanka-Liwocz (szlak żółty) z Siedlisk przez Brzankę na Liwocz i dalej na Pogórze Strzyżowskie. Liczne szlaki rozpoczynają się na stacjach kolejowych w dolinie Białej Dunajcowej (Siedliska, Gromnik, Ciężkowice, Pławna) i prowadzą w kierunku Pogórza Rożnowskiego. Oprócz tego przez teren Pogórza Ciężkowickiego przebiegają krótkie odcinki początkowe/końcowe (np. Pleśna-Tuchów), łącznikowe (np. czarny Ciężkowice PKP-Skamieniałe Miasto, zielony Jabłonica-Liwocz) czy fragmenty innych szlaków nie związanych z pogórzem (np. czerwony wokół Tarnowa, zielony Skrzyszów-Tranów). Sieć tę uzupełniają ścieżki edukacyjne, rowerowe, szlaki konne, spacerowe i inne wytyczone przez gminy i organizacje społeczne. Brak jest zbiorczego opracowania tej sieci, jednak najnowsze mapy turystyczne wydawane przez uznane wydawnictwa nanoszą większość zmian przebiegów szlaków i nowych fragmentów. Uwzględniając wszystkie dostępne źródła gęstość wszystkich szlaków wyliczono na 0,3 km/km².

Wędrówki po terenie Pogórza Ciężkowickiego ułatwia gęsta sieć dróg polnych, która wynosi średnio 8,8 km/km², a miejscami 16 km/km² (Krocak 2010). Ta forma poznawania pogórza szczególnie wygodna jest dla posiadaczy GPS-ów turystycznych. Tak gęsta sieć dróg polnych sprawia, że przy wędrówce w opcji „najkrótsza trasa” wskaźnik wydłużenia na terenach rolniczych rzadko przekracza 20%.

DZIAŁANIA LOKALNE NA RZECZ PROPAGOWANIA TURYSTYKI

Spoločności i władze lokalne oraz środowiska związane z propagowaniem turystyki (głównie nauczyciele geografii i przyrody) sami na potrzeby edukacyjne wytyczają trasy udostępniające największe walory tego terenu, podnosząc na czołowe miejsca walory krajobrazowe. Również w strategiach rozwoju gmin Pogórza Ciężkowickiego unikalne walory krajobrazowe wskazywane są jako jedna z najcenniejszych wartości regionu (*Strategia...*, 2004).

Większość gmin Pogórza Ciężkowickiego deklaruje chęć rozwoju turystyki poprzez m.in. poszerzenie bazy turystycznej. Jednym z działań jest uzupełnianie sieci ścieżek przyrodniczych i dydaktycznych. Ścieżki takie powszechnie wytyczają nauczyciele prowadzący zajęcia w terenie (Wantuch 2002). W terenie badań jedna z takich ścieżek przebiega przez obszar Ciężkowicko-Rożnowskiego Parku Krajobrazowego. Trasa prowadzi przez las nazwany „Dąbry”, a następnie niebieskim szlakiem przez rezerwat przyrody nieożywionej „Skamieniałe Miasto”. Ścieżka ta ma długość 10 km, a 15 przystanków umożliwia poznawanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego gmin Rzepiennik i Ciężkowice. K. Wantuch (2004) opracował również cztery inne trasy wycieczek pieszych i rowerowych, prowadzące przez najciekawsze miejsca Pogórza Ciężkowickiego, co dowodzi, że zagadnienia dotyczące poznawania własnego regionu są powszechnie realizowane w szkołach w ramach m.in. tzw. ścieżek edukacyjnych. Ponadto reforma systemu edukacji wymaga od szkół dużej inte-

gracji ze środowiskiem lokalnym. Nauczyciele realizują wiele zajęć pozalekcyjnych, część z nich w terenie, w najbliższej okolicy. Oznakowane ścieżki przyrodnicze czy szlaki tematyczne zachęcają młodzież do poznawania własnego regionu oraz jego promocji. Dają też możliwość realizacji wielu zagadnień z historii, biologii, geografii oraz ścieżek edukacyjnych. Wszystkie te lokalne inicjatywy powinny być włączone w jeden system szlaków pogórza umożliwiając turystę przejście trasy najbliższej jego zainteresowaniom.

PROPOZYCJA SZLAKU I JEGO CHARAKTERYSTYKA

Zaproponowany szlak jest kontynuacją dotychczasowych wielokierunkowych działań nauczycieli, naukowców, samorządowców itp. skoncentrowanych na promocji obszarów Pogórza Ciężkowickiego oraz jego udostępnianiu turystyce. Szlak ma długość 31,2 km, a odległość w linii prostej pomiędzy jego końcem i początkiem wynosi 23,8 km, co daje współczynnik wydłużenia 76% (ryc. 2). Początek szlaku położony jest na wysokości 325 m n.p.m. i znajdujący się w Tuchowskim Lesie (3 km na północ od Tuchowa). Łączy się on w tym miejscu z szlakiem niebieskim (PTTK Tarnów) biegnącym z Tarnowa przez całe pogórze Ciężkowickie aż do Bartkowej nad Jeziorem Rożnowskim. Również w tym punkcie początek ma ścieżka dydaktyczna „Tuchowski Las”. Drugi koniec proponowanej trasy znajduje się w Bieczu, na stacji PKP, na wysokości 254 m n.p.m. W tym miejscu rozpoczyna się szlak (niebieski) biegnący w kierunku Lipinek (PTTK Gorlice). Środkowy odcinek Ryglice-Żurowa pokrywa się z istniejącym szlakiem turystycznym (również niebieskim) zarządzanym przez PTTK Tarnów (8,6 km). Fragment Tuchowski Las-Ryglice ma długość 6,6 km, natomiast Żurowa-Biecz 16 km (ryc. 1). Wzdłuż proponowanego szlaku zaznaczono 70 miejsc kluczowych dla turysty. W grupie proponowanych atrakcji są zarówno miejsca noclegowe, gastronomiczne, jak również obiekty kultury materialnej i przyrodnicze. Obiekty kultury materialnej można podzielić na trzy zasadnicze grupy. Do pierwszej grupy należą zabytkowe obiekty sakralne (kolegiata w Bieczu, kościoły, kapliczki, przydrożne krzyże) i wyróżniające ten region cmentarze z I wojny światowej², wśród nich jeden z najpiękniejszych – cmentarz nr 34 w Olpinach (przy szlaku znajduje się ich sześć i jeden kirkut). Zabytkiem o najwyższej wartości historycznej jest kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej, wpisany na światową listę dziedzictwa UNESCO. Oprócz szlaku proponowanego w pobliżu kościoła nie przebiega żaden inny szlak pieszy, co świadczy o niewielkim udostępnieniu walorów turystycznych tego regionu szerszej rzeszy turystów. Badany teren bogaty jest również w zabytki świeckie, takie jak

² Teren badań jest obszarem, przez który w czasie I wojny światowej przebiegała linia frontu. Tutaj również odbyła się jedna z największych bitew tej wojny – bitwa gorlicka. W efekcie, w większości miejscowości znajduje się co najmniej jeden cmentarz wojenny. Cmentarze budowane były już po zakończeniu działań wojennych przez specjalne komando, stąd są starannie zaprojektowane co do miejsca i formy.

zabytkowy spichlerz w Ryglicach wraz z dworkiem czy zabytkowe mury obronne, kamienice i ratusz w Bieczu. W grupie ostatniej znajdują się obiekty handlowe i komunikacyjne (parkingi, przystanki, dworce PKP) oraz wiaty, tablice informacyjne, mapy i inna infrastruktura ułatwiająca wędrówki turystom. Obiekty przyrodnicze reprezentują wychodnie skalne (np. Ostry Kamień), kamieniołomy oraz bogata szata roślinna z wyraźną na tej trasie piętrowością.

Ryc. 2. Profil podłużny proponowanego szlaku
Źródło: opracowanie własne.

Osobną grupę wartościowych obiektów na trasie stanowią punkty widokowe. Wyróżnikiem zaproponowanego szlaku jest to, że prowadzi on po głównych i lokalnych wierzchołkach otwierając turyście krajobraz. W systematyce walorów turystycznych, walory krajobrazowe pełnią szczególnie istotną rolę, gdyż wchodzi w skład zarówno walorów wypoczynkowych, krajoznawczych i specjalistycznych (Wyrzykowski 1991), a w tym przypadku również historycznych. Szlak w ponad 50% wytyczony jest po starych głównych traktach, które jeszcze do końca XIX wieku biegły w tym rejonie grzbietami. Pamiątką po wspomnianych dawnych drogach są występujące do dnia dzisiejszego opuszczone głębokie wcięcia (ujęto je w zestawieniu jako wartościowe obiekty dydaktyczne).

Dzięki takiemu wytyczeniu szlaku turysta ma możliwość oglądania z wylesionych wierzchołków rolniczego krajobrazu Pogórza Karpackiego, którego unikalną cechą jest mozaika niewielkich pól uprawnych poprzecinanych terasami rolniczymi i drogami polnymi.

Spośród wielu opracowań dotyczących waloryzacji i oceny krajobrazu najczęstsze są dwa ujęcia. W pierwszym przypadku walory krajobrazowe oceniane są wewnątrz typów geokompleksów wyróżnionych na podstawie rzeźby i pokrycia terenu. Doznanie obserwatora jest sumą wrażeń jakie doznał patrząc na krajobraz. W drugim ujęciu ocenie poddaje się krajobraz wzdłuż szlaku wędrówki. Wtedy ocenie podlegają poszczególne komponenty krajobrazu (Rogowski 2009). Środowisko kulturowe również ma istotny wpływ na atrakcyjność danego obszaru, o ile jego elementy składowe nie wpływają na dysharmonię krajobrazu (Fornal 2004). Wędrówka terenami odkrytymi z bardzo dobrymi punktami widokowymi sprzyja lepszej percepcji krajobrazu i pozwala turyście wybrać formę obcowania z naturą najbliższą jego potrze-

bom. Krajobraz nazywany również środowiskiem wizualnym jest podstawą oceny atrakcyjności regionu. W gminie Ciężkowice przeprowadzając ocenę środowiska wizualnego wyróżniono 57 punktów widokowych, które stanowiły podstawowy element do sporządzenia oceny jej atrakcyjności turystycznej (Fornal 2004).

Bardzo ważne są ścieżki i obiekty dydaktyczne, które licznie wyznaczają i wykorzystują nauczyciele. Niestety do tej pory nie zostały one ujęte w jednym zbiorczym opracowaniu co utrudnia ich szerszą promocję i udostępnianie.

Cały szlak nie jest znaczony w terenie, ale jego zweryfikowany ślad (*track*) wraz z punktami (*waypoints*) w formacie gpx (czyli w formie śladu do zastosowań w GPS-ach turystycznych) dostępny jest na stronie www.rvgl.republika.pl/szlaki/tuchlas_biecz.

Sposób zapisu śladu szlaku, kartowania w terenie oraz opisu poszczególnych punktów na trasie jest zbieżny z wytycznymi stosowanymi w trwającej w latach 2008-2010 inwentaryzacji szlaków Małopolski, przeprowadzonej na zlecenie PTTK Centralnego Ośrodka Turystyki Górskiej.

PODSUMOWANIE

Podsumowując trzeba stwierdzić, że Pogórze Ciężkowickie posiada „białe plamy” w swojej ofercie szlaków turystycznych. Jest potrzeba wytyczania nowych szlaków oraz łączenia istniejących w jedną spójną sieć. Zadanie to ułatwia prężna praca nauczycieli geografii, przyrody, historii, którzy na potrzeby swoich zajęć edukacyjnych opracowują ścieżki dydaktyczne i pojedyncze punkty edukacyjne.

Wszystkie te działania podsumowano sporządzając dokumentację szlaku o przebiegu Tuchowski Las-Biecz, który wkomponowuje się w sieć szlaków istniejących i jednocześnie udostępnia turystom tereny do tej pory siecią szlaków nie objęte. Na trasie zaznaczono 70 obiektów (*waypoints*) ważnych dla turysty, związanych zarówno z infrastrukturą, jak i walorami poznawczymi terenu, przez który szlak biegnie. Ze względu na ograniczoną objętość tekstu nie scharakteryzowano każdego z zaznaczonych miejsc, jednak każdy punkt ma przypisaną etykietę (*label*), która jest jego zwięzłym opisem. Całość szlaku (*track*) w formacie gpx udostępniono na stronie internetowej.

LITERATURA

- Długosz Z., Biały S., 2010, *Studia w zakresie turystyki na tle szkolnictwa wyższego w kraju*, [w:] „Przedsiębiorczość – Edukacja”, VII Ogólnopolska Metodyczna Konferencja Naukowa *Przedsiębiorczość w warunkach globalizacji*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie – w druku.
- Fornal B., 2004, *Środowisko gminy Ciężkowice – aspekt przyrodniczy, kulturowy i wizualny. Środowisko wizualne gminy Ciężkowice – cz. III*, „Biuletyn Polskiego Klubu Ekologicznego”, 4(123), Kraków, 25-26.
- German K., 1992, *Typy środowiska przyrodniczego w zachodniej części Pogórza Karpackiego*, „Rozprawy Habilitacyjne”, 246, Wyd. UJ, Kraków.
- Hess M., 1965, *Klasyfikacja klimatu Polskich Karpat Zachodnich*, „Zeszyty Naukowe UJ”, CXV, Kraków.

- Krocak R.**, 2010, *Geomorfologiczne i hydrologiczne skutki funkcjonowania dróg polnych na Pogórzu Ciężkowickim*, maszynopis, IGI PAN, Warszawa.
- Medwecka-Kornaś A.**, 1976, *Szata roślinna dorzecza Białej Dunajowej*, „Studia Ośrodka Dokumentacji Fizjograficznej”, 5, PAN Kraków, 137-168.
- Obrębska-Starkłowa B., Leśniak B.**, 1988, *Klimat*, [w:] Warszńska J. (red.), *Województwo tarnowskie. Monografia*, Ossolineum, Wrocław, 29-42.
- Rogowski M.**, 2009. *Ocena walorów widokowych szlaków turystycznych na wybranych przykładach z Dolnego Śląska*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, XXV, 155-163.
- Strategia społeczno-gospodarczego rozwoju gminy Rzepiennik Strzyżewski na lata 2004-2015*, 2004, Urząd Gminy Rzepiennik Strzyżewski.
- Sumara M.**, 1986, *Warunki przyrodnicze produkcji rolnej województwa tarnowskiego*, Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, Puławy.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r., Prawo ochrony środowiska*, Dz.U.2001, nr 62 poz. 627.
- Wantuch K.**, 2002, *Ścieżka dydaktyczna Rzepiennik Strzyżewski – Skamieniałe Miasto*, maszynopis, IG Akademii Pedagogicznej w Krakowie.
- Wantuch K.**, 2004, *Turystyka piesza i rowerowa jako forma realizacji czwartej godziny wychowania fizycznego i ścieżki regionalnej na terenie Pogórza Ciężkowickiego*, AWF Katowice, maszynopis.
- Wyrzykowski J.**, 1991, *Ocena krajobrazu Polski w aspekcie fizjonomicznym na potrzeby turystyki*, Uniwersytet Wrocławski, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, Wrocław.
- Corine Land Cover 2000 (CLC 2000) vector database, The European Environment Agency (www.eea.europa.eu).
- Strona internetowa**
www.rygli.republika.pl/szlaki/tuchlas_biecz (maj 2010).

Summary

About 80% of Ciężkowickie Foothills` tourist trails are situated in its western part and are traced within afforested areas. Whereas the most valuable attribute of this region are agricultural landscapes. Unfortunately only a few of routes guide across the arable lands. The aim of this paper is to propose a tourist route leading through the most characteristic agricultural landscapes of Ciężkowickie Foothills with small plots, unsurfaced roads and distributed colonization. The presented route is available in .gpx format on the webpage, 70 waypoints with important tourist data, such as objects of heritage (ex. a church in Binarowa) are also enclosed.

Krocak Rafał
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
kroraf@up.krakow.pl

Wantuch Krzysztof
Zespół Szkół Ogólnokształcących
i Zawodowych im. Jana Pawła II w Gromniku
kwantuch@poczta.fm

Wantuch Magdalena
Zespół Szkół Ogólnokształcących
i Zawodowych im. Jana Pawła II w Gromniku
magwan@wp.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA POJEZIERZA DRAWSKIEGO NA PRZYKŁADZIE GMINY CZAPLINEK I ZŁOCIENIEC

TOURIST SPACE OF DRAWSKIE LAKE DISTRICT ON THE EXAMPLE OF CZAPLINEK AND ZŁOCIENIEC GMINAS

Abstrakt

W niniejszej publikacji podjęto próbę zaprezentowania przestrzeni turystycznej Pojezierza Drawskiego, ze szczególnym uwzględnieniem gminy Czaplinek i gminy Złocieniec. Niezwykle istotnym problemem będzie również charakterystyka składników tej przestrzeni oraz określenie ich wpływu na charakter zachodzących w niej przemian. W miarę wnikliwym badaniom poddano walory przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe, a także bazę materialną służącą rozwojowi turystyki. W opracowaniu zostaną przedstawione ponadto zagadnienia dotyczące ruchu turystycznego i osadnictwa letniskowego.

Słowa kluczowe: Pojezierze Drawskie, gmina Czaplinek, gmina Złocieniec, przestrzeń turystyczna

Key words: Drawskie Lake District, Czaplinek gmina, Złocieniec gmina, tourist space

WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna, według S. Liszewskiego (1995), jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie largo, to znaczy, jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko kulturowe i gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym. Przestrzeń ta jest strukturą dynamiczną, wewnątrznie zróżnicowaną, zmieniającą swój charakter w zależności od czynników ją kształtujących, a efektem tego zróżnicowania są różne typy przestrzeni turystycznej (Włodarczyk 2009).

W niniejszym opracowaniu zostaną przedstawione zmiany w pojeziernej przestrzeni turystycznej Pojezierza Drawskiego na przykładzie gminy Czaplinek i gminy Złocieniec. Szczegółowej analizie poddane zostaną dwa elementy składające się na ofertę turystyczną badanego obszaru: walory turystyczne oraz składowe zagospodarowania turystycznego. Poza tym zostanie podjęta próba zaprezentowania ruchu turystycznego z uwzględnieniem jego wielkości, podstawowych struktur społeczno-demograficznych, motywów przyjazdu, długości pobytu oraz określenia zasięgu geograficznego oddziaływania wcześniej wymienionych gmin.

Ważne miejsce w opracowaniu zajmować będą również problemy osadnictwa turystycznego, ze szczególnym uwzględnieniem osadnictwa letniskowego ściśle związanego z indywidualnymi działkami letniskowymi.

WALORY PRZYRODNICZE I KULTUROWE

Rozwój turystyki na Pojezierzu Drawskim umożliwiają przede wszystkim walory przyrodnicze i krajobrazowe. Jest to region, który wyróżnia się dużą liczbą jezior, znaczną lesistością oraz urozmaiconą rzeźbą terenu. Wody powierzchniowe zajmują tu około 10% powierzchni, lasy natomiast średnio ponad 40%. Młodogłacalny charakter badanego obszaru warunkuje dość silne zróżnicowanie hipsometryczne.

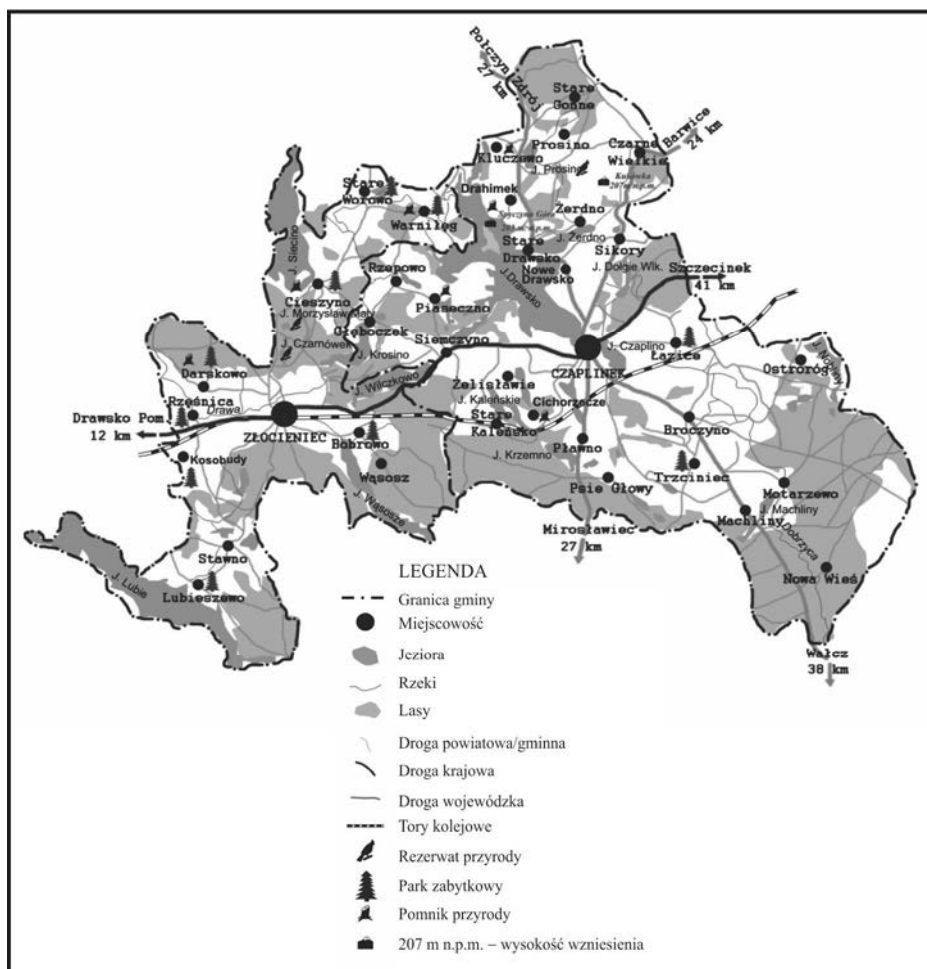
Jednak w przypadku Pojezierza Drawskiego to niezwykle bogata sieć hydrograficzna stanowi o rozwoju turystyki. Znajduje się tutaj ponad 250 jezior o powierzchni większej niż 1 ha. Największe ich skupiska występują w pasie: Drawsko Pomorskie-Złocieniec-Czaplinek-Szczecinek. Tylko na terenie gminy Czaplinek znajduje się 47 jezior, w tym najbardziej okazałe Jezioro Drawskie. W gminie Złocieniec jest 14 jezior, w tym najdłuższe i największe Jezioro Lubie (ryc. 1).

Pojezierze Drawskie w większości znajduje się w dorzeczu Odry. Tutaj swe źródła mają dwa dopływy Noteci: Gwda i Drawa.

Główną rzeką przepływającą przez obydwie omawiane gminy jest Drawa. Rzekę tę bez wątpienia zaliczyć można do najpiękniejszych szlaków kajakowych, nie tylko Polski, ale i Europy. Rzeką jest dostępna dla kajaków, kilkakrotnie spływał Drawą Kardynał Karol Wojtyła. Na pamiątkę tego faktu szlak wodny Drawy nazwano jego imieniem.

Dodatkowym atutem omawianego regionu jest lesistość terenu, która w gminie Czaplinek wynosi 39,6% i 35,7% w gminie Złocieniec. Poza tym szczególną atrakcją obu gmin są liczne wiejskie parki przypałacowe z wieloma cennymi, często egzotycznymi drzewami i krzewami. Indywidualność środowiska przyrodniczego Pojezierza Drawskiego podkreśla także powstanie 13 rezerwatów przyrody chroniących najważniejsze zespoły leśne, wodno-florystyczne, torfowiskowe czy krajobrazowe. Niezwykle urokliwym jest rezerwat „Dolina Pięciu Stawów”, nazywany „Szwajcarią Polczyńską” (Szwichtenberg 1997). Cały omawiany teren objęto ochroną w ramach istniejącego tu od 1979 r. Drawskiego Parku Krajobrazowego.

Obok walorów przyrodniczych, których znaczenie w przypadku omawianego obszaru jest niewątpliwie największe, warto zwrócić też uwagę na walory kulturowe. W niedalekiej odległości od Czaplinka, na przesmyku jezior w Starym Drawsku (dawniej Drahim) znajdują się ruiny zamku Joannitów. Ślady ruin zamku, należącego najpierw do rodziny von Wedel, a potem do rodu Borków można znaleźć w mieście Złocieniec. Zarówno w gminie Czaplinek, jak i w gminie Złocieniec licznie występują zabytki o charakterze sakralnym i dworsko-pałacowym. Urocze pałacyki można zobaczyć w miejscowościach: Darskowo, Cieszyno, Broczyno oraz Siemczyno.

Ryc. 1. Walory przyrodnicze gmin Czaplinek i Złocieniec w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne.

INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA

Inwentaryzacja terenowa bazy noclegowej prowadzona w 2008 r., pozwoliła zarejestrować w mieście i gminie Czaplinek 2,8 tys. miejsc noclegowych, podczas gdy miasto i gmina Złocieniec dysponowały 1,4 tys. miejscami noclegowymi. W zasadzie w obu gminach największą liczbą miejsc noclegowych dysponowały ośrodki wczasowe, koncentrując w gminie Czaplinek 59,9% ogółu miejsc noclegowych, a w gminie Złocieniec 63,4%. Z reguły były to obiekty, które powstały przed 1989 r., a obecnie ulegają modernizacji w celu podniesienia ich standardu. Często obok

głównego murowanego obiektu, gdzie znajdują się pokoje gościnne, stolówka, w otaczającym lesie umiejscowione są domki letniskowe typu „Brda”.

Charakterystycznym elementem w bazie noclegowej Pojezierza Drawskiego o typowym charakterze sezonowym są kempingi i pola namiotowe. Ich rozmieszczenie przestrzenne wyraźnie nawiązuje do występowania największych, ale jednocześnie stosunkowo dobrze zagospodarowanych stref brzegowych jezior, tj. jeziora Drawsko, jeziora Siecino i jeziora Wilczkowo. Jak wynika z prowadzonych badań terenowych, korzystający z pól namiotowych i kempingów to ludzie młodzi, przyjeżdżający z własnym sprzętem do uprawiania sportów wodnych.

Sezonowo również na Pojezierzu Drawskim funkcjonują schroniska młodzieżowe. W okresie wakacji (lipiec-sierpień) w internacie Zespołu Szkół w Czaplinku do wykorzystania pozostaje 65 miejsc oraz 90 miejsc w internacie Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Złocięcu.

Pomimo atrakcyjnego położenia geograficznego, baza hotelowa w obu gminach jest niestety bardzo skromna. Miasta dysponują jedynie po jednym obiekcie hotelowym. W centrum Czaplinka funkcjonuje trzygwiazdkowy Hotel „Elekt” – 52 miejsca noclegowe, zaś w Złocięcu Hotel „Omega” – 23 miejsca noclegowe.

Coraz większym zainteresowaniem na Pojezierzu Drawskim cieszą się miejsca noclegowe w gospodarstwach agroturystycznych. Ich atrakcyjna lokalizacja w stosunkowo niewielkiej odległości od jezior czy rzeki, daje możliwości kąpieli, wędkowania oraz uprawiania sportów wodnych. Dodatkowo w miarę korzystna cena pobytu w kameralnych warunkach, a także poszukiwana cisza i spokój roją nadzieję na rosnącą liczbę kwater agroturystycznych. W przypadku gminy Czaplinek zinwentaryzowano 37 gospodarstw agroturystycznych i 9 gospodarstw agroturystycznych w gminie Złocieniec.

Prowadzone badania pozwalają stwierdzić, że w układzie przestrzennym baza noclegowa w gminie Czaplinek koncentruje się w miejscowości Stare Drawsko (północno-wschodnia część jeziora Drawsko), Piaseczno (nad Jeziorem Piasecznik) oraz w Starym Kaleńsku (nad Jeziorem Kaleńskim). W gminie Złocieniec natomiast wyraźnie wyodrębnia się miejscowość Cieszyno (południowa część jeziora Siecino) i miejscowość Lubieszewo nad jeziorem Lubie.

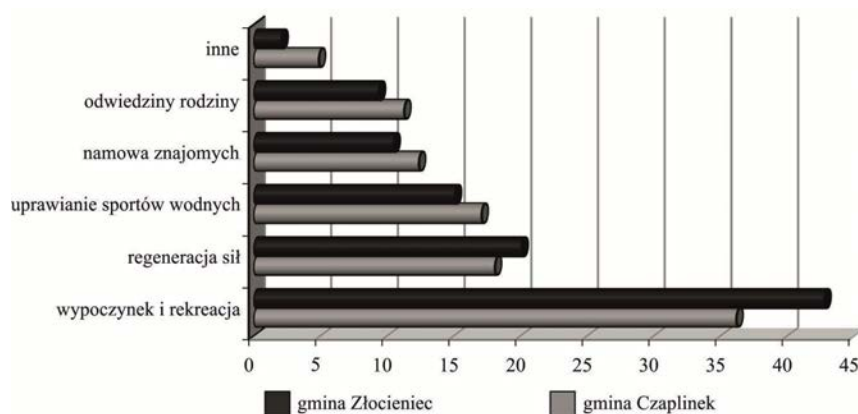
Równie ważna dla rozwoju turystycznego jest baza gastronomiczna. Jej rozmieszczenie przestrzenne w większości odpowiada rozmieszczeniu bazy noclegowej. Znaczna część placówek gastronomicznych o stałym charakterze mieści się w miastach (Czaplinku i Złocięcu). Reprezentują ją najczęściej punkty małej gastronomii, tylko Restauracja „Pomorska” w Czaplinku i Restauracja „Drahim” w Starym Drawsku oferują menu dla bardziej wymagających klientów. Prowadzone badania terenowe pozwalają stwierdzić, iż baza gastronomiczna na Pojezierzu Drawskim jest niewystarczająca, słabo zróżnicowana i nie zaspokaja potrzeb i oczekiwań zarówno turystów, jak i mieszkańców.

Kolejnym elementem składowym infrastruktury turystycznej są szlaki turystyczne. Na terenie gminy Czaplinek, jak i gminy Złocieniec wyznaczone zostały liczne szlaki turystyki pieszej i rowerowej

ANALIZA RUCHU TURYSTYCZNEGO

Niezwykle istotnym składnikiem przestrzeni turystycznej jest człowiek. Pozostaje on podmiotem przestrzeni turystycznej podejmującym określone aktywności turystyczne, organizuje i zarządza nią, podejmuje również w niej działania jako przedsiębiorca (Włodarczyk 2009).

W świetle oficjalnych materiałów statystycznych, w mieście i gminie Czaplinek w 2008 r. przebywało 10,3 tys. turystów, zaś w mieście i gminie Złocieniec 5,4 tys. turystów. Charakterystyki ruchu turystycznego dokonano na podstawie badań ankietowych prowadzonych przez O. Jandziszak (2009). Badaniami ankietowymi objęto 205 osób, z czego niewielką przewagę wykazywali mężczyźni (gmina Czaplinek – 53,1%, gmina Złocieniec – 57,3%). Wśród ankietowanych przeważały osoby w średnim wieku między 35-44 lata, prawie połowa legitymowała się wykształceniem średnim, około 1/5 wykształceniem wyższym. Były to z reguły osoby pracujące w sferze budżetowej, a także prowadzące własną działalność gospodarczą. Głównym motywem ich przyjazdów (gmina Czaplinek 36,2%, gmina Złocieniec 42,8%) była chęć wypoczynku i rekreacji, z nastawieniem na dużą aktywność ruchową (ryc. 2). Wykorzystują oni bliskość i liczne jeziora do kąpieli, pływania i żeglowania, a urozmaiconą konfigurację terenu – do wędrowek pieszych czy przejażdżek rowerowych. Na drugim miejscu ankietowani deklarowali motywy zdrowotne oraz chęć regeneracji sił (gmina Czaplinek – 18,1%; gmina Złocieniec – 20,1%). Znaczna część osób (gmina Czaplinek – 17,1%; gmina Złocieniec – 15,1%) zainteresowana była uprawianiem turystyki kwalifikowanej i sportu. Wypoczywający tutaj turyści chętnie zajmują się także wędkowaniem czy zbieraniem runa leśnego. Zdarza się, iż czynnikiem nakłaniającym do przyjazdu bywają motywy poznawcze (gmina Czaplinek – 12,4%; gmina Złocieniec – 10,5%), bądź odwiedziny krewnych lub znajomych (gmina Czaplinek – 12,4%; gmina Złocieniec – 10,0%). Rzadkim motywem przyjazdu bywają natomiast sprawy służbowe (gmina Czaplinek – 2,9%; gmina Złocieniec – 1,0%).

Ryc. 2. Motywy przyjazdu turystów na teren gminy Czaplinek i gminy Złocieniec w 2008 r
Źródło: Jandziszak (2009).

Zaprezentowana struktura motywów predestynuje wyraźnie badany region do rozwoju turystyki wczasowo-wypoczynkowej. Jak wynika z prowadzonych badań, na Pojezierzu Drawskim dominuje wypoczynek pobytowy powyżej 7 dni, zwykle jest to pobyt dziesięciodniowy i pobyt tygodniowy. Taką strukturę należy uznać za korzystną, gdyż pobyty długoterminowe umożliwiają zaspokajanie szerokiego spektrum potrzeb, co pobudza wiele sfer obsługi klienta (Kuczyński 2002).

Prawie 1/4 ankietowanych turystów zadeklarowała przyjazdy weekendowe, pobyty jednodniowe (3,2% ankietowanych) to z reguły podróże tranzytowe w kierunku strefy nadmorskiej.

Niestety mankamentem ruchu turystycznego na Pojezierzu Drawskim jest jego sezonowość. Przeprowadzona analiza sezonowości ruchu turystyczno-wypoczynkowego, zarówno metodami bezpośrednimi (na podstawie wielkości napływu turystów w określonych przedziałach czasowych, jak również w różnych rodzajach bazy noclegowej) oraz metodami pośrednimi (na podstawie wielkości zużycia wody i oddawanych ścieków bytowo-gospodarczych) wykazała istnienie jednego wyraźnego sezonu turystycznego – sezonu letniego, który trwa 6 miesięcy (V-X) z wyraźną dominacją czerwca, lipca i sierpnia. Sezonowość ta związana jest z walorami naturalnymi terenów pojezierza, poza tym infrastruktura turystyczna nie została przystosowana do pobytów całorocznych.

Jak wynika z przeprowadzonych przez O. Jandziszak (2009) badań ankietowych, Pojezierze Drawskie odwiedzane jest przede wszystkim przez turystów krajowych i tylko w niewielkim stopniu przez turystów zagranicznych. Najsilniej reprezentowane były województwa położone w zachodniej i południowo-zachodniej części Polski. Zdecydowana większość wypoczywających pochodziła z województwa zachodniopomorskiego z dominacją mieszkańców Szczecina i Koszalina. Dość intensywne przyjazdy zarejestrowano z woj. wielkopolskiego, a przede wszystkim z aglomeracji poznańskiej oraz z miast tj. Piła, Rawicz i Okonek. Kolejny obszar rynkowy objął południowo-zachodnią część kraju. W tej grupie znalazło się woj. dolnośląskie (z dominacją turystów z Wrocławia) oraz woj. śląskie, reprezentowane w szczególności przez mieszkańców Bytomia i Dąbrowy Górniczej. Goście zagraniczni natomiast reprezentowani byli przez turystów z Niemiec.

OSADNICTWO TURYSTYCZNE

Działalność turystyczna eksploatuje przestrzeń geograficzną w zróżnicowany sposób. Według S. Liszewskiego (1995) coraz bardziej powszechny w Polsce jest proces rozwoju przestrzeni kolonizacji turystycznej. Dobrym przykładem może być Pojezierze Drawskie, gdzie na dużą skalę występowała parcelacja gruntów leśnych i gruntów rolniczych w związku z przeznaczeniem ich na budowę „drugich domów”. Istotę procesów kolonizacyjnych znakomicie wyraża indywidualne osadnictwo letniskowe, które od końca lat osiemdziesiątych i początku lat dzie-

więćdziesiątych stanowi integralną część przestrzeni w gminach Czaplinek i Złocieniec. Według rejestru zezwoleń na budowę Starostwa Powiatowego w Drawsku Pomorskim (stan na koniec 2008 r.), w gminie Czaplinek znajdowały się 542 działki letniskowe, zaś w gminie Złocieniec zarejestrowano 313 działek letniskowych. W przestrzeni obu gmin działki zlokalizowane są w szczególnie atrakcyjnych miejscach z punktu widzenia możliwości zaspokajania potrzeb turystyczno-wypoczynkowych, tj. w pobliżu zbiorników wodnych oraz lasów. Największe skupiska „drugich domów” w gminie Czaplinek występują w miejscowości Ostroróg i Stare Drawsko, łącznie koncentrują 61,9% ogółu działek letniskowych. Pierwsza z tych miejscowości to wieś położona nad Jeziorem Niewlino, natomiast Stare Drawsko ulokowane jest na przesmyku między Jeziorem Drawsko oraz Żerdno.

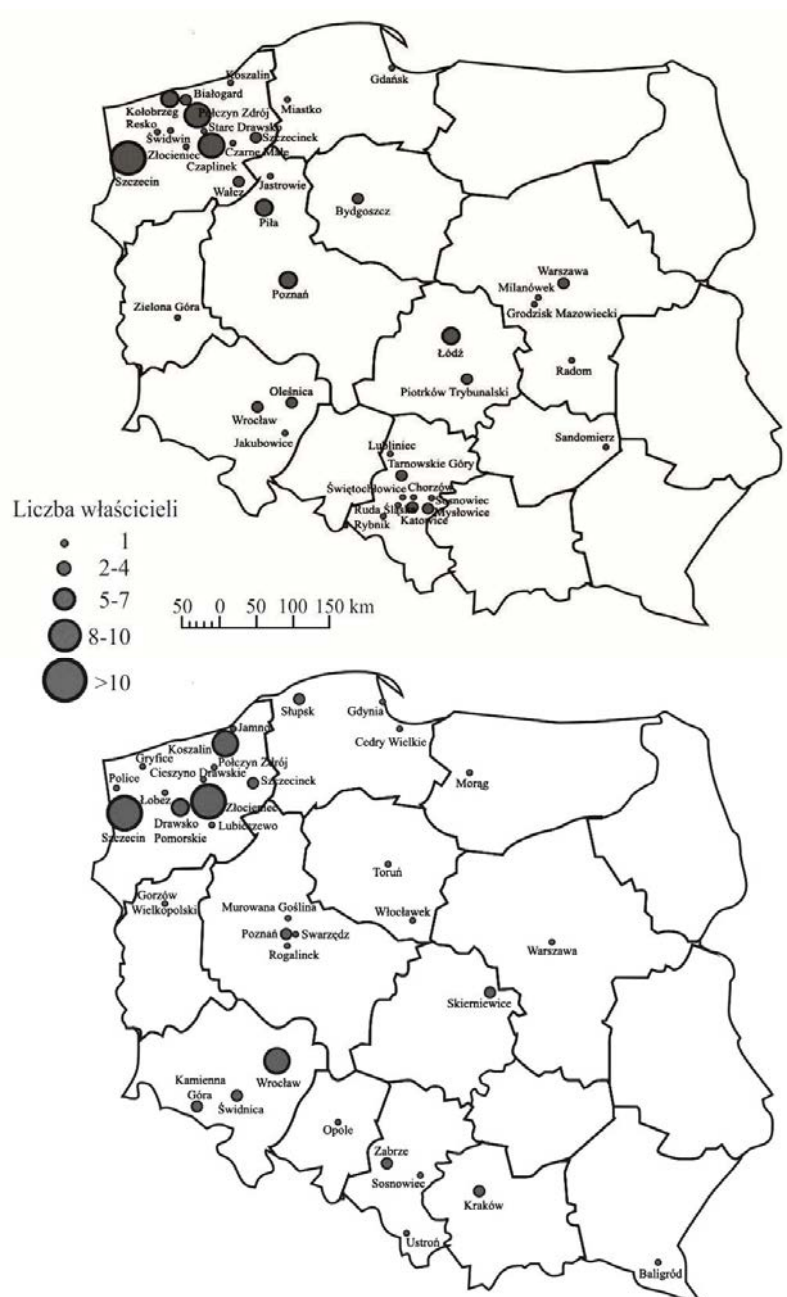
W gminie Złocieniec trzy wiodące pod względem liczby działek miejscowości to: Lubieszewo położone nad Jeziorem Lubie, Uraz położony na wcinającym się od północy w Jezioro Drawsko półwyspie oraz Cieszyno położone nad Jeziorem Siecino.

Głównym motywem zakupu działki letniskowej były walory środowiska przyrodniczego (38,3% odpowiedzi w gminie Czaplinek, 37,6% odpowiedzi w gminie Złocieniec). Kolejnym podawanym przez respondentów w obu gminach (Czaplinek – 23,3%, Złocieniec – 22,0%) motywem były panujące na tym obszarze cisza i spokój. Mniejsza zaś grupa osób jako motyw osadnictwa podała sentyment do stron rodzinnych, stosunkowo łatwy dojazd oraz okazję kupna działki w atrakcyjnej cenie.

Prowadzone badania ankietowe wykazały, że na terenie gminy Czaplinek i Złocieniec dominują działki średnie¹. Przy czym w obu gminach najczęstszy charakter zabudowy działki stanowi domek murowany (gmina Czaplinek – 45,3%; gmina Złocieniec – 47,1%). Na działkach letniskowych w tych gminach zdecydowanie rzadziej pojawiają się domki drewniane (gmina Czaplinek – 24,7%; gmina Złocieniec – 25,3%), altany (analogicznie 21,5% i 18,2%) czy też przyczepy kempingowe.

Kolonizatorzy przyjeżdżają na działki własnym samochodem, a korzystają ze swoich działek letniskowych najczęściej podczas urlopu (gmina Czaplinek – 41,2%; gmina Złocieniec – 37,1%) oraz wybrane losowo weekendy (gmina Czaplinek – 32,1%; gmina Złocieniec – 29,5%). Przyjazdy na wypoczynek odbywają się najczęściej w wakacje (gmina Czaplinek – 12,2%; gmina Złocieniec – 16,4%), rzadziej natomiast podczas przerw świątecznych (gmina Czaplinek – 4,6%; gmina Złocieniec – 6,8%). Jedynie nieliczni z ankietowanych korzystają ze swoich działek letniskowych w każdy weekend (gmina Czaplinek – 6,9%; gmina Złocieniec – 6,8%).

¹ Podział wielkości działek letniskowych według A. Kowalczyka (1994), tj. do 800 m² – działka mała, 801-2000 m² – działka średnia, powyżej 2000 m² – działka duża.

Ryc. 3. Miejsce zamieszkania właścicieli działek lotniskowych położonych w gminie Czaplinek i w gminie Złocieniec w 2008 roku
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Przebywając na działce większość osób wypoczywa korzystając z kąpeli jeziornych i słonecznych. Duża część spędza również czas spacerując (gmina Czaplinek – 19,1%; gmina Złocieniec – 17,5%), jeżdżąc rowerem (gmina Czaplinek – 11,8%; gmina Złocieniec – 10,8%) czy pracując na działce (gmina Czaplinek – 10,5%; gmina Złocieniec – 13,3%). Aż 10,5% respondentów w gminie Czaplinek i 10,4% respondentów w gminie Złocieniec oświadczyło, iż zajmuje się uprawianiem sportów wodnych. Inne formy spędzania wolnego czasu podawane przez ankietowanych w obydwu gminach to: wędkarstwo, zbieranie runa leśnego, czytanie książek, grillowanie i jogging. Nieliczni z respondentów w gminie Czaplinek podali jazdę konną, jako formę spędzania czasu podczas wypoczynku. Tylko około 5% badanych w każdej z gmin oświadczyło, iż preferuje bierny wypoczynek.

Właściciele działek to ludzie w średnim wieku, między 40-49 lat, posiadający przede wszystkim wykształcenie wyższe i średnie. Są to osoby aktywne zawodowo, które prowadzą własną działalność gospodarczą, pracują w urzędach i instytucjach publicznych (urzędnicy, nauczyciele, pracownicy sądów), w branży medycznej (lekarze, ratownicy medyczni, pielęgniarzy) oraz w branży technicznej (geodeci, architekci, inżynierowie budowlani).

Interesująco przedstawia się pochodzenie terytorialne właścicieli działek letniskowych. Na podstawie badań ankietowych prowadzonych wśród 104 kolonizatorów ustalono, że są to głównie osoby pochodzące z województwa zachodniopomorskiego (49,0% ogółu ankietowanych) (ryc. 3). Najliczniejszą grupę stanowią mieszkańcy Szczecina (11,0%), Czaplinka (9,0%), Polczyna Zdroju (8,0%) oraz Kołobrzegu (6,0%). W następnej kolejności byli to mieszkańcy województwa wielkopolskiego (13,0%) oraz śląskiego (12,0%). Inwestorzy z Wielkopolski pochodzili głównie z Poznania (7,0%) i Pily (5,0%), natomiast inwestorzy z Górnego Śląska to mieszkańcy miast: Katowice, Tarnowskie Góry, Mysłowice, Ruda Śląska, Chorzów, Świętochłowice, Lubiniec, Rybnik oraz Sosnowiec. Wśród ankietowanych dość liczną grupę stanowiły osoby pochodzące z województwa dolnośląskiego i łódzkiego. Pojedyncze osoby reprezentowały województwo mazowieckie, kujawsko-pomorskie, pomorskie, świętokrzyskie oraz lubuskie.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań jednoznacznie wynika, że o atrakcyjności turystycznej Pojezierza Drawskiego decydują przede wszystkim walory przyrodnicze.

Niestety zagospodarowanie turystyczne nie spełnia, moim zdaniem, coraz bardziej rosnących wymagań turystów. Większość miejsc noclegowych nadal skoncentrowana jest w ośrodkach wypoczynkowych o niezbyt wysokim standardzie. Brakuje niestety jeszcze kameralnie położonych pensjonatów, przystani z bazą hotelową przy szlakach wodnych oraz hoteli w miastach Pojezierza Drawskiego. Zauważa się natomiast wzrost liczby miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych. Słabszym ogniwem zagospodarowania turystycznego pozostaje stan bazy gastronomicznej opartej głównie

o sezonowe punkty małej gastronomii, z brakiem całorocznych placówek gastronomicznych świadczących usługi o wyższej jakości. Niestety słaba dostępność komunikacyjna (wąskie, kręte drogi, likwidacja regionalnych połączeń kolejowych) stanowi poważną barierę ograniczającą penetrację i rozwój turystyki na omawianym terenie.

Głównym motywem przyjazdów turystycznych na Pojezierze Drawskie są względy wypoczynkowe. Jest to turystyka podejmowana przez całe rodziny, które pragną spędzić urlop i weekendy na terenach o dużej atrakcyjności turystycznej, w pięknym krajobrazie pojeziernym, z możliwością uprawiania turystyki kwalifikowanej, przede wszystkim turystyki wodnej. Ruch ten ma charakter sezonowy (majażdziernik), udział w nim biorą przede wszystkim osoby w średnim wieku, stosunkowo dobrze wykształcone. Turyści krajowi zaś pochodzą przede wszystkim z największych miast woj. zachodniopomorskiego, Wielkopolski i Dolnego Śląska.

Najbardziej widoczne zmiany w przestrzeni turystycznej Pojezierza Drawskiego spowodowane są przez rozwój osadnictwa letniskowego. Przestrzeń kolonizacji związana jest bezpośrednio ze strefą brzegową jezior, to właśnie duża liczba jezior, lesistość, ale również atrakcyjna cena ziemi, zadecydowała o zakupie działki letniskowej. Jak wynika z przeprowadzonych badań, obydwie gminy budzą największe zainteresowanie jako obszary lokalizacji „drugich domów” wśród mieszkańców Szczecina, Kołobrzegu, ale również osób pochodzących z regionu drawskiego, tj. Czaplinka i Polczyna Zdroju. Coraz bardziej uwidacznia się napływ chętnych do zakupu działki letniskowej z Poznania oraz Górnego Śląska.

Podsumowując należy stwierdzić, iż teren Pojezierza Drawskiego to niezwykle bogaty przyrodniczo region, ale w obecnym stanie nie do końca może wyjść naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom przyjazdowego ruchu turystycznego. Wydaje się jednak, że ogromne zaangażowanie społeczności lokalnej, które w rozwoju turystyki upatruje szansę na dywersyfikację swoich dochodów, oraz władz samorządowych i innych organizacji przyczyni się do wykreowania Pojezierza Drawskiego na bardzo atrakcyjny region turystyczny Pomorza Zachodniego. Dobrym przykładem może być Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Pojezierza Drawskiego, które już od 1994 r. aktywnie wspiera wszelkie formy zmierzające do popularyzacji oraz wzrostu atrakcyjności omawianego regionu.

LITERATURA

- Jandziszak O.**, 2009, *Kolonizacja turystyczna Pojezierza Drawskiego na przykładzie gmin Czaplinka i Złocieniec*. Akademia Pomorska, Słupsk (maszynopis pracy magisterskiej).
- Kowalczyk A.**, 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kuczyński J.**, 2002, *Metody określania rozmiaru i opłacalności inwestycji turystycznych w regionie*, [w:] Golembiński G. (red), *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, 137-146.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Szwichtenberg A.**, 1997, *Drawski Park Krajobrazowy. Walory turystyczne*, Politechnika Koszalińska, Koszalin.

Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna istota koncepcje determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

This publication presents changes in the tourist space of Drawskie Lake District on the example of Czaplinek and Złocieniec gminas. Tourist features of the area, tourist development components and tourist movements have been analysed and problems associated with tourist settlements have been presented.

The study clearly shows that the tourist attraction of Drawskie Lake District is mainly due to natural values (high number of lakes, high forest cover, varied topographic features) which largely contribute to the changes in tourist space. The most attractive places include the towns of Czaplinek and Złocieniec, Stare Drawsko located on the Drawskie Lake, Cieszyno near the Siecino Lake and Lubiszewo on the Lubie Lake.

Unfortunately, the tourist management of Drawskie Lake District is characterized by some kind of disability. Most of the beds are concentrated in the resorts of not very high standard. There are still not many quietly located guest-houses or water campsites with extensive accommodation base or hotels. Gap in the existing tourist base fills a growing number of agrotourist sleeping accommodations. In addition, a major barrier limiting the penetration and development of tourism in the area in question is poor transport accessibility. Narrow, winding roads within the region and the systematic elimination of railway connections makes it difficult to get to Drawskie Lake District. Czaplinek and Złocieniec gminas are areas of seasonal residence tourism.

Narrow, winding roads within the region and the systematic elimination of railway connections makes it difficult to get to Drawskie Lake District. Czaplinek and Złocieniec gminas are areas of seasonal residence tourism. The main motive of arrivals are recreational grounds for hiking with the possibility of taking up qualified tourism, especially water sports. Tourism is dominated by middle-aged people, relatively well educated, coming from the largest cities of the provinces of Western Pomerania, Great Poland and Lower Silesia.

The most visible changes in tourist space, as demonstrated by ongoing research, are caused by summer – cottage settlement. Although the processes of colonization did not appear here until the late eighties of the twentieth century, nowadays the purchase of residential plots in the Drawskie Lake District arouses great interest, not only among urban population of the Western Pomeranian province (Szczecin, Kolobrzeg, Czaplinek, Polczyn Zdrój), but also among people from agglomerations of Poznań or Upper Silesia. Colonization space, however, is directly associated with the zone of lakes.

The conclusion is that the Drawskie Lakeland area is extremely rich in natural features, but in its current state cannot fully meet the needs and expectations of incoming tourist traffic.

Iwona Jążewicz
Akademii Pomorskiej w Słupsku
Instytut Geografii
iwona_jazewicz@op.pl

Grażyna FURGAŁA-SELEZNIOŹ
Mateusz CUDNIK
Andrzej SKRZYPCZAK
Andrzej MAMCARZ

ZMIANY W PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ JEZIOR POD WPŁYWEM UŻYTKOWANIA REKREACYJNEGO ICH STREFY BRZEGOWEJ (NA PRZYKŁADZIE JEZIOR SKANDA I KORTOWSKIE)

CHANGES IN TOURISM SPACE OF LAKES INFLUENCED BY
RECREATIONAL USE OF LAKE SHORES: A CASE STUDY
OF SKANDA AND KORTOWSKIE LAKES

Abstrakt

Jeziora, najbardziej wartościowy element przestrzeni turystycznej wielu regionów, są podatne na zmiany w środowisku przyrodniczym spowodowane użytkowaniem turystyczno-rekreacyjnym. Zmiany dotyczą pogorszenia jakości wody oraz strefy brzegowej jezior. Praca ma na celu oszacowanie stopnia oddziaływania różnych form użytkowania turystyczno-rekreacyjnego na środowisko przyrodnicze dwóch położonych na terenie Olsztyna jezior: Kortowskiego (90,4 ha) i Skanda (51,1 ha). Obliczono wskaźnik określający stopień obciążenia środowiska przyrodniczego strefy brzegowej jezior rozwojem zagospodarowania turystycznego i stopniem jej użytkowania przez wybrane formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej oraz określono stopień antropizacji ich brzegów. Wyniki wskazują na znaczny stopień obciążenia strefy brzegowej i duży udział brzegów znacznie zantropizowanych. Dotyczy to szczególnie Jeziora Kortowskiego.

Słowa kluczowe: turystyka, jezioro, środowisko przyrodnicze, strefa brzegowa jeziora

Keywords: tourism, lake, natural environment, lake shores

WPROWADZENIE

Jednym z najbardziej atrakcyjnych i powszechnie wykorzystywanych dla turystyki elementów środowiska przyrodniczego są jeziora i ich strefy brzegowe (Hall 2010). Są one podstawowym celem penetracji turystyczno-wypoczynkowej na wielu obszarach, są również ekosystemami wrażliwymi, podatnymi na zmiany spowodowane użytkowaniem turystyczno-rekreacyjnym (Cooper 2006). Rozwój turystyki opartej o czyste i nieprzekształcone środowisko oraz o jeziora jako główny walor turystyczny jest szansą ekonomicznego rozwoju regionów pojeziernych. Zakres, struktura oraz wielkość przestrzeni turystycznej powstającej w wyniku rozwoju turystyki na obszarach wodnych zależy przede wszystkim od stopnia dostępności do wody oraz możliwości jej wykorzystania do celów turystycznych (Wiliś 2007),

a możliwości te związane są ze stanem środowiska naturalnego. Masowość turystyki może wpłynąć na zahamowanie jakościowego rozwoju przestrzeni turystycznej wokół jezior. W związku z tym podejmowane są działania mające na celu ekologizację produktu turystycznego, która dotyczy bardziej równomiernego wykorzystania zasobów i walorów, umiarkowanej koncentracji bazy rekreacyjnej, realizowania tylko proekologicznej gospodarki turystycznej (*Strategia Rozwoju Turystyki w województwie Warmińsko-Mazurskim* 2004). Jej przewidywane skutki to między innymi osłabienie wpływu antropopresji w funkcjonalnych obszarach turystycznych i poprawa stanu środowiska naturalnego.

Praca ma na celu oszacowanie zmian w przestrzeni turystycznej jezior Skanda i Kortowskie pod wpływem użytkowania rekreacyjnego ich strefy brzegowej.

TEREN BADAŃ

Badaniami, które przeprowadzono w latach 2009 i 2010, objęto dwa jeziora: Skanda oraz Kortowskie, leżące na terenie miasta Olsztyn w województwie warmińsko-mazurskim (tab. 1). Obydwa zbiorniki są zbiornikami o zaawansowanej eutrofii, intensywnie wykorzystywanymi dla celów turystyczno-rekreacyjnych.

Tabela 1. Dane morfometryczne jezior Skanda i Kortowskie

Parametr	Jezioro	
	Skanda	Kortowskie
Powierzchnia (ha)	51,1	90,4
Głębokość maksymalna (m)	12,0	17,2
Głębokość średnia (m)	5,8	6,4
Długość maksymalna (m)	1200	1860
Szerokość maksymalna (m)	700	875
Długość linii brzegowej (m)	4500	4500
Rozwinięcie linii brzegowej	1,78	1,34

Źródło: Jańczak (red.) (1999).

Zlewnia Skandy ma charakter rolniczo-leśny (Lossow i in. 2005). Brzegi południowe i zachodnie są wysokie, porośnięte lasem, wschodnie i północno-wschodnie są płaskie lub łagodnie wzniesione, porośnięte drzewami lub krzewami, północne – strome (Waluga, Chmielewski 1996). Nad Skandą znajdują się dwie plaże oraz wypożyczalnia kajaków i rowerów wodnych organizowana latem. Prawie wokół całego jeziora prowadzi ścieżka.

Zlewnia całkowita Jeziora Kortowskiego ma charakter leśno-rolniczy. Brzegi południowo-zachodnie są strome i porośnięte lasem (Waluga, Chmielewski 1996; Lossow i in. 2005). Dobry dostęp do brzegów jest od strony południowej i zachodniej. Do brzegu północnego przylegają ogródki działkowe i dzika plaża, a do południowo-wschodniego ogrody doświadczalne Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

(UWM) i miasteczko akademickie wraz z parkiem, przystanią żeglarską, wypożyczalnią sprzętu wodnego i strzeżonym kąpieliskiem. W sezonie domy studenckie UWM wykorzystywane są jako baza noclegowa dla różnego rodzaju kolonii, obozów i turystów indywidualnych.

WPLYW ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO I UŻYTKOWANIA REKREACYJNEGO NA ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE STREFY BRZEGOWEJ BADANYCH JEZIOR

Aby określić wpływ turystyki na środowisko jezior posłużono się wskaźnikiem określającym stopień obciążenia strefy brzegowej jezior rozwojem zagospodarowania turystycznego oraz stopniem jej użytkowania przez wybrane formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej (Mika 2004; Furgala-Selezniow i in. 2010). Podstawę przy jego konstruowaniu stanowiło wydzielenie w strefie brzegowej lądowej i wodnej zbiorników powierzchni zagospodarowanych w wyniku rozwoju osadnictwa turystycznego, terenów rekreacji czynnej oraz innych terenów spełniających funkcje rekreacyjne (tab. 2).

Ze względu na różny charakter i kierunki oddziaływania na środowisko przyrodnicze zjawisk turystycznych, przyporządkowano im zróżnicowane wartości bonitacyjne (od 1 do 5). Wskaźnik obliczano według następującego wzoru (Mika 2004):

$$K = \frac{(\sum P_i \cdot B_i)}{P_o}$$

gdzie: K – wskaźnik obciążenia środowiska przyrodniczego strefy brzegowej jezior zagospodarowaniem turystycznym; P_i – rodzaj powierzchni zagospodarowania turystycznego; B_i – wartość bonitacyjna; P_o – powierzchnia jednostki odniesienia, tu: powierzchnia całkowita wydzielonego pola.

Aby wydzielić pola strefy brzegowej cechujące się podobnym stopniem obciążenia środowiska, przyjęto trzy przedziały klasowe: I – stopień obciążenia znaczny ($K > 0,1$), II – umiarkowany ($K = 0,1-0,01$), III – nieznaczny ($K < 0,01$) (Mika 2004).

W celu wyliczenia wskaźnika K zebrano dane przedstawiające aktualny stan zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego strefy brzegowej badanych jezior. Oceny dokonano w odniesieniu do wydzielonych wcześniej pól strefy brzegowej lądowej i wodnej (szerokość 200 m od linii brzegowej w głąb lądu, 100 m w głąb jeziora, 500 m długości wzdłuż linii brzegowej). Określono powierzchnie zajęte przez wyróżnione formy zagospodarowania i użytkowania turystyczno-rekreacyjnego oraz powierzchnię całkowitą wydzielonych pól. W strefie brzegowej lądowej i wodnej jeziora Skanda wydzielono po 7 pól o powierzchni całkowitej odpowiednio 95,6 i 43,3 ha, a Kortowskiego po 10 pól (118,2 i 52,3 ha).

Badania przeprowadzone w strefie brzegowej lądowej jeziora Skanda wykazały, iż 3 pola są znacznie obciążone (drugie domy, plaże, stanowiska wędkarskie), również 3 uznano za średnio obciążone (ścieżki wędkarskie, drogi polne, droga Olsz-

tyń-Szczytno), i tylko jedno charakteryzuje nieznaczny stopień obciążenia (ryc. 1). Najwyższą wartość K , nieco powyżej 1, zanotowano dla pola nr 2, w którym znajduje się posiadłość letnia i plaża. Wskaźnik obciążenia (K) całej strefy brzegowej lądowej wynosi 0,31 co klasyfikuje ją jako znacznie obciążoną. Obciążenie strefy brzegowej wodnej zbiornika Skanda jest nieznaczne ($K = 0,0004$).

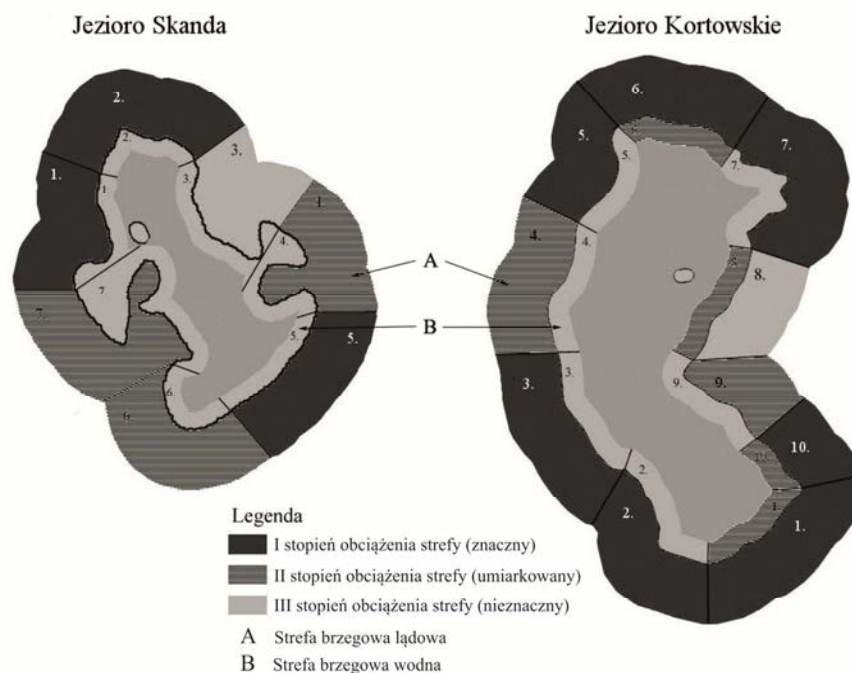
Tabela 2. Formy użytkowania turystycznego środowiska przyrodniczego strefy brzegowej jezior oraz ocena ich oddziaływania (P_i – symbol powierzchni, B_i – wartość bonitacyjna)

Forma użytkowania turystycznego	Rodzaj powierzchni	P_i	Charakter oddziaływania	B_i	Wartość bonitacyjna
Osadnictwo turystyczne	Tereny technogeniczne trwale zagospodarowane pod osadnictwem turystycznym.	P_1	Trwale zmiany użytkowania ziemi i w krajobrazie, denaturalizacja środowiska, hałas, zaśmiecanie, zanieczyszczenia od pojazdów, ścieki bytowo – gospodarcze.	B_1	5
Tereny rekreacji czynnej	Tereny plaż, przystanie żeglarskie, wypożyczalnie sprzętu wodnego, pomosty, tereny sportowe, place zabaw, parkingi na podłożu miękkim, punkty gastronomiczne.	P_2	Wydeptywanie i mechaniczne niszczenie roślinności, erozja brzegów, zaśmiecanie i zanieczyszczanie brzegów i toni wodnej, hałas, zmacanie wód przybrzeżnych.	B_2	4
	Pola namiotowe, kempingi, pola biwakowe, szlaki turystyczne rowerowe.	P_3	Niszczenie roślinności i pokrywy glebowej, zaśmiecanie, hałas, zanieczyszczenia od pojazdów, ścieki bytowo-gospodarcze.	B_3	3
	Szlaki turystyczne piesze, kajakowe, kładki i stanowiska wędkarskie, dojścia do zbiornika, ścieżki.	P_4	Wydeptywanie i mechaniczne niszczenie roślinności, erozja gleby, hałas, zanieczyszczanie brzegów i toni wodnej, zaśmiecanie.	B_4	2
Pozostałe tereny o funkcji rekreacyjnej	Działki rekreacyjne, tereny zielone wokół obiektów turystycznych oraz przylegające do miejscowości.	P_5	Zmiana sposobu użytkowania terenów zielonych, hałas, zaśmiecanie, ścieki bytowo – gospodarcze.	B_5	1

Źródło: Furgala i in. (2010), za Mika (2004).

Wśród 10 pól wydzielonych w strefie brzegowej lądowej Jeziora Kortowskiego aż 7 charakteryzuje znaczny stopień obciążenia (ryc. 1), mimo że trwale formy użytkowania terenu, mające największy wpływ na zmianę środowiska przyrodniczego, odnotowano tylko w trzech polach (nr 1, 7, 10). Wartość wskaźnika K dla pól 1 i 10 wyniosła odpowiednio 3,3 i 2,7. Są to intensywnie wykorzystywane rekreacyjnie tereny miasteczka uniwersyteckiego, z parkiem, dużą plażą, przystanią i restauracją. Dwa pola są umiarkowanie obciążone użytkowaniem rekreacyjnym (ścieżki spacerowe), a w jednym nie odnotowano żadnych form użytkowania rekreacyjnego (ryc. 1). Wskaźnik K dla strefy

brzegowej lądowej Jeziora Kortowskiego jest równy 0,9 (obciążenie znaczne), a dla wodnej 0,015 (obciążenie umiarkowane). Głównymi formami zagospodarowania strefy brzegowej wodnej są pomosty rekreacyjne i kładki wędkarskie.

Ryc. 1. Rozmieszczenie obciążenia środowiska przyrodniczego strefy brzegowej jezior Skanda i Kortowskie zagospodarowaniem turystycznym (1 do 10 – numery pól)
Źródło: opracowanie własne.

OCENA STOPNIA ANTROPIZACJI BRZEGÓW BADANYCH ZBIORNIKÓW

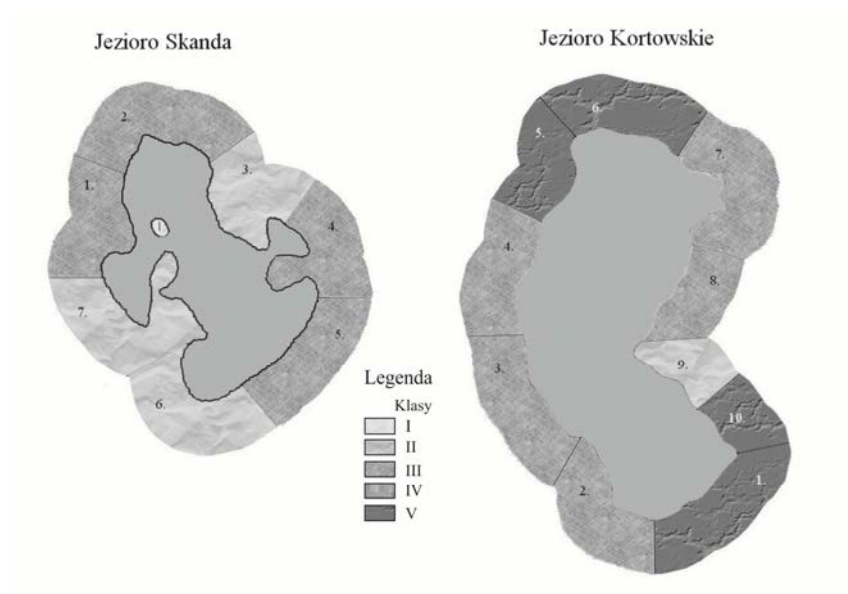
Dokonano także oceny stopnia antropizacji brzegów obydwu jezior, stosując stworzony przez W. Sroczyńskiego (2006) szereg bonitacyjny z wydzielonymi pięcioma klasami (tab. 3). Za punkt wyjścia przyjęto brzeg bez zauważalnych śladów degradacji wynikającej z działalności człowieka. Ocenie antropizacji brzegów posłużyły badania terenowe, przeprowadzone w odniesieniu do wydzielonych wcześniej pól strefy brzegowej lądowej.

Jezioro Skanda charakteryzuje przewaga brzegów wyraźnie przekształconych (klasa III) (ryc. 2), z widocznymi śladami ingerencji człowieka (plaże, stanowiska wędkarskie, tereny spacerowe). Zajmują one około 57% powierzchni wydzielonych pól. Około 40% to brzegi mało przekształcone, porośnięte lasem, ze ścieżką i niewielką ilością śmieci. Za półnaturalne (I klasa) uznano jedynie brzegi wyspy.

Tabela 3. Klasy do oceny stopnia antropizacji brzegów

Klasa	Opis	Cechy wyróżniające
I	Brzegi półnaturalne	Brzegi bez zauważalnych śladów obecności człowieka, takich jak ślady wysiadania z łodzi, czy też wydeptane ścieżki, zarówno nad wodą, jak i w bliskiej części lądu.
II	Brzegi mało przekształcone	Brzegi niezabudowane i rzadko odwiedzane przez ludzi, rzadka sieć ścieżek, stanowiska wędkarskie nieliczne i nieurządzone, rzadkie ślady po ogniskach, niewielka ilość śmieci.
III	Brzegi wyraźnie przekształcone	Brzegi oddalone od zabudowy, ale licznie odwiedzane, zaśmiecone i wydeptywane, wykorzystywane do plażowania, wypalone kręgi darni po ogniskach, wyraźne ścieżki wędkarskie (platformy, wiaty), zdarzają się miejsca „dzikiego” biwakowania.
IV	Brzegi znacznie przekształcone	Brzegi niezabudowane lub z rzadką zabudową, głównie letniskową, w sezonie tłumnie odwiedzane, po sezonie przez wędkarzy, „dzikie” kąpieliska i biwaki, sezonowe pola namiotowe i kempingi, brzegi graniczące z działkami rekreacyjnymi, zabudową zagrodową, w strefie pojawiają się murawy dywanowe, uprawy oraz liczne ksenofity.
V	Brzegi skrajnie przekształcone (zantropizowane)	Brzegi sztuczne (umocnione) i inne bardzo znacznie przeobrażone przez człowieka, plaże publiczne, przystanie, brzegi „prywatne” ze sztucznymi tarasami, nasadzenia obcych gatunków roślin, masywnymi ogrodzeniami itp., blisko brzegów znajdują się duże obiekty rekreacyjne.

Źródło: Sroczynski (2006).

Ryc. 2. Stopień antropizacji brzegów jezior Skanda i Kortowskie (1 do 10 – numery pól)

Źródło: opracowanie własne.

Brzegi Jeziora Kortowskiego są w znacznym stopniu zantropizowane. Aż 4 pola, zajmujące około 40% badanego obszaru, to brzegi skrajnie przekształcone

(klasa V) (ryc. 2). Pola nr 5 i 6 to teren ogrodów działkowych, a 1 i 10 to tereny UWM. Około 53% badanego obszaru zaliczono do klasy III (m.in. ścieżki spacerowe, ślady biwakowania, śmieci), a jedynie jedno pole, z polami uprawnymi, do klasy II (brzeg mało przekształcony).

PODSUMOWANIE

Traktując przestrzeń turystyczną wokół jezior jako obiektywną część przestrzeni ogólnogeograficznej, w której zachodzą zmiany pod wpływem turystyki (Latosińska 2006), można zauważyć, że rodzaj i wielkość zachodzących w niej zmian są funkcją rodzaju i różnorodności form użytkowania turystycznego, liczby osób użytkujących zbiornik dla celów rekreacyjnych oraz uwarunkowań przyrodniczych (Hall, Härkönen 2006). Zmiany te dotyczą nie tylko pogorszenia jakości wody lecz także strefy brzegowej i litoralu jezior, czyli stref najbardziej atrakcyjnych i rekreacyjnie najbardziej eksploatowanych. Według badań K. Lossowa i innych (2005), rekreacja bezpośrednia odpowiada za niespełna 1% obciążenia zewnętrznego jezior Skanda i Kortowskie ładunkiem związków biogennych. Jednak turystyka i rekreacja stanowią znaczne zagrożenie dla tych zbiorników. Ze względu na położenie na terenie miasta presja rekreacyjna związana jest nie tylko z letnim sezonem turystycznym lecz trwa przez cały rok. Przeprowadzone badania wskazują na silne zantropizowanie brzegów jezior i znaczne ich obciążenie różnymi formami zagospodarowania i użytkowania turystycznego. Mimo, że trwałe formy użytkowania terenu mają największy wpływ na zmianę środowiska przyrodniczego, to największe zagrożenie dla omawianych zbiorników stanowi „dzika” rekreacja na niezagospodarowanych terenach wokół jezior. Jej efekty widać bardzo wyraźnie w postaci sieci ścieżek, wydeptanych często do gołej ziemi „polan”, stanowisk wędkarskich, pozostałości po ogniskach i znacznych ilości śmieci. Wynikiem jest zwiększona erozja gleb, dewastacja obrzeży i strefy litoralowej. Ponieważ porastająca brzegi roślinność stanowi naturalny filtr zapobiegający przedostawaniu się do wody substancji biogennych, dla zachowania równowagi ekologicznej jezior istotny jest stan jego bezpośredniej strefy brzegowej. Rozważnie zaplanowane, dalsze zagospodarowanie brzegów jezior mogłoby wpłynąć na poprawę ich walorów estetycznych i stanu środowiska przyrodniczego.

LITERATURA

- Cooper Ch., 2006, *Lakes as tourism destination resources*, [w:] Hall C.M., Härkönen T. (red.), *Lake Tourism. An Integrated Approach to Lacustrine Tourism Systems*, Clevedon: Channelview Press, 27-42.
- Furgała-Selezniow G., Sankiewicz D., Skrzypczak A., Mamcarz A., 2010, *The impacts of tourism and recreation on lake shores: a case study of Limajno and Stobajno Lakes in north-eastern Poland*. [w:] McIntire N., Koster R., Lemelin H. (red.), *Lake Tourism Research. Towards Sustaining Communities – AND – Lake Environments*, Occasional Research Publication, Lakehead University, Centre for Tourism & Community Development Research, Thunder Bay, Canada, 99-111.

- Hall C.M., 2010, *Lakes as sustainable tourism destinations: integrating conservation and development*, [w:] McIntire N., Koster R., Lemelin H. (red.), *Lake Tourism Research. Towards Sustaining Communities – AND – Lake Environments*, Occasional Research Publication, Lakehead University, Centre for Tourism & Community Development Research, Thunder Bay, Canada, 5-8.
- Hall C.M., Härkönen T., 2006, *Lake tourism: an introduction to lacustrine tourism systems*, [w:] Hall C.M., Härkönen T. (red.), *Lake Tourism. An Integrated Approach to Lacustrine Tourism Systems*, Clevedon: Channelview Press, 3-26.
- Jańczak J. (red.), 1999, *Atlas Jezior Polski. Tom III. Jeziora Pojezierza Mazurskiego i Polski południowej*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe S.C., Poznań.
- Latosińska J., 2006, *Przestrzeń turystyczna – jedno pojęcie dwa znaczenia. Rozważania na temat indywidualnej przestrzeni turystycznej*, „Turyzm”, 16, 2 93-98.
- Lossow K., Gawrońska H., Mientki C., Łopata M., Wiśniewski G., 2005, *Jeziora Olsztyńska – stan troficzny, zagrożenia*. Wydawnictwo „Edycja”, Olsztyn.
- Mika M., 2004, *Turystyka, a przemiany środowiska przyrodniczego Beskidu Śląskiego*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Sroczyński W. (red.), 2006, *Studium form i mechanizmów degradacji środowiska w systemach rekreacyjnych brzegów jezior zaporowych południowo-wschodniej Polski*. IGSM i EPAN, Kraków.
- Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Warmińsko-Mazurskim*, 2004, Urząd Marszałkowski, Departament Turystyki i Promocji Regionu, Olsztyn.
- Waluga J., Chmielewski H., 1996, *Jeziora okolic Olsztyna – Przewodnik Wędkarski*. Wydawnictwo IRS, Olsztyn.
- Wiluś R., 2007, *Nadrzęczna przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 17, 1-2, 127-144.

Summary

Lakes, the major asset of tourism space in many regions, are highly vulnerable and easily modified by tourist-related and recreational use. Such changes include water quality deterioration as well as some damage to the lake shores. The aim of this paper was to estimate the impact of tourism on the natural environment of two lakes in Olsztyn: Kortowskie (area 90.4 ha) and Skanda (area 51.1 ha). The index of the impact of tourism on the shoreline zone of the lakes and the degree of anthropisation of the shores of the lakes were evaluated. This study has shown that the land shore zone of both lakes is characterized by a considerable impact associated with tourism-related use. The shores of the lakes are also evidently transformed and in some parts of Kortowskie Lake – extremely transformed.

Grażyna Furgata-Selezniow
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
graszka@uwm.edu.pl

Mateusz Cudnik
walborokacjan@gmail.com

Andrzej Skrzypczak
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
sandacz@uwm.edu.pl

Andrzej Mamcarz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
mamcarz@uwm.edu.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA POJEZIERZA ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIEGO

TOURISM SPACE OF ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIE LAKE DISTRICT

Abstrakt

Artykuł przedstawia etapy kształtowania przestrzeni turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego. Posłużono się ujęciem modelowym wydzielania typów przestrzeni turystycznej S. Liszewskiego (1995). Przestrzeń turystyczna Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego kształtowała się w dwóch fazach: eksploracji (przeszkodą w rozwoju zjawisk turystycznych był brak dostępności komunikacyjnej) i kolonizacji. W pierwszym etapie fazy kolonizacji turystycznej inwestycje turystyczne rozpoczęły się nad najbardziej atrakcyjnymi jeziorami – wykształciła się przestrzeń kolonizacji, z pominięciem przestrzeni penetracji i asymilacji. W drugim etapie fazy kolonizacji znacznie powiększyła się przestrzeń kolonizacji turystycznej oraz wykształciła się rozległa przestrzeń penetracji turystycznej, a wraz z powstaniem kwater agroturystycznych wytworzyła się przestrzeń asymilacji turystycznej.

Słowa kluczowe: Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, przestrzeń turystyczna

Key words: Łęczyńsko-Włodawskie Lake District, tourism space

WPROWADZENIE

Kształtowanie przestrzeni turystycznej ściśle wiąże się z rozwojem funkcji turystycznej (Dziegieć 1995; Liszewski 1995; Kowalczyk 2000). J. Warszńska i A. Jakowski (1978) definiując przestrzeń turystyczną podają, że jest to część przestrzeni geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne. Z definicji tej wnioskować można, że przestrzeń turystyczna rozumiana jest w aspekcie funkcjonalnym – przestrzenią turystyczną jest taka część przestrzeni geograficznej, która pełni funkcje turystyczne (Liszewski 1995).

Jak podaje S. Liszewski (1995), przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się częścią (podprzestrzenią) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym.

Tak rozumiana przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się podprzestrzenią przestrzeni geograficznej i społecznej, a motywem jej powstania i rozwoju są potrzeby wypoczynku, poznania i doznania przeżyć, będące atrybutem turystyki współczesnego człowieka. Przestrzeń ta jest wytworem człowieka użytku-

jącego środowisko geograficzne i społeczne dla celów turystycznych, które odkrywa i zagospodarowuje.

Mamy tu do czynienia z taką podprzestrzenią ogólnej przestrzeni geograficznej i społecznej, której identyfikacja następuje na podstawie przesłanek funkcjonalnych, konkretnie funkcji, jakie realizowane są w przestrzeni przez szeroko rozumianą działalność turystyczną. Funkcja turystyczna jest zazwyczaj funkcją dynamiczną, powodującą rozwój terytorialny i ludnościowy jednostek, jednakże rzadko, zwłaszcza w realiach polskich, jest funkcją wiodącą. W jednostkach przestrzennych z funkcją turystyczną, niezależnie od ich rangi ekonomicznej i przestrzennej, turystyka stanowi jedną ze znaczących form działalności społeczno-gospodarczej (Fischbach 1989). Najczęściej działalność związana z obsługą ruchu turystycznego jest działalnością uzupełniającą w stosunku do podstawowych dziedzin życia gospodarczego danego obszaru (Siejkowska 2003; Krukowska 2010).

Przyjmując koncepcje R.W. Butlera (1980) oraz S. Liszewskiego (1995) jako modele opisujące i wyjaśniające rozwój zjawisk turystycznych podjęto próbę przedstawienia cyklu życia regionu turystycznego – Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz rozwoju przestrzeni turystycznej na jego terenie.

Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie jest jednym z najważniejszych regionów turystycznych Lubelszczyzny. W opracowaniu M.I. Mileskiej (1963) jest ono klasyfikowane jako „potencjalny region wypoczynkowo-turystyczny”. J. Wyrzykowski (1986) analizując obszary i miejscowości wypoczynkowe w Polsce klasyfikuje Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie w stopniu „dużej atrakcyjności”. Występujące tu walory turystyczne predysponują obszar do uprawiania wielu rodzajów turystyki (Świeca i in. 2007).

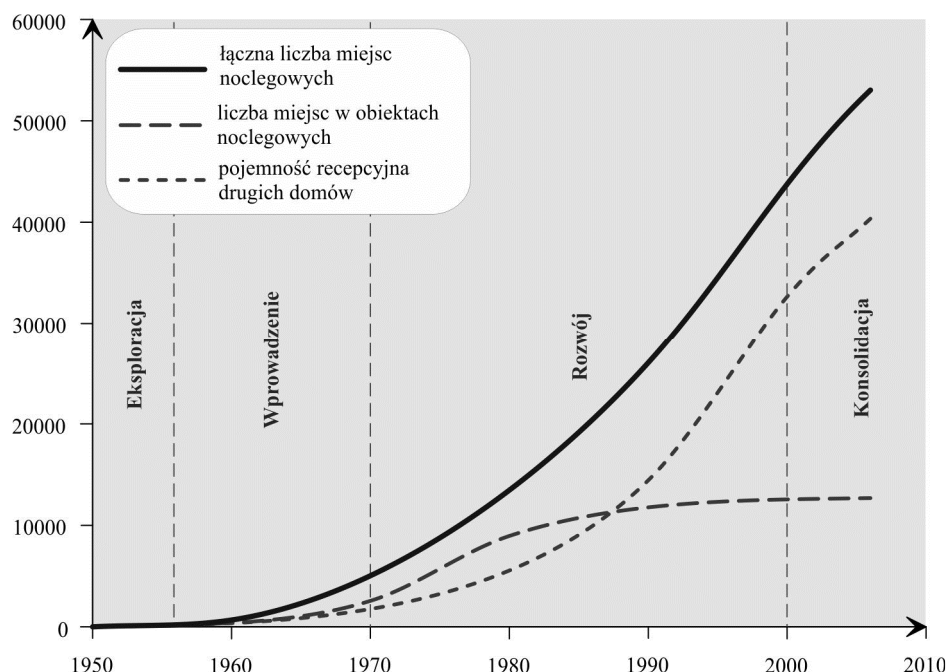
CYKL ŻYCIA REGIONU TURYSTYCZNEGO – POJEZIERZA ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIEGO

Przy konstruowaniu obrazu ewolucji regionu posłużono się wielkościami całkowitej liczby miejsc bazy noclegowej (obiekty noclegowe oraz działki lotniskowe). Zmiany wielkości bazy recepcyjnej określono na podstawie wyliczeń własnych przygotowanych w oparciu o informacje zebrane w czasie badań terenowych w latach 2006-2007. Na podstawie zmian wielkości liczby miejsc noclegowych wyznaczono linię cyklu ewolucji Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego ze wskazaniem faz jego rozwoju. W jej przebiegu można wydzielić cztery fazy: eksploracja, wprowadzenie, rozwój i konsolidacja (ryc. 1).

Faza eksploracji trwała do połowy lat 50. XX wieku, tj., do momentu pojawienia się trwałych inwestycji turystycznych (ośrodki wczasowe, działki lotniskowe), odpowiadających początkowi rozwoju zjawisk turystycznych.

Faza wprowadzenia związana jest z początkiem budowy pierwszych ośrodków wczasowych nad jeziorami Białym i Białskim. Znaczne nasilenie budownictwa ośrodków wczasowych funkcjonujących w ramach turystyki socjalnej zanotowano

w latach 60. Powstały wtedy ośrodki nad jeziorami Rogóźno, Piaseczno i Bialskie oraz kilkanaście nad jeziorem Białym. Dla fazy wprowadzenia charakterystyczne jest również pojawienie się działek letniskowych. W 1957 roku powstały pierwsze na Pojezierzu działki letniskowe nad jeziorem Rogóźno, a następnie nad jeziorami Krasne i Łukcze. Pod koniec lat 60. drugie domy pojawiły się również nad jeziorem Białym.

Ryc. 1. Fazy ewolucji regionu turystycznego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego
Źródło: opracowanie własne.

W latach siedemdziesiątych XX wieku rozpoczęła się **faza rozwoju**. Wówczas powstała większość ośrodków wczasowo-wypoczynkowych funkcjonujących w różnej formie do dzisiaj; pojawiły się pierwsze ośrodki nad jeziorami Łukcze, Zagłębocze i Gumienek. Również przyrost liczby działek był większy – powstały pierwsze działki nad jeziorami Zagłębocze i Bialskie. Na początku lat 80. XX wieku przyrost liczby miejsc w obiektach noclegowych wczasowych znacznie się zmniejszył. Od tego czasu powstało zaledwie kilka obiektów noclegowych. Zarysowuje się bardzo wyraźnie przyrost liczby miejsc noclegowych na działkach letniskowych.

Faza konsolidacji zaznacza się od początku XXI wieku. Należy podkreślić, że liczba miejsc noclegowych w obiektach zbiorowego zakwaterowania, pomimo powstania wielu nowych obiektów noclegowych, minimalnie się zmniejszyła. Na taki stan miały wpływ przede wszystkim likwidacja bądź przekształcenie części ośrodków wczasowych. Zaznaczyło się również nieznaczne spowolnienie tempa

przyrostu liczby miejsc noclegowych w drugich domach. Spowodowane to jest przeinwestowaniem wielu obszarów Pojezierza i poszukiwaniem nowych, bardziej izolowanych obszarów na działki letniskowe (np. tereny w gminie Wola Uhruska).

Intensywny rozwój infrastruktury turystycznej w wielu miejscach na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim można określić mianem urbanizacji, bądź kolonizacji turystycznej (Dziegieć 1995; Liszewski 1995). Przemiany, które miały miejsce na tym obszarze dotyczą w głównej mierze użytkowania ziemi – w wyniku przeznaczania terenów rolniczych i leśnych na działalność wypoczynkową (tereny ośrodków wypoczynkowych, działek letniskowych) oraz przekształceń układów przestrzennych i funkcjonalnych – w wyniku powstawania nowych dzielnic wsi złożonych z zabudowy służącej turystom (Dziegieć 1987, 1992, 1995).

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ POJEZIERZA ŁĘCZYŃSKO-WŁODAWSKIEGO

Dla przedstawienia etapów rozwoju przestrzeni turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego posłużono się ujęciem modelowym wydzielenia typów przestrzeni turystycznej S. Liszewskiego (1995). Różnorodna aktywność turystyczna człowieka pozwoliła autorowi na wydzielenie pięciu typów przestrzeni turystycznej. Przyjmując za podstawę charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej i społecznej można wyróżnić:

- przestrzeń eksploracji turystycznej,
- przestrzeń penetracji turystycznej,
- przestrzeń asymilacji turystycznej,
- przestrzeń kolonizacji turystycznej,
- przestrzeń urbanizacji turystycznej.

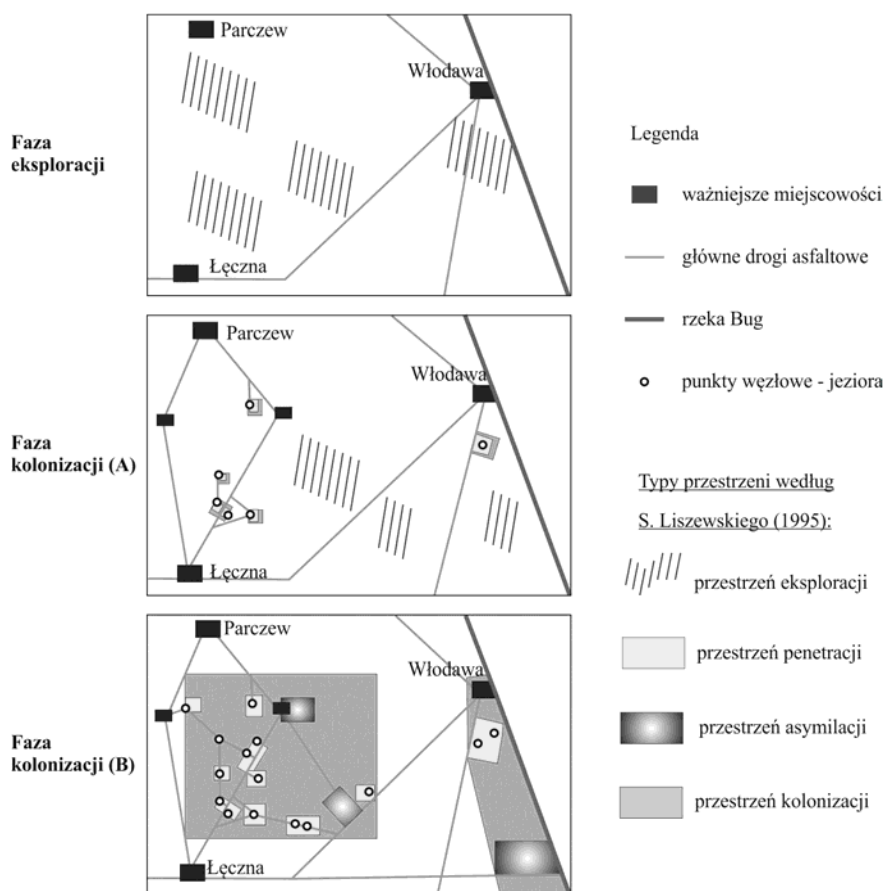
Odpowiadają one kolejnym etapom rozwoju przestrzeni od odkrywania turystycznego po etap stałego osadnictwa o charakterze zurbanizowanym. Wyróżnione rodzaje przestrzeni nie są trwałe i ulegają przemianom. Mogą one mieć charakter hierarchiczny i występować kolejno po sobie, lub z pominięciem któregoś z etapów. Specyficzną ich cechą jest nieciągłość, przez co mogą się one częściowo przenikać i nakładać (Liszewski 1995, 2006).

Analiza rozwoju zagospodarowania turystycznego na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego pozwala wydzielić dwie zasadnicze fazy rozwoju przestrzeni turystycznej – eksploracji i kolonizacji (ryc. 2). W efekcie wytworzyły się cztery typy przestrzeni, które powstawały w następującej kolejności:

- przestrzeń eksploracji turystycznej,
- przestrzeń kolonizacji turystycznej,
- przestrzeń penetracji turystycznej,
- przestrzeń asymilacji turystycznej.

W **fazie eksploracji** (odpowiadającej fazie eksploracji w cyklu rozwoju regionu) główną przeszkodą rozwoju zjawisk turystycznych na obszarze Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego była trudna dostępność komunikacyjna. Pojezierze odwiedzane było sporadycznie, głównie przez naukowców, wędkarzy i nielicznych indywidualnych turystów. Obszarami eksploracji turystycznej były jeziora, często trudno dostępne oraz obszary bagien i torfowisk. Wraz z budową Kanału Wieprz-Krzna i związaną z tym rozbudową sieci dróg pojawiła się możliwość dotarcia do nowych miejsc.

Faza kolonizacji obejmuje dwa etapy (A) i (B). **Fazę kolonizacji** pierwszego etapu (A), odpowiadającego fazie wprowadzania w cyklu rozwoju regionu, można odnieść do okresu od połowy lat 50. do 1970 roku. W tym czasie w związku z budową kanału Wieprz-Krzna powstały drogi o utwardzonej nawierzchni (asfaltowe), m.in. Łęczna-Sosnowica-Parczew, drogi do wsi Kaniwola, Krasne i Rozplucie oraz obwodnica jeziora Białego (ryc. 2).

Ryc. 2. Etapy kształtowania się przestrzeni turystycznej Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego
Źródło: opracowanie własne.

W pierwszym etapie kolonizacji turystycznej (A) inwestycje turystyczne rozpoczęły się nad najbardziej atrakcyjnymi jeziorami (położonymi wzdłuż istniejących dróg). Stanowiły one punkty węzłowe, wokół których koncentrował się rozwój zjawisk turystycznych, warunkujący inwestycje turystyczne. W wyniku tego procesu wykształciła się przestrzeń kolonizacji, z pominięciem przestrzeni penetracji i asymilacji. Przestrzeń eksploracji obejmowała obszary bagien i torfowisk.

Dotyczy to terenów wokół jezior: Rogóźno, Łukcze, Krasne, Bialskie, Piaseczno i Białe Włodawskie. Zagospodarowywanie terenów prowadzone było bardzo szybko, bez jakichkolwiek planów zagospodarowania przestrzennego. Szczególnie intensywnie rozwinęło się budownictwo ośrodków wypoczynkowych, które funkcjonowały dzięki tzw. turystyce socjalnej. Właścicielami ośrodków były zazwyczaj zakłady pracy, głównie z obszaru obecnego województwa lubelskiego. Większość ośrodków znajdowała się w bezpośrednim sąsiedztwie jezior, a wiele z nich obejmowało również plaże położone przy ich granicach (Jez. Łukcze – ośrodek *Raczek*, Jez. Bialskie – ośrodek *Red Lion*). Nad jeziorami Rogóźno, Krasne, Łukcze, Białe pojawiła się również indywidualna zabudowa letniskowa.

Drugi etap **fazy kolonizacji (B)** odpowiada fazom rozwoju i konsolidacji w cyklu rozwoju regionu. Jest to okres dalszego intensywnego rozwoju zagospodarowania turystycznego nad jeziorami – zarówno tymi częściowo zagospodarowanymi, jak i nad jeszcze nie użytkowanymi. W latach 80. powstawały pierwsze plany zagospodarowania przestrzennego dla obszarów turystycznych, np. *Miejscowy plan zagospodarowania zespołu jezior Białe i Glinki* z 1980 roku. Od połowy lat 80. na Pojezierzu, podobnie jak w całej Polsce, zauważalny był spadek zainteresowania zorganizowanymi, grupowymi wyjazdami, na rzecz rekreacji organizowanej indywidualnie. Z powodów ekonomicznych zakłady pracy nie inwestowały w stan materialny ośrodków wczasowych. Wiele z ośrodków zakładowych zmieniło właścicieli i zostało przekształconych w ogólnodostępne ośrodki wypoczynkowe. Na tym etapie powstały również nowe obiekty ogólnodostępne, najczęściej typu pensjonatowego. Jednocześnie okres ten zaznaczył się intensywnym rozwojem zabudowy letniskowej. Władze większości gmin zaczęły przeznaczać tereny pod budownictwo indywidualne. Nowe działki wytyczane są na nowych, dotychczas nie zagospodarowanych obszarach (np. jeziora Glinki, Wytyczno). Dość powszechnie działki letniskowe były wydzielane również na terenach prywatnych należących do okolicznych rolników. Wiele działek powstało w tym czasie nielegalnie. Były to działki rekreacyjne wyznaczone na terenach przeznaczonych do produkcji rolnej i leśnej, kolidujące z przeznaczeniem w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Spowodowało to bardzo duże zagęszczenie tego typu budownictwa nad jeziorami.

W fazie kolonizacji (B) znacznie powiększyła się przestrzeń kolonizacji turystycznej oraz wykształciła się rozległa przestrzeń penetracji turystycznej, rozwijające się równolegle ze wzrostem liczby turystów wypoczywających zarówno w obiektach noclegowych, jak i na działkach letniskowych (ryc. 2). W okresie tym przestrzeń eksploracji przekształciła się w przestrzeń penetracji po utworzeniu Poleskiego Parku Narodowego oraz Sobiborskiego Parku Krajobrazowego wraz z infrastrukturą (ścieżki i szlaki

piesze i rowerowe). Wraz z powstaniem kwater agroturystycznych – okolice Woli Uhruskiej, Urszulina i Sosnowicy – powstała przestrzeń asymilacji turystycznej.

PODSUMOWANIE

Analiza cyklu ewolucji Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego wskazuje, iż rozwój tego regionu nadal trwa. Osiągnięcie poziomu konsolidacji oznacza pełny rozwój funkcji turystycznej obszaru. Pomimo zahamowania rozwoju obiektów noclegowych, widoczny jest ciągły rozwój osadnictwa drugich domów. Obniżenie się poziomu przyrostu ich liczby wpłynie na fakt, że obszar turystyczny Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego wkroczy w etap stagnacji, zaznaczający się zahamowaniem rozwoju funkcji turystycznej.

Przestrzeń turystyczna Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego kształtowała się w dwóch fazach: eksploracji i kolonizacji. W pierwszym etapie kolonizacji turystycznej inwestycje turystyczne rozpoczęły się nad najbardziej atrakcyjnymi jeziorami (położonymi wzdłuż istniejących dróg). Stanowiły one punkty węzłowe, wokół których koncentrował się rozwój zjawisk turystycznych, warunkujący inwestycje turystyczne. W wyniku tego procesu wykształciła się przestrzeń kolonizacji, z pominięciem przestrzeni penetracji i asymilacji. Zagospodarowywanie terenów prowadzone było bardzo szybko, bez planów zagospodarowania przestrzennego. Szczególnie intensywnie rozwinęło się budownictwo ośrodków wypoczynkowych, które funkcjonowały dzięki tzw. turystyce socjalnej. W drugim etapie fazy kolonizacji znacznie powiększyła się przestrzeń kolonizacji turystycznej oraz wykształciła się rozległa przestrzeń penetracji turystycznej, a wraz z powstaniem kwater agroturystycznych wytworzyła się powstała przestrzeń asymilacji turystycznej.

W przestrzeni turystycznej analizowanego obszaru nie wykształciła się przestrzeń urbanizacji turystycznej. Jak podaje S. Liszewski (1995), rozwój tej przestrzeni kończy etap kolonizacji turystycznej związanej z osadnictwem letniskowym. Jej wyróżnikiem jest osiadanie się mieszkańców miast na stałe w drugich domach, co często występuje równoległe z upadkiem funkcji turystycznej niektórych obiektów noclegowych.

LITERATURA

- Butler R.W., 1980, *The Concept of the Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources*, "Canadian Geographer", 24, 1, 5-12.
- Dziegieć E., 1987, *Przemiany osadnictwa wiejskiego pod wpływem turystyki i wypoczynku w świetle literatury*, „Acta Univ. Lodz.”, „Turizm”, 3, 7-31.
- Dziegieć E., 1992, *Rural Tourist Centers in the Polish Upland Zone*, „Turizm”, 2, 1, 83-97.
- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, „Turizm” 5, 1, 5-56.
- Fischbach J., 1989, *Funkcja turystyczna jednostek przestrzennych i program jej badania*, „Acta Univ. Lodz.”, „Turizm”, 5, 7-26
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, PWN, Warszawa.

- Krukowska R.**, 2010, *Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie – funkcja turystyczna regionu*, „Folia Turistica”, 21, 165-184.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Liszewski S.**, 2006, *Przestrzenie turystyki i ich transformacje we współczesnym świecie*, „Turyzm”, 16, 2, 7-19.
- Mileska M.I.**, 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*, „Prace Geograficzne”, IGiPZ PAN, 43.
- Siejkowska A.**, 2003, *Przemiany funkcji turystycznej na przykładzie uzdrowiska Szczawnica*, „Turyzm”, 13, 2, 25-35.
- Świeca A., Krukowska R., Tucki A.**, 2007, *Possibilities for the Development of Tourism in the Lublin Region*, [w:] Godlewski G., Bochenek M. (red.), *Tourism. Theory – Conditions – Experiences*, Wyd. AWF Biała Podlaska, 69-98.
- Wyrzykowski J.**, 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce*, „Acta Univ. Wratislav.”, 935, XLIV, Wrocław.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Zarys geografii turystyki*, PWN, Warszawa.

Summary

The article presents developing stages of tourism space of Łęczyńsko-Włodawskie Lake District. Model interpretation of tourism space types dividing according S. Liszewskiego (1995) was used. Tourism space of Łęczyńsko-Włodawskie Lake District was developing in two phases: exploration (an obstacle was weak communication accessibility) and colonization. In the first stage of tourist colonization phase tourist investments began in nearest surroundings of the most attractive lakes – space of colonization has developed, penetration and assimilation spaces were neglect. In the second stage of tourist colonization phase area of colonization space significantly increased. There were also developed vast areas of tourist penetration space and assimilation space (when new agrotourist farms were created).

Renata Krukowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu
renata.krukowska@poczta.umce.lublin.pl

*Teresa BRZEZIŃSKA-WÓJCIK
Andrzej ŚWIECA*

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNĄ WYNIOSŁOŚCI GIEŁCZEWSKIEJ (ŚRODKOWOSCHODNIA POLSKA)

AN ATTEMPT AT ASSESSING THE TOURISM SPACE
OF THE GIEŁCZEW ELEVATION (MID-EASTERN POLAND)

Abstrakt

Na podstawie badań przeprowadzonych w sześciu gminach, w tym w jednej miejsko-wiejskiej (Piaski) oraz w pięciu wiejskich (Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice) przeanalizowano czynniki wpływające na cechy przestrzeni turystycznej Wyniosłości Giełczewskiej. Przy pomocy 48 cech, zgrupowanych w cztery działy (walory krajoznawcze, walory wypoczynkowe i specjalistyczne, zagospodarowanie turystyczne, stan środowiska) oceniono potencjał turystyczny gmin. Jego wyrazem były, określone dla każdej gminy, wielkości liczbowe syntetycznych mierników atrakcyjności turystycznej. Obliczone, przy wykorzystaniu metody wielowymiarowej analizy porównawczej, syntetyczne mierniki atrakcyjności turystycznej wahały się od 0,184 (Wysokie) do 0,475 (gmina miejsko-wiejska Piaski). Na ich wielkość duży wpływ miały cechy z grupy walory wypoczynkowe i specjalistyczne oraz zagospodarowanie turystyczne. Znaczenie mniejsze znaczenie miały walory krajoznawcze, zaś najmniejsze – stan środowiska.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, gminy: Piaski, Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice

Key words: touristic space, gminas: Piaski, Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice

WPROWADZENIE

Zasoby przyrodnicze środowiska geograficznego są, obok zasobów kulturowych i infrastruktury turystycznej, istotnym elementem potencjału turystycznego, determinującego atrakcyjność turystyczną przestrzeni geograficznej (Świeca, Tucki 2009). W ostatnich latach podejmowano próby oceny potencjału turystycznego różnej rangi jednostek przestrzennych m.in. miast (Bellinger 1994; Zajadacz 2004), wybranych regionów (Włodarczyk 2003; Latosińska, Włodarczyk 2004; Milewski 2004; Skrzypczak, Chmielewska 2009; Świeca, Brzezińska-Wójcik 2009), a nawet całego kraju (Naumowicz 1985).

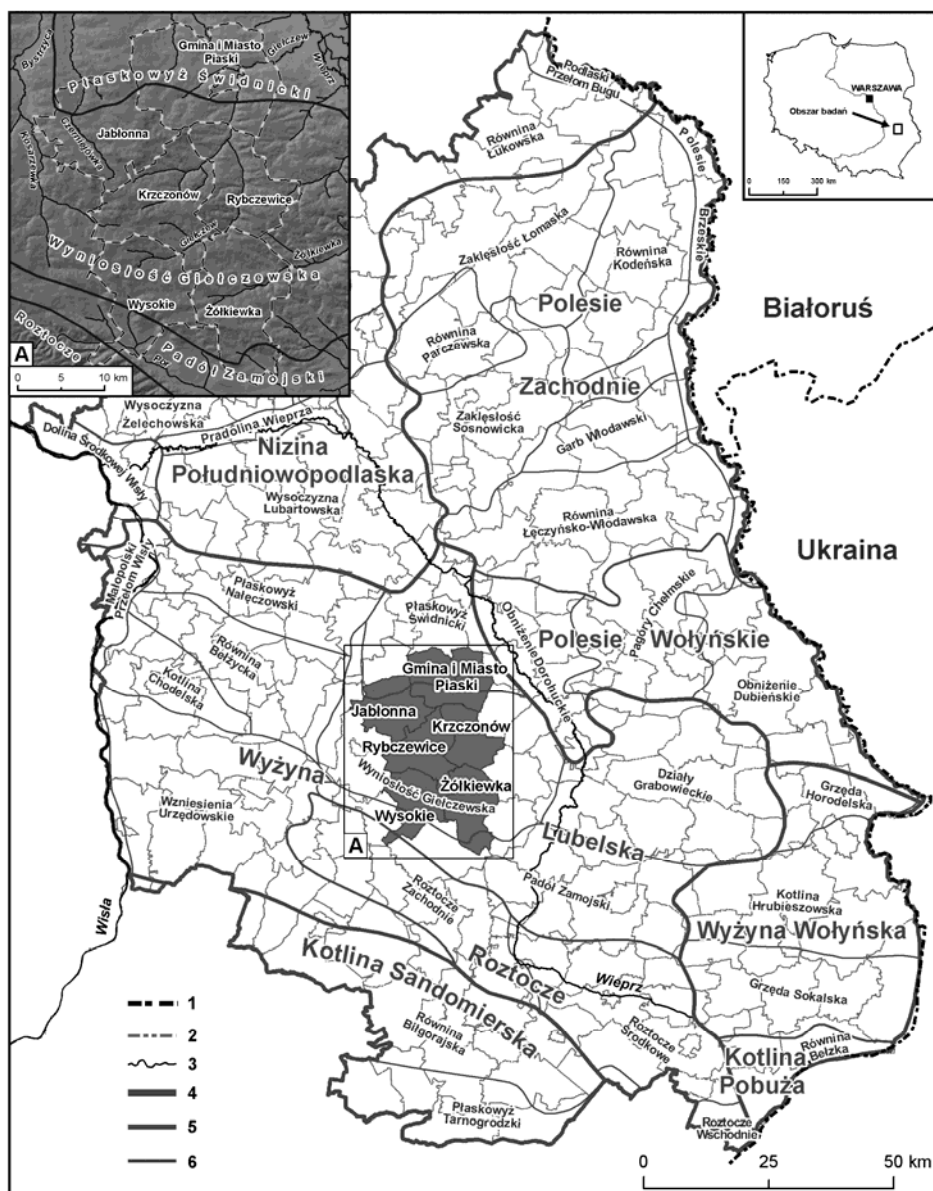
Niniejsze opracowanie uwzględnia fragment województwa lubelskiego, w granicach gmin: miasta i gminy Piaski oraz wiejskich gmin Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka i Rybczewice. Łącznie obszar zajmuje 771,7 km² (3,1% powierzchni województwa) zamieszkaný przez 37 963 osoby (1,8% ludności województwa). Wskaźnik gęstości zaludnienia wynosi 48 osób/km² i jest niemal dwa razy niższy od średniej gęstości

województwa lubelskiego (86 osób/km²) (*Województwo lubelskie...* 2009). Pod względem rozwoju gospodarczego są to tereny głównie z działalnością rolniczą.

Według podziału fizycznogeograficznego J. Kondrackiego i A. Richlinga (1994), badany obszar położony jest na Wyżynie Lubelskiej i Roztoczu. Wchodzi w skład głównie mezoregionu Wyniosłości Gielczewskiej i w mniejszym stopniu – Płaskowyżu Świdnickiego, Padolu Zamojskiego i Roztocza Zachodniego (ryc. 1). Badany obszar odznacza się stosunkowo dużym zróżnicowaniem hipsometrycznym (ryc. 1A). Najwyższy punkt (Boży Dar w gminie Krzczonów) wznosi się na wysokość 306,0 m n.p.m.. Minimalną wysokość (170,0 m n.p.m.) notuje się w dolinie Gielczwi w gminie Piaski.

W podłożu przeważają skały meozoiczne (Cieśliński, Wyrwicka 1970; Harasimiuk 1980). Są to głównie górnokredowe skały węglanowe (wapienie, opoki), przykryte lokalnie przez osady paleogeńskie (gezy z przewarstwieniami wapienia) i neogeńskie (piaski z glaukonitem i ily, piaski i piaskowce krzemionkowe). Utwory powierzchniowe, przeważnie wieku czwartorzędowego, tworzy kompleks osadów, zróżnicowanych pod względem genetycznym i stratygraficznym. Są to utwory związane ze zlodowaceniami: południowopolskim, środkowopolskim i północnopolskim. Gliny zwałowe, piaski i żwiry wodnolodowcowe zlodowacenia południowopolskiego występują lokalnie w południowej i wschodniej części gminy Jabłonna. Z okresu zlodowacenia środkowopolskiego pochodzą piaski ze żwirami (w północnej i centralnej części gminy Jabłonna) oraz utwory lessowe – w północnej części gminy Żółkiewka oraz w południowej części gminy Rybczewice. Natomiast zlodowacenie północnopolskie reprezentują piaski i mulki ze żwirami rzeczno-peryglacjalnymi tarasów nadzalewowych Kosarzewki (w gminie Jabłonna), Gielczwi i Poru (w gminie Wysokie). Najmłodsza seria osadów – utwory holoceny – jest reprezentowana przez utwory dolinne – piaski i żwiry rzeczne oraz namywy zboczowe – mulki (Harasimiuk i in. 1987; Marszałek, Albrycht 1992).

Pod względem hydrograficznym analizowane gminy leżą w lewobrzeżnej części dorzecza Wieprza. Przeważająca część obszaru (gminy Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice i Piaski) znajduje się w zlewniach Poru, Żółkiewki i Gielczwi. Tylko niewielki fragment zachodniej części badanego obszaru (gmina Jabłonna) jest odwadniany przez dopływy Bystrzycy – Czerniejówkę i Kosarzewkę (Celińska, Galewski 1987). Główny użytkowy poziom wód podziemnych występuje w skałach górnokredowych (opoki, margle, kreda) i pozostaje w łączności hydraulicznej z poziomem piętra neogeńskiego. Zawodnione utwory czwartorzędowe mają charakter lokalny (Michalczyk, Wilgat 1998). Wody podziemne drenowane są przez źródła. Ich duże zgrupowanie obserwuje się w dolinie Gielczwi na obszarze gminy Rybczewice, pomiędzy miejscowościami Pilaszkowice i Rybczewice (16 źródeł) oraz na obszarze gminy Wysokie, w miejscowości Gielczew (10). Najwydajniejsze źródła (ponad 178 l/s) (Michalczyk, Rederowa 1993) koncentrują się w miejscowości Stryjno w gminie Rybczewice (Michalczyk 1996; Bartoszewski 2001). Inwentarz zjawisk wodnych w badanych gminach uzupełniają stawy. Występują w dolinie Czerniejówki w Jabłonnej, w dolinie Gielczwi w Piaskach i Częstoborowicach oraz w dolinie Żółkiewki w Żółkiewce. Stawy zajmują łącznie 1,8% powierzchni analizowanych gmin i pełnią głównie funkcję retencyjną i hodowlaną.

Ryc. 1. Położenie analizowanych gmin na tle podziału fizycznogeograficznego Polski

1 – granice państw; 2 – granice gmin; 3 – rzeki; 4 – granice podprovincji fizycznogeograficznych; 5 – granice makroregionów fizycznogeograficznych; 6 – granice mezoregionów fizycznogeograficznych. A. Cechy ukształtowania powierzchni analizowanych gmin na podstawie cyfrowego modelu wysokościowego (DEM).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kondracki, Richling (1994).

Obszar analizowanych gmin wyróżnia się stosunkowo wysoką sumą opadu atmosferycznego (500-600 mm), znacznym udziałem opadów gradu (10-18 dni w ciągu roku) oraz najwyższymi wartościami usłonecznienia względnego w okresie letnim (45-59%). Charakteryzuje go wydłużony okres trwania pory letniej (96-98 dni) w stosunku do sąsiadujących obszarów (Zinkiewicz, Zinkiewicz 1975).

W strukturze wykorzystania ziemi dominują użytki rolne. Na nie przypada 83% analizowanego obszaru, w tym aż 77% stanowią grunty orne, 3% – łąki i pastwiska oraz 3% – sady. Gospodarstwa rolne charakteryzuje bardzo duże rozdrobnienie – średnio ok. 60% to gospodarstwa o powierzchni nie większej niż 5 ha (*Pomysłachy spis rolny* 2002).

Lasy i grunty leśne stanowią około 11% analizowanego obszaru (*Województwo lubelskie...* 2009). Większe powierzchnie zalesione zachowały się w gminach Jabłonna, Krzczonów i Wysokie. W gminie Jabłonna są to zbiorowiska leśne dąbrów świetlistych (w północnej części gminy) i grądów (w południowej części). Zbiorowiska grądowe są również typowe dla kompleksów leśnych gminy Krzczonów. Stosunkowo dużym zróżnicowaniem geobotanicznym charakteryzuje się gmina Wysokie. Zachowane w południowej części gminy kompleksy leśne reprezentują dąbrowy świetliste i łąki węglanowe z domieszką roślin pontyjskich oraz grądy bukowe i bukowo-grabowe (Fijałkowski 1996).

MATERIAŁ I METODY

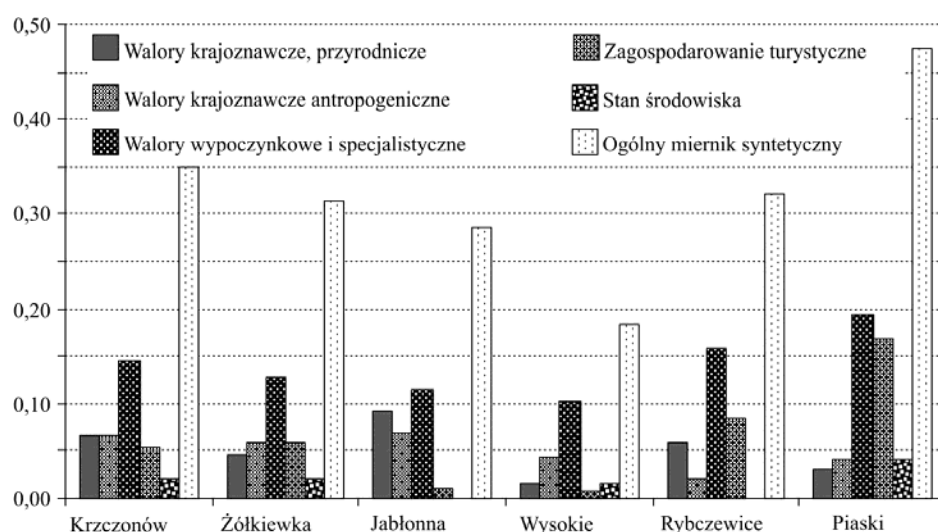
Przestrzeń turystyczną Wyniosłości Gielczewskiej analizowano w aspekcie funkcjonalnym. Informacje o walorach turystycznych, zagospodarowaniu turystycznym i stanie środowiska zebrano w trakcie badań terenowych (inwentaryzacja krajoznawcza) oraz w oparciu o źródła wtórne (rejestry, roczniki statystyczne, mapy, raporty o stanie środowiska, podręczniki i publikacje naukowe). Autorzy skorzystali ze strategii rozwoju gmin (Wysokie, Jabłonna i Żółkiewka), dokumentacji archiwalnej udostępnionej przez Urząd Gminy w Jabłonnej, a także rejestrów i wykazów pomników przyrody.

Zestawienie przyrodniczych walorów krajoznawczych oraz walorów wypoczynkowych i specjalistycznych wykonano przy wykorzystaniu klasyfikacji T. Lijewskiego, B. Mikułowskiego i J. Wyrzykowskiego (2002) oraz A. Zajadacz (2004). Natomiast krajoznawcze walory kulturowe analizowano przy uwzględnieniu klasyfikacji rzeczowej, opartej na instrukcji Zarządu Głównego PTTK. Charakterystykę zagospodarowania turystycznego opracowano według klasyfikacji O. Rogalewskiego (1977) i M. Bednarskiej i in. (2002), a stan (ochrona) środowiska – uwzględniając prace M. Bednarskiej i in. (2002).

W podjętej procedurze badawczej wyróżniono kilka etapów, które szczegółowo opisano opracowaniu *Zasoby turystyczne i możliwości ich wykorzystania na obszarze miasta i gminy Nałęczów oraz gminy Wojciechów* (Świeca, Brzezińska-Wójcik 2009). Z analizy wielkości liczbowych wszystkich wskaźników znormalizowanych, charakteryzujących atrakcyjność turystyczną sześciu analizowanych gmin wynika, że wzorcem

przeważnie (13 przypadków) były wielkości odpowiadające gminie Piaski. Jednak po uwzględnieniu działów związanych tylko ze środowiskiem przyrodniczym (walory krajoznawcze przyrodnicze, walory wypoczynkowe i specjalistyczne i stan ochrony środowiska), wzorcem (po 6 przypadków) okazały się wielkości liczbowe odpowiadające gminie Krzczonów (źródła, głazy narzutowe, stan czystości rzek i wód stojących, różnica wysokości względnych, oczyszczalnie ścieków) i Piaski (powierzchnia wód stojących, stan czystości rzek i wód stojących, wędkarstwo, odpady nagromadzone i zagospodarowane).

Uzyskane wielkości liczbowe atrakcyjności poszczególnych działów były podstawą obliczenia syntetycznego miernika atrakcyjności turystycznej analizowanych gmin (ryc. 2).

Ryc. 2. Syntetyczny miernik atrakcyjności turystycznej gmin
Wyniosłości Gielczewskiej z wyszczególnieniem działów
Źródło: opracowanie własne.

WYNIKI

Z analizy wielkości liczbowych syntetycznego miernika (ryc. 2) wynika, że najwyższą atrakcyjnością charakteryzuje się przestrzeń turystyczna gminy Piaski (0,4747), a najmniejszą – gminy Wysokie (0,1836). W pozostałych gminach ten wskaźnik kształtował się następująco: 03496 – Krzczonów, 0,3217 – Rybczewice, 0,3126 – Żółkiewka, 0,2860 – Jabłonna. Na wielkość liczbową mierników istotny wpływ miały elementy środowiska przyrodniczego – szerzej przeanalizowane w opracowaniu *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystyki w wybranych gminach Wyniosłości Gielczewskiej (środkowo-wschodnia Polska)* (Brzezińska-Wójcik, Świeca 2010) – znajdujące odzwierciedlenie

w walorach wypoczynkowych i specjalistycznych oraz zagospodarowanie turystyczne. Mniejsze znaczenie mają walory krajoznawcze, zaś najmniejsze – stan środowiska.

Walory wypoczynkowe i specjalistyczne

Miernik liczbowy uzyskany dla działu walory wypoczynkowe i specjalistyczne w analizowanych gminach określono w zakresie od 0,1933 (Piaski) do 0,1027 (Wysokie). Jego udział w syntetycznym mierniku atrakcyjności wahał się od około 40% w gminach Jabłonna, Żółkiewka, Piaski i Krzczonów, 49% – w Rybczewicach i około 56% – w gminie Wysokie.

W obliczeniach miernika walorów wypoczynkowych i specjalistycznych uwzględniono dziewięć cech, w tym siedem z grupy walorów wypoczynkowych. Uwzględnione cechy nawiązywały do propozycji D. Solowiej (1992) i J. Wyrzykowskiego (1986) i obejmowały stosunki hipsometryczne, pokrycie terenu (zalesienie, łąki i pastwiska, pozostałe grunty i nieużytki), powierzchnie wód stojących i stan czystości wód powierzchniowych.

W świetle uzyskanych wyników można stwierdzić, że w analizowanych gminach największy wpływ na wielkość liczbową miernika walorów wypoczynkowych miały zjawiska wodne, stosunki hipsometryczne i zalesienie.

Wody stojące i płynące wpłynęły w najwyższym stopniu na wielkość wskaźnika w gminach Piaski, Rybczewice i Żółkiewka. Najwyższy wskaźnik syntetyczny (0,1300) dla powierzchni wód stojących określono w gminie Piaski. Ten element środowiska przyrodniczego znacznie podnosi atrakcyjność turystyczną wpływając pozytywnie na walory widokowe krajobrazu. W zakresie wykorzystania wód dla celów rekreacyjnych istotny jest stan czystości wód. W gminach Piaski, Rybczewice i Żółkiewka stosunkowo wysoki wskaźnik (w obu gminach 0,0900) uzyskano dla cech: stan czystości rzek i wód stojących.

Z punktu widzenia potencjału turystycznego gmin istotne jest urzeźbienie terenu, wyrażone wysokością względną/deniwelacją. Dość powszechnie przyjmuje się, że im większe są deniwelacje, tym większa jest atrakcyjność krajobrazu oraz przydatność terenu dla uprawiania turystyki (pieszej, rowerowej, sportów zimowych). Deniwelacje terenu (oprócz takich czynników, jak: długość zalegania pokrywy śnieżnej, średnie nachylenie i ekspozycja stoków oraz pokrycie terenu) stanowią jedno z kryteriów oceny przydatności terenu dla potrzeb narciarstwa (Baranowska-Janota 1986). Element przestrzeni turystycznej związany z hipsometrią okazał się istotny przy obliczeniu miernika dla gmin Krzczonów (0,1300) i Jabłonna (0,1041). Skrajna deniwelacja terenu na obszarze gminy Krzczonów wynosi 123,2 m., natomiast w gminie Jabłonna – 99 m (najniżej położony punkt – około 189 m n.p.m. w dolinie Kosarzewki oraz najwyżej położony – Góra Piotrkowska o wysokości około 288 m n.p.m.).

Atrakcyjność przestrzeni turystycznej w zakresie walorów wypoczynkowych podnoszą tereny leśne. Najwyższy wskaźnik (0,1300) określono dla gminy Jabłonna. Skład gatunkowy drzewostanu tworzą tam lasy grądowe (dąb szypułkowy i grab z domieszką lipy i klonu). Według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1997), lasy mają duży wpływ na atrakcyjność wypoczynkową obszaru. Przyczyniają się do

zmniejszenia prędkości wiatru oraz tłumią hałas. Oczyszczają również powietrze poprzez absorpcję szkodliwych dla organizmu metali ciężkich (miedź, stront, mangan). Lasy mają właściwości zdrowotne, wzmagają bowiem odporność organizmu, działają pobudzająco i antyseptycznie. Pełnią istotną funkcję w regulowaniu krążenia i ciśnienia tętniczego krwi, przez zwężenie naczyń obwodowych.

Zagospodarowanie turystyczne

Wskaźnik atrakcyjności określony dla działu zagospodarowanie turystyczne względnie dużą wielkość uzyskał w gminach Piaski (0,1688) i Rybczewice (0,0840) (tab. 1). Wpływ miała przede wszystkim dość rozbudowana, jak na warunki wiejskie, baza noclegowa. W gminie Piaski jest łącznie 49 miejsc noclegowych (1 zajazd i 3 gospodarstwa agroturystyczne), a w gminie Rybczewice 10 miejsc noclegowych (1 gospodarstwo agroturystyczne).

Tabela 1. Syntetyczny miernik atrakcyjności turystycznej gmin Wyniosłości Gielczewskiej z wyszczególnieniem jego działów

Dział	Gmina Krzczonów		Gmina Żółkiewka		Gmina Jabłonna		Gmina Wysokie	
	Miernik syntet.	[%]	Miernik syntet.	[%]	Miernik syntet.	[%]	Miernik syntet.	[%]
Walory krajoznawcze przyrodnicze	0,0663	19,0	0,0471	15,1	0,0918	32,1	0,0148	8,1
Walory krajoznawcze antropogeniczne	0,0651	18,6	0,0599	19,1	0,0694	24,3	0,0421	22,9
Walory wypoczynkowe i specjalistyczne	0,1457	41,7	0,1271	40,7	0,1140	39,9	0,1027	55,9
Zagospodarowanie turystyczne	0,0525	15,0	0,0585	18,7	0,0108	3,7	0,0084	4,6
Stan środowiska	0,0200	5,7	0,0200	6,4	0,0000	0,0	0,0156	8,5
Ogólny miernik syntetyczny	0,3496	100,0	0,3126	100,0	0,2860	100,0	0,1836	100,0
DZIAŁ	Gmina Rybczewice		Miasto i gmina Piaski		Miernik syntetyczny dla działów			
	Miernik syntet.	[%]	Miernik syntet.	[%]	Miernik syntet.		[%]	
Walory krajoznawcze przyrodnicze	0,0596	18,6	0,0311	6,6	0,3107		16,1	
Walory krajoznawcze antropogeniczne	0,0210	6,5	0,0415	8,7	0,2990		15,5	
Walory wypoczynkowe i specjalistyczne	0,1571	48,8	0,1933	40,7	0,8399		43,6	
Zagospodarowanie turystyczne	0,0840	26,1	0,1688	35,6	0,3830		19,9	
Stan środowiska	0,0000	0,0	0,0400	8,4	0,0956		4,9	
Ogólny miernik syntetyczny	0,3217	100,0	0,4747	100,0			100,0	

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym elementem podnoszącym atrakcyjność obszarów recepcyjnych obu gmin była również dostępność komunikacyjna. Gminy wyróżniają się pod względem długości dróg. Sieć dróg utwardzonych (cztery kategorie: krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne) w gminie Piaski łącznie ma długość 234 km, z czego 24-kilometrowy odcinek przypada na drogi o randze krajowej. Gmina Rybczewice ma dłuższą niż Piaski sieć dróg – 253 km, ale aż 62,9% ma nawierzchnię nieutwardzoną. Dostępność komunikacyjną w obu gminach uzupełnia zaplecze techniczno-usługowe transportu w formie parkingów, stacji benzynowych i stacji obsługi pojazdów.

W zakresie bazy żywieniowej najszerszy zakres usług oferują gminy Krzczonów i Piaski. Na terenie gminy Piaski funkcjonuje 13 placówek gastronomicznych zlokalizowanych przede wszystkim na obszarze miasta Piaski. W strukturze bazy gastronomicznej dominują restauracje i bary (łącznie 8 obiektów). Gmina Krzczonów charakteryzuje się jedenastoma obiektami gastronomicznymi, głównie w formie sezonowych punktów gastronomicznych (5), restauracji (3), barów szybkiej obsługi (2) i cukierni (1).

Walory krajoznawcze

W analizowanych gminach znaczenie walorów krajoznawczych (przyrodniczych i pozaprzyrodniczych/antropogenicznych/kulturowych) w wielkości liczbowej syntetycznego miernika atrakcyjności było różne (ryc. 2).

W świetle obliczonych mierników można stwierdzić, że grupa walorów przyrodniczych ma największy wpływ na atrakcyjność przestrzeni turystycznej w gminach Jabłonna i Krzczonów.

W gminie Jabłonna istotne są osobliwości flory i fauny reprezentowane przez stanowiska rzadkich roślin (m.in. lilia złotogłów), pomnikowe drzewa i rezerваты przyrody („Chmiel”, „Olszanka”) (wskaźnik syntetyczny 0,0700) oraz parki krajobrazowe z otuliną (0,0600, Krzczonowski Park Krajobrazowy). Charakterystycznym elementem walorów przyrodniczych gminy Jabłonna są parki zabytkowe. Jednym z dwóch, obok zamkniętego dla odwiedzających parku o układzie eklektycznym w Jabłonnej, jest dostępny park przy zespole dworskim w Tuszowie (Fijałkowski, Kseniak 1982). Parki dają wskaźnik syntetyczny 0,0334. W grupie przyrodniczych walorów krajoznawczych na uwagę zasługują również punkty widokowe.

W gminie Krzczonów, w grupie walorów przyrodniczych, najwyższy wskaźnik (0,0500) uzyskały źródła. Spośród zinwentaryzowanych dziesięciu źródeł, dwa – są objęte ochroną prawną (Piotrkówek i Walentynów). Wypływy wód podziemnych są bardzo malownicze i mają charakter liniowy; często są to wypływy szczelino-warstwowe i pulsujące. Duży wpływ na przyrodniczą atrakcyjność gminy ma również grupa wąwozy, przełomy, doliny rzeczne ze wskaźnikiem 0,0300. Wąska (o szerokości do 0,5 km) dolina Gielczwi tworzy malowniczy przełom w Woli Sobieskiej w południowej części gminy.

Walory antropogeniczne (kulturowe) mają istotny wpływ na ogólny miernik atrakcyjności turystycznej zwłaszcza w gminach Jabłonna (0,0694) i Wysokie (0,0421).

Spośród elementów antropogenicznych zarówno w gminie Jabłonna, jak i Wysokie istotne są zabytki reprezentowane przez zabytki urbanistyki i architektury

oraz zabytki techniki. W grupie zabytków urbanistyki i architektury najliczniej reprezentowane są obiekty i zespoły sakralne (w gminie Wysokie jest ich 5, a w gminie Jabłonna – 4) oraz budynki gospodarcze (w gminie Jabłonna – 3 obiekty). Zabytki techniki reprezentują dwie budowle hydrotechniczne i wiatrowe (w gminie Jabłonna jest to dość zniszczony wiatrak koźlak, zaś w gminie Wysokie – młyn drewniany z 1928 roku).

Stan środowiska

W świetle przeprowadzonej analizy atrakcyjności obszaru badań w aspekcie jakości środowiska, najkorzystniej wypada gmina Piaski (0,0400). W pozostałych gminach ten stan jest gorszy. Wskaźniki syntetyczne uzyskane dla gmin Krzczonów, Żółkiewka i Wysokie są dwukrotnie niższe (ryc. 2).

PODSUMOWANIE

W świetle obliczonych mierników atrakcyjności turystycznej sześciu gmin (Piaski, Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice) można stwierdzić, że przestrzeń turystyczna Wyniosłości Gielczewskiej wykazuje znaczne zróżnicowanie. Obliczone wielkości liczbowe syntetycznego miernika atrakcyjności turystycznej w badanych gminach wahają się od 0,18 do 0,47. Maksymalną wielkość obliczono dla gminy Piaski, natomiast minimalną dla gminy Wysokie. W pozostałych analizowanych gminach mierniki te wynoszą: 0,29 (Jabłonna), 0,31 (Żółkiewka), 0,32 (Rybczewice), 0,35 (Krczonów).

Wyniki badań wykazały, że w pięciu gminach (Jabłonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice), istotny wpływ na wielkość syntetycznego miernika miały przede wszystkim walory wypoczynkowe (43,6%) i zagospodarowanie turystyczne (19,9%), w dalszej kolejności walory krajoznawcze przyrodnicze (16,1%) i kulturowe (15,5%) oraz w najmniejszym stopniu stan środowiska (4,9%).

W świetle przeprowadzonych badań stwierdzono, że spośród walorów wypoczynkowych przestrzeń turystyczną gmin determinują kompleksy leśne (Jabłonna), stawy (Piaski), znaczne deniwelacje (Krczonów), dobry stan czystości rzek i wód stojących (Krczonów, Żółkiewka, Rybczewice i Piaski). Znaczny udział w kształtowaniu cech przestrzeni turystycznej analizowanego obszaru mają elementy zagospodarowania turystycznego, zwłaszcza drogowa dostępność komunikacyjna, baza gastronomiczna i towarzysząca (we wszystkich gminach) oraz baza noclegowa tylko w trzech gminach: Piaski, Rybczewice i Wysokie. Spośród przyrodniczych walorów krajoznawczych wpływ na atrakcyjność turystyczną obszaru mają osobliwości flory (we wszystkich gminach), parki krajobrazowe (Jabłonna, której cała powierzchnia jest objęta ochroną prawną – Krzczonowski Park Krajobrazowy oraz Czerniejewski Obszar Chronionego Krajobrazu), dolina Gielczwi (Żółkiewka), źródła (Krczonów), parki zabytkowe (Piaski i Rybczewice), liczne punkty widokowe (Jabłonna). Spośród walorów krajoznawczych kulturowych, przestrzeń turystyczną gmin kształtują zabytki (we wszystkich

gminach), imprezy kulturalne (we wszystkich gminach), obiekty i ośrodki kultury ludowej (w gminach Jabłonna i Wysokie), obiekty archeologiczne (w gminie Krzczonów) oraz muzea, archiwa i zbiory (w mieście i gminie Piaski).

Zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej sześciu analizowanych gmin potwierdzają również wyniki badań A. Tuckiego (2009). Autor badał potencjał turystyczny województwa lubelskiego (w badaniach uwzględnił 209 gmin). W ocenie potencjału uwzględniał zasoby turystyczne, infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną oraz dostępność komunikacyjną. Dane te posłużyły autorowi do obliczenia syntetycznego miernika atrakcyjności turystycznej. Otrzymane wyniki umożliwiły uszeregowanie badanych gmin według stopnia atrakcyjności turystycznej, a zastosowanie klas atrakcyjności – pogrupowanie ich pod względem prezentowanej wartości turystycznej (wydzielił cztery grupy gmin: bardzo atrakcyjne – 28 gmin, atrakcyjne – 60 gmin, przeciętnie atrakcyjne – 93 gminy, mało atrakcyjne – 28 gmin). W opracowaniu A. Tuckiego (2009) według syntetycznego miernika atrakcyjności turystycznej gminy Piaski i Rybczewice klasyfikowane były jako atrakcyjne, Krzczonów i Jabłonna – przeciętnie atrakcyjne oraz Żółkiewka i Wysokie – mało atrakcyjne.

Ważną rolę w kompleksowej ocenie czynników kształtujących przestrzeń turystyczną odgrywa studium walorów krajobrazowych. Dość powszechnie przyjmuje się, że walory estetyczne krajobrazu stanowią cechy niezbędne walorów wypoczynkowych, a obecność określonego typu krajobrazu to warunek podstawowy rozwoju zjawisk turystycznych (Rogalewski 1977; Łyszczarek i in. 1991; Wojciechowski 1993). W literaturze przedmiotu (Hasse 1978; Wyrzykowski 1986; Krzymowska-Kostrowicka 1995; Bezkowska 2003a, 2003b) ocena walorów krajobrazowych w aspekcie turystyki opiera się w głównej mierze na analizach ukształtowania powierzchni, form użytkowania terenu, typów siedliskowych lasów, zjawisk wodnych. W podjętej przez A. Tuckiego (2009) procedurze obliczenia wskaźnika atrakcyjności turystycznej walorów krajobrazowych gmin regionu lubelskiego uwzględniono trzy geokomponenty – wysokości względne, zalesienie i udział wód powierzchniowych użytkowanych rekreacyjnie. W wyniku badań, gminy sklasyfikowano w czterech grupach – bardzo atrakcyjne (34 gminy), atrakcyjne (47 gmin), przeciętnie atrakcyjne (105) i mało atrakcyjne (23). Spośród sześciu analizowanych w niniejszym opracowaniu gmin – dwie gminy Piaski i Rybczewice uzyskały stopień atrakcyjny, a pozostałe cztery gminy – Krzczonów, Jabłonna, Żółkiewka i Wysokie – przeciętnie atrakcyjne.

Duża różnorodność walorów wypoczynkowych i specjalistycznych oraz krajoznawczych, jak również znaczne zróżnicowanie elementów infrastruktury turystycznej sprawia, że na obszarze analizowanych gmin mogą być uprawiane różne formy turystyki: poznawcza (przyrodnicza, geoturystyka, ekoturystyka), wypoczynkowa (agroturystyka) oraz kwalifikowana (piesza, rowerowa, narciarska – biegowa). Na podkreślenie zasługuje również wysoka jakość środowiska, szczególnie zadowalający stan gmin w zakresie oczyszczania ścieków (Krzczonów i Żółkiewka) oraz zagospodarowania odpadów (Piaski).

Przeprowadzone badania mają charakter wstępny dla tego obszaru, stąd trudno na razie zidentyfikować typy przestrzeni turystycznej.

LITERATURA

- Baranowska-Janota M.**, 1986, *Turystyka na obszarach parków narodowych i krajobrazowych*, „Problemy Turystyki”, 3/4, 37-43.
- Bartoszewski S.**, 2001, *Źródła w dorzeczu Giełczyni*, [w:] Michalczyk Z. (red.), *Źródła zachodniej części Wyżyny Lubelskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 61-72.
- Bednarska M., Gołembski G., Hołderna-Mielcarek B.**, 2002, *Przesłanki i metody wyodrębniania miejsc o szczególnej atrakcyjności turystycznej*, [w:] Gołembski G. (red.), *Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Poznań, 21-46.
- Bellinger C.**, 1994, *Touristische Angebotspotentiale einer Stadt*, Trends-Forschung-Konzepte im Strategischen Tourismusmanagement, Band 4, Trier.
- Bezkowska G.**, 2003a, *Atrakcyjność środowiska przyrodniczego dla turystyki i rekreacji*, [w:] Liszewski S. (red.), *Możliwości i kierunki rozwoju turystyki w Dolinie Odry*, Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Łódź, 64-74.
- Bezkowska G.**, 2003b, *Problemy oceny walorów przyrodniczych dla turystyki i rekreacji na obszarze Niziny Środkowopolskiej*, „Turystyka i Hotelarstwo”, 4, WSTiH, Łódź, 9-11.
- Brzezińska-Wójcik T., Świeca A.**, 2010, *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystyki w wybranych gminach Wyniosłości Giełczewskiej (środkowowschodnia Polska)*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, XXVII, 65-72.
- Celińska B., Galewski M.**, 1987, *Wody powierzchniowe*, 3C, Rzeszów, w skali 1:500 000, [w:] Stachy J. (red.), *Atlas hydrologiczny Polski*, Wydawnictwo Geologiczne IMiGW, Warszawa.
- Cieśliński S., Wyrwicka K.**, 1970, *Kreda obszaru lubelskiego*, Przewodnik XLII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geologicznego, Lublin, 3-5 września 1970, Wydawnictwo Geologiczne, Warszawa, 56-74.
- Fijałkowski D.**, 1996, *Ochrona przyrody i środowiska naturalnego w Środkowowschodniej Polsce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Fijałkowski D., Kseniak M.**, 1982, *Parki wiejskie Lubelszczyzny – stan, ochrona i rewaloryzacja biocenotyczna*, PWN, Warszawa.
- Hasse G.**, 1978, *Zur Ableitung und Kennzeichnung von Naturpotentialen*, „Pettermanns Geographische Mitteilungen“, 122, 2, 113-125.
- Harasimiuk M.**, 1980, *Rzeźba strukturalna Wyżyny Lubelskiej i Roztocza*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Harasimiuk M., Henkiel A., Król T.**, 1987, *Mapa geologiczna 1:50000, Arkusz Piaski (787)*, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Kondracki J., Richling A.**, 1994, *Regiony fizycznogeograficzne*, [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Główny Geodeta Kraju, Warszawa.
- Krzymowska-Kostrowicka A.**, 1995, *Zarys geookologii rekreacji, t. 2. Człowiek w środowisku przyrodniczym. Geookologia zachowań turystyczno-rekreacyjnych*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Krzymowska-Kostrowicka A.**, 1997, *Geookologia turystyki i wypoczynku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Latosińska J., Włodarczyk B.**, 2004, *Potencjał turystyczny Pojezierza Sławskiego*, „Turyzm”, 14, 1, 75-89.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J.**, 2002, *Geografia turystyki Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Łyszczarek L., Mikułowski B., Wyrzykowski J.**, 1991, *Kompleksowa typologia krajobrazu Polski i kompleksowa ocena walorów widokowych krajobrazu*, [w:] Wyrzykowski J. (red.), *Ocena krajobrazu Polski w aspekcie fizjonomycznym na potrzeby turystyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 105-109.

- Marszałek S., Albrycht A.**, 1992, *Mapa geologiczna 1:50000, Arkusz Bychawa (786)*, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Michalczyk Z., Rederowa E.**, 1993, *Źródła w dorzeczu Bystrzycy*, [w:] Michalczyk Z. (red.), *Źródła zachodniej części Wyżyny Lubelskiej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 93-156.
- Michalczyk Z.**, 1996, *Zarys stosunków wodnych województwa lubelskiego*, [w:] Michalczyk Z. (red.), *Źródła województwa lubelskiego. Wydajność i parametry fizykochemiczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 12-23.
- Michalczyk Z., Wilgat T.**, 1998, *Stosunki wodne Lubelszczyzny*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Milewski D.**, 2004, *Regionalne uwarunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Naumowicz K.**, 1985, *Potencjał turystyczny i regionalizacja turystyczna Polski*, PWE, Warszawa.
- Powszechny spis rolny**, 2002, GUS, Warszawa.
- Rogański O.**, 1977, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Skrzypczak A., Chmielewska A.B.**, 2009, *Potencjał turystyczny gminy Janów Podlaski i ocena jej atrakcyjności turystycznej na tle powiatu bialskiego (województwo lubelskie)*, „Annales UMCS”, Lublin, B, 64, 1, 201-211.
- Sołowiej D.**, 1992, *Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka*, Wydawnictwo UAM, Poznań.
- Świeca A., Brzezińska-Wójcik T.**, 2009, *Zasoby turystyczne i możliwości ich wykorzystania na obszarze miasta i gminy Nałęczów oraz gminy Wojciechów*, „Annales UMCS”, Lublin, B, 64, 1, 141-166.
- Świeca A., Tucki A.**, 2009, *Atrakcyjność jako odzwierciedlenie wartości w geografii turystyki*, [w:] Janicki G., Łanczont M. (red.), *Geografia i wartości*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, 229-241.
- Tucki A.**, 2009, *Potencjał turystyczny regionu lubelskiego i możliwości jego wykorzystania*, Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki Instytutu Nauk o Ziemi, Lublin (maszynopis pracy doktorskiej).
- Włodarczyk B.**, 2003, *Potencjał turystyczny gmin nadodrzańskich*, [w:] Liszewski S. (red.), *Możliwości i kierunki rozwoju turystyki w dolinie Odry*, Wydawnictwo Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, Łódź, 215-226.
- Wojciechowski K.H.**, 1993, *Atrakcyjność wizualna krajobrazu jako składnik walorów rekreacyjnych*, [w:] Pietrzak M. (red.), *Ekologia krajobrazu w badaniach terytorialnych systemów rekreacyjnych*, Wydawnictwo KIBS, Poznań, 127-130.
- Województwo lubelskie. Podregiony, powiaty, gminy*, 2009, US, Lublin.
- Wyrzykowski J.**, 1986, *Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, 935, „Studia Geographica”, 44, 1-264.
- Zajadacz A.**, 2004, *Potencjał turystyczny miast na przykładzie wybranych miast Sudetów Zachodnich*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Zinkiewicz W., Zinkiewicz A.**, 1975, *Atlas klimatyczny województwa lubelskiego*, Wydawnictwo Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Lublin.

Summary

Factors influencing the features of the tourism space in the Gielczew Elevation were analysed based on studies conducted in six gminas (municipalities), including one urban-rural gmina (Piaski) and five rural gminas (Jablonna, Wysokie, Krzczonów, Żółkiewka, Rybczewice). 48 features grouped into four divisions (sightseeing assets, recreational and specialist assets, tourism infrastructure, condition of the natural environment) were used to assess the tourism potential of the gminas. The potential was determined based on the numerical values

of synthetic tourist attractiveness indices calculated for each gmina using the multidimensional comparative analysis method. The results revealed a considerable variation of the synthetic tourist attractiveness indices across the individual gminas as they ranged from 0.184 (Wysokie) to 0.475 (the urban-rural gmina of Piaski). Recreational and specialist assets along with tourism infrastructure in the gminas analysed have a significant impact on the value of the synthetic index and, by the same token, on the features of tourism space. Sightseeing, natural and cultural assets demonstrate a smaller impact, while the condition of the natural environment is the least significant factor.

Teresa Brzezińska-Wójcik
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Instytut Nauk o Ziemi
Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu
tbrzezina@poczta.umcs.lublin.pl

Andrzej Świeca
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Instytut Nauk o Ziemi
Zakład Geografii Regionalnej i Turyzmu
andrzej.swieca@poczta.umcs.lublin.pl

Andrzej SKRZYPCZAK
Agata PIĄTKOWSKA
Grażyna FURGAŁA-SELEZNIOW
Andrzej MAMCARZ

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA I POTENCJAŁ REKREACYJNY ZALEWU WIŚLANEGO

THE TOURISM SPACE AND RECREATIONAL POTENTIAL OF THE VISTULA LAGOON

Abstrakt

Celem opracowania jest charakterystyka Zalewu Wiślanego jako przykładu złożonej przestrzeni turystycznej. Jej funkcjonowanie oraz rozwój są uwarunkowane czynnikami geopolitycznym i podziałem administracyjnym kraju, a także wyjątkową cennością środowiska przyrodniczego i zróżnicowaniem form krajobrazowych. Na podstawie obserwacji terenowych, wywiadu bezpośredniego oraz analizy materiałów rozproszonych dokonano oceny funkcji rekreacyjnej zbiornika i walorów kulturowych terenów nadzalewowych. Stan infrastruktury turystycznej i rozwój bazy noclegowej wskazują na niewykorzystany potencjał terenów położonych wzdłuż południowego i południowo-zachodniego brzegu zbiornika. Do czynników ograniczających rozwój przestrzeni turystycznej Zalewu Wiślanego należą: niezadowalający stan infrastruktury do obsługi turystyki wodnej, zanieczyszczenie wód zbiornika oraz utrudnienia w ruchu transgranicznym.

Słowa kluczowe: potencjał rekreacyjny, przestrzeń turystyczna, Zalew Wiślany

Key words: recreational potential, tourism space, Vistula Lagoon

WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna rozpatrywana jest w kategoriach funkcjonalnie wyróżniających się przestrzeni geograficznej, na którą według S. Liszewskiego (1995) składają się elementy środowiska naturalnego i jego zagospodarowanie jako wyraz działalności ludzkiej oraz środowisko człowieka w wymiarze społecznym. Wartość i funkcjonalność tej przestrzeni jest kształtowana przez wzajemne nakładanie się czynników o charakterze wielopłaszczyznowym (Włodarczyk 2006, 2007). Według S. Liszewskiego (1995) każdy typ środowiska geograficznego wykazuje znaczną specyfikę tworzenia przestrzeni turystycznej.

Do najatrakcyjniejszych, choć nie zawsze właściwie wykorzystywanych elementów środowiska przyrodniczego w przestrzeni turystycznej, należą ekosystemy wodne (Zwoliński 1979; Bnińska 2000).

Jednym z bardziej charakterystycznych elementów sieci hydrograficznej Polski jest Zalew Wiślany – drugi co do wielkości zbiornik wodny typu lagunowego, położony w makroregionie Pobrzeża Gdańskiego (Kondracki 2002). Akwen posiada status morskich wód wewnętrznych i może stanowić atrakcyjny obszar dla wypoczynku, turystyki i uprawiania różnych sportów wodnych, w tym głównie *windsurfingu*, *jachtingu* i żeglarstwa lodowego (Kuliński, Kuliński 2000). Specyfika Zalewu Wiślanego wynika z jego lokalizacji w strefie nadmorskiej, identyfikowanej z ogromnym potencjałem przyrodniczym, krajobrazowym i bioklimatycznym, a jednocześnie w strefie przygranicznej i w zasięgu oddziaływania aglomeracji Gdańska oraz Kaliningradu (Federacja Rosyjska). Istotną cechą zbiornika jest także jego związek z ogólnoeuropejskim systemem sieci ekologicznych ECONET oraz powiązanie z regionalnymi szlakami komunikacyjnymi. Wszystkie te czynniki sprawiają, że sam zbiornik i tereny przyległe tworzą kompleks unikatowej przestrzeni turystycznej, której nie można jednoznacznie zaklasyfikować do żadnego spośród czterech podstawowych typów środowisk recepcyjnych turystyki (wybrzeża, tereny górskie i podgórskie, równiny i pojezierza, obszary miejskie i podmiejskie), wyróżnionych przez M. Bachvarova (2006).

Celem niniejszego opracowania jest charakterystyka Zalewu Wiślanego i analiza jego potencjału rekreacyjnego jako przykładu złożonej przestrzeni turystycznej, której funkcjonowanie oraz rozwój są uwarunkowane położeniem geopolitycznym i administracyjnym, a także wyjątkową cennością środowiska przyrodniczego i zróżnicowaniem form krajobrazowych.

POŁOŻENIE I CECHY FIZYCZNOGEOGRAFICZNE

Zalew Wiślany jest położony w otoczeniu pięciu mezoregionów, tj. Mierzei Wiślanej, Żuław, Wysoczyzny Elbląskiej, Wybrzeża Staropruskiego i Równiny Warmińskiej (Kondracki 2002). Jego całkowita powierzchnia wynosi 838 km² przy długości 91 km i szerokości od 6,8 km do 13 km. Ukośnie do osi podłużnej Zalewu przebiega granica między Polską a Federacją Rosyjską, a akwen po stronie rosyjskiej nazywany jest *Kaliningradzkiej Zaliv* (Mileska i in. 1998). Z otwartym morzem łączy się tylko w części rosyjskiej przez Cieśninę Pilawską. Poprzez układ rzeczny delty Wisły Zalew Wiślany łączy się także z systemem śródlądowych dróg wodnych Polski i z portem Gdańskim. W granicach Polski znajduje się 328 km² powierzchni zbiornika o długości 36 km i szerokości od 6,8 do 11 km. Głębokość maksymalna tej części Zalewu Wiślanego wynosi 4,6 m, a średnia 2,3 m. Sztormowe wiatry powodują dobowe wahania poziomu lustra wody w zakresie do 150 cm (Talaga i in. 2001).

Pod względem administracyjnym tereny wokół Zalewu oraz sam zbiornik są położone na obszarze dwóch województw, trzech powiatów i sześciu gmin. Część północna z Mierzeją Wiślaną i zachodnim pobrzeżem należy do województwa pomorskiego (gminy Sztutowo i Krynica Morska w powiecie nowodworskim), zaś

część południowo-wschodnia z Zatoką Elbląską – do województwa warmińsko-mazurskiego (gminy Elbląg i Tolkmicko w powiecie elbląskim oraz gminy Frombork i Braniewo w powiecie braniewskim).

WALORY PRZYRODNICZE I KULTUROWE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

W opracowaniach eksperckich akwen wraz z obszarami nadzalewowymi nazywany jest „Ekoregionem Zalewu Wiślanego” (*Strategia rozwoju ...* 2000). Charakteryzuje się odmiennymi i zróżnicowanymi warunkami środowiskowo-przyrodniczymi oraz geomorfologicznymi. Z każdej strony Zalew otaczają odmienne krajobrazy: od zalesionej Mierzei Wiślanej z kilkoma miejscowościami nadmorskimi na północy (Kąty Rybackie, Krynica Morska i Piaszki), poprzez bezleśny płaski teren Żuław Wiślanych na zachodzie i południowym-zachodzie (gminy: Sztutowo, Nowy Dwór Gdański i północno-zachodnia część gminy Elbląg) oraz zalesione stoki Wysoczyzny Elbląskiej na południu (północno-wschodnia część gminy Elbląg i gmina Tolkmicko), aż do płaskich terenów Wybrzeża Staropruskiego i Równiny Warmińskiej na południowym-wschodzie (gminy: Frombork i Braniewo).

Zalew Wiślany jest zbiornikiem silnie zeutrofizowanym, zarówno w wyniku procesów naturalnych, jak i czynników antropogenicznych. Większą część jego brzegów porasta pas trzcinowisk o szerokości do kilkuset metrów. To sprzyja ogromnemu bogactwu awifauny i utworzeniu rezerwatów ornitologicznych „Ujście Nogatu” oraz „Zatoka Elbląska”. Sam akwen oraz tereny nadzalewowe leżą w obrębie dwóch obszarów Natura 2000: obszaru specjalnej ochrony ptaków Zalew Wiślany (PLB280010) oraz specjalnego obszaru ochrony siedlisk Mierzeja Wiślana i Zalew Wiślany (PLH280007). Walory krajobrazowo-przyrodnicze zadecydowały o utworzeniu w 1985 roku Parku Krajobrazowego Mierzeja Wiślana (4410 ha) z dwoma rezerwatami (ornitologicznym – „Kąty Rybackie” i leśnym – „Buki Mierzei Wiślanej”). W tym samym czasie na południowych brzegach Zalewu utworzono Park Krajobrazowy Wysoczyzna Elbląska (13 460 ha) z trzema rezerwatami florystycznymi.

Głównymi elementami sieci osadniczej i atrakcyjnymi ośrodkami dziedzictwa kulturowego są historyczne miasta: Elbląg, Braniewo, Frombork i Tolkmicko. Wokół Zalewu występują zabytkowe układy wsi różnych typów (m.in. owalnicowe, ulicowo-placowe, rzędówki bagienne) z zabytkowymi kościołami, cmentarzami, domami i wiatrakami. Do cenniejszych obiektów należy rezydencja Cesarza Wilhelma II w Kadynach. Szczególną wartość historyczną ma najstarsza część Fromborka. Wzniesiona w XIII wieku na Wzgórzu Katedralnym gotycka bazylika, wraz z późniejszym barokowym pałacem biskupim, stanowią obiekt zabytkowy rangi światowej. W latach 1510 do 1543 żył tam i pracował Mikołaj Kopernik. Na mierzei znajduje się muzeum martyrologii „Stutthoff” w Sztutowie – miejsce pamięci i ważny element dziedzictwa kulturowego.

Walorem jest również bliskość malowniczych terenów Żuław, doskonale nadających się do uprawiania różnych form turystyki i rekreacji, zwłaszcza wodnej.

Cechą Żulaw jest bogactwo wielonarodowościowej kultury, w tym mennonickiej, oraz liczne budowle i zabytki hydrotechniczne (śluzy, mosty zwodzone i obrotowe, stacje pomp, wrota bezpieczeństwa).

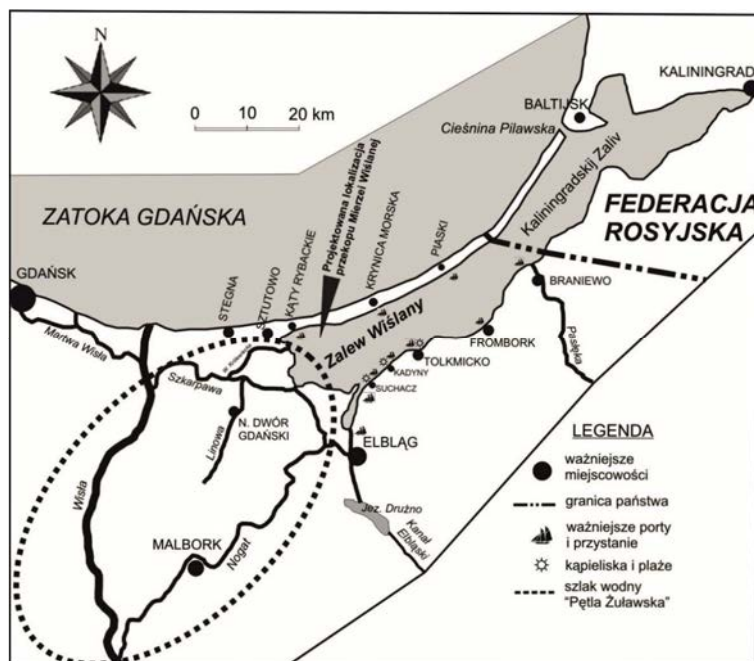
DOSTĘPNOŚĆ KOMUNIKACYJNA I INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA

Na dostępność komunikacyjną obszarów nadzalewowych w największym stopniu wpływa droga krajowa nr 7 na odcinku Warszawa-Gdańsk, która przebiega przez Elbląg i Nowy Dwór Gdański, oraz drogi wojewódzkie łączące główne miejscowości z krajową siecią dróg: nr 501 (Gdańsk-Stegna-Sztutowo-Krynica Morska), nr 502 (Nowy Dwór Gdański-Stegna), nr 503 (Elbląg-Tolkmicko) i nr 504 (Elbląg-Frombork-Braniewo). Połączenia drogowe z Obwodem Kaliningradzkim zapewniają drogi krajowe: nr 54 (Braniewo-Gronowo) i nr 22 (Elbląg-Grzechotki). Stan techniczny dróg, w wielu przypadkach wąskich i krętych, jest zróżnicowany i zmienia się dość dynamicznie. Sezonowo ruchem turystycznym znacznie obciążone są drogi 501 i 502, zaś ciężki ruch tranzytowy skupia się na drogach prowadzących przez Wysoczyznę Elbląską w kierunku Fromborka i Braniewa.

Alternatywą dla ruchu drogowego mogą być szlaki kolejowe o charakterze połączeń lokalnych. W 2003 r. (po 5 latach przerwy) reaktywowano funkcjonowanie wąskotorowej Żuławskiej Kolejki Dojazdowej „Żuławianki” (Nowy Dwór Gdański-Stegna-Sztutowo-Mikoszewo). W roku 2010 (po 4 latach przerwy) uruchomiono kolej nadzalewową z pociągami kursującymi w sezonie wakacyjnym na trasie Grudziądz-Elbląg-Tolkmicko-Braniewo.

O atrakcyjności turystycznej Zalewu Wiślanego decyduje sieć dróg wodnych. Głównym szlakiem łączącym obszar nadzalewowy z Bałtykiem jest tor wodny Elbląg-Cieśnina Pilawska-Zatoka Gdańska o długości ok. 60 km i z nowoczesnym oznakowaniem nawigacyjnym po stronie polskiej. Do końca lat 80. granicę polsko-rosyjską na Zalewie przecinały stalowe siatki i ruch był zablokowany. Na początku lat 90. uruchomiono połączenia z portami rosyjskimi i stan ten trwał aż do wstąpienia Polski do UE. W 2005 roku ruch wstrzymano aż do września 2009, kiedy to podpisana została umowa umożliwiająca zawijanie jednostek pływających do nadzalewowych portów rosyjskich po uzyskaniu stosownych zezwoleń i wiz. Morskie przejścia graniczne znajdują się w Elblągu i Fromborku, jednak w wodnym ruchu transgranicznym występuje szereg utrudnień. Dlatego od kilku lat propagowana jest koncepcja przekopu Mierzei Wiślanej w miejscowości Skowronki.

Alternatywnym i atrakcyjnym szlakiem wodnym dla łodzi motorowych oraz jachtów śródlądowych i zatokowych jest tzw. „Pętla Żuławska”, łącząca Zatokę Gdańską i Gdańsk z Elbląskim Węzłem Wodnym i Zalewem Wiślanym (ryc. 1). Ogromną atrakcją turystyczną jest Kanał Elbląski z systemem śluz i pochylni, łączący porty Elbląga i Zalewu Wiślanego przez rzekę Elbląg i jezioro Drużno z systemem jezior ostródzkich.

Ryc. 1. Przestrzeń geograficzna i infrastruktura turystyczna Zalewu Wiślanego
Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów rozproszonych.

W części polskiej Zalewu jest 10 portów i 5 przystani, z czego do ważniejszych należą: port morski w Elblągu oraz porty i przystanie w miejscowościach: Piaski, Krynica Morska, Kąty Rybackie, Nadbrzeże, Suchacz, Tolkmicko, Frombork, Kadyny. Najkorzystniejsze warunki do dalszego rozwoju obsługi żeglugi pasażerskiej i *jachtingu* mają porty w Krynicy Morskiej, Fromborku i w Tolkmicku. Żegluga pasażerska odbywa się na trasach Elbląg-Kaliningrad, Elbląg-Krynica Morska, Elbląg-Ostróda, Krynica Morska-Kaliningrad, Frombork-Krynica Morska. W portach i przystaniach polskich odprawia się rocznie 71,9-121,1 tys. pasażerów, w tym w Elblągu 14,3-21,2 tys. (*Strategia rozwoju ... 2000*).

Na południowym wybrzeżu Zalewu funkcjonują plaże z niestrzeżonymi kąpieliskami (Tolkmicko, Suchacz i Kadyny). Infrastrukturę uzupełnia 6 szlaków turystycznych o łącznej długości blisko 139 km, z czego 52 km prowadzi przez Mierzeję Wiślaną, 17 km przez Żuławy, a 70 km przez Wysoczyznę Elbląską i Równinę Warmińską.

Baza noclegowa skupia się w gminach nadmorskich – Krynica Morska i Sztutowo (ponad 85%), gdzie przeważa oferta sezonowa (tab. 1). Na pozostałym obszarze baza noclegowa oparta jest na całorocznej ofercie hotelowej, skupionej głównie w mieście i gminie Elbląg, obsługującej tranzytowy ruch turystyczny. Wykazane dysproporcje nie tylko są kontynuacją stanu z 2000 roku (Żywicki i in. 2004), lecz wyraźnie uległy pogłębieniu.

Tabela 1. Baza noclegowa w okolicach Zalewu Wiślanego w 2008 r.

Miasto i gmina	Oferta całoroczna	Oferta sezonowa	RAZEM
Krynica Morska	1412	9476	10888
Sztutowo	324	3889	4213
Nowy Dwór Gdański	89	48	137
Elbląg	1148	226	1374
Tolkmicko	112	193	305
Frombork	258	151	409
Braniewo	276	140	416
RAZEM	3619	14123	17742

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy materiałów rozproszonych.

POTENCJAŁ REKREACYJNY I UWARUNKOWANIA JEGO ROZWOJU

Przestrzeń turystyczna Zalewu stwarza potencjalnie doskonałe warunki do uprawiania turystyki i rekreacji wodnej, w tym również sportów zimowych. Walory przyrodnicze i mikroklimat jest szansą rozwoju ekoturystyki, klimatoterapii, balneoterapii oraz sportowych połowów ryb. Jednak w przestrzeni turystycznej występuje szereg czynników ograniczających potencjał rekreacyjny Zalewu. Najgroźniejsze jest zanieczyszczenie wód Zalewu Wiślanego. Kąpieliska i plaże nadzalewowe, służące głównie mieszkańcom aglomeracji elbląskiej, są cyklicznie zamykane w pełni sezonu (np. w 2010 roku w połowie lipca) z uwagi na zanieczyszczenie bakteriologiczne (bakterie z grupy *Coli*). Turystyka nadzalewowa w obecnym stanie, to głównie turystyka krajoznawcza o charakterze przejazdowym (wycieczkowa), a głównym jej celem jest Elbląg i Frombork ze swoimi walorami dziedzictwa kulturowego. Ośrodkiem dość specyficznej „turystyki handlowej”, uprawianej w strefie przygranicznej przy okazji przyjazdów obcokrajowców w celach handlowych, jest Braniewo. Na pozostałym obszarze turystyka jest zjawiskiem o charakterze lokalnym, sezonowym (od połowy czerwca do końca sierpnia), uzależnionym od pogody.

Problemem obsługi turystyki wodnej jest niski poziom zagospodarowania i funkcjonalności większości portów i przystani. W skrajnych przypadkach (według stanu na rok 2008) brakuje tam zaplecza sanitarnego (Piaski, Tolkmicko), przyłączy prądu (Tolkmicko), a pełen węzeł sanitarny funkcjonuje jedynie w Krynicy Morskiej (WC, prysznice, bieżąca ciepła woda). Pojemność większości portów i przystani nie przekracza 60 stanowisk cumowniczych, a w znakomitej większości brakuje oprzyrządowania do wodowania i załadunku jachtów (slipy i dźwigi).

Alternatywą dla rozwoju funkcji rekreacyjnej Zalewu jest wędkarstwo. Świadczy o tym rosnąca liczba sprzedanych licencji na amatorski połów ryb (tab. 2). Można sądzić, że aktualnie czynnikiem ograniczającym rozwój wędkarstwa będzie zbyt mała ilość wypożyczalni łodzi. Połowy brzegowe na Zalewie są bowiem mało efektywne.

Tabela 2. Liczba pozwoleń na sportowy polów ryb w Zalewie Wiślanym w latach 1998-2008

Rok	IRM Sztutowo	IRM Frombork	RAZEM
1998	89	49	138
1999	90	81	171
2000	39	195	234
2001	43	265	308
2002	37	218	255
2003	80	241	321
2004	132	285	417
2005	170	350	520
2006	210	398	608
2007	256	460	716
2008	195	429	624

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Inspektoratów Rybołówstwa Morskiego (IRM) w Sztutowie i Fromborku.

W celu aktywizacji gospodarczej i turystycznej obszarów wokół Zalewu oraz ochrony środowiska naturalnego, 14 marca 1996 roku utworzono Komunalny Związek Gmin Nadzalewowych (KZGN). Za jedno z priorytetowych zadań w regionie nadzalewowym uważa się realizację przekopu mierzei i budowę kanału żeglugowego w okolicach miejscowości Skowronki (gmina Sztutowo). Jednak ten kosztowny projekt wzbudza wiele kontrowersji z punktu widzenia celowości i skutków ekologicznych dla utworzonych tam obszarów NATURA 2000. Rozbieżności interesów wokół tej inwestycji widoczne są nawet pomiędzy gminami należącymi do KZGN. Projektem w znacznie mniejszym stopniu zainteresowane są gminy nadmorskie, gdzie z kolei inwestycja ta ma być realizowana.

PODSUMOWANIE

Przestrzeń turystyczną Zalewu można dziś określić krótko mianem „przestrzeni niewykorzystanych możliwości”. Podstawowe dochody ludności zamieszkującej gminy nadzalewowe, przy upadającym rybołówstwie i braku przemysłu, w sposób naturalny muszą być generowane w rozwijającym się sektorze usług turystycznych. Aktualnie widoczne są duże dysproporcje w przestrzennym rozmieszczeniu ruchu turystycznego wokół Zalewu. Nadmiernie obciążona ruchem turystycznym, ze wszystkimi tego konsekwencjami, jest Mierzeja Wiślana. Wydaje się, że przy rosnącej liczbie przebywających tam w sezonie turystów „nadmorskich” będzie więcej bodźców do uruchomienia potencjału rekreacyjnego Zalewu. Zgoła odmienna jest sytuacja gmin położonych wokół zachodnich i południowych brzegów zbiornika.

Potrzeba tam wielu impulsów dla rozwoju bazy noclegowej w ramach oferty agroturystycznej i turystyki wiejskiej. Dla tych obszarów realizacja kanału żeglugowego przez mierzeję jest dużą nadzieją na rozwój turystyki i rekreacji wodnej, szczególnie żeglarsstwa. Pojemność żeglarska akwenu szacowana jest na ok.1200-1300 jachtów, zaś wykorzystanie tego potencjału jest aktualnie minimalne. Wynika to m. in. z braku odpowiadającego współczesnym potrzebom zaplecza lądowego do przyjmowania i obsługi jednostek pływających (portów, przystani, zaplecza technicznego, bazy wypoczynkowej itp.)

Istotnym działaniem jest przełamywanie barier rozwojowych. Do najważniejszych należy zaliczyć sytuację geopolityczną. Położenie zbiornika wymusza konieczność rozwoju współpracy z Obwodem Kaliningradzkim. Lokalizacja Zalewu Wiślanego, tj. jego położenie transgraniczne oraz na styku dwóch województw, a także w węzle dróg wodnych śródlądowych i morskich, to niewątpliwie czynniki wpływające na atrakcyjność inwestycyjną.

LITERATURA

- Bachvarov M.**, 2006, *Typy środowisk recepcyjnych turystyki – aspekt geograficzny*, „Turystyka”, 16, 2, 21-40.
- Bnińska M.**, 2000, *Wpływ innych użytkowników jezior na środowisko i gospodarkę*. [w:] Wołos A. (red.), *Stan rybactwa jeziorowego w 1999 roku*, Wyd. IRŚ, Olsztyn, 34-44.
- Kondracki J.**, 2002, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Kuliński J., Kuliński M.**, 2000, *Zalew Wiślany-przewodnik dla żeglarzy*, Gdańsk.
- Strategia rozwoju obszaru gmin nadzalewowych do roku 2015*, 2000, Opracowanie studialne Komunalnego Związku Gmin Nadzalewowych w Elblągu (maszynopis).
- Liszewski, S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, 87-103.
- Mileska M. i in.**, 1998, *Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Talaga A., Celej J., Kownacka D., Dąbrowski S.**, 2001, *Turystyka wodna na Zalewie Wiślanym i obszarach przyległych*, Opracowanie studialne Komunalnego Związku Gmin Nadzalewowych w Elblągu (maszynopis).
- Włodarczyk, B.**, 2006, *Przestrzeń turystyczna – cykliczność, „aktorzy”, determinanty rozwoju*, „Turystyka”, 16, 2, 139-148.
- Włodarczyk B.**, 2007, *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary, cechy*, „Turystyka”, 17, 1-2, 145-159.
- Zwoliński A.**, 1979, *Jeziora jako podstawa turystycznego zagospodarowania pojezierzy*, „Zesz. Nauk. Wyd. Inst. Tur.”, Warszawa, 7, 132-179.
- Żywicki A., Popkiewicz P., Wojtyński A., Olech S., Dekańska M.**, 2004, *Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej obszaru przybrzeżnego nad Zalewem Wiślanym. Synteza*, Opracowanie studialne Warmińsko-Mazurskiego Biura Planowania Przestrzennego w Olsztynie-Filia w Elblągu (maszynopis).

Summary

The purpose of this paper has been to describe the characteristic features of the Vistula Lagoon as an example of a complex tourist space. The Vistula Lagoon can function and develop as a tourist destination under specific geopolitical conditions and administrative division of the country. Other important factors are the uniquely valuable natural environ-

ment and highly varied landscape forms surrounding the Vistula Lagoon. Based on field observations, direct interviews and analysis of some scattered written sources, the recreational function of the water body as well as the cultural values of the surroundings have been evaluated. The present state of the tourist infrastructure and accommodation facilities seem to suggest that the potential of the areas located along the southern and southwestern shores of the lagoon has not been fully taken advantage of. Among the factors restricting the development of tourism industry along the shores of the Vistula Lagoon are the unsatisfactory state of the infrastructure to serve the aquatic tourism industry, pollution of the water in the lagoon and obstructions to the cross-border traffic.

Andrzej Skrzypczak

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
sandacz@uwm.edu.pl

Agata Piątkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
agati85@wp.pl

Grażyna Furgata-Selezniow

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
graszka@uwm.edu.pl

Andrzej Mamcarz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Rybactwa Jeziorowego i Rzecznego
mamcarz@uwm.edu.pl

**CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ OBSZARÓW
TURYSTYCZNYCH W ŚWIELE KONCEPCJI ROZWOJU
ZRÓWNOWAŻONEGO NA PRZYKŁADZIE PÓŁWYSPU HELSKIEGO¹**

FACTORS AFFECTING SPACE OF TOURIST REGIONS IN LIGHT
OF THE IDEA OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
AS AN EXAMPLE OF HEL PENINSULA

Abstrakt

Przedstawione w artykule rozważania stanowią próbę identyfikacji kluczowych czynników kształtujących przestrzeń obszarów turystycznych na przykładzie Półwyspu Helskiego. Uwzględniając postulaty koncepcji tzw. zrównoważonego rozwoju, zidentyfikowano kluczowe grupy interesów, a także dokonano ramowej charakterystyki obszaru, uwzględniając różne sfery jego funkcjonowania. Na podstawie tych informacji opracowana została lista kluczowych bodźców (i antybodźców), mających wpływ na kształtowanie obszarów silnej recepcji turystycznej.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, przestrzeń, turystyka

Key words: sustainable development, space, tourism

WPROWADZENIE

Obszary atrakcyjne turystycznie są zazwyczaj miejscem funkcjonowania osób, instytucji, środowisk, społeczności, które działają w celu zaspokojenia rozmaitych potrzeb i oczekiwań wielu ludzi. Działania podejmowane przez poszczególne podmioty wywierają wpływ na kształt i sposób funkcjonowania danego obszaru. Interesy konkretnych grup wzajemnie się uzupełniają lub, częściej, pozostają do siebie w wyraźnej opozycji. Wobec mnogości źródeł oddziaływań wskazanie kluczowych czynników kształtujących przestrzeń nastroczać może wielu trudności powodowanych m.in.:

- brakiem zrozumienia lokalnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych,
- nieznaną siecią wpływów i powiązań (zwłaszcza nieformalnych),
- problemem z identyfikacją grup interesów (podmiotów, osób, instytucji, inwestorów itp.),

¹ Prezentowane w artykule wyniki badań uzyskano w ramach projektu badawczego o symbolu BW I.47 pt. *Przesłanki i perspektywy zrównoważonej turystyki i rekreacji na obszarze Półwyspu Helskiego*, finansowanego przez MNiSW.

- niedostatecznym uwzględnianiem uwarunkowań geograficzno-przyrodniczych,
- pomijaniem kontekstu historycznego, kulturowego, społecznego danego obszaru,
- sezonowością czynników kształtujących przestrzeń typową dla miejscowości turystycznych.

Wobec złożoności problemu szczególne zastosowanie znajduje koncepcja tzw. rozwoju zrównoważonego. Postuluje ona poszukiwanie optymalnych (uwzględniających określone kryteria i interesy różnych grup) możliwości rozwoju. Osiąganie kompromisów staje się możliwe dzięki wieloaspektowej analizie uwarunkowań obszaru, a także diagnozie potrzeb i oczekiwań wszystkich funkcjonujących tam podmiotów (Borys 2005; Kiryluk, Borkowska-Niszczoła 2005). W tym kontekście koncepcja rozwoju zrównoważonego (jej założenia zostaną szerzej omówione w dalszej części artykułu) może stanowić inspirację dla poszukiwań czynników kształtujących przestrzeń w jej rozmaitych rozumieniach (por. Jąłowicki 2010).

Ramowa charakterystyka Półwyspu Helskiego (uwzględniająca m.in. uwarunkowania geograficzne, społeczne, ekonomiczne, kulturowe), a także identyfikacja kluczowych grup interesów umożliwi wskazanie najważniejszych bodźców (i anty-bodźców) mających wpływ na kształtowanie omawianego tu obszaru. Przedstawiony w końcowej części artykułu katalog czynników kreujących przestrzeń może znaleźć zastosowanie także na innych obszarach silnej recepcji turystycznej.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA PÓŁWYSPU HELSKIEGO

Półwysep Helski, ze względu na wyjątkowe położenie geograficzne, stanowi jeden z najbardziej charakterystycznych i najchętniej odwiedzanych obszarów turystycznych kraju. Wyjątkowa lokalizacja jest nie tylko atutem przyciągającym turystów, ale także źródłem czynników determinujących niemal wszystkie sfery życia i działalności grup interesów (mieszkańców, inwestorów, turystów etc.).

Ograniczony obszar półwyspu (jego powierzchnia wynosi 32,3 km², długość 34 km, szerokość – od 150 m do 3 km) limitują dodatkowo obszary chronione (m.in. Natura 2000, Nadmorski Park Krajobrazowy), lasy państwowe, niewielkie działki prywatne, wydmy pas ochronny, obiekty wojskowe (Kuklik i in., br. roku wyd.). W wyniku tego, ceny działek (wystawianych na sprzedaż m.in. przez Agencję Mienia Wojskowego) osiągają bardzo wysokie ceny, co w konsekwencji wpływa na ograniczenie działalności developerów. Nieliczne, nowobudowane luksusowe domy wypoczynkowe i apartamenty prywatne lokalizowane są na ogół w bezpośrednim sąsiedztwie pasa wydmy i to właśnie w tych rejonach krajobraz helskich miejscowości ulega najbardziej zauważalnym przeobrażeniom.

Położenie geograficzne omawianego terenu determinuje jego dostępność, a to z kolei każe zwrócić uwagę na wagę sieci komunikacyjnej. Dotarcie do wszystkich miejscowości leżących na mierzei umożliwia droga wojewódzka nr 216 oraz połączenia kolejowe. Alternatywę stanowi ścieżka rowerowa (w roku 2006 oddano do użytku jej ostatni odcinek) oraz uruchamiane w czasie sezonu letniego tramwaje

wodne umożliwiające podróż do i z Gdańska oraz Gdyni. Ze względu na wzmożony ruch kołowy w czasie letnich wakacji są to obecnie najszybsze środki transportu.

O atrakcyjności Półwyspu Helskiego świadczy nie tylko jego usytuowanie, ale także przyroda, warunki klimatyczne i pogodowe. W opinii wielu turystów właśnie te walory decydują o wartości tego regionu (Majdak 2008). Do istotnych zasobów zaliczyć należy również liczne obiekty militarne, pamiątki historyczne, kulturę kaszubską oraz inne walory krajoznawcze pozwalające tworzyć bogatą i zróżnicowaną ofertę turystyczną (Gerstmannowa (red.) 1995; Skonka 1990). Jest to szczególnie istotne z perspektywy głębokich przemian społecznych i gospodarczych powodowanych m.in. likwidacją jednostek wojskowych, istotnym zmniejszeniem roli rybołówstwa, a także widocznym odpływem ludności miejscowej. Niewątpliwie walory turystyczne stały się podstawą do poszukiwania nowych funkcji dla miast Półwyspu oraz alternatywnych źródeł utrzymania dla jego mieszkańców.

Rosnącej roli turystyki towarzyszą liczne inwestycje i inicjatywy realizowane przez lokalne władze, stowarzyszenia (np. „Przyjaciele Helu”) i inne instytucje, jak chociażby Uniwersytet Gdański. O ich sukcesie wielokrotnie decydowali lokalni, nieformalni liderzy, którzy byli w stanie przekonać społeczność lokalną i strony reprezentujące inne interesy do konkretnych przedsięwzięć i rozwiązań. Wśród najważniejszych realizacji ostatnich lat wymienić można np. otwarcie w 2006 roku Muzeum Obrony Wybrzeża Rejonu Umocnionego Hel, będącego częścią „Koncepta zagospodarowania dla celów turystycznych niemieckich fortyfikacji baterii Schleswig Holstein” (Nowak 2002); realizację projektu „Rozbudowy infrastruktury turystycznej w Pierścieniu Zatoki Gdańskiej”, dzięki któremu przystosowano istniejące porty rybackie do obsługi turystów przybywających na Hel drogą morską; dokończenie budowy ścieżki rowerowej, która obecnie łączy wszystkie miejscowości Półwyspu (*Rozbudowa...* 2002); rozpoczęcie realizacji projektu „Błękitna Wioska”, w której skład wejdą Park wydmy, Bałtycka Osada, Aqua Labs i Morświnarium (Skóra, Kuklik 2005). Wymienione inwestycje stanowią zaledwie część realizowanych projektów. Celem większości z nich jest chęć podniesienia atrakcyjności regionu (także poza ścisłym sezonem turystycznym) i co za tym idzie przyciągnięcie większej liczby gości. Jednocześnie stanowią one kolejny istotny czynnik kształtujący przestrzeń Półwyspu Helskiego.

Przedstawiona wyżej ramowa charakterystyka obszaru uwzględnia różne sfery jego funkcjonowania. Mimo syntetycznej formy opisu wyodrębnić możemy szereg czynników, które determinują przestrzeń Półwyspu.

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY – GRUPY INTERESÓW – CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNĄ

Koncepcja rozwoju zrównoważonego, ze względu na złożoność zagadnienia, definiowana bywa w bardzo rozmaity sposób. Toczące się dyskusje teoretyków i praktyków w tym zakresie powodują, że trudno znaleźć w literaturze syntetyczną

i jednocześnie uwzględniającą wszystkie aspekty zagadnienia definicję. Tym niemniej pokusić się można o wskazanie najważniejszych postulatów stanowiących o istocie koncepcji. Wśród nich wymienić należy:

- rozwój społeczno-gospodarczy osiągany bez szkody dla równowagi w środowisku przyrodniczym i trwałości zachodzących w nim procesów,
- realizację uzasadnionych potrzeb konsumpcyjnych obecnej generacji w taki sposób, by nie ograniczało to możliwości realizacji potrzeb generacji następnych,
- zachowanie równowagi pomiędzy kapitałem naturalnym (ochroną środowiska przyrodniczego), ludzkim (społecznym), kulturowym i ekonomicznym (antropogenicznym) (Podgajnik 2009; Kassenberg 2007; Kozak 2009).

Warto zaznaczyć, że powyższe zalecenia powinny być realizowane równolegle, co stwarza konieczność synchronizacji działań, pozwalających wypracować najlepszy scenariusz postępowania. Punktem wyjścia powinna być próba identyfikacji wszystkich grup interesów funkcjonujących na danym terenie. W przypadku obszarów turystycznych wśród najczęściej występujących ogniw wymienić można²:

- władze lokalne, realizujące politykę rozwojową, dysponujące instrumentami mogącymi stymulować określone obszary gospodarki lokalnej (w tym także przemysł turystyczny). Prowadzone na tym szczeblu działania wywierają bezpośredni wpływ na wzrost lub ograniczanie ruchu turystycznego, a także decydują o powodzeniu lub porażce podejmowanych w tym zakresie inicjatyw;
- inwestorów i przedsiębiorców (w tym handlowców, gestorów bazy turystycznej, restauratorów i innych). Działania biznesowe podejmowane przez tę grupę (ukierunkowanie na osiąganie korzyści finansowych) wywierać mogą bardzo silny wpływ na sposób funkcjonowania danego obszaru, wygląd miejscowości, długość turystycznych pobytów, etc.;
- właścicieli oraz dysponentów atrakcji turystycznych (publicznych i prywatnych). Obiekty stanowiące przedmiot zainteresowania turystów coraz częściej stanowią własność osób prywatnych. Forma udostępniania atrakcji (lub ograniczania dostępu), polityka cenowa, prowadzone kampanie promocyjne wywierają nie tylko wpływ na budowanie marki danego obszaru, ale także pozostają w ścisłym związku z obsługą ruchu turystycznego;
- społeczności lokalne (mieszkańcy i gospodarze miejscowości turystycznych). Grupa ta zasługuje na szczególną uwagę ze względu na uciążliwość, jakie niesie za sobą obecny na danym terenie ruch turystyczny. Dla jednych turystyka stanowić może źródło utrzymania (podstawowe lub chociażby uzupełniające), jednak dla innych mieszkańców jest ona jedynie przyczyną frustracji i kłopotów. Mogą one prowadzić do konfliktów z turystami i niechęci wobec wszelkich inicjatyw związanych z rozwojem turystyki;

² Identyfikacji wymienionych grup interesów dokonano w ramach realizacji projektu Badań Własnych AWF Warszawa, pt. *Przełanki i perspektywy zrównoważonej turystyki i rekreacji na obszarze Półwyspu Helskiego*.

- turystów, stanowiących końcowych adresatów i „recenzentów” wszelkich działań zmierzających do podniesienia atrakcyjności regionu recepcyjnego. Bieżąca analiza ich potrzeb, preferencji, oczekiwań stanowić może ważne źródło informacji, pomocne przy opracowywaniu strategii rozwojowych i produktowych;
- środowisko przyrodnicze, stanowiące niekiedy najważniejszy walor turystyczny danego obszaru, (ze względu na swoją wrażliwość) zasługuje na podwyższoną ochronę. Dewastacja zasobów turystycznych w sposób bezpośredni może wpłynąć na obniżenie atrakcyjności turystycznej regionu, co w konsekwencji doprowadzi do spadku liczby turystów.

Powyższe zestawienie z pewnością nie wymienia wszystkich możliwych stron, wskazuje jednak grupy typowe dla obszarów turystycznych. W przypadku opisywanego wyżej Półwyspu Helskiego odnaleźć możemy bezpośrednie korelacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami i faktami opisującymi aktualny stan omawianego terenu. Warto przy tym zaznaczyć, że wymienione ogniwa, korzystając z dostępnych im praw i środków wywierać mogą realny wpływ na kształt i sposób funkcjonowania danego regionu oraz kształtowanie przestrzeni.

PODSUMOWANIE

Identyfikacja czynników kształtujących przestrzeń obszarów silnej recepcji turystycznej wymaga, ze względu na mnogość źródeł oddziaływań, podjęcia wieloaspektowych, pogłębionych analiz. Przedstawiona w artykule ramowa charakterystyka Półwyspu Helskiego, uwzględniająca różne sfery jego funkcjonowania, a także identyfikacja kluczowych grup interesów pozwoliły wskazać najważniejsze elementy kształtujące przestrzeń omawianego obszaru. Wśród nich, w sposób hasłowy wymienić można:

- położenie geograficzne,
- warunki pogodowe i klimatyczne,
- walory przyrodnicze, kulturowe, krajoznawcze,
- antropopresję, degradację środowiska,
- bazę turystyczną,
- sieć komunikacyjną,
- dostępność komunikacyjną,
- strukturę własności gruntów,
- znaczenie strategiczne obszaru,
- demilitaryzację części terenów,
- strukturę wiekową i dynamikę liczby mieszkańców,
- strukturę zatrudnienia mieszkańców,
- przemiany społeczno-gospodarcze,

- inwestycje,
- działania inwestorów,
- działania innych instytucji (stowarzyszenia, Uniwersytet Gdański),
- obecność liderów lokalnych,
- działania władz lokalnych,
- działania grup interesów.

Różnorodność czynników, typowa dla obszarów turystycznych, stanowi z jednej strony impuls stymulujący rozwój, z drugiej jednak rodzi liczne problemy. Ich identyfikacja i diagnoza może być punktem wyjścia do osiągania kompromisów, nawet w bardzo skomplikowanych sytuacjach.

LITERATURA

- Borys T.**, 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok.
- Gerstmannowa E.**, (red.), 1995: *Półwysep Helski. Przyrodnicze podstawy rozwoju*, Wydawnictwo Instytutu Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Jałowiecki B.**, 2010, *Spoleczne nitywanie przestrzeni*, Scholar, Warszawa.
- Kassneberg A.**, 2007, *Zrównoważony rozwój a koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju*, [w:] Gorzelak G., Tucholska A. (red.), *Rozwój, region, przestrzeń*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 53-87.
- Kiryluk H., Borkowska-Niszczota M.**, 2005, *Turystyka zrównoważona*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, WSE, Białystok, 46-64.
- Kuklik M. i in.**, br. roku wyd., *Przewodnik po Helu*, Stowarzyszenie „Przyjaciele Helu”, br. miejsca wyd.
- Kozak M. W.**, 2009, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Scholar, Warszawa.
- Majdak P.**, 2008, *Walory turystyczne Helu oraz koncepcje ich zagospodarowania wobec preferencji i oczekiwań przyjezdnych*, „Turystyka i Rekreacja”, 4/2008, AWF Warszawa, 137-143.
- Nowak R. i in.**, 2002, *Koncepcja zagospodarowania dla celów turystycznych niemieckich fortyfikacji baterii Schleswig Holstein w Helu z 1939/40 roku*, br. nazwy wyd., Hel.
- Podgajniak T.**, 2009, *Specyfika badań tematycznych i sektorowych – środowisko* (Na podstawie materiałów z wystąpienia z dnia 10.1.2009, ogłoszonego w ramach Akademii Ewaluacji Uniwersytetu Warszawskiego).
- Rozbudowa infrastruktury turystycznej w Pierścieniu Zatoki Gdańskiej. Studium wykonalności*, 2002, Centrum Promocji Sp. z o.o., Gdańsk.
- Skonka C.**, 1990, *7 dni na Mierzei Helskiej. Przewodnik turystyczny*, Wyd. PTTK Kraj, Warszawa.
- Skóra K., Kuklik I.**, 2005, *Błękitna Wioska i Morświnarium. Koncepcja rewitalizacji zdegradowanego środowiska strefy brzegu morskiego w rejonie Helu na potrzeby edukacji i aktywnej ochrony przyrody Bałtyku na obszarach systemu Natura 2000*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Hel, <http://hel.hel.univ.gda.pl/info/BIWioska.pl>

Summary

Considerations presented in this article are an attempt to identify the key factors shaping the space tourist areas on the example of the Hel Peninsula. According to idea of sustainable development identified key interest groups, as well as the characteristics of the area has been the framework, taking into account the different spheres of its operation. Based on this information, compiled a list of key incentives (and disincentives) that affect the development of a strong tourist destination areas.

Piotr Majdak

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

Instytut Turystyki i Rekreacji

ergosum1@o2.pl

DETERMINANTY ROZWOJU TURYSTYKI I REKREACJI NA PRZYKŁADZIE GMINY KOLBUDY

DETERMINANTS OF TOURISM AND RECREATION DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF THE BOROUGH OF KOLBUDY

Abstrakt

Obszary centralne, według teorii W. Christallera (1964), nie są w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb mieszkańców. Uczestnicy ruchu turystycznego bowiem, w celu realizacji potrzeb turystycznych, kierują się przede wszystkim walorami przyrodniczymi oraz potrzebą bliskiego kontaktu z naturą. Nieodłączne jest więc przemieszczanie się w celu realizacji potrzeb rekreacyjnych bądź turystycznych na obszary peryferyjne.

W artykule przedstawione zostały czynniki, które mają wpływ na rozwój turystyki i rekreacji występujące w gminie Kolbudy. Należą do nich m.in. właściwości badanego obszaru wynikające z zespołu cech przyrodniczych i antropogenicznych, które wzbudzają zainteresowanie wśród turystów, wielkość i rodzaj zagospodarowania turystycznego oraz dostępność komunikacyjna. Poza wyżej wymienionymi czynnikami ważną determinantą w rozwoju turystyki i rekreacji prezentowanej gminy jest jej usytuowanie w bezpośrednim sąsiedztwie Trójmiasta oraz niedalekiej odległości od morza.

Słowa kluczowe: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne, gmina Kolbudy

Key words: tourism values, tourism facilities, Kolbudy gmina

WPROWADZENIE

Przedmiotem rozważań zawartych w opracowaniu jest szeroko rozumiana turystyka oraz czynniki, które determinują jej istnienie i rozwój na terenie gminy Kolbudy. Według C.R. Goeldner'a i J.R. Brent Ritchie'go (2009), aby określić czynniki wiążące się z występowaniem turystyki należy rozpatrywać ją na kilku płaszczyznach. Pierwsza płaszczyzna dotyczy osoby turysty. Składa się na nią badanie potrzeb, fizycznych i psychicznych predyspozycji oraz doświadczeń, a następnie satysfakcji turysty. Te wyżej wymienione czynniki będą w dużym stopniu determinować wybór miejsca przeznaczonego na rekreację potencjalnego odwiedzającego. Druga płaszczyzna wiąże się z wymiarem ekonomicznym i wynika z możliwości zdobycia profitów z działalności organizacyjnej ruchu turystycznego przez inwestorów. Trzecim, niezwykle ważnym obecnie wymiarem jest polityka rządu i samorządów lokalnych, która przejawia się między innymi w przekazywaniu środków na realizację celów

związanych z rozwojem i promocją obszarów turystycznych. Kolejny wymiar dotyczy działalności społecznej rezydentów.

Turystyka dla mieszkańców obszarów obfitujących w zasoby turystyczne ma znaczenie w sensie kulturowym oraz polityki zatrudnienia. Jednym z przykładów, jak podaje C.R. Goeldner i J.R.B. Ritchie (2009), może być efekt interakcji między dużą liczbą odwiedzających a ludnością osiadłą. Jednakże mogą to być przy tym interakcje korzystne lub szkodliwe.

Celem artykułu jest przedstawienie czynników, które mają wpływ na rozwój turystyki i rekreacji na terenie gminy Kolbudy. Należy zaznaczyć, że omawiany obszar gminy określonej w tytule leży w bezpośrednim sąsiedztwie Trójmiasta, co w znacznym stopniu wpływa na rozwój turystyki na tym terenie. Badania dotyczące stref podmiejskich prowadzone, np. przez E. Dziegieć (1995), S. Liszewskiego (1987), A. Matczaka (1991, 1995) oraz J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz (1995) i innych wskazują, że dla mieszkańców dużych miast potrzeba wypoczynku – na przykład w czasie weekendów – jest bardzo duża i że ludzie ci szukają intensywnego kontaktu z przyrodą, a przy tym ciszy i spokoju na terenach podmiejskich. Przykładem występowania tego rodzaju zachowań jest właśnie gmina Kolbudy.

POTENCJALNE WARUNKI ROZWOJU TURYSTYCZNEGO GMINY

Jednym z rezultatów kształtowania się społeczeństwa postindustrialnego jest dynamiczny rozwój turystyki. Jej przestrzenne rozmieszczenie, które związane jest ze zróżnicowaniem atrakcyjności przyrodniczo-antropogenicznej danego obszaru, powoduje zainteresowanie terenami podmiejskimi, w tym także terenami gmin położonych na Pojezierzu Kaszubskim. Bezdyskusyjnie jedną z głównych determinant rozmieszczenia ruchu turystycznego jest atrakcyjność przyrodnicza oraz dostępność komunikacyjna.

Gmina Kolbudy, położona w północno-wschodniej części województwa pomorskiego, rozciąga się malowniczo na części Pojezierza Kaszubskiego (Kondracki 2002), zwanego Szwajcarią Kaszubską. Gmina jest zamieszkała przez blisko 14 tys. mieszkańców i zajmuje obszar 83 km². Bardzo dogodne położenie komunikacyjne badanego terenu wynika z faktu, iż przez gminę przebiega obwodnica Trójmiasta oraz łącząca się z nią autostrada A1. Główną osią komunikacyjną jest droga wojewódzka nr 221, która łączy Gdańsk z Kościerzyną. Położenie na terenie Kaszub oraz bliska odległość od Morza Bałtyckiego warunkuje w znacznym stopniu możliwości rozwoju turystyki i rekreacji na tym terenie. Według danych Instytutu Turystyki w Warszawie, aż 60% obszaru całej gminy to obszar charakteryzujący się występowaniem walorów wypoczynkowych (tzw. II kategorii) (www.intur.com.pl). W krajobrazie prezentowanej gminy w znacznym stopniu przeważają liczne wzniesienia oraz czyste jeziora: Otomińskie, Kolbudzkie, Łapińskie i Goszyńskie. Przez obszar gminy przepływają rzeki Radunia i Reknica. Jednym z najbardziej sprzyjających turystyce elementów przyrody są lasy, które zajmują ok. 36,3% całej po-

wierzchni gminy. Jednym z najbardziej wykorzystywanych turystycznie obszarów jest Rezerwat Krajobrazowy „Jar Reknicy” o powierzchni 70 ha. Na terenie rezerwatu znajduje się wiele gatunków roślin (620), z czego 21 jest chronionych, a aż 13 to gatunki górskie. Licznie występują tu stare dęby, buki i jawory (Starzyk-Balecka 2010).

Poza wyżej wymienionymi czynnikami, które wpływają na atrakcyjność turystyczną gminy warto wspomnieć o walorach kulturowych. Omawiana gmina posiada wiele wartych uwagi zabytków. W rejestrze obiektów nieruchomych, prowadzony przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku wyróżniono w gminie Kolbudy cztery zabytki (tab. 1).

Tabela 1. Wykaz obiektów nieruchomych wpisanych do Rejestru Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku w 2010 r.

L.p.	Nr rejestru (dawny nr)	Data wpisu	Obiekt	Miejscowość
1.	22 (28)	1949-08-20	Kościół parafialny p.w. NMP Królowej Polski	Lublewo
2.	170 (101)	1960-04-05	Kościół filialny p.w. Św. Mikołaja Biskupa	Czapielsko
3.	292 (217)	1962-08-06	Kościół parafialny p.w. Bożego Ciała	Pręgowo
4.	1107 (958)	1986-01-24	Zespół parkowo-folwarczny (park, część folwarczna)	Bielkowo

Źródło: Rejestr obiektów nieruchomych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku (www.ochronazabytkow.gda.pl).

Na terenie gminy organizowane są liczne imprezy kulturalne. Gmina Kolbudy szczyty się organizowaniem imprez muzycznych. Od 1998 roku corocznie organizowany jest festiwal „Fermata” zrzeszający miłośników muzyki fortepianowej. Ciekawostką jest fakt, iż festiwal odbywa się w ujeżdżalni koni, które to miejsce stanowi ciekawą oprawę koncertów. W roku 2010 na terenie gminy odbyły się następujące imprezy: obóz żeglarski, konkursy tematyczne dla uczniów szkół podstawowych, festyn rodzinny w Pręgowie, III Międzynarodowy Festiwal Muzyczny w Kolbudach, rodzinna wycieczka rowerowa po Pojezierzu Kaszubskim i inne.

W tymże roku mieszkańcy oraz turyści gminy mieli okazję uczestniczyć również w koncertach grup jazzowych, bluesowych i rockowych, m.in. grupy KULT oraz Dody.

GMINA KOLBUDY JAKO REKREACYJNE I MIESZKANIOWE ZAPLECZE TRÓJMIASTA

Kolbudy, to niezwykle prężna gmina, w której zarejestrowanych jest ponad tysiąc podmiotów gospodarczych, np. Browar „Amber”, Zakład Produkcji Leków i Kosmetyków „Ziaja”, „Scania”, DHL i DPD. Wciąż jednak wiele terenów o dogodnym położeniu w stosunku do Trójmiasta jest niezagospodarowanych inwesty-

cyjnie – zarówno pod względem gospodarczym, jak i turystycznym. Z biegiem lat jednak na omawianym obszarze nastąpił wzrost liczby ludności spowodowany dodatnim saldem migracji. Dla porównania w 1995 roku saldo migracji obliczone dla gminy wyniosło 1, natomiast w 2009 roku aż 330 osób. Co znamienne, corocznie obserwuje się więcej zameldowań na teren gminy z miast niż ze wsi. W ostatnim roku zameldowań z miast było aż 420, natomiast ze wsi tylko 70, a z zagranicy 7 zameldowań (www.stat.gov.pl/bdrr). Dane te mogą wskazywać na atrakcyjność gminy pod względem miejsca do zasiedlenia przez potencjalnych mieszkańców, jak również inwestorów gospodarczych i ich pracowników.

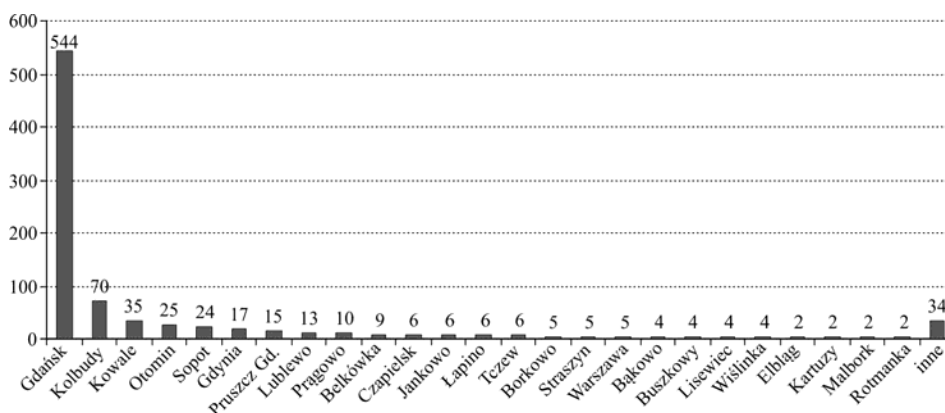
Analizując liczbę wydanych zezwoleń na budowę budynków mieszkalnych w latach 2004-2010 można wnioskować, iż gmina Kolbudy staje się zapleczem mieszkaniowym metropolii trójmiejskiej (ryc. 1) (*Rejestr wydanych pozwoleń...* 2010). W roku 2007 zanotowano rekordową na skalę gminy liczbę wydanych zezwoleń na budowę (238), z czego aż 75,2 %, tj. 179 wydanych zezwoleń było dla mieszkańców Trójmiasta (Gdańsk – 158, Sopot – 17, Gdynia – 4). Biorąc pod uwagę wszystkie wydane pozwolenia na budowę mieszkań w latach 2004-2009, główne pochodzenie inwestorów to: Gdańsk (544), Kolbudy (70), Kowale (35), Otomin (25), Sopot (24), Gdynia (17), Pruszcz Gdański (15) (*Rejestr wydanych pozwoleń...* 2010). Mieszkańcy Trójmiasta, zmęczeni zazwyczaj hałasem i zgiełkiem w nim panującym, szukają miejsca do wypoczynku, często na łonie natury. Dlatego też często inwestują w budowę tzw. „drugich domów” (Kowalczyk 1994), co przypuszczalnie ma miejsce także na terenie gminy Kolbudy, bądź też wynajmują miejsca w obiektach do tego celu przystosowanych.

Według nowego podziału urzędzeń i usług składających się na zagospodarowanie turystyczne, opracowanego przez A. Kowalczyka i M. Dereka (2010), na prezentowanym obszarze wyodrębnia się zarówno usługi i urządzenia turystyczne, jak również paraturystyczne.

Najważniejszym rodzajem zagospodarowania turystycznego jest bez wątpienia baza noclegowa. Na omawianym terenie zlokalizowanych jest wiele ośrodków wypoczynkowych i hoteli. Do najbardziej znanych należy dwugwiazdkowy Hotel „Venus” w Łapinie, który oferuje 110 miejsc noclegowych oraz miejsca w domkach letniskowych. Goście hotelowi skorzystać mogą z restauracji, kawiarni, *drink baru*, kręgielni, kortu tenisowego, krytego basenu oraz wypożyczalni sprzętu wodnego. Pozostałe hotele to: „Merkury” w Straszynie (54 miejsca noclegowe), „Cztery Pory Roku” w Straszynie (75 miejsc noclegowych), „Otomin” w Otominie (120 miejsc noclegowych). W Łapinie znajduje się także Ośrodek Wypoczynkowy „Roma”, oferujący 150 miejsc noclegowych¹. Poza wyżej wymienionymi na uwagę zasługuje wzrost liczby kwater agroturystycznych, które oferują swoim kwaterybiorcom wypoczynek związany z wiejskim krajobrazem i stylem życia. Zakwaterowanie tego typu oferuje m.in. „Agroturystyka i Klub Jeździecki” w Otominie, który oferuje 15 miejsc noclegowych, wyżywienie oraz możliwość uprawiania jazdy kon-

¹ Dane uzyskane na podstawie badań terenowych, rozmów z pracownikami obiektów noclegowych w dniach 1-20 lipca 2010 r.

nej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie w 2009 roku w gminie Kolbudy z noclegów w hotelach i ośrodkach wypoczynkowych skorzystało 5 890 turystów i ogółem udzielono 7 846 noclegów (www.stat.gov.pl/bdrr).

* Inne (po jednym inwestorze): Bilgoraj, Chojnice, Cieplewo, Dąbrówka, Gniew, Gostyń, Inowrocław, Kalinowo, Kanada (Montreal), Kościerzyna, Liniewo, Łęgowo, Łostowice, Mława, Nadarzyn, Nowiny, Ostróžki, Płońska, Postolowo, Przodkowo, Przyjaźń, Przywidz, Rogale, Rumia, Sierakowice, Sławno, Słupsk, Stara Huta, Stara Kiszewa, Starogard Gdański, Stary Targ, Wiślina, Włocławek, Żukowo.

Ryc. 1. Pochodzenie właścicieli działek pod zabudowę mieszkaniową w gminie Kolbudy w latach 2004-2009

Źródło: *Rejestr wydanych pozwoleń na budowę za lata 2004-2009, 2010*, Starostwo Powiatowe w Pruszcze Gdańskim, Wydział Architektury i Budownictwa, Pruszcz Gdański.

Do pozostałych usług i urządzeń turystycznych – według klasyfikacji zgodnej z nomenklaturą przyjętą przez A. Kowalczyka i M. Dereka (2010) – zlokalizowanych na terenie omawianego obszaru zalicza się między innymi: usługi żywieniowe (1 restauracja „Tabun” w Otominie, 2 zajazdy „U Bartka” w Kolbudach oraz „U Ewy” w Kowalach); transportowe: przystań żeglarska – 1, parkingi – 3, oznakowane szlaki turystyczne – 4 (zielony: Sopot-Skarszewy, niebieski: Sopot-Kartuzi, czarny: Wzgórze Szymbarskich oraz żółty Szlak Bursztynowy); rekreacyjno-sportowe: kąpieliska – 2, jazda konna – 2; organizacyjno-informacyjne: 1 punkt Informacji Turystycznej w Kolbudach. Do usług i urządzeń paraturystycznych zaliczyć można: finansowo-ubezpieczeniowe – 3 banki, 2 bankomaty; infrastruktury technicznej: stacje paliw – 4; bezpieczeństwa i porządku – 1 i inne.

Na badanym obszarze poza doskonałymi warunkami komunikacyjnymi, zagospodarowaniem turystycznym, walorami przyrodniczymi i pozaprzyrodniczymi na rozwój turystyki wpływa także polityka samorządowa gminy, która w dużym stopniu determinuje obecny stan i kierunki tego rozwoju. W świadomości władz gminy istnieje wizja zrównoważonego scenariusza przyszłościowego rozwoju, nazwana „tęczowym”. Zakłada ona dalszą integrację z Trójmiastem. Gmina Kolbudy ma być zapleczem rekreacyjnym i mieszkalnym, prognozuje się przy tym stałą liczbę osób zatrudnionych w rolnictwie, co pozwoli na rozwój turystyki wiejskiej (wzrost liczby

kwater agroturystycznych oraz wzrost produkcji tzw. zdrowej żywności na lokalny rynek). Gmina nastawia się również na rozwój infrastruktury rekreacyjno-sportowej i masową obsługę mieszkańców Trójmiasta przy równoczesnym zachowaniu wiejskiego, leśnego i pojeziernego charakteru omawianego terenu (www.kolbudy.pl).

PODSUMOWANIE

Gmina Kolbudy jest obszarem atrakcyjnym dla rozwoju turystyki i rekreacji. Występuje tu bogactwo flory, piękno krajobrazu leśno-jeziernego oraz znakomite usytuowanie gminy względem Trójmiasta, Pojezierza Kaszubskiego, Morza Bałtyckiego. Poza tym leży przy ważnym szlaku komunikacyjnym o znaczeniu międzynarodowym (autostrada A1).

Ważną determinantą w rozwoju turystyki na tym terenie jest także rodzaj i liczba, jak również rozmieszczenie zagospodarowania turystycznego gminy. Dzięki rozwijającym się usługom i urządzeniom turystycznym oraz paraturystycznym gmina jest w stanie gościć corocznie coraz więcej turystów, także tych najbardziej wymagających.

Gmina posiada także atuty dla przyszłych inwestycji, są to m.in. niskie podatki, bliskość aglomeracji gdańskiej i silne z nią powiązania, dobrze wykwalifikowana siła robocza, jak również niski poziom bezrobocia i wysoki poziom inwestycji budżetowych.

Samorząd gminy dba również o promocję regionu. Organizując rozmaite imprezy kulturalne zachęca turystów do spędzania wolnego czasu na jej terenie.

Napływ ludności, głównie z Trójmiasta, na teren gminy, jak również wzrost liczby turystów potwierdza fakt, iż gmina Kolbudy ma szansę stać się ważnym ośrodkiem turystycznym i rekreacyjnym na Pomorzu.

LITERATURA

- Christaller W.**, 1964, *Some consideration of tourism location in Europe: the peripheral regions – undeveloped countries – recreation areas*, "Papers, Regional Science Association", 95-105.
- Dziegieć E.**, 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, „Turyzm”, 5, 1, 5-56.
- Goeldner C.R., Ritchie J.R.B.**, 2009, *Tourism. Principles, Practices, Philosophies*, John Wiley & Sons, INC, New Jersey.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J.**, 1995, *Wybrane aspekty rozwoju funkcji wypoczynkowej w strefach podmiejskich trzech największych miast Polski: Warszawy, Łodzi i Krakowa*, „Turyzm”, 5, 1, 67-77.
- Kondracki J.**, 2002, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kowalczyk A.**, 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Kowalczyk A., Derek M.**, 2010, *Zagospodarowanie turystyczne*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Liszewski S.**, 1987, *Geneza i rozwój osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi*, „Acta Univ. Lodz”, „Turyzm”, 3, 31-54.
- Matczak A.**, 1991, *Przemiany przestrzenne wsi położonych w strefie podmiejskiej Łodzi na przykładzie rejonu Grotnik*, „Acta Univ. Lodz”, „Folia Geogr.”, 14, 33-47.

Matczak A., 1995, *Kolonizacja turystyczna obszarów wiejskich w strefie podmiejskiej Łodzi*, [w:] *Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji społeczno-ekonomicznej (na przykładzie obszarów wiejskich)*, Materiały XI polsko-czeskiego Seminarium Geograficznego, Łukęcin, 29 maja – 2 czerwca 1995 r., UW, Warszawa, 49-59.

Rejestr wydanych pozwoleń na budowę w latach 2004-2009, 2010, Starostwo Powiatowe w Pruszczu Gdańskim, Wydział Architektury i Budownictwa, Pruszcz Gdański.

Starzyk-Bałecka A., 2010, *Informacje turystyczne, Przyroda, lasy i rezerваты*, Urząd Gminy Kolbudy, www.kolbudy.pl.

Strony internetowe

www.intur.com.pl (data dostępu 6.10.2010).

www.kolbudy.pl (data dostępu 6.10.2010).

www.ochronazabytkow.gda.pl (data dostępu 6.10.2010).

www.stat.gov.pl/bdr (data dostępu 20.08.2010).

Summary

According to the theory of W. Christaller, central areas are not able to fulfill all needs of the inhabitants. In order to realize the touristic needs the participants of tourist movement adhere to natural features and the demand of close contact with nature. It is thus necessary to move to peripheral areas for accomplishment of recreational needs.

In the article there have been presented the factors, which influence the development of tourism and recreation in the borough of Kolbudy. To them, among others, belong properties of the area researched, resulting from a group of environmental and antropogenic features, which rise interest among tourists, the size and type of tourist management and communication availability. Apart from above mentioned factors an important determiner in the development of tourism and recreation in the borough presented is its localization in the neighborhood of Trójmiasto and the sea.

Aleksandra Zienkiewicz

Akademia Pomorska w Słupsku

Instytut Geografii i Studiów Regionalnych

Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Turystyki

aleksandra2006@autograf.pl

OBSZARY PRZYRODNICZO CENNE JAKO ELEMENT PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ (NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO)

AREAS WITH NATURAL ATTRACTIONS AS A PART OF A TOURISM
SPACE (THE CASE OF THE WEST POMERANIA, POLAND)

Abstrakt

Rozwój przestrzeni turystycznej ma charakter ciągły, a postępujący wzrost liczby turystów powoduje stale zwiększanie jej zasięgu. Masowość ruchu turystycznego powoduje poszukiwanie coraz to nowych regionów, które mogłyby stać się obszarami atrakcyjnymi turystycznie. Coraz częściej obszary przyrodniczo cenne poprzez swoją unikatowość stają się czynnikiem determinującym atrakcyjność turystyczną regionów. Równocześnie konieczność respektowania zasad zrównoważonego rozwoju powoduje, że mogą się one stać barierą dla rozwoju turystyki. W województwie zachodniopomorskim obszary chronione zajmują 1/5 powierzchni stanowiąc wyjątkowo atrakcyjne, ale bardzo słabo wykorzystany potencjał dla rozwoju turystyki. Właściwa promocja w połączeniu z inwestycjami infrastrukturalnymi pozwoliłyby na rozwój turystyki w obszarach przyrodniczo cennych województwa zachodniopomorskiego.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, obszary chronione, atrakcyjność turystyczna, województwo zachodniopomorskie

Key words: tourism space, protected areas, tourism attractiveness, West Pomerania

WPROWADZENIE

Rozwój przestrzeni turystycznej odbywa się w sposób ciągły, a postępujący wzrost liczby turystów powoduje stale zwiększanie jej zasięgu. Masowość ruchu turystycznego powoduje bowiem poszukiwanie coraz to nowych obszarów, które mogłyby stać się obszarami atrakcyjnymi turystycznie. Coraz częściej obszary przyrodniczo cenne poprzez swoją unikatowość, a także zagrożenie zniszczeniem, stają się podstawą kreowania produktów turystycznych. Równocześnie konieczność respektowania zasad zrównoważonego rozwoju powoduje, że mogą one stać się barierą dla rozwoju turystyki. Województwo zachodniopomorskie dysponuje zróżnicowanymi walorami turystycznymi, które są podstawą kształtowania przestrzeni turystycznej regionu. Wśród nich występuje wiele zróżnicowanych obszarów i obiektów przyrodniczo cennych, które mają wpływ na atrakcyjność turystyczną województwa. Celem artykułu jest identyfikacja znaczenia obszarów przyrodniczo cennych dla rozwoju turystyki i przestrzeni turystycznej województwa zachodniopomorskiego.

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA I JEJ ELEMENTY

Przestrzeń turystyczna jest wydzielana na podstawie kryterium funkcjonalnego, co oznacza, że każdy obszar, w ramach którego rozwija się funkcja turystyczna, lub istnieją inne przejawy turystyki, jest przestrzenią turystyczną. Najbardziej ogólne definicje przestrzeni turystycznej określają ją jako: „*.../część przestrzeni geograficznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne*” (Warszyńska, Jackowski 1978, 31). Wyczerpująco i szczegółowo przestrzeń turystyczna została zdefiniowana na gruncie nauk geograficznych, przez S. Liszewskiego (1995, 94), jako: „*.../funkcjonalnie wyróżniająca się część (podprzestrzeń) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie largo, to znaczy jako podprzestrzeń, na którą składają się elementy przyrodniczej powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym*”¹.

Uwzględniając zróżnicowanie rodzajowe elementów budujących przestrzeń turystyczną, można wśród nich wyróżnić następujące grupy składników (Włodarczyk 2009):

- dziedzictwo przyrodnicze – obejmujące wszystkie elementy środowiska przyrodniczego, najczęściej stanowiące w sposób pierwotny/naturalny podstawę dla rozwoju przestrzeni turystycznej oraz będące bazą dla tworzenia atrakcji turystycznych różnego typu;
- dziedzictwo kulturowe – będące świadectwem materialnym i niematerialnym działalności człowieka, stanowiące przedmiot zainteresowania turystów;
- infrastruktura – obejmująca obiekty i urządzenia niezbędne dla zaspokojenia potrzeb turystów w zakresie noclegu, wyżywienia, komunikacji, rozrywki, mogąca pełnić również rolę atrakcji turystycznej (np. pociągi krajobrazowe takie jak Rovos Rail, czy The GHAN, obiekty noclegowe w jaskiniach, pod wodą czy w budynkach zabytkowych) (Meyer 2009);
- człowiek – jako podmiot organizujący przestrzeń turystyczną, zarówno jako turysta, mieszkaniec regionu recepcji turystycznej, przedsiębiorca prowadzący działalność turystyczną, jak i animator działań związanych z zarządzaniem turystyką prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje turystyczne.

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE JAKO STYMULANTA I BARIERA ROZWOJU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Pozostając jednym z elementów tworzących strukturę przestrzeni turystycznej, środowisko przyrodnicze jest również jedną z podstawowych determinant jej rozwoju, której znaczenie można rozpatrywać co najmniej w dwóch płaszczyznach: jako stymulanta oraz bariery. Elementy środowiska przyrodniczego jako zbiór wza-

¹ Szerzej na temat istoty i definicji przestrzeni turystycznej: Włodarczyk (2009, 73-100).

jemnie powiązanych elementów przyrodniczych, stwarzają ramy funkcjonowania systemów społeczno-gospodarczych, w tym sektora turystycznego, zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni. Środowisko przyrodnicze składające się z takich elementów jak: klimat, wody, ukształtowanie powierzchni, gleby, budowa geologiczna, fauna i flora (Boć, Nowacki, Samborska-Boć 2004)² charakteryzują dwie podstawowe cechy: zróżnicowanie i zmienność. Zróżnicowanie oznacza, że poszczególne części środowiska dysponują odmiennym potencjałem przyrodniczym, na który składają się nierównomiernie rozmieszczone zasoby przyrody (w większości immobilne, o różnym stopniu wyczerpywalności i odnawialności) i pojemność środowiska (określana także pojemnością asymilacyjną) (Manteuffel Szoegge 2003), czyli zdolność środowiska do ponoszenia obciążeń antropogenicznych. Zmienność środowiska oznacza przekształcenia dokonujące się w środowisku wraz z upływającym czasem i jest rozpatrywana w kategorii zmian długookresowych, krótkookresowych oraz incydentalnych.

Zaprezentowane atrybuty środowiska mają podstawowe znaczenie dla atrakcyjności turystycznej obszaru, a w dalszej konsekwencji dla powstania i rozwoju przestrzeni turystycznej. Atrakcyjność turystyczna jest pojęciem często używanym zarówno na płaszczyźnie praktycznej, jak i teoretycznej, ale w obu przypadkach posługiwanie się tym terminem ma charakter raczej intuicyjny. Na gruncie naukowym najczęściej uznaje się, że atrakcyjność turystyczna jest sumą subiektywnych i obiektywnych ocen poszczególnych elementów podaży turystycznej, mieszczącą się w granicach wyznaczonych przez określony poziom cen i dochodów (Wodejko 1998). Wśród składników atrakcyjności turystycznej można wyróżnić walory turystyczne (w tym stan środowiska przyrodniczego), zagospodarowanie turystyczne i dostępność komunikacyjną (Kurek, Mika 2008).

Potencjał środowiska przyrodniczego stanowi podstawę dla wyróżnienia przyrodniczych walorów turystycznych (wypoczynkowych, krajoznawczych i specjalistycznych) pełniących najczęściej główną rolę w kształtowaniu atrakcyjności turystycznej obszaru. Często stanowią one dominujący (a nawet jedyny) cel podróży turystycznych i od nich zależy lokalizacja elementów infrastruktury turystycznej. W budowaniu atrakcyjności turystycznej ważną rolę pełni również zmienność środowiska, gdzie kluczowe znaczenie mają zmiany o charakterze cyklicznym, wywołujące sezonową zmienność jakości środowiska przyrodniczego, czego konsekwencją jest zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej poszczególnych obszarów w ciągu roku. Szczególne znaczenie dla atrakcyjności turystycznej mają obszary przyrodniczo cenne (w tym obszary chronione), które ze względu na swoją unikatowość, a często także trudną dostępność oraz zagrożenie całkowitym zniszczeniem stają się obiektami wyjątkowego zainteresowania turystów przyczyniając się do rozwoju przestrzeni turystycznej. Przyrodnicze walory turystyczne są rozmieszczone nie-

² Często również przestrzeń jest traktowana jako element środowiska przyrodniczego (Bernaciak, Gaczek 2002)

równomiernie, co powoduje zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej obszarów oraz predyspozycji do tworzenia przestrzeni turystycznej.

Coraz istotniejsze znaczenie dla atrakcyjności turystycznej obszaru ma pojemność ekologiczna, gdyż stan środowiska naturalnego i stopień wykorzystania jego pojemności, stanowią istotny czynnik lokalizacyjny dla aktywności turystycznej. Nowe trendy, które pojawiły się w turystyce oraz wzrost świadomości ekologicznej powodują, że turyści wyjeżdżając z miejsc stałego zamieszkania (najczęściej zurbanizowanych, zanieczyszczonych oraz hałaśliwych) kierują się do regionów turystycznych, poszukując optymalnych warunków dla spędzenia czasu wolnego, których fundamentem (często nawet nieświadomym) jest czyste środowisko. Zmiany w preferowanym stylu życia powodują, że nawet osoby uczestniczące w ruchu turystycznym o charakterze masowym, który jest generatorem największej liczby zagrożeń dla środowiska przyrodniczego, zaczynają doceniać jakość środowiska i postrzegać obszary o mało zanieczyszczonym środowisku przyrodniczym, jako zdecydowanie bardziej atrakcyjne turystycznie, bez względu na rodzaj preferowanej aktywności turystycznej. Można tu zauważyć wyraźny dualizm dotyczący znaczenia świadomości ekologicznej dla decyzji podejmowanych przez turystów oraz ich zachowań podczas wyjazdów turystycznych. O ile poziom świadomości ekologicznej coraz silniej oddziałuje na proces poszukiwania i wyboru miejsca docelowego wyjazdu (preferowane jest czyste i atrakcyjne środowisko przyrodnicze, ale nie kosztem wyższej ceny pobytu), o tyle zachowania turystów w obszarach recepcji turystycznej rzadko mają charakter proekologiczny i mający na celu ochronę środowiska (nawet jeśli w warunkach codziennych są standardem – segregacja śmieci, oszczędność wody czy energii).

Rozpatrując środowisko przyrodnicze jako barierę dla rozwoju przestrzeni turystycznej należy zauważyć, że jest to związane z następującymi czynnikami:

- ograniczonością przestrzeni dostępnej dla działalności człowieka oraz wyczerpywalnością większości elementów środowiska przyrodniczego, w ujęciu globalnym, regionalnym i lokalnym;
- wskaźnikiem chłonności turystycznej obszaru, wyznaczającym granice turystycznego użytkowania środowiska przyrodniczego; jego przekroczenie powoduje degradację elementów środowiska i zmniejszenie atrakcyjności turystycznej, która w ostateczności może prowadzić do zaniku przestrzeni turystycznej;
- koniecznością ochrony niektórych elementów środowiska przyrodniczego, zagrożonych całkowitą degradacją lub wyginieciem, wykluczającą ich dostępność dla turystów;
- niedostępnością lub ekstremalnie trudną dostępnością (ze względu na lokalizację, klimat, czy ukształtowanie powierzchni) niektórych fragmentów środowiska przyrodniczego, ograniczającą możliwości rozwoju przestrzeni turystycznej.

ZNACZENIE OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH DLA ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Przyrodnicze walory turystyczne województwa zachodniopomorskiego obejmują zarówno walory wypoczynkowe, krajoznawcze, jak i specjalistyczne. Składa się na nie: nadmorskie położenie regionu, zróżnicowana rzeźba terenu, bogata sieć wodna, duży udział terenów leśnych i obszarów chronionych, czyste środowisko przyrodnicze.

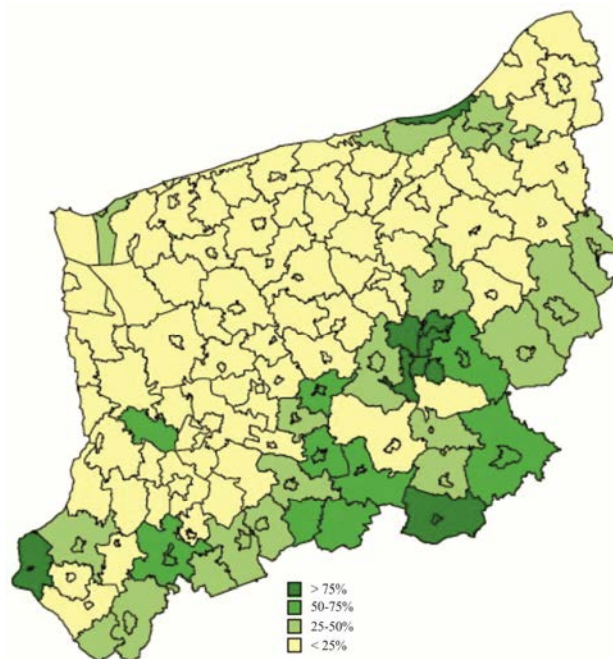
Podstawowym elementem decydującym o atrakcyjności turystycznej województwa jest 185-kilometrowy odcinek wybrzeża morskiego wraz ze wszystkimi jego walorami sprzyjającymi rozwojowi turystyki wypoczynkowej, uzdrowskiej, poznawczej, aktywności i specjalistycznej. Ze względu na dużą powierzchnię i zróżnicowanie zbiorników wodnych (zajmują około 6% powierzchni województwa) największe możliwości ma rozwój różnych form turystyki wodnej: żeglarsko, kajakarstwo, windsurfing, wędkarstwo, a poza nią turystyki pieszej i rowerowej (obszary leśne zajmują około 33% województwa). Obszary rolne zlokalizowane w atrakcyjnym i czystym środowisku sprzyjają rozwojowi turystyki wiejskiej i agroturystyki. Poza walorami przyrodniczymi województwo zachodniopomorskie posiada także wiele, zróżnicowanych walorów antropogenicznych związanych z historią osadnictwa, rozwojem życia społeczno-gospodarczego, skomplikowaną przeszłością historyczną i współczesnymi dokonaniami człowieka. Bogata dokumentacja w postaci licznych zabytków, muzeów i skansenów skoncentrowana jest w miastach. Najciekawsze i najbardziej wartościowe zabytki architektury: gotyckie mury, baszty, bramy obronne oraz kościoły i inne zabytki sakralne koncentrują się nie tylko w Szczecinie będącym głównym celem podróży krajoznawczych (zarówno ze względu na zabytki architektury i sztuki, jak i bogatą ofertą kulturalną i targowo-konferencyjną), ale również w wielu innych miejscowościach, z których niektóre prawa miejskie uzyskały już w XIII wieku.

W celu zachowania najcenniejszych walorów przyrodniczych na terenie województwa powołano wiele form ochrony przyrody o zróżnicowanym statusie: dwa parki narodowe (Woliński i Drawieński), 7 parków krajobrazowych (Barlinecko-Gorzowski, Drawski, Iński, Szczeciński, Cedyński, Doliny Dolnej Odry, Ujście Warty), 98 rezerwatów przyrody, 2596 pomników przyrody oraz liczne gatunki chronione i obszary chronionego krajobrazu. Łącznie obszary chronione zajmują ponad 22% powierzchni województwa zachodniopomorskiego (ryc. 1), z czego największa część przypada na obszary chronionego krajobrazu (prawie 15% oraz parki krajobrazowe ok. 5%) (www.stat.gov.pl). W województwie funkcjonuje również system Natura 2000, w ramach którego wydzielono łącznie 79 obszarów różnego typu zajmujących około 60% powierzchni województwa (<http://natura2000.gdos.gov.pl/natura2000/pl/>). Do obszarów najbardziej atrakcyjnych dla turystów można zaliczyć przede wszystkim parki narodowe. Woliński Park Narodowy (ok. 11 000 ha) obejmuje najcenniejsze fragmenty środowiska przyrodniczego wyspy. Rośnie tam ponad 1300 gatunków roślin i żyje blisko 230 gatunków ptaków. Ochronie podlegają zarówno wyjątkowe klifowe brzegi wraz z typową dla nich roślinnością, jak i bukowo-sosnowo-dębowy las o cechach pierwotnych oraz jeziora, stanowiące ostoję ptactwa wodnego (Meyer

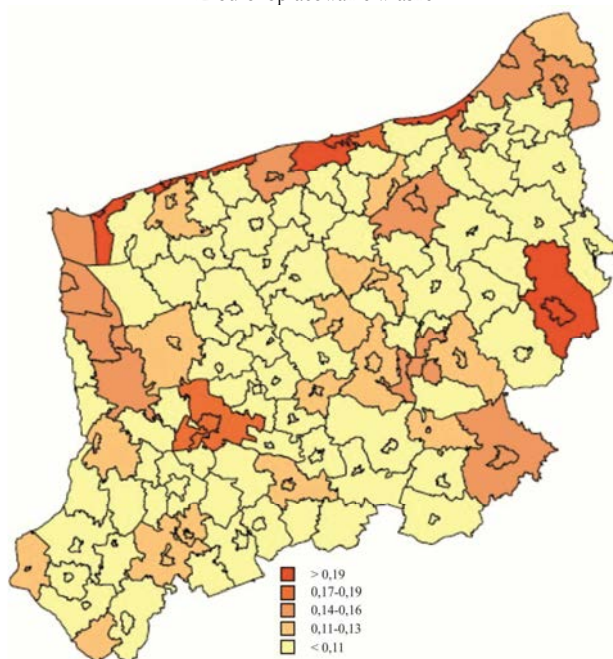
2004). Drawieński Park Narodowy (ok. 5400 ha) położony na granicy województw zachodniopomorskiego, lubuskiego i wielkopolskiego jest częścią kompleksu leśnego Puszczy Drawskiej. Ochronie poddano pierwotny krajobraz obejmujący części rzek Drawa i Płocina i ciąg jezior rynnowych o bardzo wysokich brzegach. Ponad to na terenie parku występuje wiele gatunków chronionych i pomników przyrody. Do interesujących obszarów leśnych województwa zalicza się również puszcze: Wkrzańską, Bukową i Goleniowską. Puszcza Wkrzańska po stronie polskiej obejmuje powierzchnię ok. 25 000 ha. W jej granicach położony jest rezerwat ornitologiczny „Świdwie”, będący siedliskiem unikatowych ptaków, wpisanych do światowej „Czerwonej Księgi” zagrożonych wyginięciem lub bardzo rzadkich. Puszcza Bukowa porasta pasmo wysokich wzniesień morenowych zwanych Wzgórzami Bukowymi na prawym brzegu Odry. Tworzą ją w 70% drzewostany bukowe. Bogata fauna i flora spowodowała utworzenie sześciu rezerwatów przyrody, a dodatkową atrakcją jest ogród dendrologiczny w Glinnej z bogatą kolekcją drzew egzotycznych, oraz ponad 30 pomników przyrody. Puszcza Goleniowska (około 80 000 ha) jest kompleksem borów sosnowych z niewielką domieszką buka, dębu, brzozy i olszy. W 6 zespołach przyrodniczo-krajobrazowych chronione są zróżnicowane fragmenty puszczy o odmiennym i bardzo cennym runie leśnym. Najcenniejsze fragmenty puszczy objęte są ochroną rezerwatową w ramach 5 rezerwatów (przyrodniczych i florystycznych). Porównując obszary o najwyższym wskaźniku atrakcyjności turystycznej (TMR, ryc. 2)³ oraz obszary o największej powierzchni obszarów chronionych nie można zauważyć wspólnej tendencji.

Najbardziej atrakcyjne gminy to gminy nadmorskie (Dziwnów, Rewal, Międzyzdroje, Mielno, Kołobrzeg, Ustronie Morskie), pojezierne (Szczecinek, Złocieniec) oraz gminy miejskie (Szczecin, Stargard Szczeciński, Koszalin). Spośród gmin nadmorskich Dziwnów i Rewal dysponują niewielką powierzchnią obszarów chronionych (poniżej 3%), natomiast Mielno, Międzyzdroje oraz Ustronie Morskie charakteryzują się wysokim odsetkiem obszarów chronionych (powyżej 40%). W gminach pojeziernych jedynie Złocieniec dysponuje dużą powierzchnią obszarów chronionych i wysokim wskaźnikiem atrakcyjności. Pozostałe gminy pojezierne (Czaplinek, Myślibórz, Drawno, Tuczno, Mirosławiec, Drawsko Pomorskie i in.) dysponując wysokim udziałem obszarów chronionych (powyżej 45%) charakteryzują się wskaźnikiem atrakcyjności turystycznej nieco powyżej przeciętnej. Obszary miejskie o wysokim poziomie atrakcyjności turystycznej dysponują niewielkim udziałem obszarów chronionych. W przypadku obszarów miejsko-wiejskich na ogół obszar miejski charakteryzuje się wyższym wskaźnikiem atrakcyjności i niższym udziałem obszarów chronionych, obszar wiejski zaś odwrotnie (Walcz, Darłowo, Szczecinek).

³ TMR-taksonomiczny miernik rozwoju (Milewski 2005), badania przeprowadzone przez Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrowiskowej (WZiEU, Uniwersytet Szczeciński) w ramach tematu *Uwarunkowania i główne determinanty kreowania produktu turystycznego na poziomie regionalnym i lokalnym* w 2010 roku.

Ryc. 1. Obszary chronione w województwie zachodniopomorskim (2010)
Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 2. Atrakcyjność turystyczna województwa zachodniopomorskiego (2010)
Źródło: opracowanie własne.

W ocenie turystów województwo zachodniopomorskie należy do grupy trzech najbardziej atrakcyjnych województw w Polsce (*Percepcja obszarów przyrodniczych...* 2008). Jest postrzegane jako zdecydowanie i raczej atrakcyjne turystycznie przez prawie 70% respondentów, przy czym najwyższy poziom atrakcyjności jest notowany w odpowiedziach najstarszej grupy badanych. Za najbardziej atrakcyjny turystycznie uznawany jest dostęp do morza (37%), a obszary przyrodniczo cenne (choć przez 2/3 osób są uznawane za atrakcję turystyczną województwa) są postrzegane głównie przez pryzmat parków narodowych, które uzyskały kilka procent wskazań (WPN – 8%, DPN – 5%). Najbardziej znanym obszarem w tej kategorii jest Woliński Park Narodowy (29%), który prawie 90% badanych uważa za zdecydowanie/raczej atrakcyjny turystycznie. Drawieński Park Narodowy i Drawski Park Krajobrazowy są oceniane równie wysoko, ale jedynie 8% respondentów ma świadomość ich istnienia. Około 10% badanych wie, że na obszarze województwa występują obszary chronione takie jak: rezerваты, parki krajobrazowe czy obszary chronionego krajobrazu, ale jedynie 1-2% potrafi podać konkretne przykłady. Najczęściej wymieniano Szczeciński Park Krajobrazowy (Puszcza Bukowa, 6%) oraz Park Krajobrazowy „Dolina Dolnej Odry” (3%). Mimo słabej znajomości obszarów przyrodniczo cennych ponad 80% badanych zadeklarowało, że z nich korzysta. Ponadto większość respondentów uważa, że wykorzystanie turystyczne obszarów przyrodniczo cennych jest niewystarczające i należy dążyć do zwiększenia liczby osób je odwiedzających (75%). Za podstawowe działanie uznawana jest lepsza promocja takich obszarów (55%) oraz poprawa infrastruktury turystycznej i dostępności komunikacyjnej (odpowiednio 20% i 11%). Jednocześnie respondenci uważają, że ruch turystyczny nie stanowi zagrożenia dla środowiska przyrodniczego (95%), ale dla obszarów przyrodniczo cennych jest dużym zagrożeniem (16% – bardzo duże, 26% duże).

Obszary przyrodniczo cenne są niewątpliwie elementem wpływającym na atrakcyjność turystyczną województwa zachodniopomorskiego, o czym świadczą deklarowane zainteresowanie takimi obszarami oraz jednoznacznie wysoka ocena ich atrakcyjności turystycznej przez badaną populację. Jednakże nie znajduje to odzwierciedlenia we wskaźniku TMR zastosowanym dla oceny atrakcyjności turystycznej gmin województwa zachodniopomorskiego, co może świadczyć o zbyt małej randze nadanej obszarom przyrodniczo cennym wśród innych cech tworzących wskaźnik atrakcyjności turystycznej. Jednocześnie nie są one postrzegane jako bariera dla rozwoju turystyki, mimo świadomości zagrożeń jakie niesie za sobą rozwój ruchu turystycznego. Zróżnicowanie form ochrony oraz ograniczeń, które stwarzają dla rozwoju turystyki powoduje, że w województwie zachodniopomorskim istnieją miejscowe konflikty pomiędzy ochroną środowiska a turystyką, ale nie ma to istotnego znaczenia dla rozwoju przestrzeni turystycznej województwa.

PODSUMOWANIE

Obszary przyrodniczo cenne odgrywają coraz istotniejszą rolę w kreowaniu atrakcyjności turystycznej obszarów i związanym z nią procesie powstawania i rozwoju przestrzeni turystycznej. Zmiany zachodzące w preferowanym stylu życia oraz zwiększanie świadomości ekologicznej społeczeństw powodują postrzeganie obszarów przyrodniczo cennych jako atrakcyjnych turystycznie (głównie względu na ich unikatowość i zagrożenie zniszczeniem). W województwie zachodniopomorskim obszary chronione zajmują 1/5 powierzchni, ale w niewielkiej części pokrywają się z obszarami o najwyższym wskaźniku atrakcyjności turystycznej. Jednakże w percepcji mieszkańców stanowią wyjątkowo atrakcyjne i słabo wykorzystany potencjał turystyczny regionu, a właściwa promocja i inwestycje infrastrukturalne pozwoliłyby na rozwój turystyki w obszarach przyrodniczo cennych województwa zachodniopomorskiego.

LITERATURA

- Bernaciak A., Gaczek W.M.**, 2002, *Ekonomiczne aspekty ochrony środowiska*, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań.
- Boć J., Nowacki K., Samborska-Boć E.**, 2004, *Ochrona środowiska*, Kolonia Limited, Wrocław.
- Kurek W., Mika M.**, 2007, *Turystyka jako przedmiot badań naukowych*, [w:] Kurek W. (red.), *Turystyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 11-49.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Manteuffel Szoegge H.**, 2003, *Zarys problemów ekonomiki środowiska*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Meyer B.**, 2004, *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Meyer B.**, 2009, *Historyczne i współczesne znaczenie transportu w turystyce*, [w:] *Transport – historia i współczesność*, „Problemy Transportu i Logistyki”, 7, „Zeszyty Naukowe US”, 528.
- Milewski D.**, 2005, *Regionalne uwarunkowania rozwoju turystyki na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Percepcja obszarów przyrodniczych w kontekście turystycznym. Raport z badania ilościowego mieszkańców województwa zachodniopomorskiego*, 2008, PART SA, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Summary

The development of tourism space is a continuous process and a progressive increase in the number of tourists certainly widens its range. Mass-tourism requires a permanent search for new regions, which could become attractive areas for tourists. Increasingly, areas with valuable nature through their uniqueness become a determining factor in the attractiveness of tourist regions. At the same time the need to respect the principles of sustaina-

ble development means that they can be a barrier for tourism development. In the province of West Pomerania protected areas cover 1/5 of its territory and constitute an extremely attractive, but very poorly used potential for tourism development. Proper promotion in conjunction with the investment in infrastructure would allow the development of tourism in environmentally precious areas of West Pomerania.

Beata Meyer

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Zarządzania i Ekonomiki Usług

Katedra Zarządzania Turystyką

beata.meyer@wzieu.pl

Tomasz A. ŁABUZ
Marta OSUCHOWSKA

ASPEKTY PRAWNE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH W POLSCE NA PRZYKŁADZIE STREFY NADMORSKIEJ

LEGAL ASPECTS OF TOURISM SPACE IN ENVIRONMENTALLY PRECIOUS AREAS IN POLAND ON THE EX AMPLE OF THE COASTAL ZONE

Abstrakt

Przestrzeń, w której rozwija się turystyka i rekreacja nadmorska, to najczęściej obszary bardzo cenne przyrodniczo. Unikatowe walory przyrodnicze pasa nadmorskiego są również stymulantą rozwoju funkcji turystycznych gmin. Jednak wraz z zaborem przestrzeni pod funkcje turystyczne oraz masowym napływem turystów przyroda ta jest degradowana. W celu jej ochrony i właściwego użytkowania powstają regulacje prawne. Liczne ustawy prawne oraz formy ochrony mają na celu nie tyle hamowanie rozwoju turystyki, co zachowanie tej przestrzeni dla jej przyszłego rozwoju, w tym dla samych odwiedzających turystów. Przestrzeganie prawa należy przede wszystkim do władz gminnych, ale także zależy od postępowania przedsiębiorców działających w turystyce i zachowań samych turystów. Celem pracy jest przedstawienie obowiązującego prawa i form ochrony w nadmorskiej przestrzeni turystycznej w Polsce.

Słowa kluczowe: turystyka nadmorska, ochrona przyrody, przepisy prawne

Key words: coastal tourism, nature conservation, legislation

WPROWADZENIE

Pod wpływem inwestycji turystycznych oraz masowo uprawianej turystyki zachodzą zmiany w środowisku naturalnym (m.in. Dysarz 1980; Łabuz 2003, 2005; Szwichtenberg 2006). Zmiany wywoływane przez rozwój turystyki w strefie nadmorskiej mają najczęściej negatywny wpływ na komponenty środowiska i krajobraz (Łabuz 2002, 2003, 2004, 2005; Szwichtenberg 2006). Ponadto powodują utratę walorów naturalnych decydujących o turystycznym charakterze odwiedzanych miejsc. Przyroda przegrywając z potrzebami człowieka staje się coraz bardziej uboga i mniej atrakcyjna. W przestrzeni turystycznej przyroda odgrywa bardzo ważną rolę. Jej niszczenie uniemożliwia rozwój funkcji turystycznych obszarów (Łabuz 2002).

Celem pracy jest przedstawienie obowiązującego prawa i form ochrony w nadmorskiej przestrzeni turystycznej w Polsce. Wyniki badań własnych prowadzonych

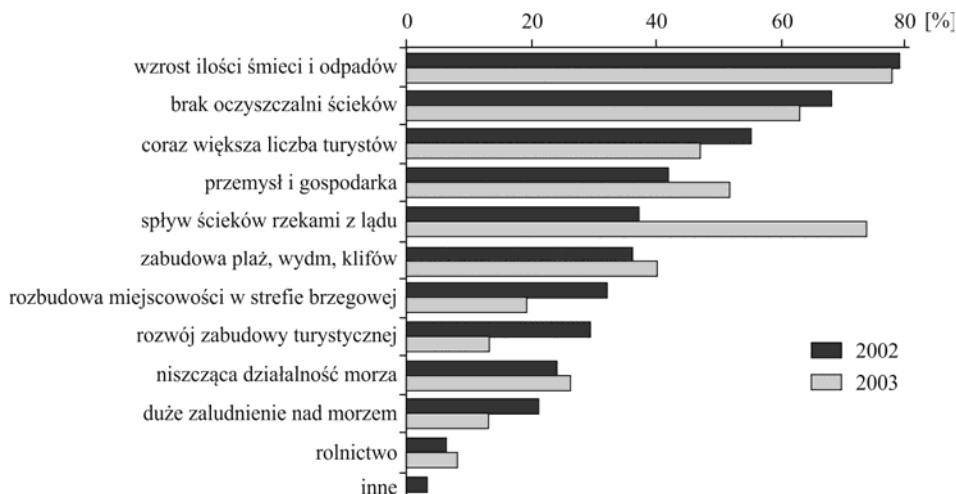
w różnych miejscowościach nadmorskich od 1998 r. nad turystyczną presją człowieka na środowisko nadmorskie ukazują, że pomimo istniejącego prawa i coraz to nowych form ochrony przyrody zwiększa się zarówno sama presja tej gałęzi gospodarki, jak i wielkość zniszczeń w środowisku nadmorskim (Łabuz 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007; Łabuz, Osuchowska 2007; <http://polishdunes.szc.pl>). Pomimo nowego ustawodawstwa i dostosowywania prawa do norm unijnych rozwój przestrzeni turystycznej pasa nadmorskiego zdaje się być niekontrolowany.

SPECYFIKA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W STREFIE NADMORSKIEJ

Przestrzeń turystyczna w strefie nadmorskiej lokuje się w jej lądowej i morskiej części. Strefę nadmorską należy utożsamiać ze strefą brzegową rozumianą jako przestrzeń, w której granice wyznacza od strony morza głębokość, na której pod wpływem falowania zaczyna się ruch osadu i przekształcania dna, a od strony lądu granica zasięgu wpływów wód morskich (falowania, podsiąkania) na jego rzeźbę i utwory. Z punktu widzenia gospodarki strefę tę wyznaczają działania i aktywności człowieka uwarunkowane sąsiedztwem morza (m.in. turystyka nadmorska). W strefie lądu: wysoczyzn klifowych, zaplecza wałów wydmowych oraz samych wydm rozlokowana jest infrastruktura turystyczna oraz występują naturalne i antropogeniczne walory. Walory te, to najczęściej odmienna od reszty kraju przyroda, krajobraz czy obiekty architektoniczne i kulturowe związane z wybrzeżem (łatanie morskie, porty, przystanie) (Łabuz 2003). Stanowią one podstawę uprawiania turystyki krajoznawczej, wypoczynkowej oraz pewnych form turystyki kwalifikowanej: kajakerstwo, turystyka piesza, konna. Część strefy, którą stanowi woda wykorzystuje się jako walor do uprawiania turystyki kwalifikowanej lub wypoczynkowej, a rzadziej krajoznawczej. Ponadto w strefie nadmorskiej dzięki specyficznemu charakterowi klimatu oraz występowaniu wód mineralnych czy borowin można mówić o turystyce zdrowotnej. Wraz ze wzrostem zabudowy usługowej, turystycznej, pojawianiem się obiektów z mieszkaniami na wynajem i sprzedaż oraz tzw. drugimi domami wzrasta liczba użytkowników i form zagospodarowania tej strefy. Niektóre miejscowości nabrały charakteru miejskiego dzięki zagęszczaniu zabudowy, utwardzeniu nowych dróg i rozwojowi innych funkcji usługowych (Łabuz 2003, 2007).

Jednak nadal naturalny krajobraz nadmorski stanowi jeden z podstawowych walorów dla turystyki nadmorskiej. Na krajobraz ten składa się zróżnicowane ukształtowanie wybrzeża na odcinkach niskiego brzegu, gdzie występują nadmorskie wydmy najczęściej z nisko nad poziom morza położonym podmokłym zapleczem lub jeziorzem przybrzeżnym i wysokie odcinki klifowe o niestabilnym lądzie, nieustannie cofającym się pod wpływem sztormów. Tym dwóm typom brzegu odpowiada zróżnicowana szata roślinna i występowanie innych nierzadko gatunków zwierząt (zwłaszcza ptaków i owadów). Ten zmienny wzdłuż brzegu morskiego krajobraz jest głównym produktem oferowanym turystom (m.in. Szwichtenberg 2006). Z prowadzonych badań ankietowych nad postrzeganiem przyrody nadmorskiej przez turystów wynika,

że przyciąga ich mikroklimat i krajobraz (ponad 50% ankietowanych) (Łabuz 2003). Dla turystów tych najważniejszy jest bezpośredni kontakt z morzem (80%), wypoczynek i mikroklimat (70%), czyste i nieskażone środowisko oraz brak zabudowy wielkomiejskiej (50%), (Łabuz 2004, 2006). Stąd też ruch turystyczny kieruje się szczególnie w rejony cechujące się naturalnym i wartościowym krajobrazem. Wraz z zaborem przestrzeni pod funkcje turystyczne oraz masowym napływem turystów naturalna przyroda jest degradowana (Łabuz 2007).

Ryc. 1. Zagrożenia dla naturalnej przyrody nadmorskiej w opinii turystów (N = 2 × 100 osób)
Źródło: Łabuz (2003), uzupełnione.

Strefa nadmorska przyciąga coraz większą liczbę turystów i inwestorów. Środowisko to jednak ma swoją pojemność ograniczoną szerokością pasa wybrzeża, w którym można inwestować i prowadzić działalność gospodarczą. Ograniczenia te wynikają m.in. z:

- istnienia pasa ochronnego zarządzanego przez Urząd Morski dbający o ochronę brzegu przed cofaniem, gdzie liczne punkty wymagające ochrony utrudniają rozwój turystyki a nawet go uniemożliwiają;
- licznych form ochrony przyrody nadmorskiej: parki narodowe, rezerваты, obszary Natura 2000;
- innych funkcji spełnianych przez tereny nadmorskie: strefy wojskowe (poligony, lotniska, bazy), zabudowę portów i przystani, linie przesyłowe (rurociągi, sieci energetyczne);
- charakterystyki geologiczno-geomorfologicznej wykluczającej rozwój funkcji turystycznych: podmokłe podłoże, tereny zalewane podczas powodzi sztormowych, ruchome wydmy, krawędzie niestabilnych klifów.

Ze względu na wielu użytkowników i coraz to nowych odbiorców zasobów pasa nadmorskiego w przestrzeni tej pojawiają się konflikty. Z kolei intensywny rozwój

turystyki i rekreacji spowodował konieczność wprowadzenia administracyjnych ograniczeń w korzystaniu z przyrody. W planowaniu przestrzennym oraz na poziomie inwestycji istnieje większa swoboda i niezależność. Jednocześnie wchodzi nowe regulacje dotyczące obszarów cennych przyrodniczo, m.in. *Dyrektywa Siedliskowa i Ptasia obszarów Natura 2000*, powiększane i planowane są nowe obszary chronione. Regulacje prawne są tym czynnikiem, który umożliwia właściwe gospodarowanie przestrzenią i niwelowanie potencjalnych konfliktów. Jednak prawo stosowne do poszczególnych dziedzin i form działalności człowieka może budzić pewne kontrowersje odnośnie interpretacji przepisów, a także ich stosowania. Prawne formy ochrony przyrody na polskim wybrzeżu obejmują m.in. 2 parki narodowe (Woliński i Słowiński), 3 parki krajobrazowe, 212 rezerwatów przyrody, obszary Natura 2000 i ochronę gatunkową; w sumie ponad 2571 różnych form ochrony.

UREGULOWANIA PRAWNE FUNKCJONOWANIA OBSZARÓW CENNYCH PRZYRODNICZO

Strategiczne zasoby naturalne Polski¹ oraz działania zmierzające do ich ochrony zostały określone w *Ustawie o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju z 6 lipca 2001 r.* (Dz. U. z 2001 r. nr 97 poz. 1051). Zasoby te stanowią własność Skarbu Państwa i co do zasady nie podlegają przekształceniom własnościowym. Ustawa gwarantuje także wolny wstęp na terytoria należące do Skarbu Państwa, a także nieodpłatność korzystania ze strategicznych zasobów naturalnych w celach niekomercyjnych, np. rekreacji (Gospodarek 2007). W ustawodawstwie polskim turystyka na terenie obszarów cennych przyrodniczo jest dozwolona, jeśli nie wpływa negatywnie na przyrodę tam występującą (Art. 12 ust. 1 *Ustawy o ochronie przyrody* ..., Dz. U. z 2009 r. nr 151 poz. 1220).

Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2009 r. (UoOP) (Dz. U. z 2009 r. nr 151 poz. 1220) jest jednym z podstawowych aktów prawnych regulujących system ochrony środowiska w Polsce². Zgodnie z ustawą, ochrona przyrody ma na celu zachowanie i właściwe wykorzystanie oraz odnawianie zasobów i tworów przyrody oraz jej składników. Obowiązki wynikające z ustawy nałożone zostały na organy administracji publicznej (państwowej i samorządowej) oraz na inne podmioty, których działalność może mieć wpływ na przyrodę – w praktyce więc na każdego. Z przepisów ustawy wylaniają się trzy zasady prawa ochrony przyrody: powszechności, planowości oraz priorytetu interesu publicznego.

Krajowy system obszarów chronionych, który określa *Ustawa o ochronie przyrody*, to obszar, na którym występują ograniczenia różnego rodzaju oraz zakazy. Jest to układ przestrzenny, zbudowany z form ochrony przyrody wzajemnie uzupełniających

¹ M.in. lasy państwowe, zasoby przyrodnicze parków narodowych, wody podziemne i powierzchniowe w ciekach naturalnych i źródłach, wody polskich obszarów morskich wraz z pasmem nadbrzeżnym.

² Jest to nowa ustawa, która zastąpiła wcześniejszą z 1991 r. dostosowując jednocześnie przepisy polskie do prawa unijnego.

cych się. Elementami wchodzącymi w jego skład są: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Oprócz tego ochronie podlegają poszczególne składowe powyższych obszarów chronionych: rośliny, zwierzęta i grzyby chronione gatunkowo, a także składniki indywidualne – pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne (art. 6 ust. 1 UoOP). Dlatego zazwyczaj formy ochrony dzieli się na trzy grupy: ochronę obszarową, obiektową oraz gatunkową.

Parki narodowe to obszary chronione, które posiadają szczególne wartości przyrodnicze, naukowe, społeczne, kulturowe i edukacyjne; o powierzchni min. 1000 ha (art. 8 ust. 1 UoOP). Przyroda jest tu chroniona w sposób najpełniejszy. Ochrona prawna obejmuje całość przyrody oraz swoiste cechy krajobrazu na tym terenie. Wszelkie czynności podporządkowane są ochronie przyrody i mają pierwszeństwo przed innymi działaniami. Wyróżniamy także rezerваты ścisłe, czyli miejsca wydzielone w parkach narodowych, w którym nie prowadzi się jakichkolwiek prac gospodarczych. Wokół parków narodowych wyznaczane są otuliny, czyli dodatkowe strefy ochronne, w których obowiązują zasady ochrony środowiska mające na celu zabezpieczyć obszar przed szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych. Utworzenie nowego, zmiana granic już istniejącego, a także likwidacja parku narodowego następuje na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów. Co istotne likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku narodowego może nastąpić tylko jeśli dany teren utraci bezpowrotnie wartości przyrodnicze i kulturowe (art. 10 ust. 1 UoOP). Wymaga jednak uzgodnień z organami uchwalodawczymi jednostek samorządu terytorialnego oraz opinii organizacji pozarządowych zainteresowanych materią. Jeśli nieruchomość nie jest własnością Skarbu Państwa utworzenie parku narodowego wymaga zgody właściciela lub wywłaszczenia za odszkodowaniem. Park narodowy jest państwową jednostką budżetową. Statut, na podstawie którego działa nadawany jest w formie zarządzenia przez ministra właściwego do spraw środowiska (art. 8 ust. 4 UoOP). On też sprawuje nad nimi nadzór od 1 maja 2004 r.³ W tym celu od 19 stycznia 2007 r. powołany został Samodzielny Wydział ds. Obszarów Natura 2000 i Parków Narodowych (SWNiPN)⁴. Za wstęp do parku narodowego mogą być pobierane opłaty ustalone przez dyrektora tegoż parku, jednak w kwocie nieprzekraczającej 6 zł (art.12 UoOP).

Rezerваты przyrody są to obszary obejmujące obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz elementy przyrody nieożywionej, które mają istotną wartość z punktu widzenia naukowego, przyrodniczego, kulturowego lub krajobrazowego (art. 13 ust. 1 UoOP). Można wyznaczyć otulinę wokół rezer-

³ Do zadań ministra, zgodnie z art. 9 UoOP, należy zatwierdzanie planów finansowych oraz sporządzanie sprawozdań zbiorczych z działalności parków; zatwierdzanie rocznych zadań rzeczowych wynikających z planu ochrony lub zadań ochronnych; koordynacja działalności naukowej i edukacyjnej, kontrola funkcjonowania parków narodowych oraz Służb Parków Narodowych. Do 30 kwietnia 2004 r. nadzór nad parkami narodowymi sprawował Krajowy Zarząd Parków Narodowych.

⁴ Wcześniej był to Departament Leśnictwa, Ochrony Przyrody i Krajobrazu.

watu przyrody. Nie istnieją przepisy prawne określające wielkość tego rodzaju chronionego obszaru. Rezerваты są tworzone poprzez akty prawa miejscowego w formie zarządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska⁵. W przypadku zmiany granic – zwiększenia lub zmniejszenia – a także zmiany celów rezerwatu lub jego likwidacji w przypadku bezpowrotnej utraty wartości przyrodniczych, zarządzenie wydaje także regionalny dyrektor ochrony środowiska, ale po zasięgnięciu opinii regionalnej rady ochrony przyrody. Wyróżniamy rezerваты ścisłe i częściowe. W przypadku rezerwatów ścisłych ochronie podlega całe środowisko naturalne oraz procesy, które w nim zachodzą. Na podstawie rozporządzenia Ministra Środowiska z 2005 r. wyróżniamy dziewięć rodzajów rezerwatów przyrody⁶. Każdy rezerwat przyrody powinien mieć przygotowany plan ochrony na okres 20-letni wydany w formie rozporządzenia właściwego wojewody. W podobny sposób ustalane są opłaty za wstęp do rezerwatu – maksymalnie 6 zł.

Parki krajobrazowe są obszarami o wyjątkowych wartościach przyrodniczych, historycznych i kulturowych, a także walorach krajobrazowych, które należy zachować, popularyzować i upowszechniać. Wokół parków także można tworzyć strefy ochronne. Grunty rolne, leśne oraz nieruchomości znajdujące się wewnątrz parków krajobrazowych mogą być wykorzystywane w dotychczasowy sposób, zgodnie z ich przeznaczeniem, bowiem nie każde działanie wewnątrz tego obszaru jest podporządkowane ochronie przyrody. Parki krajobrazowe tworzone są w drodze uchwały sejmiku województwa⁷. W taki sam sposób nadawany jest statut (art. 16 ust. 5 UoOP). Likwidacja lub zmniejszenie obszaru parku krajobrazowego następuje również poprzez uchwałę sejmiku, ale po uzgodnieniu z właściwą miejscowo radą gminy. Projekt takiej uchwały jest również konsultowany z radą gminy, a ponadto także z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Tereny wyróżniające się krajobrazowo, które zawierają różne typy ekosystemów i są wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem stanowią obszary chronionego krajobrazu. Tworzone są w drodze uchwały sejmiku województwa (art. 23 ust. 2 UoOP). W przypadku likwidacji, która następuje również w drodze uchwały, wymagana jest opinia właściwej miejscowo rady gminy, a przy projekcie – także uzgodnienia z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska. Na obszarach chronionego krajobrazu mogą zostać wprowadzone ograniczenia wskazane w art. 24 ust. 1 UoOP.

Użytki ekologiczne to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mające znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej (art. 42 ust. UoOP.)

Nową formą obszarowej ochrony przyrody są tzw. obszary Natura 2000 (Witkowski i in. 2007). Wprowadzenie tej formy ochrony terenu związane jest z ko-

⁵ Zawiera ono: nazwę, położenie, przebieg granicy parku i ewentualnej otuliny, cele ochrony, jej rodzaj, typ i podtyp rezerwatu oraz osobę sprawującą nadzór nad rezerwatem.

⁶ Leśny, wodny, stepowy, słonoroślowy (halofilny), faunistyczny, florystyczny, torfowiskowy, przyrody nieożywionej oraz krajobrazowy.

⁷ Uchwała ta określa nazwę, obszar, granicę, szczególne cele ochrony a także zakazy, które określone zostały w art. 17 ust. 1 UoOP.

niecznością wdrożenia do prawa polskiego⁸ tzw. Dyrektywy Ptasiej z 2 kwietnia 1979 r. oraz tzw. Dyrektywy Siedliskowej z 25 kwietnia 1992 r.⁹ Z powyższego wynika, iż obszary Natura 2000 obejmują tereny ochrony ptaków oraz ochrony siedliskowej, które oprócz tego są chronione także w innych formach. W określonych w ten sposób obszarach zabroniona jest jakakolwiek działalność mogąca pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych, siedlisk gatunków roślin i zwierząt (Gospodarek 2007). Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje: obszary specjalnej ochrony ptaków, specjalne obszary ochrony siedlisk oraz obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (Unii Europejskiej). W drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska określone zostają siedliska przyrodnicze i gatunki o znaczeniu priorytetowym podlegające takiej ochronie. Projekt listy obszarów Natura 2000 opracowywany jest przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska; wymaga wcześniejszego uzgodnienia z radą gminy. Nadzór nad wyznaczonymi w ten sposób obszarami sprawuje regionalny dyrektor ochrony środowiska, a w przypadku obszarów morskich – dyrektor urzędu morskiego (art. 27a UoOP.). Do zmiany granic lub likwidacji obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz specjalnego obszaru ochrony siedlisk wymagana jest zgoda Komisji Europejskiej. Specjalne obszary ochrony siedlisk są wyznaczane przez ministra właściwego do spraw środowiska po uzgodnieniu z Komisją Europejską. Następuje to w terminie 6 lat od momentu, gdy Komisja Europejska zatwierdzi dany obszar jako mający znaczenie dla Wspólnoty (Unii Europejskiej). Plan zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 sporządza się na okres 10 lat. Osobą odpowiedzialną jest sprawujący nadzór nad tym terenem (art. 28 UoOP). Plan taki można sporządzić także dla obszaru proponowanego.

Dużą rolę odgrywa również ochrona gatunkowa roślin i zwierząt, która związana jest z ochroną dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk; rzadko występujących lub zagrożonych wyginięciem a także objętych ochroną prawną ze względu na umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Polskę. Ochrona ta następuje w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska i dotyczy zwłaszcza zakazu zrywania, niszczenia stanowisk roślinnych oraz płoszenia i niepokojenia zwierząt (art. 46 UoOP.).

Ponadto ochronie podlegają pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne oraz użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (art. 40-43 UoOP). O ustanowieniu (lub też zniesieniu) pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego decyduje rada gminy poprzez uchwałę. Projekty tych uchwał wymagają uzgodnienia z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska (art. 44 UoOP). Również na tych terenach mogą zostać wprowadzone ograniczenia (art. 45 UoOP).

Warto zwrócić uwagę na zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, które wyznaczane są w celu ochrony bardzo cennych elementów naturalnego krajobrazu, jego

⁸ M.in. *Rozporządzenie Ministra Środowiska z 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych i gatunków wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000* (Dz. U. z 2005 r. nr 94 poz. 795).

⁹ Odpowiednio: 79/409/EWG Dz. Urz. WE L 103 z 25 kwietnia 1979 r., s. 1 -18 i 92/43/EWG Dz. Urz. WE L 206 z 22 lipca 1992 r., 7-52.

walorów i wartości estetycznych oraz widokowych. Jednocześnie mogą one być parkiem kulturowym w oparciu o *Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. z 2003 r. nr 162 poz. 1568).

OGRANICZENIA PRAWNE UŻYTKOWANIA PRZESTRZENI CENNEJ PRZYRODNICZO W STREFIE NADMORSKIEJ

Na obszarach poddanych ochronie obowiązuje szereg zakazów i ograniczeń. Informują o nich specjalne tablice. W związku z funkcjami przyrody, takimi jak: poznawcza, rekreacyjna, kulturowa nie można zupełnie wyłączyć obecności na tych terenach ludzi. Najpoważniejszym ograniczeniom podlega działalność gospodarcza. Stwarza to ciągle naciski by jak najbliżej granic parków, rezerwatów, gdzie przebywa najwięcej turystów lokalizować punkty usługowe, gastronomiczne, prowadzić handel. Od lat bezskutecznie władze Kołobrzegu walczą z częściowo nielegalnym handlem w pasie promenady spacerowej i na plaży. Wśród prawnych ograniczeń i zakazów na szczególne podkreślenie zasługują te dotyczące: polowań, rybołówstwa i wędkowania, uszkodzania lub niszczenia drzew i pozostałych roślin, palenia ognisk, ruchu pojazdów, zakłócania ciszy, używania łodzi wodnych i motorowych, pływania, żeglowania, uprawiania sportów wodnych i motorowych, żeglugi pasażerskiej, używanie motolotni oraz lotni (Gospodarek 2007). Z obserwacji wynika, że w strefie morza wzdłuż Słowińskiego Parku Narodowego do kilku metrów od brzegu odbywa się wędkowanie i przejażdżki na skuterach wodnych.

Ustawa o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. nr 151 poz. 1220) wprowadziła szereg przepisów karnych mających na celu bardziej skuteczną formę zabezpieczenia środowiska – rozdział 11, art. 127 i następne¹⁰. Wszystkie mają charakter wykroczenia i zagrożone są karą aresztu lub grzywny. Egzekwowaniem powyższych w parkach narodowych zajmuje się Straż Parku (funkcjonariusze zaliczani są do Służby Parku Narodowego), która korzysta z ochrony prawnej przysługującej funkcjonariuszom publicznym. Taką formą ochrony poprzez pouczenia i mandaty zajmuje się również straż i pracownicy delegowani przez urzędy morskie. Ponadto wobec osób, które uniemożliwiają wykonywanie funkcjonariuszom zadań określonych ustawowo, można zastosować środki przymusu bezpośredniego¹¹. W przypadku parków krajobrazowych, pracownicy Służby Parków Krajobrazowych uprawnieni są jedynie do legitymowania osób, które naruszają przepisy, natomiast nie mogą nakładać mandatów karnych (co leży w kompetencjach Służby Parków Narodowych). Projekt krajowej strategii ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz program działań opracowuje Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska. Jest on zatwierdzany w drodze uchwały przez Radę Ministrów. Ponadto Generalny Dyrek-

¹⁰ Przepisy karne dotyczące ochrony środowiska to także przestępstwa przeciwko środowisku (rozdział XIII) określone w kodeksie karnym z 1997 r.

¹¹ Rada Ministrów w drodze rozporządzenia określa sposób użycia tych środków.

tor Ochrony Środowiska prowadzi centralny rejestr form ochrony przyrody (www.rop.mos.gov.pl). W roku 2010 rozpoczęto tworzenie planów zagospodarowania i ochrony obszarów Natura 2000.

Podstawowym przepisem prawnym dotyczącym ochrony przyrody w parkach narodowych i rezerwach przyrody jest art. 15 ust.1 UoOP. W przypadku parków krajobrazowych podstawę prawną stanowi art. 17 ust. 1 wspomnianej ustawy. Działalność turystyczna na terenach parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych jest obecnie prowadzona w oparciu o plan ochrony¹². Sporządzany jest on na okres 20-letni. Zawiera on następujące elementy:

- cele ochrony z uwzględnieniem przyrodniczych i społecznych uwarunkowań ich realizacji;
- obszary ochrony ścisłej, częściowej i krajobrazowej w parkach narodowych i obszary działań ochronnych w parkach krajobrazowych;
- program działań ochronnych na obszarach ochrony ścisłej, częściowej i krajobrazowej w parkach narodowych oraz zakres prac związanych z ochroną przyrody i kształtowaniem krajobrazu obszarów działań ochronnych w parkach krajobrazowych;
- obszary i sposoby ich udostępniania dla celów naukowych, dydaktycznych, edukacyjnych, turystycznych i rekreacyjnych a w przypadku parków krajobrazowych dla innych form gospodarowania;
- sposoby eliminowania lub minimalizowania zagrożeń dla przyrody;
- ustalenia do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Gminy, które znajdują się na terenie parku zobowiązane są w ciągu roku, od dnia wejścia w życie planu ochrony, do sporządzenia planu miejscowego zagospodarowania dla obszaru objętego tym planem lub do dokonania zmian w już istniejącym. W rzeczywistości planów takich nie ma, a zabudowa „wchodzi” w otulinę parków – Wolińskiego i Słowińskiego. Plany ochrony zawierają też ogólne warunki udostępnienia tych terenów społeczeństwu. W przypadku parku narodowego obejmują przede wszystkim czas i miejsca, które udostępnia się do przebywania ludziom. Wszelkie zmiany dotyczące sposobu wykorzystania gruntu lub nieruchomości znajdującej się na terenie parku narodowego wymagają zgody jego dyrektora. Ma on także prawo pierwszeństwa w przypadku przejęcia w zarząd lub zakupu nieruchomości na rzecz parku.

Jeśli chodzi o parki krajobrazowe i ich otulinę, to określenie dostępności tych terenów należy do zadań dyrektora parku. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określany jest m.in. obszar, który można zagospodarować budownictwem letniskowym.

Oprócz zakazów i ograniczeń dotyczących ogólnie turystyki wodnej obowiązują tutaj szczególne przepisy wynikające z *Rozporządzenia z 21 kwietnia 2008 r. w sprawie warunków uprawiania turystyki, sportu, polowań i połowu ryb w strefie nadgranicznej* (Dz. U. 2008, nr 80, poz. 481).

¹² Jeśli nie istnieje, wówczas stosowne ustalenia znajdują się w zadaniach ochronnych.

PODSUMOWANIE

Pomimo, że turystyka jest ważną częścią gospodarki, w przepisach niewiele jest o rozwoju ekologicznym. Natomiast wiele przepisów dotyczy samego rozwoju gospodarczego i infrastruktury. Obecnie o wykorzystaniu przyrodniczej przestrzeni turystycznej decyduje prawo zagospodarowania przestrzennego, prawo zużycia surowców naturalnych i emisji zanieczyszczeń. To one określają miejsca i sposób działania instytucji turystycznych pod względem ochrony środowiska. Teraz przywiązuje się wagę do komfortu i bezpieczeństwa obiektu turystycznego, a nie do jego wpływu na środowisko¹³. W Polsce nie ma póki co szczegółowej polityki ekorozwoju dla turystyki. Jedynie zdefiniowano zrównoważony rozwój i wprowadzono zapisy o konieczności stwarzania odpowiednich warunków dla ekorozwoju oraz przygotowano plany polityki ekologicznej.

Turystykę należy dalej rozwijać, ale uwzględniać przy tym przede wszystkim ochronę przyrody a nie prywatne interesy materialne. Należy także podnosić kulturę, wiedzę turystów, a zwłaszcza świadomość ekologiczną, która nie znajduje się na wysokim poziomie (Łabuz 2006). Trzeba wykorzystywać dotacje i pożyczki na zrównoważony rozwój terenów nadmorskich. Wprowadzić przepisy prawne, które pozwalałyby na obciążanie kosztami uczestników turystyki w zamian za korzystanie z jej walorów. Dalsze plany rozwoju przestrzeni turystycznej w strefie nadmorskiej powinny zostać skoncentrowane na ochronie przyrody. Liczne ustawy prawne oraz formy ochrony mają na celu nie tyle hamowanie rozwoju turystyki ale zachowanie tej przestrzeni dla jej przyszłego rozwoju, w tym dla samych odwiedzających turystów. Przestrzeganie prawa należy przede wszystkim do władz gminnych, ale także zależy od postępowania przedsiębiorców działających w turystyce oraz zachowań samych turystów.

LITERATURA

- Dysarz R., 1980, *Zmiany w środowisku geograficznym ośrodków wypoczynkowych zachodzące pod wpływem ruchu turystycznego*, „Przegląd Geograficzny”, LII, 1, 127-141.
- Gospodarek J., 2007, *Prawo w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo SHG, Warszawa.
- Łabuz T. A., 2002, *Antropogeniczne zagrożenia dla rozwoju turystyki nadmorskiej na przykładzie województwa zachodniopomorskiego*, [w:] Karwowski J. (red.), *Warunki rozwoju turystyki w regionie*, Wydawnictwo Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, Szczecin, 115-141.
- Łabuz T. A., 2003, *Współczesne przekształcenia antropogeniczne środowiska wydm nadmorskich zachodniego i środkowego wybrzeża Polski*, [w:] Waga J.M., Kocel K. (red.), *Człowiek w środowisku przyrodniczym – zapis działalności*, PTG 3, Sosnowiec, 125-130.
- Łabuz T. A., 2004, *Opinie uczestników turystyki nadmorskiej na temat walorów przyrodniczych wybrzeża*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 4, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 383, 57-73.

¹³ Por. *Wymagania co do wyposażenia, kwalifikacji personelu oraz zakresu świadczonych usług dla hoteli*, Załącznik do rozporządzenia MG z 13 VI 2001 r. (Dz. U. z 2002 r. nr 142).

- Łabuz T. A.**, 2005, *Zagospodarowanie strefy wydmy nadmorskich w miejscowościach wybrzeża Zatoki Pomorskiej*, [w:] Borówka R.K., Musielak S. (red.), *Środowisko przyrodnicze wybrzeży Zatoki Pomorskiej i Zalewu Szczecińskiego*, PTG, Instytut Nauk o Morzu US, Wydawnictwo Oficyna In Plus, Szczecin, 149-158.
- Łabuz T. A.**, 2006, *Świadomość ekologiczna turystów w świetle problematyki ochrony przyrody*, „Rocznik Naukowy”, 4, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji w Warszawie, Warszawa, 35-44.
- Łabuz T. A.**, 2007, *Wzrost zagospodarowania turystycznego polskiego wybrzeża w sprzeczności ze zrównoważonym rozwojem turystyki*, [w:] Michałowski K. (red.), *Ekologiczne aspekty zrównoważonego rozwoju regionalnego i lokalnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, 269-279.
- Łabuz T. A., Osuchowska M.**, 2007, *Przyrodnicze i prawne aspekty rozwoju funkcji turystycznej strefy brzołowej*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, 8, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, 465, 141-146.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych i gatunków wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz. U. z 2005 r. nr 94 poz. 795).
- Rozporządzenie z 21 kwietnia 2008 r. w sprawie warunków uprawiania turystyki, sportu, polowań i połowu ryb w strefie nadgranicznej (Dz. U. 2008, nr 80, poz. 481).
- Szwichtenberg A.**, 2006, *Gospodarka turystyczna polskiego wybrzeża*, Politechnika Koszalińska, Koszalin.
- Ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2009 r., (Dz. U. z 2009, nr 151, poz. 1220).
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r., (Dz. U. z 2003, nr 162, poz. 1568).
- Ustawa o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju z 06 lipca 2001 r., (Dz. U. z 2001, nr 97, poz. 1051).
- Witkowski Z., Krauz K., Mroczka A.**, 2007, *Jaka turystyka w obszarach Natura 2000 w świetle europejskiej karty turystyki zrównoważonej na obszarach chronionych?*, [w:] Wnuk Z., Zieja M. (red.), *Turystyka w obszarach Natura 2000*, Rzeszów, 23-37.
- Wymagania co do wyposażenia, kwalifikacji personelu oraz zakresu świadczonych usług dla hoteli, Załącznik do rozporządzenia MG z 13 VI 2001 r. (Dz. U. z 2002 r. nr 142).
- Strony internetowe**
<http://polishdunes.szc.pl>
<http://www.rop.mos.gov.pl>

Summary

The space in which coastal tourism and recreation is developing is the most valuable natural area. Unique natural values of the coastal zone are stimulants for touristic functions of the local municipalities. For their protection and proper use many law regulations arise. Numerous laws and legal forms of protection are designed for proper development of tourism and also for preservation of this zone; mostly for its future development, including increasing touristic development.

The aim of this paper is to present the present law and forms of nature protection in the light of tourism development in coastal areas in Poland. The paper is based on own studies concerning touristic development and environment nature resources distribution. In the

study was also discussed Polish legislation due to environment protection and investments development.

The Polish and European law sets the development, activities and land use in coastal areas also with forms of nature protection. Our own studies conducted in various coastal towns since 1998 shows increasing tourist pressure on the natural coastal environment (habitats). Despite existing legislation and forms of protection, a new forms of tourism pressures are increasing due to its development. This is resulting in increased damage to coastal environment. In this area is visible conflict between nature protection and tourism development.

Tomasz A. Łabuz
Uniwersytet Szczeciński
Wydział Nauk o Ziemi
labuztom@univ.szczecin.pl

Marta Osuchowska
Uniwersytet Kardynała
Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Wydział Prawa i Administracji
m.osuchowska@uksw.edu.pl

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA PARKÓW NARODOWYCH A ŹRÓDŁA EMISJI RUCHU TURYSTYCZNEGO

TOURIST SPACE OF NATIONAL PARKS AND THE SOURCES OF TOURIST FLOW¹

Abstrakt

W pracy poddano analizie dane pozyskane od turystów odwiedzających wybrane polskie parki narodowe. Analizując miejsce zamieszkania i przebyta odległość zbadano przestrzenne zróżnicowanie źródeł emisji ruchu turystycznego. Analiza udziału województw stałego zamieszkania turystów pozwala na wyróżnienie dwóch typów parków: zdominowanych i nie zdominowanych przez ruch turystyczny z miejscowego województwa. Analiza odległości pokonanej przez odwiedzających pozwoliła wyróżnić zasięg regionalny, interregionalny i ogólnokrajowy. Zaznacza się „metropolizacja” ruchu turystycznego do parków narodowych, ze szczególnie wyraźnym udziałem warszawiaków. Użytkowanie parków narodowych jako terenów rekreacyjnych dla mieszkańców metropolii, wyraźnie od lat w podmiejskich parkach narodowych, zaczyna funkcjonować w parkach położonych w większych odległościach od miast metropolitalnych (Poleski, Narwiański, Gorczański).

Słowa kluczowe: park narodowy, ruch turystyczny, odwiedzający

Key words: national park, tourist flow, visitor

WPROWADZENIE

Badanie kierunków, wielkości i struktury strumieni ruchu turystycznego należą do podstawowych zadań geografii turystyki. W wielu województwach o dużym ruchu turystycznym takie badania ruchu turystycznego przeprowadzane są kompleksowo corocznie w popularnych miejscowościach turystycznych w kilkunastu wybranych terminach (*Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim* 2007, 2008; Szpara i in. 2009). Większość takich badań wykonywana jest w miejscach i okresach, w których ruch turystyczny jest intensywny. W polskich parkach narodowych dane na ten temat zbierane są regularnie.

Ruch turystyczny kierujących się do polskich 23 parków narodowych jest niebagatelny, rzędu 10 mln wejść rocznie (Gałązka 2009). Obszary źródłowe ruchu kierującego się do danego parku narodowego wyznaczone być mogą na podstawie miejsc zamieszkania odwiedzających. Udział poszczególnych obszarów źródłowych w skali roku zdeterminowany jest czynnikami geograficznymi (położeniem

¹ Praca realizowana w ramach tematu badawczego PU.12

względem skupisk ludności, dostępnością komunikacyjną). Ważne są czynniki osobiste warunkujące możliwość odbycia podróży (wolny czas, fundusze, kondycja fizyczna) oraz preferencje turystów, którzy w poszukiwaniu walorów określonego typu gotowi są przemierzyć znaczne odległości. Wskutek tak wielu uwarunkowań „zlewnie” ruchu turystycznego kierującego się do poszczególnych parków mają swoje „obszary zasilania” w różnej odległości od granic parku.

Wielkość ruchu odwiedzających i struktura udziału poszczególnych obszarów źródłowych podlega ewidentnym fluktuacjom sezonowym, ze względu na zmieniające się w ciągu roku możliwości podejmowania wyjazdów, a także ze względu na preferencje poszczególnych typów turystów. Poza sezonem urlopowym ruch turystyczny maleje i zmienia się jego struktura. I tak, nawet Zakopane i Tatrzański PN, mimo ich rangi ogólnopolskiej, w skali rocznej najliczniej są odwiedzane przez mieszkańców woj. małopolskiego, a w znacznej mierze przez mieszkańców Krakowa. Jak wskazują sondaże, Zakopane odwiedzają najczęściej turyści z województwa małopolskiego (35,5%), śląskiego (18%) i mazowieckiego (11,5%) (Byszewska-Dawidek, Kulesza 2004). Badanie w sierpniu 2004 r. w wysokich partiach Tatr potwierdziło ten szacunek dla woj. mazowieckiego (13,1%), jednak niższe wyniki uzyskano dla woj. śląskiego (11,5%), natomiast obecność turystów z woj. małopolskiego już się nie zaznaczała w wielotysięcznej rzeszy różnej proveniencji odwiedzającej Tatry w pełni sezonu letniego (10,3%) (Marchlewski 2004).

CEL I METODA

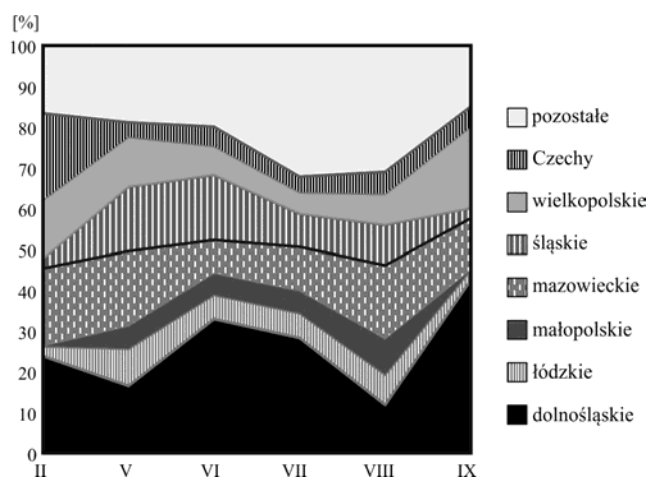
Praca ma celu wyróżnienie typów obszarów recepcji ruchu turystycznego, kierującego się do parków narodowych, na podstawie analizy struktury źródeł tego ruchu. Podjęto próbę odpowiedzi na pytania: skąd pochodzą turyści odwiedzający badane parki narodowe? Jaki jest rozkład przyjazdów turystów z poszczególnych województw do badanych parków narodowych? Na czym polegają sezonowe fluktuacje tego rozkładu? Jaki jest udział mieszkańców wielkich miast w turystyce do parków narodowych? Jaką odległość pokonują turyści z miejsca zamieszkania do celu podróży? Czy i jakie typy parków narodowych można wyróżnić w oparciu o rozmieszczenie źródeł emisji?

Dane wyjściowe uzyskano metodą sondażu diagnostycznego techniką ankietową. Sondaż kwestionariuszowy przeprowadziła autorka pracy oraz 30 ankierów na szlakach, w punktach wypoczynkowych i przy wyjściach z parków narodowych w letnim sezonie turystycznym oraz w weekendy wiosny i jesieni w latach 2005-2010. Główna pula badań obejmowała okres wakacyjny, gdy ruch turystyczny jest największy. Na obecnym etapie w prezentacji łącznej wyników zaniedbano różnice związane z różnym okresem pozyskiwania danych. Najlepsze rozłożenie badania w przestrzeni i czasie, obejmujące cały sezon turystyczny uzyskano w latach 2007-2008 w PN Gór Stołowych oraz w latach 2005-2008 w Świętokrzyskim PN. Poza tym ankietowano w parkach narodowych: w latach 2007-2008 i 2010 r. w Bieszcz-

czadzkim, w latach 2008-2010 w Gorczańskim, w latach 2006-2008 w Kampinoskim, w 2008 r. w Narwiańskim, w 2008 r. w Ojcowskim, w latach 2008-2009 w Pienińskim, w 2009 r. w Roztoczańskim PN, w 2005 i 2007 r. w Słowińskim, w 2008 r. w Wielkopolskim, w latach 2008-2009 w Wigierskim. Dołączono też skromne dane pozyskane w 2007 r. w Tatrzańskim Parku Narodowym oraz wyniki badania z lat 2008-2009 w Ośrodku Hodowli Żubrów w Smardzewicach, stanowiącego filię Kampinoskiego PN w obrębie woj. łódzkiego, które nie posiada parku narodowego na swoim terenie (Gruda, Prószyńska-Bordas 2010).

WYNIKI

Ilościowe i jakościowe aspekty ruchu turystycznego kierującego się na obszary przyrodnicze zdeterminowane są w dużej mierze czynnikiem sezonowości. Rycina 1 przedstawia efekt sezonowości w strukturze udziału województw zamieszkania turystów odwiedzających Park Narodowy Gór Stołowych zimą (w lutym) oraz w miesiącach sezonu letniego (od maja do września). Na uwagę zasługuje krzywa odnosząca się do województwa lokalnego – dolnośląskiego. Jej dwa minima: majowe i sierpniowe oznaczają dwa szczyty sezonu turystycznego. Szczyt sierpniowy jest związany z wakacjami letnimi. Szczyt majowy jest dosyć nowym zjawiskiem, wynikającym z wprowadzenia dwóch dni świątecznych na początku maja. Jest to tzw. długi weekend majowy, przedłużający się nawet do 9 dni (gdy 1 maja przypada we wtorek a 3 maja w czwartek). Przy korzystnych warunkach pogodowych kreowany jest wówczas wyjątkowo intensywny ruch turystyczny. Niewątpliwie poza głównym sezonem turystycznym krąg emisji się zawęża, dominują turyści z województwa miejscowego. Udział odwiedzających z regionu zwiększa się zwłaszcza jesienią.

Ryc. 1. Sezonowe zmiany struktury pochodzenia ruchu turystycznego w Parku Narodowym Gór Stołowych
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1. Udział respondentów z różnych województw w badanych parkach narodowych

Park Narodowy	okres	dominujący	%	znaczący >10%	%	zauważalny 4-10 %	%	N*
Bieszczadzki	VII-X	podkarpackie <i>Rzeszów</i>	28,7 4,1	mazowieckie małopolskie	13,9 13,2	wielkopolskie dolnośląskie lubelskie śląskie pomorskie łódzkie	7,4 6,9 6,4 5,9 5,4 4,5	9
Gorczański	VIII-IX	małopolskie <i>Kraków</i>	51,9 24,8	śląskie	17,0	mazowieckie dolnośląskie wielkopolskie	8,3 3,9 3,9	5
Gór Stołowych	II-IX	dolnośląskie <i>Wrocław</i>	28,4 10,5	śląskie wielkopolskie mazowieckie	13,7 10,9 10,4	łódzkie małopolskie kralovehrad.	6,6 6,6 4,0	7
Kampinoski	IV-X	mazowieckie <i>Warszawa</i>	98,7 74,6					1
Narwiański	V-IX	podlaskie <i>Białystok</i>	77,6 36,2			mazowieckie <i>Warszawa</i>	9,7 6,4	2
Ośrodek Hodowli Żubra	V i IX	łódzkie <i>Łódź</i>	80,3 18,3	mazowieckie	16,9			2
Ojcowski	V-IX	małopolskie <i>Kraków</i>	49,3 36,2	śląskie	22,7	mazowieckie dolnośląskie wielkopolskie	8,0 4,4 4,0	5
Pieniński	II-X	małopolskie <i>Kraków</i>	42,1 11,3	mazowieckie śląskie	13,9 12,9	podkarpackie wielkopolskie świętokrzyskie kuj.-pom.	7,9 5,0 4,0 4,0	7
Poleski	V-VIII	lubelskie <i>Lublin</i>	68,6 28,2	mazowieckie	20,7	śląskie	5,5	3
Roztoczański	III-VIII	lubelskie <i>Lublin</i>	50,8 8,7	mazowieckie	17,1	małopolskie śląskie	8,8 7,5	4
Słowiński	VII-VIII	mazowieckie <i>Warszawa</i>	41,0 17,9	łódzkie	12,0	małopolskie dolnośląskie pomorskie kuj.-pom. wielkopolskie śląskie	6,0 6,0 5,5 5,0 4,5 4,0	8
Świętokrzyski	V-X	świętokrzyskie <i>Kielce</i>	34,8 13,3	mazowieckie	22,2	łódzkie śląskie małopolskie wielkopolskie podkarpackie	8,6 6,8 6,8 5,4 5,4	7
Tatrzański	IX	mazowieckie	18,7	łódzkie małopolskie śląskie	14,7 12,0 12,0	pomorskie dolnośląskie podlaskie kuj.-pom. wielkopolskie	8,0 6,7 6,7 5,3 4,0	9
Wielkopolski	IV- IX	wielkopolskie <i>Poznań</i>	93,1 37,6					1
Wigierski	VII-VIII	podlaskie <i>Białystok</i>	34,0 1,0	mazowieckie śląskie	22,0 9,0	lubelskie pomorskie warm.-maz. małopolskie	6,5 6,0 5,5 6,8	7

N* – liczba województw
Źródło: opracowanie własne.

Zestawienie obszarów emisji ruchu turystycznego – województw stałego zamieszkania osób odwiedzających poszczególne parki narodowe ukazano w tabeli 1, na podstawie wylosowanych 200 respondentów z każdego parku.

Kierując się procentowym udziałem respondentów, można przeprowadzić ranking województw emitujących turystów do danego parku narodowego, wyróżniając województwo dominujące, województwa znaczące (powyżej 10%) i zauważalne (powyżej 4%). W większości parków narodowych dominowali, nawet w okresie szczytu urlopowego, mieszkańcy tego województwa, w którego obrębie znajduje się dany park narodowy. Wyjątkiem od tej reguły są parki Słowiński i Tatrzański. Parki te w sezonie letnim zdominowane są przez przybyszów z Polski centralnej (mazowieckie, łódzkie), a w dalszej kolejności przez ludność województwa miejscowego i województw ościennych.

W ostatniej kolumnie tabeli 1 podano liczbę wyszczególnionych województw. Wysokie wartości (7-9) wskazują na pełnienie funkcji turystycznej na skalę ogólnopolską. Niskie wartości (2-3) wskazują przewagę turystyki o charakterze regionalnym i interregionalnym. Wartość 1 wskazuje na znaczenie tylko regionalne.

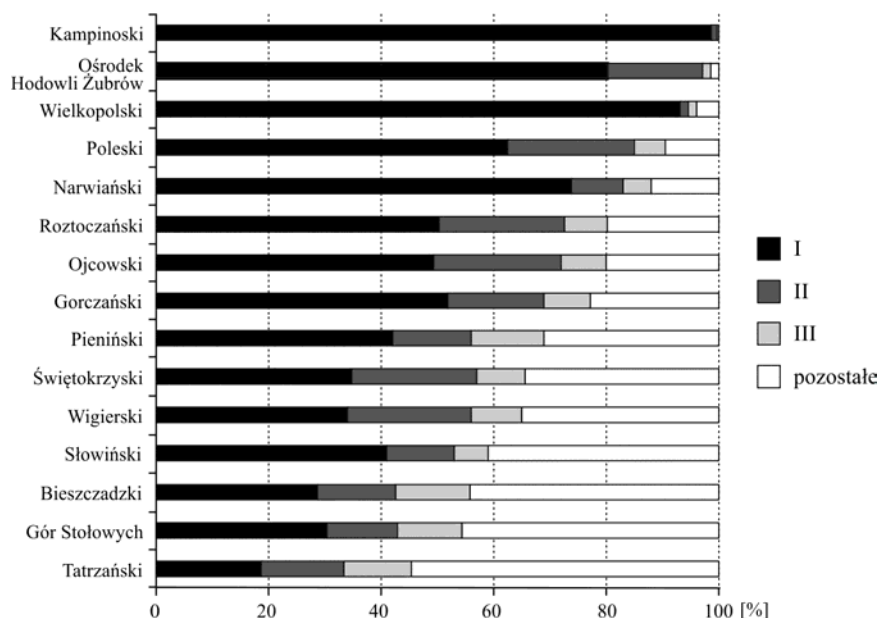
Zjawisko turystyki transgranicznej zaobserwowano w niektórych parkach narodowych, charakteryzujących się dobrą dostępnością komunikacyjną z ościennymi państwami. I tak w Parku Narodowym Gór Stołowych występuje zjawisko skomasowanego przyjazdu mieszkańców sąsiadującego czeskiego obszaru przygranicznego Královéhradecký kraj, stąd uwzględniono go na tej samej zasadzie jak województwa polskie.

Rycina 2 przedstawia ranking omawianych parków narodowych pod względem udziału najczęstszych 3 województw emisji i pozostałych województw, od najbardziej lokalnego (Kampinoski) do najbardziej ogólnokrajowego (Tatrzański).

Obszar emisji jest niewielki dla tych nizinnych parków narodowych, które położone są w sąsiedztwie wielkich miast, szczególnie dla parków Kampinoskiego i Wielkopolskiego, gdzie ponad 90% respondentów pochodzi z województwa miejscowego. Natomiast nie ma tak silnej dominacji województwa miejscowego w przypadku podkrakowskiego Ojcowskiego Parku Narodowego, gdzie wprawdzie co drugi odwiedzający pochodzi z województwa małopolskiego, ale już co piąty z sąsiedniego województwa śląskiego, które nie posiada parku narodowego na swoim terenie. Silna regionalność cechuje „młode” parki narodowe takie jak Narwiański i Poleski.

Rycina 3 ukazuje udział mieszkańców polskich dwunastu metropolii w ruchu turystycznym do omawianych parków narodowych. Potężnymi emitorami turystów do parków narodowych są wielkie miasta, takie jak: Warszawa, Poznań i Kraków, z których grupy wycieczkowiczów wyruszają na sąsiadujące obszary chronione, pełniące *de facto* funkcję podmiejskich obszarów rekreacyjnych. Poza ewidentną dominacją warszawiaków w Kampinoskim Parku Narodowym, zanotowano liczną obecność warszawiaków w odległych od stolicy parkach narodowych z wyjątkiem Wielkopolskiego. W uprzywilejowanej pozycji są mieszkańcy stolic tych województw, na których obszarze jest więcej parków narodowych. Najszerzy wachlarz możliwości mają krakowianie. Wrocławianie licznie są zauważani w Parku Narodowym Gór Stołowych, dobrze skomunikowanym z Wrocławiem, a mieszkańcy

Kielc w Świętokrzyskim PN, natomiast w Bieszczadzkim PN zaznacza się obecność mieszkańców Rzeszowa. Położone w rolniczych obszarach Polski wschodniej parki narodowe, znajdują się w zasięgu wycieczek ze stolic województw ściany wschodniej: Białegostoku (Narwiański) i Lublina (Poleski i Rztoczański) oraz wszędobylskich mieszkańców Warszawy. Konurbacja górnośląska na rycinie 3 reprezentowana jest fragmentarycznie przez metropolitalne Katowice, przez co nie ujawnia się faktyczna rola całego zespołu miejskiego jako źródła emisji.

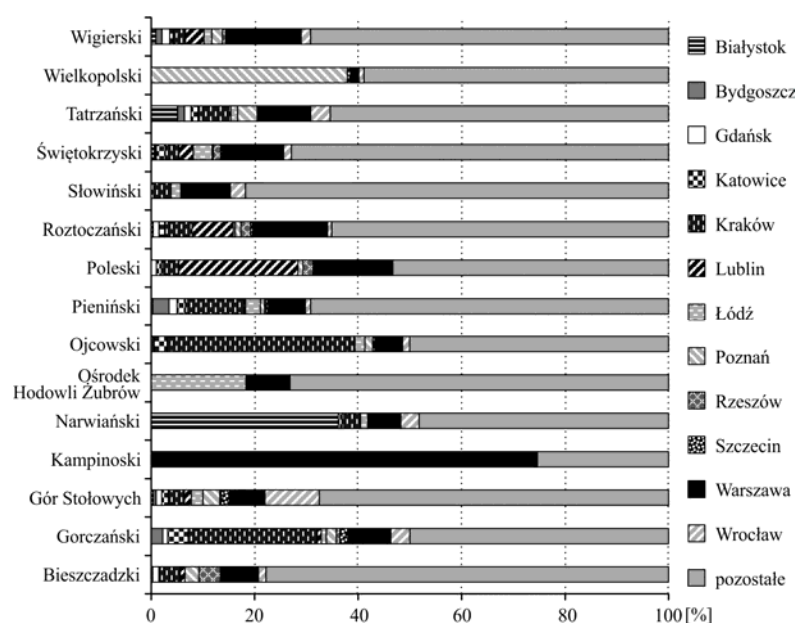

Ryc. 2. Parki narodowe według liczby i udziału województw emitujących do nich ruch turystyczny: I – województwo o największym znaczeniu, II i III – województwa będące drugim i trzecim emitorem, pozostałe
Źródło: opracowanie własne.

Duża lokalność turystyki charakteryzuje słabo rozwiniętą przestrzeń turystyczną Narwiańskiego PN, jednak nie dochodzi do hegemonii mieszkańców Białegostoku. Mimo ogólnie niewielkiego ruchu rekreacyjno-turystycznego zauważa się nad Narwią osoby (szczególnie wędkarzy) z okolicznych wsi i miast województwa podlaskiego: z Łap, z Choroszczy, a także z Łomży. Przyjeżdżają tu też na spływy kajakowe mieszkańcy centrum i południa kraju, nie mający w swoim regionie tak atrakcyjnych naturalnych atrakcji wodnych, jaką stanowi dzikie koryto Narwi.

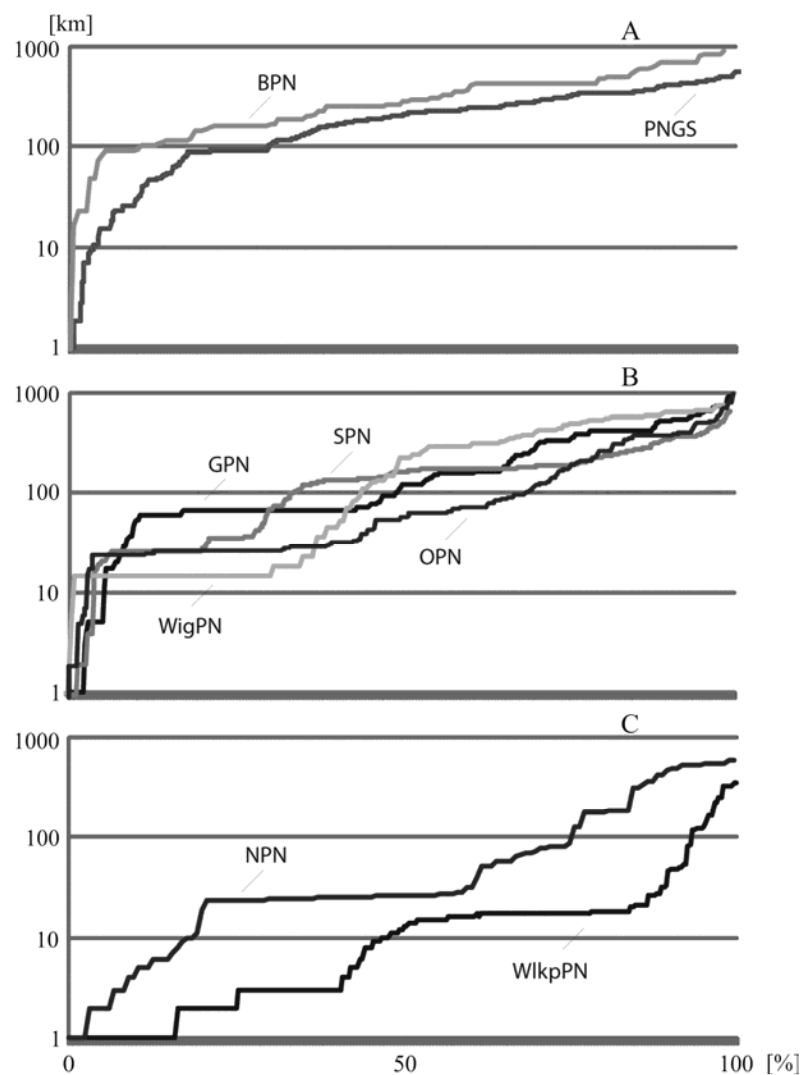
Rycina 4. przedstawia w skali półlogarytmicznej wykresy odległości pokonanych z miejscowości zamieszkania do odwiedzanego parku narodowego. Podróż poszczególnego turysty (oś x – liniowa) odpowiada odległość wyrażona w kilometrach (oś y – logarytmiczna). Dane są uporządkowane od najmniejszej do największej odległości. Dla lepszego porównania skalę osi x przemianowano na procento-

wą. Otrzymane krzywe nie są regularne – wyraźne spłaszczenia krzywej oznaczają odległość ośrodków osadniczych (miast, dzielnic), będących znaczącymi emitarami. W zależności od kształtu krzywej parki narodowe można podzielić na trzy typy. W parkach narodowych typu A (Bieszczadzki, Gór Stołowych) w sezonie badawczym zauważono niewielu odwiedzających pochodzących z bliskiego sąsiedztwa, parki te są zdominowane przez turystów pochodzących z odległości ponad 100 km. W parkach typu B (Ojcowski, Wigierski) duży udział mają turyści zamieszkali w odległości od kilkunastu do kilkudziesięciu kilometrów od parku. Zazwyczaj jest to jedno miasto. Typ C (Wielkopolski, Narwiański) jest podobny do typu B, z tym, że lokalność jest bardziej zaznaczona, gdyż przynajmniej 10% odwiedzających zamieszkuje bezpośrednie okolice parku w odległości do 4 km. Do typu C należy też Kampinoski Park Narodowy.

Ryc. 3. Udział mieszkańców 12 metropolii oraz pozostałych turystów odwiedzających parki narodowe
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2 zawiera statystyki opisowe charakteryzujące badaną zmienną (średnią odległość od miejsca zamieszkania do parków narodowych, dominanty, skośność, wartości dla 10 i 90 %). Poza metropoliami, znaczącymi źródłami emisji są mniejsze miasta położone w pobliżu omawianych parków. Status dominanty mają Suwałki. Zamość dzieli czołową pozycję z Warszawą, natomiast Przemyśl i Kłodzko zajmują dalsze miejsca po stolicy województwa i innych metropoliach. Duża wartość skośności wskazuje na większe znaczenie lokalnego ruchu turystycznego.

Rys. 4. Krzywe odległości pokonanej przez respondentów od miejscowości zamieszkania do parku narodowego: typ A – Bieszczadzki (BPN) i Gór Stołowych (PNGS), typ B – Gorczański (GPN), Ojcowski (OPN), Świętokrzyski (SPN) i Wigierski (WigPN) typ C – Narwiański (NPN) i Wielkopolski (WlkpPN)
Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Statystyki odległości wybranych parków narodowych od miejsca zamieszkania

Park Narodowy	średnia odległość [km]	dominanta odległość [km]	dominanta miejscowość	skośność	10% [km]	90% [km]	typ
Bieszczadzki	344	449	Warszawa	0,8	96	725	A
Gorczański	205	66	Kraków	1,3	50	523	B
Gór Stołowych	280	110	Wrocław	0,4	39	543	A
Kampinoski	17	17	Warszawa	9,1	8	26	C
Narwiański	111	23	Białystok	1,8	4	486	C
Ośrodek Hodowli Żubra	55	73	Łódź	2,6	8	117	C
Ojcowski	116	25	Kraków	1,8	23	325	B
Pieniński	260	110	Kraków	0,9	51	566	A
Roztoczański	191	16 285	Zamość Warszawa	1,0	7	427	B
Świętokrzyski	163	27 182	Kielce Warszawa	1,1	27	365	B
Tatrzański	404	401	Warszawa	0,3	158	700	A
Wielkopolski	26	17	Poznań	4,1	1	48	C
Wigierski	307	15	Suwałki	0,1	15	651	B

Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

Struktura regionalna (w układzie wojewódzkim) źródeł ruchu turystycznego do badanych parków narodowych wskazuje na złożony proces emisji turystów, uwarunkowany czynnikami odległości, sezonowości i statusem społecznym turystów, związanym z ich miejscem zamieszkania. Niewątpliwie ważnym, nie podjętym w tej pracy uwarunkowaniem, są możliwości recepcji ruchu turystycznego na poszczególnych obszarach. W przestrzeni turystycznej parków narodowych recepcja turystyki pobytowej jest ograniczana poprzez wprowadzania w życie planów i strategii rozwoju turystyki. Przekształcenie funkcji turystycznej parku narodowego w kierunku ekoturystyki nie jest łatwe, gdyż warunkach polskich turystyka w parkach narodowych bazuje na powstałej w przeszłości infrastrukturze i panowaniu masowej turystyki wypoczynkowej. Prześledzono strukturę przestrzenną źródeł ruchu turystycznego, abstrahując od konkretnych walorów turystycznych i infrastruktury turystycznej, chociaż niewątpliwie są one główną determinantą użytkowania turystycznego obszaru i niejednokrotnie służą jako wyznacznik do wyróżnienia rozmaitych typów obszarów turystycznych.

Analiza pochodzenia turystów według województw pozwala na wyróżnienie dwóch krańcowych typów obszarów turystycznych związanych z parkami narodowymi: I – zdominowanych i II – niezdominowanych przez ruch turystyczny z miejscowego województwa. W parkach narodowych grupy I odwiedzający w dużej mierze pochodzą z obrębu województwa, szczególnie ze stolicy województwa. Typo-

wymi przedstawicielami grupy I są parki leżące tuż za rogatkami metropolii (Kampinoski, Wielkopolski), pełniące *de facto* rolę podmiejskich terenów rekreacyjnych. Parki narodowe grupy II, liczące 7 lub więcej aktywnych województw, przyciągają ruch turystyczny ogólnokrajowy. Należą tu obszary terytorialnie najbardziej peryferyjne (Bieszczadzki, Gór Stołowych, Pieniński, Słowiński, Tatrzański i Wigierski), a także centralnie położony Świętokrzyski Park Narodowy, posiadający wyjątkowe na skalę kraju walory religijno-kulturowe. Grupa parków pomiędzy tymi biegunami ma cechy pośrednie. Z uwagi na bliskość wewnątrzwojewódzkich punktów emisji, np. Krakowa (w stosunku do parków narodowych Ojcowskiego i Gorczańskiego) lub Lublina (w stosunku do parków narodowych Poleskiego i Roztoczańskiego), silny strumień ruchu turystycznego bliskiej proveniencji łączy się ze strumieniami ruchu turystycznego dalekiej proveniencji, generalnie podlegającymi mocniejszym fluktuacjom sezonowym. Problemy szczytów weekendowych i recepcji ruchu turystycznego mają jakby dwa oblicza. W świetle otrzymanych wyników, do ośrodków o zasięgu 2 województw należą stosunkowo nowe atrakcje turystyczne, dopiero zdobywające sobie popularność (Narwiański Park Narodowy i filia Kampinoskiego PN w woj. łódzkim).

Reasumując, można mówić o zasięgu regionalnym (Kampinoski, Wielkopolski), interregionalnym słabym (Narwiański), interregionalnym silnym (Gorczański, Ojcowski, Poleski, Roztoczański) i ogólnokrajowym.

Należy zauważyć, że potencjalnie ogólnopolski zasięg najatrakcyjniejszych parków narodowych jest zawężony wskutek śladowego udziału respondentów z województw upośledzonych w rozwoju gospodarczym czy położonych marginalnie. *Nota bene* województwa te mają na swoim terenie inne wybitnie atrakcyjne obszary przyrodnicze (pojezierza, duże obszary leśne). Sytuacja panująca w Słowińskim PN, gdzie w miesiącach wzmożonego ruchu turystycznego dominują mieszkańcy województw centralnych (mazowieckiego i łódzkiego), na których terenie brak atrakcyjnych naturalnych akwenów, obrazuje silną tendencję mieszkańców Polski środkowej do podejmowania kilkusetkilometrowej podróży nad Bałtyk.

Typy obszarów recepcji turystyki A, B, C, wyznaczone na podstawie krzywych odległości, akcentują zagadnienie udziału ruchu turystycznego czy rekreacyjnego pochodzącego z bliska i ruchu z dalekich źródeł. Ich koegzystencja jest wyraźna w typie B. W typie B struktura ruchu turystycznego oscyluje sezonowo, rozszerzając (w sezonie) i zawężając (poza sezonem) zasięg emisji. Przygotowanie obszaru na przyjęcie odwiedzających z bliska i z daleka powinno kierować się odpowiednimi prerogatywami, w celu właściwego pełnienia przez parki narodowe ich funkcji przybliżania dziedzictwa mieszkańcom. Można przypuszczać, że komercjalizacja recepcji turystycznej może doprowadzić do tego, że odwiedzający pochodzący z bliska, niewyselekcjonowani pod względem zawartości portfela, staną się jakby nieproszonymi gośćmi we własnej ojcowiznie.

Silna jest „metropolizacja” turystyki do parków narodowych. W rankingu prowadzi Warszawa, mimo znacznej odległości położonych peryferyjnie parków narodowych, stąd wniosek, że konieczna do pokonania odległość fizyczna nie jest najważniejszym wykładnikiem udziału w turystyce. Procent mieszkańców Warszawy

w turystyce do badanych parków narodowych (pominąwszy Wielkopolski PN) jest wyższy niż ich udział w całkowitej ludności Polski, wynoszący 4,5% (dane GUS za 2008 r.). Wskazuje to na ogromną mobilność turystyczną mieszkańców stolicy, determinowaną przez centralną pozycję geograficzną Warszawy i wysoki status społeczno-ekonomiczny jej mieszkańców. Relatywnie łatwiejsze skomunikowanie Warszawy ze wschodem kraju, stawia szczególnie parki narodowe wschodniej Polski w kręgu zainteresowania warszawiaków. Inną przyczyną dużej aktywności turystów ze stolicy być może moda na odwiedzanie „ściany wschodniej” w ramach turystyki alternatywnej, w poszukiwaniu przestrzeni turystycznej niezeszpeconej jeszcze przez bezładne osadnictwo, nie zrównoważoną gospodarkę i drobnomieszczański turystyczny biznes. Moda ta natrafia na podatny grunt wśród wysoko wykształconego społeczeństwa Warszawy. Zainteresowanie turystyką na obszarach przyrodniczych panuje w innych aglomeracjach miejskich. Ze względu na uprzywilejowane położenie i długie tradycje turystyczne wysoka pozycja Krakowa wydaje się oczywista. Z uwagi na bliskość geograficzną ekspansja krakowian kieruje się ku parkom górskim i wyżynnym, bardzo często w postaci wycieczek jednodniowych. Również mocna jest pozycja woj. śląskiego, będącego prężnym obszarem emisji turystów, zdominowanym przez silnie zurbanizowaną konurbację górnośląską, której metropolitalne Katowice są tylko częścią. Dzięki tradycji wyjazdów turystycznych (nie li tylko wysoko wykształconej części społeczeństwa) poza zanieczyszczony obszar konurbacji oraz dzięki udogodnieniom komunikacyjnym, konurbacja górnośląska silnie wpływa na oblicze turystyki w górach, na wyżynach, nad morzem a nawet w odległych zakątkach pojeziernych, takich jak Wigierski Park Narodowy.

Część miast wojewódzkich ma „swoje” parki narodowe, a masowe do nich wyjazdy świadczą o traktowaniu ich jako podmiejskie obszary rekreacyjne. Można przypuszczać, że podobnie jak inne trendy cywilizacyjne, upodobania do odwiedzania atrakcji przyrodniczych, stwierdzone u mieszkańców wielkich miast, z czasem obejmą ludność całej zurbanizowanej tkanki kraju.

Porównanie z podobnymi badaniami sprzed dziesięciolecia, zebranymi m.in. w tomie artykułów o użytkowaniu turystycznym parków narodowych pod red. J. Partyki (2002), nie wykazało znacznych różnic w rozmieszczeniu źródeł emisji ruchu turystycznego do parków narodowych. Na przykład obecne wyniki z Gorczańskiego PN z lat 2008-2010 leżą pośrodku przedziału wartości określonych w latach 1999-2000 przez K. Popko-Tomasiewicz (2002), która odnotowała przewagę turystów z woj. małopolskiego (42-60%) oraz śląskiego (10-21%). Mały wówczas udział odwiedzających z Polski Wschodniej, w świetle obecnych wyników, utrzymywał się w mijającym dziesięcioleciu.

Zaznaczający się wpływ turystyki z przygranicznych miast czeskich może oznaczać, że turystyka transgraniczna stopniowo będzie się rozwijać w pobliżu granic objętych umową Schengen, obejmując inne parki narodowe, zarówno polskie jak i leżące po stronie sąsiadów, tworząc międzynarodowe układy swobodnego przepływu ruchu turystycznego.

LITERATURA

- Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim raport końcowy*, 2007, IPSOS, Warszawa.
- Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim raport końcowy*, 2008, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Byszewska-Dawidek M., Kulesza I.**, 2004, *Krajowy rynek atrakcji turystycznych (na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych w wybranych atrakcjach turystycznych)*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Gałązka M.**, 2009, *Turystyka zrównoważona w parkach narodowych w opinii turystów*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 11, 4 (23), Rogów, 123-130.
- Gruda J., Prószyńska-Bordas H.**, 2010, *Spółeczna funkcja Ośrodka Hodowli Żubrów w Smardzewicach*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 12, 1(24), Rogów, 234-245.
- Marchlewski A.**, 2004, *Badania ankietowe na terenie TPN-u*, Monitoring ruchu turystycznego w Tatrach 5-7 sierpnia 2004 r.
- Partyka J.** (red.), 2002, *Użytkowanie turystyczne Parków Narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców.
- Popko-Tomasiewicz K.**, 2002, *Ruch turystyczny w Gorczańskim Parku Narodowym*, [w:] Partyka J. (red.), *Użytkowanie turystyczne Parków Narodowych*, Ojcowski Park Narodowy, Ojców, 219-229.
- Szpara K., Drupka J., Krupa J.**, 2009, *Badanie przyjazdowego ruchu turystycznego w wybranych miejscach recepcji turystycznej województwa podkarpackiego w okresie V-IX 2009 roku*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów.

Summary

The study consisted in analysis of the poll results obtained from visitors to selected Polish national parks. The place of residence and the distance covered to arrive to the park were examined in order to determine the spatial differences in the sources of emission of tourist flow and the structure of the active areas which originate the tourist flow towards each national park. Analysis of the contribution of provinces of visitors' residence allowed to distinguish two types of parks: dominated and not dominated by tourist flow from the local province. Another approach was to calculate the distance covered to arrive into the park. It allowed to classify the parks into regional, interregional and nationwide range. Expansion of tourist flow from the metropolitan regions to national parks was observed. Particularly notable is the presence of visitors from Warsaw in almost every national park. National parks adjacent to the major cities have been for years used as the suburban recreation areas. Nowadays the parks located at greater distances from the cities (Poleski, Narwiański, Gorczański) are massively visited by the residents of the metropolitan cities.

Hanna Prószyńska-Bordas
Akademia Wychowania Fizycznego
im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie
hanna.bordas@awf.edu.pl

**OBSZARY CHRONIONE JAKO PRZESTRZEŃ PRZYRODNICZA
POWIATU SZYDŁOWIECKIEGO I ICH WYKORZYSTANIE
W TURYSTYCE EDUKACYJNEJ**

**PROTECTED AREAS AS THE ENVIRONMENTAL SPACE
OF THE SZYDŁOWIEC COUNTY AND THEIR USAGE
IN EDUCATIONAL TOURISM**

Abstrakt

Artykuł przedstawia wykorzystanie przestrzeni przyrodniczej powiatu szydłowieckiego w turystyce edukacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów chronionych.

Przestrzeń przyrodnicza istnieje bez względu na to, jakie człowiek nadaje jej znaczenie, jak ją wartościuje, ale to jednak człowiek tworzy miejsca, decyduje o ich funkcjach i przeznaczeniu. Człowiek zawsze wartościuje przestrzeń subiektywnie – poprzez pryzmat własnych doświadczeń i emocji. Walory środowiska przyrodniczego, które stanowią atrakcję dla rozwoju turystyki edukacyjnej w powiecie szydłowieckim, to nie tylko położenie, rzeźba terenu, wody powierzchniowe, klimat czy szata roślinna, ale również obszary przyrodnicze objęte ochroną prawną. Mądre wykorzystanie bogactw przyrodniczych, może przynieść dochody dla ich dalszego rozwoju. Najskuteczniejszym sposobem osiągnięcia tego celu może być uprawianie turystyki edukacyjnej. Turystyka edukacyjna chroni i wzbogaca dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, promując piękno przyrody stworzonej przez matkę naturę. Dzięki zasobom lokalnego dziedzictwa przyrodniczego, powiat szydłowiecki dowodzi, że jest idealnym miejscem na rozwój turystyki edukacyjnej.

Słowa kluczowe: przestrzeń przyrodnicza, walory przyrodnicze, obszary chronione, turystyka edukacyjna

Key words: natural space, natural values, protected areas, educational tourism

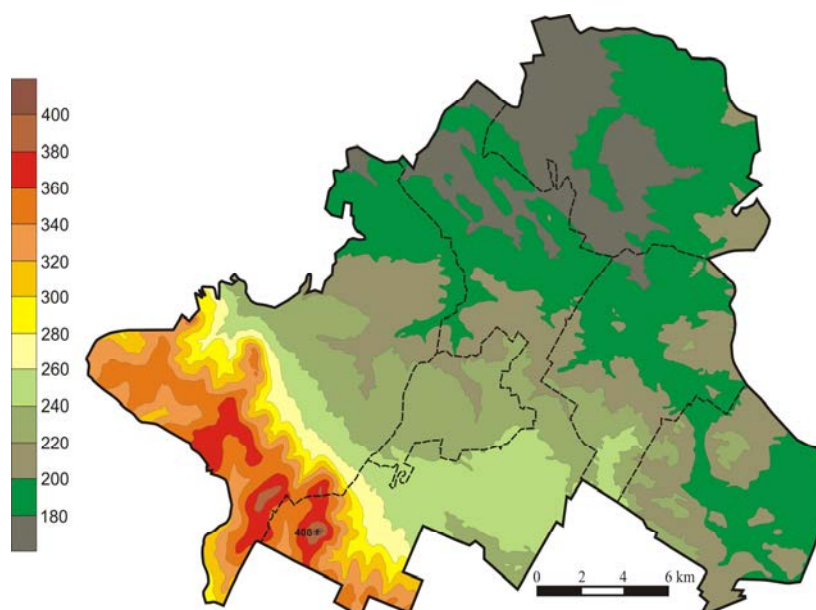
Przestrzeń przyrodnicza istnieje bez względu na to, jakie człowiek nadaje jej znaczenie, jak ją wartościuje, ale to jednak człowiek tworzy miejsca, decyduje o ich funkcjach i przeznaczeniu. Człowiek zawsze wartościuje przestrzeń subiektywnie – poprzez pryzmat własnych doświadczeń i emocji. To, co jest najsilniejszym motorem działań człowieka, to nie rozum, ale uczucia, nie racjonalizm, ale sentyment. Rzeczy i miejsca nabierają dla człowieka większego znaczenia, stają się bezcenne w miarę jak odchodzą w przeszłość, zmieniają w sentymentalne wspomnienie, w zmitologizowane obrazy sprzed lat, stając się z czasem częścią lokalnej kultury – folkloru przekazywanego kolejnym pokoleniom. Przestrzeń przyrodnicza powiatu szydłowieckiego to nie tylko atrak-

cyjne położenie, rzeźba terenu czy wody powierzchniowe, ale również obszary chronione, które stanowią idealne miejsce do uprawiania turystyki edukacyjnej.

K. Kozuchowski (2005) uważa, że obszary chronione są fragmentem powierzchni Ziemi, na których cała przyroda podlega rygorom ochrony konserwatorskiej, wyłączającym, zmieniającym lub ograniczającym ich użytkowanie gospodarcze i zmierzającym do zachowania naturalnych walorów przyrodniczych danego obszaru. Obszary chronione pełnią różne funkcje: obok zabezpieczania zasobów przyrody ożywionej i nieożywionej, w szczególności zasobów genowych, bioróżnorodności i niezakłóconego funkcjonowania ekosystemów, obszary chronione spełniają rolę kulturową, naukową i wychowawczą, a także wypoczynkową i turystyczną. W zależności od swojej wielkości, a przede wszystkim wartości naukowej i przyrodniczej, stanu zachowania naturalnego środowiska i miejscowych warunków, obszary chronione mają różnicowany status prawny i pełnią rozmaite funkcje.

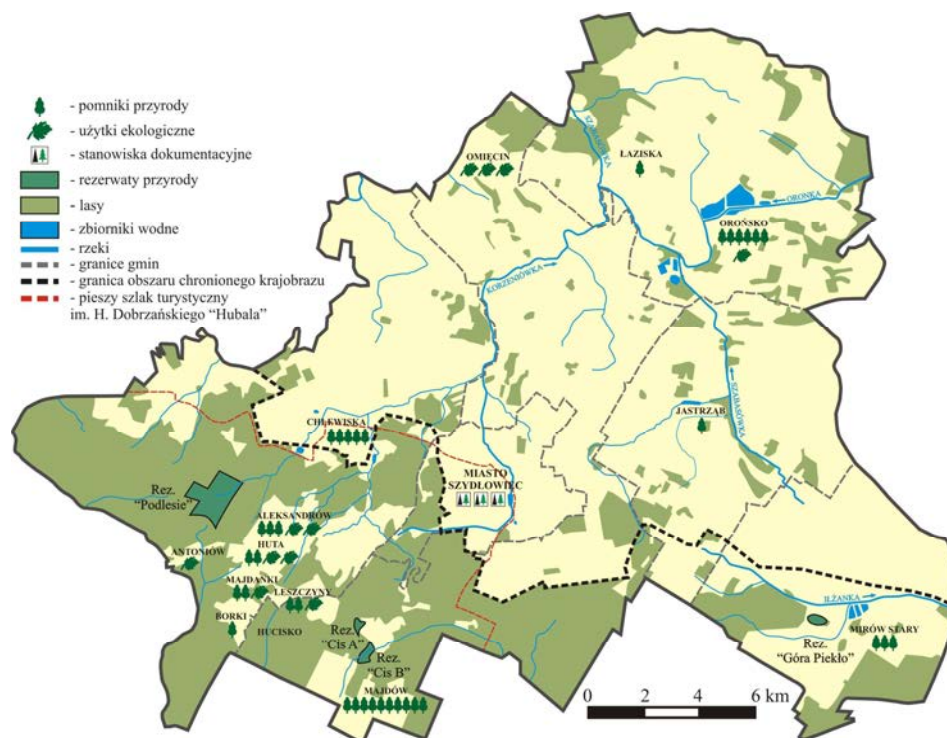
Powiat szydlowiecki leży w południowej części województwa mazowieckiego i liczy 453 km². W jego skład wchodzi pięć gmin tj. Szydłowiec, Chlewiska, Jastrząb, Mirów i Oronsko. Liczba ludności powiatu przekracza 41,1 tys. mieszkańców. Siedzibą powiatu jest miasto Szydłowiec położone przy drodze krajowej E-7 Warszawa-Radom-Kraków, w pobliżu linii kolejowej oraz dużego węzła kolejowego w Skarżysku Kamiennej.

Obszar powiatu szydlowieckiego stanowi specyficzne bogactwo przyrodnicze i kulturowe. Jest to teren, który od lat stanowi granicę między terenami nizinnymi a terenami o niewielkich, ale znaczących wysokościach nad poziomem morza (rys. 1).

Ryc. 1. Mapa hipsometryczna powiatu szydlowieckiego
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z UP w Szydłowcu.

Formy ochrony przyrody występujące na terenie powiatu szydlowieckiego z nielicznymi skałkami pokrywającymi obszar gminy Szydłowiec, Jastrząb czy też Mirów są dumnymi strażnikami historii powstania rzeźby terenu sprzed tysięcy lat. Niewielkie wzniesienia przemawiają do wyobraźni potęgą wysokości charakterystyczną tylko dla obszarów wyżynnych. Lasy powiatu szydlowieckiego i występujące w nich pomniki przyrody dowodzą możliwości natury (rys. 2).

Ryc. 2. Formy ochrony przyrody powiatu szydlowieckiego
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z UP w Szydłowcu.

Począwszy od rezerwatów przyrody (gminy Szydłowiec i Chlewiska) przez pomniki przyrody, wraz ze stanowiskami dokumentacyjnymi i użytkami ekologicznymi stanowią one indywidualne formy ochrony przyrody. Dość długa jest lista form ochrony przyrody zastanych na terenie powiatu szydlowieckiego w porównaniu z innymi powiatami Mazowsza.

Duże zasoby dziedzictwa przyrodniczego powiatu szydlowieckiego, stanowią jednocześnie jedno z największych – nie licząc dziedzictwa kulturowego – bogactw, tego znacznie słabiej od innych powiatów Mazowsza rozwiniętego regionu. Tylko mądre wykorzystanie tych bogactw w połączeniu z dziedzictwem kulturowym,

może przynieść opisywanemu regionowi i całemu Mazowszu dochody niezbędne dla ich rozwoju. Śmiało można powiedzieć, że najsukuteczniejszym narzędziem dla osiągnięcia tego celu może być turystyka edukacyjna.

Specyfika turystyki edukacyjnej polega na tym, że jest ona źródłem wiedzy doświadczonej osobiście i uzyskanej dzięki własnej turystycznej aktywności poznawczej. Jest więc niejako formą transgresji polegającej z założenia na stałej zmianie miejsca pobytu i kontakcie z coraz to innymi ludźmi oraz obiektami przyrody, posiadającej charakter twórczy i animujący umysł człowieka.

Turystyka edukacyjna wiąże się z rozszerzaniem panowania nad przestrzenią kulturową, społeczną i przyrodniczą. Wylacza człowieka spod wpływu stałego miejsca zamieszkania i poddaje oddziaływaniu nowych miejsc i osób, stanowiąc niezwykle ważne doświadczenie poznawcze, estetyczne i moralne. U osób uprawiających turystkę edukacyjną uruchamia się mechanizm transgresji, który jest jak lekarstwo na współczesny konsumpcyjny świat przesiąknięty wytworami kultury obcej. Świat, w którym odchodzi się od własnego indywidualnego radowania się życiem i tym, co nas otacza. Często takie odchodzenie od własnego przeżywania piękna przyrody na korzyść narzuconych obcych wzorców, powoduje obniżenie naszej wrażliwości i godzenie się na życie w świecie pozorowanego luksusu.

Człowiek żyjący w dzisiejszym świecie, obok wymagowanej przyrody, coraz silniej odrywa się od własnego środowiska przyrodniczego, przez co czuje się pozbawiony swojego miejsca w przestrzeni przyrodniczej oraz geograficznej.

Turystyka edukacyjna dzięki swojemu znaczeniu pozwala na przekroczenie granic nie tylko kulturowych, ale również przyrodniczych. Porównując i analizując własny krajobraz naturalny z innymi, turysta pragnie pogłębić znajomość miejsca, w którym się znajduje.

Turystyka edukacyjna wzbogaca i chroni dobra przyrodnicze promując w ten sposób zasoby środowiska przyrodniczego stworzone przez naturę dla miast, wiosek i różnych regionów geograficznych. Przykładem poznania zasobów przyrodniczych może być uprawianie tak zwanej ekoturystyki.

Ekoturystyką – w definicji przytaczanej przez D. Zarębę (2000, 47) – nazywamy „*.../podróżowanie w celu studiowania, podziwiania i czerpania zadowolenia z piękna krajobrazów, obserwacji dzikich zwierząt i roślin, jak również podziwiania miejscowych obyczajów i kultury*”. Ekoturystka przybiera zróżnicowane, nieraz bardzo atrakcyjne a zarazem oryginalne formy. Opierając się na przykładzie obszarów chronionych powiatu szydlowieckiego, można przedstawić różne formy ekoturystyki:

Przykład I

Wycieczka piesza – przeprawa przez rezerwat przyrody „Podlesie” w gminie Chlewiska w celu podziwiania zbiorowisk jodlowych oraz śladów wydobywania i przeróbki rud żelaza z czasów Staropolskiego Zagłębia Przemysłowego.

Przykład II

Wycieczka rowerowa, terenami leśnymi, a dokładnie lasem przysusko-szydłowieckim, w postaci podjazdów i zjazdów po błotnistych, kamienistych, szutrowych szlakach i ścieżkach w celu podziwiania pięknego krajobrazu z licznymi potokami górskimi, cennymi łąkami i pastwiskami.

Występujące na terenie powiatu stanowiska dokumentacyjne, które stanowią ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsce występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości oraz fragmenty eksploatowanych i nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych, stały się impulsem do stworzenia oferty edukacyjnej, skierowanej i przeznaczonej w dużej mierze do najmłodszych mieszkańców powiatu szydlowieckiego.

Na terenie powiatu występują trzy stanowiska dokumentacyjne tj.: „Łom Pikiel”, „Łom Podkowińskich” i „Łom na Polankach” (rys. 2). Są to odsłonięcia geologiczne piaskowca szydlowieckiego znajdujące się w południowej części miasta powiatowego. Kamieniołomy przedstawiają historię kamienia i historię ludzi, którzy go kształtowali na potrzeby swoje i innych. Wykorzystując charakterystyczne odsłonięcia skalne w ściankach kamieniołomów oraz widoczne skamieniałości można promować tutejsze ginące zawody i tradycję związaną z piaskowcem. Zajęcia prowadzone na terenie kamieniołomów mają za zadanie przybliżyć najmłodszym mieszkańcom powiatu tradycję i historię ich regionu. Znajomość własnego regionu poprzez środowisko przyrodnicze w połączeniu z kulturą, pozwala mieszkańcom powiatu coraz lepiej rozвивać lokalny rynek przeznaczony głównie dla turystów.

Znakomitym przykładem wykorzystania tego rodzaju możliwości jest organizowanie licznych zajęć na ścieżkach turystyczno-geograficznych oraz rajdów prowadzonych szlakiem turystycznym znakowanym kolorem czerwonym. Szlak „Partyzancki” (rys. 2), łączy Szydłowiec, Chlewiska, Ruski Bród, rezerwat „Puszcza u źródeł Radomki”, Anieli z pomnikiem Hubala, Inowódz. Szlak rozpoczyna się na cmentarzu partyzanckim pod Skarbową Górą, przebiega przez piękne lasy jodłowe Garbu Gielniowskiego oraz sosnowe bory Puszczy Pileckiej. Na trasie szlaku znajdują się miejsca związane z walkami oddziału dowodzonego przez mjr Hubala oraz innych oddziałów partyzanckich z czasów II wojny światowej, jak również zabytki architektury obronnej i sakralnej.

Podsumowując można powiedzieć, że turystyka chroni nie tylko dziedzictwo kulturowe, ale również dziedzictwo przyrodnicze przed zniszczeniem i zapomnieniem. Pozwala na jego popularyzowanie oraz uaktywnia i kreuje postawy ludzkie.

W zależności od przyjmowanego kryterium motywacji mamy dzisiaj do czynienia z różnymi formami turystyki edukacyjnej na przykład kwalifikowaną, kulturalną, wiejską czy pielgrzymkową (Gaworecki 2003).

Przykład powiatu szydlowieckiego dowodzi ogromnych możliwości rozwoju turystyki edukacyjnej bazującej na zasobach lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, pełniącej jednocześnie funkcje promocyjne w stosunku do regionu, co oczywiście może także odnosić się do całego kraju.

LITERATURA

Gaworecki W., 2003, *Turystyka*, PWN, Warszawa.

Kożuchowski K., 2005., *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo KURPISZ S.A., Poznań.

Strategia rozwoju powiatu szydłowieckiego, 2007, Urząd Powiatowy w Szydłowcu, Szydłowiec.

Zaręba D., 2000, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa.

Summary

Szydłowiec County in educational tourism with special attention paid to environmentally protected areas. Despite the fact that the natural space exists regardless of what it means for man, it is him that creates places and decides on their functions and applications. Humans always value the space in a highly subjective way – through the prism of their own experiences and emotions. There are many advantages of the natural environment in Szydłowiec County that can attract tourist, among them the location, the land relief, suffice waters, climate, plants and legally protected natural areas. A wise usage of natural goods can be beneficial for their further development. Educational tourism can be the most efficient way to achieve that goal. Educational tourism protects and enriches the natural and cultural heritage in addition to promoting nature's beauty. Local natural heritage makes Szydłowiec County an ideal place to develop educational tourism.

Magdalena Nowacka

Liceum Ogólnokształcące nr 6

im. Jana Kochanowskiego w Radomiu

magdanowacka@vp.pl

**DETERMINANTY PRZESTRZENI TURYSTYKI KRAJOWEJ
MŁODZIEŻY SZKOLNEJ. STUDIUM PRZYPADKU MŁODZIEŻY
LICEALNEJ SŁUPSKA I CZĘSTOCHOWY**

THE DETERMINANTS OF THE DOMESTIC TOURIST SPACE
OF THE HIGH SCHOOLS STUDENTS. THE EXAMPLE OF THE HIGH
SCHOOL STUDENTS FROM SŁUPSK AND CZĘSTOCHOWA

Abstract

W artykule podjęto zagadnienie determinant kształtowania przestrzeni wyjazdów turystycznych młodzieży szkolnej. Opierając się na wynikach badań ankietowych, które przeprowadzono w 2002 roku na populacji 2000 uczniów liceów ogólnokształcących Słupska i Częstochowy dokonano próby identyfikacji głównych czynników determinujących zasięg przestrzeni turystycznej podróży. Analizy tej dokonano w ujęciu dynamicznym konfrontując zasięgi przestrzeni wyjazdów przeszłych, aktualnych i przyszłych młodzieży z wybranymi cechami demograficznymi, społeczno-ekonomicznymi oraz z miejscem zamieszkania młodzieży.

Słowa kluczowe: młodzież licealna, przestrzeń turystyczna, determinanty przestrzeni turystycznej

Key words: high school students, tourist space, determinants of tourist space

Jednym z bardziej istotnych zagadnień w geografii turystyki jest zagadnienie przestrzeni turystycznej. Termin ten doczekał się wielu opracowań teoretycznych (Liszewski 1995; Warszńska, Jackowski 1978; Matczak 1992). Według J. Warszńskiej i A. Jackowskiego (1978) przestrzeń turystyczna to część przestrzeni geograficznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne. W niniejszym artykule podjęto zagadnienie determinant przestrzeni wyjazdów turystycznych na podstawie turystyki młodzieży szkolnej. Do realizacji celu wybrano dwie populacje młodzieży licealnej pochodzące z różnych pod względem położenia oraz uwarunkowań rozwoju społeczno-ekonomicznego miast: Słupska i Częstochowy. Jako materiał źródłowy wykorzystano wyniki badań ankietowych, które przeprowadzono w 2002 roku we wszystkich państwowych liceach ogólnokształcących Słupska i Częstochowy. Ogółem w badaniach wzięło udział około 2000 uczniów ze Słupska (550) i Częstochowy (1412). Badanie miało charakter reprezentacyjny warstwowy, proporcjonalny. Populacja badawcza stanowiła około 18% populacji młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy ogółem. Celem opracowania była identyfikacja zasięgu przestrzeni turystycznej wyjazdów krajowych młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy wraz z czynnikami je determinującymi. Wyjazdy turystyczne młodzieży pogrupowano w trzy kategorie:

przestrzeń przeszłą (wszystkie zapamiętane wyjazdy do roku 2001, przestrzeń aktualną (wyjazdy wakacyjne zrealizowane w sezonie 2001/2002) oraz wyjazdy przyszłe (wyjazdy marzeń młodzieży w przyszłości). Według A. Krzymowskiej-Kostrowickiej (1991), decyzje o wyborze kierunków wyjazdów turystycznych rzadko są podyktowane pojedynczym czynnikiem, lecz są one wynikiem nakładających się atrakcji turystycznych naturalnych, antropogenicznych i walorów recepcyjnych miejsca.

Przestrzeń turystyczną dotychczasowych wyjazdów turystycznych młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy analizowano na podstawie podróży badanych osób zrealizowanych przed rokiem 2001. Informacja o przestrzeni turystycznej zapamiętanych wyjazdów w przeszłości jest z pewnością niepełna, ale pozwala uzyskać pewną orientację w rozkładzie przestrzennym podejmowanych przez badane populacje młodzieży podróży.

W celu określenia determinant destynacji podejmowanych w przeszłości, aktualnie i deklarowanych przez badane populacje:

- obliczono współczynniki koncentracji Lorenza w celu określenia wpływu czynnika kontrastowości krajobrazu na zasięgi przestrzenne wyjazdów podejmowanych przez badane populacje;
- wyznaczono centroidy przestrzeni turystycznych dotychczasowych, aktualnych i przyszłych wyjazdów dla określenia wpływu czynnika dostępności miejsca recepcji na zasięg przestrzenny podejmowanych i deklarowanych wyjazdów;
- obliczono współczynniki korelacji rang Spearmanna dla przestrzeni dotychczasowych, aktualnych i przyszłych podróży badanych populacji młodzieży w celu określenia wpływu kierunków dotychczasowych wyjazdów na kierunki wyjazdów aktualnych i przyszłych.

Dla weryfikacji wpływu czynnika krajobrazu na przestrzenie wyjazdów turystycznych przeszłych, aktualnych i przyszłych młodzieży zgodnie z prawem przeciwieństw Glücksmanna (1935) posłużono się współczynnikami koncentracji Lorenza.

Rozkłady przestrzenne krajowych wyjazdów turystycznych badanych populacji pozwalają wnioskować o zróżnicowanej koncentracji podejmowanych i deklarowanych w przyszłości podróży w kilku głównych jednostkach fizycznogeograficznych.

Okolo 65% dotychczasowych podróży młodzieży licealnej Słupska było skoncentrowanych na 23% terytorium Polski (mezoregiony: Łąncucha Tatrzańskiego oraz Pobrzeża Koszalińskiego, ponadto Pojezierze Zachodniopomorskie, Pojezierze Kaszubskie i Pobrzeże Gdańskie), a okolo 23% wszystkich dotychczasowych wyjazdów na obszarze 2% terytorium Polski. Współczynnik koncentracji wyjazdów dotychczasowych młodzieży licealnej Słupska wynosił $W_k = 0,64$.

Zdecydowanie wyższym stopniem koncentracji odznaczały się wyjazdy przeszłe młodzieży licealnej Częstochowy ($W_k = 0,75$). Najwyższy stopień ich koncentracji odnotowano na obszarze Pobrzeża Koszalińskiego oraz Łąncucha Tatrzańskiego (34% ogółu wyjazdów dotychczasowych na powierzchni 2% terytorium Polski). Innymi obszarami wysokiej koncentracji podróży podejmowanych przez tę grupę w przeszłości były mezoregiony: Pobrzeża Szczecińskiego, Podhala, okolic Krakowa oraz Pobrzeża Gdańskiego. Ogółem w granicach wymienionych mezoregio-

nów odbyło się 62% wszystkich dotychczasowych wyjazdów badanej grupy młodzieży.

Taki dwubiegunowy rozkład podróży podejmowanych przez badane populacje młodzieży może dowodzić w przypadku młodzieży ze Słupska wpływu czynnika krajobrazowego (Łąncuch Tatrzański) i względów ekonomicznych (wysoki udział wyjazdów na obszarze Pobrzeża Koszalińskiego i sąsiadujących od południa mezo-regionów pojeziernych) oraz czynnika kontrastowości krajobrazu w przypadku wyjazdów młodzieży licealnej Częstochowy (najwyższa koncentracja wyjazdów w miejscowościach Pobrzeża Bałtyku oraz Łąncucha Tatrzańskiego).

Rozkład przestrzenny wyjazdów aktualnych młodzieży częstochowskiej wskazuje na istotną rolę, podobnie jak w przypadku podróży przeszłych, czynnika kontrastowości krajobrazu. Potwierdzeniem tego jest wysoki stopień koncentracji wyjazdów na obszarach: Łąncucha Tatrzańskiego, Pobrzeża Gdańskiego oraz Szczecińskiego i Koszalińskiego. Na obszarach tych zajmujących 3,5% powierzchni Polski młodzież odbyła około 44% wszystkich swoich aktualnych podróży. Znacznie niższym poziomem koncentracji charakteryzowała się przestrzeń aktualnych wyjazdów młodzieży słupskiej ($Wk = 0,38$). Jej podróże aktualne (w roku 2001) były skoncentrowane głównie w macierzystym i sąsiadujących mezo-regionach: Pobrzeży Koszalińskiego i Gdańskiego, Pojezierza Zachodniopomorskiego oraz Pobrzeża Szczecińskiego i Pojezierza Kaszubskiego. Na wymienionych obszarach (10% obszaru Polski) odbyło się 40% aktualnych podróży badanej grupy młodzieży. Mniejszym stopniem koncentracji wyjazdów cieszyły się mezo-regiony górskie.

Wydaje się, że przestrzeń wyjazdów aktualnych tej grupy była pod silniejszym wpływem względów ekonomicznych oraz sąsiedztwa atrakcyjnych miejscowości nadmorskich i pojeziernych, mniejszy wpływ wywarł tu czynnik kontrastowości krajobrazu.

Współczynniki koncentracji wyjazdów przyszłych wyniosły dla młodzieży licealnej Słupska $Wk = 0,64$, a Częstochowy $Wk = 0,67$.

Wyjazdy przyszłe młodzieży licealnej Słupska są skoncentrowane przede wszystkim w mezo-regionach Łąncucha Tatrzańskiego i okolic Krakowa (30% deklarowanych podróży na obszarze około 1% terytorium Polski) i wskazują ponownie na istotny wpływ czynnika kontrastowości krajobrazu. W tym przypadku maleje rola względów ekonomicznych, które w dużym stopniu implikowały przestrzeń wyjazdów aktualnych i przeszłych. Można wnioskować, że kierunki wyjazdów przyszłych uwolnione od bariery względów ekonomicznych są wyrazem rzeczywistych preferencji turystycznych tej grupy.

Wyjazdy przyszłe młodzieży licealnej Częstochowy mają podobny zasięg przestrzenny do wyjazdów dotychczasowych i aktualnych. Około 21% wszystkich deklarowanych podróży koncentruje się w mezo-regionach Pobrzeża Koszalińskiego oraz Łąncucha Tatrzańskiego, ponadto znaczna ich część jest skoncentrowana w mezo-regionach Pobrzeża Gdańskiego oraz Beskidu Śląskiego. Taki rozkład nawiązuje do rozkładów przestrzennych aktualnego i przeszłego oraz potwierdza,

istotny wpływ czynnika kontrastowości krajobrazu miejsca wyjazdu turystycznego względem miejsca zamieszkania.

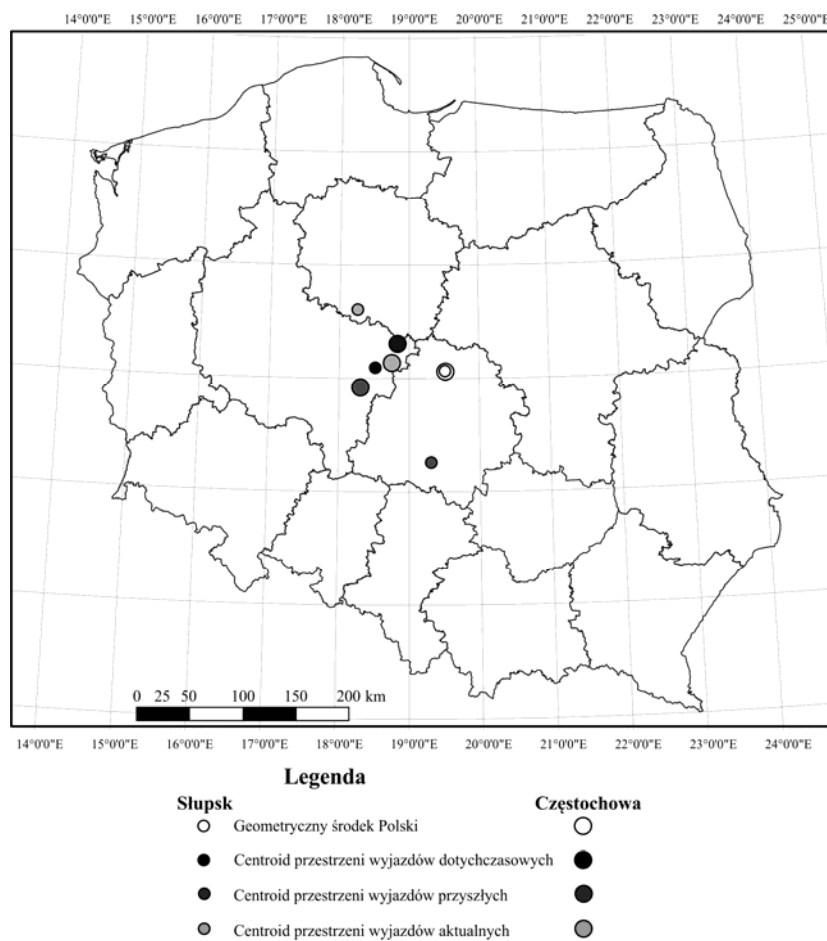
Istotnym czynnikiem mogącym mieć wpływ na zasięg przestrzenny wyjazdów jest dostępność miejsca w aspekcie odległości czasowej, przestrzennej i ekonomicznej. Dla określenia wpływu dostępności miejsca na zasięg przestrzenny wyjazdów przeszłych, aktualnych i przyszłych badanych populacji posłużono się mapami rozmieszczenia centroidów wyznaczonych dla wszystkich wydzielonych typów przestrzeni związanych z wyjazdami młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy (ryc. 1).

Centroidy przestrzeni podróży podejmowanych przez obie populacje w okresach świątecznych i w czasie roku szkolnego położone są blisko Słupska i Częstochowy, co wynika z dominacji wyjazdów w okolice miejsca zamieszkania. Centroidy wyznaczone dla przestrzeni wyjazdów dotychczasowych, wakacyjnych aktualnych i przyszłych młodzieży licealnej Częstochowy położone są w większej odległości od Częstochowy i odchylone w kierunku północno-zachodnim, co wynika z przewagi wśród podróży dotychczasowych i deklarowanych wyjazdów do miejscowości nadmorskich (ryc. 1). Ograniczony stopień tego odchylenia jest efektem znacznego udziału miejscowości górskich oraz miejscowości leżących w pobliżu miejsca zamieszkania w wyjazdach przeszłych i deklarowanych oraz miejscowości górskich – w wyjazdach deklarowanych w przyszłości.

Centroid przestrzeni wyjazdów dotychczasowych młodzieży licealnej Słupska jest położony w środkowej części Polski (ryc. 1). Wynika to z faktu, że wysoki udział podróży w góry jest równoważony wyjazdami do miejscowości nadmorskich w okolicach Słupska i sąsiednich miejscowości pojeziernych oraz dużą liczbą wyjazdów do atrakcyjnych turystycznie miast położonych na szerokości geograficznej bliskiej szerokości środka geometrycznego Polski – Warszawy, Poznania, Łodzi. Centroid przestrzeni wyjazdów aktualnych leży w niewielkiej odległości od Słupska co wynika z dominacji wyjazdów w najbliższe okolice i jest prawdopodobnie wywołane wpływem czynnika ekonomicznego oraz atrakcyjności okolic Słupska na zasięg podejmowanych podróży. Centroid wyznaczony dla deklarowanych przyszłych wyjazdów krajowych jest odchylony zdecydowanie w kierunku południowym co jest efektem dominacji wśród nich miejscowości górskich.

Ważną determinantą zasięgu przestrzennego wyjazdów turystycznych są wcześniejsze doświadczenia turystyczne (Lubowicz 1999; Zawadzki 2001; Łobożewicz 2000). Wpływają one na kształt przestrzeni kolejnych wyjazdów realizowanych aktualnie oraz w przyszłości.

Dla zbadania wpływu zasięgu przestrzennego wyjazdów przeszłych na przestrzenie wyjazdów aktualnych i przyszłych, przestrzenie turystyczne krajowych wyjazdów obu badanych populacji skorelowano ze sobą za pomocą współczynników korelacji rang Spearmana (tab. 1). Analiza skali wyjazdów krajowych w poszczególne regiony odwiedzane aktualnie, w przeszłości i w przyszłości pozwoliła zaobserwować pewne różnice pomiędzy dominującymi kierunkami wyjazdów przeszłych, aktualnych i przyszłych.

Ryc. 1. Rozmieszczenie centroidów przestrzeni turystycznych krajowych wyjazdów młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

W odniesieniu do zależności przestrzeni wyjazdów krajowych obu badanych populacji zauważalny jest wyższy poziom korelacji przestrzeni wyjazdów dotychczasowych i aktualnych, zaś przestrzeń wyjazdów przyszłych wykazuje umiarkowany poziom zależności z przestrzeniami wyjazdów dotychczasowych i aktualnych. Można na tej podstawie wnioskować, że tak jak zasięg przestrzenny wyjazdów dotychczasowych i aktualnych był determinowany czynnikiem kontrastowości krajobrazu oraz modyfikowany czynnikami natury społeczno-ekonomicznej i dostępnością miejsc o preferowanym typie walorów, tak zasięg przestrzeni wyjazdów przyszłych zostaje uwolniony od ograniczeń wynikających z dostępności miejsca oraz barier ekonomicznych i czasowych i jest wyrazem rzeczywistych przestrzennych preferencji turystycznych badanych grup młodzieży.

Tabela 1. Współczynniki korelacji rang Spearmana dla przestrzeni aktualnej, przeszłej i przyszłej krajowych wyjazdów turystycznych młodzieży licealnej Słupska i Częstochowy

Wartości współczynników korelacji rang Spearmana	Młodzież licealna Częstochowy			Młodzież licealna Słupska		
	Przestrzeń aktualna	Przestrzeń przeszła	Przestrzeń przyszła	Przestrzeń aktualna	Przestrzeń przeszła	Przestrzeń przyszła
Przestrzeń aktualna	1,0	0,77	0,31	1,00	0,65	0,37
Przestrzeń przeszła	0,77	1,0	0,60	0,65	1,00	0,48
Przestrzeń przyszła	0,31	0,60	1,0	0,37	0,48	1,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Analiza determinant zasięgu przestrzennego miejscowości dotychczasowych, aktualnych i przyszłych wyjazdów krajowych badanych populacji młodzieży pozwala wnioskować, że głównymi determinantami preferencji przestrzennych badanych grup młodzieży były:

- czynnik krajobrazowy (zgodnie z prawem Glücksmanna¹), który spowodował, że najczęściej odwiedzane w przeszłości były przez młodzież licealną Słupska – miejscowości górskie, a przez młodzież licealną Częstochowy nadmorskie oraz miejscowości górskie. (w przypadku tej grupy czynnik kontrastowości krajobrazu górskiego jako obszaru destynacji turystycznej jest dodatkowo wzmacniany czynnikiem odległości i związaną z nim dostępnością komunikacyjną miejsca). Czynnik ten w istotnym stopniu determinował kierunki deklarowanych wyjazdów przyszłych obu badanych populacji;
- czynnik atrakcyjności turystycznej miast (dotyczy to miast poza głównymi szlakami penetracji turystycznej) związany z występowaniem walorów antropogenicznych: zabytków architektury, walorów historycznych miejsca, imprez kulturalnych lub turystycznych o znaczeniu ponadregionalnym (odegrał ważną rolę w przeszłych wyjazdach młodzieży licealnej Słupska);
- czynnik dostępności miejscowości recepcyjnych z miejsca pochodzenia badanych grup turystów, który był związany z ilością czasu wolnego przeznaczonego na uczestnictwo w ruchu turystycznym, oraz z dostępnością w wymiarze przestrzennym i przez to ekonomicznym;
- dotychczasowe doświadczenia turystyczne, które wpłynęły na kształt przestrzeni wyjazdów aktualnych, w znacznie mniejszym stopniu natomiast determinowały kształt przestrzeni wyjazdów przyszłych. Może to wskazywać na usamodzielnianie się młodzieży oraz uwalnianie rzeczywistych preferencji tu-

¹ Zgodnie z prawem przeciwności Glücksmanna ludzie w swoich wyborach dotyczących kierunku podróży kierują się kontrastem krajobrazowym miejsca codziennego środowiska życia oraz okolic miejsca wyjazdu turystycznego. Ponadto istotny wpływ zdaniem Glücksmanna na kierunki wyjazdów odgrywają odmienne warunki klimatyczne destynacji turystycznych w stosunku do klimatu miejsca zamieszkania i codziennego środowiska życia.

rystycznych spod barier natury ekonomicznej i wcześniejszych doświadczeń turystycznych.

Niewątpliwie zasięg przestrzenny wyjazdów turystycznych obu badanych populacji modyfikowany jest innymi czynnikami związanymi ze statusem ekonomicznym oraz pochodzeniem społecznym, indywidualnymi preferencjami turystycznymi badanych osób i obiektywną atrakcyjnością turystyczną różnych miejscowości i regionów kraju.

LITERATURA

- Glücksman R.**, 1935, *Allgemeine Fremdenverkehrskunde*, Verlag von Stämpfli & Cie., Bern.
- Krzymowska-Kostrowicka A.**, 1991, *Zarys geoeologii rekreacji*, t. 1, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Lubowicz Z.**, 1999, *Badania wyjazdów turystycznych młodzieży szkół ponadpodstawowych*, „Problemy Turystyki”, 2, 21-24.
- Łobożewicz T.**, 2000, *Wakacje dzieci i młodzieży – cele postulowane i rzeczywiste*, „Kultura Fizyczna”, 3-4, 24-25.
- Matczak A.**, 1992, *Model badań ruchu turystycznego. Studium metodologiczne*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Warszyńska J., Jackowski A.**, 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Zawadzki M.**, 2001, *Aktywność turystyczna mieszkańców Polski w sezonie letnim 2001 roku*, „Problemy Turystyki”, 1-2, 105-109.

Summary

Author of this article presents the tourism destination determinants basing on the example of the high school students domestic tourist trips. To this purpose two youth groups of high school students from two cities (Słupsk and Częstochowa) were selected. The research work based on the results of questionnaire made in all government schools in Słupsk and Częstochowa. About 2000 persons participated in the questionnaire survey, i.e. 18% of the whole high school students of both cities. The tourist trips of young people were selected in the three groups: past – all journeys before the 2001 year, actual – all journeys in 2002 years, and future – all journeys planned in the future for realization.

The analysis of the determinants of the youth tourist destinations range – past, present and future – shows the main determinants of the space preferences. There are: the contrast between the residence place landscape and tourist destination landscape; the destination accessibility and time distance between the residence place and tourist destination place connected with the amount of the leisure and the tourist attractiveness of the cities, regions and others places visited and planning to visit in the future.

Krzysztof Parzych,
Akademia Pomorska w Słupsku
Instytut Geografii i Studiów Regionalnych
krzysztof-parzych@wp.pl

PRZESTRZEŃ AKTYWNOŚCI TURYSTYCZNEJ OSÓB SAMOTNYCH I JEJ ZRÓŻNICOWANIE

DIVERSIFICATION OF SINGLES' TOURISTIC ACTIVITY SPACE

Abstrakt

Osoby samotne zwane dziś potocznie singlami, to obecnie znaczny segment rynku turystycznego. Choć jego obecność zaznacza się w nielicznych ukierunkowanych ofertach, jednakże brak jest wyników badań empirycznych w tym zakresie. W latach 2007-2008 przeprowadzono badania aktywności turystycznej osób samotnych, na przykładzie jednoosobowych gospodarstw domowych w województwie wielkopolskim. Badaniem objęto reprezentatywną próbę liczącą 1069 gospodarstw domowych, które były prowadzone przez osoby samotne, zarówno w małych, jak i dużych ośrodkach. Informacje zebrano metodą ankietową. W wyniku badań własnych ustalono zakres przestrzenny miejsc wypoczynku określając go na podstawie graficznych i opisowych analiz.

Słowa kluczowe: przestrzeń aktywności turystycznej, osoba samotna/singiel

Keywords: space tourist activity, people living alone/single

WPROWADZENIE

Problematyka związana z przestrzenią turystyczną wzbudza dyskusje terminologiczne. Turystyka traktowana jest jako zjawisko interdyscyplinarne, stąd przedstawiciele różnych dziedzin nauk starają się zdefiniować to pojęcie w ramach swoich zainteresowań badawczych. Skutkiem czego, jak wskazał B. Włodarczyk (2006, 2009), w literaturze problemu pojawiło się wiele określeń dotyczących przestrzeni (m.in.: przestrzeń turystyczna, przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń rekreacyjno-turystyczna, przestrzeń aktywności rekreacyjno-turystycznej, przestrzeń czasu wolnego, przestrzeń wypoczynkowa, itp.), w której można zaobserwować zjawiska związane z zagospodarowaniem czasu wolnego współczesnego społeczeństwa.

W niniejszym artykule przestrzeń turystyczna traktowana jest jako część przestrzeni geograficznej, w której zaspokajane są potrzeby związane z obecnością zjawisk turystyczno-rekreacyjnych. Przestrzeń aktywności turystycznej odnosi się do kategorii miejsca realizacji zjawisk turystyczno-rekreacyjnych (Włodarczyk 2009). Zdaniem autorów jej wyróżnienie może nastąpić wraz z uszczegółowieniem wiedzy z zakresu potrzeb i preferencji wyboru indywidualnej przestrzeni turystycznej. Obszary aktywności turystycznej są pojęciem węższym i odnoszą się bezpo-

średnio do aspektów lokalizacyjnych miejsc wypoczynku i rekreacji. Jak podkreśla B. Włodarczyk (2009), terytorialność pozwala na szczegółowe analizy badawcze.

PRZESTRZEŃ AKTYWNOŚCI TURYSTYCZNEJ OSÓB SAMOTNYCH W ŚWIELE BADAŃ WŁASNYCH

W latach 2007-2008 przeprowadzono badania z zakresu zachowań wolnoczasowych osób samotnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemu wyboru miejsca wypoczynku, na przykładzie samodzielnych gospodarstw domowych w województwie wielkopolskim. Badaniem objęto reprezentatywną próbę liczącą 1069 gospodarstw domowych, które były prowadzone przez osoby samotne. W badaniu dominowały kobiety (60,8%), co potwierdza ogólnie przyjęte przekonanie, iż większą częścią samotnego społeczeństwa są właśnie kobiety (tab. 1).

Tabela 1. Respondenci według płci i miejsca zamieszkania

Płeć	Miejsca stałego zamieszkania						
	do 20 tys.	20-50 tys.	50-100 tys.	100-200 tys.	> 200 tys.	wieś	Razem
	[%]						
Kobiety	8,1	4,7	9,8	4,2	19,4	14,4	60,8
Mężczyźni	4,2	3,4	5,8	2,4	13,5	9,9	39,2
Ogółem	12,3	8,1	15,6	6,6	32,9	24,3	100,0

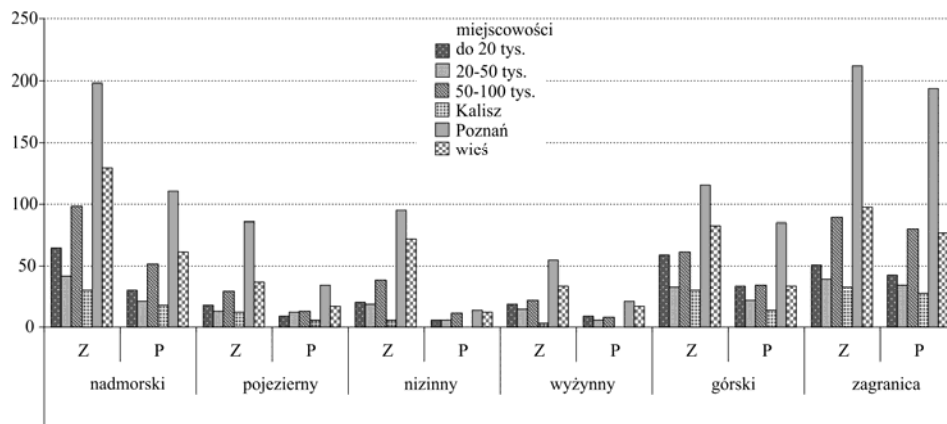
Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych A.P. Lubowieckiego-Vikuk (2009).

W celu określenia kierunków wyjazdów turystycznych badanych osób dokonano podziału kraju na regiony, charakteryzujące się wewnętrznym zróżnicowaniem, złożonością oraz odrębnością z uwagi na obecność swoistych cech krajobrazowych. Wyróżniono regiony: nadmorski, pojezierny, nizinny, wyżynny i górski, przy czym wyjazdy zagraniczne zostały ujęte w dodatkowej podgrupie. Na tym tle dokonano wydzielenia obszarów wypoczynkowych (obszarów turystycznych) poprzez identyfikację i generalizację indywidualnych przestrzeni turystycznych wynikających z konkretnych wskazań miejsc wypoczynku.

W toku badań stwierdzono, iż:

- Najczęściej odwiedzanym obszarem turystycznym przez ankietowane osoby był region nadmorski (27,3%). Wśród wskazań wyszczególniono miasta usytuowane wzdłuż wybrzeża Morza Bałtyckiego (w tym: Kołobrzeg, Sopot, Gdańsk i Gdynia, Hel, Władysławowo, Mielno, Ustka, Świnoujście, Międzyzdroje, Szczecin oraz miejscowości powiatu rewalskiego (Pobierowo, Niechorze, Rewal) (ryc. 1).
- W regionie górskim (18,5%) respondenci wypoczywali przede wszystkim w Zakopanem i okolicach.

- Region nizinny został wybierany przez 12% badanych osób. Kierunkiem docelowym deklarowanych wyjazdów turystycznych były systemy miejskie, tj. Warszawa, Poznań, Łódź, Toruń oraz mniejsze miejscowości o charakterze *stricte* turystycznym (Żelazowa Wola, Stary Licheń, inne).
- Region pojezierny cieszył się średnim zainteresowaniem wśród badanych osób (9,5%). Wypoczywali oni głównie nad mazurskimi jeziorami lub w Skorzęcinie na Pojezierzu Gnieźnieńskim.
- Zaledwie 7,2% respondentów turystycznie wyjechało w region wyżynny, głównie do dużych aglomeracji miejskich, zwłaszcza: Krakowa, Częstochowy, Wrocławia i in.
- W zagranicznych wyjazdach turystycznych wzięło udział 25% badanej populacji. Ankietowane osoby łącznie odwiedziły 60 krajów, w tym do najczęściej odwiedzanych należy zaliczyć: Niemcy (13,7%), Republika Czeska (8,8%), Hiszpania (7,8%), Włochy (5,9%) oraz Francja (5,7%). Spośród krajów pozaeuropejskich respondenci w badanym okresie wybierali USA (3,5%) oraz Egipt (3,5%), Turcję (3,2%) i Tunezję (2,6%). Pojedyncze wyjazdy zrealizowano do Laosu, Watykanu, Meksyku, Albanii, Wenezueli, Australii, Argentyny, Sri Lanki, Kazachstanu, Japonii, Korei, Nepalu oraz na Białoruś i na Kubę.

Ryc. 1. Przestrzeń aktywności turystycznej respondentów według ich stałego miejsca zamieszkania
 Z – wyjazdy zrealizowane w okresie 2007-2008; P – wyjazdy preferowane w okresie 2008-2009
 Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych A.P. Lubowieckiego-Vikuk (2009).

W wyniku badań zaobserwowano, iż kierunki wyjazdów turystycznych badanych osób różnicują się w zależności od typu miejsca ich stałego zamieszkania. Respondenci z Poznania oraz miast powyżej 50 tys. mieszkańców (np. Kalisz, Konin, Leszno, Piła) częściej wybierali zagraniczne wycieczki (27,2%) oraz zdecydowali się na wypoczynek w regionach nadmorskim (25,9%) i górskim (16,6%). Ankietowane osoby z pozostałych miast i wsi Wielkopolski odwiedzały region nadmorski (28,8%; 28,4%), górski (21,8%; 18,5%) oraz zagranicę (25,3%; 21,3%). Regiony

wyżynny i nizinny były kierunkiem wyjazdów turystycznych osób, które prowadzą wiejskie jednoosobowe gospodarstwo domowe, natomiast pojezierny – wybierany był przez badanych z większych miast Wielkopolski.

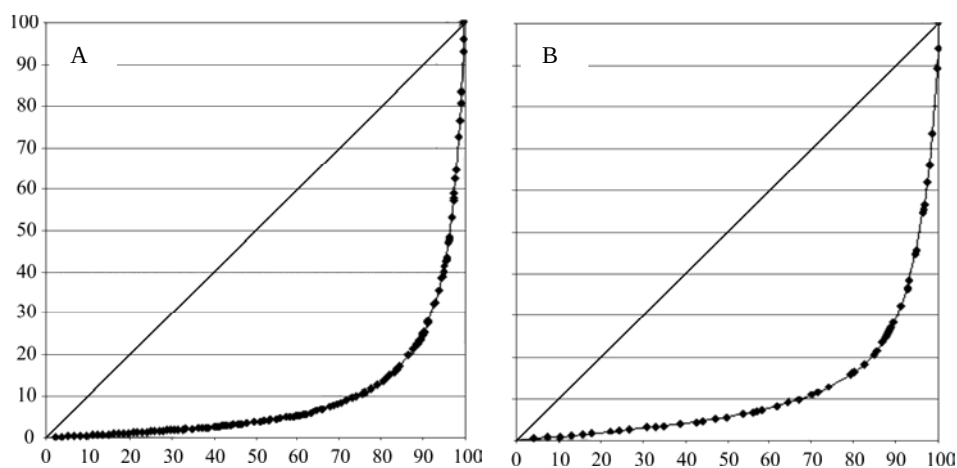
Badania różnicowania wyboru przestrzeni aktywności turystycznej respondentów uzupełniono dodatkowymi informacjami, z zakresu ich preferencji turystycznych. Preferowane kierunki wyjazdów turystycznych badanych osób są porównywalne z już zrealizowanymi. Ponad 31% ankietowanych osób wskazało, iż planuje swój wypoczynek zorganizować w jednym z krajów basenu Morza Śródziemnego (Hiszpania 8,7%, Włochy 7,7%, Chorwacja 6,8%) lub Europy Zachodniej (Niemcy 5,9%, Francja 5,4%). Polskie nadmorskie kurorty (w szczególności: Sopot, Gdynia, Gdańsk, Świnoujście, miejscowości położone w powiecie kołobrzeskim i puckim) deklaruje chęć odwiedzić 20,1% respondentów, zaś 15,3% będzie wypoczywać w regionie górskim (ryc. 4). Na pojezierza (Mazury) zapowiada zamiar wyjazdu 6,3% badanych osób. Najmniejsze zainteresowanie respondentów odnosi się wobec regionów wyżynnego (4,2%) i nizinnego (3,4%).

Analizę ruchu turystycznego badanej grupy respondentów oraz ich preferencji turystycznych uzupełniono analizą zjawiska koncentracji obszarów aktywności turystycznej. Wartości wskaźników koncentracji obliczono na podstawie powierzchni powiatów Polski, gdyż jak podkreśla R. Brudnicki (2006) tylko wówczas można uzyskać większy stopień szczegółowości rozkładu przestrzennego poszczególnych stopni koncentracji. Do oceny stopnia koncentracji zastosowano dwie metody: graficzną – polegającą na wykreśleniu wieloboku koncentracji M.O. Lorenza oraz analityczną. Na rycinie 2. na osi odciętych odmierzone skumulowane odsetki powierzchni jednostek przestrzennych w Polsce (%), natomiast na osi rzędnych – procentowe skumulowanie częstości wskazań ankietowanych osób. Następnie połączono punkty o tych współrzędnych i otrzymano krzywą koncentracji, zwaną krzywą Lorenza¹. Umożliwiło to opracowanie wieloboków koncentracji, w tym: A – odnoszący się do wyjazdów turystycznych respondentów w latach 2007-2008, B – przedstawiający koncentrację preferencji turystycznych w latach 2008-2009.

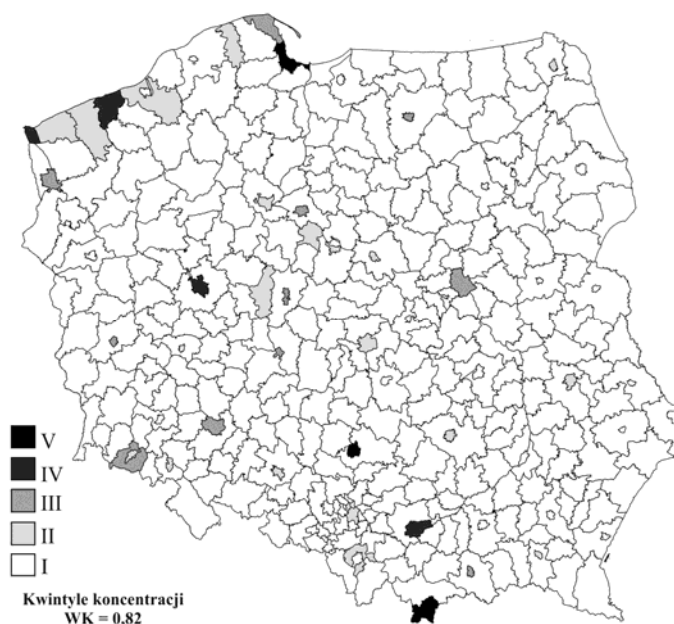
Wskaźnik koncentracji Lorenza² (k) został oszacowany w oparciu o wzór (Sobczyk 2006): $k = \frac{a}{5000}$ gdzie: $a = 5000 - P$; $P = P_1 + \sum_{i=1}^k P_i$, P_1 – pole trójkąta, P_i – pole i -tego trapezu ($i = 2, 3, \dots, k$).

¹ Przekątna kwadratu o boku 100 zwana jest linią równomiernego rozdziału, zaś powierzchnia zawarta między tą linią a krzywą koncentracji Lorenza jest powierzchnią koncentracji. Im większy jest stopień koncentracji, tym bardziej krzywa Lorenza odchyła się od linii równomiernego rozdziału, a tym samym większa jest powierzchnia koncentracji (Sobczyk 2006).

² Współczynnik koncentracji Lorenza jest miarą niemianowaną, przyjmującą wartości liczbowe z przedziału: $0 \leq k \leq 1$. Przy braku koncentracji $k = 0$, występowanie zjawiska koncentracji $k \leq 0,5$, natomiast przy $k = 1$ występuje koncentracja całkowita w jednym punkcie (teoretyczna).

Ryc. 2. Wieloboki koncentracji M.O. Lorenza; A – odbyte podróże respondentów w latach 2007-2008; B – preferencje turystyczne respondentów w latach 2008-2009
Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych A.P. Lubowieckiego-Vikuk (2009).

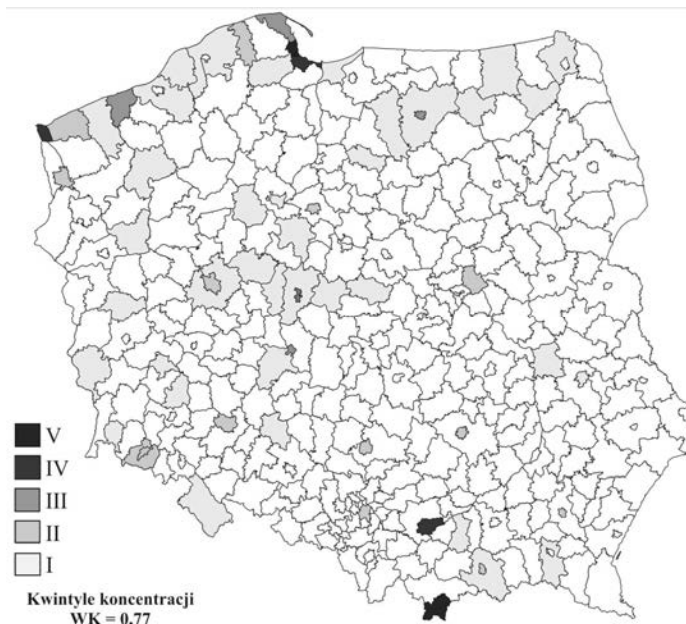

Ryc. 3. Koncentracja przestrzeni aktywności turystycznej respondentów w latach 2007-2008, według powiatów

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych Lubowieckiego-Vikuk (2009).

Wskazane przez respondentów miejscowości są zlokalizowane zaledwie na 35,4% terytorium Polski, stąd k jest bardzo wysoki i wynosi 0,82. Oznacza on silne natężenie obszarów aktywności turystycznej w niewielkiej liczbie powiatów (ryc. 3). Po-

twierdza to również wykres wieloboku koncentracji (ryc. 2A). Na mapie rozmieszczenia badanej populacji można zaobserwować wyraźne tendencje do skupienia miejsc wypoczynku, które najsilniej uwidoczniły się w regionach: nadmorskim, górskim, wyżynnym, nizinnym oraz w mniejszym stopniu pojeziernym.

Ryc. 4. Preferencje turystyczne koncentracji przestrzeni aktywności turystycznej respondentów w latach 2008-2009, według powiatów

Źródło: opracowano na podstawie badań ankietowych Lubowieckiego-Vikuk (2009).

Celem potwierdzenia uzyskanych badań określono także wskaźnik koncentracji k na podstawie preferencji turystycznych ankietowanych, który wyniósł 0,77. Tendencję tę potwierdza wielobok koncentracji (ryc. 2B). Należy podkreślić, iż preferencje turystyczne respondentów pokrywają się z ich aktualną aktywnością turystyczną.

Wysoki stopień koncentracji potwierdza, iż badane osoby chętnie podejmują aktywność turystyczną nie tylko w obrębie województwa, w którym prowadzą swoje gospodarstwo domowe, ale także poza nim.

DETERMINANTY WYBORU PRZESTRZENI AKTYWNOŚCI TURYSTYCZNEJ OSÓB SAMOTNYCH

Wybór przestrzeni aktywności turystycznej podyktowany jest wpływem różnorodnych czynników. W oparciu o uzyskane wyniki badań wyróżniono kilka czynników.

Czynnik społeczno-demograficzne

W przypadku płci zaobserwowano, iż badani mężczyźni przy wyborze miejsca wypoczynku turystycznego kierowali się przede wszystkim własnymi zainteresowaniami (23,8%), zaś kobiety – bogactwem atrakcji i walorów turystycznych, jakie występują w danej miejscowości (23,9%). Respondentki wśród preferencji turystycznych wymieniają uczestnictwo zarówno w turystyce zagranicznej (32,1%), jak i krajowej – w tym celu chcą udać się do miejscowości położonych w regionie nadmorskim (21,8%) lub górskim (16,9%).

Czynnikiem, który wyraźnie kształtuje wybór przestrzeni aktywności turystycznej jest wiek. Osoby powyżej 50 roku życia, częściej niż pozostałe osoby, podróżują samotnie do polskich miejscowości położonych w regionie nizinym (2,8%) lub wyżynnym (1,9%). Przy dokonywaniu wyboru miejsca wypoczynku, kierują się własnymi zainteresowaniami (4,2%), bądź ulegają sugestiom znajomych (4,3%). W przypadku preferencji turystycznych – częściej, niż pozostała część badanych, planują uczestniczyć w turystyce krajowej, zwłaszcza w wyjazdach w kierunku regionów nizinnych (1,0%). Osoby młodsze podróżują w gronie przyjaciół do miejscowości położonych w regionach górskim (16,4%) lub pojeziernym (8,5%), a przy wyborze miejsca wypoczynku turystycznego kierują się dostępnością do dobrej infrastruktury rekreacyjno-turystycznej (6,2%) oraz panującą modą (2,3%). Preferowanym kierunkiem ich wyjazdów turystycznych częściej jest region górski (13,5%).

Poziom wykształcenia jest równie istotny. Badane osoby z wykształceniem wyższym i średnim wyjeżdżają w gronie kolegów/koleżanek, przyjaciół – częściej, niż pozostała część respondentów za granicę (23,9%) oraz w regiony pojezierne Polski (8,9%). Dokonując wyboru miejsca wypoczynku turystycznego, kierują się bogactwem atrakcji i walorów turystycznych (21,8%) oraz dobrą infrastrukturą rekreacyjno-turystyczną danej miejscowości (6,6%). W planach mają udział w turystyce krajowej realizowanej w regionach pojeziernych (5,9%) i górskich (14,5%), jak również w turystyce zagranicznej (30,0%). Natomiast osoby z wykształceniem niższym (zasadniczym zawodowym i podstawowym) częściej podróżują samotnie, zwłaszcza do miejsc położonych w regionach nizinnych (1,9%) i wyżynnych (1,4%), a przy wyborze miejsca wypoczynku turystycznego kierują się wskazówkami znajomych (2,9%) oraz własnymi zainteresowaniami (2,8%). W przyszłości chcieliby wyjechać do polskich miejscowości turystycznych, położonych w regionie nadmorskim (2,1%) oraz za granicą (1,3%) – wykazują także, iż nie mają określonych preferencji turystycznych (4,0%).

W odniesieniu do aktywności zawodowej zaobserwowano, iż osoby aktywne zawodowo (przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy, zawodowi działacze; kierownicy organizacji i przedsiębiorstw; specjaliści z różnych dziedzin nauk, szkolnictwa i pozostałych) wyjeżdżają w celach turystycznych, zwłaszcza za granicę (9,4%), a także, iż zamierzają przeznaczyć więcej czasu wolnego na podejmowanie aktywności rekreacyjno-turystycznej, która będzie realizowana w zagranicznych miejscowościach (12,2%) oraz w polskich regionach górskich (4,2%). W przypadku badanych osób zatrudnionych w handlu i w sektorze usługowym, pracowników

fizycznych oraz uczniów/studentów, emerytów/rencistów i bezrobotnych oraz osób biernych zawodowo – odnotowano, iż nie mają sprecyzowanych preferencji turystycznych (15,1%).

Czynniki przestrzenne

Respondenci z większych miejscowości województwa wielkopolskiego częściej wyjeżdżają poza miejsce stałego zamieszkania do miejscowości położonych w regionach pojeziernych (4,8%), również zagranicą (11,9%). W preferencjach turystycznych wymieniają uczestnictwo w turystyce zagranicznej (15,2%).

Czynniki ekonomiczne

Na przykładzie poziomu miesięcznych dochodów netto badanych gospodarstw domowych, należy stwierdzić, iż respondenci z większymi dochodami (powyżej 3001,00 zł) często wyjeżdżają poza miejsce swojego stałego zamieszkania, głównie na zagraniczne wycieczki (6,5%) i takie też mają preferencje turystyczne (7,5%). W przypadku ankietowanych osób z niższymi dochodami zaobserwowano, iż preferują udział w krajowej turystyce, zwłaszcza w wyjazdach do kurortów nadmorskich (8,5%), zaś część z nich nie posiadała sprecyzowanych planów wypoczynkowych (7,5%).

PODSUMOWANIE

Osoby samotne to obecnie znaczny segment rynku turystycznego. Choć jego obecność zaznacza się w nielicznych ukierunkowanych ofertach, jednakże brak jest wyników badań empirycznych w tym zakresie. Badania z zakresu zachowań wolno-czasowych osób samotnych, ze szczególnym uwzględnieniem problemu wyboru miejsca wypoczynku, na przykładzie samodzielnych gospodarstw domowych w województwie wielkopolskim, wykazały że regionem najczęściej, zarówno wybieranym dla realizacji aktywności turystycznej osób samotnych, jak i preferowanym w przyszłości, jest region nadmorski. Uzyskany wynik potwierdziły badania zjawiska koncentracji obszarów aktywności turystycznej.

Należy przypuszczać, iż osoby samotne stawiać będą (przy odpowiednim poziomie cen) na wysoką jakość proponowanych im usług turystycznych i rekreacyjnych, a także będą oczekiwać nowych przeżyć i doświadczeń. Wybór poszczególnych miejsc wypoczynku w oparciu o charakter samotnego stylu życia współczesnego konsumenta usług turystycznych i rekreacyjnych będzie kształtował się pod wpływem różnorodnych czynników, zaś w szczególności: demograficzno-społecznych (głównie wieku), przestrzennych oraz ekonomicznych.

LITERATURA

- Brudnicki R.**, 2006, *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania zachowań turystycznych mieszkańców Torunia*, UMK, Toruń.
- Lubowiecki-Vikuk A.P.**, 2009, *Economic determinants of taking up recreational and tourist activity in the single people's leisure time*, 3; "Economics & Management", 3, 84-89.
- Sobczyk M.**, 2006, *Statystyka. Aspekty praktyczne i teoretyczne*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Włodarczyk B.**, 2006, *Przestrzeń turystyczna – cykliczność, „aktorzy”, determinanty rozwoju*, „Turyzm”, 16, 2, 41-64.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

People living alone, called in a colloquial language “singles”, are an important segment of tourist market nowadays. Although its existence is represented in some specific offers addressed to this group, there is a lack of results of empiric research in this topic. In 2007-2008 a research of touristic activity of singles was conducted on a group of people who keep single households in Wielkopolska voivodeship. The research was carried out among the representative group of 1069 households in small and large centers. Data was collected in a questionnaire survey. In effect the spatial range of leisure [holiday] areas was established and described on a basis of graphic and descriptive analyses.

Adrian P. Lubowiecki-Vikuk
Wyższa Szkoła Kultury Fizycznej i Turystyki
im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie
alubowiecki@interia.pl

Iwona Miedzińska
Akademia Wychowania Fizycznego
im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu
Katedra Geografii Turyzmu
iwona.miedzinska@wp.pl

V.

KSZTAŁTOWANIE I CECHY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W WYBRANYCH REGIONACH ŚWIATA

GLOBALNA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – TRENDY W POZAEUROPEJSKIEJ TURYSTYCE POZNAWCZEJ POLAKÓW

GLOBAL TOURISM SPACE – TRENDS IN POLISH OUTBOUND SIGHTSEEING TOURS

Abstrakt

Po zmianie ustroju politycznego, dla Polaków otworzyły się nowe możliwości poznawania świata. Regiony niedostępne dla polskiego turysty przed rokiem 1989, są dziś nową przestrzenią, która jest celem pozaeuropejskiej turystyki poznawczej. Zorganizowane wycieczki, oferujące podróże do najbardziej oddalonych miejsc na Ziemi, pomimo swoich wysokich cen, mają dużą grupę odbiorców.

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań, dotyczących pozaeuropejskiej turystyki poznawczej Polaków w latach 2003-2009. Wskazują one na główne trendy dotyczące kierunków wyjazdów turystycznych oraz specyficzną dla tego rodzaju turystyki sezonowość.

Słowa kluczowe: globalna przestrzeń turystyczna, pozaeuropejska turystyka poznawcza, kierunki wyjazdów turystycznych, trendy, sezonowość

Key words: global tourism space, outbound sightseeing tourism, tourism destinations, trends, seasonality

WPROWADZENIE

Zasadnicze zmiany warunków politycznych, gospodarczych i ekonomicznych oraz prorynkowe przekształcenia jakie nastąpiły w roku 1989 w Polsce, dotyczyły również działu gospodarki jakim jest turystyka. Otwarcie granic i zmiany w systemie paszportowym umożliwiły turystom swobodne poruszanie się po świecie. Jednak na rozwój turystyki wpłynęły nie tylko mechanizmy związane ze zmianą ustroju politycznego, ale także zmiany demograficzne i społeczne zachodzące w tym czasie w Polsce.

Swobody demokratyczne oraz wolność gospodarcza należały do tych czynników, które w zasadniczym stopniu zdecydowały o przeobrażeniach w tym sektorze gospodarki. Można wręcz powiedzieć, że ukształtowały nowy charakter i nową jakość rynku usług turystycznych, zarówno po stronie podaży, jak i po stronie popytu (Parysek 2009).

Te nowe możliwości spowodowały, że przestrzeń turystyczna, dotychczas ograniczona ze względów politycznych, uzyskała dla Polaków nową cechę – stała się przestrzenią globalną.

Celem artykułu jest wskazanie jak w ostatnich latach rozwijały się obecne trendy w pozaeuropejskiej turystyce poznawczej Polaków. W artykule zostanie również przedstawiona specyfika sezonowości w tego rodzaju wyjazdach turystycznych.

W pierwszej części przedstawiono czynniki, które miały decydujący wpływ na rozwój pozaeuropejskiej turystyki poznawczej Polaków. Następnie omówiono metodę badawczą i źródło danych. W kolejnym kroku zaprezentowano wyniki przeprowadzonego badania, w którym zostały przedstawione trendy w pozaeuropejskiej turystyce poznawczej według destynacji wybieranej przez turystów w latach 2003-2009 oraz specyfikę sezonowości dla tego rodzaju turystyki.

GLOBALNA PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W ASPEKcie POZAEUROPEJSKIEJ TURYSTYKI POZNAWCZEJ POLAKÓW

Jak zostało zauważone przez wielu badaczy przestrzeni turystycznej, przestrzeń ta nie jest jednorodna i istnieje wiele sposobów jej pojmowania (Włodarczyk 2007). S. Liszewski (2006) wyróżniając różne przestrzenie turystyki (nie jedną przestrzeń turystyczną) przedstawia:

- 1) przestrzeń wyobrażeń turystycznych:
 - przestrzeń duchową turystyki (przestrzeń o charakterze sacrum religijnego),
 - przestrzeń wirtualną turystyki,
 - przestrzeń percepcyjną turystyki,
- 2) realne przestrzenie turystyki (w których następuje realizacja zjawiska turystyki),
- 3) przestrzenie o ograniczonej dostępności:
 - przestrzeń turystyczną ograniczoną przyrodniczo,
 - przestrzeń turystyczną ograniczoną politycznie,
 - przestrzeń turystyczną ograniczoną ekonomicznie,
 - przestrzeń turystyczną ograniczoną czynnikami kulturowo-społecznymi.

Przed rokiem 1989 dla większości Polaków wiele regionów turystycznych nie było dostępnych. Przestrzeń turystyczna miała ograniczoną dostępność przede wszystkim z powodów politycznych, ale również ekonomicznych. Dopiero transformacja ustrojowa pozwoliła na zmiany w ruchu turystycznym.

Do podstawowych czynników, które przyczyniły się do tego, że przestrzeń turystyczna, z której obecnie korzystają polscy turyści nabrała wymiaru globalnego były (Awedyk 2009):

- 1) zmiana polityki turystycznej państwa – turystyka stała się elementem polityki gospodarczej państwa, a nie elementem polityki społecznej, jak to było przed 1990 rokiem;
- 2) interwencjonizm państwa i decentralizacja władzy w gospodarce turystycznej – w odniesieniu do turystyki powołano Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki, którego regulacyjne funkcje państwa w odniesieniu do gospodarki turystycznej przejawiały się w podejmowanych próbach wpływania na kształt systemu

- prawnego (dotyczyło to przede wszystkim udziału w tworzeniu projektu aktów prawnych z zakresu świadczenia usług turystycznych i promocji turystyki oraz ram prawnych prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw turystycznych);
- 3) prowadzenie firm turystycznych w zgodzie z zasadami gospodarki rynkowej – do 1990 roku turystyka była tą dziedziną gospodarki (socjalistycznej), w której występowała szczątkowa forma własności prywatnej i w ograniczonym zakresie działał mechanizm rynkowy;
 - 4) powszechność paszportów i zniesienie obowiązku wizowego – do 1989 roku obywatele polscy nie mieli możliwości swobodnego korzystania z paszportów, a zamknięcie granic i obowiązek posiadania wizy był jednym z narzędzi kontrolowania wyjazdów zagranicznych przez władze państwowe;
 - 5) wymienialność złotego i możliwość zakupu dewiz – umożliwienie zakupu waluty krajów niesocjalistycznych zmieniła geograficzny kierunek wyjazdów większości Polaków;
 - 6) otwarcie Polski dla zagranicznych firm turystycznych – nowopowstałe prawne ramy funkcjonowania wolnego rynku umożliwiły podmiotom zagranicznym otwieranie w Polsce oddziałów i przedstawicielstw;
 - 7) bogacenie się pewnych grup społecznych – obecnie największą liczbę zamożnych Polaków stanowią osoby, które prowadzą szeroko pojmowaną działalność biznesową, możliwą dzięki nowym warunkom ekonomicznym i gospodarczym zaistniałym po zmianie ustroju; to właśnie te osoby stanowią grupę społeczną, która jest najczęstszym klientem biur podróży oferujących podróże poznawcze i wypoczynek w krajach na innych kontynentach.

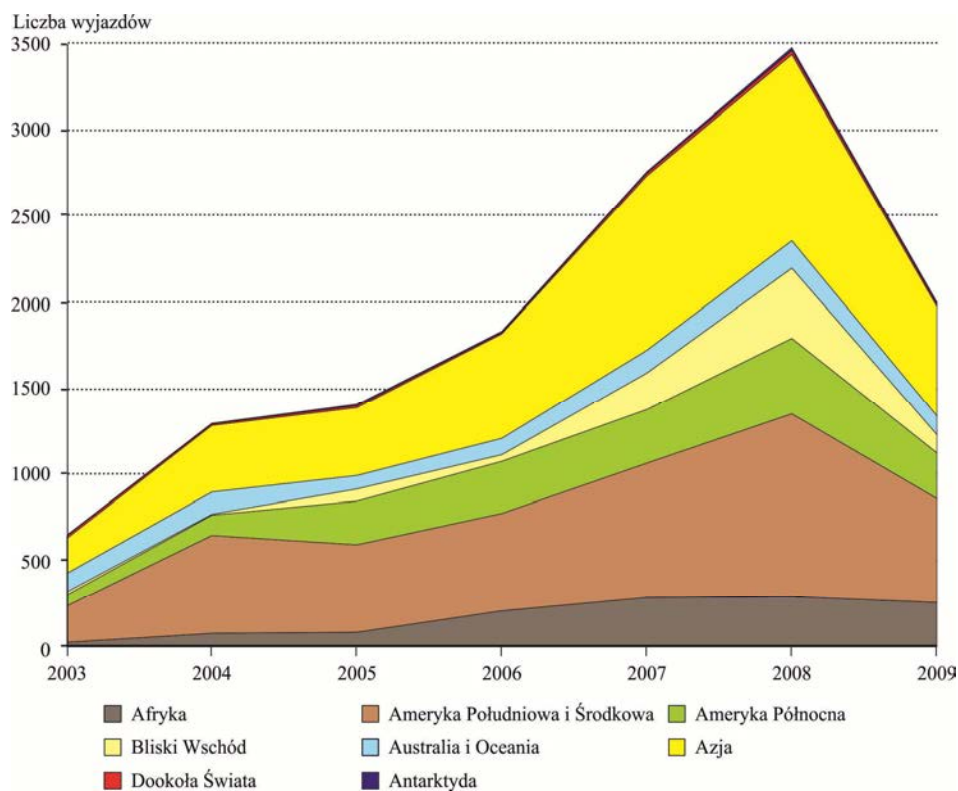
Wymienione powyżej czynniki świadczą o tym, że pozaeuropejska turystyka poznawcza Polaków jest nadal tym rodzajem turystyki, który się kształtuje, zarówno od strony proponowanych turystom ofert (produktów turystycznych) jaki i ze strony podaży. Niemniej można wyróżnić na rynku polskich usług turystycznych liderów, którzy specjalizując się w wycieczkach poznawczych na inne kontynenty pozwalają na scharakteryzowanie pewnych trendów, mody, która w tym segmencie turystyki się od kilku lat utrzymuje.

METODA BADAWCZA I ŹRÓDŁA DANYCH

Informacje dotyczące uczestnictwa Polaków w pozaeuropejskich wycieczkach poznawczych uzyskano dzięki analizie danych pochodzących od lidera sprzedaży tego typu produktów turystycznych na rynku polskim. Źródłem informacji była każdorazowo umowa o świadczenie usług turystycznych podpisywana pomiędzy biurem a klientem. Informacje zawarte w umowach pozwoliły na wyciągnięcie wniosków nie tylko odnośnie destynacji turystycznych i ich sezonowości, ale również wpływu czynników społecznych i demograficznych na kierunek, czas trwania wycieczki, sezon i cenę. Przeanalizowano 13 418 wyjazdów do 42 krajów świata, które odbyły się od stycznia 2003 roku do grudnia 2009 roku.

REZULTATY POZNAWCZE

W analizowanym przedziale czasowym największą popularnością cieszyły się wycieczki organizowane do Azji oraz Ameryki Południowej i Środkowej (ryc. 1).

Ryc. 1. Uczestnictwo turystów polskich w wycieczkach poznawczych do krajów pozaeuropejskich w latach 2003-2009

Źródło: opracowanie własne.

Obie destynacje stanowiły 32% wszystkich organizowanych w tym czasie wyjazdów. Najbardziej turyści wybierali wycieczki najdroższe. Należały do nich wycieczka Dookoła Świata, która miała udział 0,7% we wszystkich organizowanych w tym czasie oraz wycieczka na Antarktydę.

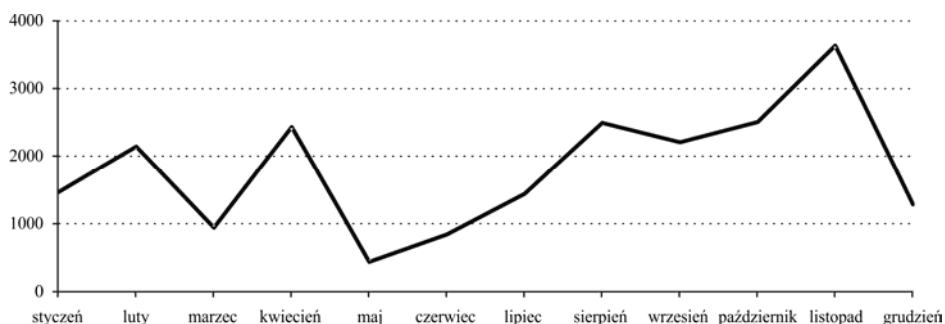
Analizując dynamikę wzrostu uczestnictwa turystów w pozaeuropejskich wycieczkach poznawczych według poszczególnych lat można zauważyć, że rok 2007 był rokiem, w którym udział turystów był znaczny na wszystkich kierunkach (+50,5% w stosunku do roku 2006). Najwięcej turystów uzyskały: Bliski Wschód – wzrost o 436,2%, Dookoła Świata – wzrost o 112,5%, Azja o 66,3%, Ameryka Południowa i Środkowa – wzrost o 37,6%, Afryka 36,8%. Kolejny, 2008 rok, również zanotował duży przyrost (+26,0% w stosunku do roku 2007).

Niestety na pozaeuropejskich wycieczkach poznawczych uznawanych za luksusowy produkt turystyczny również bardzo silnie odbił się kryzys ekonomiczny w roku 2009. W roku 2009 liczba uczestników (w stosunku do bardzo dobrego roku 2008) spadła na wszystkich kierunkach o 42,4%. Najwięcej turystów stracił Bliski Wschód (-73,8%), natomiast najmniej Afryka (-12,0%). Na pozostałych kierunkach uczestnictwo turystów w wycieczkach kształtowało się następująco: Ameryka Północna -40,0%, Ameryka Południowa i Środkowa -43,1%, Azja -41,1%, Dookoła Świata -34,8%, Antarktyda -35,3%, Australia i Oceania – 31,4%.

Specyfiką pozaeuropejskiej turystyki poznawczej jest również jej sezonowość. Przeprowadzone pod tym kątem obserwacje wykazały, że natężenie wyjazdów było mocno zróżnicowane podczas poszczególnych miesięcy w roku (ryc. 2) i zainteresowanie tego typu wyjazdami przedstawia się zupełnie inaczej niż zainteresowanie zagranicznymi podróżami turystycznymi Polaków ogółem (por. badania Instytutu Turystyki).

We wszystkich badanych latach turyści najchętniej wyjeżdżali późną jesienią, czyli w listopadzie, a uczestnictwo w wycieczkach w tym miesiącu wynosiło najwięcej w roku 2003, (22,9%). Najmniej wyjazdów co roku odbywa się w miesiącu maju i czerwcu. W latach 2003, 2004 i 2008 nie osiągnęły one nawet wartości 1% w skali całego roku.

Podstawowym powodem tak dużej popularności wycieczek pozaeuropejskich w miesiącach jesiennych jest pogoda w Polsce w tym czasie. Turyści „uciekają” do ciepłych krajów przed ochłodzeniami i deszczami, które są charakterystyczne dla tego okresu w Polsce. Jest to swoista chęć „przedłużenia lata”. Miesiące letnie nie są popularne dla tego typu wycieczek, ponieważ turyści korzystają z uroków lata na miejscu. Jest to również sezon wakacyjny spędzany całymi rodzinami i przeznaczają się go na wakacje z dziećmi. W wycieczkach pozaeuropejskich uczestniczą głównie osoby dorosłe, które mogą wykorzystać swój urlop w dowolnej porze roku.

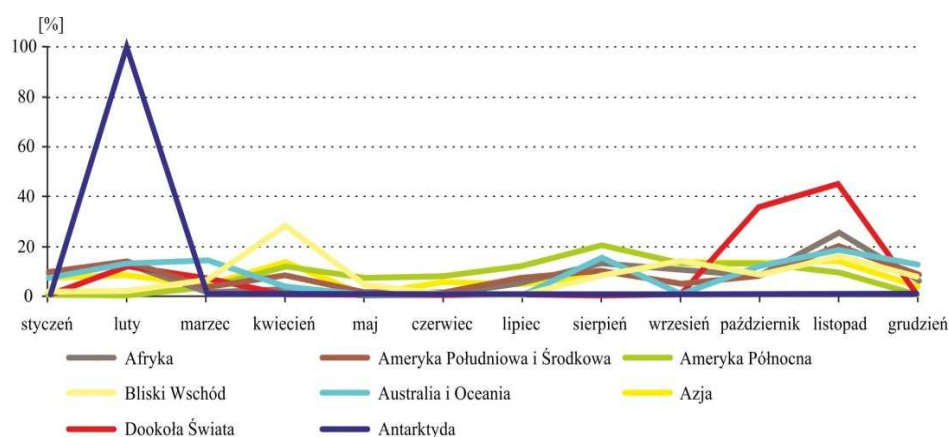
Ryc. 2. Uczestnictwo turystów polskich w wycieczkach poznawczych do krajów pozaeuropejskich w latach 2003-2009 według miesiąca wyjazdu
Źródło: opracowanie własne.

Można również zauważyć tendencję, że wielu turystów korzysta z wycieczek egzotycznych na przełomie roku, w okresie tzw. „długich weekendów” i Świąt Wielkanocnych. Wykorzystanie dni wolnych od pracy pozwala na dłuższy urlop oraz

maksymalne skrócenie swojej nieobecności w pracy. Tego typu wyjazdy nie dotyczą jednak Bożego Narodzenia, gdyż w polskiej tradycji nadal mocno zakorzeniony jest zwyczaj spędzania ich w rodzinnym gronie.

Taka a nie inna struktura wyjazdów jest również uzależniona od warunków klimatycznych panujących w regionie docelowym. Biura podróży, oferując wycieczki turystyczne do krajów pozaeuropejskich, starają się tak ułożyć program oraz terminy, aby były one dla turystów najatrakcyjniejsze.

Analiza pozaeuropejskich wycieczek poznawczych w poszczególne regiony świata również potwierdza tę zależność. Zarówno do Azji, Ameryki Południowej i Środkowej, Afryki, na Bliski Wschód jak i Dookoła Świata turyści najczęściej wybierali terminy wycieczek, które odbywały się wiosną lub jesienią (ryc. 3).

Ryc. 3. Uczestnictwo turystów polskich w pozaeuropejskich wycieczkach poznawczych w latach 2003-2009 według kierunku i miesiąca wyjazdu
Źródło: opracowanie własne.

Wybierając Azję na kierunek swojej podróży turyści najchętniej uczestniczyli w wycieczkach w kwietniu (13,9%), wrześniu (13,7%), październiku (13,6%) i listopadzie (14,1%), a do Ameryki Środkowej i Południowej w lutym (14,1%) i listopadzie (20,2%). Do Afryki uczestnicy wycieczek najchętniej wyjeżdżali jesienią, w listopadzie (25,6%), a na Bliski Wschód wiosną, w kwietniu (25,6%). Wycieczka Dookoła Świata, była wybierana w marcu (11,9%) i kwietniu (7,1%), ale przeważały wyjazdy w październiku (35,7%) i listopadzie (45,2%). Ewenementem są wyprawy na Antarktydę. Turyści poddani analizie uczestniczyli (w 100%) w wyprawach na Antarktydę w lutym, który to miesiąc jest zdecydowanie najlepszym, dającym największe szanse zarówno dla organizatorów, jak i turystów na zrealizowanie zamierzonego programu.

Turyści uczestniczący w wycieczkach na kierunkach podanych powyżej w dużej mierze wybierali termin wycieczki tak, aby warunki pogodowe panujące na miejscu pozwoliły jak najlepiej zrealizować założony program. Inaczej wygląda sytuacja z Ameryką Północną, która największą popularnością cieszy się w sierpniu

(20,6%). Temperatury oraz warunki pogodowe są w tym okresie jak najbardziej sprzyjające zwiedzaniu tego regionu w miesiącach letnich, ale prawdopodobnie nie jest to czynnik decydujący o wyborze terminu. Największy odsetek osób najmłodszych biorących udział w pozaeuropejskich wycieczkach poznawczych, uczestniczyło właśnie w wycieczkach do Ameryki Północnej. Należy przypuszczać, że Stany Zjednoczone to ten kierunek wycieczek, który jest marzeniem dzieci spełnianym przez rodziców (Disneyland, Wielki Kanion, Los Angeles, Hollywood), a miesiąc lipiec i sierpień najdogodniejszymi, ponieważ wtedy są wakacje.

Układ pór roku na południu Australii i w Nowej Zelandii jest odwrotnością układu pór roku w Europie. Stąd największa popularność tego regionu wśród turystów od listopada do lutego. W części północnej Australii (jak również w Papui/Nowej Gwinei) trwa w tym czasie pora deszczowa, z bardzo wysokimi temperaturami, uciążliwą wysoką wilgotnością powietrza i bardzo obfitymi opadami deszczu w regionie nadmorskim. Popularność tego regionu w miesiącu sierpniu jest prawdopodobnie wynikiem wykorzystania miesięcy urlopowych na wycieczkę z rodziną. Australia jest również bardzo często wybieranym regionem świata, na podróż na przełomie grudnia i stycznia (13,0%). Ponieważ jest to jedno z tych miejsc na Ziemi, w którym najszybciej wita się Nowy Rok, a miasto Sydney przygotowuje mnóstwo atrakcji specjalnie na tą okazję, z roku na rok chętnych w tym okresie turystów przybywa.

PODSUMOWANIE

Globalna przestrzeń turystyczna jest dopiero od niedawna dostępna dla polskich turystów. Ograniczenie przestrzeni turystycznej przez system polityczny panujący w Polsce do 1989 roku spowodował, że dzisiejsza turystyka Polaków o zasięgu pozaeuropejskim jest nadal tą grupą wyjazdów, która dopiero się kształtuje – zarówno od strony podaży, jak i popytu. Biura podróży nadal są ograniczane przez wiele czynników zewnętrznych (takich jak wizy, sytuacja polityczna, infrastruktura) i nie mogą proponować wycieczek we wszystkie regiony turystyczne na świecie. Sami turyści, korzystający z tego typu produktów turystycznych również się zmieniają. Można wyraźnie zaobserwować, że do niedawna z wycieczek luksusowych korzystały osoby starsze, o ustabilizowanej sytuacji zawodowej. Trend ten w ostatnich latach uległ zmianie. Podróżują osoby młodsze, które brak czasu, spowodowany pracą zawodową, rekompensują egzotyką i podróżami w nieznane miejsca.

Trendy w pozaeuropejskiej turystyce poznawczej będą się zmieniać wraz z modą oraz siłą działania czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Należy jednak mieć nadzieję, że globalny charakter przestrzeni turystycznej będzie miał dla Polaków taką samą cechę jak dla wszystkich innych turystów podróżujących po świecie – będzie dostępna.

LITERATURA

- Awedyk M.**, *Pozaeuropejska turystyka poznawcza mieszkańców Polski w aspekcie przemian ustrojowych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Liszewski S.**, 2006, *Przestrzenie turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, „Turyzm”, 16, 2, 7-20.
- Parysek J.**, 2009, *Przedmowa*, [w:] Awedyk M., *Pozaeuropejska turystyka poznawcza mieszkańców Polski w aspekcie przemian ustrojowych*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 7-8.
- Włodarczyk B.**, 2007, *Przestrzeń turystyczna – pojęcie, wymiary, cechy*, „Turyzm”, 17, 1-2, 145-159.

Summary

After the political transformation in Poland new opportunities for discovering the world have been opened to Polish citizens. Regions unavailable before 1989 are now a new space to explore for Polish tourists and are the goal of outbound sightseeing tourism. Trips to the farthest places on the earth organized by travel agencies have a large number of participant despite very high prices.

The main goal of this paper is to present the survey results on outbound sightseeing tourism of Polish citizens in the period 2003-2009. It indicates main trends of destinations in outbound tourism and shows seasonality specific for that kind of tourism.

Matylda Awedyk
Akademia Wychowania Fizycznego
im. E. Piaseckiego w Poznaniu
awedyk@awf.poznan.pl

„CRUISE BALTIC PROJECT” JAKO PRZYKŁAD DZIAŁAŃ NA RZECZ INTENSYFIKACJI WYKORZYSTANIA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

“CRUISE BALTIC PROJECT” AS AN EXAMPLE OF ACTIVITIES
FOR INTENSIFICATION OF TOURIST SPACE USAGE

Abstrakt

Rejon Morza Bałtyckiego charakteryzuje występowanie wielu terenów obfitujących w bogate walory i niezliczone atrakcje turystyczne. Segment ten jest w coraz większym stopniu zauważany przez międzynarodowych armatorów luksusowych statków wycieczkowych. Z roku na rok mamy do czynienia z rosnącą liczbą zawinięć do Gdyni, wzrasta generowany ruch turystyczny. Akwen Morza Bałtyckiego pewnie nigdy nie będzie stanowić konkurencji dla Morza Śródziemnego, Karaibów, Wysp Bahama czy Kanaryjskich, ale w widoczny sposób zyskuje znacznie jako ciekawa alternatywa, rozszerzająca szeroki wachlarz oferty *cruisingu*. Interesującym i niewątpliwie wartym głębszej analizy sposobem na intensyfikację wykorzystania przestrzeni turystycznej jest inicjatywa „Cruise Baltic Project”, polegająca na współpracy blisko trzydziestu portów bałtyckich w celu promowania regionu i zwiększania ruchu turystycznego.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, *cruising*, wycieczkowce, Morze Bałtyckie

Key words: tourist space, cruising, luxury cruise ships, Baltic Sea

WPROWADZENIE

Region Morza Bałtyckiego charakteryzuje się występowaniem licznych obszarów turystycznych, cenionych zarówno przez turystów krajowych, jak i zagranicznych. Przyjezdni cenią destynacje turystyczne Bałtyku niewątpliwie ze względu na ich obfitość w atrakcje i walory. Jednym z istotnych wyróżników tych terenów jest dodatkowo ich wielorakość i wieloaspektowa różnorodność. Nie zmienia to faktu, iż dla wielu turystów region Morza Bałtyckiego w dalszym ciągu oznacza tereny nieodkryte.

W najnowszej historii odnotować można szereg różnego rodzaju opracowań, planów, programów i strategii na rzecz rozwoju turystyki. Oprócz sektora prywatnego, zainteresowanego stopą zwrotu z inwestycji, w wiele inicjatyw angażuje się także sektor publiczny. Destynacje regionu Morza Bałtyckiego cechują się na ogół zapasem przepustowości, co pozwala na zgodną z ideą zrównoważonego rozwoju intensyfikację ruchu turystycznego. Coraz częściej spotykane są również przedsięwzięcia realizowane w oparciu o model partnerstwa publiczno-prywatnego. Za sprawą różnego rodzaju uwarunkowań, ogromna większość podejmowanych

działań na rzecz rozwoju turystyki ma głównie charakter lokalny. Tendencja ta zaczęła ulegać zmianie w widoczny sposób w zasadzie dopiero za sprawą integracji Polski w ramach struktur Unii Europejskiej. Jedną z ciekawszych inicjatyw ostatniego czasu, mających na celu intensyfikację wykorzystania przestrzeni turystycznej regionu Morza Bałtyckiego jest niewątpliwie „Cruise Baltic Project”.

W wielu obszarach globu *cruising* stanowi w dalszym ciągu segment usług turystycznych o widocznym potencjale wzrostowym. Wprawdzie, tak jak w całej branży turystycznej, ostatnimi czasy odnotować można serię implikacji światowego kryzysu finansowego 2007-2009, jednak wraz z biegiem czasu nabiorą one charakteru krótkoterminowych wahań, pozwalając na interpretację jako niewielkie odchylenia od długoterminowego trendu.

Patrząc bowiem z perspektywy ostatnich trzech-czterech dekad (przykładowo w 1970 r. – 0,5 mln, 1998 r. – 9,5 mln, 2004 r. – 13,4 mln pasażerów statków wycieczkowych), na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat dokonał się spektakularny, ponad trzydziestokrotny wzrost rynku. Ostatnie prognozy szacują wielkość światowego ruchu pasażerskiego luksusowych statków wycieczkowych na 20-22 mln turystów w 2010 roku (Peisley 2006). Mimo faktu, iż dynamika wzrostowa światowego rynku *cruisingu* w najbliższej przyszłości w sposób istotny będzie wyhamowywać, kluczowym czynnikiem determinującym, działającym niewątpliwie na korzyść regionu, staje się reorganizacja globalnego rynku, która już przejawia się m.in. w większym zainteresowaniu armatorów akwenem Morza Bałtyckiego.

ZAŁOŻENIA I UCZESTNICY PROGRAMU „CRUISE BALTIC PROJECT”

Aby zwiększyć zainteresowanie międzynarodowych armatorów Bałtykiem jeszcze bardziej, zintensyfikować ruch luksusowych statków wycieczkowych, zwiększyć atrakcyjność i wykorzystanie przestrzeni turystycznej regionu oraz wypromować Morze Bałtyckie jako markę i produkt turystyczny, władze Sztokholmu i Kopenhagi zainicjowały w 2004 roku „Cruise Baltic Project” (Grzybowski 2005). W swoich założeniach przedsięwzięcie miało charakter otwarty. Bardzo szybko, w ciągu następnych tygodni i miesięcy do przedsięwzięcia zaczęły dołączać kolejne bałtyckie miasta portowe z Danii, Litwy, Łotwy, Szwecji, Finlandii, Norwegii, Rosji, Estonii, Niemiec i Polski.

Łącznie w projekcie partycypowało 27 portów bałtyckich. Wspólną ofertę turystyczną w ramach „Cruise Baltic” prezentuje 47 partnerów: Aarhus (VisitAarhus), Elsinore (Elsinore Tourism and Business Association), Goteborg (Port of Göteborg, Göteborg & Co), Helsingborg (Town of Helsingborg), Helsinki (Helsinki City Tourist & Convention Bureau, Port of Helsinki), Kalmar (Destination Kalmar, Port of Kalmar), Karlshamn (Port of Karlshamn, Municipality of Karlshamn), Karlskrona (Municipality of Karlskrona, Port of Karlskrona), Kemi (Kemin Tourism Ltd, City of Kemi and Port of Kemi), Kopenhaga (Wonderful Copenhagen, Copenhagen Malmö Port), Korsoer (Port of Korsoer and Slagelse Municipality), Kotka (City of Kotka and Port of Kotka), Kristiansand (Port of Kristiansand), Malmö (Malmö Tourism),

Mariehamn (Visit Åland), Oslo (VisitOSLO, Port of Oslo), Ronne (Port of Rønne Ltd), Rostock (Rostock Port), Ryga (Riga City Council, Freeport of Riga Authority), Saaremaa (Port of Tallinn), Sankt Petersburg (Passenger Port of St. Petersburg "Marine Facade"), Sztokholm (Stockholm Visitors Board, Ports of Stockholm), Tallinn (Port of Tallinn, Tallinn City Enterprise Board), Turku (Turku Touring, Port of Turku), Umea (Port of Umeå, Umeå Tourist Office & Umeå Municipality), Visby (Port of Visby) i Gdynia (Urząd Miasta Gdyni i Zarząd Morskiego Portu Gdynia S.A.). Oprócz zarządów portów, urzędów miast, organizacji turystycznych w kooperację zaangażowały się także: sieć hoteli Scandic Hotels oraz linie lotnicze Scandinavian Airlines (*Cruise Baltic Market Review* 2010).

FINANSOWANIE I CELE „CRUISE BALTIC PROJECT”

„Cruise Baltic Project” stanowi przedsięwzięcie realizowane w ramach Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III B – obszar strategiczny (Baltic Sea Region) i współfinansowane ze środków Unii Europejskiej. Budżet projektu opiewa na 1,3 mln euro (Pactwa 2007).

Podejmowane działania ukierunkowane były na armatorów, turystów oraz branżę turystyczną regionu. Zainicjowano wymianę doświadczeń i upowszechnianie dobrych praktyk. Wdrożono strategię promocji wspólnej marki. Szczególny nacisk został położony na kreowanie pozytywnego wizerunku Morza Bałtyckiego jako atrakcyjnego produktu turystycznego. Jednym z przykładowych działań marketingowych było zapoczątkowanie cyklicznej obecności „Cruise Baltic” na największych targach branży turystyki morskiej – odbywających się w Miami *Seatrade Cruise Shipping Convention*. Celem kampanii wizerunkowej na rynku amerykańskim była promocja regionu Morza Bałtyckiego, poprzez kompleksową ofertę atrakcyjnego produktu zespołu destynacji turystycznych, programu eksploracji obszaru ciekawego krajoznawczo, zróżnicowanego kulturowo, bogatego historycznie i intrygującego, proponującego stale punkty wycieczki, jak i pozwalającego na modyfikacje wychodzące naprzeciw oczekiwaniom turysty.

Analizując planowane wymierne efekty przedsięwziętych działań, zestawiając oczekiwania i osiągnięte rezultaty należy stwierdzić, iż mierzalne parametry charakteryzujące cele zostały określone bardzo ostrożnie. Umiarkowane oczekiwania w założeniach programowych znajdują swoje przyczyny, w dużej części, w specyfice projektów współfinansowanych z Unii Europejskiej.

Jednym z kwantytatywnych celów projektu było zwiększenie do połowy 2007 roku liczby turystów w portach Bałtyku partycypujących w programie o 20%. W samym tylko okresie 2004-2006 wzrost ten przekroczył 28%. Już w trakcie pierwszych dwóch lat udało się zwiększyć udział partnerów „Cruise Baltic” w rynku Morza Bałtyckiego o 12%. Kolejnym zamierzeniem było wypracowanie 4% wzrostu udziału Regionu Morza Bałtyckiego w globalnym rynku *cruisingu*, co udało się osiągnąć już w 2006 roku (*Cruise Baltic Status Report* 2007).

RUCH PASAŻERSKI I ZAWINIĘCIA STATKÓW

Ostatnia dekada upłynęła pod znakiem widocznej intensyfikacji turystyki morskiej w regionie. W okresie 2001-2009 liczba pasażerów luksusowych statków wycieczkowych operujących po Morzu Bałtyckim uległa zwiększeniu blisko trzykrotnie. W czasie funkcjonowania „Cruise Baltic Project”, w okresie 2004-2009 liczba pasażerów w portach partnerów zwiększyła się w porównaniu do 2003 r. o 98,86% (tab. 1).

W 2004 roku (+9%) udało się utrzymać tendencję wzrostową po rekordowym roku 2003 (+43%). W latach następnych ruch ulegał dalszej intensyfikacji o 24% w 2005 r. i o 5% w 2006. Światowy kryzys finansowy w 2007 roku spowodował nieznaczny spadek liczby turystów o 13 613 (-0,6%). W ostatnich latach, mimo osłabienia globalnej koniunktury osiągnięto dalszy wzrost liczby pasażerów (w 2008 roku o 25% i w 2009 o 12%). Dla porównania, światowy ruch turystyczny uległ w 2009 osłabieniu o 4,3% (*World Tourism Barometer* 2010).

Przyrost wykonanej pracy przewozowej i zwiększony ruch turystyczny wypracowany został dzięki widocznej intensyfikacji, ale przede wszystkim reorganizacji i optymalizacji działalności armatorów, głównie poprzez dostosowanie wykorzystywanych mocy przewozowych do wielkości popytu i znaczne poprawienie współczynnika zajętości miejsc. W okresie 2003-2009 wzrost liczby zawinięć kształtował się w przedziale od 3 do blisko 18% rocznie, z wyjątkiem lat 2006-2007, kiedy odnotowano roczne spadki rzędu 5,76 i 5,45%. Porównując poziom ruchu wycieczkowiczów w portach biorących udział w projekcie w 2009 r. i 2003 r., a więc przed uruchomieniem programu „Cruise Baltic”, zauważono dość wyraźny, bo wynoszący 18,19%, wzrost liczby zawinięć do portów (tab. 2).

Do grupy portów bazowych, z których wyruszały w 2009 roku w swoje kolejne rejsy luksusowe statki wycieczkowe i w których miały miejsce operacje wymiany turystów pomiędzy kolejnymi cyklami należą Kopenhaga (supremacja z 65% udziału w tej kategorii), Sztokholm (16%), Helsinki (7%), Rostok (6%), Oslo (3%) i Göteborg z 3% udziałem w tej grupie. W pozostałych 21 portach uczestniczących w programie cruise-ry jedynie cumują przez kilka godzin, podczas których turyści mają możliwość zejścia na ląd i podziwiania atrakcji oferowanych przez region.

PORT GDYNIA W INTENSYFIKACJI WYKORZYSTANIA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ REGIONU NADMORSKIEGO

Mimo faktu, iż zwłaszcza ostatnie dwa lata charakteryzowały się intensyfikacją ruchu turystycznego w Morskim Porcie Gdynia i w dobie światowego kryzysu finansowego w 2008 r. dynamika wyniosła 38,65%, a w 2009 r. 9,19%, odwiedzany przez schodzących na ląd pasażerów luksusowych statków wycieczkowych region cechuje się w dalszym ciągu niewykorzystanym potencjałem rozwojowym.

Tabela 1. Ruch pasażerski w portach partnerów projektu Cruise Baltic

Nazwa portu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aarhus	13279	15880	24978	17136	30514	26317	18043	25536	22815
Elsinore	-	169	1042	4519	3245	3322	1800	-	450
Gdynia	56460	26666	58411	72977	88723	94135	89088	123521	134884
Goteborg	3600	2440	5500	14167	12700	11272	11404	12445	35598
Helsingborg	8422	2678	3205	3062	5984	8311	7350	3900	25987
Helsinki	148000	127000	161000	195000	240000	270000	260000	360000	360000
Kalmar	14000	13800	3700	1600	2134	2717	1007	1100	1158
Karlskrona	-	1160	1270	1095	1350	2460	3100	5778	1250
Kemi	-	-	-	600	1750	2000	2020	2000	2145
Kopenhaga	185000	173000	259000	300000	363000	399000	420000	560000	675000
Korsøer	-	-	-	-	-	750	1700	1918	-
Kotka	-	-	-	-	-	-	-	-	302
Kristiansand	20000	21500	16600	35000	43000	38000	52000	22000	24000
Malmö	-	-	-	-	523	1350	565	500	625
Mariehamn	2461	324	5282	6027	3764	3366	4934	2174	2426
Oslo	92726	86408	120044	145726	183725	206234	197173	239991	269763
Ronne	14250	12200	10800	17000	13800	16311	13046	16921	21864
Rostock	69499	77656	95092	92000	124500	143000	115000	171500	160000
Ryga	22307	54040	89949	62306	48028	40843	65438	50077	69413
Saaremaa	-	-	-	-	-	4909	2580	1974	1030
St. Petersburg	163895	142647	204405	252553	299703	305835	335502	394827	425665
Sztokholm	170000	135000	202000	210000	250000	287000	281000	365000	447000
Tallinn	134176	127000	204151	205578	295424	305026	292158	375578	415575
Turku	5327	7398	6338	12132	9700	3273	2372	2996	2736
Umea	-	-	-	-	495	657	510	560	-
Visby	33657	78249	102418	68631	113387	77578	62263	64324	32874
Razem	1157059	1105215	1575185	1717109	2135449	2253666	2240053	2804620	3132560

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Summary statistics 2010*, 2010, Cruise Baltic, Copenhagen.

Tabela 2. Liczba zawinieć wycieczkowców do portów partnerów projektu „Cruise Baltic”

Nazwa portu	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aarhus	13	16	23	15	20	23	16	21	14
Elsinore	-	3	3	9	7	7	3	-	2
Gdynia	74	53	95	82	94	89	87	89	96
Goteborg	13	5	13	18	20	18	23	18	34
Helsingborg	9	3	18	18	5	6	3	4	13
Helsinki	191	168	191	208	247	259	238	269	263
Kalmar	12	17	6	5	4	6	3	4	2
Karlskrona	-	2	2	2	2	3	4	9	3
Kemi	-	-	-	1	3	4	3	3	4
Kopenhaga	215	176	246	264	282	280	289	301	331
Korsoer	-	-	-	-	-	1	2	3	-
Kotka	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kristiansand	34	22	15	24	33	23	27	17	16
Malmö	-	-	-	-	2	4	2	2	2
Mariehamn	5	1	21	30	28	12	19	9	10
Oslo	115	88	109	114	144	156	138	148	149
Ronne	34	28	34	47	33	34	29	31	36
Rostock	64	62	76	85	97	138	92	116	114
Ryga	41	94	126	105	83	58	88	76	88
Saaremaa	-	-	-	-	-	7	6	6	5
St. Petersburg	221	212	275	303	364	302	292	311	321
Sztokholm	191	175	214	208	259	260	255	265	293
Tallinn	175	165	236	232	324	289	268	298	305
Turku	7	9	9	18	17	6	9	9	8
Umea	-	-	-	-	1	2	1	2	-
Visby	61	107	118	97	150	104	80	72	53
Razem	1475	1406	1830	1885	2219	2091	1977	2083	2163

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Summary statistics 2010* (2010), Cruise Baltic, Copenhagen.

W 2009 roku cruisery cumowały w Gdyni 96 razy, co dało jedynie 4,44% udział w ogólnej liczbie odnotowanych operacji wejść we wszystkich 27 portach partycypujących w „Cruise Baltic”. Pod względem liczby przyjętych turystów w 2009 roku, Gdynia z wynikiem 134884, zajęła ósme miejsce, co przełożyło się na udział w wielkości 4,31%. Port w Gdyni odwiedziło łącznie 26 jednostek, większość wycieczkowców wielokrotnie. Przykładowo należący do potentata Princess Cruisess nowy superwycieczkowiec klasy grand, pływający pod banderą Bermudów – Emerald Princess – 13 razy. Nieco mniejszy i starszy, pływający pod maltańską banderą i należący do największego hiszpańskiego armatora Pullmantur, wchodzącego obecnie w skład grupy Royal Caribbean Cruise Lines – Zenith – 18 razy (*Cruisers calls in 2009*).

Wśród uczestników rejsów wycieczkowych dominującą grupę stanowią zamożni Amerykanie i Niemcy, stanowiąc klientelę dysponującą znaczną siłą nabywczą.

Niebagatelną w polskich warunkach, choć za sprawą nasilającej się walki konkurencyjnej i obecnego stanu globalnej gospodarki, wymuszającego atrakcyjniejszą politykę cenową, coraz niższą kwotę, przedstawia koszt samej wycieczki. Ceny ośmiodniowego rejsu Zenithem, co stanowi przykład jednej z tańszych ofert, z przystankami w Sztokholmie, Helsinkach, Sankt Petersburgu, Tallinie, Kopenhadze, no i oczywiście Gdyni, kształtowały się w sezonie 2009, w zależności m.in. od rodzaju kabiny, terminu rejsu i innych opcji, w przedziale 1195-3665 euro na osobę (*Batlic Sea 2009* 2009). Jednak w tym segmencie rynku ceny usług z natury odgrywają mniejszą rolę i majątni pasażerowie bardzo chętnie korzystają z szeregu atrakcji oferowanych przez odwiedzane miasta portowe, jak i region.

Prawidłowości te zdaje się dostrzegać lokalna branża turystyczna, przygotowując na każdy sezon gotowe oferty, jak i na bieżąco dokładając starań, aby wyjść naprzeciw indywidualnym oczekiwaniom i sprostać specjalnym zamówieniom. Przykładowo w sezonie 2009 turyści odwiedzający Gdynię mieli możliwość wyboru spośród gotowych programów wycieczek fakultatywnych, jak np. „Gdańsk – Miasto Solidarności”, „Gdańsk – Samodzielnie”, „Gdańsk – 1000 lat”, „Gdańsk – Sensacje”, „Gdańsk i Katedra Oliwska”. Zorganizowane były także wycieczki autokarowe szlakiem atrakcji turystycznych okolic, m.in. na Kaszuby, Hel i cieszące się największą popularnością do Zamku w Malborku. Coraz większym zainteresowaniem cieszą się oferty przygotowywane, czasem w ciągu zaledwie kilku godzin, pod indywidualne zamówienie, jak np. grupowa wycieczka wyczarterowanym samolotem do Warszawy czy Krakowa, lot widokowy helikopterem po Pomorzu, spotkanie z byłym prezydentem, występ polskiej gwiazdy muzyki rozrywkowej, obiad w oferującej kuchnię lokalną, ale ekskluzywną restauracji, zwiedzanie Trójmiasta zabytkowym samochodem (Taraszkiewicz 2008).

Według szacunków, turysta zagraniczny opuszczając pokład luksusowego statku wycieczkowego w Gdyni przeznaczał średnio 100-125 euro na różnego rodzaju wydatki konsumpcyjne na lądzie, jak np. zwiedzanie, posiłki, taksówki, pamiątki, zakupy, rozrywki i inne atrakcje (Podhorski-Piotrowski 2009). Uwzględniając wielkość generowanego przez pasażerów cruiserów w 2009 roku ruchu turystycznego, oznacza to przychody lokalnej branży szacowane na przedział między 13,4 a 16,8 mln euro.

PODSUMOWANIE

Współczesny światowy rynek luksusowych rejsów wycieczkowych w dalszym ciągu charakteryzuje się pewnym potencjałem rozwojowym, choć dynamika jego wzrostu najprawdopodobniej będzie ulegać wyhamowywaniu. Widocznemu osłabieniu ulega również supremacja Ameryki Północnej, jako głównego obszaru emisji ruchu turystycznego oraz dominujące znaczenie Karaibów, jako głównego kierunku operacji luksusowych statków wycieczkowych. W celu utrzymania tempa ekspansji armatorzy zmuszeni są poszukiwać zarówno nowych rynków źródło-

wych, jak i nowych kierunków. Na postępującej obecnie reorganizacji globalnego rynku ma niewątpliwie wysokie szanse skorzystać region Morza Bałtyckiego.

Współpraca w ramach „Cruise Baltic” traktowana jest przez porty jako ważny czynnik rozwoju rynku turystycznego. „Cruise Baltic Project” stanowi narzędzie pozwalające w widocznym stopniu intensyfikować wykorzystanie przestrzeni turystycznej. Zwyczajowa kilkugodzinna konsumpcja usług turystycznych na lądzie oznacza możliwość generowania znaczących przychodów przez lokalną branżę turystyczną. Jednak potencjalna wielkość i struktura popytu konsumpcyjnego uzależniona jest od wielu różnego rodzaju czynników determinujących. O ile w przypadku najpopularniejszych destynacji, jak np. Karaiby, sama atrakcyjność malowniczych i egzotycznych wysp w wystarczającym stopniu zachęca pasażerów luksusowych statków wycieczkowych do schodzenia na ląd, o tyle Europa i region Morza Bałtyckiego stanowią dla branży turystycznej znacznie większe wyzwanie. Partnerzy „Cruise Baltic Project” zdają się w wystarczającym stopniu być świadomi tych uwarunkowań, dzięki czemu z dużym powodzeniem udaje się im sprostać znacznie bardziej wyrafinowanym i wysublimowanym gustom.

W Polsce niezbędne są jednak inwestycje w infrastrukturę transportową, pozwalającą na światowym poziomie przyjąć wzmożony w sezonie ruch turystyczny generowany przez, niejednokrotnie nakładające się w czasie, wizyty luksusowych statków wycieczkowych. „Cruise Baltic Project” to instrument o ogromnym potencjale, przy umiejętnym wykorzystaniu, będący w stanie zapewnić dalszy wzrost rynku w kolejnych latach.

LITERATURA

- Baltic Sea 2009*, 2009, Pullmantur Cruises, Madrid.
- Cruise Baltic Market Review*, 2010, Cruise Baltic, Copenhagen.
- Cruise Baltic Status Report*, 2007, Cruise Baltic, Copenhagen.
- Cruisers calls in 2009*, 2010, Port Gdynia, Gdynia.
- Grzybowski M.**, 2005, *Turystyka morska. Porty Bałtyku w natarciu*, „Polska Gazeta Transportowa”, 6, 8.
- Pactwa T.**, 2007, *Od Inicjatywy INTERREG III do Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej. Doświadczenia Pomorskie*, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk.
- Peisley T.**, 2006, *The future of cruising – boom or bust? A worldwide analysis to 2015*. Seatrade Communications, Essex.
- Podhorski-Piotrowski J.**, 2009, *Turystyka morska jako instrument zrównoważonego rozwoju Regionu Morza Bałtyckiego na tle postanowień Unii Europejskiej*, [w:] Turek M. (red.), *Problemy turystyki morskiej i regionów nadmorskich*, Europejska Szkoła Hotelarstwa, Turystyki i Przedsiębiorczości – Szkoła Wyższa w Sopocie, Sopot.
- Summary statistics 2010*, 2010, Cruise Baltic, Copenhagen.
- Taraszkiewicz T.**, 2008, *Cruising jako rozwijająca się forma turystyki*. [w:] Siwiński J.W., Tauber R.D., Mucha-Szajek E. (red.), *Współczesne tendencje w rekreacji i turystyce*, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii, Poznań, 315-316.
- World Tourism Barometer*, 2010, UNWTO. Madrid.

Summary

Baltic Sea Region is characterized by the presence of many areas abounding with rich values and countless tourist attractions. This segment is more often perceived by international owners of luxury cruise ships. The Baltic Sea probably will never be a competition to the Mediterranean, the Caribbean, the Bahamas and the Canary Islands, but it is evidently gaining importance as an interesting alternative, extending a wide range of cruise offers. One of the successful initiatives nowadays, undertaken to intensify the use of tourism space in the Baltic Sea region in a visible way, is undoubtedly the „Cruise Baltic Project”. Since the beginning of cooperation in 2004, the overall increase in the number of cruisers’ calls was 18.19% and the number of passengers in the partner ports increased by 98.86%.

Tomasz Taraszkiewicz
Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu, Gdańsk
Wydział Turystyki i Rekreacji
Katedra Ekonomiki Turystyki
taraszkie@awf.gda.pl

CZYNNIKI KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNĄ W KRAJACH AZJI POŁUDNIOWEJ I POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

FACTORS INFLUENCING THE TOURIST SPACE IN SOUTH ASIA AND SOUTH-EASTERN ASIA

Abstrakt

Azja Południowo-Wschodnia to najszybciej rozwijający się region turystyczny świata. Dynamiczny rozwój turystyki powoduje zmiany w przestrzeni. W artykule opisano czynniki determinujące zmiany charakteru przestrzeni turystycznej, odnosząc je do typologii przestrzeni opartej na stopniu ingerencji turystyki w środowisko naturalne oraz do przestrzeni określonej formułą gościnności. Analizę oparto na przykładach z Bhutanu, Indonezji i innych destynacji w tym regionie. Określono czynniki jakie najbardziej zmieniają przestrzeń turystyczną regionu.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, Azja Południowo-Wschodnia, determinanty rozwoju

Key words: tourist space, South-East Asia, determinants of development

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest identyfikacja czynników kształtujących przestrzeń turystyczną w krajach Azji Południowo-Wschodniej i Południowej (Bhutan). Pod uwagę wzięto zarówno stopień rozwoju funkcji turystycznych, jak i inne czynniki natury politycznej, administracyjnej oraz kulturowej wpływające na zmiany w charakterze przestrzeni turystycznej. Źródłem informacji były oficjalne dokumenty UN WTO oraz obserwacje osobiste autora z kilku ostatnich podróży w tym regionie (m.in. Bhutan, Birma, Nowa Gwinea, Bali, Sulawesi).

CHARAKTERYSTYKA REGIONU AZJI POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

Regionalizacja UNWTO łączy Azję z Oceanią tworząc region zwany *Asia and Pacific*. Zaliczono do niego większość krajów azjatyckich, Australię wraz z Nową Zelandią oraz całą Oceanię. Tak wyróżniony region przyciąga 20,6% międzynarodowego ruchu turystycznego i wyprzedza obecnie (dane za 2009 r.¹) region obu Ameryk, ustępując tylko Europie.

¹ Dane za: UNWTO *World Tourism Barometer Interim Update*, August 2010.

UNWTO wyróżnia na kontynencie azjatyckim kilka subregionów turystycznych. *Middle East* (Środkowy Wschód, w Polsce nazywany raczej Bliskim Wschodem) to Region Zachodni. Udział tego regionu – zarówno jeśli chodzi o wielkość przyjazdów, jak i dochodów z turystyki zagranicznej – osiąga 20% rynku turystycznego Azji. Region Azji Południowej zajmuje marginalną pozycję na rynku turystyki międzynarodowej, skupiając na swoim obszarze po około 4% światowych przyjazdów i dochodów z turystyki zagranicznej.

Region Północno-Wschodni to Chiny wraz z Hongkongiem i Tajwanem, Makenau i Korea Południowa. Skupiają one 90% ruchu turystycznego w tym rejonie. W Regionie Południowo-Wschodnim znaczącą pozycję odgrywa Maleszja, Tajlandia i Singapur (3/4 turystyki przyjazdowej w tym regionie), a także Indonezja i Filipiny. Region ten obejmuje 10 krajów, usytuowanych w południowo-wschodniej części Azji, na półwyspie Indochińskim oraz na wyspach leżących na Oceanie Indyjskim i Spokojnym. Jest to region zróżnicowany tak pod względem cech środowiska przyrodniczego, jak i pod względem kulturowym. Stanowi on mozaikę ludów, języków i wyznań. Konflikty na tle etniczno-wyznaniowym często wstrząsają tymi krajami, prowadząc do długotrwałych wojen domowych (np. Kambodża, Wietnam, Indonezja, Filipiny). Pod względem gospodarczym kraje te są również bardzo zróżnicowane – od bardzo bogatej Japonii poprzez bogate kraje, zaliczane do tzw. „azjatyckich tygrysów” (Singapur, Brunei, Tajlandia, Maleszja), do biednych państw, które dopiero po wojnach domowych wchodzą na ścieżkę stabilizacji ekonomicznej i politycznej (Wietnam, Kambodża, Laos, Bangladesz).

Zdaniem ekspertów UNWTO Azja Południowo-Wschodnia (wraz z Oceanią) to najszybciej rozwijające się regiony turystyczne świata. Ten dynamiczny wzrost ruchu turystycznego często jednak ograniczają konflikty, wojny, epidemie (np. SARS, ptasia grypa) czy katastrofy w postaci trzęsień ziemi i wywołanych przez nie niszczycielskich fal zwanych tsunami. Najbardziej tragiczne w skutkach było trzęsienie ziemi i fala tsunami z 26 grudnia 2004 r., która spowodowała śmierć około 300 tys. osób i ogromne spustoszenie w infrastrukturze turystycznej.

TYPY PRZESTRZENI TURYSTYCZNYCH W REGIONIE AZJI POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ

Dynamiczny rozwój turystyki w regionie Azji Południowo-Wschodniej wywołuje procesy modelowania i przekształcania przestrzeni oraz jej zagospodarowywanie dla potrzeb turystów. Występują tu wszystkie rodzaje wyodrębnionych i opisanych w literaturze fachowej typów przestrzeni turystycznych.

W odniesieniu do klasycznej już typologii przestrzeni (Liszewski 1995) można w omawianym regionie identyfikować je następująco :

Przestrzeń eksploracji turystycznej – to ta część przestrzeni geograficznej, która jest dopiero odkrywana dla działalności turystycznej. Przykładem tego typu przestrzeni w omawianym regionie mogą być niedostępne wioski Papuasów na Nowej

Gwinei, górskie tereny na Sulawesii², Borneo i innych miejscach tego regionu niedostępnych ze względu na nieprzebytą dżunglę czy wysokie góry. Inne ograniczenia dostępności wynikają z pobudek ekologicznych lub bywają wprowadzane drogą administracyjnych nakazów (przypadek Bhutanu). W recepcji egzotycznych podróży przybywających do tego regionu ważne jest subiektywne odczuwanie przestrzeni eksploracji turystycznej, rozumiane jako odkrywanie przez turystę po raz pierwszy nowych dla niego terenów.

Przestrzeń penetracji turystycznej – to według S. Liszewskiego, ta część przestrzeni geograficznej, którą turysta, najczęściej masowy, odwiedza w celach poznawczych lub dla krótkotrwałego wypoczynku. Przestrzeń ta wraz z rozwojem zainteresowań człowieka ciągle się powiększa. W omawianym regionie penetracja w takim zakresie dotyczy miejsc związanych przede wszystkim z walorami kulturowymi. Dotyczy to otoczenia atrakcji wpisanych na listę UNESCO jak np. Angkor Wat w Kambodży, Prambanan i Borobodur na Jawie czy Pagan i Mandalay w Birmie.

Przestrzeń asymilacji turystycznej – jest identyfikowana z obszarami, na których uprawiana jest turystyka zaliczana do tzw. „turystyki miękkiej” czy „łagodnej”. Asymilacja związana jest ze sferą kulturową i dotyczy kontaktu turysta – społeczność lokalna, cechą wyróżniającą jest również minimalne zainwestowanie turystyczne. W regionie Azji Południowo-Wschodniej przykładem kształtowania takiej przestrzeni mogą być wyspy Gili, na których jedynym środkiem komunikacji jest łódź, rower lub bryczka, a rozbudowę infrastruktury turystycznej ogranicza brak słodkiej wody. W podobny sposób organizowana jest przestrzeń wokół parków narodowych (np. na wyspach Komodo i Rinchi, odwiedzanych przez turystów dla słynnych waranów). Tutaj również dostępność komunikacyjna wpływa na limitowanie wielkości ruchu turystycznego. W czasie niepogody, wzburzonego morza wyspy te są niedostępne.

Przestrzeń kolonizacji turystycznej – powstaje na skutek trwałego zajmowania przez obiekty turystyczne nowych ziem, co zmienia ich użytkowanie. Przestrzeń kolonizacji turystycznej jest najczęściej przestrzenią obcą krajobrazowo i organizacyjnie regionom geograficznym, w których powstaje, a ze względu na swoją rozległość staje się agresywna w stosunku do otoczenia. W Azji Południowo-Wschodniej przykładem rozwoju takiej przestrzeni jest powstanie kompleksów

² W wapiennych górach i krasowych wyżynach Sulawesii (dawniej Celebes) mieszkają plemiona Torajów. Legenda głosi, że przybyli z oceanu na czółnach, dlatego domy ich przypominają łodzie z zadartymi dziobami. Torajowie słyną z kultywowanych do dzisiaj uroczystości pogrzebowych, towarzyszące im stypy trwają tydzień. Na wielką ucztę zaproszone rody znoszą na ofiarę bóstwom setki świń i bawołów, ich zabicie zapewnić ma zmarłej osobie bezpieczne przejście w zaświaty. Zwłoki ułożone w trumnie z sandałowego drzewa umieszczane są na platformie przed spichlerzem. W międzyczasie przygotowywana jest podobizna zmarłego, figura zwana tau tau, wykonana z drzewa chlebowca. Docelowo trumnę razem z tau tau umieszcza się w jednej z jaskiń. Uroczystości pogrzebowe odbywają się od lipca do września, udział w nich jest dla turystów niesamowitym przeżyciem, autentyczną atrakcją każdego wyjazdu.

wypoczynkowych na Bali (Kuta, Nusa Dusa), resorty Krabi, Phuket, wyspy Phi Phi w Tajlandii, czy wybrzeże Malezji.

Przestrzeń urbanizacji turystycznej – jest to ta część przestrzeni kolonizacji turystycznej, która staje się miejscem stałego zamieszkania niedawnych turystów, przez co upodabnia się do dzielnic miejskich. Specyficznym typem przestrzeni turystycznej jest miejska przestrzeń turystyczna, odnosząca się do miast atrakcyjnych dla turystów. Klasycznym przykładem takiej urbanizacji turystycznej są takie miasta jak Singapur, Bangkok, Kuala Lumpur.

Ostatnio pojawiło się pojęcie „przestrzeni gościnnej” (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008) definiowanej jako przestrzeń gwarantującą bezpieczny i wygodny pobyt odwiedzających. Przestrzeń ta składa się zarówno z elementów materialnych, jak i społecznych. Do najważniejszych atrybutów takiej przestrzeni zaliczamy:

- ład przestrzenny, wysoki stopień estetyki,
- czytelny, uporządkowany system informacji turystycznej,
- brak barier w dostępności do obszaru recepcji turystycznej,
- łatwy dostęp dla wszystkich odwiedzających (w tym dzieci, osób niepełnosprawnych (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2008).

Klasycznym przykładem takiej przestrzeni gościnnej jest w tym regionie Singapur lub Hongkong³. Tutaj ład przestrzenny, sprawna i tania komunikacja, czystość, bezpieczeństwo odczuwane jest zarówno przez stałych mieszkańców, jak i turystów. Należy jednak podchodzić z rezerwą do nadmiernej „gościnności” okazywanej z pobudek komercyjnych. W popularnych miejscach turystycznych dostęp do atrakcji jest ograniczony bazarami, ciągami straganów z pamiątkami i innym towarem oraz namolnymi usługodawcami. Przyjemność obcowania z dziełem kultury czy natury obrzydza opędzanie się przed natrętnymi sprzedawcami, czy żebrakami. Można mówić wręcz o „przestrzeni nadgościnnej” pojawiającej się w obszarach znacznej recepcji ruchu turystycznego. Im więcej turystów przybywa do danego regionu, tym większa jest świadomość możliwości osiągnięcia zarobku, co generuje odbierane jako uciążliwe narzucanie się z usługami. Pilotka „Prestige and Holiday Tours” przytacza wypadek, kiedy uzbrojeni w motyki tubylcy na Bali chcieli zmusić grupę turystów do skorzystania z ich wygórowanych cenowo usług przewodnickich w czasie trekkingu na jeden z wulkanów (70 USD od każdej osoby za 2-godzinne towarzysztwo), grożąc, że jeżeli ich nie wynajmą, to może im się stać coś złego. Przestrzeń nadgościnna w każdym z regionów turystycznych świata jest łatwa do zidentyfikowania, spotkamy ją na Bali, w Bangkoku, Egipcie, Tunezji czy Meksyku. Przestrzeń ta często nasycona jest wątpliwej wartości atrakcjami turystycznymi, które raczej należy zaklasyfikować do pułapek turystycznych (*tourist trap*) (Kruczek 2009).

³ Tutaj można polemizować z J. Kaczmarkiem i in. (2008), którzy w przestrzeni miejskiej lokalizują raczej przestrzeń niegościnną.

STUDIUM PRZYPADKÓW

Ewolucja przestrzeni turystycznej – Papua-Nowa Gwinea

Jest to jeden z ostatnich na świecie dzikich terenów, miłośnicy egzotycznych podróży liczą tu na prawdziwą przygodę, poznanie przyrody i niezmiętej przez cywilizację miejską kultury Papuasów. Zachodnia Gwinea zwana Irianem Zachodnim została włączona do Indonezji. Ma miejsce tutaj intensywny proces kolonizacji tego kraju przez osadników głównie z Jawy. Akcja ta prowadzona jest w imię naczelnego hasła Indonezji „w różnorodności siła”.

Do II wojny światowej Zachodnia Gwinea należała do Holendrów, którzy ograniczyli swoją penetrację gospodarczą do wybrzeża. W 1938 r. Richard Archbold lecąc hydroplanem odkrył zaludnioną przez Papuasów dolinę Baliem, położoną na płaskowyżu, niedaleko Gór Śnieżnych i ogłosił to odkrycie w „National Geographic”. Później dotarli tu misjonarze. Bujna tropikalna dżungla skrywała wioski Papuasów, szacowano ich populację wtedy na około 100 tys. osób.

Obecnie Baliem jest celem nielicznych grup turystów. Dostać się można tutaj tylko małym samolotem z Jayapury (stolica Irianu), nie ma bowiem dróg lądowych. Liczące 7 tys. mieszkańców miasteczko Wamena jest jedyną enklawą cywilizacji, ze sklepami, ulicami, lotniskiem i kilkoma, skromnymi hotelami. Wszystkie towary, materiały budowlane, benzyna są przywożone samolotem. W dolinie Baliem mieszkają plemiona Dani, Lani i Yali reprezentujący antyczną kulturę, mieszkają w chatkach z gliny i trzciny, mężczyźni chodzą z luką i strzałami, noszą *koteki*⁴, kobiety osłaniają tylko biodra spódniczkami z włókien roślinnych. Wszelkie rozliczenia prowadzone są nie w dolarach, a w świniami.

Stopniowo wpływy cywilizacji miejskiej odcinają jednak plemiona z Baliem od ich tradycji i wierzeń. Pojawili się organizatorzy turystyki, którzy utwierdzili Papuasów, że ich stroje, wierzenia, zwyczaje stały się towarem. Kwitnie handel pamiątkami (coraz bardziej natrętny), nadzy Papuasi czatują pod hotelem na turystów ze swoimi rękodzielami. Na zamówienie biura podróży inscenizuje się bitwę między rodami zakończoną zgodą, tańcami i wspólną z turystami ucztą. Wszystko to jest ładnie wyreżyserowane, ale coraz mniej w tym autentyzmu. Wytrawni podróżnicy komentują, że to już „cepelia”.

W Wamenie przybywa stopniowo hoteli, kiedy z czasem połączą ją drogą z Jayapurą, napłynie więcej turystów i z etapu eksploracji ten izolowany region osiągnie etap penetracji, a przestrzeń dżungli zastąpiona zostanie cywilizowaną, podmiejską strefą. Wśród pól uprawnych jak relikty przetrwają wioski papuaskie. Przetrwają, bo staną się produktem turystycznym. Dolina Baliem będzie już przestrzenią penetracji, zawiedzeni „eksplorery” przeniosą się w głąb dżungli, może w okolicy mało dostępnej kulminacji Puncak Jaya (zaliczenie tej najwyższej w Australii i Oceanii kulminacji jest niezbędne do zdobycia „Korony Ziemi”).

⁴ Specjalne pochwy na penisa, różniące się wielkością i kształtem w zależności od przynależności plemiennej.

Turystyka zrównoważona w królestwie Bhutanu

Położone we wschodniej części Himalajów królestwo Bhutan nie dysponuje żadnymi większymi bogactwami naturalnymi, które mogłyby się stać źródłem rozwoju gospodarki. Atutem Bhutanu jest przyroda i bogate dziedzictwo kulturowe. Oryginalna architektura, egzotyka i niedostępność kraju oraz święta religijne przyciągają turystów, a Bhutan stał się jednym z najbardziej pożądanych celów egzotycznych podróży.

Bhutan nie został jeszcze skażony współczesną cywilizacją, aż do lat 60. ubiegłego wieku był mocno odizolowany od reszty świata⁵. Pierwsi turyści zaczęli tam przybywać dopiero w połowie lat 70. choć uzyskanie wszystkich potrzebnych wiz i dotarcie na miejsce było wówczas bardzo skomplikowane i zajmowało sporo czasu (ze względu na brak lotniska trzeba było dojeżdżać drogą przez Indie). Dopiero z chwilą wybudowania lotniska w 1983 r., do Bhutanu zaczęły przybywać większe grupy turystów. Pomimo swej ogromnej atrakcyjności (i możliwości osiągnięcia szybkiego wzrostu gospodarczego dzięki turystyce) Bhutan przyjął politykę rozwoju turystyki opartą na zasadzie „maksimum wpływów – minimum skutków ubocznych”.

Turystykę ogranicza tu podatek dzienny, skutecznie odstraszaający wracających z Nepalu „backpackersów”. Władze kraju uznały, że w celu zachowania miejscowej kultury w nieskażonej postaci, co jest w interesie turystów i społeczeństwa, rozmiary i formy turystyki należy poddać ścisłej kontroli. Służy temu głównie odgórnie ustalany limit przyjazdów oraz minimalna cena za dzień pobytu. Początkowo limit ten wynosił 200 turystów rocznie, a cena 130 USD dziennie od osoby. W roku 2000 granicę Bhutanu mogło już przekroczyć 6000 turystów, którzy płacili 200 USD za dzień pobytu. Turyści w ramach tej opłaty otrzymują wszystko, co jest niezbędne do realizacji programu – zakwaterowanie, całodienne wyżywienie, transport, opłaty za muzea i udział w imprezach kulturalnych oraz opiekę lokalnego przewodnika. Wpływy z turystyki zasilają gospodarkę Bhutanu kwotą około 14 mln USD. Ponadto władze starają się nadzorować poczynania turystów na terenie kraju, tak aby ograniczyć negatywne skutki społeczno-kulturowe ich obecności. Oferta bhutańskich touroperatorów zawiera głównie objazdy krajoznawcze i trekkingi w Himalajach. Baza turystyczna jest skromna i skupiona w najbardziej uczęszczanych miejscach.

Bhutan wybrał krańcowo odmienną drogę niż Nepal, który pozwolił rozwijać się turystyce w sposób niekontrolowany. Do Nepalu ściągaly tłumy hipisujących Europejczyków i Amerykanów urzeczonych pięknymi krajobrazami, łatwo dostępnymi narkotykami i śmiesznie niskimi kosztami utrzymania. Najpopularniejsze trasy trekkingowe już dawno ochrzczono szlakami „coca-coli” lub „papieru toaletowego”. Tymczasem Bhutan zbiera pochwały za ochronę dziewiczej przyrody i zrównoważony rozwój. Ministerstwo turystyki zakazało palenia drewna podczas

⁵ Kiedy w 1961 r. do stolicy królestwa wjechał pierwszy terenowy dżip, niektórzy z mieszkańców wzięli go za smoka i próbowali karmić sianem. Dopiero w 1973 r. pojawiło się tu radio, a w 1999 r. jako ostatni kraj na świecie Bhutan wprowadził u siebie telewizję, rok później zaś – Internet.

trekkingu i używania plastikowych toreb. W 2009 roku Bhutan odwiedziło 28 tys. turystów, w tym czasie Nepal ponad pół miliona. W Nepalu turystyka daje 17 proc. PKB, w Bhutanie tylko 2 proc. W tym ostatnim przyjęto, że maksymalna liczba turystów nie może przekraczać 15 000 turystów i nie przewidywano zwiększenia tej liczby do 2025 r. Dzięki temu turystyka miała przynosić dosyć wysokie wpływy przy minimalnym oddziaływaniu na środowisko.

Jednakże, pod naciskiem lobby turystycznego, w 2010 r. w Bhutanie przyjęto plan zwiększenia liczby turystów do 100 tysięcy w roku 2012. Bhutan przechodzi zatem z fazy odkrycia nowego miejsca do drugiej fazy cyklu ewolucji obszarów turystycznych⁶, rozwoju bazy turystycznej; destrukcji krajobrazu i środowiska wskutek nieustannie rosnącej liczby gości i coraz większych hoteli. Czy grozi mu faza trzecia – porzucenie wyeksploatowanego miejsca przez rozczarowanych turystów szukających nowego kierunku na wakacje – okaże się w najbliższej przyszłości.

PODSUMOWANIE

Zachodzące zmiany w przestrzeni turystycznej krajów Azji Południowej i Południowo-Wschodniej są następstwem rozwoju zarówno gospodarczego, jak i dynamicznie wzrastającego ruchu turystycznego. Ułatwienia komunikacyjne, rozwój infrastruktury turystycznej powoduje kurczenie się przestrzeni eksploracji na rzecz przestrzeni penetracji i kolonizacji. Do czynników determinujących kształtowanie się typów przestrzeni zaliczyć należy również politykę turystyczną krajów i regionów. Najczęściej działania rządu i administracji turystycznej nakierowane są na maksymalizację zysków, czemu służy promocja i bogata oferta produktów turystycznych (np. Tajlandia, Nepal, Malesja, Indonezja). Nieliczne są przypadki świadomego ograniczania przez rząd liczby turystów ze względów ekologicznych lub ochrony kultury (Bhutan). Czasem izolacja wywołana sytuacją polityczną (Birma, Kambodża, Laos) ogranicza rozwój przemysłu turystycznego, innym razem braki w infrastrukturze ograniczają rozmiary turystyki (Nowa Gwinea, Bangladesz).

Zachodząca ewolucja typów przestrzeni turystycznej w rozpatrywanym regionie uzależniona jest od stopnia rozwoju gospodarczego kraju, polityki turystycznej, sytuacji politycznej i w pewnym stopniu również ograniczeń kulturowych. W wielu krajach tego regionu dominującym wyznaniem jest islam, podróżowanie w krajach kręgu islamu często tworzy negatywnie odbierane przez turystów sytuacje. Generalnie region lokuje się, poza nielicznymi przypadkami w tzw. „przestrzeni gościnnej”. Rozwój przemysłu turystycznego przynosi jednak jej jakościową zmianę w kierunku rozszerzania się „przestrzeni nadgościnnej”.

⁶ Porównaj: koncepcja samozniszczenia rozwoju turystyki w regionie karaibskim (Shaw, Williams 1996).

LITERATURA

- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B.**, 2008, *Przestrzeń gościnna – kilka uwag o konkurencyjności regionów*, [w:] Golembiński G. (red.), *Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji*, Wyd. AE, Poznań, 136-150.
- Kruczek Z.**, 2009, *Miedzy atrakcją a pułapką turystyczną*, [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka, razem ale jak*, Wydawnictwo WSTH, Łódź, 71-80.
- Liszewski S.**, 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, 87-103.
- Shaw G., Williams A.M.**, 1996, *Critical issues in tourism. A geographical perspective*, Blackwell Publishers Inc., Oxford-Cambridge, MA.

Summary

Southeast Asia is the fastest growing tourist region of the world. The dynamic development of tourism is changing the space. The article describes the factors determining changes in the nature of tourism space, applying them to a typology of space based on the degree of interference of tourism in the environment and space defined by a formula of hospitality. The analysis was based on examples from Bhutan, Indonesia and other destinations in this region. The factors that change the most of tourist area in the region were identified.

Zygmunt Kruczek
Akademia Wychowania Fizycznego, Kraków
Zakład Geografii Turystyki
zygmunt.kruczek@awf.krakow.pl

SZLAK BANANOWYCH NALEŚNIKÓW – KREACJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ W PRZEWODNIKACH LONELY PLANET

THE BANANA PANCAKE TRAIL – CREATION OF TOURIST SPACE IN LONELY PLANET GUIDEBOOKS

Abstrakt

Przewodniki Lonely Planet (LP) są symbolem kultury podróżujących z plecakiem (*backpackers*). Wraz z opublikowaniem *Southeast Asia on a shoestring* w latach 70. droga przez Europę, Bliski Wschód, Indie i Azję Południowo-Wschodnią do Australii stała się otworem dla gnanych zewem przygody, poszukujących egzotyki, uciekających od nudy, spragnionych autentyczności młodych podróżników o niewielkim budżecie. Krytycy zarzucają LP, że swoją działalnością pośrednio doprowadziła do komercjalizacji pewnych regionów, w szczególności zaś Azji Południowo-Wschodniej, gdzie wielu młodych ludzi podąża tzw. szlakiem bananowych naleśników. W artykule autor wskazuje, w jaki sposób przestrzeń turystyczna jest kreowana w przewodnikach LP po tym regionie.

Słowa kluczowe: kreacja przestrzeni turystycznej, tożsamość, autentyczność, antropologia podróży, Lonely Planet

Key words: creation of tourist space, identity, authenticity, anthropology of travel, Lonely Planet

WPROWADZENIE

Szlak bananowych naleśników to potoczne określenie tras turystycznych w Azji Południowo-Wschodniej. Nazwa ta wzięła się od potrawy popularnej wśród „backpackersów”, czyli turystów indywidualnych podróżujących z plecakiem. Jest to specyficzna kultura podróżnicza, której członkowie budują swoją tożsamość w opozycji do „zwykłych turystów” i chociaż nie są ani subkulturą, ani grupą etniczną – wykazują charakterystyczne cechy obu, a czynnikiem unifikującym jest m.in. odczuwany przez nich nacisk rozwijającej się turystyki zorganizowanej (Welk 2004). Członkowie tej grupy wywodzą się z różnych środowisk (społecznych, zawodowych, kulturowych), jednak kiedy zakładają plecak i ruszają w drogę, stają się członkami jednego „nowoplemienia” – łączy ich zamiłowanie do podróżowania w określony sposób, kierują nimi podobne motywacje, cenią te same wartości: wolność, niezależność, podróżowanie z małym budżetem, interakcję z członkami odwiedzanych społeczności (Anderskov 2002).

Symbolem tej grupy turystów są przewodniki wydawnictwa Lonely Planet (dalej LP). Jak zauważył T. Kasprzak (2009), książki te nie tylko pokazują, ale także wyjaśniają świat prezentując jego określoną wizję, która współgra z ideologią „backpackersów”.

Choć poszukiwanie autentyzmu charakteryzuje dążenia większości turystów (Noy 2004), dla „backpackersów” ma ono szczególne znaczenie – jak wykazał C. Noy opisując swoje badania nad narracjami podróżników z Izraela, używają oni określeń takich jak: prawdziwy, szczery, czysty, dziewiczy, oryginalny, prymitywny, dziki, nietknięty – i to niezależnie od faktu, czy ich opowieści dotyczą przyrody, terenów wiejskich czy gęsto zaludnionych metropolii (Noy 2004). Docierając do „nieodkrytych” miejsc poszukują również prawdy o sobie samych – podróż jest dla nich rytuałem przejścia.

W artykule starano się przedstawić, w jaki sposób przestrzeń turystyczna Azji Południowo-Wschodniej jest kreowana w przewodnikach LP jako tajemnicza, niebezpieczna, a także sakralna, czyli pociągająca dla „backpackersów”. Autor rozpoczyna od przedstawienia historii powstania pierwszego przewodnika pt. *Southeast Asia on a shoestring* (Williams i in. 2008), a następnie przechodzi do omówienia wybranych fragmentów rozdziału nt. Tajlandii z wydanej w 2008 r. (czternastej) edycji tej książki.

MIT ZAŁOŻYCIELSKI LONELY PLANET

Historia powstania wydawnictwa przedstawiana jest niczym mit założycielski. W zakładce „O nas” na stronie internetowej LP można przeczytać: „*Stare potłuczone auto, kilka dolarów w kieszeni i żew przygody. To wszystko czego Tony i Maureen Wheelerowie potrzebowali, aby przeżyć podróż życia*” (www.lonelyplanet.com/about). Tekst ilustruje fotografia z lat 70. przedstawiająca Tony’ego i Maureen. W strojach z epoki stoją po obu stronach mapy przedstawiającej szlak przez Azję Południowo-Wschodnią oraz Australię. Choć nie byli oni pierwszymi, którzy go przemierzili, to za sprawą napisanego przez nich przewodnika droga przez Europę, Bliski Wschód, Indie i Azję Południowo-Wschodnią do Australii stała się otworem dla gnanych zewem przygody, poszukujących egzotyki, uciekających od nudy, spragnionych autentyzmu młodych podróżników o niewielkim budżecie.

W 1972 r., realizując ideały okresu kontrkultury, młodzi wówczas Tony i Maureen Wheelerowie wypłacili z banku wszystkie oszczędności i po zakupie używanego samochodu za 130 dolarów udali się w podróż poślubną drogą lądową z Anglii na wschód. Przez kraje Europy Wschodniej dotarli do Turcji a stamtąd do Iranu, gdzie sprzedali samochód i korzystając z lokalnych środków transportu ruszyli hipisowskim szlakiem przez Afganistan, Pakistan oraz Indie aż do Nepalu. Po powrocie do domu, za namową znajomych i z myślą o innych, im podobnych podróżnikach, spisali przy kuchennym stole praktyczne porady – takie, z których sami chętnie skorzystaliby przed wyjazdem. W ten sposób powstał ich pierwszy, liczący 96 stron, przewodnik, pt. *Across Asia on the Cheap*, który w ciągu tygodnia sprzedal się w ilości 1500 egzemplarzy (www.lonelyplanet.com/about). Autorzy położyli szczególny nacisk na wskazanie tanich noclegów i restauracji oraz środków transportu. W 1975 r., w wyniku kolejnej wyprawy, w hotelu w jednej z bocznych uliczek Singapuru, powstała tzw. „żółta książka” (określenie wzięło się od koloru okładki), przewodnik pt. *Southeast Asia on a shoestring*, który bywa nazywany „biblią

backpackersów”. Po nim przyszły kolejne. Powstały serie przedstawiające klasyczne trasy lądowe (np. *From Istanbul to Kathmandu*, w którym opisano szczegółowo trasę lądową łączącą Turcję z Nepalem), przewodniki po pojedynczych krajach, regionach i całych kontynentach.

Powstaniu wydawniczego imperium „backpackersi” zawdzięczają nie tylko ułatwione podróżowanie, ale przede wszystkim własną tożsamość. Dwie pierwsze podróże Wheelerów, podświadomie połączone w jedną, mityczną podróż, stanowią prototyp wszystkich „backpackerskich” wojaży (Welk 2008). Założyciele wydawnictwa przyjmują rolę bohaterów, których podróżnicy naśladują korzystając ze wskazówek zawartych w „żółtej książce”. Dla wielu młodych Australijczyków, Brytyjczyków i Amerykanów (którzy stanowią większość wśród „backpackersów”) podróż składa się z szeregu zrytualizowanych działań, które obejmują przygotowania do podróży, szczególnie rodzaj akceptowanych zachowań na miejscu (różnych niż te, które zaobserwować można wśród turystów masowych), a także po powrocie¹. Ci, którzy dotarli „tam” (przemieszczała się w mitologicznej przestrzeni podróży), po powrocie służą swoim doświadczeniem innym, m.in. na internetowych grupach dyskusyjnych. Są to bogate źródła praktycznych informacji, także o przestrzeni, w której dochodzi do zatarcia roli nadawców i odbiorców – podróżnicy sami tworzą informacje na bazie wiedzy uzyskanej z przewodników, własnego doświadczenia, jak również zdobytej z opowieści i porad innych podróżników, tak w wirtualnym, jak i w realnym świecie.

W ostatnich latach, chcąc zachować pozycję lidera na rynku, a jednocześnie reinterpretując własną tożsamość, LP (którego większość akcji od 2007 r. należy do BBC), rozszerzyło swoją ofertę i zaczęło sygnować swoim logo rozmówki w obcych językach, przewodniki dla nurków, piechurów i amatorów etnicznych kuchni czy dzikiej przyrody, a także poradniki dotyczące fotografowania i zdrowia w podróży. Przewodniki zaczęły także promować odpowiedzialną turystykę w ekologicznym duchu, przyjazną tak dla lokalnej fauny i flory, jak dla miejscowych kultur i społeczności. Na negatywne społeczno-kulturowe konsekwencje ruchu turystycznego na tradycyjne zbiorowości zwracali uwagę już autorzy pracy *Tourism passport to development? Perspectives on the social and cultural effects on Tourism in developing countries* (de Kadt 1979), której wydanie było ważnym wydarzeniem w procesie wyodrębniania się antropologii turystyki jako odrębnej subdziedziny naukowej (Podemski 2005). Krytycy wciąż zarzucają LP, że swoją działalnością wydawniczą pośrednio doprowadziło do komercjalizacji pewnych regionów, w szczególności zaś Azji Południowo-Wschodniej, gdzie wielu młodych ludzi podąża tzw. szlakiem bananowych naleśników.

Istotnym elementem przewodników LP jest nacisk położony na autentyczność podróżniczego doświadczenia. Warunkiem autentyzmu (i jednocześnie zapowiedzią spełnienia podróżniczych marzeń) jest dla turystów indywidualnych samot-

¹ LP zachęca w swoich przewodnikach do nadsyłania informacji z podróży, które pomogą w uaktualnieniu kolejnej edycji. Na końcu każdego przewodnika znajduje się lista nazwisk zasłużonych osób. Dla niektórych to nie lada wyróżnienie – wielu „backpackersom” zawód autora przewodników jawi się jako idealne połączenie pasji i pracy.

ność (a przede wszystkim nieobecność innych turystów), która umożliwia przeżycie doświadczenia romantycznego, które choć wymaga od podróżnika wiedzy i znajomości kulturowego zaplecza, to jest bardziej prywatne, uduchowione i elitarne, niż przeciwstawione mu przez J. Urry'ego (2007, 79) doświadczenie zbiorowe, które wręcz wymaga obecności innych turystów, którzy „/.../ tworzą atmosferę karnawału. *Ich obecność mówi, że właśnie tu, a nie gdzie indziej, należy być*”. Zbiorowe doświadczanie rzeczywistości nadmorskich kurortów czy europejskich stolic opiera się na poczuciu wspólnoty. Z kolei chęć przeżycia doświadczenia romantycznego wiąże się z założeniem wyrażonym przez R. Kapuścińskiego (2004) w *Lapidariach*, że podróż jest źródłem inspiracji, aktem twórczym, owocnym przeżywaniem świata, jego tajemnicą i prawd, refleksją i filozofowaniem.

Takie pojmowanie podróżowania wydaje się być bliskie ideologii „backpackersów”. Jednak J. Wilson i G. Richards (2008, 192) zwracają uwagę na rozbieżność między teorią a praktyką podróży „backpackersów”: „/.../ chcą oni uciec od wszystkiego i jednocześnie być w sercu wydarzeń; być częścią lokalnej i jednocześnie globalnej kultury; być tutaj i jednocześnie tam”. Choć deklarują chęć głębszego wniknięcia w kulturę odwiedzanego kraju, najczęściej nie wykraczają poza turystyczne enklawy. Podróżując poruszają się po cudzych śladach, niejednokrotnie spotykając po drodze wciąż te same osoby – „backpackersów”, którzy również korzystają z przewodnika LP.

KREACJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ TAJLANDII

Już na pierwszej stronie rozdziału miejsca szczególnie dla turysty interesujące są wydzielone z przestrzeni geograficznej poprzez wskazanie listy obowiązkowych do odwiedzenia miejsc (*highlights*) wraz z rodzajem aktywności, której warto się tam oddać. I tak proponuje się turystom m.in. „/.../ nurkowanie w podwodnym świecie Ko Tao, nasiąkanie intelektualnym klimatem Chiang Mai czy niekończący się trekking przez wiecznie zielone lasy parku narodowego Khao Yai” (Williams 2008, 675). Prowadzi to do funkcjonalnego różnicowania przestrzeni turystycznej kraju.

W przewodniku obecna jest także sekcja „Poza utartym szlakiem” (*off the beaten track*), w której opisane są rzadko uczęszczane, mało znane miejsca. Jednocześnie książki sygnowane logo LP drukowane są w wielomilionowych nakładach. Na tym polega paradoks wydawnictwa, którego nazwa oznacza przecież samotną planetę. Poszukujący autentyzmu w „nieodkrytych” miejscach „backpackersi” stanowią forpocztę masowej turystyki – „/.../ miejsca przez nich odwiedzane, a rekomendowane przez przewodnik, często i szybko stają się turystycznymi ośrodkami (jak np. Goa, Nepal, Kongo)” (Kasprzak 2009, 120). Ponieważ celem przewodników jest dostarczenie turystom autentycznych przeżyć, autorzy muszą opisywać przestrzeń turystyczną w taki sposób, aby jawiła się jako tajemnicza, a zatem oferująca przyjemność płynącą z jej odkrywania.

Autorzy przewodnika zdają sobie sprawę, że turyści chcą konsumować różnice (nowości), a jednocześnie uniknąć przykrych konsekwencji szoku kulturowego.

W opisie Bangkoku pojawia się stwierdzenie, że miasto jest „/.../ na tyle znajome, że wydaje się gorącą wersją domu, a jednocześnie dość egzotyczne, aby skierować cię w stronę przygód, które dopiero przed Tobą” (Williams 2008, 689). Opierając się na cyklu rozwoju przestrzeni turystycznej opisanym przez B. Włodarczyka (2009) można powiedzieć, że przestrzeń penetracji/kolonizacji (II i IV faza rozwoju) opisywana jest jako przestrzeń eksploracji (faza I).

Według danych z 2004 r., Tajlandia jest drugim (po Malezji) najczęściej odwiedzanym krajem w regionie Azji Południowo-Wschodniej – w roku poprzedzającym uderzenie katastrofalnego w skutkach (również dla turystyki) tsunami, odwiedziło ją 11,6 mln turystów, którzy pozostawili w Tajlandii łącznie 10 mld dolarów (Kruczek 2006). Trudno byłoby utrzymać pogląd, że przestrzeń turystyczna tego kraju jest dopiero w I fazie rozwoju. Aby dostarczyć „backpackersom” poszukiwanych przez nich doświadczeń, autorzy posługują się specyficzną retoryką: „Tajlandia. Zamknij oczy i poczuj, jak wypowiadasz to słowo a niemal natychmiast obrazy zaczęły formować się w wyobraźni. Może widzisz czysto białą plażę z wydrami miękkiego jak puch piasku rozciągającą się po horyzont? W zasięgu wzroku nie ma nikogo, a gigantyczna palma kokosowa z wygiętym pniem pochyla się nad zdumiewająco niebieskim oceanem. A może dla ciebie Tajlandia to chaos i zamieszanie wielkomiejskiego Bangkoku, gdzie ciała poruszają się we wszystkich kierunkach jednocześnie, a jaskrawe neony zapraszają na drinka serwowanego przez barmanki w bikini? (...) O to właśnie chodzi w Tajlandii: jest szybka, stresująca i straszna, ale także cicha, kontemplacyjna i łaskawa. I owszem, ma swoje sekrety, ale niewiele z nich przyjdzie ci odkryć z łatwością” (Williams 2008, 676).

Jak wynika z powyższego fragmentu, który stanowi wprowadzenie do sekcji podróźniczej biblii poświęconej Tajlandii, narracja ma charakter nieformalny, a wszechwiedzący narrator zwraca się bezpośrednio do czytelnika. Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, w której podobną opowieść snuje doświadczony podróżnik, którego początkujący słuchają z ogromną ciekawością przy piwie lub w hostelowym pokoju². Tekst przewodnika obfituje w pobudzające wyobraźnię, wyszukane słownictwo. W ten sposób kreowana jest indywidualna, wirtualna przestrzeń turystyczna. Jeszcze zanim turysta wyruszy w drogę, w jego głowie zaczyna kumulować się zbiór wyobrażeń nt. docelowego miejsca podróży. B. Włodarczyk (2009) zwraca uwagę na bezpośrednią zależność występującą pomiędzy przestrzeniami wirtualną, realną i percepcyjno-mentalną. Turysta, prowadzony za rękę przez przewodnika, nie tyle odkrywa obiektywną przestrzeń, co potwierdza swoje uprzednio ukształtowane o niej wyobrażenia, co ma z kolei wpływ na to, jak przestrzeń zostaje zapamiętana, a następnie przekazana dalej w postaci podróźniczych opowieści.

Słowo „autentyczny” pojawia się w przewodniku po Tajlandii głównie w kontekście jedzenia: „autentyczna jadalnia” (Williams 2008, 758), „najbardziej autentyczna tajska restauracja na wyspie” (Williams 2008, 798), „aby znaleźć autentyczne i tanie jedzenie oddal się od Khao San i skieruj się w stronę straganów wzdłuż Soi Rambutri” (Williams 2008, 703). Co

² Warto w tym miejscu nadmienić, że umiejętność opowiadania jest jednym z wyznaczników statusu wśród „backpackersów” (Anderskov 2002).

ciekawe, Khao San to getto „backpackersów”, ulica w Bangkoku, gdzie znajdują się liczne tanie hotele i stragany serwujące bananowe naleśniki z lodami czy nutellą lub musli z jogurtem. Wbrew pozorom nie są to tradycyjne tajskie potrawy – raczej tradycyjne potrawy podróżników odwiedzających ten rejon Azji.

Tajlandia jest prezentowana jako kraj, w którym pobyt może prowadzić do wewnętrznej przemiany: „*Oto uczciwe ostrzeżenie: poddaj się w wystarczającym stopniu tej Krainie Uśmiechów i ludzi ją zamieszkujących, a może się okazać, że osoba, którą kiedyś byłeś, zmieniła się na zawsze*” (Williams 2008, 676). Poszukiwanie „autentycznego siebie” jest jedną z pobudek „backpackerskich” podróży – autorzy tekstu zdają się mieć tego pełną świadomość. Podobnie jak zdają sobie sprawę z niechęci indywidualnych podróżników do masowej turystyki: z sentymentem opisywane są czasy, kiedy park narodowy Ko Chang był mekką hipisów i podróżników, którzy współcześnie zostali wyparci przez kupujących pamiątki turystów (Williams 2008); na wyspie Ko Tan ceny są wciąż niskie, bo nie dotarły tu jeszcze zorganizowane wycieczki (Williams 2008); choć Wybrzeże Andamańskie w pobliżu wyspy Pukhet pełne jest turystów, którzy wykupili wycieczkę z folderu, „odkrycia nie kończą się tutaj. Majestatyczne Ko Phi Phi, gdzie żyje społeczność Morskich Koczowników i gdzie ty, dzielny podróżniku, odzyskasz uznanie dla sztuki podróżowania po świecie” (Williams 2008). Przykłady te pokazują, w jaki sposób przestrzeń turystyczna Tajlandii przedstawiana jest jako niezepsuta, dziewicza i czekająca na odkrycie przez wytrwałych „backpackersów”.

PODSUMOWANIE

Już na samym wstępie do najnowszej edycji „biblii backpackersów” można przeczytać, że Azja Południowo-Wschodnia „*/.../jest miejscem natchnionym duchowością bogów z przeszłości i teraźniejszości: starożytnych duchów ziemi i rodziny, buddyjskich bóstw i praw islamu. W wyschniętym zakątku Kambodży znajduje się Angkor, jeden z największych pomników ku czci nieba na ziemi. Szlak świątyń prowadzi dalej do Tajlandii, ale święte przestrzenie są wszędzie, od zapadających się ruin dawnych królestw, do usypionych wulkanów zamieszkałych przez wyspiarskie nacje*” (Williams 2008, 14). Choć wspomina się o teraźniejszości, poprzez odniesienia do przeszłości (świątynie), a także „złotego wieku ludzkości” (wyspiarskie nacje), czytelnik odczuwa wrażenie, że opisywany obszar zawieszony jest w beczasowości. Święta przestrzeń podróży przeciwstawiona jest świeckiej przestrzeni domu. Poruszanie się w niej gwarantuje wewnętrzną przemianę, ale tylko dla – jak sugeruje przewodnik – dość odważnych, aby podjąć wyzwanie.

Przewodniki LP niewątpliwie dostarczają praktycznych informacji pomocnych w czasie podróży z plecakiem oraz wiedzy nt. opisywanych regionów, ale nie mniej mówią o samych „backpackersach”, ich motywacjach, potrzebach i poszukiwanych przez nich doświadczeniach.

LITERATURA

- Anderskov C.**, 2002, *Backpacker culture: meaning and identity making processes in the backpacker culture among backpackers in Central America*, Uniwersytet Arhus, www.anthrobase.com/Txt/A/Anderskov_C_01.htm (dostęp 6 grudnia 2010).
- de Kadt E.**, 1979, *Tourism. Passport to Development? Perspectives on the Social and Cultural Effects of Tourism in Developing Countries. A joint World Bank – UNESCO Study*, Oxford University Press, Oxford.
- Kapuściński R.**, 2004, *Lapidaria*, Czytelnik, Warszawa.
- Kasprzak T.**, 2009, *Przewodniki – światy same w sobie*, [w:] Rancew-Sikora D. (red.), *Podróż i miejsce w perspektywie antropologicznej*, Wyd. UG, Gdańsk, 127-136.
- Kruczek Z.**, 2006, *Azja*, [w:] Kruczek Z. (red.), *Kraje pozaeuropejskie: zarys geografii turystycznej*, PROKSENIA, Kraków, 159-162.
- Noy C.**, 2004, *This trip really changed me: backpackers' narratives of self-change*, "Annals of Tourism Research", 31, 1, 78-102.
- Podemski K.**, 2005, *Socjologia podróży*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Urry J.**, 2007, *Spojrzenie turysty*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Welk P.**, 2004, *The beaten track: anti-tourism as an element of backpacker identity construction*, [w:] Richards G., Wilson J. (red.), *The global nomad: backpacker travel in theory and practice*, Channel View Publications, Clevedon, 77-91.
- Welk P.**, 2008, *The Lonely Planet myth: "backpacker bible" and "travel survival kit"*, [w:] K. Hannam K., Ateljevic I. (red.), *Backpacker Tourism: concepts and profiles*, Channel View Publications, Clevedon, 82-94.
- Williams C. i in.**, 2008, *Southeast Asia on a shoestring*, Lonely Planet Publications, Hawthorn.
- Wilson J., Richards G.**, 2008, *Suspending reality: an exploration of enclaves and the backpacker experience*, "Current Issues in Tourism", 11, 2, 187-202.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna: istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Strona internetowa**
www.lonelyplanet.com/about (dostęp 6 grudnia 2010).

Summary

Lonely Planet guidebooks are symbols of backpacker culture. When *Southeast Asia on a shoestring* got published in the 70's the route to Australia through Europe, Middle East, India and Southeast Asia opened for young travelers on a low budget with a great desire to escape their boring everyday lives in order to experience authentic adventures in exotic lands. Critics accuse LP that their publications are indirectly responsible for commercialization of certain regions, especially Southeast Asia, where many backpackers travel on the so called banana pancake trail. In this article I point out how tourist space is created in guides to the region.

Lukasz Braun
Uniwersytet Wrocławski
lukaszbraun@gmail.com

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W BRUNEI

TOURISM SPACE IN BRUNEI

Abstrakt

W opracowaniu scharakteryzowano oraz wskazano zmiany, które zachodzą w przestrzeni turystycznej Brunei. Sultanat ten, znajdujący się w Azji Południowo-Wschodniej, w północno-wschodniej części wyspy Borneo, to jedno z najbogatszych pod względem dochodu na jednego mieszkańca państw świata, społeczeństwo nie płaci podatków, a sfera socjalna jest bardzo rozbudowana.

Rozwój przestrzeni turystycznej w Brunei przedstawiono w nawiązaniu do modelu M. Oppermanna, dotyczącego krajów rozwijających się. Ponadto w artykule scharakteryzowano cykl życia obszaru turystycznego w Brunei w nawiązaniu do hipotetycznego modelu R.W. Butlera i C. Coopera. W drugiej części opracowania wskazano składniki przestrzeni turystycznej (w tym dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe) oraz dokonano wydzielenia typów przestrzeni turystycznej.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, cykl życia obszaru turystycznego, Brunei

Key words: tourism space, tourist area life cycle (TALC), Brunei

WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna będąca częścią przestrzeni geograficznej doczekała się licznych opracowań naukowych. Większość z nich to charakterystyka poszczególnych części przestrzeni, takich jak walory, czy ruch turystyczny. Rzadziej natomiast przestrzeń turystyczna traktowana jest jako całość. Część badaczy podejmujących całościowe studia nad przestrzenią turystyczną reprezentuje podejście modelowe, ukazujące hipotetyczne ujęcie z konkretnego punktu widzenia.

Celem niniejszego opracowania jest ocena wypracowanych modeli dotyczących przestrzeni turystycznej i wskazanie, że pewne hipotetyczne rozwiązania nie znajdują odzwierciedlenia w konkretnych przypadkach.

Jako studium przypadku do przeanalizowania różnych modeli turystycznych wybrano Brunei, jedno z najmniejszych powierzchniowo państw świata. Przedmiotem rozważań w niniejszej pracy będzie przestrzeń turystyczna w ujęciu obiektywnym, a więc rozpatrywana z perspektywy tej części terytorium Brunei, która pełni funkcję turystyczną, podejmowana jest tam aktywność turystyczna i występuje ruch turystyczny.

W pracy zostanie przedstawiony rozwój przestrzeni turystycznej w Brunei w nawiązaniu do modelu M. Oppermanna (1993) dotyczącego krajów rozwijających się. Następnie zostanie dokonana charakterystyka cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei w nawiązaniu do hipotetycznego modelu R.W. Butlera (1980) i modelu C. Coopera (1994). Kolejnym etapem opracowania będzie wydzielenie na rozpatrywanym obszarze podprzestrzeni turystycznych ze względu na sposób zawłaszczania, zagospodarowania i użytkowania przestrzeni. Kończącym etapem będzie wskazanie składników przestrzeni turystycznej, w podziale na dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, infrastrukturę oraz ludzi zamieszkujących Brunei.

OBSZAR BADAŃ

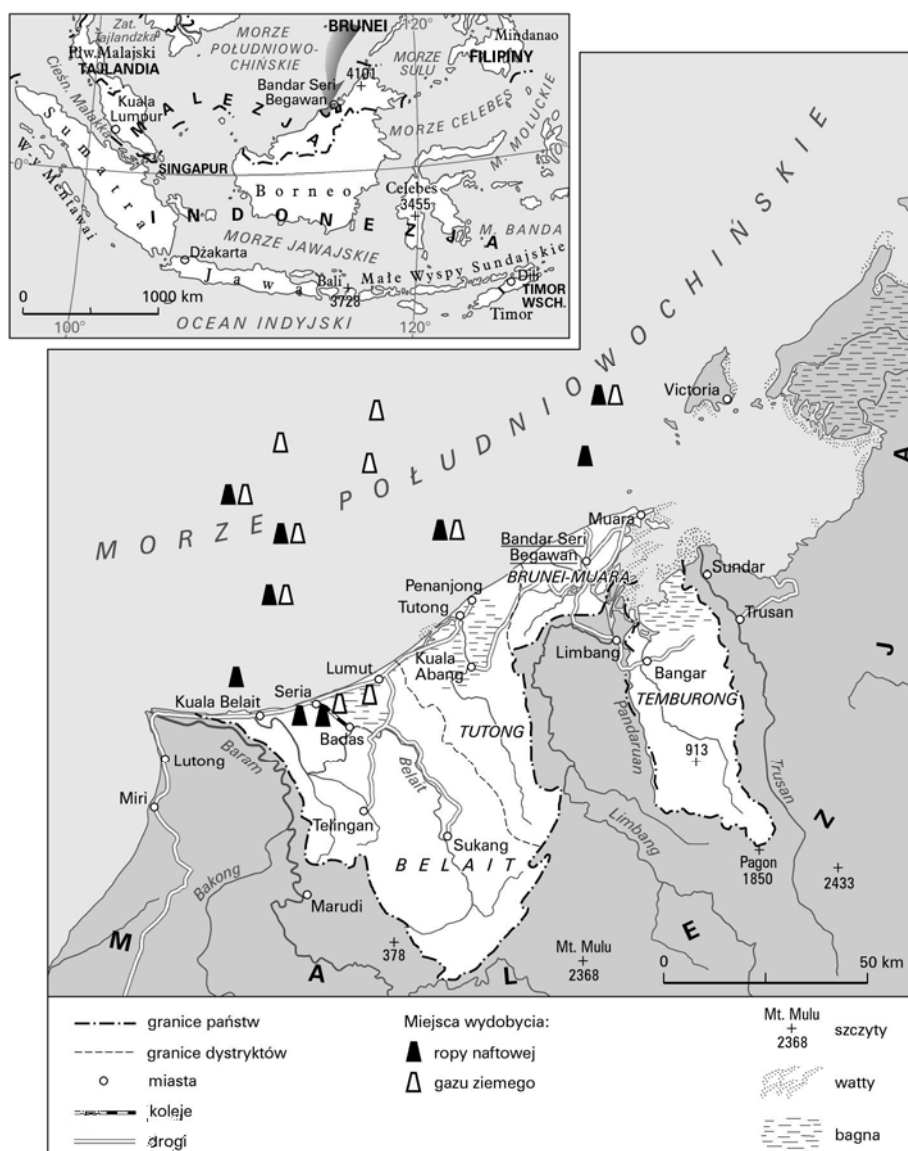
Brunei położone jest na wyspie Borneo, będącej trzecią pod względem powierzchni wyspą na Ziemi (po Grenlandii i Nowej Gwinei). Niewielkie powierzchnioowo Brunei, położone w północno-wschodniej części Borneo (ryc. 1), ma dość duży dostęp do opływających wyspę wód. Sultanat położony jest na południowym wybrzeżu Morza Południowochińskiego, a długość linii brzegowej nieznacznie przekracza 160 km.

Obecne terytorium Brunei, zajmuje małą powierzchnię (zaledwie 5,8 tys. km²), graniczy z prowincją Sarawak, należącą do Malezji. W 1890 r. obszary w pobliżu miejscowości Limbang (ryc. 1) zostały włączone do Sarawaku administrowanego przez Brytyjczyków i tym samym terytorium Brunei zostało podzielone na dwie części (Wites 2010a). Obecnie na terytorium sultanatu pod względem administracyjnym wyróżnia się 4 dystrykty: Belait, Brunei Muara, Temburong, Tutong. Stolicą państwa jest miasto Bandar Seri Begawan, a w 2007 r. w Brunei żyło 400 tys. osób (*Visit Brunei...*, 2008).

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – UJĘCIE OGÓLNE

Ze względu na złożoność i trudność jednoznacznego określenia przestrzeni turystycznej, jest ona różnie definiowana. W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję B. Włodarczyka (2009), który przestrzeń turystyczną traktuje jako część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. W opinii autora warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny. Natomiast warunkiem dodatkowym umożliwiającym dokonanie delimitacji jest zagospodarowanie turystyczne.

W niniejszej pracy wielkość ruchu turystycznego uznano jako istotne kryterium do wskazania etapów cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei. Natomiast wielkość i charakter zagospodarowania turystycznego pozwolą na wyznaczenie typów przestrzeni turystycznej.

Ryc. 1. Brunei
Źródło: Wites (2010).

Przed przystąpieniem do charakterystyki szczegółowej na rozpatrywanym obszarze warto odnieść się do powszechnie formułowanych cech przestrzeni turystycznej. Ma ona charakter relacyjny, gdyż nie może istnieć bez człowieka. Rozwój

turystyki w Brunei, w trudno dostępnej, części wyspy Borneo potwierdza jej globalny charakter. Mimo delimitacji przestrzeni turystycznej na podstawie zróżnicowania funkcjonalnego, wykazuje ona zróżnicowanie wewnętrzne. Pozwala to na określenie podprzestrzeni turystycznych zmiennych w czasie, a to określa jej dynamiczny charakter. W przypadku Brunei nie należy zgodzić się natomiast ze stwierdzeniem, iż przestrzeń turystyczna jest przestrzenią stale poszerzającą się. Państwo to ze względu na niewielką zajmowaną powierzchnię oraz przestrzegana zasadę ochrony obszarów zajętych przez deszczowe lasy równikowe nie ma możliwości na dalsze, nieograniczone powiększanie przestrzeni turystycznej. Tym samym powierzchnia nieturystyczna w Brunei z przyczyn formalnych i nieformalnych może na długi czas być poza obszarem aktywności turystycznej.

MODEL PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ M. OPPERMANNA A PRZYPADEK BRUNEI

Porównanie teoretycznych rozważań nad przestrzenią turystyczną M. Oppermanna z przykładem Brunei wydaje się zasadne z kilku powodów. Pierwszym z nich jest prześledzenie, na ile pewien hipotetyczny obraz odpowiada konkretnej sytuacji. Drugim powodem jest fakt, iż ten niemiecki geograf do stworzenia ogólnych koncepcji bazował na różnych studiach przypadku, w tym z Azji Południowo-Wschodniej. Znana mu z autopsji Malezja – sąsiad Brunei to przykład opisany w jednym z opracowań (Oppermann 1992).

Interesujące wydaje się odwołanie do teoretycznych rozważań dotyczących przestrzeni turystycznej w krajach rozwijających się. M. Oppermann (1993) skonstruował model przestrzeni turystycznej, w którym wyróżnił przestrzeń formalną i nieformalną. Pierwsza z nich obejmuje przejawy działań na rzecz turystyki oraz elementy zagospodarowania turystycznego mające charakter zinstytucjonalizowany. Natomiast przestrzeń nieformalna obejmuje niezinstytucjonalizowane działania i formy zagospodarowania turystycznego.

M. Oppermann (1993) przedstawił stopniowe pojawianie się podmiotów sektora formalnego, wypierających podmioty sektora nieformalnego. Walorem proponowanego modelu jest jego dynamiczny charakter, choć należy zauważyć, że M. Oppermann określając zależności pomiędzy sektorem nieformalnym i formalnym nie odniósł się do postępujących zmian w środowisku geograficznym w wyniku rozwoju działalności turystycznej.

Trudno o analogię przedstawioną w tym teoretycznym modelu do przypadku Brunei, gdyż w państwie tym działalność turystyczna jest silnie zinstytucjonalizowana i sektor nieformalny działalności turystycznej występuje w minimalnym zakresie. Na podstawie studiów literatury przedmiotu dotyczącej Brunei trudno dostrzec w okresie historycznym postępujące w czasie zmiany relacji pomiędzy sektorem nieformalnym i formalnym.

Uwarunkowania polityczne i kulturowe w okresie poddanym analizie na potrzeby niniejszego opracowania w znaczący sposób przyczyniły się do braku analogii pomiędzy hipotetycznym obrazem a rzeczywistością. Pewnym wytłumaczeniem braku odniesień pomiędzy modelem M. Oppermanna a przypadkiem Brunei jest fakt, iż model został przygotowany dla państw rozwijających się (określanych przez M. Oppermanna również mianem państw Trzeciego Świata), a do tej grupy Brunei współcześnie na pewno się nie zalicza (na początku XXI w. produkt krajowy brutto *per capita* wynosi ponad 20 tys. USD, a społeczeństwo nie płaci podatków). Należy jednak uznać, iż od 1931 r., kiedy to rozpoczęto eksploatację ropy naftowej, Brunei zaczęło dynamicznie rozwijać się, zarówno w kontekście gospodarczym, jak i społecznym.

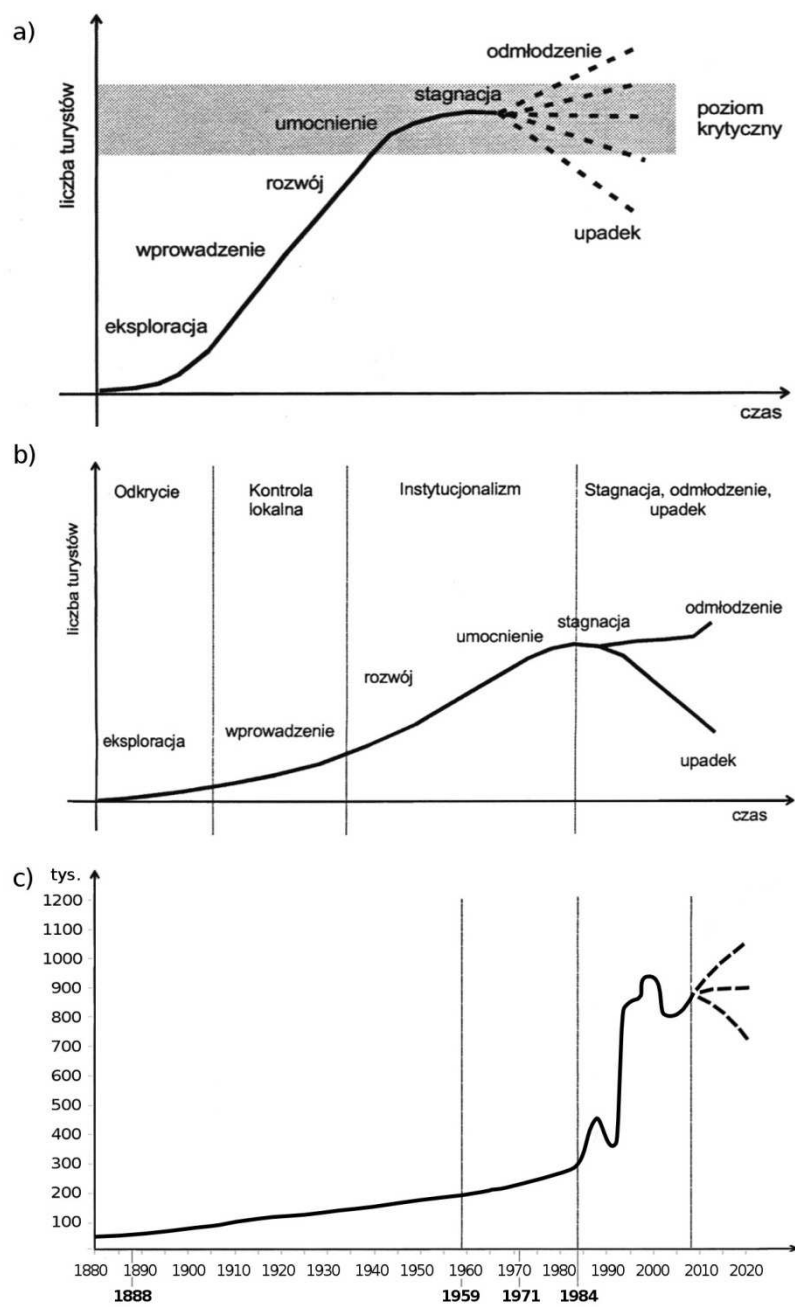
MODEL CYKLU ŻYCIA OBSZARU TURYSTYCZNEGO (TALC)

R.W. BUTLERA I C. COOPERA A PRZYPADEK BRUNEI

R.W. Butler (1980) sformułował model ewolucji obszaru turystycznego określając fazy od eksploracji, przez wprowadzenie, rozwój, umocnienie do stagnacji, która może zamienić się w fazę odnowienia lub upadku obszaru aktywności turystycznej (ryc. 2a). Koncepcja R.W. Butlera doczekała się wielu odniesień, modyfikacji. Jedną z nich jest model zaproponowany przez C. Coopera (1994), który fazę eksploracji określa mianem odkrycia obszaru turystycznego, fazę wprowadzenia – etapem kontroli lokalnej, fazy rozwoju i umocnienia – etapem instytucjonalizmu, a określenia faz stagnacji, odnowienia i upadku nazywa w identyczny sposób jak R.W. Butler (ryc. 2b).

Pierwsza faza eksploracji, określona przez C. Coopera (1994) jako etap odkrycia, charakteryzuje się stosunkowo niewielkim ruchem turystycznym. Na podstawie materiałów określających wielkość ruchu turystycznego w Brunei uznano, że etap ten to okres od ustanowienia protektoratu brytyjskiego (1888) do uzyskania częściowej autonomii (1960). Lata poprzedzające ten okres to czas kształtowania się przestrzeni przed-turystycznej (swoją działalność prowadzili głównie kupcy docierający drogą morską). Pierwsze wzmianki na ten temat znajdują się w dziele Antonio Pigafetty (geografa, podróżnika żyjącego na przełomie XV i XVI w., uczestnika wypraw dookoła świata z F. Magellanem). Nazwał on stolicę ówczesnego Brunei – Wenecją Wschodu i do czasów obecnych wydaje się, iż określenie to w części jest uzasadnione.

Druga faza wyznaczona przez R.W. Butlera – wprowadzenia, określona przez C. Coopera etapem kontroli lokalnej, charakteryzuje się wzrostem ruchu turystycznego i rozwojem związków pomiędzy turystami i ludnością miejscową. W przypadku Brunei faza ta przypada na okres autonomii, od częściowej (1960), przez całkowitą (1971) do uzyskania niepodległości (1984). W okresie poprzedzającym autonomię (72 lata) liczba turystów zwiększała się w mało dynamiczny sposób, natomiast w ciągu 24 lat autonomii ruch turystyczny wzrósł z 200 tys. do 300 tys., wówczas zaczęły się rozwijać także relacje pomiędzy turystami a miejscowymi.

Ryc. 2. Cykl życia obszaru turystycznego – Brunei

Źródło: opracowanie własne na podstawie schematów modeli R.W. Butlera (a) i C. Coopera (b) (za Włodarczyk 2009).

Butlerowskie fazy rozwoju i umocnienia, nazwane przez C. Coopera etapem instytucjonalizmu charakteryzują się sformalizowaniem większości działań turystycznych, powstają wówczas lokalne organizacje i biura turystyczne, a ruch turystyczny jest największy spośród czterech wyróżnionych faz (Włodarczyk 2009).

Taka charakterystyka odnosi się do rzeczywistości niepodległego Brunei (od 1984 r.). W okresie tym doszło do gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego (z około 300 tys. na początku okresu do około 900 tys. w 2008 r.) z kilkoma zauważalnymi fluktuacjami (ryc. 2c).

Trudno jednoznacznie określić, który wariant dalszych zmian w cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei jest najbardziej prawdopodobny. W związku z wyczerpującymi się złożami surowców energetycznych władze Brunei podejmują kroki mające na celu stopniowe przełamanie monokultury gospodarczej. Jednym z możliwych sposobów zmiany profilu gospodarki jest poczynienie dalszych inwestycji w turystyce i stworzenie z Brunei ważnego centrum turystycznego w Azji Południowo-Wschodniej na wzór emiratów nad Zatoką Perską w południowo-zachodniej części Azji.

Brunei prognozuje dalszy, dynamiczny wzrost ruchu turystycznego (według prognozy Światowej Rady Turystyki i Podróży (WITTC) do około 1 600 tys. turystów w 2020 r.). Należy zaznaczyć, iż liczba turystów przekraczałaby ponad czterokrotnie liczbę stałych mieszkańców sultanatu (*The 2008 Travel & Tourism Economic Research – Brunei* 2009). Mogłoby to oznaczać przejście od fazy stagnacji do fazy odnowienia obszaru turystycznego.

Z drugiej jednak strony, prawdopodobne jest również przejście w fazę upadku, zwłaszcza w kontekście wprowadzanych licznych ograniczeń, wynikających z głównej mierze z umacniania islamskiej ideologii państwowej. Po 1991 r. wprowadzono całkowity zakaz sprzedaży alkoholu oraz określono zasady właściwego ubioru. Natomiast za posiadanie i sprzedaż narkotyków zgodnie z obowiązującym prawem grozi kara śmierci.

SKŁADNIKI PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Celem niniejszego opracowania nie jest charakterystyka składników przestrzeni turystycznej Brunei, a jedynie ich przedstawienie i wskazanie ich przemian na różnych etapach. Jednym ze składników przestrzeni turystycznej jest dziedzictwo przyrodnicze. Pomimo rozwiniętej gospodarki, w tym zwłaszcza przemysłu wydobywczego mieszkańcom Brunei udało się zachować do początku XXI w. duże obszary leśne – około 70% powierzchni kraju zajmują lasy równikowe. Wskaźnik lesistości jest wysoki, zwłaszcza, że w drugiej połowie XX w. na Borneo (w malezyjskiej i indonezyjskiej części) wycięto znaczne połacie lasu.

Drugim ważnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei jest dziedzictwo kulturowe. Współczesne terytorium to niewielka część państwa, które od

XV w. istniało jako islamski sultanat. W tamtym okresie Brunei obejmowało całą wyspę Borneo oraz południową część Filipin. Pierwszym sultanem Brunei był Muhammad (1405-1415), a obecny sultan to dwudziesty dziewiąty władca państwa z dynastii Bolkiahów, sprawującej władzę na tym obszarze od ponad 600 lat. Sultan Hassanal Bolkiah, sprawuje władzę od 1967 r., pod koniec XX w. jego majątek szacowano na około 40 mld USD, tym samym uważany jest za jednego z najbogatszych ludzi świata.

Kolejnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei są mieszkańcy tego kraju. Dominującą grupą etniczną są Malajowie (67%), kolejną Chińczycy (15%). Pozostałą część ludności stanowią m.in. Indusi i autochtoniczni Dajakowie. Miejscem szczególnym, charakteryzującym zarówno dziedzictwo kulturowe, jak i ludność tego kraju jest Kampung Ayer, określane mianem Wenecji Wschodu (Wites 2010b).

Następnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei jest infrastruktura turystyczna, zarówno noclegowa, gastronomiczna, jak i transportowa. Organizatorzy turystyki w Brunei uważają, że realne jest traktowanie pobytu w Brunei jako zaplanowanej przerwy w podróży pomiędzy Europą a Australią i wyspami Oceanii. Dynamiczny rozwój narodowego przewoźnika Royal Brunei, linii często nagradzanej za wysoką jakość świadczonych usług lotniczych stwarza możliwość dotarcia do Brunei z wielu państw, do których realizowane są bezpośrednie połączenia (m.in. Perth i Brisbane w Australii, Auckland w Nowej Zelandii, Dubaj w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Londyn w Wielkiej Brytanii).

PODTYPE PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ WEDŁUG S. LISZEWSKIEGO A PRZYPADK BRUNEI

Brunei, to przykład obszaru, w którym ewolucja przestrzeni ma charakter następujących po sobie faz, która w znacznym stopniu nawiązuje do typów przestrzeni turystycznej przedstawionych przez S. Liszewskiego (1995). Wyróżnił on ze względu na charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej następujące podprzestrzenie: eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej.

W wybranym do analizy studium przypadku można zaobserwować, że cztery spośród pięciu zaproponowanych faz (podprzestrzeń eksploracji, penetracji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej) ma charakter hierarchiczny ze względu na stopień zagospodarowania turystycznego, występowały one bezpośrednio po sobie.

Podprzestrzeń eksploracji, w której przestrzeń turystyczna ma charakter inicjalny, a poziom zagospodarowania turystycznego i natężenia ruchu turystycznego nie powodują większych zmian w środowisku, występowała w Brunei od ustanowienia protektoratu brytyjskiego (1888) do uzyskania częściowej autonomii (1960). Wzrost ruchu turystycznego oraz różnorodności infrastruktury turystycznej dotyczył okresu pomiędzy 1960 a 1984 r., a więc do uzyskania niepodległości. Infrastruktura

turystyczna w Brunei w tym czasie nadal miała charakter nietrwały, a przestrzeń turystyczna znajdowała się w fazie podprzestrzeni penetracji.

W nowej rzeczywistości politycznej (od uzyskania niepodległości) dochodzi w Brunei do gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego, a baza noclegowa ma już charakter trwały. Przestrzeń turystyczna w tym okresie znajduje się w fazie podprzestrzeni kolonizacji. Od początku XXI w. dochodzi do niezwykle dynamicznego, wręcz gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego i zagospodarowania turystycznego co pozwala stwierdzić, iż Brunei znajduje się obecnie w kulminacyjnym okresie kolonizacji turystycznej. Jest to faza rozwoju podprzestrzeni urbanizacji turystycznej. Przy czym, na rozpatrywanym obszarze dokonuje się kolonizacja przestrzeni dla turystów.

Oddzielny przypadek stanowi faza asymilacji turystycznej, która w opinii autora pracy towarzyszy fazom penetracji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej. Podprzestrzeń ta, wykorzystuje dostępny potencjał rozpatrywanego obszaru i nie generuje nowych form zagospodarowania turystycznego związanych z bazą noclegową. Aspektem działalności turystycznej wpisującym się w zakres podprzestrzeni asymilacji jest odwiedzanie rodzin (np. podczas zwiedzania struktur miasta wodnego Kampung Ayer). W tym przypadku turyści jako goście mają niewielki, a często nie mają w ogóle wpływu na odwiedzaną przestrzeń.

PODSUMOWANIE

Brunei, niewielkie i niezbyt znane państwo w Azji Południowo-Wschodniej, to dobry przykład obszaru o dynamicznie zmieniającej się przestrzeni turystycznej. Celem opracowania była ocena wypracowanych modeli dotyczących przestrzeni turystycznej i wskazanie, że pewne hipotetyczne rozwiązania nie znajdują odzwierciedlenia w konkretnych przypadkach i jedynie częściowo wpisują się w specyficzny obraz przestrzeni turystycznej w tym kraju.

Zawarte w powyższym opracowaniu spostrzeżenia mają charakter jednostkowy, niewykluczone jednak, że mogą mieć charakter uniwersalny, wpisujący się w złożoność studiów regionalnych nad zmieniającą się przestrzenią turystyczną.

LITERATURA

- Butler R.W., 1980, *The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources*, "Canadian Geographer", 24, 5-12.
- Cooper C., 1994, *The destination life cycle: an update*, [w:] Seaton A.V. (ed.), *Tourism the state of the art*, John Wiley&Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore, 340-346.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Oppermann M., 1992, *Intranational tourist flows in Malaysia*, "Annals of Tourism Research", 19, 482-500.

- Oppermann M.**, 1993, *Tourism space in developing countries*, "Annals of Tourism Research", 20, 535-556.
- The 2008 Travel & Tourism Economic Research – Brunei*, 2009, World Travel & Tourism Council.
- Visit Brunei – A Kingdom of Unexpected Treasures – map*, 2008, Mitsubishi Corporation, Brunei Darussalam.
- Wites T.**, 2010a, *Brunei – bogaty sultanat w Azji*, „Biuletyn Klubu Nauczyciela Pomagamy uczyć”, 9, WSiP, 1-6.
- Wites T.**, 2010b, *Zagospodarowanie przestrzeni w mieście Bandar Seri Begawan w Brunei*, [w:] Liszewski S (red.), *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, Oddział Łódzki PTG, Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Łódź, 187-194.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

In the article there are characterised and indicated changes appearing in Brunei tourism space. The sultanate being located in South East Asia, in the north east part of Borneo, is one of the most affluent countries in the world, taking into account the income per capita indicator. Its society does not pay taxes and social sphere is largely developed.

Tourism space development was presented in reference to the M. Oppermann's model concerning developing countries. Furthermore, there was characterised Tourist Area Life Cycle (TALC) in Brunei in reference to the R. W. Butler's hypothetical model. Thereafter the Brunei location in the C. Cooper's model was indicated by grouping phases of tourism space development into four stages. In the second part of the article there were shown tourism space types and its elements (including environmental and cultural heritage).

Tomasz Wites

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Zakład Geografii Afryki, Azji i Oceanii

t.wites@uw.edu.pl

**WALORY PRZYRODNICZE I ANTROPOGENICZNE WYSP
STREFY MIĘDZYZWROTNIKOWEJ A WIELKOŚĆ
ORAZ INTENSYWNOŚĆ RUCHU TURYSTYCZNEGO**

**RELATION BETWEEN TOURISM ATTRACTIVENESS OF TROPICAL
ISLANDS AND TOURISM MOVEMENT**

Abstrakt

W artykule zbadano związek pomiędzy walorami przyrodniczymi i antropogenicznymi wybranych terytoriów wyspiarskich a wielkością ruchu turystycznego. Celem artykułu było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: czy z większą atrakcyjnością przyrodniczą i antropogeniczną poszczególnych terytoriów wyspiarskich związany jest większy ruch turystyczny oraz jego intensywność? W artykule zakłada się, iż wielkość oraz intensywność ruchu turystycznego jest związana zarówno z walorami przyrodniczymi, jak i antropogenicznymi. Jednakże w przypadku terytoriów wyspiarskich dominującą rolę w kreowaniu ruchu turystycznego powinny pełnić walory przyrodnicze. Analizie poddano 30 terytoriów wyspiarskich strefy międzyzwrotnikowej. Skonstruowano wskaźnik bonitacji punktowej atrakcyjności przyrodniczej i antropogenicznej. Obliczono wskaźnik korelacji Pearsona pomiędzy wymienionymi wskaźnikami a wielkością ruchu turystycznego i jego intensywnością, co wskazało na występowanie zależności i pozwoliło określić ich siłę.

Słowa kluczowe: walory turystyczne, atrakcyjność turystyczna, ruch turystyczny, intensywność ruchu turystycznego, metoda bonitacji punktowej

Key words: tourism attractiveness, tourism movement, intensity of tourism movement, bonitation point ratio

WPROWADZENIE

Terytoria wyspiarskie strefy międzyzwrotnikowej w ostatnich latach cieszą się ogromną popularnością. Związane jest to w głównej mierze z warunkami przyrodniczymi. Na wyspach tropikalnych przez cały rok jest ciepło, w przeciwieństwie do chłodnych krajów, z których pochodzą turyści. Wyspy są promowane jako „raj na ziemi”, gdzie wszyscy mieszkańcy oraz turyści pozostają szczęśliwi. Ponadto magnesem przyciągającym turystów są wspaniałe walory przyrodnicze (piaszczyste plaże, wysokie temperatury, atrakcyjny krajobraz).

W artykule poszukiwano odpowiedzi na pytanie: czy z większymi walorami przyrodniczymi i antropogenicznymi poszczególnych wysp związany jest większy ruch turystyczny (i jego intensywność). Założono, że wielkość oraz intensywność ruchu turystycznego jest związana w większej części z walorami przyrodniczymi niż

antropogenicznymi. Obszarem badań było 30 terytoriów wyspiarskich znajdujących się w strefie międzyzwrotnikowej. Za terytoria wyspiarskie uznano zarówno niepodległe państwa, jak i terytoria zależne znajdujące się na wyspach tropikalnych. Wybrane terytoria wyspiarskie miały powierzchnię poniżej 30 tys. km² oraz liczbę ludności poniżej 4 mln. Wśród analizowanych 30 terytoriów wyspiarskich znalazło się 21 państw niepodległych oraz 9 terytoriów zależnych. Analizowane terytoria wyspiarskie zlokalizowane są: na zachodnim Oceanie Atlantyckim (rejon karaibski) (18 terytoriów wyspiarskich), na wschodnim Oceanie Atlantyckim (2), na Oceanie Indyjskim (5) oraz na Oceanie Spokojnym (5).

ZRÓŻNICOWANIE WIELKOŚCI RUCHU TURYSTYCZNEGO

Przeanalizowano zarówno wielkość ruchu turystycznego w wartościach bezwzględnych (liczba turystów i odwiedzających jednodniowych przybywających na dane terytorium wyspiarskie), jak również wartościach względnych – w odniesieniu do liczby ludności (wskaźnik intensywności ruchu turystycznego¹) (tab. 1).

Wybrane terytoria wyspiarskie są zróżnicowane pod względem wielkości ruchu turystycznego. Najwięcej odwiedzających w 2008 r. zarejestrowano na Portoryko (5,3 mln), Wyspach Bahama (4,3 mln) oraz Jamajce (2,8 mln). Natomiast najmniej odwiedzających było na Wyspach Świętego Tomasza i Książęcej (14 tys.), Komorach (15 tys.) oraz Wyspach Salomona (16 tys.). Pod względem wskaźnika intensywności ruchu turystycznego największe wartości zarejestrowano na Brytyjskich Wyspach Dziewiczych (3 459), Kajmanach (3 437), oraz Amerykańskich Wyspach Dziewiczych (2 218). Natomiast wskaźnik intensywności ruchu turystycznego przyjmował najmniejsze wartości dla Komorów (2), Wysp Salomona (3), oraz Wysp Świętego Tomasza i Książęcej (9).

ZASADY BONITACJI WALORÓW PRZYRODNICZYCH I ANTROPOGENICZNYCH

Miernik atrakcyjności przyrodniczej uwzględniał następujące elementy środowiska przyrodniczego: długość linii brzegowej (w km), średnią temperaturę (w °C), sumę rocznych opadów (w mm), zróżnicowanie rzeźby terenu (deniwelacje w m), lesistość (w %), występowanie parków narodowych i innych obiektów ochrony przyrody oraz występowanie osobliwości przyrodniczych.

Miernik atrakcyjności antropogenicznej uwzględniał występowanie obiektów stanowiących atrakcję turystyczną, takich jak: muzea i galerie, teatry, fortyfikacje, zamki i pałace, pomniki, ruiny, miejsca kultu religijnego, cmentarze, fabryki, winnice oraz plantacje wraz z innymi obiektami udostępnionymi do zwiedzania. Ponadto konstrukcja miernika uwzględniała także liczbę festiwali w ciągu roku na danym terytorium.

¹ Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego = $\frac{\text{Liczba turystów i odwiedzających jednodniowych}}{\text{Liczba mieszkańców}} \times 100$.

rium wyspiarskim. Dane do tego wskaźnika pochodziły głównie z przewodników turystycznych *Loneley Planet* (Baker 1996; Bendue, Friary 1998; Dodd 2004; Harcombe, O'Byrne 1995; Jones, Pinheiro 1997; Kirby 2005; Lyon 1997; Peffer 1999; Swaney, Willox 1989), oraz stron internetowych (www.worldtravelguide.net, www.unep-wcmc.org/wdpa, www.parks.it/world/Eindex.html).

Tabela 1. Liczba mieszkańców, liczba odwiedzających oraz wskaźnik intensywności ruchu turystycznego dla wybranych terytoriów wyspiarskich w 2008 r.

Lp.	Wybrane wyspy tropikalne	Liczba mieszkańców (w tys.)	Liczba odwiedzających (w tys.)	Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego
1	Am. W. Dziewicze	110	2440	2218
2	Anguilla	14	128	914
3	Antigua i Barbuda	87	921	1059
4	Aruba	103	1383	1343
5	Barbados	255	567	222
6	Bryt. W. Dziewicze	27	934	3459
7	Dominika	73	#437	599
8	Fidži	844	602	71
9	Grenada	104	428	412
10	Gwadelupa	452	#499	110
11	Jamajka	2687	2859	106
12	Kajmany	54	1856	3437
13	Kiribati	97	#32	33
14	Komory*	644	15	2
15	Maledivy*	305	683	224
16	Martynika	402	568	141
17	Mauritius	1269	970	76
18	Portoryko	3954	5391	136
19	Rep. Zielonego Przylądka*	499	285	57
20	Reunion*	802	396	49
21	Saint Kitts i Nevis	49	526	1073
22	Saint Lucia	170	925	544
23	Seszele	87	173	199
24	St Vincent i Grenadyny	109	250	229
25	Tonga	104	73	70
26	Trynidad i Tobago	1333	482	36
27	Vanuatu	234	197	84
28	W. Św. Tomasza i W. Księżęca	160	14	9
29	Wyspy Bahama	338	4394	1300
30	Wyspy Salomona*	511	16	3

dane za 2007 rok, * – liczba turystów

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.web.worldbank.org oraz *Compendium of Tourism Statistics* (2010).

Metoda bonitacji punktowej jest metodą subiektywną. Starano się wybierać do oceny te elementy środowiska przyrodniczego, które stanowią szczególne zainteresowanie turysty przyjeżdżającego na wyspy tropikalne. Uznano, iż ze względu na dominujący typ turystyki wypoczynkowej obecność plaż, wysokie temperatury oraz jak najmniejsze opady będą sprzyjać wyborowi poszczególnych wysp za cel podróży. Walory estetyczne uzupełnianie są także przez obecność lasów oraz zróżnicowanie rzeźby terenu. Natomiast wybitne walory przyrodnicze są udostępniane turystom w parkach narodowych, rezerwach i innych obiektach ochrony przyrody, a także w ogrodach botanicznych i zoologicznych oraz w postaci osobliwości przyrodniczych.

Poszczególnym elementom środowiska przyrodniczego nadano różne wagi. Długość linii brzegowej, średnia roczna temperatura oraz wielkość opadów uznano za najważniejsze składowe środowiska przyrodniczego i uzyskały one po 1/5 liczby punktów. Mniej istotne były lesistość, zróżnicowanie rzeźby terenu, występowanie parków narodowych, rezerwatów i innych obiektów ochrony przyrody oraz występowanie osobliwości przyrodniczych (waga dla każdej z tych cech wyniosła 1/10). Podział na punkty w metodzie bonitacji punktowej został zaprezentowany w tabeli 2. Natomiast w tabeli 3 zaprezentowano kryteria oceny walorów środowiska przyrodniczego. W tabeli 4 zaprezentowano cechy warunkujące atrakcyjność przyrodniczą dla wybranych terytoriów wyspiarskich, a w tabeli 5 określono liczbę punktów atrakcyjności przyrodniczej dla wybranych terytoriów wyspiarskich.

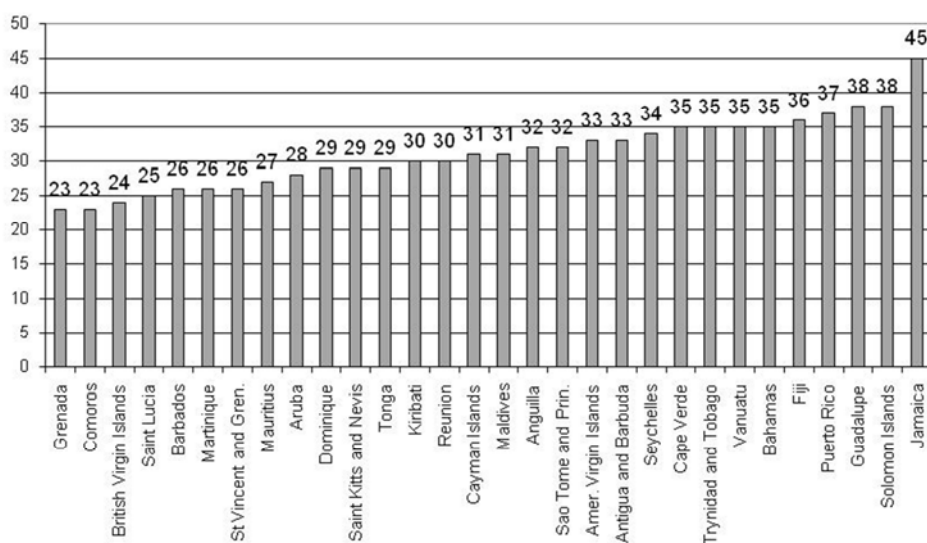
Tabela 2. Wagi dla poszczególnych cech środowiska przyrodniczego

Lp.	Wybrane cechy środowiska przyrodniczego	Procentowy udział w punktacji	Maksymalna liczba punktów	Minimalna liczba punktów
1.	długość linii brzegowej	20%	10	1
2.	temperatura	20%	10	1
3.	opady	20%	10	1
4.	lesistość	10%	5	1
5.	deniwelacje	10%	5	1
6.	parki narodowe, rezerваты i inne obiekty ochrony przyrody	10%	5	0
7.	osobliwości przyrodnicze, ogrody botaniczne, zoologiczne itp.	10%	5	0
	Suma	100%	50	5

Źródło: opracowanie własne.

Na rycinie 1 zaprezentowano sumę punktów bonitacyjnych atrakcyjności przyrodniczej dla poszczególnych terytoriów wyspiarskich. Maksymalna wartość wskaźnika mogła wynieść 50, natomiast minimalna 8. Wartości dla poszczególnych wysp były zróżnicowane i wahały się od 23 do 45 punktów (ryc. 2).

Najbardziej atrakcyjnymi terytoriami wyspiarskim pod względem przyrodniczym były: Jamajka (45 punktów), Wyspy Salomona (38) oraz Gwadelupa (38). Natomiast najmniejszą liczbę punktów w metodzie bonitacji punktowej walorów przyrodniczych uzyskały: Grenada (23), Komory (23) oraz Brytyjskie Wyspy Dziewicze (24).

Ryc. 1. Terytoria wyspiarskie według atrakcyjności przyrodniczej (suma punktów)
Źródło: opracowanie własne.

Bonitacja punktowa walorów antropogenicznych

W metodzie bonitacji punktowej walorów antropogenicznych uwzględniono te obiekty, które potencjalnie mogą stanowić atrakcję turystyczną i są udostępnione do zwiedzania. Informacje o obiektach uzyskano z przewodników turystycznych.

Poszczególnym walorom antropogenicznym przyznano następujące punkty:

- muzeum – 2 pkt;
- galeria – 1 pkt;
- teatr – 2 pkt;
- fortyfikacja – 2 pkt;
- zamek, pałac – 2 pkt;
- pomnik – 1 pkt;
- ruiny – 1 pkt;
- miejsce kultu religijnego – 2 pkt;
- cmentarz – 1 pkt;
- fabryka, winnica, plantacja oraz inne obiekty udostępnione do zwiedzania – 1 pkt;
- liczba festiwali w ciągu roku – 1 pkt.

Tabela 3. Kryteria oceny cech przyrodniczych

długość wybrzeża		temperatura	
Długość wybrzeża (w km)	Liczba punktów bonitacyjnych	Średnia roczna temperatura	Liczba punktów bonitacyjnych
pon. 100 km	2	poniżej 24°C	2
101-200 km	4	24,5°, 25°C	4
201-400 km	6	25,5°C	6
401-1000 km	8	26°C	8
pow. 1000 km	10	pow. 26°C	10
opady		deniwelacje	
Opady roczne (w mm)	Liczba punktów bonitacyjnych	Deniwelacje (w m)	Liczba punktów bonitacyjnych
powyżej 2200 mm	2	poniżej 100 m	1
1701-2200 mm	4	100 – 750 m	2
1501-1700 mm	6	751 – 1200 m	3
1001-1500 mm	8	1201 – 2000 m	4
poniżej 1000 mm	10	powyżej 2000 m	5
lesistość		występowanie parków narodowych, rezerwatów i innych obiektów ochrony przyrody	
Udział powierzchni lasów do powierzchni ogółem	Liczba punktów bonitacyjnych	Liczba parków narodowych, rezerwatów i innych obiektów ochrony przyrody	Liczba punktów bonitacyjnych
poniżej 10%	1	0	0
10,1-25%	2	1-5	1
25,1-40%	3	6-12	2
40,1-50%	4	13-16	3
powyżej 50,1%	5	17-30	4
		31 i więcej	5
występowanie osobliwości przyrodniczych, ogrodów botanicznych i zoologicznych			
Liczba osobliwości przyrodniczych		Liczba punktów bonitacyjnych	
0		0	
1-3		1	
4-6		2	
7-9		3	
10-20		4	
20 i więcej		5	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Cechy warunkujące atrakcyjność przyrodniczą wybranych terytoriów wyspiarskich

Lp.	Terytorium wyspiarskie	Linia brzegowa (km)	Średnia temperatura (°C)	Suma opadów (mm)	Deniwelacje (m)	Lesistość (%)	Parki narodowe i inne	Osobliwości przyrodnicze	Stacje meteorologiczne
1	Amerykańskie W. Dziewicze	188	26,5	1030	475	41,2	13	6	Charlotte Amalie
2	Anguilla	61	26,0	885	65	71,4	6	13	Anguilla
3	Antigua i Barbuda	153	26,0	890	402	20,5	53	5	Antigua i Barbuda
4	Aruba	68,5	27,5	530	188	2,2	4	4	Aruba
5	Barbados	97	26,0	1075	340	4,7	9	6	Bridgetown
6	Brytyjskie W. Dziewicze	80	25,5	1500	521	20,0	13	2	Road Town
7	Dominika	148	25,5	2065	1447	61,3	16	8	Roseau
8	Fidżi	1129	25,0	2080	1324	44,6	49	27	Suva
9	Grenada	121	25,5	2200	840	14,7	12	14	Grenada
10	Gwadelupa	306	26,0	900	1484	48,5	8	13	St-Barthélemy
11	Jamaika	1022	26,0	865	2256	30,0	24	37	Kingston
12	Kajmany	160	26,5	1525	43	48,4	15	6	Kajmany
13	Kiribati	1143	28,0	2510	81	38,4	6	5	Tabuaeran
14	Komory	340	25,0	2550	2361	4,3	5	13	Moroni
15	Malawi	644	27,0	1620	2,4	3,3	26	1	Malé
16	Martynika	350	25,0	1830	1397	43,9	4	6	Fort-de-France
17	Mauritius	177	23,0	1290	828	7,9	29	21	Port Louis
18	Portoryko	501	25,5	1555	1338	25,8	38	23	San Juan
19	Republika Zielonego Przylądka	965	24,5	260	2829	21,1	36	1	Praia
20	Reunion	207	23,5	1545	3069	28,4	14	31	St-Denis
21	Saint Kitts i Nevis	135	26,0	1600	1156	11,1	12	10	St Kitts
22	Saint Lucia	158	26,0	2255	950	14,8	68	3	Soufriere
23	Seszele	491	26,5	2330	905	66,7	27	4	Victoria
24	St. Vincent i Grenadyny	84	25,5	2195	1234	15,4	34	8	Kingstown
25	Tonga	419	23,0	1645	1030	5,5	25	28	Nuku'alofa
26	Trynidad i Tobago	362	26,0	1775	940	50,5	53	15	St Clair
27	Vanuatu	2528	23,5	1070	1879	36,7	15	57	Tanna
28	Wyspy Sw. Tomasza i Książęce	209	25,5	940	2024	28,3	5	1	Sao Tomé
29	Wyspy Bahama	3542	24,0	1225	63	84,1	30	24	Nassau
30	Wyspy Salomona	5313	26,5	2120	2447	88,8	4	6	Honiara

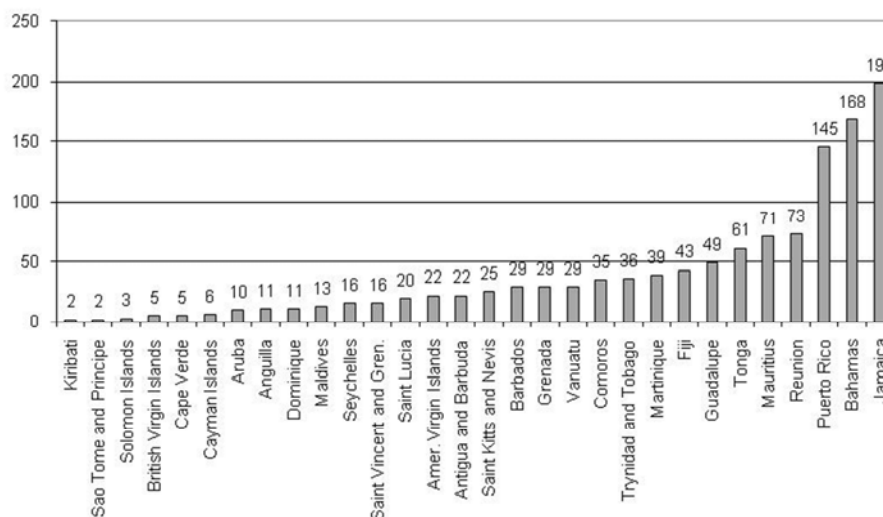
Źródło: opracowanie własne na podstawie

<http://encarta.msn.com/crnet/features/mapcenter/map.aspx> (15.02.2007), <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook> (11.04.2007), <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook> (11.04.2007), <https://geography.about.com/library/cia> (11.04.2007), <http://unstats.un.org/unsd/ENVIRONMENT/forestarea.htm> (12.04.2007), <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/SeriesDetail.aspx?sid=567> (12.04.2007), <http://www.worldtravelguide.net> (13.04.2007), <http://www.worldtravelguide.com/Travelguide/Countries/Cayman+Islands/Climate/> (14.04.2007).

Tabela 5. Atrakcyjność przyrodnicza wybranych terytoriów wyspiarskich (liczba punktów)

Lp	Terytorium wyspiarskie	Linia brzegowa (km)	Średnia temperatura (°C)	Suma opadów (mm)	Dewielacje (m)	Lesistość (%)	Parki narodowe i inne	Osobliwości przyrodnicze	Suma punktów bonitacyjnych
1	Amerykańskie W. Dziewicze	4	10	8	2	4	3	2	33
2	Anguilla	2	8	10	1	5	2	4	32
3	Antigua i Barbuda	4	8	10	2	2	5	2	33
4	Aruba	2	10	10	2	1	1	2	28
5	Barbados	2	8	8	2	1	2	3	26
6	Brytyjskie W. Dziewicze	2	6	8	2	2	3	1	24
7	Dominika	4	6	4	4	5	3	3	29
8	Fidzi	10	4	4	4	4	5	5	36
9	Grenada	4	6	2	3	2	2	4	23
10	Gwadelupa	6	8	10	4	4	2	4	38
11	Jamaika	10	8	10	5	3	4	5	45
12	Kajmany	4	10	6	1	4	3	3	31
13	Kiribati	10	10	2	1	3	2	2	30
14	Komory	6	4	2	5	1	1	4	23
15	Maldivy	8	10	6	1	1	4	1	31
16	Marynka	6	4	4	4	4	1	3	26
17	Mauritius	4	2	8	3	1	4	5	27
18	Portoryko	8	6	6	4	3	5	5	37
19	Republika Zielonego Przylądka	8	4	10	5	2	5	1	35
20	Reunion	6	2	6	5	3	3	5	30
21	Saint Kitts i Nevis	4	8	6	3	2	2	4	29
22	Saint Lucia	4	8	2	3	2	5	1	25
23	Seszele	8	10	2	3	5	4	2	34
24	St. Vincent i Grenadyny	2	6	4	4	2	5	3	26
25	Tonga	8	2	6	3	1	4	5	29
26	Trynidad i Tobago	6	8	4	3	5	5	4	35
27	Vanuatu	10	2	8	4	3	3	5	35
28	Wyspy Św. Tomasza i Książęce	6	6	10	5	3	1	1	32
29	Wyspy Bahama	10	2	8	1	5	4	5	35
30	Wyspy Salomona	10	10	4	5	5	1	3	38

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 2. Atrakcyjność antropogeniczna wybranych obszarów wyspiarskich (liczba punktów bonitacyjnych)
Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej atrakcyjnymi terytoriami wyspiarskimi pod względem antropogenicznym były: Jamajka (199 punktów), Wyspy Bahama (168) oraz Portoryko (145). Do najmniej atrakcyjnych pod względem antropogenicznym według proponowanej metody bonitacji punktowej należały: Kiribati (2 punkty), Wyspy Świętego Tomasza i Książęca (2) oraz Wyspy Salomona (3).

Tabela 6. Korelacja Pearsona pomiędzy wielkością ruchu turystycznego i jego intensywnością a atrakcyjnością środowiska przyrodniczego, antropogenicznego

Wybrane wskaźniki atrakcyjności turystycznej (przyrodniczej i antropogenicznej)	wielkość ruchu turystycznego	intensywność ruchu turystycznego
długość linii brzegowej (w km)	0,130	-0,168
średnia temperatura (w °C)	-0,009	0,232
suma rocznych opadów (w mm)	-0,239	-0,186
zróżnicowanie rzeźby terenu (deniwelacje w m)	-0,204	-0,497*
lesistość (w %)	0,124	0,065
występowanie parków narodowych i innych obiektów ochrony przyrody	0,222	-0,123
występowanie osobliwości przyrodniczych	0,213	-0,281
atrakcyjność turystyczna środowiska przyrodniczego	0,368*	-0,196
atrakcyjność antropogeniczna	0,740**	-0,173

* – korelacja istotna na poziomie 0,05; ** – korelacja istotna na poziomie 0,01.
Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części artykułu sprawdzono czy istnieje zależność pomiędzy atrakcyjnością przyrodniczą i antropogeniczną a wielkością ruchu turystycznego i jego

intensywnością. Zbadano także zależność poszczególnych elementów składających się na wskaźnik atrakcyjności przyrodniczej (tab. 6).

Wykazano istnienie niskiej dodatniej korelacji pomiędzy atrakcyjnością środowiska przyrodniczego a wielkością ruchu turystycznego (0,368), znaczącej dodatniej korelacji pomiędzy wielkością ruchu turystycznego a atrakcyjnością antropogeniczną (0,740). Zaobserwowano także ujemną korelację pomiędzy zróżnicowaniem rzeźby terenu a intensywnością ruchu turystycznego (-0,497). Pozostałe badane korelacje nie były statystycznie istotne (tab. 6).

PODSUMOWANIE

W artykule sprawdzono czy istnieje zależność pomiędzy atrakcyjnością przyrodniczą i antropogeniczną poszczególnych wysp tropikalnych a wielkością ruchu turystycznego oraz jego intensywnością. W tym celu skonstruowano wskaźnik bonitacji punktowej cech przyrodniczych, który składał się z 7 elementów oraz wskaźnik atrakcyjności antropogenicznej, który zawierał w sobie listę 14 obiektów antropogenicznych, które potencjalnie mogą stanowić obiekt zainteresowania dla turysty. Zakładano, iż największy wpływ na wielkość ruchu turystycznego dla terytoriów wyspiarskich będzie miała atrakcyjność przyrodnicza. Do analizy wybrano 30 terytoriów wyspiarskich strefy międzyzwrotnikowej. Wykazano znaczącą dodatnią korelację pomiędzy wielkością ruchu turystycznego a atrakcyjnością antropogeniczną, umiarkowaną dodatnią korelację pomiędzy wielkością ruchu turystycznego a atrakcyjnością przyrodniczą. Zaobserwowano także umiarkowaną ujemną korelację pomiędzy zróżnicowaniem rzeźby terenu a intensywnością ruchu turystycznego. Oznacza to, iż wbrew wcześniejszym przypuszczeniom atrakcyjność antropogeniczna ma znaczący wpływ na wielkość ruchu turystycznego. Analizowane terytoria wyspiarskie nie są bardzo zróżnicowane pod względem wartości średnich temperatur. Nieco większe zróżnicowanie zarejestrowano pod względem średnich opadów. Oznacza to, iż uwarunkowania klimatyczne nie mają większego wpływu na decyzję o wyjeździe turystycznym. Ponadto każde z analizowanych terytoriów posiada linię brzegową i mimo, iż jej długość jest zróżnicowana nie ma ona większego wpływu na wielkość i intensywność ruchu turystycznego. Dodatkowo korelacja pomiędzy wielkością i intensywnością ruchu turystycznego a takimi uwarunkowaniami jak lesistość, występowanie parków narodowych i innych obiektów ochrony przyrody oraz występowanie osobliwości przyrodniczych nie była statystycznie istotna.

LITERATURA

- Baker Ch.P.**, 1996, *Jamaica*, Lonely Planet, Singapore.
Bendue G., Friary N., 1998, *Eastern Caribbean*, Lonely Planet, Hawthorn.
Compendium of Tourism Statistics, 2010, United Nations World Tourism Organization, Madrid.
Dodd J., 2004, *Mauritius, Réunion & Seychelles*, Lonely Planet, Victoria.
Harcombe D., O'Byrne D., 1995, *Vanuatu*, Lonely Planet, Singapur.
Jones R., Pinheiro L., 1997, *Fiji*, Lonely Planet, Hawthorn.

Kirby J., 2005, *Bahamas, Turks & Caicos*, Lonely Planet, Victoria.
Lyon J., 1997, *Maldives*, Lonely Planet, Hawthorn.
Peffer R., 1999, *Puerto Rico*, Lonely Planet, Victoria.
Swaney D., Willox R., 1989, *Madagascar & Comores*, Lonely Planet, Hawthorn.

Strony internetowe

[www.cia.gov/cia/publications/factbook-CIA Factbook](http://www.cia.gov/cia/publications/factbook-CIA_Factbook) (11.04.2007).
www.en.wikipedia.org (14.08.2009).
www.encyclopedia.msn.com/encnet/features/mapcenter/map.aspx (15.02.2007) – MSN Encarta.
www.gorp.away.com (19.04.2007).
www.ile-aux-aigrettes.com/pages/mfw.thm (15.04.2007).
www.mdgs.un.org/unsd/mdg/SeriesDetail.aspx?srid=567 (12.04.2007).
www.parks.it/world/Eindex.html – (15.04.2007).
www.unep-wcmc.org/wdpa/ (19.04.2007).
www.unstats.un.org/unsd/ENVIRONMENT/forestarea.htm - United Nations – (12.04.2007).
www.web.worldbank.org – World Bank – (14.08.2009).
www.worldtravelguide.net (13.04.2007).

Summary

In the article it was checked the relation between the tourism environmental and anthropological attractiveness for chosen tropical islands and the tourism movement. The aim of the article was finding the answer to a question: if bigger environmental and anthropological tourism attractiveness of tropical islands is connected with bigger tourism movement and its intensity? In the article there was hypothesis that intensity of tourism movement is connected with more with environmental than anthropological tourism attractiveness. 30 tropical island territories were analyzed. The bonitation point ratio of environmental and anthropological tourism attractiveness was created. The Pearson correlation ratio was calculated between mentioned ratios and the amount of tourism movement and its intensity, which lead to indication of relations and its strengths. The hypothesis was not confirmed. Bigger influence on tourism movement had anthropological attractiveness than environmental attractiveness.

Katarzyna Podchorodecka
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Instytut Studiów Regionalnych i Globalnych
Zakład Geografii Afryki, Azji i Oceanii
kpodchorodecka@uw.edu.pl

TYPOLOGIA OŚRODKÓW TURYSTYCZNYCH NA SŁOWACJI

TYPIFICATION OF TRAVEL AND TOURISM CENTRES IN SLOVAKIA

Abstrakt

Celem pracy jest aktualizacja typologii ośrodków turystycznych na Słowacji. Jeżeli patrzemy na współczesną strukturę zabudowy turystycznej, na funkcje turystyczne rozwijające się na terenach Słowacji, oraz opublikowane już klasyfikacje, można wydzielić siedem typów ośrodków turystycznych: miasta turystyczne, ośrodki wiejskie, miejskie ośrodki kultury, miejscowości z przewagą asymilowanej funkcji turystycznej, miejscowości z przewagą kolonizacji turystycznej, sportowe ośrodki rezydencjalne, ośrodki zaplanowane.

Słowa kluczowe: typologia historyczna, typologia procesualna, aktualizacja typologii ośrodków turystycznych na Słowacji

Key words: typology and typification, travel and tourism centres in Slovakia, current typification of travel and tourism centres in Slovakia

WPROWADZENIE

Typologia jest działalnością naukową, która zajmuje się wyodrębnieniem części badanych zjawisk na tym samym szczeblu hierarchicznym. Wydzielanie typów określonych zjawisk opiera się o jedną, lub więcej wspólnych cech, które stanowią podstawę ich odmienności. Typologia służy celom poznawczym, dydaktycznym, lub porównawczym i jest pewnym naukowym sposobem porządkowania zjawisk badanych.

Celem przeprowadzonych badań jest aktualizacja typologii ośrodków turystycznych na Słowacji.

Z punktu widzenia metodologicznego wykorzystano trzy konkretne ujęcia: historyczne, procesualne i empiryczne, polegające na bezpośredniej obserwacji terenowej obszarów i miejsc turystycznych. Ujęcie historyczne opiera się na metodologii wypracowanej w pracach: J. Horáka, D. Jurčacko, E. Izákovéj (1985), P.Čuki (1992) oraz na studiach P. Mariota (1993). Podejście procesualne uwzględnia model Butlera (1989), a ujęcie empiryczne wynika z długoletnich obserwacji terenowych obszarów i ośrodków turystycznych Słowacji prowadzonych przez autora (Čuka 2010).

TYOLOGIA OŚRODKÓW TURYSTYCZNYCH NA SŁOWACJI W ŚWIELE WYBRANYCH BADAŃ

Typologię ośrodków turystycznych na Słowacji można rozpatrywać chronologicznie, semantycznie, funkcjonalnie, ale również procesualnie. Stojąc na stanowisku holizmu geograficznego, wydaje się, że podejście procesualne jest tutaj najbardziej właściwe. Wynikiem takiego podejścia jest nie tylko wydzielenie poszczególnych typów badanego zjawiska i odkrycie przyczyn jego powstania, ale również identyfikacja kształtujących go procesów socjalnych i ekonomicznych oraz funkcjonalnych. Bardzo dobrym przykładem procesualnego ujęcia jest typologia drugich domów na terenach Słowacji i Czech przeprowadzona przez A. Kowalczyka (1994). Zupełnie inne procesy społeczne, kulturowe, ekologiczne oraz lokalne powodują zagospodarowanie „chaty” – czyli nowo zbudowanego drugiego domu, a inne „chałupy” – domu rekreacyjnego przekształconego z dawnego domu mieszkalnego lub gospodarczego. Na te różnice wskazuje również praca P. Čuki (2010), choć przede wszystkim waloryzuje ona cechy ekologicznego i estetycznego oddziaływania na przestrzeń rekreacyjną różnych typów drugich domów (chaty i chałupy).

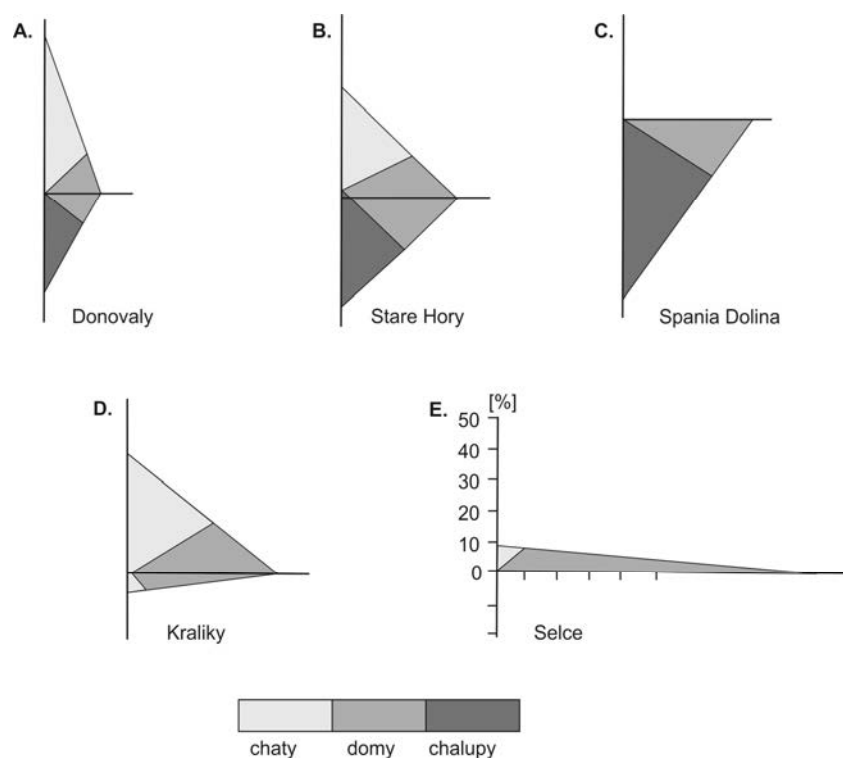
Niektóre starsze prace, np. reprezentowane przez J. Horáka, D. Jurčacko, E. Izákovą (1985) zajmują się przede wszystkim typologią techniczną obiektów oraz ich definiowaniem. W pracy *Typológia stredísk cestovného ruchu a rekreácie* jej autorzy wydzielają i definiują 6 typów oraz 16 subtypów ośrodków turystycznych na Słowacji, są to: miasta turystyczne, miasta uzdrowiska, ośrodki turystyczne, ośrodki wiejskie z funkcją turystyczną, kolonie drugich domów – działki rekreacyjne, miejsca turystyczne docelowe.

W pracy P. Mariota (2001) podana jest ilościowa analiza łącznie 221 ośrodków turystycznych na Słowacji przeprowadzona według zasięgu zaplecza turystycznego oraz sezonowości ich funkcjonowania. Autor na podstawie przyjętych kryteriów wyróżnia 12 typów ośrodków turystycznych.

Praca P. Čuki (1995) jest już częściowo skierowana na jakościowe cechy gmin z funkcją turystyczną. Autor podaje przykłady gmin z różnym udziałem typów zabudowy, w tym obiektów turystycznych. Na przykład gmina Staré Hory ma niemal 33% domów mieszkalnych, 33% nowo zbudowanych drugich domów typu – chaty i 33% drugich domów, które powstały z przekształcenia domów o innej funkcji pierwotnej na funkcję turystyczno-rekreacyjno-rezydencjalną (chałupy). W gminie Špania Dolina dominuje zabudowa typu „chałupy“, w gminie Králiky zaś zabudowa typu „chaty“.

W omawianych pracach wskazuje się na odrębne formy zabudowy, które powodują zróżnicowane zachowania społeczne i ekonomiczne ich użytkowników, wynikające z różnic socjalnych. Procesy związane z kolonizacją turystyczną (na Słowacji – *chatové osady*) są generalnie związane z agresywnymi zachowaniami ekologicznymi oraz z ujemnym wpływem na estetykę pierwotnego krajobrazu. Większość „chat” zbudowano bez żadnego nawiązania do tradycji lokalnego budownic-

stwa oraz bez zaplecza infrastrukturalnego. Natomiast przystosowanie starych domów do nowej funkcji turystycznej – *chalupy* – znacznie częściej nawiązuje do charakteru dawnej zabudowy i tym samym podtrzymuje *genius loci* tych miejsc.

Ryc. 1. Typy zabudowy w wybranych gminach z przewagą funkcji turystycznej
Źródło: Čuka (1995).

Jeżeli patrzymy na współczesną strukturę zabudowy turystycznej, na rozwijające się funkcje turystyczne na terenach Słowacji oraz na istniejące klasyfikacje autorskie oraz administracyjne tych miejsc, można wydzielić siedem następujących typów ośrodków turystycznych:

1. Miasta turystyczne, w tym:

- uzdrowiska – 17: Brusno – kúpele, Liptovské liečebné kúpele, Nový Smokovec (Nowy Smokowiec), Piešťany (Pieszczyany), Sliač, Štós, Trenčianske Teplice (Trenczyńskie Cieplice), Vyšné Ružbachy (Wyżne Ružbachy), Bojnice, Číž, Dudince, Bardejovské kúpele, Nimnica, Rajecké Teplice, Sklenné Teplice, Smrdáky, Štrbské Pleso (Szczyrbskie Jezioro);
- miasto turystyczne – Donovaly;
- miasto turystyczne – Vysoké Tatry (Wysokie Tatry) – obejmuje łącznie 15 ośrodków turystycznych: Vyšné Hágy, Nová Polianka, Tatranská Polianka, Ta-

- transké Zruby, Nový Smokovec (Nowy Smokowiec), Starý Smokovec (Stary Smokowiec), Horný Smokovec (Górny Smokowiec), Dolný Smokovec (Dolny Smokowiec), Tatranská Lesná, Tatranská Lomnica (Tatrzańska Łomnica), Tatranské Matliare, Kežmarské Žľaby i Tatranská Kotlina;
2. Ośrodki wiejskie – odwiedzane przez turystów jako ośrodki kultury, (np. Podbiel czy Východná), z których 7 zostało zaliczonych do światowych pomników kultury UNESCO – np. Spišská Kapitula, Spišský hrad (Spiski Zamek) czy Vlkolíneć;
 3. Miejskie ośrodki kultury – jest to 20 miast, które są specyficznymi rezerwatami kultury i na Słowacji noszą tytuł *Mestská pamiatková rezervácia*. Są to: Bratislava (Bratysława), Banská Bystrica (Bańska Bystrzyca), Trenčín (Trenczyn), Trnava (Trnawa), Kežmarok (Kieżmark), Košice (Koszyce), Levoča (Lewocza), Prešov (Preszów), Podolíneć, Bardejov (Bardejów), Kremnica, Spišska Kapitula, Svätý Jur, Plavecký Štvrtok, Štiavnické Bane, Nitra, Spišska Sobota, Banská Štiavnica (Bańska Szczawnica), Žilina (Żylin), Jur pri Bratislave;
 4. Miejscowości z przewagą asymilowanej funkcji turystycznej – tzw. *chalupárske osady*;
 5. Miejscowości z przewagą kolonizacji turystycznej – działki letniskowe, tzw. *chatové osady*;
 6. Sportowe ośrodki rezydencjalne – Gabčíkovo, Bešeňová, Záhorská Bystrica itp.
 7. Ośrodki zaplanowane – zaplanowany ośrodek „Metropolis scycraper centrum” w okolicy Bratysławy – na terenie gminy Jarovce. W następnym dziesięcioleciu ma być jednym z ważniejszych ośrodków rozrywkowych na terenach Europy Środkowej z olbrzymim kasynem (www.scycrapercity.com).

Ryc. 2. Miasta turystyczne Słowacji oraz światowe pomniki kultury UNESCO
Źródło: opracowanie własne.

PODSUMOWANIE

Miasta turystyczne na Słowacji – to przede wszystkim uzdrowiska. Miasto turystyczne Donovaly ma cechy miasta turystycznego – przynajmniej z punktu widzenia jakościowego. Chodzi o morfologię miasta, strukturę zawodową, dojazdy do pracy itp. Vysoké Tatry są miastem turystycznym (status otrzymały w 1990 roku) powstałym ze względu na działalność administracyjną (Čuka 2010). Ośrodki wiejskie – kulturowe występują na terenach Słowacji jako wsie-muzea (Vlkolíneć), albo jako wsie znane z organizowania imprez (na przykład gmina Východná – co rocznie organizuje dni kultury ludowej). Ośrodki miejskie – poza metropolią Bratysławą są turystycznie bardzo zróżnicowane, częściowo występują jako miasta turystyki kulturowej. Na Słowacji wyraźnie oddzielamy tereny rekreacyjne (letniskowe, wypoczynkowe, turystyczne) powstałe w procesach kolonizacji turystycznej (*chaty*), od terenów rekreacyjnych (letniskowych, wypoczynkowych, turystycznych) powstałych w wyniku adaptacji wiejskich domów na cele wypoczynkowe (*chalupy*). W poszczególnych ośrodkach zabudowa turystyczna może mieć charakter mieszany, czyli występują zarówno *chaty*, jak i *chalupy*, a jedna z nich może wyraźnie dominować (np. Špania Dolina 80% *chalupy*). W ostatnim dziesięcioleciu w procesach suburbanizacji na Słowacji można zaobserwować również nowe osiedla rezydencjalne (wyposażone nawet w pola golfowe) – Bernolákovo, Záhorská Bystrica, Tále itp.

Zaprezentowaną typologię ośrodków turystycznych na Słowacji należy traktować jako wstępną. Wymaga ona jeszcze szczegółowych badań oraz detalicznego wyodrębnienia subtypów według ważnych ilościowych i jakościowych cech.

LITERATURA

- Butler R.W., 1989, *The concept of a tourist area cycle of evolution, implications for management and resources*, "The Canadian Geographer", 24, 1, 5-12.
- Čuka P., 1992, *Niektoré aspekty negatívneho vplyvu rekreačných aktivít v modelovom území Donovaly – Turecká*, [w:] *Regionale Systeme der Umwelt*. Nitrianska univerzita, SGS, Rakúsky Inštitút Východnej a juhovýchodnej Európy, Nitra, 179-189.
- Čuka P., 1995, *Typológia sídelnej štruktúry v Starohorských vrchoch z pohľadu geografie cestovného ruchu*, [w:] *Vybrané problémy súčasnej geografie a príbuzných disciplín*, Bratislava, 254-261.
- Čuka P., 2010, *Podmienky rozvoja rekreačnej urbanizácie na Slovensku*, [w:] *Zborník abstraktov z 15. Kongresu Slovenskej Geografickej Spoločnosti, Ústav Geografie, Košice*, 23-24.
- Horák, J., Jurčacko, D., Izáková E., 1985, *Typológia cestovného ruchu a rekreácie. Vládny výbor pre cestovný ruch*, ERPO, Bratislava.
- Kowalczyk, A., 1994, *Geograficzno-społeczne problemy zjawiska „drugich domów”*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Mariot P., 2001, *Príspevok k typizácii stredísk cestovného ruchu*, "Geografický časopis", 53, 4, SAV Bratislava, 307-379.
- Strona internetowa
www.scycrapercity.com

Summary

The goal of this paper is the actualization of typology of recreational centers of Slovakia. We set apart seven types of recreational resorts of Slovakia – from the current tourist infrastructure perspective, from current functions of tourism in Slovakia and from the view of published classifications. Namely they are: the centers of urban tourism, the centers of rural tourism, cottages settlement, group of cottages (an area with a predomination of assimilation), residential and sporting establishments and planned tourist resorts.

Peter Čuka

Prešovská Univerzita v Prešove (Slowacja)

WSHGiT Warszawa (Polska)

cukapeter@gmail.com

**STYMULATORY I BARIERY ROZWOJU TRANSGRANICZNEJ
PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ (PRZYKŁAD POGRANICZA
LUBUSKO-BRANDENBURSKIEGO)**

**STIMULI AND BARRIERS OF THE DEVELOPMENT
OF THE CROSS-BORDER TOURISM SPACE
(AN EXAMPLE OF THE LUBUSZ-BRANDENBURGIAN BORDERLAND)**

Abstrakt

Artykuł ukazuje przemiany przestrzeni turystycznej na obszarze pogranicza polsko-niemieckiego, jakie nastąpiły w wyniku stopniowego otwierania granicy państwowej. Szczególną uwagę autor koncentruje na obszarze granicznym województwa lubuskiego i kraju związkowego Brandenburgia. Ukazano, na ile granica państwowa jest czynnikiem przyciągającym turystów, jaki jest jej potencjał turystyczny.

Autor wyodrębnia czynniki wpływające na kształtowanie transgranicznej przestrzeni turystycznej. Chodzi tu zarówno o bodźce pobudzające rozwój turystyki na obszarze pogranicza, jak i o bariery hamujące ten proces. Podjęto także próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim kierunku przebiega rekompozycja przestrzeni transgranicznej po likwidacji utrudnień w przekraczaniu granicy państwowej.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, granica, transgraniczność

Key words: tourism space, border, cross-border

WPROWADZENIE

Przez długi czas pogranicza państw europejskich były obszarami opóźnionymi pod względem rozwoju gospodarczego w stosunku do centrum kraju. Obecnie w ramach Unii Europejskiej realizuje się wiele działań mających zmienić ten stan rzeczy. Zmiana jest widoczna zwłaszcza w nowych krajach członkowskich, gdyż tam istniało szczególnie dużo barier spowalniających rozwój pogranicza. Tymczasem, tworzenie funkcjonalnych, transgranicznych więzów jest główną szansą przekształcenia tych przestrzeni z obszarów peryferyjnych w obszary rdzeniowe i endogenicznego rozwoju regionalnego opartego na własnych zasobach.

Coraz większe znaczenie w rozwoju obszarów przygranicznych ma turystyka. Także na pograniczu polsko-niemieckim staje się ona ważnym czynnikiem ekonomicznym dynamizującym rozwój. Znaczenie turystyki coraz mocniej zaczynają dostrzegać zarówno władze samorządowe, organizatorzy ruchu turystycznego, jak i mieszkańcy. Problem polega jednak na tym, że działania kreujące przestrzeń turystyczną realizowa-

ne są najczęściej niezależnie od siebie, po obu stronach granicy. Przyszłość należy natomiast do działań realizowanych wspólnie i mających na celu stworzenie zintegrowanej przestrzeni turystycznej. Świadomie użyto określenia „stworzenie”, pamiętając o stwierdzeniu S. Liszewskiego (1995), że przestrzeń turystyczna jest wytworem człowieka użytkującego dla celów turystycznych środowisko geograficzne i społeczne, które odkrywa i zagospodarowuje motywując to potrzebami wypoczynku, poznania i chęci dokonania przeżyć.

Pojęcie przestrzeni turystycznej było pojmowane w literaturze wieloznacznie. Terminologia jest jednak stopniowo ujednolicana. W definicjach mamy na ogół odniesienia do ruchu turystycznego jako niezbędnego wyznacznika delimitacji przestrzeni turystycznej (Włodarczyk 2009).

Dlatego też w niniejszej pracy przyjęto, że transgraniczna przestrzeń turystyczna rozumiana jest jako przestrzeń geograficzna, w której odbywa się ruch turystyczny, przecięta granicą państwową, stanowiąca mimo to funkcjonalną jedność w sensie obiektywnym, tzn. pod względem zagospodarowania turystycznego, jak i pod względem subiektywnym (postrzegania przez turystę).

Należy pamiętać jednak, że określenie „transgraniczny” w stosunku do tego typu obszaru jest przez część naukowców kwestionowane. Między innymi Z. Rykiel (1991) określa funkcjonalny, zintegrowany region obejmujący obie strony granicy mianem regionu przygranicznego.

Pozornie, kreacja wspólnej transgranicznej przestrzeni turystycznej powinna być prosta, gdyż obszary po obu stronach granicy polsko-niemieckiej posiadają porównywalne tradycje historyczne i kulturowe oraz podobny krajobraz. W praktyce istnieje jednak wiele barier, których usunięcie jest procesem długim i kosztownym.

Od wielu lat działa w tym kierunku Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych. Rekomenduje ono, jako receptę na przezwyciężenie konkurencji pomiędzy regionami po obu stronach granicy, transgraniczne koncepcje turystyczne zawierające różnorodność wspólnych ofert i usług (*Program wdrażania ...* 2004). Istotny wkład wnoszą także euroregiony położone na pograniczu polsko-niemieckim.

Pozytywem jest, że potrzeba zerwania z obowiązującym dotychczas paradygmatem o nadrzędnej roli granicy politycznej w delimitacji przestrzeni, zaczyna być coraz silniej dostrzegana zarówno przez podmioty polskie, jak i niemieckie. Obie strony mają świadomość straconego czasu. Należy pamiętać, że granica państwowa, która powstała tu po drugiej wojnie światowej podzieliła strukturę gospodarczą analizowanego obszaru. Przecięła ona powiązania komunikacyjne i gospodarcze istniejące pomiędzy wschodnim i zachodnim brzegiem Odry i Nysy Łużyckiej. Powiązania te generowały znaczne impulsy synergiczne. W efekcie powstania szczelnej granicy zmniejszyły się znacznie korzyści skali dla przedsiębiorstw działających na rynku regionalnym. Równocześnie tereny po prawej stronie Odry przestały czerpać profity z obsługi rynku aglomeracji berlińskiej (Gruchman i in. 2002). Rezultatem było znaczne opóźnienie gospodarcze, którego skutki widać zarówno po polskiej, jak i po niemieckiej stronie granicy.

Stan silnej formalizacji granicy polsko-niemieckiej ulegał stopniowej erozji po zjednoczeniu Niemiec i postępach procesu akcesyjnego Polski do UE. Widać było

szybką redukcję funkcji granicznych i wzrost przenikalności granicy dla osób i dla towarów. Obecnie granica polsko-niemiecka przestała w znacznym stopniu pełnić rolę bariery przestrzennej odbijającej próby nawiązania bliższych kontaktów pomiędzy mieszkańcami regionów przygranicznych. Następuje rozwój transgranicznych powiązań funkcjonalnych natomiast sama granica jako bariera przestrzenna ulega defunkcjonalizacji.

Transgraniczne interakcje turystyczne są ciągle jednak zakłócone przez bariery hamujące tempo rozwoju wspólnej przestrzeni turystycznej. Zostaną one wskazane w dalszej części pracy.

BARIERY ROZWOJU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Według B. Włodarczyka (2009, 149), „*/.../ barierą rozwoju przestrzeni turystycznej możemy nazwać wszelkie niesprzyjające czynniki i uwarunkowania wpływające niekorzystnie na jej funkcjonowanie, hamujące jej rozwój oraz przyczyniające się do jej degradacji lub zaniku*”.

Na pograniczu polsko-niemieckim można wyodrębnić kilka barier opóźniających wytworzenie się w pełni ukształtowanej transgranicznej przestrzeni turystycznej (bariera infrastruktury turystycznej, braku kontaktów, mentalna, percepcyjna, braku umiejętności).

Zasadniczą barierą jest brak odpowiedniej infrastruktury turystycznej. Współczesna turystyka wymaga wysokiej jakości infrastruktury, w tym sieci dróg, kolei, lotnisk, połączeń telekomunikacyjnych, centrów informacji turystycznej, obiektów rekreacyjnych oraz noclegowych. Wymaga ona też efektywnych usług, takich jak transport oraz opieka medyczna, jak również obiektów handlowych. Dlatego, chcąc myśleć realnie o rozwoju turystyki w obszarach przygranicznych, należy podjąć wspólne działania w celu rozbudowy infrastruktury turystycznej i stworzenia transgranicznych połączeń istniejących już szlaków turystycznych (*Praktyczny podręcznik współpracy transgranicznej* 2000).

Obecnie istnieją nadal trudności zarówno przy przekraczaniu granicy (nie połączone ze sobą drogi, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, brak transportu publicznego przez granicę), jak i po jej przekroczeniu (noclegi, wyżywienie). Oprócz braków ilościowych, istniejąca infrastruktura nie spełnia oczekiwanych przez turystów standardów jakości. To wszystko osłabia atrakcyjność regionów przygranicznych jako obszarów recepcji turystycznej.

W przypadku pogranicza polsko-niemieckiego istotną barierą jest także brak wystarczającej liczby kontaktów pomiędzy instytucjami i organizacjami, działającymi w sferze turystyki po obu stronach granicy. Kilka lat współpracy nie wystarczy, aby nadrobić skutki wieloletnich zaległości w tej dziedzinie. Efektem jest brak informacji o atutach turystycznych po drugiej stronie granicy, co oczywiście utrudnia stworzenie wspólnego transgranicznego produktu turystycznego i planowanie nowych przedsięwzięć.

Skutkiem wieloletniego braku kontaktów jest też pewna bariera mentalna polegająca na braku zaufania i niechęci do jakichkolwiek zmian we wzajemnych relacjach. G. Gorzelak i B. Jałowiecki (2001) używają w tym kontekście określenia „nieciągłość

przestrzeni społecznej” (termin ten traktują tutaj szeroko, obejmując nim także procesy kulturowe, gospodarcze i polityczne). To przerwanie przestrzeni społecznej powoduje, że granica tkwi ciągle silnie w świadomości zarówno mieszkańców, jak i w umysłach naukowców i decydentów. Wynikiem jest postrzeganie terenów po drugiej stronie granicy jako konkurencji, a nie potencjalnych partnerów, z którymi można by stworzyć kompleksowy produkt turystyczny pozwalający przyciągnąć i zatrzymać turystów.

Silna jest także bariera percepcyjna. Jest ona istotna szczególnie z punktu widzenia kreowania indywidualnej przestrzeni turystycznej. B. Włodarczyk (2006) zwraca uwagę, że ważną w tym procesie rolę odgrywa poziom znajomości przestrzeni geograficznej, w której może występować tzw. przestrzeń nie postrzegana, będąca z punktu widzenia jednostki swoistą przestrzenią nieturystyczną.

To zjawisko występuje na pograniczu lubusko-brandenburskim w obydwu opisywanych przez wspomnianego autora wymiarach tzn. jako przestrzeń nieznana i przestrzeń niechciana (Włodarczyk 2006). Wynika to po pierwsze z opartego na wzajemnych stereotypach braku wiary, że po drugiej stronie granicy może być coś interesującego. Po drugie, widać tu m. in. ciągle jeszcze bardzo wyraźnie urazy z czasów drugiej wojny światowej. Różne ciągnące się jeszcze z tamtego okresu resentymenty powodują odrzucanie *a priori* oferty turystycznej związanej z przekroczeniem granicy.

Z osobistych doświadczeń i kontaktów autora niniejszego tekstu wynika, że silne więzi uczuciowe łączące wielu Niemców z dawnymi niemieckimi terenami wschodnimi niekoniecznie muszą sprzyjać rozwojowi turystyki sentymentalnej. Czasami pojawia się właśnie zjawisko traktowania tej przestrzeni jako właśnie przestrzeni niechcianej (pod względem turystycznym).

Istotną barierą w warunkach pogranicza jest też brak umiejętności potrzebnych do stworzenia wysokiej klasy oferty turystycznej. Chodzi o brak znajomości rynku oraz umiejętności informowania o dostępnych produktach turystycznych i o brak umiejętności dotarcia do wybranych rynków docelowych. Lepiej sytuacja wygląda pod tym względem na Wybrzeżu i w Sudetach, gorzej w środkowym (lubusko-brandenburskim) rejonie granicy polsko-niemieckiej. Był to bowiem obszar spełniający przez dziesięciolecia funkcje głównie militarne, nasycony po obu stronach granicy bazami wojskowymi. W tych warunkach trudno było zdobywać *know-how* niezbędne w nowoczesnym biznesie turystycznym. Efektem jest widoczne – chociażby w województwie lubuskim – duże uzależnienie od zewnętrznych operatorów, firm transportowych i biur podróży.

STYMULATORY ROZWOJU PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Idea stymulatorów rozwoju przestrzeni turystycznej została zaprezentowana przez B. Włodarczyka (2009). Stymulatorami mogą być zarówno pierwotne zasoby danego obszaru, jak i elementy wtórne, czyli infrastruktura turystyczna. Szczególnie interesujący w kontekście pogranicza lubusko-brandenburskiego jest pogląd wspomnianego autora, że stymulatorem może być też wartość dodana, tworzona przez niematerialne atrybuty przestrzeni. Stymulująco może oddziaływać też okre-

ślona struktura administracyjna (organizacje, stowarzyszenia, administracja).

Bazując na powyższym należy stwierdzić, że na pograniczu lubusko-brandenburskim istnieją trzy podstawowe stimulatory przyspieszające rozwój transgranicznej przestrzeni turystycznej:

- granica polityczna polsko-niemiecka,
- rzeka Odra,
- wspólnota kulturowo-historyczna obszaru.

W opisywanym przypadku nasuwa się wniosek, że najważniejszym stimulatorem tworzenia transgranicznej lubusko-brandenburskiej przestrzeni turystycznej jest sama granica. Sama świadomość jej istnienia tworzy wartość dodaną, nawet jeżeli w sensie fizycznym granica jest coraz mniej dostrzegalna. Atrakcją turystyczną mogą być fizyczne ślady granicy, czyli znaki graniczne i związana z granicą infrastruktura kontrolno-ochronna.

T. Tokarczuk (2009) zwraca jednak uwagę, że rzeczywisty potencjał turystyczny granicy polega na łączeniu, podkreślającym kulturową odrębność i różnorodność. Cytowany autor podkreśla, że granica, która jest harmonijnie wpisana w krajobraz, po utracie swojej podstawowej funkcji, może stać się atrakcyjnym elementem wzbudzającym zainteresowanie turystów, głównie w wyniku postrzegania jej przez pryzmat tzw. namacalnej historii (*tangible history*).

Przykładem granicy stanowiącej atrakcję turystyczną nawet po zaniku wszystkich dotychczasowych funkcji jest oczywiście Mur Berliński. Powstała w 1945 roku granica polsko-niemiecka nie była oczywiście aż tak ważnym symbolem podziału jak powyższy mur, ale na pewno tkwi w niej pewien potencjał turystyczny zdolny, przy umiejętnym wykorzystaniu, stymulować przestrzeń turystyczną po obu stronach granicy. Należy bowiem pamiętać, że granica łączy ze sobą obszary różne narodowościowo, językowo, o odrębnej tożsamości i poziomie rozwoju. Są to obszary, na których spotykają się różne narody, systemy państwowe, języki, oraz odrębna tożsamość kulturowa. Otwarta granica daje tutaj możliwość kontaktu z inną czasoprzestrzenią.

Innym stimulatorem stworzenia wspólnej przestrzeni turystycznej jest rzeka Odra, która – jak podkreśla A. Piskozub (2008) – podobnie jak Nysa Łużycka, nigdy przed 1945 rokiem nie stanowiła granicy ani między państwami, ani między regionami. Stanowiła natomiast ważną oś komunikacyjną. Obecnie Odra odgrywa istotną rolę zwłaszcza w niemieckich planach rozwoju przygranicza jako potencjalny obszar chronionej biosfery. Według tych planów, rzeka ma spajać rezerваты i parki krajobrazowe leżące po obu brzegach. Odra jest osią łączącą regiony po obu stronach granicy państwowej, drogą wodną oraz przestrzenią powiązań i pomostów, sięgających w swej historii stulecia wstecz.

Ważnym stimulatorem rozwoju przestrzeni transgranicznej jest także wspólne dziedzictwo historyczno-kulturowe w polskiej i niemieckiej części analizowanej przestrzeni. Przebieg ustalonej w Poczdamie granicy polsko-niemieckiej uwzględniał przede wszystkim aspekty militarne. Miała to być granica możliwie krótka, łatwa do obrony i do delimitacji w terenie. Nikt oczywiście nie ma zamiaru tej granicy kwestionować. Obiektywnie jednak należy stwierdzić, że ustanowienie w 1945 r. granicy

międzypaństwowej wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej unicestwiło cały ład kulturowy przez wieki nad tymi rzekami tworzony. Niszczono ślady kultury i pamięci niemieckiej, wykorzeniano ją. Artefakty zastanej tu kultury materialnej były niemieckie, a więc z punktu widzenia osadników zbędne. Z psychologicznego punktu widzenia było to zjawisko zrozumiałe. Traktowano to jako sposób na oswojenie przestrzeni, na uczynienie z niej przestrzeni gościnnej dla nowych gospodarzy.

Stopniowo, wraz z zakorzenieniem się w nowej przestrzeni polskich osadników zaczęło się to zmieniać. Zwłaszcza w ostatnich latach widoczny jest wyraźny proces odbudowy wspólnoty kulturowej obszaru. Jest to bardzo ważne, albowiem może być wykorzystane dla ożywienia ruchu turystycznego i umożliwić wytyczenie transgranicznych szlaków. Przyczynia się to również do tworzenia wspólnej tożsamości regionalnej wyrażającej identyfikację mieszkańców ze swoim regionem.

Po drugiej wojnie światowej podziałowi uległy miasta nadgraniczne: Goerlitz-Zgorzelec, Guben-Gubin, Frankfurt-Słubice to tylko niektóre z nich. Symbolem tego podziału był przez dziesiątki lat położony po obu stronach Nysy Łużyckiej Park Mużakowski. Obecnie stał się jednak symbolem tworzenia wspólnej transgranicznej przestrzeni turystycznej i jako jedyny obiekt na pograniczu polsko-niemieckim został wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

PODSUMOWANIE

Dla rozwoju transgranicznej przestrzeni turystycznej niezbędne jest zmniejszenie znaczenia granic politycznych i administracyjnych na korzyść regionów delimitowanych według kategorii turystycznych. Problemem pogranicza jest bowiem to, że rozwój turystyki zdominowany jest w głównej mierze poprzez struktury administracyjne. Tymczasem dla turystów nie mają one większego znaczenia, gdyż umiejscowienie poszczególnych terenów turystycznych zależy w większym stopniu od czynników przyrodniczo-krajobrazowych bądź też innych czynników określających ich atrakcyjność.

Wykorzystanie turystyki jako katalizatora rozwoju pogranicza wymaga zatem koordynacji działań strony polskiej i niemieckiej. Tylko taka koordynacja może pomóc w osiągnięciu większego zróżnicowania oferty produktów turystycznych, umożliwić gospodarowanie na większą skalę oraz uczynić promocję regionów bardziej efektywną.

Same działania promocyjne nie załatwią tutaj oczywiście sprawy. Podstawowym działaniem dla osiągnięcia sukcesu przez region turystyczny jest stworzenie produktu dostosowanego do potrzeb i oczekiwań potencjalnych nabywców oraz zaoferowanie go w odpowiednim czasie i formie (Lewandowska, Panasiuk 2006).

Stworzenie takiego transgranicznego produktu jest realne, ze względu na dość dużą atrakcyjność turystyczną pogranicza polsko-niemieckiego. Jednak w tym celu należy silną konkurencję pomiędzy regionami przygranicznymi zastąpić koncepcją, że region graniczny może wspólnie zaoferować wyjątkowy produkt lub szereg produktów.

LITERATURA

- Gorzelał G., Jałowicki B., 2001, *Europejskie granice: jedność czy podziały kontynentu?* „Studia Regionalne i Lokalne”, 2, 3(6), 51-69.
- Gruchman B., Nowińska-Łaźniewska E., Parowicz I., Kötze A., Huskoba G., Osiecka A., 2002, *Współpraca transgraniczna przedsiębiorstw na pograniczu polsko-niemieckim na przykładzie województw zachodniopomorskiego i lubuskiego oraz landu Brandenburgii*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 4, 23-48.
- Lewandowska A., Panasiuk A., 2006, *Jakość usług turystycznych*, [w:] Panasiuk A. (red.), *Marketing usług turystycznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 86-88.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turystyka”, 5, 2, 87-103.
- Piskozub A., 2008, *Jakiej monografii Odra nam potrzeba? Przestanki metodologiczne monografii wielkiej bałtyckiej rzeki*, [w:] Schlögel K., Halicka B. (red.), *Odra – Oder. Panorama europejskiej rzeki*, Wydawnictwo Instytutowe, Skórzyn.
- Rykiel Z., 1991, *Rozwój regionów stykających w teorii i w badaniach empirycznych*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław.
- Praktyczny podręcznik współpracy transgranicznej*, 2000, Wyd. Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych, Gronau.
- Program wdrażania Karty Regionów Granicznych i Transgranicznych*, 2004, Wyd. Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych, Gronau.
- Tokarczuk T., 2009, *Krajobraz krawędzi – specyfika przestrzeni transgranicznej a rozwój turystyki*, „Nauka Przyroda Technologie”, 3, 1, 1-5.
- Włodarczyk B., 2006, *Przestrzeń turystyczna – cykliczność „aktorzy”, determinanty rozwoju*, „Turystyka”, 16, 2, 41-51.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

The article shows transformations of the tourism space in the area of the borderland between Poland and Germany, which took place as a result of gradual opening of the national borders. The author pays a particular attention on the boundary of the Lubuskie Province and the federated State of Brandenburg. He illustrates to what extent the national border is a factor attracting tourists as well as what is its touristic potential. The author enumerates factors affecting for shaping the cross-border tourism space. They are connected with both stimuli that stimulate the development of tourism in the area of the borderland, as well as with barriers that hinder this process. Moreover, an attempt was taken in order to explain, in what direction the transformation of the cross-border space is proceeding after the liquidation of impediments in crossing the national borders.

Zbigniew Świątkowski
PWSZ w Sulechowie
Instytut Turystyki i Rekreacji

TIPOLOGIA PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ NA OBSZARACH PRZYGRANICZNYCH

TIPOLOGY OF TOURIST SPACE IN THE BORDER-ADJACENT AREAS

Abstrakt

Granice polityczne wpływają na kształt i funkcjonowanie sieci transportu, lokalizację bazy turystycznej i stanowią filtr dla przepływu osób. Stanowią bariery, jednocześnie wpływając na istnienie nieciągłości przestrzeni społecznej i gospodarczej (w tym turystycznej). Jednocześnie obszary przygraniczne posiadają bardzo duży potencjał turystyczny i cechują się występowaniem licznych atrakcji: przyrodniczych, historycznych i kulturowych.

W artykule zaproponowano typologię przestrzennego funkcjonowania turystyki na obszarach sąsiadujących z granicami państw. Do poszczególnych typów należy zaliczyć: obszary bez przestrzeni turystycznej, lub z przestrzenią słabo rozwiniętą, obszary cenne przyrodniczo, turystyczne ośrodki połączone, obszary tranzytu, turystyczne miasta transgraniczne oraz turystyczne regiony transgraniczne.

Słowa kluczowe: granica państwa, przestrzeń turystyczna, Polska, Unia Europejska, integracja

Key words: national border, tourism space, Poland, European Union, integration

WPROWADZENIE

Granice państw są istotnym elementem strukturyzującym zjawiska społeczne i gospodarcze w przestrzeni. Z jednej strony stanowią bariery oraz źródło słabego rozwoju, z drugiej są stymulatorem rozwoju. Przyczyniają się do istnienia nieciągłości lub całkowicie ograniczają rozwój przestrzeni turystycznej. Granice polityczne predestynują także do rozwoju określonego zagospodarowania przestrzeni oraz typów turystyki. W celu wykazania tej specyfiki zaproponowano typologię przestrzeni turystycznych funkcjonujących w sąsiedztwie granic państwowych.

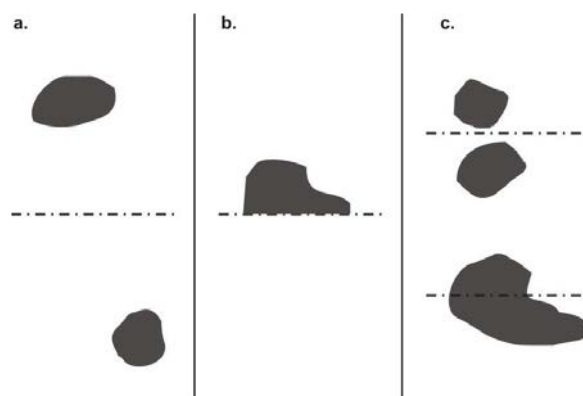
PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA A GRANICE

Granice i obszary z nimi sąsiadujące są dogodnym miejscem do rozwoju turystyki (Christaller 1963) oraz obszarów prawnie chronionej przyrody (Young, Rabb 1992; Kałuski 1994). Turystyka jest tym samym jedną z dziedzin działalności człowieka, która rozwija się w sąsiedztwie granic. Granice wpływają na rozwój turystyki m.in. poprzez: motywacje i decyzje do podróży, rozwój infrastruktury turystycznej,

marketing i promocję, markę regionu. Granice i ich rola jako barier przestrzennych mają znaczenie przede wszystkim na redukcję przepływów oraz na zmiany form i wielkości zagospodarowania przestrzennego.

Opis relacji pomiędzy turystyką a granicami politycznymi zaproponował J.D.Timothy (2002), wyróżniając granice jako: bariery, destynacje oraz element modyfikujący przestrzeń turystyczną. Do tych trzech kategorii relacji można dodać granice wpływające na wytworzenie efektu synergii wraz z integracją przestrzenną (oraz społeczną i ekonomiczną) obszarów z nią sąsiadujących.

Podstawowe możliwości lokalizacji recepcyjnej przestrzeni turystycznej względem granic państwowych przedstawił J. Matznetter (1979) (ryc. 1). Według niego występują trzy główne możliwości: granica nie sąsiaduje z obszarami turystycznymi (a), granica sąsiaduje z obszarem turystycznym tylko z jednej strony (b), obszary turystyczne znajdują się po obydwu stronach granicy (c).

Ryc. 1. Granica a obszary zainteresowania turystycznego (objaśnienia w tekście)
Źródło: Matznetter (1979).

TIPOLOGIA OBSZARÓW TURYSTYCZNYCH SĄSIADUJĄCYCH Z GRANICAMI PAŃSTW

Specyfika wpływu granicy politycznej na funkcjonowanie turystyki pozwala na wyznaczenie typów przestrzeni turystycznej na obszarach przygranicznych. Należy do nich zaliczyć: obszary bez przestrzeni turystycznej, obszary cenne przyrodniczo, turystyczne ośrodki połączone, obszary tranzytu, turystyczne miasta transgraniczne oraz turystyczne regiony transgraniczne.

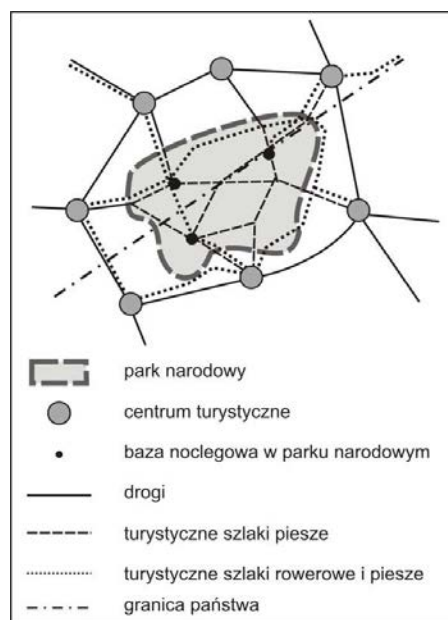
Brak przestrzeni o funkcjach turystycznych

Obszary bez przestrzeni turystycznej lub z przestrzenią słabo rozwiniętą istnieją głównie przy granicach zamkniętych – na obszarach z silną izolacją polityczną. Mogą to być obszary pozbawione przestrzeni turystycznej z powodu braku atrakcji

turystycznych lub w wyniku istniejącej sformalizowanej granicy państwa¹. W Polsce tego typu obszary występują zwłaszcza przy wschodniej granicy kraju oraz na pograniczu polsko-rosyjskim.

Obszary cenne przyrodniczo

Obszary chronionej przyrody, głównie parki narodowe, w większości przypadków stanowią obszary atrakcyjne pod względem turystycznym. Większość atrakcyjnych obszarów pełni funkcje turystyczne, które są nieznacznie skorelowane z istnieniem granic, co oznacza, że istniałyby nawet bez lokalizacji na obszarach przygranicznych. Jednak położenie tych obszarów w sąsiedztwie granic przyczyniło się do ich izolacji, niewielkiej antropopresji, niedostępności oraz podniesienia walorów naturalnych, jakości i różnorodności przyrodniczej. Parki narodowe sąsiadujące z granicą państw mogą znajdować się po jednej stronie granicy, lub mieć odpowiedniki po jej drugiej stronie. W wyniku procesu otwierania granic i rosnącej współpracy transgranicznej może dojść do sytuacji, że w sąsiadującym kraju zostanie powołany park narodowy będący naturalnym uzupełnieniem parku istniejącego po drugiej stronie granicy.

Ryc. 2. Model funkcjonowania turystyki transgranicznej w parkach narodowych
Źródło: Więckowski (2010).

¹ Rozpatrywanie braku przestrzeni turystycznej na obszarach przygranicznych zależy głównie od skali: regionalnej lub lokalnej. Rozpatrując regiony, funkcja turystyczna może występować, często kilkadziesiąt kilometrów od granicy. Jednak w skali lokalnej w tych samych regionach, w sąsiedztwie granicy funkcja ta może nie występować.

W sąsiedztwie granic otwartych modelowy układ funkcjonowania turystyki na obszarach parków narodowych stanowi sytuacja, gdy parki znajdują się po dwóch stronach granicy. Strefę centralną stanowi w takim regionie obszar objęty ochroną, na którym poruszanie się jest dozwolone jedynie pieszo i w wybranych miejscach rowkami. Strefę tę (znacznie powiększoną w stosunku do układu krajowego, dzięki połączeniu obszarów parków) otacza szereg centrów turystycznych z odpowiednią bazą noclegową. Miejscowości te powinny być połączone ze sobą drogami poza obszarem chronionym, zarówno w układzie krajowym jak i transgranicznym (ryc. 2). Na granicach Polski taki model reprezentują parki narodowe: Karkonoski, Tatrzański (funkcjonujący w ten sposób tylko w okresie letnim) oraz Pieniński.

Strefy tranzytu

Możliwości wpływu tranzytu na obszarze przygranicznym na rozwój przestrzeni turystycznej mogą być różne. W różnych układach tranzyt:

a) może nie mieć żadnego wpływu pozytywnego i w związku z tym nie występują żadne punkty obsługi transportu, a jedyne miejsce na zatrzymanie się pojazdu znajduje się na przejściu granicznym i obejmuje kontrolę graniczną (w strefie Schengen może nawet nie być takiego punktu),

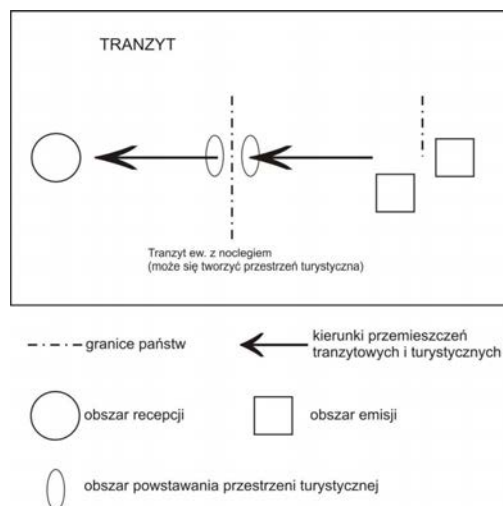
b) może wpływać na rozwinięcie się niepełnej infrastruktury obsługującej ruch tranzytowy, w postaci głównie parkingów, stacji benzynowych i punktów gastronomicznych, ewentualnie kantorów walut, punktów sprzedaży ubezpieczeń, winiet itp.,

c) może wpływać na rozwój infrastruktury do obsługi ruchu tranzytowego z możliwością spędzenia nocy w obiektach bazy noclegowej (w tym przypadku można mówić o wytworzeniu się pełnej przestrzeni turystycznej).

Tranzyt wpływa na powstawanie zagospodarowania turystycznego w przypadku, gdy część ruchu tranzytowego zatrzymuje się na danym obszarze (ryc. 3). Wówczas może dojść do wytworzenia się niepełnej infrastruktury obsługującej ruch tranzytowy (punkt b) a nawet pełnej przestrzeni turystycznej (punkt c).

O wytworzeniu się przestrzeni o funkcjach obsługi ruchu tranzytowego decyduje usytuowanie obszaru względem terenów emisji i recepcji tranzytu, charakter granicy oraz terenów z nią sąsiadujących. Nie ma jednak zależności od wielkości ruchu. To, po której stronie granicy powstaną obiekty obsługi zależy w głównej mierze od kierunku przepływów, odległości od miejsc generujących ruch tranzytowy oraz od różnicy w cenach i jakości obsługi. Przykładowo na granicy polsko-litewskiej nie powstały strefy obsługi ruchu tranzytowego, ponieważ ruch ten ma głównie kierunek z Litwy (Łotwy, Estonii oraz innych krajów) na zachód i odległość od miejsc emisyjnych do granicy jest zbyt mała aby nocleg był potrzebny i opłacalny. Inna sytuacja ma miejsce na granicy polsko-niemieckiej, przez którą przepływa głównie tranzyt z krajów leżących na północ od Polski oraz krajów leżących na wschód (Ukraina, Białoruś i Rosja), a także samych Polaków, którzy bardziej potrzebują noclegu w swoich długich trasach. Położenie granicy polsko-niemieckiej sprzyja takim potrzebom. Ponadto dla Polaków i obywateli z państw byłego ZSRR nocleg po polskiej stronie jest ostatnią możliwością tańszego noclegu przed wjazdem lub po powrocie

z zachodu Europy. Nocleg po polskiej stronie jest uzasadniony ekonomicznie. Dla jadących z zachodniej Europy kierowców (zwłaszcza dla Niemców) cena ma znaczenie drugorzędne, gdyż wolą oni, przy istniejącej potrzebie, przenocować w swoim kraju, gdzie mają „własne” warunki i obsługę oraz wyższą jakość obsługi. Podobnie jest z Polakami jadącymi na wschód. Gdy muszą przenocować, wolą to uczynić po polskiej stronie. W przypadku tranzytu przez granicę oddzielającą obszary o podobnych warunkach jakościowych i cenowych zazwyczaj wybierana jest strona w swoim kraju, głównie ze względów językowych i tzw. „swojskości”.

Ryc. 3. Kształtowanie się tranzytowej przestrzeni turystycznej na obszarach przygranicznych

Źródło: Więckowski (2010).

W rozwoju przestrzeni turystycznej, zatrzymywania ruchu turystycznego oraz zatrzymywania ruchu tranzytowego pomocna jest rozbudowa bazy noclegowej, żywieniowej, specjalizacja i rozszerzenie oferty oraz marketing. Istotna jest potrzeba uzyskania wysokiej rozpoznawalności regionu i silna pozycja na rynku konkurencji. Obszary takie mają szansę rozwoju kiedy staną się: „miejscem docelowym” podróży ze znacznymi korzyściami ekonomicznymi, a nie będą tylko obszarem tranzytowym. Pozytywną cechą i szansą jest również wzrost powiązań gospodarczych, społecznych i dostępności transportowej z innymi regionami (krajowymi i zagranicznymi), bez osłabiania powiązań wewnątrzregionalnych.

Transgraniczne ośrodki połączone

Tworzą je istniejące centra turystyczne usytuowane po dwóch stronach granicy, w przypadku gdy są połączone drogami, linami kolejowymi lub kolejkami góorskimi (wyciągami narciarskimi) i funkcjonują w układzie transgranicznym.

Na granicach Polski przykładowo tego typu miejscem jest Zwardoń-Skalité (ryc. 4). Zwardoń jest dogodnie usytuowanym ośrodkiem turystycznym, w którym

istnieją możliwości transgranicznego wykorzystania obszaru. Można korzystać z wyciągów narciarskich po obydwu stronach granicy i obszar funkcjonuje w układzie transgranicznym. Jednak nadal nie ma możliwości zakupu wspólnego biletu na wyciągi po obydwu stronach granicy. Dopiero gdy taka możliwość się pojawi, będzie można uznać ten obszar za w pełni transgraniczny.

Ryc. 4. Transgraniczne ośrodki połączone. Przykład Zwardoń-Skalité
Źródło: opracowanie własne.

Miasta transgraniczne

Turystyczne miasta transgraniczne mogą wytworzyć się albo nad morzem albo w górach. Głównym czynnikiem miastotwórczym jest turystyka i w wybitnie atrakcyjnych miejscach tworzy się szereg miast, które funkcjonują niezależnie od istniejącej granicy państwa. Gdy granica ta jest otwarta obszar ma charakter transgraniczny.

Podtypem są miasta bliźniacze, które zostały podzielone na dwa oddzielne organizmy miejskie. Są specyficznymi obszarami turystycznymi, zarówno dla mieszkańców samych miast, jak też dla przyjezdnych. Rozwijają się osobno, stanowią węzły sieci miejskiej państwa, w którym są położone, ale pełnią też funkcje zewnętrznych węzłów sieci państwa sąsiedniego. Funkcje miast bliźniaczych są często podobne: m.in. funkcje obsługi ruchu granicznego, tranzytu i turystyki. Mogą się też wytworzyć funkcje specyficzne, których nie ma w drugim organizmie miejskim – wówczas funkcje uzupełniają się. Po otwarciu granic, gdy następuje możliwość przekraczania granicy następuje wzrost ruchu granicznego, zarówno wzajemnie z dwóch sąsiadujących miast, jak też z dalej leżących miejscowości. Następuje proces spajania miast, poprzez budowę mostów, dróg, ulic oraz ścieżek. Obiekty łączące miasta stają się symbolami współpracy oraz integracji. Zazwyczaj są to tereny pełniące funkcje turystyczno-rekreacyjne. Atrakcyjne mia-

sta z interesującymi układami urbanistycznymi i zabytkami stają się miejscowościami turystycznymi. Ruch tranzytowy może być przenoszony poza miasto i korzystać z obwodnic (np. Cieszyn, Zgorzelec, Słubice, Terespol).

W sąsiedztwie granic polskich specyficznym układem miast granicznych jest Świnoujście oraz Ahlbeck. Od blisko 20 lat rozwój turystyki przyczynia się do zbliżania zagospodarowania turystycznego i coraz silniejszych powiązań pomiędzy Świnoujściem oraz trzema kurortami na niemieckiej części wyspy Uznam (Ahlbeck, Heringsdorf oraz Bansin). Zwiększające się powiązania i naturalne „odizolowanie” Świnoujścia” od pozostałego obszaru Polski (głównie ze względu na brak mostu) sprzyja przyłączaniu miasta do niemieckiej części wyspy Uznam. Jest to obecnie główny i najważniejszy obszar turystyczny na pograniczu polsko-niemieckim. Miasta są połączone drogą z kursującymi autobusami, linią kolejową oraz licznymi rejsami statków. Po włączeniu Polski do strefy Schengen granica całkowicie została zniesiona. Możliwe jest nawet przekraczanie granicy na plaży dzięki czemu powstała pierwsza w Polsce plaża transgraniczna.

Turystyczny region transgraniczny

Jest to najwyższe stadium rozwoju przestrzeni turystycznej na pograniczach. To jednorodny obszar funkcjonujący w układzie transgranicznym, z silnymi powiązaniem, bazą turystyczną dostępną po obydwu stronach granicy. W wyniku procesu otwierania się granic istnieje szansa na scalanie przestrzeni turystycznych leżących po dwóch stronach granicy. Aby mogła nastąpić integracja tych przestrzeni muszą powstać połączenia komunikacyjne i przepływy ludzi w celach turystycznych. Bez występowania przepływów nie można mówić o istnieniu przestrzeni transgranicznej. Transgraniczna przestrzeń turystyczna to obszar pełniący funkcje turystyczne leżący po dwóch stronach granicy otwartej, czyli takiej, która jest łatwa do przekroczenia przez turystów i istnienia powiązań funkcjonalnych. Przestrzeń transgraniczna – zintegrowana powinna być rozumiana zarówno jako proces lub układ finalny (docelowy). Definicje te uwzględniają głównie obszar recepcji turystycznej. Najwyższym stadium procesu integracji przestrzeni turystycznych jest przestrzeń zintegrowana (Więckowski 2010). Pełna integracja jest jednak zjawiskiem trudnym do praktycznego wykonania. Nawet przy silnej integracji mogą nadal istnieć słabe przepływy transgraniczne i występować konkurencja pomiędzy stronami. Przestrzeń zintegrowana wymaga w pełni otwartej granicy państwa, licznych dróg i szlaków transgranicznych, kompatybilnego zagospodarowania turystycznego, zwłaszcza bazy noclegowej, oraz postrzegania danego obszaru jako transgranicznego regionu turystycznego (m.in. wspólne: nazwa, marka, promocja, system informacji turystycznej) oraz silnych przepływów transgranicznych zbliżonych wielkością do przepływów turystycznych w każdym z obszarów krajowych. Tego typu obszary dopiero się tworzą, ale są wyraźne symptomy, że przestrzeń zintegrowana wytworzyła się w Piecinach, w Karkonoszach, Tatrach.

PODSUMOWANIE

Dla rozwoju turystyki na obszarach przygranicznych istotne jest przede wszystkim istnienie atrakcji turystycznych, które przyciągają turystów. Integracja europejska wpływa na zmiany funkcji granic w kierunku granic otwartych i sprzyja scalaniu sąsiadujących terytoriów. W Polsce występują wszystkie z przedstawionych typów przestrzeni turystycznej na obszarach przygranicznych: obszary bez przestrzeni turystycznej (np. na pograniczu polsko-rosyjskim), obszary chronionej przyrody (np. parki narodowe: Tatrzański, Pieniński, Karkonoski), turystyczne ośrodki połączone (np. Zwardoń i Skalite), obszary tranzytu (występują na wszystkich granicach w sąsiedztwie głównych tras komunikacyjnych), turystyczne miasta transgraniczne (np. Świnoujście-Ahlbeck) oraz turystyczne regiony transgraniczne (kształtujące się regiony, np. Karkonosze, Tatry, Pieniny).

LITERATURA

- Christaller W.**, 1963, *Some considerations of tourism location in Europe: the peripheral regions-under developed countries-recreation areas*, "Regional Science Association Papers", 12, 95-105.
- Kałuski S.**, 1994, *The New eastern Polish border In the face of environmental and socio-political problems*, [w:] Gallusser W.A. (red.), *Political Boundaries and Coexistence*, Bern, Peter Lang, 57-64.
- Matznetter J.**, 1979, *Border and Tourism : Foundamental relations*, [w:] Gruber G., Lamping H. i in. (red.), *Tourism and Borders: Proceedings of the Meeting of the IGU Working Group – Geography of Tourism and Recreation*, Institut für Wirtschafts- und Sozialgeographie der Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt, 61-73.
- Timothy D. J.**, 2002, *Tourism and Political Boundaries*, London and New York, Routledge Advances in Tourism.
- Young L., Rabb M.**, 1992, *New park on the bloc: Hungary, Czechoslovakia and Austria must overcome obstacles to create Eastern Europe's first trilateral park*, "National Parks", 66, 1, 35-40
- Więckowski M.**, 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*, „Prace Geograficzne”, 224, IGiPZ PAN, Warszawa.

Summary

Borders, depending upon their character and the function they perform, may constitute for the development of tourism barriers or filters, they may modify space and constitute elements of integration. In the paper a proposal for the typology of areas, fulfilling tourist functions within the state borderlands was forwarded. All of the types proposed exist in Poland, namely: areas without tourist space (e.g. within the Polish-Russian borderland), areas of protected nature (like the national parks of Tatra Mts., Pieniny Mts. or Karkonosze Mts.), connected tourist centres (e.g. Zwardoń and Skalite), transit areas (along all of the borders in the vicinities of the main transport routes), cross-border tourist towns (like, for instance, Świnoujście – Ahlbeck), as well as cross-border tourist regions (developing regions of Karkonosze Mts., Tatra Mts. and Pieniny Mts.).

Marek Więckowski

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
marekw@twarda.pan.pl

